Redactor: Antonia Kacso
Tehnoredactare computerizată: Corina Roncea
Coperta: Walter Riess
Alejo Carpentier, *La consagracion de la primavera*
ō Andrea Esteban de Carpentier
Ilustraţia copertei reproduce un detaliu din
Balerină punându-și pantofii, de Edgar Degas
Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate Editurii LEDA, parte componentă a GRUPULUI EDITORIAL CORINT
ISBN: 973-7786-92-0
Timbrul literar se plătește Uniunii Scriitorilor din România Cont: R044RNCB5101000001710001 BCR, SUC. UNIREA
Pentru comenzi și informaţii adresaţi-vă la:
Editura LEDA
Difuzare și Clubul Cărţii
Str. Teodosie Rudeanu nr. 21, Sector 1, București
Tel.: 222.19.49, 223.19.28, 222.40.34; Fax: 222.71.78.
E-mail: vanzari@edituracorint˙ro
Magazinul virtual: www˙edituracorint˙ro
Format: 16/54x84
Coli tipo: 26
Tipărit la S.C. TIPARG S.A. Pitești
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României CARPENTIER, ALEJO
Ritualul primăverii / Alejo Carpentier; trad, și note; Dan Munteanu Colăn – București: Leda, 2005
ISBN 973-7786-92-0
I. Munteanu Colăn, Dan (trad.)
Alejo Carpentier
Ritualul primăverii
Traducere şi note de Dan Munteanu Colan

R U P U L EDITORIAL CORINT
— *Vrei, ie rog, să fii atât de bună şi să-mi spui în ce*

direcţie s-o iau ca să plec de aici?

— Asta depinde foarte mult de locul unde vrei s-ajungi – zise Pisica.

— Nu prea îmi pasă unde ajung – zise Alice.

— Atunci n-are importanţă în ce direcţie o iei – zise Pisica.

—...numai s-ajung undeva – adăugă Alice, drept explicaţie.

— O, bineînţeles că ajungi, dacă mergi cât trebuie.

LEWIS CARROLL

(*Alice în Ţara Minunilor*)[1]

PARTEA ÎNTÂI
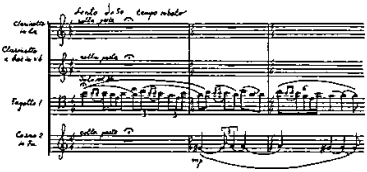
Podeaua. Foarte aproape de podea. Până acum am trăit doar foarte aproape de podea, privind podeaua – 1... 2... 3... —, atentă la podea – 1 şiii 2 şiii 3 –, unind podeaua ce porneşte din impulsul meu, din actul de voinţă al fiinţei mele, din rotire, din învârtirea în jurul propriei mele persoane (fără să pot depăşi niciodată şaisprezece, şaptesprezece, optsprezece fouette-uri[2], visând la Marile Lebede Negre care ajung la treizeci şi două...) spre acea lumină, marginea scenei – far şi ţintă – care agăţată de buza prăpastiei negre populată de capete, va marca întoarcerea mea la o efemeră imobilitate de statuie ce caută imobilitatea statuii în echilibrul nesigur – aparentă liniştire – al muşchilor care au obosit în mişcare, susţinând un piept ce îşi stăpâneşte cu greu respiraţia grăbită, simţind bătăile inimii în gât, cu braţele brusc înălţate deasupra capului într-o tremurătoare şi delicată ogivă.

---

1 Lewis Carroll, Alice în Țara Minunilor, în românește de Frida Papadache, prefață de Virginia Carianopol, Editura Ion Creangă, București, 1976.

2 Figură constând într-o rotire rapidă și continuă, efectuată pe poantă sau semipoantă, a cărei repetare se obține datorită elanului imprimat de brațe și de celălalt picior (în 1. fr. în orig.).

Podeaua. Măsură a podelei. Pas mare, salt, înălţare, dorita imponderabilitate deasupra podelei. Dansul. Dansul mereu, meserie de alcion. Şi, datorită sorţii, viaţa de câmpie, în imensităţi plane, între orizonturi de nisip, de ferigi, de zăpezi, aproape atingând pământul, aproape atingând apele mării, neliniştite, răscolite, sau, brusc, azvârlindu-se în asalt asupra hotarelor lor cu perfida energie a valurilor din adânc... Dar acum, după o noapte în negură şi câmpie, pentru prima oară, solul se ridică în faţa mea, se opreşte, stă pe loc, îmi închide un peisaj al zorilor, înfăţişându-mi-se în înalta Prezenţă a Munţilor. Un soare, pe care încă nu-l văd, le delimitează crestele, le defineşte arhitectura, deasupra unei piei înfiorate de copaci, ce se întinde peste contraforturi deschise, nervaturi închise, cu lungi spinări adormite în râpele de la poalele lor. în călătoriile mele în afara locurilor natale, care, până acum au fost exoduri, migrări ale unui mic trib, fugi în faţa strigătelor, imnurilor şi năvălirilor, nu cunoscusem decât cerurile ce coboară peste iazuri cu tăceri verzi-albăstrii, infinita repetare a pinului şi a mesteacănului mereu asemănător cu sine însuşi, născut din muşchi şi din humus, vecin cu ciuperca şi cu arătura. Şi este, în această trezire, lumina asupra a ceea ce se înalţă, se circumscrie, se divide; peisajul vertical, decoruri şi scripeţi ale Marelui Teatru al Lumii, cu vechi turnuri desenate pe norii de curând ajunşi pe culmi, cu o casă între smochini înalţi, aşezată aşa, pe un pinten de stâncă, unde ţi se pare că nimic din ceea ce construieşte omul nu poate să reziste. Şi munţii cresc; cresc mai mult, jucându-se cu perspectivele, lăsându-ne impresia că suntem gata să-i atingem, când, făcând un salt înapoi, se aşază iarăşi la distanţă, sau când, ajunşi dintr-o dată la dreapta noastră, ni se descoperă în noi trepte, în noi volume, în noi încălecări de forme, revărsări şi verdeaţă. Acesta se iţeşte de după umărul celuilalt; acela se ascunde, se trage înapoi şi dispare; cel care îmi iese acum în întâmpinare e striat de linii deschise la culoare – poate cărări; drumuri, dar fără prezenţa omului care să-mi permită să le măsor lăţimea, nici să le

înţeleg peripeţiile itinerarului datorat, poate, unor îndepărtate obiceiuri ale unor animale de povară milenare... O străveche legendă, inspirată poate din acea Epopee a narţilor[3] pe care, între molfăituri de pipă, mi-o povestea grădinarul tatălui meu, spune că atunci când oamenii Calului şi ai Roţii, obosiţi să rătăcească de la soare la soare, de la lună la lună, pe câmpii fără de sfârşit, văzură înălţându-se un lanţ de munţi uriaş, la capătul unei pribegii de mulţi ani, între orizonturi identice, de la solstiţiul trifoiului la solstiţiul crivăţului – şi îndărăt la trifoi şi înapoi la crivăţ –, au izbucnit în lacrimi şi s-au prosternat uluiţi şi miraţi în faţa a ceea ce putea fi lăcaşul Stăpânilor tuturor celor Văzute şi Nevăzute, creatori ai Eului şi ai întregului. Şi au oprit cele o mie de care ale unei călătorii de veacuri la poalele râpelor încărcate de nori şi, simţind în venele lor pulsul semnelor primăverii, au purces la invocarea rituală a strămoşilor, l-au purtat pe umeri pe înţelept, care nu mai vorbea decât prin cavităţile oaselor sale şi, fiind obligaţi să stropească pământul cu sângele unei fecioare, au plâns cu toţii jertfind-o pe Fecioara Aleasă – au plâns cu toţii, strigându-şi mila, sfâşiindu-şi veşmintele, încheind cu lacrimi scenele dansurilor fecundităţii, plătind crudul preţ cerut pentru ca să aibă loc o nouă sărbătoare a vlăstarelor şi a spicelor[4]. Au plâns cu toţii... Şi mie îmi vine să plâng, în acest moment, înconjurată acum de călători ce se trezesc, de lume care începe să iasă, somnoroasă şi nepieptănată, pe culoarele vagonului; îmi vine să plâng, căci mă gândesc, deodată, că aceşti munţi sunt ultima barieră, piatra de hotar, frontiera, care mă desparte de ceea ce, în curând, după primul tunel – ultimul din această călătorie – străbătând un lung puţ întunecat înfipt sub piscurile ce cresc leghe după leghe, mă vă apropia de căpătâiul Aceluia căruia îi voi putea spune, răscolită de plecarea absurdă, înşelată de un secret păstrat prea mult, dar înduioşată – profund înduioşată – de o durere a lui a cărei adâncime şi intensitate încă nu o pot

3 Popor legendar în mitologia oseților, populație iranică din Caucaz.

4 Aluzie la libretul baletului Ritualul primăverii de Igor Stravinski.

măsura, ceea ce el mă învăţase odată să citesc în cartea cu coperţi de culoare închisă – „culoarea nopţii”, zicea el – pe care o avea întotdeauna pe masa lui de lucru:

Unde te-ai ascuns, *iubitule*, *deodat’ şi*, *pe când plângeam*, *m-ai părăsit*? *Ai fugit asemeni cerbului vânat*, *şi m-ai rănit*;

strigând după tine-am alergat, *dar ai fugit*.

Dar acum, la stânga, e marea – marea, opusă maiestuoasei imobilităţi a muntelui. Marea, dans în faţa arcei; dans dintotdeauna în faţa decorului pentru totdeauna inamovibil. Marea care îmi vorbeşte cu cuvinte ştiute din copilărie, din leagăn – deşi marea de acolo era poate mai întunecată, mai lentă în dezmorţeala ei, mai înceată în netezirea plajelor, în rostogolirea pietrelor cu zgomot de grindină deasă. Şi cu toate acestea, aici ca şi acolo, sau când mi se întâmpla să contemplu oceanul cu voci abisale, valurile sure ce se spărgeau la picioarele terasei Elsinor^ului, mareele tulburi ale algelor şi ale varecului, apele liniştite sau învolburate, îmi revenea în minte versul simplu ce spune tot: *La mer*, *la mer*, *toujours recomencée*![5] Şi, în acest moment, în faţa întrebării lungului puţ negru, orizontal, care mă aşteaptă, alte versuri ale poemului se asociau cu primul, într-o întrebare ce era a mea, intimă, profundă: *E dragoste de mine sau e ură*? *Ascunsa gheară*, *ce lăuntric scurmă* / *Cum cere carnea*, *rana ce o curmă* / *Şi creşte-n gând multipla lui făptură*! Şi, în sfârşit, Capul Cerbère3, sfârşitul călătoriei începută în despărţiri zgomotoase şi pumni ridicaţi în vasta Gară a celor Două Orologii, unde trebuie să schimbăm trenul, după controlul actelor şi al vizelor făcut – şi e indignant s-o observi – în prezenţa agenţilor guvernului de la Burgos, care, postaţi lângă ghişeele unde se pun vizele, indolenţi, aşa ca nişte oameni fără treabă, veniţi să caşte gura, îşi notează pentru fişele lor de la poliţie numele şi adresele noastre. Ne aflăm într-o localitate veselă de vilegiaturişti – tricouri în dungi, pantofi de pânză, sandale,

5 Oraș din Danemarca, unde W. Shakespeare a situat acțiunea piesei sale Hamlet.

pălării de paie, false şepci marinăreşti – care, pe terasele cafenelelor îşi sorb lichiorul de anason, vinurile de Banyuls1, limonadele şi *horchata*[6] [7], citind ziarele ale căror cuvinte încrucişate, crime pasionale, poveşti cu detectivi şi gangsteri interesează mai mult – aici vii ca să uiţi de griji – decât ororile ce se petrec, în spatele piscurilor, la câţiva kilometri de vacanţele care pentru nimic în lume nu pot fi tulburate de goyeşti scandalagii ca cei ce azi – acum o oră, poate – alternau tehnica altimetrului şi a colimatorului cu pedestrele şi rutinarele acţiuni ale celor ce te împuşcă la perete, ochind cu precizie, la umbra tricornului lăcuit[8], de la înălţimea investituri! conferite de tunicile ce se vor tinereşti. într-o piaţetă apropiată dansează câteva capre dresate, cu panglici legate de coarne, în sunetul unui fluier la care cântă un circar de bâlci costumat în colindător de Crăciun, cu desagă, bâtă ciobănească şi opinci catalane, în faţa unui public de copii veniţi de departe, pentru care spectacolul medieval oferit la umbra ulmilor este o minunată noutate. Oameni încărcaţi, spre desfătarea pescarilor, cu creaturi neptuniene, căluţi de mare şi delfini de cauciuc, din cei expuşi la *La Samaritaine* din nord – tot ceea ce e sus mi se pare acum *din nord* – în vitrine decorate cu alegorii marine şi ancore de carton aurit. Şi femei cu bluze deschise la culoare ce se adună la porţile dinspre stradă ca să privească de aproape ciudata omenire ce pare că dispreţuieşte această pace, această fericire a celor care se încred în ziua de azi şi în răsăritul de mâine pentru a rămâne aceiaşi, pentru a continua să trăiască în lumină şi dorinţi – cont sigur la bancă, umbra copacului sigură, sigure hamsiile, măslinele, pâinea caldă şi creveţii garnisiţi cu pătrunjel, şi carnea vârstată de grătar, şi plăcinta ce se topeşte în gură, şi smântână ce se revarsă..., la poalele dealurilor unde se umflă acum strugurii vineţii,

---

6 Banyuls-sur-Mer, localitate în Pirineii Orientali, renumită pentru vinurile sale.

7 Băutură răcoritoare din migdale, miez de pepene verde, apă și zahăr.

8 Chipiu purtat de membrii Gărzii civile (Guardia civil) din Spania, instituție cu caracter polițienesc, înființată în 1833.

mari, plini de zeamă, din podgoriile crescute în bătaia vânturilor sălcii... Şi obsesia poemului prea bine cunoscut: *Le vent se leve*!... *Il faut tenter de vivre*!...*1* Şi locomotiva veche, ce ţiuie şi se târăşte pătrunzând în noaptea tunelului. Vagoanele sunt în întuneric. Chipurile care se aliniau, faţă în faţă, în compartiment, au dispărut. Se aprinde un chibrit ce arată o faţă transpirată ai cărei ochi privesc fix, saşiu, flacăra ce trece cu greu spre ţigară. „Economiseşte-ţi ţigările" – zice unul. „Fiindcă acolo..." „E un muc" – spune fumătorul, pe tonul cuiva care se simte vinovat de ceva. în această obscuritate mă agăţ de memoria mea, mă leg de amintiri, ca să nu mă simt atât de singură. Acum mă gândesc la Novalis, la imnurile lui, pe care le-am citit împreună de atâtea ori, unul lângă altul, înainte de a stinge veioza: *Cât de departe zace lumea* / *Cu pestriţele ei desfătări*! Şi mi se par amare, în momentele de nelinişte şi tulburare în care mă aflu, versurile meditaţiei finale: *Vechea lume se-ndrepta către sfârşit*... / *lumea nouă apăru cu o nemaivăzută faţă*...[9] Locomotiva se opreşte, parcă nesigură, şovăitoare – orb care, neîncrezător, se conduce după semnalele transmise de simţul pipăitului în întunecimea orbirii sale; este o maşină şchioapă şi zdrenţăroasă parcă, căci o folosesc, de bună seamă, pe cea mai veche ca să târască vagoane vechi în această catacombă feroviară ce se scufundă pe sub Pirinei, călătorind din lumină în lumină, ducându-se şi venind, întorcându-se aici pentru a se întoarce acolo, în afara timpului în îngrozitoarea temporalitate a unui an teribil. înaintează din nou. Şi, iarăşi, nemişcarea. Lungă, prea lungă nemişcare. Fumul din coş intră pe ferestre, prin uşi, pe culoare, în ochi, în gură, în gât – cu acea răsuflare de pucioasă ce ni se coboară până la jumătatea pieptului. „Ce se întâmplă?" – întreabă unul, printre tuse şi strănuturi. „Mai bine aşa decât altceva" – răspunde cineva, într-un diapazon resemnat. „Are el un motiv trenul, când se opreşte" – spune un glas mic, pe tonul sentenţios al fetiţelor spaniole de la ţară, cu suflet prea de timpuriu

9 Se-nalță vântul!... Viața mă recheamă!... (în 1. fr. în orig.).

matur, femei, deşi mai poartă în braţe păpuşi ce par să le fi ieşit mai degrabă din pântece decât din prăvăliile de jucării... Şi brusc, în liniştea din nou aşternută, ceva ca un fulger ce cade deasupra casei: explozie seacă şi înspăimântătoare, bubuituri în tâmple şi în viscere, panică în urechi, izbitură de ciomag în ceafă, urmate de un galop de detunături, de rafale, de cutremure, în tenebrele galeriei străbătute, de la o gură la alta, de unde sunt purtate, din ecou în ecou, de către propriul lor ecou, în măruntaiele pământului. Apoi, zgomotul se îndepărtează, asemeni celui stârnit de un cal care fuge, lăsându-ne singuri cu coşmarul cărbunelui al cărui miros pare o materie palpabilă ce ne încinge formele. „Bombardează” – a spus fetiţa cu vocea calmă. „Noroc că ne-a prins aici, dedesubt” – a zis bărbatul cu ţigara. „S-a terminat” – a zis altul. „Ăştia din Baleare vin doar o dată pe zi.” A urmat o’altă aşteptare. Şi trenul s-a pus din nou în mişcare. Şi, deodată, lumina, redobândirea limpezimii, unde ceasurile au prins să vorbească, iarăşi, în cifre. Ne aflăm sub o enormă boltă de geamuri sparte, *puzzle* din care lipsesc multe bucăţele ce ar trebui potrivite, sau care, dimpotrivă, o dată potrivite bucăţelele, s-a stricat, s-a amestecat, o dată cu răsturnarea bruscă a unei mese. O avalanşă de geamuri a căzut pe peroane şi peste pietrişul dintre şine. Felinarele roşii şi verzi ale lampagiului s-au rostogolit, lăsând să curgă gazul până la stâlpii negri ce susţin tăbliţa cu:

PORT BOU

Pe un perete – îmi amintesc – era o uitată reclamă pentru turismul internaţional, unde un cangur se profila, parcă gata să sară, pe o întinsă câmpie cu flori galbene: *Petreceţi-vă vacanţa în Australia*. Alt afiş, cu măşti, uriaşi şi oameni cu capete enorme: *Carnavalul de la Nisa*. Bruges: canale tihnite cu ape adormite în tăcere şi pace de *béguinage*[10]... Şi aici, afară, femei îmbrăcate în negru,

10 Comunitate religioasă, tip de oraș-mănăstire din Țările de Jos sau Belgia, unde trăiesc femei religioase care nu s-au călugărit (în 1. fr. în orig.).

câţiva infirmieri, soldaţi – sau miliţieni, nu ştiu... — care aleargă, strigă, se agită, în jurul unui crater deschis în roca cenuşie, printre case distruse, cu pereţii crăpaţi, fumegând încă – nu ştiu dacă datorită varului sau focului – lăsând să le mai cadă câte o ţiglă de pe streşinile pe jumătate prăbuşite. Sunt răniţi – sau morţi – căci mai multe brancarde ridică trupuri acoperite cu cearşafuri, pături, feţe de masă. Şi, în spatele târgilor, cei ce scot lucruri din groapă: un scaun de răchită, un portret cu ramă aurită, un sfânt descăpăţânat, un căluţ de lemn, o comodă care a ajuns aproape neatinsă pe fund... „Astăzi nu mai vin" – spune fetiţa privind cerul. „Pe zi ce trece aruncă bombe tot mai mari" – zice un priceput. Câţiva francezi aflaţi în tren privesc dezastrul – poate or fi luptat în războiul trecut – cu privirea unor cunoscători. *„Un entonnoir"*[1] – zice unul. Şi observ că, în întunericul tunelului, toţi şi-au scos cravatele pe care le mai aveau la Cerbère. Şi trebuie să spun că mă irită acest tip de ipocrizie vestimentară. E la fel cu cea a poetului care a scris *Boeuf-sur-le-toit*[11] ce vinde ediţii de lux bancherilor şi bibliofililor de clasă, dar îşi pune un pantalon de catifea în seara când trebuie să-şi recite versurile la o şezătoare muncitorească la Belleville. E la fel cu cea a profesorilor de la Sorbona care se deghizează în proletari când asistă la un miting de stânga la *Palais de la Mutualité*, uitând că Robespierre era de o eleganţă aproape maniacă şi că nimeni nu l-a văzut vreodată pe SaintJust cu cămaşa descheiată la gât, în afară de ziua când a fost ghilotinat... Nu văd să existe vreo legătură între idei şi cravată, între revoluţie şi îmbrăcămintea elegantă... Privesc din nou spre craterul unde ţevile sparte de la canalizare încep să-şi vomite apele tulburi. în spate: *La mer*, *la mer*, *toujours recommencée*... Şi nu ştiu de ce acum mi se pare că marea nu mai este, aici, cea pe care am lăsat-o în urmă la Cerbère: *Moartea*, *atât de uşoară şi atât de grea*, cred că a spus odată Paul Eluard. La marginea gropii, a răniii afundate în pământ, un cal încremenit, cu pântecele

11 O pâlnie de obuz (în. 1. fr. în orig.).

sfârtecat, scoate un cap agonic, nechezând în gemete, arătându-şi nişte dinţi enormi ce parcă cer ajutor – deznădăjduit ajutor – celor ce l-au îmblânzit, încălecat şi îndemnat cu pintenii atâta vreme. în cele din urmă moare, zvârcolindu-se cu picioarele în propriile-i măruntaie revărsate. Este calul de la Guernica1. Calul lui Picasso, pe care tocmai l-am văzut la Paris, alături de *Fântâna lui Mercur* de Calder[12] [13], într-un Pavilion al Spaniei impresionant, recunosc, prin goliciunea sa, prin sărăcia lui mândră, lângă trufia declamatorie a unui Pavilion al Italiei, parvenit, fanfaron şi speculant, organizat în jurul unei statui ecvestre a lui Mussolini, îmbrăcat în hlamidă, cu o privire încruntată de luliu Cezar şi un gest de tenor care la Scala încununează cu un do din piept un final de act cu cor de centurioni şi mare desfăşurare de figuraţie... Aici încep să înţeleg mai bine calul lui Picasso, acum că mă aflu aici, unde se trăieşte în contextul său de Apocalips. Aici se trăieşte sub semnul său. Ceea ce am lăsat în urmă, în urma munţilor impasibili, a munţilor ce ridică din umeri în faţa a ceea ce privesc acum, a munţilor ce ni se arată cap sau pajură, îmi dau seama de asta, este *Floarea-soarelui* a lui Van Gogh. Dar aici s-a sfârşit floarea-soarelui, tuşele de soare în sol major, ogoarele de grâu surprinse în clipa înfiorării lor, lumina aproape veselă a cimitirelor marine şi mai mica tragedie a celui ce-şi taie o ureche cu briciul[14]. Aici intrăm în *Ororile războiului* – în zorii groazei, deşi e deja amiază.

Aşa că mâine mă duc la Benicassim – ceea ce, în ciuda nerăbdării, înseamnă o mare uşurare pentru starea mea de nelinişte, fiindcă Benicassim este locul de odihnă şi

---

12 Oraș din nordul Spaniei (Țara Bascilor), bombardat în mod sălbatic de aviația hitleristă în timpul războiului civil din această țară (26 aprilie 1937). Dezastrul de la Guernica i-a inspirat lui Pablo Picasso (1881-1973) o celebră compoziție.

13 Alexander Calder (1898-1976), sculptor american abstracționist.

14 Referire la Vincent van Gogh (1853-1890), pictor și desenator olandez. Din perioada în care a locuit și a pictat în sudul Franței (Arles) datează tablourile la care se referă autorul.

recuperare pentru convalescenţi. Aşa mi s-a spus la Spitalul Provincial de unde a plecat rănitul – „într-o dispoziţie foarte bună” au adăugat, „şi fumând o ţigară înainte de a fi urcat în ambulanţă” – marţea trecută. Şi nu e nicio îndoială: despre el e vorba. I-am văzut fişa de internare şi nota privind transferarea cu nume şi prenume şi, dacă ar mai fi existat vreo îndoială, şi cu numele de familie al mamei (acest al doilea nume de familie pe care spaniolii se încăpăţânează să-l lege de primul, parcă pentru a da asigurări lumii că au fost concepuţi într-un pântec cunoscut şi onorabil), care, în cazul de faţă, se ariceşte în consoane poloneze niciodată aşezate corect, la locul lor, de cei ce, aici, trebuie să le transcrie pe fişe şi acte, pentru mai precisa identificare a unui străin ce se adaugă atâtor şi atâtor străini, înrolaţi în Brigăzi[15]... M-am aşezat pe o bancă municipală aşteptând să cadă noaptea, să mănânc ceva, şi să mă duc să mă culc pe Caile del Trinquete de Caballeros, unde mi-am lăsat uşurelul meu geamantan de balerină obişnuită să călătorească doar cu două rochii şi paisprezece perechi de pantofi de dans, într-o cameră văruită, fără alte mobile decât un pat îngust de fier, un scăunel de rugăciune care slujeşte şi ca scaun – scaun prea jos ca să te aşezi pe el –, şi un lavabou cu un lighean de cositor. Dar noaptea se şi lasă şi constat că rămân singură în piaţa tot mai pustie, ale cărei lumini nu reuşesc să se aprindă. Şi noaptea se face tot mai noapte în oraşul stăpânit de întunecime. Şi căutând în geantă minuscula lanternă ce mi s-a dat când am plecat, îmi amintesc – mult prea târziu – că băiatul de la hotelul unde am nimerit astăzi dimineaţă mi-a atras atenţia că se stinge lumina, cu vorbele *şi nu e lună*, *domnişoară*, pe care n-am reuşit să le înţeleg. Acum însă, înţeleg. Pentru că, dacă nu se aprind şi nu se vor aprinde felinarele municipale, nu va fi nici luna care să mă ajute să-mi găsesc drumul – nici măcar ferestrele care să reverse ceva lumină pe trotuare, pentru că toate obloanele sunt închise, toate perdelele

15 Brigăzile Internaționale care au luptat în timpul războiului civil din Spania (1936-1939).

sunt trase, iar acolo unde nu există nici obloane, nici perdele, geamurile au fost acoperite cu hârtii întunecate. Iar cei ce, în aşteptarea răcorii improbabile – fiindcă e o căldură copleşitoare – au lăsat ferestrele întredeschise, au avut grijă să nu aprindă lumini vizibile din exterior... Niciodată, niciodată, nu mai văzusem un oraş astfel, în întunecime, într-o noapte totală, absolută, cum probabil că erau acele nopţi neverosimile din romanele de capă şi spadă unde doi prieteni, doi fraţi se străpung într-un înfiorător duel pentru că nu-şi recunosc chipurile. Noapte de edificii fără feţe, fără vârstă, fără stil, cu neaşteptate proeminenţe, cu ornamente nedesluşite, cu câte un grilaj ici-colo; noapte de colţuri de stradă confundate în negurile lor, de străzi care nu sunt străzi pentru că nu pornesc din nimic vizibil pentru a conduce spre nimic vizibil. Casele mici – sau poate mai vechi – par să se ghemuiască la pământ, apropiind pe neaşteptate de ochii mei rătăciţi profilul unui acoperiş, al unei streşini, al unei cornişe; construcţiile mţd mari se pierd în înălţimi, fără graniţe, fără hotare, fără contururi – fără altă realitate decât realitatea masei de etaje peste etaje, multe etaje, nu ştiu câte etaje. Din când în când, plimb lumina micii mele lanterne de-a lungul câte unui perete în căutarea unei tăbliţe indicatoare, a unui nume: Strada Cutare, sau Cutare, sau Cutare – ştiu vreo două sau trei. Nimic, însă. îmi apare în faţă cel mai absurd afiş ce înfăţişează soldăţei de plumb, pistoale cu capse, mici tunuri de lemn, săbioare de tinichea: „MAMĂ, NU DĂRUI ACESTE JUCĂRII COPIILOR TĂI...” Asta într-o ţară – într-o fracţiune de ţară – unde se poate repeta un 3 mai1, cu oameni cu braţele întinse, răstigniţi fără să fie bătuţi în piroane, în faţa unor oameni care îi împuşcă cu o înfăţişare la fel de necruţătoare ca cei ce, cu spinările înfricoşătoare aplecate asupra paturilor de puşcă, întunecă tabloul lui Goya!... Un alt afiş, murdar şi puţin sfâşiat, unde pe fundal apar două curve mizere, la fel de triste pe cât de fardate: „ELIBERAREA PROSTITUATELOR. FEMEI LIBERE, VI SE OFERĂ O VIAŢĂ CARE VĂ VA PREGĂTI PENTRU O

MUNCĂ DEMNĂ ŞI O EXISTENŢĂ UMANĂ.” O nouă clipire a lanternei: „MASONERIA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI. PENTRU O LUME NOUĂ ŞI FĂRĂ CLASE...” Creşte în mine senzaţia de rătăcire, de părăsire în acest oraş pustiu, parcă abandonat, unde nu se mai poate vorbi de umbre pentru că totul aici e umbră – o singură, deplină şi unică umbră. Privesc cerul ca un navigator rătăcit care le cere stelelor să-i arate drumul. Dar lipsa stelelor dovedeşte, asta-i culmea, că cerul e acoperit de nori. O mică lanternă, asemănătoare cu a mea, soră cu a mea, îşi deschide un ochi luminos, acolo, în direcţia spre care merg, nu ştiu dacă aproape sau departe, dacă se duce sau vine. „Domnule! — strig. Domnule! Domnule!” Lumina se mişcă, rotindu-se, parcă nehotărâtă. „*Monsieur*! *Monsieur*!” Lumina se stinge. „Tovarăşe! Tovarăşe!” – strig acum, gândindu-mă că, aici, chestia cu „Domnule”, „*Monsieur*”, poate avea o rezonanţă anacronică (ceva asemănător cu acel *ci-devant*[16]din timpul Revoluţiei Franceze). „Camarade... Camarade...” Nimic. Din nou mă aflu în noaptea neagră. Dacă ar exista, cel puţin, o bancă municipală, ca cele din piaţa pe care am lăsat-o în urmă, ca să aştept să treacă cineva – sau, poate, să se ivească zorile, deşi ceasurile mi s-ar părea lungi, prea lungi. Şi nu ştiu ce să fac. E descurajarea – descurajarea care înfrânge sufletul şi înmoaie genunchii, cu o bruscă senzaţie de oboseală de nedepăşit. Impresia că e inutil să continui să mergi. Şi, totuşi, un ultim gust amar al voinţei: poate, ceva mai departe, o să găsesc o fereastră din fericire deschisă, la înălţimea mea, unde cineva – un bolnav, poate un astmatic ce simte nevoia de aer... — să-şi arate paloarea chipului... Şi, deodată, sună sirena, multe sirene, enorme sirene. Norii – acum foarte vizibili – sunt străbătuţi de lumina reflectoarelor care se încrucişează în unghiuri, întretăieri rotitoare, jocuri geometrice, deasupra

16 La 3 mai 1808 trupele franceze de ocupație au înăbușit în sânge răscoala locuitorilor din Madrid împotriva invadatorilor. Goya zugrăvește scena într-un celebru tablou intitulat „Execuțiile de la 3 mai” (Las fusilamientos del 3 de mayd).

acoperişurilor, clopotniţelor, înşiruirilor de înălţimi ale urbei. Şi acum, în depărtare, motoare de avion. Mai multe motoare de avion care cresc, cresc, cresc. (Pentru mine sunt duzini şi duzini de avioane...) Şi începe, cu bubuituri seci şi dese, focul apărării antiaeriene: detunături în serie, despărţite de foarte scurte pauze ce reiau ecoul a ceea ce s-a auzit mai înainte. Şi se produce o puternică şi răsunătoare explozie, departe, destul de departe, se pare. Şi încă una. Şi alta, care pare mai aproape. Şi un zbor asurzitor ce parcă trece deasupra străzii. Mi-e frică. O frică atroce. Frica ce te face să alergi fără să ştii încotro alergi. Alergând, ajung de la un colţ la altul. Şi alergând, ajung la o clădire vastă, cu porţile deschise, deşi fără lumini vizibile, care mă primeşte, sufocată, fără suflare, în căutarea unui adăpost; impresia că aici sunt bolţi, galerii, scări, pivniţă, acoperiş solid, făcute dintr-o materie cunoscută, ciment, piatră, fier, care să mă apere de focul ce poate cădea de sus, mă poate fulgera, dezmembra, lăsa la picioarele unui zid transformată în ceva sângerând şi inform cu picioare rupte şi chip zdrobit... Mereu alergând, mă lovesc cu capul de o cortină grea, ce se dă în lături împinsă de umerii mei, şi mă văd într-un teatru înţesat de spectatori, atenţi la ceea ce se petrece pe scenă, totul scăldat în lumină portocalie. Afară continuă să sune sirenele. Dar nimeni nu le dă atenţie. Nimeni nu se mişcă. O explozie. Altă explozie. Continuă să tragă cu furie – întărită parcă de noi baterii – artileria antiaeriană. Şi o actriţă, acolo pe scenă, ca şi cum nu s-ar întâmpla nimic (totuşi, pe un ton mai ridicat, ca să acopere bubuiturile de afară) mai mult strigă decât recită:

Pedro, înşeuează calul ori călare pe zori vino. Dar vin iute! Căci sosesc de-acum viaţa să-mi răpuie! Pinteniinfige-i adânc...*

Şi actriţa continuă, după un suspin prea lung – prelungit ca pentru a câştiga timp – cu accente mult prea marcate, care depăşesc intenţiile textului:

Ah, fregată minunată a corsarilor fregată! Unde ţi-este bărbăţia? O brigantină vestită te-a lovit, ţi-a frânt

tăria...

Urmează o pauză, şi glasurile, acum stăpânite, suprapuse propriei frici, revin la o intensitate normală, la o scandare exactă pentru cel care, după prima surpriză, încetează să le mai asculte... Cred că par atât de dezorientată şi înspăimântată încât un spectator, apucându-mă de braţ, mă aşază într-un fotoliu liber de lângă el. „Avioane" – spun, arătând în sus. „Avioane... Bombe..." „Au şi plecat – zice bărbatul calm. Ascultaţi..." (Acum sirenele, în loc să-şi unească glasurile într-un prelung şi sfâşietor urlet, sună ritmic, ca un telegraf ce-şi transmite semnalele, până sfârşesc cu o mare pauză finală, urmată de linişte. Mai multe secunde de linişte. Foarte lungă linişte...) „S-a terminat alarma..." „Dar..." „Ăştia nu se mai întorc în noaptea asta." Spectatorul, aşa cum puteam să-l văd în penumbră, era un bărbat tânăr, în uniformă militară. Avea un baston gros, în care se sprijinea de fiecare dată când, schimbându-şi poziţia pe scaun, trebuia să-şi mişte piciorul stâng. Şi, dintr-o dată, ca cineva care a trecut printr-o încercare îngrozitoare, prin coborârea în infern, teroarea ce m-a adus aici încetează. (Acel „au şi plecat..." *„ăştia* nu se mai întorc în noaptea asta" m-a liniştit ca vorbele rostite de Domnul Oştirilor1, de un infailibil cunoscător al intenţiilor duşmanului...) Mă odihnesc pe pluşul fotoliului – fotoliu de teatru vechi, desigur, după acest miros de lemn foarte obosit, de molii şi carii, pe care îl simt acum în nări, dându-mi o senzaţie aproape voluptuoasă de reîntoarcere la o siguranţă pierdută, îndepărtată, de demult, acum redobândită... (Cred că aşa mirosea podul cu mobilele scoase din uz în casa de acolo... atât de departe... atât de în urmă... când purtam uniforma liceenelor de la Sfânta Nina...) Şi mai cu seamă... mâi cu seamă! — nu sunt singură. Mă văd înconjurată, foarte înconjurată, minunat de înconjurată. Nu numai parterul e înţesat, dar e lume şi în loji, la balcon, ba chiar şi la cucurigu – cum se spune în Spania; lume care pare că nu se teme de povestea cu avioanele şi cu bombele. Şi în curând spectacolul se va termina şi o să pot

întreba de Caile del Trinquete de Caballeros, şi se va găsi cineva să-mi spună pe unde trebuie s-o iau; poate că cineva va merge în aceeaşi direcţie şi mă va ajuta să mă întorc la hotel... Eliberată de zbucium, privesc, în sfârşit, spre scena unde, într-un decor ce pare să înfăţişeze refectorul unei mănăstiri, la luminile galbene ce devin mai puternice, o actriţă – dar... nu cumva e celebra Mărgărită Xirgu?[17] — în veşminte romantice, cu flori în mână, sfârşește o scenă, care probabil că e ultima scenă a dramei, judecând după oră, cu emfază eroică – şi o fărâmă de afectare – cerută chiar de text:

Eu sunt Libertatea pentru că aşa a vrut iubirea! *Pedro*! *Libertatea pentru care m-ai părăsit*.

Eu sunt Libertatea rănită de oameni!

Iubire, iubire, iubire şi veşnică singurătate!

Şi acum, în timp ce eroina iese cu paşi lenţi din scenă, se aude un cor de copii, îndepărtat:

Vai ce tristă zi pentru Granada, chiar pietrele plâng de durere, vina fiindcă nu-şi mărturiseşte, pe-eşafod, azi, Marianita piere!

Şi cade cortina şi, o dată cu cortina lăsată, mă întorc cu picioarele pe pământ. întâmplarea asta, petrecută în timpul bombardamentului, în faţa unui public mai atent la iluzia scenică decât la înfiorătoarea realitate posibilă a unei morţi sub un morman de dărâmături, este istoria Marianei Pineda cea care, acum un secol, a fost condamnată la moarte pentru că brodase un drapel republican sub nasul Regelui Fernando1 şi al ministrului Calomarde[18] [19]. Şi îmi amintesc că această istorie, povestită acum o clipă, este unica istorie narată de Federico (este de-ajuns să spui „Federico”, căci Federico

17 Unul dintre numele biblice ale lui Dumnezeu.

18 Fernando (Ferdinand) al VH-lea de Bourbon (1784-1833), rege al Spaniei în 1808 și între 1814-1833. în 1823 a reprimat, cu ajutorul trupelor franceze trimise de Sfânta Alianță, revoluția organizată de cortes (parlament) și a rein- staurat monarhia absolută.

19 Francisco Tadeo de Calomarde (1773-1842), om politic spaniol, ministru în timpul lui Fernando al Vll-lea, partizan al monarhiei absolute.

este, prin antonomază, Federico Unicul, Federico cel asasinat la Granada[20], şi nu mai există altul la fel...) al cărei stil dramatic nu-i plăcea întru totul rănitului pe care îl voi vedea mâine în entuziasmul iertării, dar nu al înţelegerii – în bucuria de a săruta o gură ce, pronunţându-mi numele, revenită la mine dindărătul negurii unei anestezii, fugise de trupul meu, cu nişte luni înainte, într-o dimineaţă a cărei dată nu vreau să mi-o amintesc, ca un înşelător ce dispare pe furiş, lăsându-mă adormită, învinsă, pe pernele răscolite, calde de îmbrăţişări voluptuoase. Şi rănitului nu-i plăcea această operă de început a lui Federico datorită versurilor care subliniază prea mult, anticipând, oroarea unui deznodământ – real, istoric – ce avea să se materializeze într-o goyescă stampă a spânzurării. Rănitului nu-i plăcea că o Novice exclamă în actul final „Gâtul ei e minunat!”, nici că un alt personaj al dramei spune: „Pe gâtul tău suav, luminos ca luna...” (“Aici poezia se pătează cu retorică” – era de părere prea exigentul hispanist, veşnic îndrăgostit de esenţiala goliciune a lui San Juan de la Cruz1...) Dar acum ne ridicăm toţi, după ce am aplaudat, şi ieşim din teatru, trecând de la lumina galben-portocalie – *„măreaţă lumină atât de ciudată de crepuscul granadian*”, o numea Federico – la penumbra culoarelor ce conduc spre noaptea întârziată de aşteptarea unor zori încă îndepărtaţi. Văzând că, neobişnuită să mă descurc cu un iluminat în surdină, mă împiedic de trepte, paliere şi covoare, spectatorul de mai înainte, care merge lângă mine şchiopătând, deşi se sprijină în baston, mă întreabă încotro merg. îi spun. „E la doi paşi” – îmi spune. „Vă conduc.” Şi, pe neaşteptate, cu un nefiresc şi foarte prost accent în limba pe care brusc o adoptă: *„Mais... avant on pourrait peut-être prendre un verre*?”[21] Tare mă încântă ideea de a bea ceva, după spaima prin care am trecut, dar invitaţia îmi miroase a

20 Federico Garcia Lorca (1898-1936), poet și dramaturg spaniol, asasinat de fasciști.

21 Juan de Yepes, supranumit San Juan de la Cruz (1542-1591), unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai poeziei mistice spaniole.

poftă de soldat lipsit de femeie; de bună seamă că-mi va spune să mergem la el acasă; că are o sticlă pe care o păstrează şi după ce o să bem niţel... „Nu există cafenele deschise” – răspund sec. „Biiiiine! răspunde ironic. Asta *depinde*.” Şi îmi arată o străduţă apropiată, a cărei realitate ochii mei o percep, căci cerul s-a limpezit puţin, cu o stea ici, o stea, colo, printre nori, şi anumite streşini, anumite reliefuri, anumite proeminenţe de cărămidă ori de ciment, încep să mi se definească într-o perfecţiune de forme. Facem câţiva paşi. Şi, deodată, însoţitorul meu împinge cu bastonul o jumătate de poartă de ogradă şi intrăm într-un culoar ce miroase a ulei rânced, şi, în fundul unei curţi pavate cu pietre, e o altă uşă – aceasta însă, parcă din iută, din pânză de sac întinsă pe o ramă – care ne conduce într-o încăpere din spatele unei prăvălii – poate magazin de delicatese – unde câţiva militari, descheiaţi la gât şi transpiraţi datorită căldurii ce domneşte în astfel de încăperi închise, beau vin sau rachiu de Chinchon în căni, străchini de lut şi pahare desperecheate, când nu duc la gură un burduşel, cu îndemânare aragoneză, filtrându-şi lichidul printre dinţi. „Muieri, aici, nu!” – exclamă, fără putinţă de tăgadă, un cârciumar de operetă care, sub funiile de usturoi agăţate de grinzile tavanului, se agită printre damigene şi pâlnii, sfârşind de muls un burduf de La Mancha ridicat pe o laviţă. „Muieri, aici, nu!” – repetă, ştergându-şi mâinile pe un şorţ atât de înroşit de pete de molan, încât pare şorţ de măcelar. „Ea nu e de aici – zice însoţitorul meu. Personal tehnic al Brigăzilor.” în faţa unei asemenea probe a calităţii mele de străină şi de tehniciană, cârciumarul, bolborosind nişte scuze, ne aduce o sticlă şi două borcănaşe de marmeladă, goale: „Vă rog să mă iertaţi. Dar paharele se sparg şi cum se pare că nu mai fabricăm.” „Nu contează, Paco (şi arătând spre mine:) *Ea* e una dintre noile infirmiere care au sosit.” „Şi nu e negresă?” – zice celălalt, mirat parcă. „Păi, după cum vezi...” „Am zis aşa fiindcă mereu sosesc o mulţime de negrese nord-americane.” „Şi care sunt superbe.” „*Culoarea* – spune celălalt – n-are nicio legătură cu

ştiinţa.” „în ziua de azi ştiinţa progresează de groază” – zice însoţitorul meu, rostind, cu o ironie pe care o crede fără efect pentru mine, o frază antologică de tipul zarzuelei *La Verbena de la Paloma* citată, deseori în glumă, de bărbatul pe care îl iubesc. „Aşa e – spune cârciumarul, admiţând apodicticul adevăr: Casa mea e casa dumneavoastră. Şi dacă mai vreţi o sticlă de Valdepenas, mai am.” Şi omul se întoarce în colţişorul său, fără să se mai ocupe de noi. „De ce i-aţi spus că sunt infirmieră?” „Iată de ce: simplul fapt că ţine un bar deschis la ora asta este o încălcare a ordinelor militare, probabil, la adăpostul unei bunăvoinţe superioare. Dar, dacă pe lângă asta, permite intrarea... *muierilor* aici...” „Am înţeles.” Privesc pereţii. Afişe vechi cu lupte cu tauri. Un calendar din 1935; reclame cu *Petroleo Gal* şi *Săpun lleno de Pravia*. Şi alt anunţ girat de sigla FAI1:

SALONUL DE DANS ESTE VESTIBULUL BORDELULUI; SĂ-L ÎNCHIDEM.

CÂRCIUMA SLĂBEŞTE CARACTERUL; S-O ÎNCHIDEM.

BARUL DUCE LA DEGENERAREA SPIRITULUI; SĂ-L ÎNCHIDEM.

„Proprietarul de aici o fi duşmanul anarhiştilor?” – spun, râzând. „Dimpotrivă; este anarhist şi încă dintre cei înverşunaţi.” „Şi cum de ţine barul deschis?” „Tocmai pentru că aici prohibiţia e impusă de guvern. Este modul lui de a demonstra că pe el nu-l calcă nimeni în picioare. La început, anarhiştii au vrut să facă războiul fără să bată pasul, fără să se încoloneze şi fără să-i salute pe ofiţeri. în Catalonia au emis monede locale care aveau valoare doar în zona unui sat.” (Dacă ar fi ştiut că la Figueras am schimbat cinci dolari pentru nişte bancnote strălucitoare care mi-au fost refuzate la Gerona!...) „Anarhiştii! — zice celălalt coborând intenţionat tonul. Compatriotul meu Lafargue[22]a fost obligat să lupte, aici, cu discipolii lui

22 Federacion Anarquista Iberica (Federația Anarhistă Iberică), organizație politică creată în 1926, care și-a desfășurat activitatea, în special, în Catalonia și Aragon între 1927-1939.

Bakunin[23], acum mai bine de şaptezeci de ani... Anarhiştii!... O jumătate de veac au încercat să facă o revoluţie fără să reuşească, dar au pus beţe-n roate, în mod sistematic, oricui încearcă să facă o revoluţie adevărată!”... în faţa ameninţării unei expuneri doctrinare, plină de nume şi termeni pe care nu-i cunosc, schimb direcţia conversaţiei: „Sunteţi spaniol?” „Cubanez.” „Adică spaniol, într-o oarecare măsură.” „într-o oarecare măsură, da. Dar, în primul rând, pentru că mă aflu de partea asta a liniei.” „Ah!” „Şi dumneavoastră?” „Rusoaică.” „Tovarăşă, deci?” Nu îndrăznesc să-i spun că nimic nu mă irită mai mult decât să fiu tratată cu „tovarăşă”. Cu toate acestea, din laşitate: „în fine... *Tovarăşă*,.., dacă doriţi.” „Asta eşti sau nu eşti.” Optez pentru o explicaţie ambiguă: „Termenul de tovarăş a devenit o modă, o pasiune, între anumiţi intelectuali pe care i-am frecventat mult în ultima vreme... Aici, cuvântul *tovarăş* are altă greutate, altă dimensiune... Nu e acelaşi cu cel pe care-l auzi la *Café des Deux Magots*... Acolo eşti *tovarăş* așa cum ai putea fi abstracţionist sau atonalist. Cuvântul place fiindcă e nou – nou în anumite cercuri, cel puţin. Parcă s-ar fi inventat ieri.” „Vă atrag atenţia că îl puteţi găsi în *Visele* unui Quevedo[24] care, din câte ştiu eu, nu era afiliat la Internaţionala a treia.” „Da?” „Mi-aţi spus că sunteţi rusoaică. Rusoaică... din Paris?” „Acolo locuiesc.” „Trotskistă, poate?” „De unde să ştiu? De ce vreţi să mă afiliaţi la ceva?” „Dar... atunci, ce căutaţi aici?” îi explic scopul călătoriei mele în această Spanie în război. „Ah, e limpede! înţeleg. Da; înţeleg.” Şi imediat îmi iese pe gură o întrebare de care-mă ruşinez, pe loc, datorită prostiei sale: „Şi dumneavoastră? Ce faceţi aici?” Celălalt izbucneşte în râs, pornindu-se să explice cu inflexiuni şi cuvinte diferite de cele pe care le auzisem de când trecusem frontiera: „M-

23 Mihail Alexandrpvici Bakunin (1814-1876), revoluționar rus, unul dintre fondatorii și ideologii anarhismului și narodhicismului.

24 Aluzie la cunoscuta operă în proză Los Suenos de Francisco de Quevedo y Villegas (1580-1645), unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii baroce spaniole.

ai văzut cu costum de dril alb şi panama pe cap? Sau ţi se pare că nu sunt destul de militar?" (De ce mă tutuieşte aşa, deodată?) „*Batalionul Lincoln*/*'* (îşi loveşte piciorul rănit:) „La Brunete. Şi am avut noroc, pentru că în ziua aceea, la Villanueva de la Canada, au căzut la cubanezi... cu grămada! Avansam bine, dar... mama lor! (pardon) o schijă... La jumătatea coapsei." (Schimbă tonul.) „Lângă mine a căzut un negru curajos ca toţi dracii, Oliver Law. N-ai auzit de el? L-au îngropat sub o grămadă de bolovani cu o tăbliţă deasupra: *Aici se odihneşte primul negru care a comandat un batalion de americani albi*." „Şi ce-i aşa deosebit în asta?" „Ah, fata mea! Dar pe ce lume trăieşti?" Tac, niţel încurcată, ca să nu mărturisesc că lumea – lumea mea – închisă, fără ziare, cu urechi indiferente, străină de anumite realităţi, din care mă scosese brutal o rană a altuia, dar simţită pe propriu-mi trup, era o lume unde se prefera să se ignore inacceptabilul, având întotdeauna la dispoziţie, când se afla despre inechităţi sau încălcări ale dreptăţii, un comod repertoriu de circumstanţe atenuante. Da. Ştiam că, în Statele Unite, negrii... (Dar, în fond, Paul Robeson, Duke Ellington, Louis Armstrong, erau celebri. *Aleluia*, de King Vidor1 avusese mult succes. *Porgy and Bess*[25] era o operă despre negri... N-o fi chiar aşa cum spuneau prietenii lui Jean-Claude.) „Deci, *Batalionul Lincoln*?" – spun, ca să spun ceva. „Da. Suntem mulţi cubanezi, destui mexicani, câţiva portoricani, doi sau trei brazilieni, un venezuelean, un argentinian – dar în ziua când am intrat în luptă, majoritatea eram cubanezi." „Veniţi de la o asemenea depărtare?" „De ce nu? O idee o aperi acolo unde trebuie apărată." (Deci, binecuvântata *Idee* există şi acolo, în lumea aceea atât de îndepărtată, ignorată de presa franceză?) De dragul unui soi de maieutică, adoptând un ton de suficienţă mondenă, fac pe proasta: „Eu credeam că în America asta a dumneavoastră, pământ de oameni întreprinzători şi de pionieri, lumea nu

25 King Vidor (1894-1982), cineast american. Printre cele mai cunoscute filme ale sale se numără Mulțimea (1928), Aleluia! (1929), Pâinea noastră cea de toate zilele (1934), Război și pace (1955).

se gândeşte decât cum să câştige bani. Şi că anumite doctrine politice pătrund prea puţin, acolo.” Celălalt râde, privindu-mă aşa cum priveşti o interlocutoare exotică, lipsită de informaţii: „Ei. Asta-i folclor. Aşa cum se spune că toţi indienii sunt yoghini şi că toţi scoţienii cântă la cimpoi. Povestea se datorează trecutului. El Dorado. El Potosi... *Face cat un Potosi*... *Face cât un Perii*... Indianul care, în vremurile trecute, se întorcea de acolo cu buzunarele pline de smaralde. *Unchiul din America*. Cel care a murit în America, lăsând milioane moştenire.” „Şi azi?” „Legenda continuă: Regele cutărui produs, împăratul celuilalt, Magnatul de dincolo. Julio Ldbo cu zahărul lui. Familia Anchorena cu Pampa ei. Familia Patino cu cositorul. Un Du Pont de Nemours[26]...” (Şi aici, sonorul nume dă naştere unei întregi mitologii în gura celui care îmi spune că Du Pont de Nemours are în Cuba – într-un loc numit Varadero – un parc închis, interzis publicului, îngrijit de grădinari japonezi, unde, într-o reşedinţă păzită de servitori ermetici, există frigidere pline, tot timpul anului, cu languste, prepeliţe, bucate delicioase, care se răcesc, aşteaptă, sunt ambalate în cutii, revândute, înlocuite, aşteptând ca marele senior feudal, o dată pe an sau de două ori, de trei ori, poate că da, poate că nu... — să se prezinte pe neanunţate şi să-i fie foame. Atunci se aprind luminile, bucătăriile sunt iluminate, cuptoarele se încing, sticlele de vin se destupă şi totul este petrecere şi larmă în casa unde un lift, dotat cu un mecanism secret, se opreşte între etaje, ca şi cum s-ar defecta, când Stăpânul urcă împreună cu o femeie frumoasă – căci se pare că banchetele din ascensoare exercită o puternică influenţă asupra libidoului său.) „Dar se întâmplă să treacă luni şi luni de zile fără să vină pe la feuda sa. Atunci langusta de ieri este înlocuită cu cea de mâine, pentru ca, la capătul

26 Pierre Samuel Du Pont de Nemours (1870-1954), industriaș american, fiul unui chimist francez care a construit o pulberărie în Statele Unite, în secolul trecut. Povestea relatată este autentică. Proprietatea respectivă există și poate fi vizitată și azi la Varadero, aparținând acum statului.

unei defilări de trei sute şaizeci şi două de languste, moştenitorul a o mie de pulberării să-şi înfigă dinţii în langusta numărul trei sute şaizeci şi trei, sau patru, sau cinci – sau şase, dacă anul e bisect.” (A urmat o pauză.) „Din fericire, există altă Americă; cea pe care tu o ignori, ca o bună europeană. Pentru că, după ce-am trăit mai mulţi ani în Europa, m-am convins că, pentru oamenii de aici, America Latină este ceva ce scapă unei întregi scări de noţiuni comode. Este o lume care rupe cu vechile calcule ale acestei scări. Şi de aceea, preferă s-o ignore.” „N-o să-mi spuneţi că spaniolii...” „E altceva. Sunt rudele care-au rămas acasă. Dar chiar şi-aşa, unii insistă prea mult să ne facă să venerăm o «Patrie Mumă» care îşi are, cum e şi firesc, plusurile şi minusurile ei. Pentru că o poţi iubi ca mamă, dacă se numeşte Mariana Pineda; nu, însă, daca e vorba de Dona Perfecta1. Mamă, dacă se mărită cu Don Quijote, sau cu Pedro Crespo[27] [28]; nu, dacă-şi desface picioarele în faţă unui oarecare General Centellas... Dar tu, cu siguranţă că n-ai auzit niciodată vorbindu-se despre Pedro Crespo sau Dona Perfecta...” Protestez, amintindu-i că la Benicassim mă aşteaptă un bărbat care cunoaşte în profunzime literatura spaniolă şi m-a învăţat s-o iubesc. „E-adevărat. Iartă-mă. Ceea ce, însă, nu ţi s-a spus e faptul că, în ziua de azi, chilianul, venezueleanul, mexicanul, argentinianul îşi, amintesc foarte puţin că au fost spanioli, în epoci trecute.” „Şi-atunci; dumneata de ce te afli aici?”;,Ah, divină inocenţă! Mă aflu aici pentru că există spanioli care luptă *pentru ceva* ce mă leagă pe mine, havanez de două generaţii, mai cubanez decât oricine, de bărbaţii din Regimentul al Cincilea – cei care i-au oprit pe soldaţii lui Franco la porţile Madridului; *ceva* ce mă leagă de polonezii şi ungurii din Batalionul *Dombrowsky*, de

27 Protagonista romanului cu același nume, de scriitorul spaniol Benito Pérez Galdôs. Prototipul bigotei, întruchipare a intransigenței clericale.

28 Protagonistul dramelor cu același nume: Judecătorul din Zalamea, de Lope de Vega și respectiv Calderôn de la Barca. Personajul creat de acesta din urmă, mai ales, este prototipul omului simplu, iubitor de dreptate, care nu acceptă dezonoarea.

francezii din Batalionul *Commune de Paris*, de oamenii din *Edgar André*, *Garibaldi*, *Dimitrov* – căruia i se spune „batalionul celor zece limbi”, deşi cu chestia asta au luat plasă, pentru că la Jarama, s-a cântat *Internaţionala* în peste douăsprezece limbi...” (*Internaţionala* este imnul pe care l-am auzit prima oară, în noaptea aceea când, abia intrată în adolescenţă, am asistat la acea naştere grea a verişoarei mele Capitolina, aflând cât sânge costă unele naşteri...) „Aş vrea să aflu câte ceva despre America Latină – spun ca să potolesc la interlocutorul meu un tip de entuziasm căruia îi datorez rana ce o voi privi mâine. Recomandă-mi nişte cărţi bune. La Benicassim o să am timp să citesc.” „E greu. Foarte greu, pentru că despre America am scris atât de multe cărţi proaste, încât noi înşine ne rătăcim într-un labirint de noţiuni false, biografii aduse din condei, pamflete ori apologii, minciuni şi tabuuri, fraze contrafăcute, şi chiar elogii şi panegirice făcute pungaşilor şi pederaştilor (pardon). Şi marii noştri oameni – pentru că au existat – sunt atât de garnisiţi şi dreşi cu sosul cui vrei şi cui nu vrei, în funcţie de reţeta cui vrei şi cui nu vrei, că deseori sfârşesc prin a-şi pierde adevăratul chip... Dar dăinuie cuvântul *America*,.. Deşi, nu cred că-l poţi înţelege foarte bine, pentru că...” Şi celălalt, pornit pe vorbă generoasă, datorită vinului de Valdepenas băut, se încurcă într-un hăţiş de pampe şi lanţuri de munţi, piramide şi galioane, adepţi ai sclaviei şi eliberatori, catedrale baroce, palate de marmură şi zgârie-nori care se înalţă în apropierea mizerelor *bidonvilles*, *favelas* şi cartiere de yagua1 (nu ştiu despre ce e vorba), care mi se îmbulzesc în minte ca imaginile unui film documentar ale cărui secvenţe se succed mult prea repede şi fără legătură logică, deşi produc nişte analogii cu lucruri cunoscute de mine.

Cel care îmi vorbeşte acum evocă oraşul copilăriei sale, oraş cu multe coloane, o infinitate de coloane, coloane atât de multe – după el – încât puţine oraşe din lume l-ar putea întrece în privinţa asta, fără să ştie poate că există – atât de legate de trecutul meu! — alte alinieri

de coloane, nenumărate coloane, faţade şi peristiluri clasice ce se colorează într-un galben deosebit, misterios, incomparabil, în „nopţile albe” – mai mult ocru decât albe – de la Petrograd. „Aşa cum mă vezi – spune, râzând, soldatul – fac parte din cea mai putredă burghezie ce se poate închipui.” Şi, cu ochii pe jumătate închişi, îmi povesteşte despre casa lui natală, îmbrăcată în ghirlande, căptuşită cu marmură, unde deasupra capitelurilor se zbenguie copii călare pe delfini; saloane mari cu peisaje de Hubert Robert[29] pe pereţi şi unde, închise în rame aurite, îşi fac vânt cu evantaiul două doamne de

Madrazo1 – în rochie de dantelă mov tânăra căsătorită, de dantelă neagră eleganta văduvă cu înfăţişare dispreţuitoare –, printre paravane chinezeşti, populate de sute de personaje ce se agită printre pagode roşii şi mici punţi arcuite, capete hinduse cu ochi adormiţi, pe soclurile lor de porfir verde, şi dincolo, pe drumul spre seră, o larmă de cacatoès şi maimuţe săltăreţe în multele ape ale bibelourilor rococo de porţelan. Şi în spate, în jurul casei boiereşti păzită de un gard de fier forjat şi de câini de bronz, sunt alte palate, alcazare – aşa le văd ochii mei –, reşedinţe, unde, între palmieri şi *bougainvillieri*[30] [31], se îmbină toate ordinele arhitecturii tradiţionale. Şi galeriile, porticele, grădinile de trandafiri se populează cu o lume din care, dacă aş elimina copacii şi plantele, pe care le cunosc doar după nume, ar începe să semene, în mod surprinzător, datorită toaletelor luxoase, scânteierii bijuteriilor, graţie coafurilor şi superficialităţii conversaţiei purtată de voci lipsite de griji, cu lumea, identică în gusturi, dorinţe sau lipsă de dorinţe, pe care am frecventat-o atât de mult, citind şi recitind paginile unui

29 Anumit palmier din Antile și Venezuela cu variate întrebuințări. Printre altele, frunzele sale servesc la acoperirea caselor.

30 Probabil Federico Madrazo y Küntz (1815-1894), pictor spaniol, autor de tablouri istorice foarte apreciate în epocă. Fratele său Luis Madrazo y Küntz (1823-1897) a fost, de asemenea, un pictor apreciat.

31 Bougainvillée sau bougainvillier, plantă ornamentală originară din America.

cunoscut roman al nostru: acele doamne impozante, arbitri ai manierelor, codoaşe de clasă, preţăluitoare de titluri şi averi, memorialişti şi arhive ale unei întregi societăţi amestecată asemeni cărţilor de joc cu o măiastră şi perfidă mână stângă – mereu atente la cele mai neînsemnate întâmplări ale unei vieţi mondene plină de capcane, ascensiuni, triumfuri şi prăbuşiri, gherile de salon şi intermitente scandaluri datorate adulterelor comise fără prudenţa şi bună-cuviinţa cerute de situaţie; acea perpetuă succesiune de serate şi bezele, de recepţii şi baluri, de mese somptuoase, pregătite, proiectate, planificate cu săptămâni înainte; acel du-te-vino al lacheilor, portarilor, cameristelor, institutoarelor franţuzoaice; acei bogătaşi octogenari, cu vechi blazoane, ce mor lăsând averi fabuloase şi mai mulţi copii din flori; acei tineri fără ocupaţie, seducători, beţivi, descreieraţi, spirituali, care se pot numi foarte bine Dolohov. Da. Cunosc această lume pusă în mişcare în chip magistral în genialul roman. Este lumea familia ilor Rostov, Bolkonski. O mătuşă de-a lui, de care îmi vorbeşte cubanezul – contesă de nu ştiu ce şi a nu ştiu câţi – seamănă în mod surprinzător cu un personaj principal din acelaşi roman. Domnişoarele în floare de la un Tropic ce, de timpuriu, le umflă sânii şi le rotunjeşte şoldurile, s-ar putea numi foarte bine Nataşa sau Elena; acel *Country Club* de acolo este copia Clubului Englez de la Moscova, unde i s-a oferit lui Bagration memorabilul banchet, în timpul căruia Pierre Bezuhov a avut revelaţia infidelităţii soţiei sale. Lumea pe care mi-o zugrăveşte cubanezul vine să prelungească la altă latitudine – cu peste un veac de întârziere – pe cea din *Război şi pace*. „Nu-i chiar aşa, nu-i chiar aşa” – spune celălalt, râzând. Şi afirmă că fac o mare favoare lumii evocate de el, comparând-o cu cea a prinţilor şi ducilor lui Tolstoi... „Pentru că, deşi avem câţiva marchizi şi conţi ce etalează autentice titluri de obârşie colonială, mulţi alţii şi-au cumpărat blazoane şi documente cu care vor să te facă să crezi că au ieşit din

pântecele Beltranejei1 sau al Donei Urraca[32] [33], ori din prohabul (pardon) lui Sancho el Bravo[34]...” Brusc, într-o subită întoarcere la ceasul de acum, la minutul care trece, rămân uimită în faţa realităţii, şi anume că cel ce se află în faţa mea şi care îmi apare venind dintr-un mediu asemănător celui ce, în patria mea, a dispărut pentru totdeauna, este un luptător în Brigăzile Internaţionale. Are mâini fine. Manierele sale trădează o bună creştere naturală, deloc forţată sau studiată, şi chiar atunci când dă drumul unui cuvânt urât îl pune acolo unde sună bine, cu un gest de scuză prealabil care autorizează izbucnirea sa neaşteptată într-un monolog ţesut din amintiri – monolog în care ia în râs risipa şi fala, excesele şi maimuţărelile, cu vorbe ce mă lasă să întrevăd o infimă parte din imaginile şi scenele ce îi vin în minte, cu siguranţă, în penumbra mirosind a burdufuri cu cepuri negre, umflate de vin uleios, din această tavernă, vie încă printre luminile moarte ale oraşului temător să se arate videanului cer al războiului.

...Cu vinul şi cu conversaţia mi s-a potolit durerea la piciorul operat care, uneori, când se schimbă vremea (ca în noaptea asta de august când părea că o să plouă), îmi aminteşte cu împunsături că rana este recentă. Şi după ce m-am încurcat într-o încâlceală de pampe şi lanţuri de munţi, de piramide şi galioane, de adepţi ai sclaviei şi moşieri care pentru rusoaica asta seamănă cu boierii ei din alte vremuri (şi adevărul e că şi unii şi alţii plesneau cu acelaşi harapnic, deşi ai mei purtau pălării de Panama, pe când ai ei îşi puneau căciuli de hermină, astrahan sau nutrie); după ce m-am pierdut în meandrele unei Istorii prost ştiute, ca să nu mă rătăcesc într-un labirint de secole şi să nu fiu devorat de şerpi cu pene1, ies prin Poarta

---

32 Juana Beltraneja, fiica regelui Enrique al IV-lea de Castilia și a Juanei de Portugalia. Se spune că ar fi fost, în realitate, fiica favoritului regelui, Beltran de la Cueva de unde și porecla de Beltraneja.

33 Probabil, Urraca (1033-1101), prințesă castiliană, fiica lui Fernando I de Castilia, care i-a lăsat moștenire cetatea Zamora.

34 Sancho al IV-lea el Bravo, rege al Castiliei între 1284 și 1295.

Soarelui de la Tiahuanaco[35] [36], trec într-un salt peste milenii, şi aterizez – în *fly*, cum spun jucătorii de base-ball – în casa alor mei, în ziua aceea... Zi pregătitoare a unei absurde nopţi pe care încerc s-o evoc în fraze care să fie inteligibile pentru cine nu cunoaşte locurile, chipurile, lucrurile – oamenii, topografia, locuinţele, vegetaţia unui oraş..., deşi, intrând în detalii la anumite episoade ce ei s-ar putea să i se pară neînsemnate şi chiar burleşti, îmi dau seama, acum, privindu-le cu ochii întorşi spre înăuntrul meu, că în ciuda aspectului tragicomic al unor fapte, toate au fost hotărâtoare în determinarea frântului itinerar al unei existenţe – a mea – ale cărei începuturi lipsite de griji n-au întârziat să o ia pe un drum dramatic, când de-abia ieşisem din perioada şovăielilor adolescentine, văzându-mă confruntat cu cele mai neprevăzute şi presante întâmplări... Şi gândindu-mă, gândindu-mă iarăşi la *acea* zi, situându-mă la începutul Marilor Schimbări, n-aş fi ştiut să spun pe ce străzi a mers maşina de închiriat care m-a adus de la Gară pe Caile 17 – era o după-masă de mai – aşa cu nasul vârât într-un caiet, unde se aflau cele mai bune schiţe ale mele (cele mai bune fiindcă erau de factură rapidă, curajoasă, cu linii foarte degajate, cu umbre obţinute cu buricul degetului mare...) cu vechi case coloniale din Santiago, mai greoaie şi mai provinciale, mai învechite, ca să zic aşa, decât contemporanele lor din Havana, de un anumit trai bun de veac al optsprezecelea, şi care, tocmai de aceea, completau în chip util documentarea mea cu privire la arhitectura creolă, a cărei laborioasă elaborare (niciodată nu mi-a fost uşor să scriu) îmi umplea ceasurile de răgaz ale constantelor suspendări a cursurilor universitare datorate bruştelor şi alternativelor furii ale dictatorului Machado[37]. După o

35 Quetzalcoatl sau Șarpele cu pene, divinitate a toltecilor și apoi a vechilor mexicani.

36 La Tiahuanaco, localitate din Bolivia, situată la sud de lacul Titicaca se află ruinele unei civilizații preincașe.

37 Gerardo Machado y Morales (1871-1939), general și om politic cubanez, președinte al țării între 1925 și 1933. A guvernat în mod

foarte lungă călătorie în tren – niciodată nu mi-am dat seama ca acum cât de lungă este îngusta mea insulă! făcusem însemnări pe care acum le aşezam în grabă într-o mapă de piele, după ce le recitisem, fiindcă maşina se oprise în faţa casei mele. Am plătit cursa şi tocmai mă pregăteam să sun la intrarea principală, când am observat că pe grilajul ei de fier, în formă de halebarde, era o ciudată banderolă tricoloră: „Place Pigalle”. Ah, da! Mult anunţata petrecere! Şi acum smochingul; tămbălău până în zori; să vorbeşti cu ăsta, cu ăla, cu celălalt... Dar, cel puţin, în noaptea asta, o să mă îmbăt la domiciliu, cu plăcuta posibilitate de a-mi găsi patul la douăzeci de trepte de la sol, când alcoolul va începe să-mi împleticească limba. Şi cum, în spatele grilajului de onoare, se înălţau construcţii de lemn şi de mucava sortite să fie demolate mâine, am luat-o pe la intrarea de serviciu, îndreptându-mă spre garaje, ca să trec prin vestibulul pentru personal. Bucătăriile erau pline de bucătari, de rândaşi de bucătărie, de ucenici de bucătar, cu bonetele lor înalte, agitându-se printre cratiţe, tigăi fumegânde, butuci de măcelărie, tăvi enorme, care – necunoscuţi de mine – nici măcar nu mi-au observat prezenţa. Acesta era, bineînţeles, personalul extra angajat pentru marile ocazii... Dar Venancio a şi venit să mă întâmpine, luându-mi geamantanul: „Doamna Contesă vrea să vă vorbească. Cât mai urgent. Urcaţi în camera ei chiar acum.” Şi coborând glasul: „Trebuie să vă previn, domnişorule, că Doamna Contesă e furioasă. îi tună şi îi fulgeră. Scoate la *sictiruri* şi la *mamele-lor* cu kilogramele... în stil madrilen.” (Mătuşă-mea, datorită faptului că frecventase atât de mult nobilimea spaniolă, dobândise într-adevăr obiceiul, considerat nostim printre persoanele cu titluri şi blazoane, să folosească, în momentele de bună dispoziţie ori de furie, un vocabular birjăresc care, chiar atunci când se străduia să imite accentele neaoşe, în gura ei continua să aibă o rezonanţă falsă, de lucru importat... Le lipsea intensitatea „j”-urilor din *carajos*, după cum era fals „z”-ul, prea asemănător cu

dictatorial și a fost înlăturat de la putere de o mișcare populară.

„s” din *cabeza de polla* – şi asta cu toate că, de când dobândise un al doilea titlu de contesă ca să-l adauge la primul, făcea multe exerciţii ca să pronunţe cu clare distincţii fonetice „s”-ul interdental, „s”-ul şi „z”-ul în castiliana ei de la Cibeles[38] niţel corcită de o inevitabilă ecologie de vorbe de pe stradă ce i se strecurau la orice oră, vrând-nevrând, prin înaltele ferestre ale palatului ei...) Am urcat în grabă. Cristina şi Leonarda, cu bonete şi şorţuri albe, ajutate de două croitorese, terminau de pus la punct o somptuoasă rochie de dantelă de culoarea fucsiei aşezată pe divan. Doamna îşi sfârşea „la toilette” – cum trebuia să se spună –, dar am zâmbit la gândul că nu se afla în baia ei, ci în cripta octogonală de marmură verde – templu al Astartei1, sanctuar al Zeiţei Siriene, loc de tainice abluţiuni – al cărei centru era ocupat, cu solemnitate, de un monumental bideu de faianţă neagră, cu baterie de robinete, potenţiometre, ghidaje pentru jeturile verticale, laterale şi cele din fund, cu regulator de intensitate, control al temperaturii şi stabilizator general, cu un mecanism la fel de complex ca cel necesar pentru pilotarea unui avion. Şi, înfăşurată într-un halat roşu-cardinal, cu garnitură de pene, între prezenţă pontificală şi Eugénie da Montijo[39] [40], a apărut mătuşă-mea cu înfăţişarea de eumenidă pe care o arbora în momentele de mare mânie. „Ai făcut-o lată, conspirator de căcat, carbonar, agitator, atentator, complotist, duşman al ordinii, anarhist, trădător, al castei tale!... Ah!... Bine-a făcut sfânta de maică-ta c-a murit înainte de-a vedea aşa ceva!...” Eram obişnuit cu aceste explozii tragice, provocate, uneori, de asemenea fleacuri, încât erau de-a dreptul comice când nu era vorba de drama unei coafuri

---

38 Fuente de la Cibeles; fântână din Madrid, construită la sfârșitul secolului al XVIII-lea de Francisco Gutierrez și Robert Michel.

39 Astarte, zeița a fecundității, a procreației și a iubirii, în mitologia fenicienilor și a altor popoare semitice din antichitate. I se mai spunea Zeița Siriană, pentru că avea numeroase temple în Siria.

40 Eugénie-Marie de Montijo de Guzmăn (1826-1920), contesă de Teba, soția lui Napoleon al III-lea.

nereuşite, de o fustă prost călcată, de omiterea, de către un ziar, a unei donaţii făcută de ea leproşilor de la Rincôn, sau de o greşeală de nume la cronica mondenă, când erau înşiraţi invitaţii la o masa dată de ea. Dar povestea de azi părea de mai mare gravitate, căci glasul ei, trecând la registrele înalte, urca spre diapazonul sonor al Donei Maria Guerrero[41] când încununa un mare final de act. In această zi când toată Societatea din Havana (şi punea majusculă prin impostări vocale, acestui cuvânt, *Societate*, de parcă s-ar fi referit la personalităţile care au asistat la cununia lui Fernando de Medicis cu Christine de Lorraine, la întâlnirea de la Camp du Drap d'or, la inaugurarea spitalului Val-de-Grâce, sau la botezul vreunui delfin al Franţei...); în această zi, când toată Societatea din Havana urma să se întâlnească în grădinile ei, poliţia venise în această casă. Da. Poliţia. (Aici majusculele de la Averno1, Torquemada[42] [43], Vidocq[44]...) Şi – deşi foarte respectuoşi şi cerându-şi mii de scuze – cei de la Judiciară îmi percheziţionaseră camera, găsind câteva proclamaţii subversive, injurii la adresa persoanei Primului Magistrat al Naţiunii, creaturi avortate ale scroafei de Universităţi unde ne stricam, universitate mulatră, lăcaş de răzmeriţe, deschisă întregii gloate, incubator de revoluţionari, pepinieră de comunişti, unde mă încăpăţânasem eu să studiez, deşi aş fi putut s-o fac la Yale, Harvard, Oxford, Campbell ("Cambridge – am corectat-o. Campbell e o supă.") „Şi mai îndrăzneşte să facă glume!" Şi acum era Clitemnestra[45] cea care îmi urla în faţă că se emisese un

41 Maria Guerrero (1868-1928), actriță spaniolă celebră în Spania și America.

42 Lac în Italia, în apropiere de Neapole, considerat în antichitate ca fiind poarta infernului.

43 Tomâs de Torquemada (1420-1498), inchizitor spaniol, celebru pentru fanatismul său.

44 François Vidocq (1775-1857), aventurier francez, fost ocnaș, ajuns șef al Securității statului, i-a inspirat lui Balzac personajul Vautrin.

45 Clitemnestra, soția lui Agamemnon, care, împreună cu amantul ei, Egist, l-au ucis pe acesta, la întoarcerea sa din Troia. Crima a fost răzbunată de fiul ei, Oreste, care i-a ucis pe amândoi. Eschil a scris

ordin de arestare contra mea; că numai datorită bunătăţii, indulgenţei, cavalerismului Generalului Machado, un om admirabil, invitat de mai multe zile la petrecerea ei, cei de la Judiciară se retrăseseră. Dar... (se îneca în gâfâieli). „Dar... cum a rămas toată chestia?" – am întrebat. „Tu... Tu ai plecat ieri... ai fugit în străinătate." „Ieri? Ieri eram la Santiago de Cuba... Am luat masa cu familia Baccardi..." „Vreau să spun că, pentru toată lumea, ai plecat deja. Am garantat pentru tine în faţa Preşedintelui. Şi mâine, la ora şapte, o să vină un poliţist în civil să te caute. Şi la opt pleacă un vapor. Uite-aici biletul..." „în Mexic?" „La dracuz! Oriunde. Nu mai vreau să te văd pe-aici. Ai să primeşti bani lunar. Şi acum, te încui în camera ta şi nu te arăţi pe niciunde.

Eşti plecat, dus, departe, într-o călătorie, nuz ştiu, pe mare... O Hă se spună că sunt trăsnelile tale, de odraslă bogată, care îşi permite luxul să piardă cea mai frumoasă petrecere ce s-a dat în ţara asta de pe vremea când era colonie... Petrecerea pe care ini-ai amărât-o tu... Şi cum mi-ai mai amărât/o!" „în camera mea, deci?" „încuiat bine! Şi să nu-ţi văd mutra." (Acum se întoarce spre Leonarda.) „Să-i duceţi o sticlă de whisky. Sau de ce-o vrea. Şi din ce se mănâncă pe jos... Şi bucură-te că lucrurile n-au ieşit mai prost... Mulţumită mie şi deosebitei favori făcute de Generalul Machado, pentru că prietenii tăi comunişti sunt acum toţi închişi în Insula Pinilor. Şi acum... du-te dracului!... Ai scăpat ca prin urechile acului... Să te sărut, cu toate astea... Fii binecuvântat... Leonarda, rochia..." Şi peste faţa Contesei coboară, asemeni unei cortine la finalul *Orestiei*, rochia de culoarea fucsiei, ţinută de sus de cameristele căţărate pe scaune, sub supravegherea lui Madame Labrousse-Tissier, croitoreasa în vogă, care intrase pe nesimţite cu puţin timp în urmă şi dirija operaţia: *„Elle vous va ă ravir"*[1] – spune, răsucind-o pe mătuşămea spre oglinda cu trei feţe. *„On va remonter un*

---

trilogia Orestia inspirată de aceste întâmplări.

peu Vepaiile, et ce sera parfait.”[4647]

Trecând de la o fereastră la alta în camera mea (în realitate, erau două camere despărţite de nişte coloniţe inutile şi un paravan lăcuit pe care, în roşu şi auriu, dansa o Salomee în stil preţios-pederast>englez, ce separa dormitorul de locul unde îmi ţineam cărţile şi masa mea de desen), aveam sub ochi grădinile şi dependinţele casei – sera cu orhidee şi plante rare, şi curtea mare, de serviciu, plină cu coveţi unde sute de sticle de şampanie se răceau sub lopeţi de gheaţă sfărâmată. Şi, privind spre scena de verdeaţă, delimitată de o largă potcoavă de tufişuri de cimişir tunse – acolo unde mătuşă-mea, odată, o pusese să danseze pe Antonia Merce, „La Argentina”[48], când aceasta mai era doar o anonimă dansatoare de *fandanguillos* şi *bulenas1* – mărturisesc că nu mi-am putut stăpâni mirarea în faţa a ceea ce reuşise, în patru zile de muncă, un priceput decorator, construind din scânduri subţiri, pânză groasă, panel şi ipsos, un Montmarte fabulos şi neverosimil – adevăr şi minciună, în acelaşi timp, sinteză, într-un imposibil hibrid, între Place du Tertre şi Place Pigalle – pe care şi-l imaginau, de la distanţă, cei ce niciodată nu se plimbaseră prin el. Lângă un *Moulin Rouge* în miniatură, ale cărui aripi împodobite cu becuri multicolore se roteau încetişor, un bar îşi etala firma *Le Chat Noir*. Intrarea de la *Ciel et VEnfer*, ca şi cea de la *Cabaret du Néant*, fuseseră reconstruite după ilustratele-suvenir care se dădeau acolo turiştilor. Şi mai încolo, într-o parte a estradei unde o orchestră începe să cânte *Paris, c’est une blonde*, la capătul straturilor de gazon englezesc şi la marginea grădinii de trandafiri, *Le Lapin Agile* îşi primea deja câţiva vizitatori sub falsul său acoperiş, în spatele paravanului de boltă de viţă unde Atilio, vechiul portar al casei, servea

---

46 Vă vine de minune (în 1. fr. în orig.).

47 O să ridicăm puțin umărul și o să fie perfect (în 1. fr. în orig.).

48 Antonia Merce, zisă „La Argentina” (1888-1936), faimoasă dansatoare de flamenco și coregrafă spaniolă.

„*cerises-à-l'eau-de-vie**[49] [50], la mese rustice de fier, în chip de Père Fredé[51], cu barbă falsă şi costum de catifea verde însoţit de un măgăruş cenuşiu, ţesălat şi parfumat, în prealabil, cu esenţă de vetiver[52]. Ici-colo, în spaţiile goale, erau afişe, imitaţii după Lautrec, înfăţişându-i pe La Goulue, Valentin-le-desossé, Ivette Guilbert cu mănuşile ei de piele de căprioară neagră, o paiaţă cu chiloţi de biciclist 1900, şi vârtejul, în alb, roşu şi negru, al unui *french can-can*. Chelnerii angajaţi pentru petrecere şi care acum plimbau tăvi peste capetele invitaţilor tot mai numeroşi, purtau veste în dungi galbene şi şorţuri albe, imitând un tip de *garçon de café*, a cărui stăruitoare imagine continua să trăiască, deşi personajul original dispăruse, de mult timp, din locul lui de baştină... Ducându-mă la cealaltă fereastră, am privit piscina. Aici spectacolul era foarte diferit: la lumina reflectoarelor, mai mulţi muncitori yankei, în salopetă, se chinuiau – vizibil iritaţi de ceva ce nu reuşea să fie pus în funcţiune, dar şi mai mult de imprecaţiile unui tehnician transpirat, congestionat, ce alerga de la unul la altul ţipând şi înjurându-i de mamă – cu nişte aparate electrice conectate la nişte ţevi paralele care, aşezate pe fund şi pe margini, striau în chip ciudat dreptunghiul de douăzeci şi cinci de metri unde făceam baie eu, în fiecare dimineaţă, înainte de-a mă apuca de învăţat sau de-a mă duce la Universitate. Piscină destul de puţin folosită, de altfel, fiindcă mătuşă-mea n-ar fi îndrăznit niciodată să se arate în costum de baie în faţa unei servitorimi care, în ancilare bârfe de bucătărie, afirma că are coapsele *capitonnées* şi tot atâtea ţâţe cât Lupoaica romanăbronz cumpărat în Italia – ce decora biblioteca cu multe cărţi mai frumos legate decât citite. Piscină folosită, mai degrabă, de cei tineri, veri şi verişoare de-ale mele care, în câte-o duminică, uitând de liturghia de la Biserica

---

49 Fandanguillo, bulerfas, dansuri populare din Andaluzia.

50 Cireșată (în 1. fr. în orig.).

51 Père Fredé, personaj real, proprietarul restaurantului Le Lapin Agile, unul din locurile de întâlnire ale boemei pariziene.

52 Planta graminee din India.

parohială din Vedado[53], foloseau craulul şi brasul drept pretext ca să pună la frigare câte-un purceluş de lapte, într-un cuptor de cărămidă, la cărbuni de lemn, bând cumplit „Tom Collin's" şi *scotch and soda*. Piscină unde, însă, se întâmpla ceva ciudat, în seara aceasta, căci muncitorii instalau vergele, termometre, ceva asemănător cu nişte termostate, într-o apă ce se tulbura – umplându-se parcă de nori verzi-albăstrii, devenind mai densă, imobilizându-se într-un mod straniu. Şi, pe neaşteptate, s-a produs miracolul: luciul apei s-a întărit deodată şi în zgomotul motoarelor ce se învârteau la posibilităţile lor maxime şi strigătele şefului tehnicienilor care-şi arunca în aer pălăria cu borurile îndoite în stil Dallas, apa s-a transformat în sticlă, cristal, gheaţă. „Stingeţi toate reflectoarele – strigă creatorul acelei minuni. Cu cât e xnai puţină căldură aici... Şi turaţi motoarele... Fiindcă la clima asta împuţită..." Doar Luna – o lună ascunsă, din timp în timp, de nori trecători – se reflecta acum în gheţarul dintre palmieri care umplea cavitatea dreptunghiulară îmbrăcată în mozaic alb. „Dar... asta ce dracuz, mai e?" – am întrebat-o pe Leonarda, care îmi aducea o sticlă de Bourbon, sifon şi *bretzels1*, arătându-i pista strălucitoare de chiciură solidă. „Pentru patinatoare. Tocmai au sosit şi o să se schimbe aici. Doamna Contesă le-a adus de la Miami (camerista, imitând pronunţia stăpânei, spunea *Mayami*, aşa cum zicea şi *Niu Orlins* şi *Atlantic Siti*...) Ceva ce nu s-a mai văzut în Cuba!..." M-am întors la fereastra ce dă spre grădină: Place Pigalle era plină de oameni care se plimbau, uimiţi, de la căsuţa de culoarea frunzei veştede a lui Père Fredé la taverna *Le Chat Noir* şi la *Cabaret du Néant*, în vreme ce o cântăreaţă îmbrăcată în smoching, cu o canotieră galbenă pe cap, îşi strâmba gura, cântând, stridentă imitaţie a lui Maurice Chevalier:

Elle avait de tout petits petons, *Valentine*, *Valentine*. *Elle était frisée comme un mouton*...[5455]

53 Cartier central din Havana.

54 Covrigei (în. 1. germ. în orig.).

55 Ea avea / picior foarte micuț, / Valentine, / Valentine. / Ea avea /

Şi acolo, cu paharele în mână, purtaţi de vârtejul crescând al grupurilor, în jocuri de ape de atlasuri, dantele, tuluri şi mătăsuri, policromie de giuvaieruri, scânteieri de broşe şi cercei, defilare de coafuri şi decolteuri, se amestecau Baronii Zahărului, Guvernatorii Latifundiilor, Conetabilii Tramvaiului şi ai Telefoanelor, Proconsulii de General Motors şi General Electric, Cancelarii Fordului-şi ai Companiei Shell. Mai-marele berarilor şi Furnizorul de monumente funerare de marmură, cu Marele Vrăjitor al Bursei, înalţii Lictori ai Băncii Nord-americane, Cavalerul Săpunurilor, Ducele Detergenţilor, Esculapul celor o Mie de Farmacii, stăpânul celor Cinci sute de Case – toţi la un loc cu Marii Maeştri ai Combinaţiilor Politice, Ambasadorul (şi Doamna) Preşedintelui Hoover, Ambasadorul Regelui Alfonso, Directorul de la *Diario de la Marina*, milionarul Hofardit, celebru pentru miraculoasa lui clarviziune în privinţa creşterii şi scăderii valorilor, câţiva militari în uniformă de gală, cu chipiele înalte purtate sub braţ, şi câţiva oaspeţi distinşi: un nepot al Contelui de Romanones, câteva titluri spanioleşti de mai mică importanţă, din cei cu iaht la San Sébastian şi amantă cupletistă, şi câţiva Conţi de Novelo, veniţi din Yucatân, unde aveau imense plantaţii de agave, din aceia care, în bunele vremuri ale lui Don Porfirio Diaz[56], dispuneau de temniţe particulare pentru pedepsirea peonilor nesupuşi. în această mulţime în mişcare – într-o muzicalizată rotire de figuri de carusel – îi identificai pe noii bogătaşi ai regimului lui Machado după rigiditatea fracurilor purtate cu prea multă atenţie ca să-şi păstreze linia, după cum aveau grijă să-şi netezească mereu coada, să-şi îndrepte papionul şi să-şi arate cât mai bine nasturii de platină şi briliante; în schimb, nobilii creoli de viţă veche – proprietari de plantaţii de trestie de zahăr şi de fabrici de zahăr în secolul al XVIII-lea, purtau

---

cârlionți de berbecuț... (în 1. fr. în orig.).

56 Porfirio Diaz (1830-1915), general și om politic mexican, președinte al țării în 1876, 1877-1880 și 1884-1911. înlăturat de la putere de o mișcare condusă de Francisco Madero.

smochingul mai puţin pompos, cu dezinvoltura celor ce-l îmbracă tot timpul anului, mişcându-se, când erau în vârstă, cu paşii mărunţi ai oamenilor cu picior mic, scoţând din buzunar, uneori, un evantai de mătase neagră pe care îl îndreptau dinspre propriile tâmple transpirate spre umerii pudraţi ai unei doamne, într-un gest desuet rămas de la seratele din timpurile coloniale. Şi erau toţi acolo, aşteptând să sosească Cârmuitorul, căruia i se rezervase un fotoliu de onoare sub un baldachin de brocart, înălţat pe două lăncii aurite, în spatele căruia se postaseră deja obişnuitele sale gorile. în acest moment, a apărut mătuşă-mea, cu poza maiestuoasă a unei mari actriţe care iese pe scenă şi, acoperind un crescendo de aplauze şi felicitări, orchestra a început să cânte *„Tout va très bien, Madame la Marquise”1*, deşi cântăreaţa de mai înainte înlocuise, pentru această ocazie, *Madame la Marquise* cu *Madame la Comtesse*, în ciuda faptului că acest *Comtesse* nu rima cu *„U faut que Von vous dise”*[57] [58]. Dar aici important era acel *„Tout va très bien”*, dat fiind că, în realitate, totul mergea cât se poate de bine în cea mai bună dintre lumile posibile pentru acei mari beneficiari ai uzufructului unui pământ pe care Amiralul Regilor Catolici[59] îl descrisese ca fiind „cel mai frumos văzut vreodată de ochi omeneşti”, într-o bună proză de genovez scump la vorbă care, întorcându-se dintr-o primă călătorie în aceste Indii care nu erau Indii, cu viziunea unui bun publicist şi anticipând tehnica lui Cecil B. de Mille[60], a pus în scenă pentru suveranii săi, în marele teatru al unui palat din Barcelona, primul *West-Indian-Show* din Istorie, prezentând indigeni şi papagali, tiare de pene şi coliere din seminţe, ceva aur pe o tipsie şi o foarte

57 Totul e foarte bine, Doamnă Marchiză (în 1. fr. în orig.).

58 Trebuie să vă spunem (în 1. fr. în orig.).

59 Este vorba de Cristofor Columb (1451-1506), navigator genovez care, între 1492 și 1504, în timpul domniei Regilor Catolici, Isabel de Castilia și Fernando de Aragon, a întreprins patru călătorii în America.

60 Cecil Blount de Miile (1881-1959), cineast american, specializat mai ales în filme de aventuri, cu montări grandioase.

lungă piele de *maja*[61] care probabil că li s-a părut o minune celor ce, în materie de şerpi, nu văzuseră decât vreo mică viperă de două palme... Dar tocmai când mă gândeam la un *show*, apartamentul mi s-a umplut de zgomotoase tinere nord-americane – sau asta părea – care, ocupând culoarele şi holul rotondei, şi-au deschis valizele şi au început să se dezbrace total indiferente la faptul că cineva le-ar fi putut privi. Pe neaşteptate, locul s-a transformat în culisele de la *Ziegfield-Follies* (sau, cel puţin, aşa mi le închipuiam eu), de la newyorkezul *Burlesque*, datorită acestei dispariţii generale de fuste şi bluze, apariţiei de corsete, vijelie de coapse şi câte o fesă întrevăzută în forfota de cărnuri în căutarea costumelor profesionale, în curând, nişte pantaloni de husari s-au tras pe picioare, busturile s-au îmbrăcat în tunici găitănite; pe capetele blonde, roşcate, platinate s-au aşezat căciuli albe din imitaţie de zibelină şi, cu lungi fulare de mătase la gât, tot atât de polare pe cât de transpirate în această primăvară cu răsuflare de cuptor, fetele cu patinele pe umeri au coborât pe marea scară de onoare, urmând o Căpitănească machiată, veterană în meserie, o *majorette* ajunsă antrenoare, ale cărei ordine şi strigăte poruncitoare erau cele ale unei dure şi implacabile maici stareţe, milităroasă şi lesbiană... Dar, în aceste clipe, răsună Imnul Naţional şi, după înţepeneala de rigoare, urmează tămbălăul, îmbulzeala, mulţimea. Sosea Generalul Gerardo Machado y Morales, urmat de doi aghiotanţi militari, condus de mătuşa mea care, cu gesturi autoritare, aproape iritate, încerca să-i îndepărteze pe cei ce se învălmăşâau în jurul Cârmuitorului, în efortul de a-i atinge mâna, de a-l saluta, de a primi favoarea unui răspuns la salut, de a fi văzuţi de el, de a-şi face auzite glasurile, de a-i atrage atenţia – de a obţine de la el favoarea unei priviri, a unui zâmbet, a unui gest neînsemnat ce ar putea fi interpretat ca o dovadă de simpatie. Femeile, mai ales, îl înconjurau, îl încercuiau, îşi etalau farmecele, îi făceau avansuri, strângând, în jurul celui ce încarna Puterea – creator de averi, împărţitor de

61 Viperă din Cuba care atinge până la doi metri lungime.

rente, distribuitor de demnităţi şi favoruri – un cerc de chipuri ce se oferă, de braţe goale, de gâturi încărcate de bijuterii. „Haideţi... Haideţi... Că mi-l sufocaţi pe *Gerardito*!” – spunea mătuşă-mea, cu o familiaritate, o aparentă lipsă de respect, o amiciţie, care erau aproape o insolentă afirmare a puterii datorate bogăţiei şi rangului ei, în faţa celui ce, mărinimos cu unii, putea fi la fel de groaznic cu alţii ca biblicul Domn al Oştirilor. In zgomot de felicitări şi cor de linguşeli – mare alai de curteni admişi să-l însoţească pe Ludovic al XlV-lea într-o plimbare prin grădinile de la Versailles –, Preşedintele a fost condus să viziteze Place Pigalle, şi râzând, l-a mângâiat pe crupă pe măgăruşul lui Père Fredé, ca apoi să fie dus spre piscina îngheţată, ale cărei reflectoare şi ghirlande de becuri s-au aprins toate odată. M-am mutat la cealaltă fereastră. Acum Omul (cum îi spuneam la Universitate) era aşezat pe un fotoliu albastru – cel din Place Pigalle era purpuriu – pus pe un piedestal cu trei trepte, sub o emisferă ninsă care trebuia să reprezinte ceva aşa ca secţia verticală – arhitectonică – a unui iglu. Orchestra, sosită din grădină, instalată pe o estradă strălucitoare de chiciură din marcasit, a atacat valsul *Dunărea albastră*, şi cele optsprezece patinatoare au apărut pe pistă, primite cu aplauze. Şi a urmat spectacolul alunecărilor, al rotirilor nebuneşti, salturi, piruete, numere executate de două, trei, patru dansatoare, stele şi figuri care, în ciuda faptului că erau cunoscute, dobândeau la această latitudine, între *flamboyanes1* şi palmieri, o minunată singularitate. „Gerardito”, înconjurat de atenţiile mătuşii mele, aşezată lângă el, deşi puţin mai jos – o treaptă mai puţin – părea să se distreze grozav sub cupola gelatinoasă şi cu aer de Crăciun, a falsei sale locuinţe de eschimos... Eu, însă, uitasem de spectacol. Cu lumina stinsă în camera mea, priveam prin persiene, figura celui ce ordonase temniţa şi moartea, asasinate nocturne, torturarea unor prieteni de-ai mei, spânzurarea ţăranilor, eliminarea unor oameni ale căror braţe – identificate după butonii de la cămăşi – apăruseră în pântecele rechinilor spintecaţi de pescarii

care făceau comerţ cu piele şi aripioare de rechin în golfuleţele de lângă port. îl aveam acolo, la câţiva metri de mine, pe cel ce ordonase să fie împuşcat, în Mexic, nu de multă vreme, neînfricatul, magnificul Julio Antonio Mella[62] – omul care îmi dăduse o conştiinţă a propriei mele persoane, *care mă învăţase să gândesc pe cont propriu*, lucru destul de greu când te-ai născut într-un mediu ca al meu, unde nimeni nu se ciocneşte de Dificultate, de Risc, de ceea ce se întâmplă dincolo de graniţa moşiei tale, unde se consideră noţiune fundamentală faptul că orice Idee străină de Ideea de a poseda nu este Idee valabilă; unde se crede că reale şi utile sunt doar evenimentele ce se petrec în folosul nostru, în cadrul unei ambianţe care elimină de pe glob, şterge, exclude de pe hărţi, toate acele ţări unde nu dăinuie o „elită mondenă", cu istoria şi mitologia ei în presă, ca cea pe care o contemplam eu în noaptea asta... Deodată, am luat o hotărâre – una din acele hotărâri coercitive pe care nu le judeci şi nu le realizezi în raport cu posibilitatea implicaţiilor lor. M-am dus în camera mătuşii mele. Am deschis sertarul de la noptieră. Acolo se afla micul revolver cu plăsele de sidef, cumpărat de ea cu ani în urmă la armurăria „Gastinne et Rainette" din Paris, cu puerilul gând că, fără să ştie să apese pe trăgaci, bijuteria aceea pentru genţi de damă, o va putea „apăra" vreodată de presupuşi hoţi. Era o bijuterie pentru genţi de damă, de bună seamă, chiar cu incrustaţii de aur, dar trăgea. Avea şase gloanţe, de calibru foarte mic, într-un butoiaş-miniatură. Şase plumbi mărunţi, dar care, ochiţi bine şi traşi într-un plastron scrobit... Jos, pe pistă, patinând în cadenţă militărească, blondele de la Mayami băteau pasul pe *Marşul soldaţilor de plumb* cântat de trompete în surdină... Ţeava pistolului era bine proptită de lama unui oblon înclinat exact cât trebuie. întâi, să fixez cătarea spre ochi, delimitaţi clar de ochelarii cu ramă de baga. Dar Omul îşi mişcă prea mult capul, râzând, comentând, aplaudând. Iar eu sunt un trăgător prost. Să cobor ţeava până va fi perfect îndreptată spre ovalul alb al cămăşii.

62 Flamboyăn sau framboyăn, arbore din Antile, cu flori roșu-aprins.

Ceva mai sus. Nu. Dimpotrivă. Să caut mijlocul distanţei între funda neagră a cravatei şi tăietura triunghiulară a vestei. Aici. Asta e. Să trag piedica. O trage, oare, porcăria asta? L-o fi uns vreodată?... Cel puţin o să iasă trei din cele şase gloanţe. Frate dragă, cred că a sosit momentul. Verifică bine ţinta. Sprijină-ţi mâna dreaptă pe antebraţul stâng. Acum... Dar jos se aude un zgomot. După o pârâitură colosală, ca cea a unui trunchi de copac izbit de o secure uriaşă, ca prăbuşirea unei schele, a unui acoperiş de lemn, urmează haosul şi agitaţia. Toată lumea se scoală şi fuge. Preşedintele a ieşit din câmpul meu vizual. S-a întâmplat ceva îngrozitor. Nu ştiu ce. Nu înţeleg. Pentru că lumea care se agită jos, ţipând şi gesticulând, nu pare speriată de cele întâmplate. Aproape toţi râd – mai ales femeile. Deschid puţin obloanele: gheaţa pistei s-a spart de la un capăt la altul, începând din mijloc, tăiat acum de o crăpătură, o adâncitură verzuie ce se fragmentează în bucăţele mai mici, printre care se bălăcesc patinatoarele, strigând şi cerând ajutor – mai ales cele ce căzuseră în partea adâncă a piscinei, lângă trambulină, şi sunt trase în jos de greutatea ghetelor cu lame de oţel montate pe ele. Dar urcă, una după alta, ajutate de chelneri, muzicanţi, invitaţi, în timp ce Maica Stareţă cu chivără purpurie îşi sparge pieptul şi ţipă, alergând de la un mal la altul al catastrofalului dezgheţ... Furios pe mine însumi că am pierdut atâta timp ca să ochesc – dacă aş fi tras măcar cu cinci-sprezece secunde mai devreme! — vâr revolverul într-un buzunar. Acum Măchado se va pierde într-o mulţime care nemaiavând nimic de făcut în jurul bazinului, se întoarce în Place Pigalle. Pun, din nou, arma în noptiera mătuşii mele – tocmai la timp, fiindcă patinatoarele, cu machiajul şters, şiroind, tremurând – invadează acum etajul, plângând după un whisky pe care Cristina, Leonarda şi Venancio îl aduc, toţi purtând câte două sticle în fiecare mână. Şi fără să observe măcar prezenţa mea discretă – prea discretă, ascuns în spatele unei coloane căci mă amuză spectacolul – încep să-şi scoată lucrurile ude de-a lungul întregului coridor şi în rotondă, cele

optsprezece femei rămânând goale într-o mare învolburare de prosoape şi ştergare de pluş – cu corsetele şi chiloţii puşi pe spătarele scaunelor şi fotoliilor. Adevărul e că niciodată nu m-am gândit că reşedinţa ilustrei mele mătuşi ar putea avea, vreodată, un asemenea aspect de bordel. Scena este mult superioară, în privinţa. calităţii exponatelor, interesantului moment când Madame Lulu, de pe Blanco 20 sau Madame Marthe de pe Economia 54, purced la prezentarea pupilelor lor cu strigătul „*Toutes ces dames au salon*". Acum, însă, era glasul mătuşă-mii, pe un ton furios, care răsuna în spatele meu: „Ai crezut că te afli într-o casă de curve? Ce mă-sa, doar ţi-am spus să nu ieşi din camera ta!..." „Şi *Omul*?' „*A* plecat acum. E încântat. Zice că dezastrul ăsta a fost cea mai frumoasă parte a petrecerii." „Cui dracului i-a dat prin cap să îngheţe o piscină la Havana, în plină lună mai?..." „Eu nu sunt din cei care-şi invită prietenii ca să aplaude un fachir bun să distreze copiii. Când am fost la Buenos Aires, anul trecut, într-o seară, Dorita de Alvear a pus tot corpul de balet de la *Teatro Colon* să danseze în grădinile ei de hi Palermo, cu o orchestră simfonică completă, pentru treizeci do invitaţi... Eşti sau nu eşti cineva..." M-am întors în camera mea cu o imensă tristeţe, rumegându-mi mânia datorată gestului ratat, simţindu-mă de două ori laş pentru că am acceptat Ideea de a mă urca la bordul unui transatlantic, peste câteva ore, beneficiind de un privilegiu ignorat de prieteni, de tovarăşii mei de la Universitate, care acum probabil trăiesc coşmaruri în paturile lor de fier şi pânză de sac – *cai*, le spuneau, fiindcă aveau obiceiul să se caşte pe nepusă masă, să se cabreze la câte-o mişcare a celui ce dormea, trântindu-l pe podea... — în temniţele din Insula Pinilor. Dacă până acum nu se încrezuseră prea mult în mine – ăsta e adevărul – de mâine, mă vor privi ca pe clasicul fecior de familie protejat de înalte Influenţe... Mi-am înşfăcat sticla de bourbon şi, ducând-o la gură, am lăsat să-mi coboare pe gâtlej o duşcă foarte lungă. în acest moment, cu un halat de baie aruncat pe umeri, care i se desfăcea în faţă la fiecare pas, intră în camera mea o

patinatoare, fără să bată la uşă, ca să-mi ceară apă de colonie să-şi facă o frecţie. Şi cum eu m-am oferit, în glumă, să-i fac frecţia dorită, am avut plăcuta surpriză de a o vedea întinzându-se pe burtă în patul meu, spunându-mi că, pentru început, s-o masez pe spate – oferindu-mi panorama spatelui ei şi a ceea ce se rotunjea mai jos în valori simetrice. Pentru ca tratamentul să aibă un efect mai bun, i-am umplut un pahar mare cu whisky, pe care a început să-l bea cu înghiţituri mici, dar continue. Şi acum îmi oferea o rână, arătându-şi coastele. Apoi s-a întors pe partea cealaltă. Şi în sfârşit, s-a răsucit complet, rămânând cu faţa în sus: „Coapsele... Picioarele...” „Şi aici?” – am spus, punând mâna pe un puf blond, aproape neted, deosebit de moale'la pipăit. „*Oh, boy*!” – a zis ea, râzând. „*Give me another drink*.”[63] Ca să câştig timp i-am dat sticla, şi am început să mă dezbrac cu gesturile neregulate, grăbite, furioase ale celui ce găseşte interminabilă rezistenţa nodului de la cravată, proliferarea nasturilor, revolta cataramei de la curea, perfidul nod răsucit al şireturilor de la pantofi... Dar, în vremea astaz uşa s-a deschis cu zgomot. Şi Maica Stareţă îmi scoală femeia din pat, scoţând-o din cameră în palme şi ghionturi. „*Ne la regrettez pas* – îmi strigă într-o franceză cu accent de Quebec. *Elle n'aime pa ga. Elle este gousse... comme* moi...”1 Hotărât lucru, totul îmi ieşea prost în noaptea asta. Am băut restul de whisky şi am pus ceasul să sune la 6. Jos, orchestra cânta *Mon Homme* de Maurice Yvain[64] [65], făcând să urce spre mine un text ce evoca o lume de escroci şi fanfaroni care îşi băteau femeile, supuse şi îndrăgostite, ca să le ia banii păstraţi în ciorapi, după ce-i câştigaseră – era cazul s-o spunem – cu sudoarea *trupului lor*... Am adormit greu, nemulţumit de mine, nemulţumit de toate, de toţi, de inutilitatea mea, de familia mea, de numele meu, de soarta mea, într-una din acele beţii triste când doreşti să-ţi schimbi pielea şi ai senzaţia că eşti în

63 Oh, băiete!... Mai dă-mi un pahar (în 1. engl. în orig.).

64 N-o regretați... Nu-i place. E lesbiană... ca mine... (în 1. fr. în orig.).

65 Maurice Yvain (1891-1965), compozitor francez.

plus – că eşti un intrus – pe această planetă. Mai târziu, în mijlocul somnului, am avut impresia că plouă – că numai în marile saloane de jos, printre obiecte de artă din Coromandel[66], tablouri de Madrazo şi porţelanuri rococo, continuă hărmălaia glasurilor, a petrecerii, deşi muzica încetase. Am adormit din nou, până ce a sunat ceasul.

Terminasem cu îmbrăcatul şi cu închisul valizelor – una dintre ele lăsată aşa cum o adusesem de la Santiago – când Venancio a urcat să mă anunţe că, jos, mă aştepta un domn care, deşi îmbrăcat foarte corect în dril gros, avea, în fine, nu ştiu, aerul că e de la Poliţia Secretă, cum îl au toţi de la Poliţia Secretă, mai ales când nu vor să pară că sunt de la Poliţia Secretă... Rigiditatea servitorului care mă văzuse crescând, lenta şi poticnită minuţiozitate cu care îşi alegea cuvintele, îmi dovedeau că vroia să ascundă ravagiile unei beţii de zile mari. „Răsuflă în voie – i-am spus, râzând, ca să-l fac să se destindă. Cum aţi petrecut la bucătărie şi în curtea din dos?” „Vai, conaşule – a zis celălalt, ducându-şi mâinile la tâmple, Nici nu vreau să-mi amintesc, fiindcă...” Şi în timp ce alegeam câteva cărţi pe care să le iau cu mine, am ascultat, fără prea mare atenţie, relatarea unui chef al servitorilor unde, între dusul şi adusul tăvilor, un ajutor de bucătar se bătuse cu *Chef-vl* francez fiindcă ajutorul zicea că o bucată ce se cânta era un *chotis1*, iar *Chef-vl* susţinea că e ceva ce se cheamă *museta*[67] [68], ori ceva asemănător şi că lipsea acordeonul, şi că lumea de aici nu ştie să cânte la acordeon, ci la tobe de negri, fiindcă aici nimeni habar n-are de nimic, şi-au urmat palme şi pahare sparte, „iar *Chef-ul* a sfârşit rătăcindu-se cu spălătoreasă Asunta în seră, unde i-am surprins eu, sub orhideele Doamnei Contese, făcând, în fine, ceea ce e de presupus, dar chestia scandaloasă e că *Chef-vl* băga mâna

---

66 Coasta Coromandel, regiune orientală a Indiei, în dreptul golfului Bengal, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, centru comercial de unde se exportau lacuri importate din China.

67 Chotis, dans popular madrilen, de perechi.

68 Bal musette, bal popular în Franța, unde se dansează pe muzică interpretată la acordeon.

într-o cutie de caviar, ca să... în fine, nu pot să povestesc, dar vă spun dumneavoastră, conaşule, că francezii ăştia sunt nişte depravaţi...” „Fiecare se distrează în felul lui” – am zis. „Dar, cum se cuvine, conaşule, cum se cuvine.” Apoi am aflat că, după ora patru, petrecerea s-a stricat datorită unei răpăieli puternice şi dese – ca de sfârşit de mai, când se coc fructele de *mango*. Şi acum burniţa. „Să scoată conaşu’ mâna pe fereastră, să vadă...” Am coborât în salon, unde mă aştepta detectivul, ceremonios şi politicos – biet tip, cu vână de bou şi lovituri de picioare, de bună seamă, când avea de-a face cu studenţi din provincie, ce locuiau în pensiuni proaste, dar îndatoritor şi zâmbitor acum. Datorită recomandării speciale de a fi tratat cu deferenţă. M-am dus la bucătărie, unde Atilio, dezbrăcat de costumul lui de Père Fredé, printre turnuri de farfurii murdare, tăvi pe jos, pahare îngrămădite în chiuvete, sticle goale, se străduia să-mi pregătească un mic dejun cu fulgi de cereale şi *jănanegss* – cum numea el stilizat, ouăle cu şuncă. „Lasă asta – dă-mi puţină cafea şi un păhărel de coniac.” Am ieşit pe uşa de serviciu, cu gândul să-mi iau rămas-bun de la câinii de bronz, de la Venus Callipyge[69] de pe scena de verdeaţă, de la piscină – de la o chiparoasă ţărănească ce se strecurase, ca prin contrabandă, într-un luxos răzor – legate de atâtea şi atâtea amintiri din copilărie. Dar acolo nu mă aştepta decât o panoramă de dărâmături răscolite, asemănătoare cu cele pe care le lasă, în urma lui, bâlciul ce peste noapte şi-a demontat căluşeii, cortul circului şi tarabele de tir. În lumina născândă a unei zile noroase, totul respira murdărie, noroi, agonia inutilului; sub un cer de tonalităţi nedecise, gazonul era o grămadă de gunoi, de cartoane ude, de serpentine moarte, de trancote decolorate, printre pete de var care, în băltoace, se încreţeau ca smântână pe lapte. Din toate se degaja o imensă tristeţe; tristeţe asemănătoare cu cea a dancingului în zori, încă înceţoşat de fumul rece al ţigărilor de ieri, cu scrumierele negolite,

69 Celebră statuie antică a zeiței Venus aflată la muzeul din Neapole. Autorul se referă, desigur, la o copie.

paharele pe jumătate băute lăsate pe bar, şi femeia de la toaletă care, cu găleţile de apă se chinuie să cureţe pisoarele înfundate de o infuzie groasă de mucuri de ţigară. Şi ceea ce se vedea acum, printre palmieri picurând de apă, flori cu petalele strânse, *flamboyanes* stinşi, era un decor de mizerie: mizeria acelui *Lapin Agile* de placaj, ce nu mai era maro, ci galben-şofran, cu falsul acoperiş înfundat de ploaie; mizeria negrelii de la *Cabaret du Neant* spălate de apă, întinzându-se pe iarbă, într-o scurgere bituminoasă ce ajungea până la răzoarele grădinii de trandafiri; mizeria firmei de la *Le Chat Noir* care, dărâmată de vânt, zăcea pe jos, marcată de tocuri; mizeria de la *Moulin Rouge*, de la *Le Ciel et l'Enfer*, din care nu mai rămăseseră decât zdrenţe, pânze sfâşiate, cârpe, agăţate de stâlpi efemeri, schelării slabe, arhitecturi de stinghii, totul clătinându-se şi sleit de puteri, în mijlocul unei vegetaţii pătate de purpuriu, galben, albastru, cenuşiu-albicios. Gazonul agoniza de atâta terebentină suptă. Pe apa verzuie a piscinei pluteau petece de hârtie, şerveţele, un ziar deschis, dopuri de plută, un pansament steril cu roşia urmă a folosirii sale, o sticlă mare de *Dom Perignon* care, plutind orizontal, cu jumătate din gât afară, nu se mai scufunda. Şi totul, între resturi informe de podoabe, ghirlande, garoafe ofilite, figuri şi paiete de cotilion... Mă vedeam în faţa unei panorame de ruine; dar nu de adevărate ruine, din cele ce evocă senectutea unei culturi, decăderea unei religii, moartea Zeilor; ci de ruine ale unei chermese ce s-a spart, de dughene răsturnate de o furtună, de o mascaradă împrăştiată cu lovituri de ciomag, de beţie dusă până-n zori, de cort căzut peste rumeguşul unei arene părăsite de dansatorii pe frânghie şi de scamatorii ei. Şi pe lângă toate astea, acel miros de clei, de cârpe ude, de iută putrezită – pânză de iută bălăbănindu-se, uneori, legănându-se, atârnând sus, deasupra unui sol îmbibat de cinabru, stropi de noroi, damf de băuturi vărsate la timp de cei ce se simţeau sătui de băutură. Lugubră, în chip fatidic prevestitoare, anunţătoare de dezastre mi s-a năzărit acea viziune de teatru ce a dat

faliment, cu cortine sfâşiate şi sofite ridicole, când, la 7, însoţit de detectivul meu (tocmai îmi spusese: „Să vă faceţi că nu ştiţi. Dar sunt *detectiv*... Dacă, cumva, vine vreun prieten să vă conducă...”), am părăsit acea solidă şi frumoasă casă de pe Strada Mare – Caile 17 – unde, cu jocuri, înot, baluri şi râsete de fete de măritat şi care se ofereau (ştiind, bineînţeles, prea bine, că o căsătorie cu mine n-avea să le condamne la sărăcie) trecuse adolescenţa mea lipsită de griji.

Nu ştiu de ce mi-am amintit dintr-o dată că sunt femeie, şi, gândindu-mă la cel ce îmi vorbea acum şi care, poate privindu-mă, mă găsea îngrozitoare, am încercat cu gesturi repezi ce n-aveau prea mult efect, să-mi aranjez părul, nepieptănat de la Paris. Mi-am scos din geantă un ruj de buze pe care, până la urmă, nu m-am hotărât să-l fac să iasă din tubul lui aurit, fiindcă, pentru a-l folosi, aş fi fost obligată să fac nişte strâmbături urâte în faţa unei oglinjoare. (Deşi munca mea, vocaţia mea, meseria mea era să fiu foarte aproape de podea, atentă la metronom, la ritmul obsedant şi fals al pianistului corepetitor, şi la strigătele de 1 şi 2 şi 3, 1 şiii 2 şiii 3, şiii 4... ale maestrului de balet, eram o intelectuală şi intelectualele nu trebuie să se gândească la rujuri de buze, farduri şi alte nimicuri de femeiuşti frivole şi burgheze, care se ocupă de bridge, *mah-jong*[70] şi canastă...) Ceasul. Mă gândesc, deodată, cât e ceasul, pentru că mâine... Dar nu; aş contraria obiceiurile de noctambuli ale spaniolilor; în vremurile astea de război, spectacolele teatrale – cel puţin la Valencia, unde ne aflăm – începeau devreme. Deci cortina *Marianei Pineda* căzuse, în luminile portocalii, cu mult înainte de miezul nopţii. Şi când cubanezul a terminat de povestit în felul lui zorit, colorat şi în grabă, însoţindu-şi vorbele cu gesturi ilustrative şi onomatopee – în maniera lui de a vorbi cu al cărei ritm mă obişnuisem foarte repede – comica istorie a unui atentat nereuşit şi a unui dezgheţ tropical, limbile unui ceas de perete, atârnat deasupra butoaielor şi a burdufurilor din cârciumă, de-abia

70 Joc de domino de origine chineză.

ajunseseră să se întâlnească la cifra XII ce stăpânea în mod roman sfera sa. „Ţi-e somn?” – m-a întrebat tovarăşul meu. „Nu” – i-am răspuns, de teama singurătăţii de câteva ore – de insomnie, poate – ce mă aştepta în hanul rece cu pereţi spoiţi cu var, cu patul îngust şi înclinat în chip de fotoliu, unde era voie să aprinzi lumina electrică (bec unic atârnat de un fir...) numai cu ferestrele închise – şi era foarte cald în noaptea aceasta. Aici, poate era şi mai cald; dar mă simţeam înconjurată de prezenţe umane, de oameni care, în cazul unui nou bombardament aerian – deşi fusesem asigurată că niciodată nu avea loc mai mult de unul pe noapte –, mi-ar fi spus ce e de făcut: să cobor în pivniţă, să mă ascund într-un gang, să mă sprijin de un perete, să mă arunc, pe burtă, pe duşumea... Şi acum celălalt, cu rapiditatea de exprimare ce probabil că e caracteristică celor de la latitudinea sa, mă readuce în casa aceea unde, într-o noapte, se schimbaseră atâtea lucruri pentru el – casă de unde vroia să fugă şi care, totuşi, i se lipea de trup aşa cum lui Gogol i se lipea de trup acea Rusie care, când se afla la Roma, îi umplea întreaga Romă cu ale sale „suflete moarte”...

...Rusoaica asta nu pricepe nimic din ceea ce îi spun; râde de gesturile mele, de exuberanţa mea verbală, dar mă ascultă. Şi asta este ceea ce contează, pentru că, în noaptea asta, când rana mă doare doar din când în când, cu înţepături ce revin şi dispar, am chef să vorbesc, să trec în revistă mental peripeţiile unei aventuri lăuntrice care m-a făcut să trăiesc, timp de mulţi ani, într-un neliniştitor climat de dileme... Spiritul unei case creează o ecologie şi ştie chiar să-şi impună legile sale. Şi mătuşa mea, la întoarcerea din obişnuitele sale voiajuri la Madrid, aducea tablouri care, atârnate pe culoare şi în saloane, reprezentau cea mai bună pictură din vremea noastră – în orice caz, cea mai *preţuită*, cea mai *apreciată*, gândea ea. Şi astfel, cu noi convieţuiau picadorii şi toreadorii lui Zuloaga[71], pescarii din Mediterană de Sorolla1, *Amanţii*

71 Ignacio Zuloaga (1870-1945), pictor realist spaniol.

din Teruel de Munoz Degrâin[72] [73], andaluzele lui Romero de Torres[74], vâslaşii basci, cu străchini cu mâncare pe masă, ai fraţilor Zubiaurre[75], foarte lăudaţi, aceştia din urmă, şi foarte la curent cu asta mătuşă-mea, datorită lui Don José Ortega y Gasset[76] – ea nu citise nimic de el, dar obişnuia să-i plaseze numele la mesele mondene, ca pe cel al unei Autorităţi Incontestabile în orice materie, deşi deseori îi atribuia panseuri din propria ei recoltă, care, în cel mai bun caz, proveneau, la rândul lor, din *Viaţa începe mâine* de Guido da Verona[77], sau din vechile *Lettres à Françoise Maman* de Marcel Prévost[78] [79]. într-o zi, José Antonio, un coleg de facultate foarte preocupat de artele plastice, şi care, în timpul liber desena cu deosebită pricepere, îndrăznind să lucreze şi guaşe, adus acasă de mine, îşi rezumase impresiile în faţa acelei mari picturi spaniole într-un „*Ce căcat*!”, al cărui ecou se rostogolise de trei ori în înaltul rotondei. De multă vreme aveam eu bănuiala că acele *majas*, acei ţigani, acei rapsozi populari, cu peisaje din Ondarroa, ziduri din Âvila şi orizonturi castiliene au ceva neautentic, în ciuda virtuozităţii de netăgăduit, dar evident superficială a facturii lor. „Ce vrei? — îi răspunsesem lui José Antonio. Doamna e bogată; dar averea ei nu ajunge la *Las Meninas* sau la *Eniierro del Conde de Orgaz*?” „Pe dracuz! Să nu existe în casa asta un

72 Joaquin Sorolla y Bastida (1863-1923), pictor spaniol de tendință impresionistă.

73 Antonio Munoz Degrâin (1841-1924), pictor spaniol, autor de peisaje și tablouri cu teme istorice.

74 Julio Romero de Torres (1830-1930), pictor spaniol, autor de pânze inspirate de viața andaluză.

75 Valentin Zubiaurre (1884-1963), și Rarnon Zubiaurre (1887-1969), pic

76t ori spanioli, autori de compoziții inspirate din Țara Bascilor și Castilia.

77 José Ortega y Gasset (1883-1955), celebru filozof și eseist spaniol. Guido da Verona (1881-1939), scriitor italian.

78 Marcel Prévost (1862-1941), romancier francez.

79 Tablouri celebre de Diego Velâzquez (1599-1660) și, respectiv, El Greco (1544-1641).

Picasso, un Juan Gris[80]!...” Datorită faptului că nu auzisem de aceste nume, am primit împrumut douăzeci şi ceva de numere dintr-o revistă franceză – nu foarte recentă –, *L'Esprit Nouveau*, unde, pe pagini tipărite în culori sau în alb-negru se publicau reproduceri de tablouri lipsite, pentru mine, de orice sens. Linii, pete, suprafeţe plane, forme separate sau încălecate, bucăţi de hârtie, de pânză lipite peste încrucişări de linii ce erau ca nişte gratii cu drugi de fier asimetrici; uneori, câte o îndepărtată aluzie plastică la un fruct, o sticlă, un instrument muzical; uneori, o nălucire de chip, estompată, răsucită, împănată, parcă, de icuri – totul lipsit de semnificaţie, de subiect, mai rău încă, atunci când ajungeai la geometria ascetică şi goală, suprafaţă fără conţinut şi sens, a unui „artist” furios ce îşi fabrica „operele” cu rigla, vinciul şi echerul, închizând între dungi negre nişte dreptunghiuri de culoare, atât de uniforme şi plane ce păreau pictate cu vopsea industrială... „începi să înţelegi? — mă întreba José Antonio. Sau continui să-ţi admiri ţigăncile şi cimpoierii, uliţele sevillene, nostalgiile galiciene şi ilustratele din Zaragoza cu Bazilica del Pilar?” Nu. Era adevărat. Ceva se mişca în mine. Lumea care trăia în tablourile mătuşă-mii îmi devenea, cu fiecare zi, tot mai străină; personajele acelea n-aveau nimic comun cu mine; erau intruşi în casa mea; Mă deranjau privirile lor suficiente şi colonizatoare, încercările lor de a se constitui în Consiliu de Familie, Permanenţă a Strămoşilor, când însăşi întorsăturile de frază, felul lor de a folosi cuvintele, accentul, aureola lor ne apăreau – mai cu seamă în acest veac suprapopulat de evenimente şi transformări – la fel de ciudate, de exotice, ca anacronica stereotipie a gătelilor lor. Obosisem brusc de atâtea pompoane, piepteni înalţi, berete de toreador, cape şi pelerine, în rame excesiv de late şi aurite. Aş fi dăruit din toată inima toate aceste picturi de Zuloaga, de Fraţii Zubiaurre, atât de lăudate de Don José Ortega y Gasset, camioanelor de la salubritate care, în fiecare

80 José Victoriano Gonzalez, cunoscut sub numele de Juan Gris (1887-1927), pictor spaniol cubist, autor de colaje și picturi sintetice.

dimineaţă adunau gunoiul oamenilor bogaţi la intrarea din spate a reşedinţelor acestora... Dar... ce-aş fi pus în locul lor? Nu mă puteam gândi la incoerenţele, la extravaganţele pe care mi le înfăţişau paginile din *L'Esprit Nouveau*. Sigur că dacă le-aş fi putut schimba pe toate pe un El Greco, un Holbein, un Leonardo!... „Sfârşeşti prin a te apropia de adevăr – mi-a spus José Antonio, în ziua când i-am pomenit de Leonardo. în Tratatul său despre pictură../ Şi m-a făcut să citesc Capitolul al XVI-lea din „Tratat": *„Dacă priveşti un zid vechi acoperit de pulbere, sau ciudatele figuri ale unor pietre marmorate, vei vedea lucruri foarte asemănătoare cu ceea ce intră în compoziţia tablourilor*: *peisaje*, *bătălii*, *nori*, *atitudini provocatoare*, *expresii ale unor chipuri extraordinare*, *draperii şi multe alte lucruri asemănătoare*..." „Ei bine, aici tocmai asta se caută: peisajul, norul, chipurile, draperiile..." „Nu căuta norii, nici peisajele, nici draperiile, rămâi cu vechiul zid şi cu piatra marmorată – valori plastice în sine. Vindecă-te de boala de a căuta o temă – o istorioară, o anecdotă, un martor – în pictură. Mulţumeşte-te cu ceea ce vezi şi cu liniştitoarea satisfacţie pe care ţi-o oferă bucuria unei armonii a liniilor, a unui echilibru al culorilor, a unei senine – sau frământate – combinaţii de texturi, de intensităţi, de valori, de tensiuni. Priveşte un tablou aşa cum se ascultă o sonată clasică – fără să-i cauţi nod în papură sonatei şi fără să-ţi pui întrebări despre iubirile sau aventurile de alcov ale compozitorului. Nimic nu e mai puţin erotic decât *Appassionata* de Beethoven. în cazul acesta, cuvântul *Appassionata* nu este decât un indice de tensiune. Vorbind despre «pasiune», Beethoven a vrut să spună «vehemenţă» – vehemenţă în cadrul unei teme dezvoltate la fel de riguros ca o demonstraţie matematică. Important, pentru Beethoven, era să se situeze într-un *climat sonor*. Nimic mai mult. Exact aşa cum face acest olandez care ţi se pare atât de intolerabil – gol complet, curat, moderator conştient a oricărei porcării anecdotice – care se numeşte Mondrian[81]. Uită subiectul şi priveşte pictura. Roagă-te,

81 Piet (Pieter Cornelis) Mondrian (1872-1944), pictor olandez, unul

chiar dacă nu ai o credinţă – cum ne sfătuieşte Pascal1. Totul va veni la timpul său...” Şi, într-o dimineaţă, miracolul s-a produs: o natură moartă de Picasso şi apoi alta, de Juan Gris, şi apoi alta, de Braque[82] *au început să-mi vorbească*, îmi pătrundeau prin ochi şi vibrau în mine. Am înţeles ceea ce pictorii voiseră să realizeze. M-am dus în grădină, unde am privit copacii cu ochi noi. Copacul este un copac şi trebuie admirat ca un copac, uitând că, în anumite cazuri, poate împlini şi funcţia de ornament. Copacul, văzut ca *ornament*, falsifică noţiunile fundamentale ale omului. Copacul este copac, şi trebuie privit ca un copac, înţelegând că arhitectura ramurilor sale răspunde unor ritmuri, unor voinţe ale rădăcinilor, intenţii telurice, contexte, ce umplu plenar ambianţa propriei sale dezvoltări – ca *dezvoltările* sonatei beethoveniene invocată de José Antonio, ale cărui reflecţii se traduceau, de bună seamă, în mici tablouri puţin abstracte, într-un stil foarte personal, deşi „cu multe carenţe de profesionalism încă”, aşa cum recunoştea el însuşi... Uşurat de proaste obiceiuri vizuale, viaţa mea s-a uşurat de povara unor oameni ciudaţi, indiscreţi, iscoditori, atârnând pe pereţi, care îmi deveneau tot mai străini. Şi, purtat de o nouă pasiune – sete de austeritate, sete de ascetism – după ce am renegat scenele tipice *flamenco* şi cele de tauromahie, într-o dimineaţă am trecut în tabăra adversă, renegând, de asemenea, Bune Vestiri, Adoraţii ale păstorilor, Nunţi din Cana, portrete de *Meninas* şi chiar Predări ale cetăţii Breda[83], cu cortegiul lor de scenografii istorice ce aveau să ne conducă (antipictură! artizanat făcut cu lupă, trepied şi pară de cauciuc!) la faimoasele scene reprezentându-l pe Napoleon pe Podul de la Arcole sau în timpul Retragerii din Rusia[84], cu bicornul pleoştit, privirea sumbră şi,

---

dintre întemeietorii și teoreticienii neoplasticismului.

82 Biaise Pascal (1623-1662), matematician, fizician, scriitor și filozof francez.

83 Pânze celebre de El Greco, Veronese și Velâzquez.

84 Bonaparte la podul de la Arcole, tablou de Antoine, baron Gros (1771-1835), pictor francez; Retragerea din Rusia, tablou de Ernest

bineînţeles, inevitabila mână vârâtă în inevitabilul veston, călare pe un cal care – *of course*! — trebuia să fie alb... Căutând un antidot contra căcatului – ăsta e cuvântul – care se îngrămădea în casa mătuşii mele, mă hrăneam ca după o foame veche, cu merele lui Cézanne1, câte-o legumă de Chardin[85] [86], un tipar dintr-o natură moartă olandeză, şi, bineînţeles, ceea ce puteam găsi în picturile lui Picasso, Braque şi Gris... Cred că acesta a fost momentul când am început să urăsc palatul de pe Caile 17, fastul şi vanităţile lui – fără să dispreţuiesc, însă, din pricina asta, mărcile bune ale băuturilor servite, delicatesele bucătarului francez şi acel vino-ncoaz, creol al verişoarelor mele şi al prietenelor acestora care, oricât de alb ar fi avut tenul, oricât de spaniolesc le-ar fi sunat numele, aveau întotdeauna, când alergau şi se zbenguiau în jurul piscinei, o enervantă înfocare de mulatre, mândre de formele şi rotunjimile premature, pe care le atingeau doar foarte târziu, acele „jeunnes filles en fleurs” ale celebrului romancier francez[87], pe care mătuşă-mea se lăuda că-l citise (fiindcă se împăuna că e citită în faţa unor oameni care nu citeau în viaţa lor nimic, nimic...), deşi eu ştiam că niciodată nu trecuse de episodul cu madlena muiată într-o cană cu ceai (“şi ce-ţi mai bate capul tipul cu madlena asta!” – o auzisem exclamând într-o zi, după ce pusese mâna pe carte pentru a douăzecea oară, fără a avea tăria de a continua lectura...)...Vânzătorii ambulanţi, vânzătorii de bilete de loterie, muncitorii de la întreprinderea de electricitate care, printre barele grilajului înalt – sau din vârful stâlpilor pentru iluminatul public – priveau ceea ce se petrecea în grădinile casei, vedeau în luxul şi risipa noastră, în automobilul Hispano-Suiza garat la picioarele scării de onoare, în coşurile de

---

Meissonier (1815-1891), pictor francez.

85 Paul Cézanne (1839-1906), celebru pictor francez.

86 Jean-Baptiste Siméon Chardin (1699-1779), pictor francez, fin colorist.

87 Aluzie la Marcel Proust (1871-1922) scriitor francez, și la romanul La umbra fetelor în floare, din vastul ciclu în căutarea timpului pierdut.

flori ce soseau tot timpul, o imagine, adusă la zi, a ceea ce ar fi putut fi Paradisul Pământesc. Dar numai eu ştiam că, de fapt şi prin propria mea voinţă, eram deja un expulzat din acest Paradis. După ce-am muşcat din mărul lui Cézanne, am traversat Marea Roşie de pe Caile 25, unde agitaţiile studenţeşti erau aproape zilnice şi – spre marea disperare a Doamnei Contese, dornică să facă din mine un student la Oxford sau Harvard –, am intrat la autohtona „Universitate de negri" (cum spunea ea) ca să studiez arhitectura. Acolo se vorbea despre lucruri ce păreau ignorate de cei din casta mea. Am cunoscut oameni noi, diferiţi; oameni care deschideau porţi, care netezeau drumuri. începeam să-mi schimb caracterul aşa cum, la treisprezece ani, îmi schimbasem vocea, trecând de la un sopran aproape feminin la o voce de bas cantabil. Mă arătam plictisit la recepţii, taciturn la dineurile de gală, ursuz cu marii muftii ai Comerţului, distrat în faţa şamanilor Bursei, uitând de aniversări, onomastici şi felicitări, făcând paradă de oboseală când se dansa – cultivând un soi de hamletism care mă scăpa de angajamente mondene şi de obligaţii fără miez. „E un artist" – spuneau oamenii zahărului şi ai siderurgiei, observând ceea ce ei numeau „ciudăţeniile mele". „Ferească Dumnezeu! — exclama mătuşă-mea, închinându-se. Toţi artiştii mor la spital." „îţi pierzi stilul" – îmi spunea apoi, când eram singuri. Şi cred că tocmai fiindcă îmi pierdeam stilul cerut celor ce aveau pretenţia să trăiască în palatul de pe Caile 17, printre de-alde Julio Lobo şi Gômez Mena, m-am urcat cu o bruscă veselie în maşina de închiriat care, în compania paznicului meu, avea să mă conducă pe Cheiul Caballerias, de unde, peste două ore, urma să ridice ancora *Reina Maria Cristina* spre Campeche şi Veracruz.

Aşa că, într-o zi, au rămas în urmă, întâmplările grădinarului caribian – anti-Le Notre, anti-Schonbrunn... din insulele mele feminine, aproape toate cu nume

feminine, Isabele1 şi Fernandine[88] [89], unde mai cresc încă în voia lor, străine de orice ordine şi simetrie, acele enorme ierburi preistorice care sunt palmierul regal, *cana brava*, *ceiba*, bananul, ultima rămăşiţă a unei lumi unde regnul vegetal şi cel acvatic, cele scufundate şi cele zburătoare, reptila şi pasărea, se confundă în simbioza unor monştri hibrizi, şopârle monumentale, schiţe de condori, lilieci prea mari ca să poată zbura într-adevăr, şerpi angoasaţi fiindcă nu ştiu – pentru că sunt prea lungi – unde încep şi unde se sfârşesc, nici dacă acele stângace cârje pe care le poartă sub pântece le slujesc ca să păşească pe pământ, nehotărâţi între a înota, a se târî sau a merge; rămaseră în urmă insulele mele indolente şi baroce, cu vegetaţie anterioară omului, sau, dimpotrivă, acomodându-se itinerantului oportunism al unei trestii de zahăr – un fel de bambus cu tulpina plină de bani – venită din nişte Indii ce nu erau occidentale, al unei cafele descoperite în ziua când turcii, plictisiţi să mai bea cafea în timpul asediului Vienei, abandonară câţiva saci pe când se retrăgeau. Treceam, în această dimineaţă ale cărei prime lumini mă făceau să ies pe platforma vagonului, de la verdele răzvrătit, tropical şi dezordonat, voluptuos şi îmbiind la lene, siestă şi cântece, la lumea sculptată, cioplită, geometrizată a podişului Anăhuac. Pentru că ceea ce vedeam desenându-se, definindu-se, afirmându-se într-o tăcere atât de universală încât reuşea să reducă la tăcere, să minimalizeze ţăcănitul roţilor de tren, sfârşind prin a mă face să uit realitatea sa, era o tăcere atât de vastă şi telurică, atât de impusă de silenţioasele forme ce delimitau peisajul încât, tăcere peste tăcere, învingea, cu nesunetul său, creşterea oricărui zgomot. Aceşti munţi pe care îi contemplam erau Obiecte; obiecte care, la o scară gigantică echivalau cu acele *ready-mades* ale lui Marcel Duchamp[90]. *Mwtiţi-ready-mades* care, păstrându-se fixaţi

88 La Isabela, primul oraș fondat în America (Haiti) de Cristofor Columb; Isabela, numele mai multor insule din Pacific.

89 Fernandina, vechea denumire dată de spanioli Cubei.

90 Marcel Duchamp (1887-1968), pictor francez, care în jurul anilor

în stilul final al unei încreţiri planetare, rămăseseră aici, ţinându-se de mână, împreună, dar nu învălmăşiţi, umăr lângă umăr, deşi separaţi de linia despărţitoare a defileurilor dintre ei, ca nişte monumente al cărui tainic destin îl cunosc doar ei înşişi. Munţi-ready-mactes, munţi ciopliţi de dălţi căzute din cer; munţi cu intersecţii geometrice de planuri, teoreme de culoarea muşchiului, valori euclidiene traduse într-un idiom al rocilor; acel *ceea ce vrem să demonstrăm* transformat în piatră şi aşezat printre noi, sub supravegherea a trei piscuri ninse – albe puncte de referin-ţă – ce sunt ca nişte vârfuri ale sculpturilor arhitecturale care reproduc, la diferite scări, arhitectura echerelor, cu triunghiuri mai mult sau mai puţin ascuţite – „mai mult sau mai puţin", după cum povârnişurile lor sunt mai mult sau mai puţin abrupte. Acest peisaj al podişului mexican îmi părea un peisaj *sculptat*, pentru că mi se înfăţişau sculptaţi nu doar munţii ci şi agavele ce se aliniau până la poalele lor, uneori, cu logica liniilor vectoriale, înălţându-şi individualitatea de plante stăpâne pe ordinea propriilor frunze, pe administrarea propriei seve, cu uniforma maiestate a sculpturilor aliniate, ale căror braţe, de la vârf la bază, respectau de asemenea – ca munţii – raporturi precise cu triunghiularitatea orizontală şi verticală a mediilor vizibile... Soarele se înălţase bine pe cer când, la dreapta mea, au apărut piramidele de la Teotihuacăn, pe care le cunoşteam din fotografii şi gravuri. Dar, nici nu m-au impresionat, nici nu mi s-au părut piramide datorate voinţei omului. Erau în aşa fel înscrise într-o ordine a formelor, masele lor colţuroase se potriveau atât de firesc cu munţii – *ready-mades* înconjurători, încât mi-au apărut ca nişte creaţii geometrice răsărite din pământ, creaţii riguroase şi dure, în concordanţă cu voinţele profunde ale unei lumi – noi pentru mine – ce-mi părea organizată în volume, combinată în elementele sale, divizată în povârnişurile cele mai utile, cu ceva impasibil, implacabil,

---

1913-1915 creează primele ready-mades, obiecte uzuale promovate în mod ironic la rangul de opere de artă.

inexorabil în spiritul său, când mă gândeam la indulgenţele, indolenţele, curbele – blândele coline cărora nu degeaba li se spune „mameloane” – pe care le lăsasem în urmă, la nivelul unei Mări a Caraibilor văzută ca o „anticameră a Lumii Noi” de către primii oameni ce navigaseră pe ea. Anticamera unde încă mai dormisem, cu trei zile înainte, şi acum mă trezeam în aerul transparent şi rece al podişului, în faţa înfiorătoarei realităţi a unui continent ce mă întâmpina cu vulcani la porţi, imenşi uşieri cu gurile mute, solemni şi îngheţaţi, gardieni ai unor enigme ce nu sunt doar cele ce îi tulbură pe arheologi, ci, coborând la nivelul meu, în ziua de azi, mă înconjurau de taine în privirea întunecată a acelui hamal cu coşul în spate, în hieraticul profil al acelei vânzătoare de nopal, în asemănarea, în privinţa formei şi a culorii, a douăzeci de case de chirpici, datorate parcă unui pumn de zaruri ce căzuseră acolo, printre pietre negre, în mijlocul unei înguste văi oferite privirii mele. Şi totul îmi apărea atât de nou, atât de necunoscut, atât de diferit de ceea ce priviseră ochii mei până atunci, încât, în faţa acestei Americi ce se dăruia dintr-o dată setei mele de a o înţelege, mă simţeam ca un om conştient de ignoranţa lui în materie de filosofie căruia, după ce a fost adus în faţa unor foarte lungi rafturi ale unei biblioteci specializate în filosofie, i s-ar fi spus: „începe”. De unde să încep? De la început? Şi unde se află începutul? Unde să caut izvorul lui Heraclit? în pârâiaşul presocratic sau în braţul de mare hegelian? în enunţul precursor, aproape apolog, celulă primă dar explicită, sau în dezvoltarea monumentală, în expansiunea universală a unei dialectici nimicitoare? Aici se poate călători în două sensuri. Să urci sau să cobori cele două curente ale unui timp reversibil... Pentru că tot în acest Mexic pe care asemeni lui Cortes[91], îl descopeream de unul singur – tot atât de Cortes precum Cortes datorită pătrunderii neştiutului, a revelaţiei unor lucruri ce îmi erau necunoscute – aveam impresia, pentru prima oară în

91 Hernân Cortes (1485-1547), conchistador spaniol, cuceritorul Mexicului.

existenţa mea, că trăiesc într-un Timp Reversibil. Sau, în orice caz, într-un Astăzi care dacă este Astăzi pentru mulţi, nu este Astăzi pentru toţi. Zilele unui Calendar de piatră foarte veche convieţuiau cu zilele din almanahurile de hârtie aduse de poştaș. Exista o latentă şi veşnic activă înfruntare – deşi mulţi n-o vedeau – între o Cosmogonie a celor Cinci Sori şi o Facere a Lumii în Şapte zile... Aceste indience încărcate cu coşuri, urcioare şi copii pe peroanele din staţiile prin care trecea trenul nostru... erau femei din anul în curs acum, sau femei din anii 1400, 1100, 800, 650, după calculele noastre gregoriene? Nu erau oare mai legate de Piramidele lor, de templele lor închinate cultului unor zei cu nume de nepronunţat pentru mine, decât de cimentul fabricilor ce se înălţau acolo, la capătul câmpului de agave, iţindu-şi coşurile acoperite de litere negre – semne pe care ele nu le înţeleg? Sunt ele sau cei din neamul meu cei rămaşi în afara epocii? Cine sunt, aici, Zeii autentici? Cei ai Copalului sau cei ai Tămâiei? Cei ce s-au pogorât aici din cer, sau cei veniţi pe mare, aduşi din ţări îndepărtate? Cei ce, de la începuturi, au vorbit limba Oamenilor de Porumb, ori cei ce hrăniţi cu grâu şi măsline, n-au vrut niciodată să înveţe limbile lor? Cei ce n-au fost niciodată discutaţi sau controversaţi în sinoade şi concilii, sau cei ce au suferit schisme şi erezii de neînchipuit pentru lumea ecleziastică maya sau aztecă?... Păşeam pentru prima oară pe pământul Americii Continentale, şi mă simţeam copleşit de o asemenea ignoranţă privind ceea ce există aici în profunzime, încât ajunsesem să simt o ruşine pe care o calificam – cu acceptată grandilocvenţă – drept „ruşine cosmică”. Pentru că aceşti munţi, aceşti uşieri măreţi, odinioară cu panaşe de foc, vărsând lavă clocotindă, nu erau unicii paznici ai ceasornicelor nepotrivite, ai curgerii ireconciliabile a vremii, a timpurilor desincronizate – contrapunct imposibil al Veacurilor şi *Katunelor*[92] –, ai trecuturilor recuperabile sau niciodată pierdute... Acolo, dincolo de aceste creste, mergând spre

92 Katun, perioadă sau ciclu de 24 de ani în vechiul sistem calendaristic al indienilor maya.

Sud, mereu spre Sud, mi se înălţau în faţă alţi Zei, încă nebuloşi şi muţi pentru înţelegerea mea, purtând povara enormelor lor mitologii – mitologii atât de vaste şi nemăsurate ca jungla, râurile, întinderile reci, culmile stăpânite de legile lor. Pentru că aici Fiinţele Celeste nu erau oameni ai raclelor şi ai iconostaselor, ci oameni ai constelaţiilor şi ai galaxiilor, care, când credeau că e necesar să se facă înţeleşi de noi, ştiau să folosească un idiom al Miracolelor, Eclipselor şi Dezastrelor – uitat de mult de cei ce pretindeau să izbutească o convieţuire între silogism şi revelaţie –, sau îşi simplificau înştiinţările, dintr-o dată, reducându-le la un giratoriu limbaj de uragane şi revoluţii, revoluţii care, încetând să mai fie cele ale unui astru pe orbita sa, sau, în sensul mecanic, „rotirile unei piese mobile în jurul axei sale”, coborâseră la nivelul întâmplării şi al cotidianului.

Şi acest cotidian limbaj al revoluţiilor, redus la simplul termen de *revoluţie* se rotea în jurul meu din clipa când, într-o dimineaţă, mă trezisem în transparenta regiune Anâhuac. Cuvântul nu era nou pentru mine, căci eu veneam dintr-un loc unde îl folosiseră mulţi prieteni de-ai mei, astăzi închişi pe Insula Pinilor. Acolo, însă, îl foloseau doar câţiva, deocamdată, în acest Mexic, în schimb, refugiu al tuturor oamenilor ce fuseseră azvârliţi din ţările lor de dictatura de serviciu în momentul respectiv, cuvântul „Revoluţie” îmi percuta urechile în fiecare ceas, rostit cu accent andin, venezuelean, guarani, quechua ori din Lima, cu accent papiamentu sau *créole*, dar mai ales – mai ales! — mexican. Pentru că o foarte lungă revoluţie avusese loc aici, şi multe răni încă nu se încinseseră – multe ziduri (o văzusem la Veracruz) îşi arătau încă urmele de gloanţe, ciupiturile de mitralii, şi în multe biserici, de curând redeschise pentru slujbă, se vedeau crucifixuri răsucite de explozia unei bombe în timpul recentelor lupte purtate contra celor numiţi *Cristeros1*. Şi, dintr-o dată, înconjurat de tineri veniţi din toate colţurile continentului, observam cât de puternică e forţa aglutinantă a anumitor cuvinte, rostite ieri, rostite

azi, în stabilirea unor legături între oameni care, brusc, se vedeau la faţă pentru prima oară. La sfârşitul veacului al XVIII-lea, era de-ajuns ca unui individ să i se confere titlul de „Filantrop” sau de „Filosof” pentru ca, imediat, să facă parte dintr-o confrerie fără graniţe, ce îşi avea criptografiile, ascunzişurile, codurile, călăuzele, drumurile secrete şi hanurile ei, pentru a-l ajuta să submineze ordinea stabilită şi să-şi bată joc de poliţiile monarhilor şi despoţilor. în numele cuvântului *criollo*[93] se născuseră statele independente americane, mai înainte ca, după nicio jumătate de secol, simpla vorbă *socialist* să aibă puterea să unească oameni de cele mai diverse meserii şi origini – deseori, de foarte diferite concepte tactice – în jurul parolei creată din câteva silabe împreunate într-o nouă formă. „Sunt liber-cugetător”, „Sunt ateu” – spuneau, strângându-şi mâinile deodată prietene, cei ce, în jurul lui 1900, ar fi îmbrăţişat „Religia Ştiinţei”, vindecaţi, pentru totdeauna, de crize ontolo-gice... „*Revoluţionar*”, se spunea acum aici, după ce îţi declinai numele şi prenumele, aşa cum ai fi putut spune „inginer”, „matematician” sau „doctor în drept” – sau ca atunci când un om, descendent din Cruciaţi ori din demnitari carolingieni, se prezintă renunţând la numele patronimic, cu simpla denumire „Bretania”, „Aquitania” sau „Bourbon-Parma”. întâmplarea face însă că povestea cu a fi – sau a se crede – revoluţionar, în această ţară nu era ficţiune. Aici Revoluţia (poate eşuată, poate mai izbutită decât se credea, era de aşteptat înainte de a emite o judecată exactă), după ce s-a întrupat pe meleaguri îmbibate de belşug de sânge – sânge al strămoşilor legitimi şi sânge de intruşi – se căţărase pe ziduri. Şi, pe aceste ziduri, ocupate în chip revoluţionar de nişte pictori, vedeam reapărând, pe suprafeţe plane, munţii-sculpturi, nopalii-sculpturi, agavele-sculpturi, ai unui peisaj sculptat, unde piramida devenea încă o sculptură printre infinitele sculpturi pe care le ciopliseră aici Marii Plăsmuitori ai Pământului. Şi, pe aceste scene

93 Cristeros, membri ai unei mișcări religioase catolice în Mexic, în jurul anilor '20, care au luptat contra autorităților.

sculpturale care erau frescele lui José Clemente Orozco1 şi Diego Rivera[94] [95], se instalaseră bărbaţi-sculpturi, femeisculpturi, copii-sculpturi, dintr-un îndepărtat univers întruchipat în sculpturile ce însoţesc marele Calendar Circular al Muzeului Naţional. Aici, la aceşti oameni dedaţi războaielor şi petrecerilor, dansului, muncii, expoziţiilor de flori, veseliei şi riturilor mortuare, care ardeau păpuşi înfăţişându-l pe Iuda, cultivau grădini plutitoare, arau, organizau marşuri ale agrarieştilor, întreceri, mascarade şi făceau larmă în pieţe, încă semănând cu cei pe care îi descrisese Bernal Diaz[96] în memoriile sale, regăseam profilurile hieratice, alungite, niciodată înclinate spre zâmbet ale cavalerilor-acvilă, principi, astronomi, scribi şi sacerdoţi ce rămâneau sculptaţi, de veacuri, în sălile muzeului lor, aşa cum femeile născute din trăsături de penel, cu chipurile lor turnate în tipare de neschimbat, cu cozile de cal ce le atârnau pe ceafă, erau identice cu femeile-sculpturi ce istoriseau Hronicul Conchistei – cu cămaşa arhaică de pânză groasă, cu faldurile tridimensionale ale mantiei; identice cu femeile-sculpturi venite din vreun sat apropiat, pe care le întâlneam pe străzile oraşului... Toată această lume, stăpână pe oraşe şi palate când bunicii noştri mai trăiau în barbare castele cu metereze şi creneluri, ocupase, acum, clădirile vrăjită de cuvântul *Revoluţie*... Eu nu eram insensibil, bineînţeles, la sumbra, tragica, agonica vigoare a lui José Clemente Orozco, nici la insolita, enorma, renascentista putere creatoare a lui Diego Rivera. Frescele sale păreau că ne spun, asemeni personajelor din *Al Doilea Faust1*: „Tocmai am sosit... Nu ne întrebaţi de unde; ajungă-vă că ne aflăm aici.” Şi, totuşi, pictura aceea îmi crea o dureroasă

94 José Clemente Orozco (1883-1949), pictor și grafician mexican, unul dintre fondatorii școlii mexicane de pictură murală.

95 Diego Rivera (1886-1957), cunoscut pictor muralist mexican.

96 Bernai Diaz del Castillo (1492-cca 1581), soldat și cronicar spaniol, autor al lucrării Verdadera Historia de los sucesos de la conquista de Nueva Espana (Adevărata istorie a cuceririi Noii Spânii), despre cucerirea Mexicului.

problemă de conştiinţă. *Mă aflam aici*. Răspundeam unei realităţi. Eram creaţia logică, legitimă, a pământului pe care îl călcam acum – pe care îl călcau toţi, în acest continent. Şi acum când tocmai *mă eliberasem de chestiune*; acum, când cu atâta efort ajunsesem să înţeleg că *o pictură nu are de ce să reprezinte un lucru anume*; acum, când sensibilitatea mea cunoscuse desfătările, bucuria de a descoperi frumuseţea unei libere asocieri de forme, a unei armonii de culori, de linii, de volume lipsite de orice anecdotică, trebuia să mă întâlnesc cu această pictură în cel mai înalt grad figurativă, narativă, furios de plină de semnificaţii, care îmi punea problema legitimităţii ei. Fără ca el să-mi observe prezenţa, îl priveam pictând pe Diego Rivera, în fiecare dimineaţă, căţărat pe schele, gol până la mijloc, cu pistolul la brâu, frecând boia de ardei, amestecându-şi culorile în căldări şi oale, enorm, feroce, fenomenal, şi mă gândeam că acest om fusese prieten cu Picasso, Braque, Gris, că fusese cubist timp de mai mulţi ani, lăudat de Apollinaire[97] [98], faimos în Montparnasse, şi că, făcând un mare salt în necunoscut, în universul magic pe care Leonardo îl întrevăzuse în nori şi în ziduri vechi, dar şi în senina şi universala frumuseţe a formelor geometrice pure – poliedre şi stele –, se întorsese în acest mediu al unor realităţi ferm caracterizate, documentare, istorice, cu un spirit care, dacă priveai cu atenţie, nu era departe, în pofida dimensiunilor giganteşti, de cel ce inspirase miniaturile din *Ceaslovul* Ducelui de Berry[99]: perindare de munci şi zile, repertoriu de veselie şi sudoare a câmpului, guvernate de ritmul anotimpurilor în veşnică trecere... Poate că asta era necesar – şi nu o negam. Poate

97 Aluzie la partea a II-a a tragediei Faust de J.W. Goethe.

98 Guillaume Apollinaire, pseudonim al lui Wilhelm Apollinaris de Kostrowitsky (1880-1918), poet și critic de artă francez, precursor al suprarea- lismului și promotor al cubismului.

99 Jean de France, duce de Berry (1340-1416), posesor al unei biblioteci cu cele mai frumoase manuscrise ale veacului, printre care, un loc aparte îl ocupă scrierea îhes Riches Heures du duc de Berry (Ceaslovul ducelui de Berry), cu miniaturi executate de Frații Limbourg, la care se face aluzie în text.

că această înverşunare răspundea unei dorinţe de *a da formă* – de a pune *în forme* – în mod inteligibil, spiritul unui mare eveniment istoric ce îi înapoiase Indianului ceva din personalitatea sa pierdută prin coliziunea a două lumi – care însemna, am putea spune, coliziunea a două planete... Dar mă revoltam în faţa acestui lucru, fără să încetez să-l admir, deşi dintr-un punct de vedere ce ţine mai mult de atracţia pitorescului şi a documentarului, decât de o adevărată convingere plastică. Mergeam din îndoială în îndoială; din frământare în frământare. Unde se află adevărul plastic al epocii? In *asta* sau în *cealaltă* artă? In evadarea din temniţa figurativului sau în întoarcerea în ea?... Bineînţeles că trebuie să ţinem seama de Revoluţie, de binecuvântata Revoluţie, de obsedanta *Revoluţie*, de care începeam să obosesc, să mă satur de cât se vorbea despre ea în Mexic – fără să constat că, în pofida multor cuceriri evidente, această Revoluţie ar fi produs schimbări fundamentale, schimbări profunde în privinţa structurilor sociale, dat fiind că, dacă datorită ei Indianul îşi redobândise prestigiul, nu în felul acesta scăpase de o mizerie cât se poate de generală la sate şi în oraşe... Cu astfel de gânduri şi întrebări instalam în mine înfricoşătorul personaj goethian al *Grijii*: *„Surdă urechea dac-ar fi, / Inima tot m-ar auzi, / Când aceeaşi, când schimbată, / Mi-e puterea-nfricoşată. / Pe cărare şi pe unde / Chipul meu mereu pătrunde. / Nedorită, dar găsită, / Blestemată, dezmierdată../*[100] Mătuşă-mea, temându-se să nu mă vadă întors în Cuba, mă copleşea cu cambii. într-o dimineaţă, constatând că am trei mii-de dolari la *National City Bank* – şi amintindu-mi că schimbul era aproape cincizeci de franci dolarul – am pornit spre Paris, via Tampico, fiindcă voiam să evit o escală la Havana, inevitabilă între Veracruz şi Europa. Plecam cu o vagă senzaţie de culpabilitate: remuşcare, *preocupare*... In urmă, Zeii Continentului îmi demonstraseră printr-o criză de conştiinţă că materia America este o materie grea. Fără

100 J.W. Goethe, Faust, traducere de Lucian Blaga, Editura pentru Literatură, București, 1968.

să reuşesc să văd miezul copacului, îmi însângerasem mâinile încercând să-i scrijelesc scoarţa.

Rusoaica mă ascultă, dar nu sunt sigur că înţelege tot ceea ce traduc în noaptea asta în cuvinte ce rezumă foarte prost imagini, senzaţii prezente, scoase, ca nişte cărţi de joc dintr-un pachet, din străfundurile amintirii. Pentru că, aşa cum există un timp-sunet şi un timp-lumină, există de asemenea un timp-glas şi un timp-idee. Când spun Havana, Mexic, Paris, nu trec de simpla semnalare a locului unei acţiuni. Dar când gândesc Havana, Mexic, Paris, îndărătul frunţii mi se deschide o uriaşă scenă care, în vertiginoase schimbări de decoruri, îmi aduce actori, coruri, chipuri, gesturi, podoabe, zgomote, muzică, miresme, gusturi, parfumuri, culori, clădiri, iluminaţie, totul începând să retrăiască, să strălucească să suie ori să se întunece în brusca larmă a unei reînvieri... Femeia pentru care vorbesc în noaptea asta (şi vorbesc „ca o moară neferecată”, cum se spune, ca să-mi iau revanşa pentru lungi, foarte lungi zile de tăcere şi nemişcare în spital) a încercat, probabil, să-şi imagineze Mexicul cum i l-am înfăţişat, deşi îmi dau seama că acest Mexic al meu este pentru ea atât de ininteligibil – atât de lipsit de materialitate – cum ar fi o Moscovă pe care ar vrea să mi-o arate cu vorbe în acest moment. Mexicul meu este, poate, pentru ea, o imagine de la un *jaripeo*[101], o imagine a grădinilor plutitoare de la Xochimilco, ori Zocalo văzute în vreo ilustrată poştală, aşa cum Moscova *ei* – dacă mi-ar vorbi de ea – pentru mine n-ar fi mai mult decât o imagine a bisericii Vasilii Blajenâi, cu turlele ei în formă de pară, dungate ca nişte caramele de Lăsata Secului... Cu toate acestea, cuvântul *Paris* ajunge ca să ne situeze pe acelaşi teren. Amândoi cunoaştem oraşul; amândoi am trăit în el şi, plasaţi acum, datorită unei amintiri comune, în faţa grupului sculptural *Dansul* de Carpeaux1, începem să respirăm acelaşi aer. Dar această împărtăşită înţelegere avea să fie scurtă. Pentru că suntem

101 întrecere câmpenească la care participanții execută o serie de operații legate de activitatea crescătorilor de vite: prinderea unui taur cu lasoul și imobilizarea lui, călărirea unui taur etc.

doi oameni în acelaşi oraş. Şi acest oraş devine două oraşe, după direcţia spre care se îndreaptă privirile călăuzite de preocupările fiecăruia. Ne aflăm la intrarea Palatului Garnier, în mod cert. Dar ea priveşte înăuntru, unde se instalează un decor, sună o orchestră şi se mişcă figurile, cunoscute de ea, ale lui Stravinski, Prokofiev, Diaghilev[102] şi Balanchine[103] – mai ales Balanchine, pe care îl preţuieşte în mod deosebit ca maestru coregraf... Ea priveşte în interiorul clădirii; eu privesc în exterior, şi văd oameni cu o înfăţişare nouă pentru mine, şi case, multe case, care mi se par diferite de toate cele pe care le-am cunoscut până acum. Pentru că, deşi poate părea ciudat, Parisul nu este pentru mine acel soi de „leagăn la care ne întoarcem întotdeauna pe universalele căi ale culturii”, cum ni l-au zugrăvit atâţia şi atâţia scriitori latinoamericani de la începutul acestui secol. S-a spus că aici „nimeni nu se poate simţi străin pe de-a-ntregul”. Dar realitatea este că mă simţisem îngrozitor de străin – toate astea mi se întâmplau acum vreo şapte ani – din clipa când vaporul sosit din America se imobilizase pentru o escală în La Coruna – deşi bunicul meu se născuse acolo. Mă simţeam străin faţă de un idiom hispanic care, pe lângă faptul că era la fel de prost vorbit ca în Cuba ori în Mexic – şi unde se vorbea bine „castiliana” în secolul al XX-lea, aş vrea să ştiu? — era marcat de un accent bolovănos, inseparabil, în ţara mea, de anecdote şi scenete născute din batjocură faţă de tot ceea ce ne venea de la o „patrie-mumă” a cărei maternitate devenea tot mai îndepărtată o dată cu trecerea generaţiilor. Dar, dacă mă simţisem tot străin în faţa acelui verde-lăptuci şi verde-muşchi de la gurile râului Vigo, m-am simţit şi mai străin într-un Saint-Nazaire, unde am descoperit, cu uimirea metecului tropical că, în măcelării de culoarea sângelui, sub aurite capete de cal, se

---

102 Jean-Baptiste Carpeaux (1827-1875), sculptor francez; lucrarea Dansul a fost executată pentru Opera din Paris.

103 George Balanchine, pseudonimul lui Gheorghi Melitonovici Balanchiradze (1904-1983), coregraf rus, stabilit în S.U.A., colaborator al lui Diaghilev.

vindeau antricoate şi muşchi ai animalului care, în lumea mea, era văzut, cu frâul în gură, strâns bine între picioarele bărbatului, ca un secundar complement al bărbăţiei – până într-atât încât, în vorbirea populară, mulţi spuneau „calul meu”, referindu-se la femeia iubită şi posedată... La Paris am început, bineînţeles, să mă minunez în faţa a tot ce e minunat, colindând de la Sfântul Lăcaş al Credinţei la Sfântul Lăcaş al Culturii, de la Sfântul Lăcaş al Poeziei la Sfântul Lăcaş al Revoluţiei, într-o necesară, dreaptă şi fervентă peregrinare. Dar, după o lungă hoinăreală între ornamentaţii medievale şi antablamentele lui Mansart[104], între Place de Vosges – unde, de bună seamă, găseam un nu ştiu ce dintr-o arcadă cubaneză, dintr-o colonadă de la Cuernavaca, cu ceva de tuf vulcanic mexican în culoarea pietrei – şi senina grandoare a acelui Dome des Invalides, maiestuos aşezat pe nobilele şi seninele sale coloane; după ce am umblat de la morminte ilustre la clopotniţe de înaltă nobleţe, am început, lăsându-mă în voia unor nesfârşite plimbări, să descopăr ceea ce nu se spune despre oraş în ghidurile Baedekers. Şi atunci mi s-a dezvăluit un oraş deosebit, ignorat – sau de neperceput pentru un european hrănit cu noţiuni invariabile –, ale cărui extravaganţe mi-au produs o mare surpriză. Ca să încep, Parisul era *Oraşul-cu-Balcoane-Pustii*. Nicio capitală din lume, cred eu, nu poartă o asemenea greutate de fierotenii Inutile, montate la balcoane scurte, lungi, pe toată faţada, pe colţ, modeste, pompoase, clasice, fanteziste, îngâmfate, de bungust, de prost-gust, situate la mezanin sau pierdute la etajele de mus, vecine cu asfaltul sau estompate de pâcla dimineţii, multiple, atât de nenumărate cum sunt coloanele la Havana, având, după caz, ceva de catedră, amvon, estradă, lojă ca să asişti la o paradă regală, la un cortegiu pentru încoronare, dar balcoane, la urma urmei, balcoane, tot mai multe balcoane, de la Auteuil la Vincennes, de la Porte de

104 Jules Hardouin, zis Hardouin-Mansart (1646-1708), primul arhitect al regelui Ludovic al XTV-lea, creator a numeroase edificii monumentale.

Clignancourt la cea de Orléans, în jurul acelei Place de l'Étoile, de-a lungul Bulevardului Saint-Michel, Avenue Kleber, proliferând, vertiginoase, minuscule sau trufaşe, asimetrice ori lipsite de graţie, înclinate, modeste sau de proaspăt îmbogăţiţi – balcoane, balcoane, tot mai multe balcoane, cu particularitatea că niciodată, vară sau iarnă, nu se desena în spatele balustradelor o formă umană. Mă întrebam la ce folosesc aceste balcoane, dacă nimeni nu iese în ele. Existau, da, ici-colo, sus, jos, câte o plantă într-un ghiveci, o lădiţă cu muşcate, un ceresc strat de flori, un arbust sensibil la frig; dar, probabil că aceste plante erau îngrijite de grădinari-fantome, de doamne-spiriduşi, pentru că niciodată nu era posibil să-i surprinzi cu foarfecele ori cu stropitoarea în mână. Această extravaganţă a balcoanelor pustii nu era, însă, unica pe care o observam într-un oraş ce închidea în el adevăraţi monştri arhitectonici, născuţi după îngrozitoarele demolări şi distrugeri urbanistice ale celui de-al Doilea Imperiu, care dădeau la iveală, la anumite construcţii de la începutul veacului, un individualism estetic atât de incredibil, atât de total lipsit de grija pentru *ceea ce era alături*, încât, pe optzeci de metri ai unei liniştite străzi din cartierul Place de l'Étoile, văzusem cu stupoare, construite perete în perete, umăr lângă umăr, un palat bizantin, un castel à la Chambord[105], un *hôtel particulier* cu maimuţăreli stil nouă sute, o reşedinţă gotică şi o vilă romană. în spate, o imitaţie a casei lui Jacques Cœur[106] – se învecina cu un conac ce evoca New-Orléans-ul, cu coloane de fier şi grilaje cu înfloriturі, construită parcă de negri cântăreţi de *spirituals*. Companii de asigurări îşi aveau sediul în ciclopice construcţii miceniene; colţuri de stradă se terminau cu domuri foarte înalte, înălţate şi mai mult de

105 Henri de Bourbon, duce de Bordeaux, conte de Chambord (1820-1883), pretendent legitim la tronul Franței, sub numele de Henric al V-lea, după moartea lui Carol al X-lea.

106 Jacques Coeur (1395-1456), bogat negustor francez. Reședința sa din Bourges este un monument caracteristic pentru arhitectura secolului al XV-lea.

miradoare condamnate veşnic la singurătate, pentru că le lipseau scările de acces. Şi, mai ales, exista un imens oraş inutil, haotic, invizibil, aşezat peste oraş, oraş deasupra oraşului, care, brusc, alături de gheretele de piatră, balustradele, barocele ornamentaţii de pe acoperiş ale *Hotelului Lutetia*, în jurul acelui *art-nouveau* al imobilului Berlitz, îi dezvăluia celui ce avea acces la asemenea nivele, că acolo sus, printre mansarde, acoperişuri plumburii şi camere de serviciu, se desfăşura un întreg Pompei afumat şi plouat, neştiut, în mijlocul hornurilor de metal cenuşiu, asemănătoare cu braţele armurilor medievale, conducând spre ascuţita tichie astrologică a unui turnuleţ renascentist, plin de găinaţ de porumbei, pe care îl cunoşteau, fiindcă îi străbăteau coclaurii, doar ţiglarii şi coşarii. Deasupra etajelor şase, şapte, acolo unde în mansarde fierbea ciorba de varză pe lampă, unde o întreagă mizerie ancilară se ascundea sub pături găurite ori se imperechea în paturi de fier, erau ascunse Grădini Suspendate, terase, pasarele, punţi, scări la marginea unor curţi abisale, foruri pitice, gospodării normande, nevăzute niciodată de omenirea care, jos, se afera între staţii de autobuze şi intrările *modem-style* – „stil comestibil”, ar spune cineva – ale trenurilor subterane care îl purtau pe călător de la Ana Bastilia la Caiafa Notre-Dame, ieşind, uneori, zăpăcit dintr-o staţie „Babylone”, prea puţin evocatoare a unei Ordini Pitagoreice pe care o pretindeau stăruitor, totuşi, în acele zile, cei ce, în numele Partenonului şi al Seninătăţii sale executau peste tot proaspetele lor Concerte pentru Betonieră şi Buldozer, cu *obligato* de maşini de perforat electrice: *„Grecia se continuă în rezultanta numerică a unui motor de aviaţie.,. Un sportsman, lipsit complet de noţiuni artistice şi de orice erudiţie, e mai aproape de arta şi de poezia de azi, decât toţi intelectualii miopi care etc., etc... Noi fapte de intensă veselie şi jovialitate reclamă veselia tinerilor de azi stadionul, boxul, rugbiul, marea inginerie, magnificele transatlantice, salonul automobilului şi al aeronauticii, cinematograful, gramofonul, fotografia, ştiinţa, noua*

arhitectură...” Aceste afirmaţii se aflau într-un manifest catalan din 1928, sosit în Cuba cu puţin timp înainte de plecarea mea, ale cărui semnături o aveau în frunte pe cea a lui Salvador Dali – manifest „cu hramul” (*sic*) lui Picasso, Jean Cocteau, Brâncuşi, Robert Desnos, Stravinski, catolicul Jacques Maritain, Ozenfant, apărător al unui „purism” ascetic, şi Le Corbusier, care mai afirma că o casă nu trebuie văzută de arhitect decât ca o „*machine à vivre*”*1*. Târzia mea descoperire a cubismului, predicile lui José Antonio, teoriile compozitorilor ce proclamau necesitatea unei „reîntoarceri la Bach”, chemările la ordine, la respectarea modulaţiei şi a Secţiunii de Aur, strigătul „Chopin, pe scaunul electric!”, lansat de tinerii „stridentişti” mexicani, epigoni ai „ultraiştilor” madrileni, toate aceste lucruri mă făcuseră să cred că aveam să întâlnesc un Montparnasse – cartier beneficiind atunci de o mitologie internaţională – unde se respira un cult închinat geometriei şi exactităţii, maşinismului, vitezei, disciplinei, creaţiei la rece, între calculele plastice ale unui Mondrian, pictura în alb pe alb a lui Malevici[107] [108], o sculptură redusă la sfere şi poliedre, şi, în muzică, o nouă „Artă a Fugii”. Epoca era mecanică şi dură, iar arta ce se născuse din ea trebuia să răspundă cerinţelor sale, aşa cum erele creştine, în trecut, ne înzestraseră cu mii de Naşteri, Fugi din Egipt, Răstigniri, Dansuri Macabre şi Judecăţi de Apoi. Veacurile potolite dădeau un Greuze[109], un

Watteau1; anii frământaţi produceau un Goya. Oamenii de azi, uluiţi de descoperirea unor realităţi noi, trebuiau să renege – era un principiu, fundamental – orice urmă de Romantism, cu prelungirile sale în liturghiile laice de la Bayreuth şi hipertrofiatul simfonism al unui Mahler[110]

---

107 Mașină de trăit (în 1. fr. în orig.).

108 Kazimir Severinovici Malevici (1878-1935), pictor și teoretician de artă sovietic, creator al unei arte abstracte numită „suprematism”.

109 Jean-Baptiste Greuze (1725-1805), pictor francez.

110 Antoine Watteau (1684-1721), pictor francez; a abordat subiecte din lumea teatrului și scene galante.

[111], om abominabil. Eram „moderni”, şi, ca atare, trebuia să detestăm sensibilitatea exagerată, efuziunea, patosul, misterul.

Aşa gândeam eu, hrănit cu informaţiile care circulau pe meleagurile americane, şi cu astfel de idei soseam, foarte sigur de mine însumi, în Montparnasse-ul anilor ’30. Pe loc m-am interesat unde se află, ce fac, cum trăiesc anumiţi oameni care se bucurau de măre prestigiu în avangarda noastră literară şi artistică. Cocteau? „E un mizerabil”, mi s-a răspuns. Yvan Goli?[112] „Un cretin.” Ozenfant?[113] „Pictor de sticle de lapte.” Le Corbusier?[114] „Vrea să ne facă să trăim în cutii de pantofi...” Dar lucrul cel mai imprevizibil, cel mai deconcertant pentru mine a fost descoperirea, într-o bună zi, a faptului că nimerisem într-un nou *Sturm-und-Dran^*, că Romantismul se reinstalase printre noi, în cercuri unde termeni ca *inspiraţie*, *clarviziune*, *vis*, *hipnoză*, *pasiune*, *delir poetic* dobândeau o validitate nouă: lume a instinctelor eliberate, a voliţiunilor dezlegate, a dorinţei de furtuni, într-o totală dăruire emoţiei, amorului-mit, sexului-mit, impulsului mitizant; lume ce reabilitează numenul, iluminarea lăuntrică, delirul prezicător, starea profetică, verbul născut din muguri subconştienţi; exaltare a poetului-mag, a poetului-sibilă, care restituise o pierdută majusculă cuvântului Poet. Aici, Poetul, când blestemând şi urlând, când sarcastic şi nelegiuit, când cinic şi crud, sau dându-şi toată silinţa să deplaseze, să treacă dincolo, să depăşească, să rupă frontierele imaginarului, asculta, în aşteptarea unor orbitoare revelaţii, de mesaje tăinuite, glasurile Apocalipsului lui Rimbaud şi ale Apocalipsului lui Lautréamont. Corabia Beată1 naviga, purtată şi târâtă de

---

111 Gustav Mahler (1860-1911), compozitor și dirijor austriac; sintetizează trăsăturile simfonismului romantic.

112 Yvan Goli (1891-1950), poet și dramaturg alsacian de limbă franceză și germană, unul dintre inițiatorii suprarealismului.

113 Amedee Ozenfant (1886-1966), pictor și estetician francez, teoretician al

114p urismului, împreună cu Le Corbusier.

noi furtuni, pe Vechiul Ocean al lui Ducasse[115] [116]. Noi tânguri în Pathmos[117] erau Cântecele lui Maldoror, unde bătrânul lehova din Scripturi se bălăcea, groaznic de beat, în râgâielile molanului băut. în jurul Poetului se desenau iarăşi fantasticele castele renane ale lui Victor Hugo, ca fantomele ce locuiau în ruinele turnurilor lor, în vreme ce pe scenă reapăreau creaturile infernale, peştii malefici, ouăle locuite de lemuri, diabolicele larve, aberanţii muzicanţi cu clarinete înfipte în fund, creaţii ale lui Hieronymus Bosch[118], pictor al unor demoni atât de înfricoşători, după cum afirma Quevedo, *„fiindcă nu văzuse niciunul”*. Şi Poetul, din nou redat funcţiilor sale primordiale, din nou înzestrat cu Puteri, dornic să se stabilească într-o tradiţie, să-şi caute antecedente (aşa cum se întâmplă întotdeauna când apare o avangardă neaşteptată în literatură’ sau în politică...) îşi alesese clasicii: Young[119] al *Nopţilor*, Lewis[120] al *Călugărului*, Swift, cu acele abatoare ale sale, unde se ofereau muşchiuleţi şi jamboane de copii; Alfred Jarry1, supermascul şi Doctor în Labafizică; Edgar Poe, vlăstar genial şi eminent al lui Sir Horace Walpole şi al lui Ann Radcliffe[121] [122], Marchizul de Sade, Baudelaire, şi un Raymond Roussel[123], necunoscut

115 Le Bateau ivre, celebră poezie a poetului francez Arthur Rimbaud (1854-1891).

116 Isidore Lucien Ducasse, conte de Lautréamont (1846-1870), scriitor francez, autor al cunoscutelor poeme în proză Cântecele lui Maldoror.

117 Una din insulele Sporade unde, potrivit tradiției, Sfântul Io an a scris Apocalipsul.

118 Hieronymus Bosch (cca 1450-1516), pictor olandez.

119 Edward Young (1683-1765), poet preromantic englez.

120 Mattew Gregory Lewis (1775-1818), scriitor englez al cărui roman Ambrosio sau Călugărul a lansat moda „romanului negru”.

121 Alfred Jarry (1873-1907), scriitor francez, strămoș ăl suprarealismului, creator al personajului Ubu.

122 Horace Walpole (1717-1797). Ann Ward, Mrs. Radcliffe (1764-1823), scriitori englezi, autori de „romane negre”.

123 Raymond Roussel (1877-1933), scriitor francez, apreciat de suprarealiști și de adepții „noului roman”.

mie, ale cărui stranii scrieri erau însoţite de ilustraţii foarte asemănătoare, ca stil şi factură, cu cele ce împodobeau primele ediţii din Jules Verne. Şi, în mijlocul tuturor acestora, o Mare Voce, care clama din adâncuri: „Miraculosul este întotdeauna frumos; tot ce este miraculos este frumos; doar miraculosul este frumos.” Şi, o dată cu asta, noua mitologie a Nadjei[124], Gradivei[125] [126], *La Femme 100 TêtesQ,* Mireasa dezbrăcată chiar de celibatarii ei[127], însoţite de Pasărea Lop-lop[128], Elefantul Célébès[129], Calul nălucă al lui Füssli[130] [131], în neliniştitorul mister al „Palatului la patru fix dimineaţa” de Giacometti11 – toate înrudite cu Aurélia lui Nerval[132] şi chiar cu creaturile »clipind de pietre preţioase ale unui Gustave Moreau1, al cărui uitat şi prăfuit muzeu devenea un loc de pelerinaj... Nimerisem – dezorientat – şi de ce s-o neg? — într-un nou romantism, eu care renegasem pentru totdeauna orice Romantism, crezând că Romantismul, străin de aspiraţiile autentice ale epocii murise pentru veşnicie. Plecat din mijlocul unei detestabile picturi

124 Nadja, roman de scriitorul francez A. Breton (1896-1966), imul dintre

125f ondatorii suprarealismului.

126 Gradiva, roman de Wilhelm Jensen (1837-1911), amestec de fantastic și realitate; i-a inspirat lui S. Freud comentariul Der Wahl und die Träume im W Jensens Gradiva (Selecție și vis în Gradiva, de W Jensen), 1907, tradus în franceză în 1931, de M. Bonaparte.
„Femeia cu o sută de capete” (în fr.), roman-colaj, album de colaje însoțite de legende, de Max Ernst (1891-1976), pictor german suprarealist.

127 Celebră lucrare realizată pe panouri de sticlă, a pictorului francez Marcel Duchamp (La mariée mise à nu par ses célibataires, 1915-1923).

128 Personaj din albumul de colaje „Femeia cu o sută de capete”, imagine-sim- bol obsedantă, caracterizat de M. Ernst ca „stareț al păsărilor”.

129 Pictură de M. Ernst (1921).

130 Johann Heinrich Füssli (1741-1825), pictor elvețian preromantic.

131 Alberto Giacometti (1901-1966), sculptor, pictor și desenator elvețian.

132 Gérard de Nerval, pseudonim al lui Gérard Labrunie (1808-1855), scriitor romantic francez, autor, între altele, al romanului Aurélia.

figurative – cea din casa mea – mă vindecasem într-un sanatoriu de naturi moarte aseptice, purificându-mă de hipersensibilităţi eu cilicii şi bice cubiste, ca să mă izbesc, în Mexic, de o pictură care îmi crease o problemă de conştiinţă americană, înainte de a mă întâlni cu acest neprevăzut suprarealism, a cărui învăluitoare şi sigură putere de seducţie încerca să-mi ştirbească voinţa de a crede în valori de naturi foarte diferite. „*Niciodată n-am putut să-l înţeleg şi să-l suport*” – spune acum rusoaica, pe care cuvântul *suprarealism* pare să o trezească brusc dintr-o amorţeală lucidă, populată de imagini interioare ce, cu siguranţă, nu sunt ale mele. „Jean-Claude spunea mereu... (îmi amintesc că Jean-Claude este numele rănitului pe care ea se va duce să-l vadă, peste câteva ceasuri, la Benicassim)... că într-o epocă de realităţi teribile, ca a noastră, încercarea de a găsi soluţii în sfera imaginarului e grotescă.” Fuga spre lumea viselor e atât de zadarnică – spunea el – ca o fugă în inerţia *quietismului*[133] [134], sau ca pasivitatea anumitor filosofii orientale care, după Hegel nu se înălţaseră niciodată la nivelul unei adevărate filosofii, rămânând în sfera elementară şi gnomică a unei înţelepciuni a proverbelor, apeluri la renunţare sau norme de viaţă corectă – ceea ce e acelaşi lucru cu a spune *conformistă* – agnostică şi resemnată, cu privirea ţintă la buric, refractară la orice luptă, considerată, dinainte, ca zadarnică... Asta făceau suprarealiştii – considera Jean-Claude, pe care rusoaica asta probabil că-l iubeşte foarte mult de-l citează aşa des; femeie-erou, femeie-reflex, femeie-oglindă... — care exaltaseră ca niciodată până atunci valorile acelui *rêve1* al lumii onirice. Dar relatările viselor, care ocupau mult spaţiu în primele numere ale revistelor lor, dispăruseră din paginile acestora, lăsând loc viselor – tot mai puţin autentice – ale pictorilor preocupaţi să fixeze faze do vis pe

133 Gustave Moreau (1826-1898), pictor și desenator francez.

134 Doctrină religioasă heterodoxă, care consideră că perfecțiunea sufletului se obține prin practicarea iubirii pure și contemplarea lui Dumnezeu, ceea ce face inutile actele religioase și viața activă.

pânzele lor – vise false, la urma urmei, vise contrafăcute, vise inventate, tocmai pentru că nicio fază a visului nu se lasă înhăţată şi pusă în ramă cum se lasă întemniţaţi şi imobilizaţi marţialii burghezi şi sindicii unui „rond de noapte”[135] olandez. Şi asta pentru că ceea ce trăieşti, simţi, priveşti în vise este – cum s-ar spune în proza unui act notarial – „strict personal şi netransmisibil”. Niciodată nu va vedea cineva, oricât de amănunţit i-ar fi descrise, sălaşul fără uşi, trecătorul mascat, strada ce se răsuceşte în jurul ei, faleza abruptă, pământurile mişcătoare, galeriile infinite, siluiri delirante, temeri, spaime, desfrâu – fornicarea cu un melc, cu o salată verde, cu Marleno Dietrich, sau cu vecina de la etajul al şaselea, ale cărei coapso ne-au atins, ieri, în ascensor... — ce pot să se fi petrecut în timpul involuntarelor aventuri nocturne trăite de alţii... Poate tocmai de aceea, obosiţi să mai urmărească fantasme interioare, unii suprarealişti reveniseră cu picioarele pe pământ, în mod brutal, părăsind meleagurile visului ca să înfrunte noi realităţi, presante şi cotidiene, cauză a unor nelinişti mai mari decât cele pe care, când sună deşteptătorul, le puteau provoca viziunile statuilor furibunde făcând gesturi obscene cu marmora mâinilor lor înmănuşate în cauciuc – imposibili chirurgi, vizitatori din zori... Şi aşa cum muzicienii prezentului începeau să se întrebe frământaţi, puşi în faţa unor noi probleme, dacă aveau să devină atonalişti sau neoclasici, poeţii au început să se întrebe dacă nu sosise ceasul să intre în Partidul Comunist... Şi, deodată, cuvântul *Revoluţie*, atât de rostit deja în Mexic, în Cuba, în toate universităţile din America Latină, a început să răsune într-un cartier din Paris al cărui nume era, pentru spectatorii îndepărtaţi, cel al unui loc aglutinant şi propice tuturor ideilor dintre cele mai îndrăzneţe ale spiritului, dar unde, tocmai pentru că acolo stăpânea Spiritul, era surghiunită vulgara şi detestabila persoană ce strică petrecerile numită *Politica*. Dar acum, *Politicul* se întrupase şi locuia printre noi... „Şi atunci a început agonia Montparnasse-ului” – spune rusoaica,

135 Vis (în 1. fr. în orig.).

evident puţin înclinată spre politică, deşi venise până aici ştiind prea bine că aici plouă cu gloanţe de plumb turnate în forme politice... „Simplă datorie de ordin sentimental” – a zis, ghicindu-mi gândul. A urmat o pauză. Limbile ceasului din perete înaintaseră puţin, în ciuda gândurilor multe stârnite de cele povestite în grabă. Şi acum era ea cea care se agăţa de discuţie, cu o vehemenţă puţin agresivă: „Când politica s-a instalat printre noi, mulţi intelectuali au devenit fanatici, idioţi sau simulanţi.” Şi a început să evoce o faună nouă care, ca să spunem adevărul, prolifera surprinzător în Parisul acelor zile când eu aşteptam, cu nerăbdare, căderea tiranului Machado ca să mă întorc în ţara mea, unicul loc unde – eliberat de orice presiune a dorului ce creştea când eram departe – simţeam că pot fi util, deveni *necesar* pentru ceva. Pentru ceva? Pentru *ce*? Nu ştiam. Şi n-o ştiusem nici *acolo*. Dar *aici*, până acum, nu găsisem o orientare valabilă, unde manifestele de grup, de şcoli se opuneau altor manifeste de grup, de şcoli, într-o confuzie de principii estetice şi filosofice ce contrasta tot mai mult cu implacabila realitate a ştirilor vehiculate de ziare. „Au devenit fanatici proaspeţii iniţiaţi, descoperitori de cuvinte şi concepte care erau noi doar pentru ei – zicea rusoaica; au devenit idioţi cei ce au urmat curentul de teamă să nu fie consideraţi retrograzi; au devenit simulanţi cei ce se făleau că întotdeauna au gândit aşa cum gândesc acum, pretinzând celorlalţi, o hotărâre şi o combativitate pe care ei nu le-au avut niciodată.” Şi eu îi văzusem prea bine sosind, cu Revoluţia pe buze, pe aceşti noi locuitori ai Montparnasse-ului ce ocupau, zile întregi, terasele cafenelelor *Dome*, *La Coupole*, *La Rotonde*, discutând cu sprâncene încruntate de inchizitori, măsurând şi evaluând puritatea fiecăruia, ţinând un registru mental cu cei ce au dat dovadă de slăbiciune revoluţionară cerând un al treilea pahar, lăudând picioarele unei femei ce trecea pe stradă ori citind un vers din Fray Luis do Leon[136]; îi cunoşteam foarte bine pe aceşti SaintJust, pe aceşti Robespierre,

136 Fray Luis de Leon (1527-1591), călugăr și poet mistic spaniol.

aşezaţi în dreapta lui Dumnezeu ca să-i judece po cei ce, fiindcă se duseseră să vadă primele filme – filme „fără mesaj” – de Luis Bunuel, „pierdeau un timp” care trebuia consacrat în întregime, în mod auster şi cu stăruinţă, operei do Transformare a Lumii. Pentru că ei într-adevăr transformau Lumea, fără să dezvăluie pe de-a-ntregul tăinuitele consemne po care le aveau în spatele frunţii, calvinişti ai ideii, implacabili denunţători ai celor joviali şi bucuroşi de viaţă, capabili să excomunice pe cel ce ar fi avut slăbiciunea de a se complăcea aplaudând-o pe Josephine Baker sau distrându-se cu lectura unui roman poliţist, toţi profesionişti – pentru că Lenin stabilise regulile unui nou profesionalism – ai unei Agitaţii Permanente ce nu implica, totuşi, din această pricină, afilierea la vreun partid (“revoluţionari de principiu”, le spunea „bălaiul” Hans, un simpatic neamţ-venezuelean care era prieten bun cu latino-americanii din cartier, făcând pe poetul, deşi nimeni nu văzuse vreodată un vers scris de el). în schimb, da, când părăseau adunarea, împinşi din spate de o bruscă grabă, era pentru că „trebuie *să asiste la o reuniune*” – reuniune despre care nu se mai dădeau alte amănunte. Toţi trăiau într-o atmosferă de conspirativitate, de activişti, de presupusă clandestinitate; asta făceau severii, intransigenţii, durii, exasperaţii, nerăbdători să se lanseze într-o *acţiune directă*, la fel de oribilă pe cât de imprecisă în obiectivele sale imediate; asta făceau cei ce nu ştiau decât să vorbească în taină, coborând vocea, ca să te anunţe că foarte curând (poate luna viitoare) vom asista la evenimente înfiorătoare, căci masele erau sătule, se simţeau înşelate, trase pe sfoară, şi nu vor mai aştepta; cei care, în fiţuici trase la şapirograf, în două sute de exemplare, luau cuvântul în numele poporului, afirmând că anumite tactici revoluţionare erau anchilozate, denunţând scleroza unui marxism ale cărui baze trebuie revizuite de urgenţă, pentru că ţinuseră prea puţin Heama de imperativele sexului; cei ce cumpărau enorme cantităţi do ziare (de la *L’Action Française* şi *L’Humanité*, până la *New Masses*, *Manchester Guardian*,

Le Libertaire, *Bulletin de la Gauche Communiste*, trecând prin *New York Times*, *Pravda* şi *Corriere de la Sera'*), încercuind articolele cu creion roşu, le tăiau, înghiţeau, digerau, rumegau, conchideau, rezolvau, citând editorialele din presa mondială, fraze rostite la congrese politice, fragmente de discursuri cu sentenţioasa şi apodictica autoritate a unui talmudist la catedră. Unii se făleau că primesc subsidii din partea unui „Ajutor Roşu Internaţional", unde eu tare bănuiam că numele lor erau mai mult decât necunoscute. Şi aşa cum proliferaseră în Montparnasse nimfomanele şi lesbionele suprarealismului, pe neaşteptate, au apărut, în schimbătoarele forme care în acel mediu adoptau o ură generalizată faţă de burghezie, nimfomanele şi lesbienele-Subversiunii. Femei ciudate, cu orare necontrolabile, care călătoreau de la Londra la Bruxelles, de la Stockholm la Berlin, îndeplinind misiuni secrete, niciodată explicate, ce se sfârşeau întotdeauna, aici ori acolo, în misterul unui pat – sau a două paturi sincronizate în contrapunct de sexuri asemănătoare între ele. Trăind, în aparenţă, din traduceri plătite la pagină; ziariste fără ziare, autoare de cărţi niciodată începute şi care, bineînţeles, tratau chestiuni transcendentale; supuse depresiunilor, ieşind de la o şedinţă de psihanaliză ca să intre la alta (toate, mai mult sau mai puţin, abonate la magicul divan al lui Don Sigmund1...), mereu la curent cu *Ceva* ce avea să izbucnească în curând – deşi niciodată nu-şi dezvăluiau sursele de informaţii –, aceste femei de rasă nouă îşi petreceau zilele fumând ţigară după ţigară, expediind scrisori prin *poşta pneumatică* (totul era urgent), vorbind printre dinţi cu un ton rezervat, de cunoscător şi aproape sibilinic. Şi, în urma lor, apăruseră tinerii corsari „*corsaires aux cheveux d'or*"[137] [138], ar fi spus Lautréamont –, piraţi ai Dialecticii, contrabandişti ai materialismului istoric. Aceştia trecuseră, cu o incredibilă rapiditate, de la *Le Coq et VArlequin1* la *Capitalul*, de la

137 Aluzie la Sigmund Freud (1856-1939), psihiatru austriac, întemeietorul psihanalizei.

138 Corsari cu păr de aur (în 1. fr. în orig.).

Serge Lifar[139] [140], la Lenin. îngerii căzuţi ai poeziei *Boeuf-sur-le-toit*, ieri invitaţi la Marie-Laure de Noailles[141] ori la Prinţesa Bibescu[142], ne soseau po Boulevard Raspail cu privirile înflăcărate, crispaţi şi duri, hotărâţi să incendieze totul, cufundaţi într-un tăios repertoriu de citate proaspăt memorate, unde frazele lui Marx sau Engels deveneau cu atât mai irefutabile, cu cât erau opuse sofismelor şi greşelilor lui Feuerbach, Dühring sau Kautsky – deşi se observa întotdeauna o anumită blândeţe în ton la cei ce, din când în când, îşi aminteau de Plehanov sau de Trotski. O proaspătă îmbogăţire verbală de axiome, edicte, anateme, condamnări, citaţii la procese, sentinţe capitale – ce nu depăşeau niciodată imaginaţia – venise să înlocuiască disputele deja vechi în jurul picturii figurative sau nonfigurative, a neoclasicismului sau atonalismului în muzică. Şi mare vâlvă â produs, în această lume a argumentaţiei silogistice, agitată, subversivă la ore fixe (până la închiderea cafenelelor), ştirea că André Breton, după ce se hotărâse să devină membru al partidului comunist, suferise afrontul de a fi inclus într-o celulă de tehnicieni şi muncitori de la gaze, când Maestrul Suprarealismului se aştepta să fi fost primit cu toată echipa sa poetică – sau, cel puţin, să fi fost inclus într-o categorie potrivită cu capacităţile sale intelectuale. (Şi visele, experienţele onirice, autocriticile privind comportarea sexuală a salariaţilor de la *Peugeot* şi *Citroën* puteau prezenta un oarecare interes...) Considerând că fusese ţinta unei batjocuri răuvoitoare şi preme-ditate, câţiva prieteni de-ai săi trecuseră la trotskism, în chip de

---

139 Cocoșul și arlechinul, eseu de J. Cocteau, în care sunt afirmate punctele de vedere ale autorului în domeniul muzicii; publicat în 1918, eseul este dedicat compozitorului Georges Aurie.

140 Serge Lifar (1905-1986), dansator și coregraf francez, promotor al baletului neoclasic.

141 Casa de Noailles, veche familie aristocratică franceză, al cărei arbore genealogic se întinde până în secolul al II-lea.

142 Martha Bibescu (1890-1973), scriitoare franceză de origine română.

represalii, în timp ce alţii se repliau pe vechi poziţii anarhiste ce permiteau să negi totul, fără să te angajezi cu nimic... în ceea ce mă priveşte, marcat, poate, de o educaţie burgheză potrivit căreia, când vrei să lucrezi într-o bancă, într-un magazin ori într-o fabrică de zahăr, este necesar să studiezi,. începând de jos, mecanismele respectivei întreprinderi, eu găseam foarte normal că Breton fusese trimis să facă parte dintr-o celulă obişnuită, de muncitori de la gaze. Pornind de la bază, ar fi aflat cum funcţionează o celulă comunistă, i-ar fi cunoscut regulamentele şi metodele, exigenţele şi disciplina, primind, în schimb, dreptul de a i se spune *tovarăşe*, fapt ce situează individul în sânul unui conglomerat eficient – stabilind o legătură între Unul şi Totul, funcţie de solidaritate... Arta Poetică nu conducea prea direct la Arta Grevei. Dar în momentul acţiunii, când trebuia să iasă în stradă împotriva bombelor lacrimogene, orice instalator sau zidar împărtăşea, fără să o ştie, „nemuritoarele suspine" ale lui Musset1.

Trebuie să spun că toate aceste mofturi de concepţii, obiecţii, teorii, renegări, controverse, războaie de cafenea (*La Coupole* contra *Cyrano*, *Les Deux-Magots* contra *Le Palmier*...') mi se păreau de o incredibilă frivolitate în faţa dramelor reale şi cumplite pe care le trăia America Latină. *Aici*, în aceste momente, asistai la o înfruntare, la nivel verbal, între cei ce acceptau consemnele unui partid revoluţionar, cei ce aspirau la un posibil mariaj între revoluţie şi poezie, şi cei ce, vrând să se arate revoluţionari cu orice preţ, recurgeau la uzatele arme ale trotskismului şi anarhismului ce nu cereau nimănui nimic, în afară de o nepotolită capacitate de a spune „nu" unită cu tenacitatea câinelui grădinarului[143] [144]. *Aici*, se vorbea despre un sânge posibil; *acolo*, sângele înroşea trotuarele.

---

143 Alfred de Musset (1810-1857), scriitor romantic francez.

144 Aluzie la proverbul spaniol El perro del hortelano, que ni come la berza ni la deja corner („Câinele grădinarului, care nici nu mănâncă varza, nici nu-i lasă pe alții s-o mănânce"), care înfierează pe cei ce nu profită de un lucru și nu-i lasă nici pe alții s-o facă.

Aici, se vorbea despre acţiune; *acolo*, se acţiona, şi mult prea des, se murea pentru asta. *Aici*, se semnau manifeste de grup; *acolo*, mauserele trăgeau în cei ce semnau manifeste, lăsând cadavre pe treptele universităţii... Şi erau foarte mulţi studenţii cubanezi care acum se aflau la Paris, fiindcă fugiseră de represiunile lui Machado, sau încercând să-şi continue studiile întrerupte acolo, datorită abuzurilor dictaturii. Pe mulţi îi cunoşteam. Şi mă înţelegeam cu toţi, unit cu ei prin ura pentru aceeaşi tiranie, deşi în rândurile compatrioţilor mei se manifestau două tendinţe: una „*Machado întâi, restul după aceea*." Şi alta, a celor care, de formaţie marxistă, erau partizanii luptei până la capăt, combătând dictatura şi, în acelaşi timp, factorii ce o făcuseră posibilă şi puteau foarte bine să ne conducă spre o altă dictatură – şi spre multe altele după ea – când cea de acum s-ar fi prăbuşit. în formula „*Machado întâi, restul după aceea*", îmi displăcea acel „*restul după aceea*", pentru că *restul* era ceva nebulos. *Restul* putea fi orice. în acelaşi timp, însă, mă gândeam că marxiştii erau prea optimişti crezând că, la nouăzeci de mile de nişte State Unite care pentru mult mai puţin debarcaseră în Nicaragua lui Sandino[145], yankeii ar fi tolerat să se înalţe la poarta lor un bastion al antiimperialismului – scandal care, dacă s-ar fi produs, n-ar fi întârziat să aibă repercusiuni de-a lungul întregului continent... între timp, Machado nu cădea, iar eu eram dezorientat în privinţa propriului meu drum. Când sosisem la Paris, mă dusesem direct la atelierul lui Le Corbusier, aflat la un al şaselea etaj pe Rue de Sèvres, unde marele arhitect lucra într-o înfiorătoare dezordine de echere, rigle, creionaşe aşezate în pahare, suluri de hârtie de calc în picioare prin colţuri, copii de planuri trase la heliograf, tăieturi de fotografii, şevalete de pictură, pânze sprijinite cu faţa la perete, reviste împrăştiate pe arhaice mese de desenator – complet contrariul a ceea ce aşteptam eu de la

145 Augusto César Sandino (1893-1934), general nicaraguan. A condus răscoala din 1926 și războiul de gherilă (1927-1933) împotriva reacțiunii interne și a intervenției armate a S.U.A. în Nicaragua.

un om atât de înclinat spre exactitate, ordine şi oroare de „spaţiu pierdut”. Primitor şi distant; totodată, atent şi reţinut – deşi tăios în observaţiile sale, intransigent în teoriile sale, capabil de extremă concentrare când elabora o idee – Le Corbusier m-a făcut să lucrez alături de el câteva luni, deşi, ca să spun adevărul, nu era omul din care să iradieze entuziasmul. Răceala lui de ceasornicar elveţian – nu degeaba era din La Chaux-de-Fonds! — era tulburată, în acele zile, de pesimismul celui ce se simte respins de un spirit francez care, afişând cartezianismul, rămâne, în realitate, foarte ataşat de o arhitectură Al Doilea Imperiu, cu „spaţii inutile”, ornamentaţii superflue, cornişe fără rost, scări pompoase, ascensoare neverosimile – exact contrariul a ceea ce cerea geniul său logic şi înclinat spre simplificare. Se plângea de puţina atenţie pe care Franţa o acorda proiectelor sale urbanistice. în vreme ce teoriile sale începeau să aibă adepţi în lumea întreagă, în această ţară construise foarte puţin – ceea ce era foarte puţin încurajator pentru mine, care vroiam să-mi practic profesiunea în Cuba. Dacă aici se acorda puţină atenţie concepţiilor sale îndrăzneţe în privinţa rigurozităţii şi funcţionalităţii, mă întrebam dacă ceva derivat din asta ar putea fi acceptat în mediul meu supramarcat de ostentaţie, înfloriturişi baroc. Şi, când mă gândeam la asta, amintirile mele îşi dădeau mâna manifestându-şi refuzul. Cei puternici, cei înstăriţi, bogătaşii din ţara mea – adică aceia care *acolo* constituiau unica clientelă posibilă a unui arhitect – erau obsedaţi de ideea *palatului* şi a *pălăţelului*, dacă nu de cea a „reşedinţei regale”, cum spuneau ei, gândindu-se la frunze de acant, volute, cariatide şi torsade. Aveam în faţă somptuoasa casă a mătuşii mele, unde totul era „spaţiu pierdut” – mai mult decât pierdut, risipit. Şi, în spate, alcazarul Regelui Berii, cu cupola lui de sidef peste piatra roşie; palatele copiate după cel din Aranjuez, cu câte şase garaje, ale magnaţilor zahărului; stilul plateresc californian al celor mai multe, fără să uit ideea Ilustrului Tribun care îşi instalase amanta sub metereze medievale, giganticul joc de domino portocaliu al Edificului Baccardi,

acea *Dolce Dimora1* a ministrului escroc care, ducând dorul Italiei natale, îşi înălţase o masivă reşedinţă florentină în apropiere de zona Universităţii unde răsunau mult prea dès împuşcăturile poliţiei machadiste... Am profitat de o călătorie a lui Le Corbusier ca să părăsesc atelierul acestuia. Mi-am luat un apartament – mai bine zis un studio cu loggie – pe Rue Campagne Première, hotărât să caut, prin mijloace proprii, o arhitectură a mea, care să poată seduce câţiva compatrioţi inteligenţi printr-o armonioasă adaptare a „modernului" la ecologia noastră, la lumina noastră, la clima noastră. Şi am început să lucrez de unul singur în acea casă cu faţadă de majolică galbenă, ce avea să se unească – încă nu ştiam asta – cu evenimente de importanţă capitală pentru existenţa mea. Jos, la *rez-de-chaussée1* locuia vrăjitorul Man Ray[146] [147], înconjurat de aparate de fotografiat, trepiede, şevalete, lămpi electrice şi obiecte rare, cumpărate de prin pieţele de vechituri şi fierării; vizavi locuia poetul chilian Vicente Huidobro[148], pe care îl vizitasem adesea ca să-l aud vorbind despre rachiul de Pisco, *piures*[149] şi *cochayuyos*^, în conversaţii ce puteau trece, cu cea mai mare uşurinţă, de la Alonso de Ercilla la Rabelais, de la istoria Araucaniei la *Memoriile* lui Saint-Simon sau la *Basmaua de nori* a lui Tristan Tzara – dând dovadă de o universalitate în materie de cultură, frecventă în America Latină (şi mă gândeam la Alfonso Reyes[150]), pe care francezii o pierduseră – şi o pierdeau tot mai mult – începând din secolul al XVIII-lea. (Nu spusese André Breton într-un număr din *La Révolution Surréaliste*: „Am oroare de limbile străine"?)... Uneori mă vizita „bălaiul" Hans care, acompaniindu-se prost la o chitară

146 Dulce locuință (în 1. it. în orig.).

147 Man Ray (1890-1976), pictor și fotograf american, dadaist și suprarealist.

148 Vicente Huidobro (1893-1948), poet chilian, fondator al școlii creaționiste.

149 Piure, denumirea chiliana a unei moluște comestibile foarte apreciată.

150 Alfonso Reyes (1889-1959), poet, istoric și eseist mexican.

venezueleană, îmi cânta *joropos1* şi *merengues*[151] cu un glas de tenor wagnerian şi un înfiorător accent nemţesc. Şi ca să-mi alimentez nostalgiile Tropicelor, dispuneam de o bogată colecţie de discuri cubaneze, ale căror texte vorbeau despre mulatre infidele, zeităţi *yoruba*[152] şi dansuri în bătaia tam-tamului în nopţile calde de la Manzanillo.

în acel februarie, flăcările Reichstagului incendiat1 s-au reflectat în toate oglinzile din Europa. Alte incendii, mai importante şi mai devastatoare, de zgârie-nori, teatre, hoteluri, circuri erau evocate de cronicile sinistrelor – fără să fie uitat teribilul incendiu de la *Bazar de Charité*, unde, pe ciorchini de trupuri calcinate, un cubanez, Doctorul Amoedo, inventase viitoarele tehnici ale odontologiei legale. Dar incendiul de acum era diferit de celelalte. Fără să fi cauzat măcar victime, acest incendiu căpăta proporţii mai mari în minţile oamenilor, dobândind fatidica dimensiune a unei uverturi a Apocalipsului. Era ca şi cum ni s-ar fi vorbit, într-o limbă a torţelor, *despre ce are să se întâmple după aceste lucruri*; *despre calul roş de foc* încălecat de cel ce *avea să ia pacea de pe pământ*, poruncind oamenilor *să se înjunghie unii pe alţii*[153] [154]... Sufletele se întunecară, feţele se crispară, şi o sfâşietoare nelinişte amuţi, pentru o vreme, râsetele din Montparnasse. Dar când, la procesul intentat prezumtivilor incendiatori, pompoasa tragedie bufă de la Leipzig s-a concentrat în glasul lui Dimitrov[155], milioane de spectatori,

---

151 Joropo, dans popular venezuelean.

152 Popor din Africa occidentală.

153 Edificiul Reichstagului (Parlamentul Imperiului german) a fost incendiat în 1933 de naziști, care i-au acuzat pe comuniști de această fapta, ceea ce a permis declanșarea unui val de represalii contra acestora din urmă.

154 Apocalipsul lui loan, 4, 1; 6, 4.

155 Gheorghi Mihailovici Dimitrov (1882-1949), om politic bulgar, unul dintre fondatorii Partidului Comunist Bulgar. în procesul de la Leipzig, care i s-a înscenat de către autoritățile hitleriste (1933), sub învinuirea de a fi incendiat Reichstagul, Dimitrov a făcut o virulentă demascare a fascismului. în urma

ataşaţi de propria lor expectativă, au început să izbucnească în urale în faţa replicilor implacabile, sarcastice, şfichiuitoare, acuzatoare (inculpatul devenea judecător...), necrezut de curajoase, ale Celui care, ca să-şi salveze capul şi-l juca – totul pe o carte – în fiecare frază azvârlită în faţa tribunalului. Nu. Nu era totul pierdut. Progeniturile lui *Mein Kampf1* puteau căuta un leac pentru mânia lor, decapitându-l pe Van der Lubbe, biet înapoiat mintal, cu securea medievală[156] a Sfintei Vehme; în Europa mai rămâneau oameni de talia lui Dimitrov ca să salvgardeze demnitatea condiţiei umane... Şi încă nu intrasem în toamna acelui an, când, în tot Cartierul Latin începură să se scoată geamantane, să se închidă cufere, în modeste hoteluri unde, răsunând de la o uşă la alta, din mansardă în mansardă, se auzeau strofele Imnului Bayamez[157]. Şi apoi, îmbrăţişări şi felicitări, şi „am deja biletul", şi „împachetez", şi „în curând ne vedem la «*Floridita*»", şi ultima petrecere la Paris, ultimul Pernod, ultimul *navarin-aux-pommes*[158], şi ultima noapte cu prietena căreia îi juri, şi eşti sperjur, că peste o lună va primi şi ea biletul, ca să cunoască plaja de la Varadero şi vechile case din Trinidad – şi ea te întreabă dacă n-ar fi bine să se vaccineze contra vărsatului negru, dacă acolo există produse cosmetice asemănătoare cu cele folosite de ea, dacă un costum de baie din două piese, cum poţi vedea acum la Villefrache-sur-Mer nu le va scandaliza pe doamnele cubaneze, dacă există şi acolo cornuri şi brioşe şi dacă ninge des în Sierra Maestra, ca să-şi ia schiurile şi hanoracul... Ziarele anunţaseră într-o frumoasă – foarte frumoasă – dimineaţă: Machado căzuse după o grevă generală sprijinită din plin de Ruben Martinez Villena1. Mânat de frică, dictatorul sosise la un hotel din Nassau unde zgomotul unei ferestre, trântită de un vânt de care

---

156c elebrului rechizitoriu făcut de Dimitrov, toți inculpații cu excepția comunistului olandez Van der Lubbe, bolnav psihic, au fost achitați.

157 La Bayamesa, imn național cubanez, lansat la Bayamo în timpul Marelui război (1868-1878) pentru independență.

158 Tocană de berbec cu cartofi (în 1. fr. în orig.).

chiar Shakespeare aflase, îi produsese o criză nervoasă cu strigăte, bătăi din picioare şi tremurături. Se sfârşise înfiorătoarea epocă a descinderilor şi a ridicărilor în timpul nopţii; a ţăranilor spânzuraţi, câte trei pe funie, în ramurile unui *guăsima*[159] [160]; a muncitorilor aruncaţi ca hrană rechinilor în apele din afara portului Havana (chiar şi un poet venezuelean, Laguado Jayme a fost condamnat, la rugămintea generalului său Juan Vicente Gomez[161], la o astfel de moarte, de îndatoritoarea poliţie a regimului răsturnat)... Ca şi ceilalţi, m-am asigurat de un bilet, ca să mă întorc acolo cu al doilea sau al treilea contingent de repatriaţi, dar am fost imobilizat la timp, eu, cel cu poziţie proastă, cel nehotărât, cel fără castă, privit cu neîncredere de cei de care doream să mă apropii cât mai tare – din cauza numelui meu, datorită prieteniilor ce mi se atribuiau, casei unde trăisem etc., etc. — am fost imobilizat, zic, de ştiri ce mă îndemnau la prudenţa unei aşteptări care, cu siguranţă, *n-avea să dureze mai mult de câteva luni*. (Există o ireconciliabilă nepotrivire între timpul Omului şi timpul Istoriei. Intre scurtele zile ale vieţii şi lungii, foarte lungii ani, ai întâmplării colective. între ceea ce contempli astăzi ca pe o realitate în gestaţie, aproape de naştere, şi ceea ce vor vedea ochii ca pe o realitate încă neîmplinită, întârziată, modificată, încă în curs de elaborare, după moartea a şase, şapte, opt calendare, cu foi smulse şi aruncate la coş, cu fazele lunii, sfinţi şi anecdote.) Şi acum mă vedeam torturat în nerăbdarea mea de neaşteptatele, piedici ale întâmplării. După cântecele şi veselia nopţii glorioase, urmau şovăielile unor zori nesiguri. în ţara mea, după o lungă convieţuire cotidiană cu arbitrarul şi oribilul, cu ceea ce este exasperant şi ceea ce ne-am asumat, cu sângele pierdut şi

159 Ruben Martinez Villena (1899-1934), poet, scriitor și om politic cubanez.

160 Arbore sălbatic din Antile.

161 Juan Vicente Gomez (1864-1935), general și om politic venezuelean, președinte al republicii între 1908-1915, 1922-1929 și 1931-1935.

sângele răzbunat, procesul unei readaptări la o viaţă normală era anevoios şi timid, întârziat şi contradictoriu, într-o realitate care, lipsită acum de o idee centrală (“*Machado întâi*..”} se dispersa în controverse – concilii de câte trei la colţul străzii, sub un felinar, sau adunări de sute de oameni în Aula Magna... — dându-li-se dreptate celor ce observaseră la vreme importanţa „*restului*”... Acum, pentru odraslele familiilor înstărite, care, pentru o vreme activaseră ca revoluţionari, „*restul*” însemna tactici de retragere spre averile şi moşiile lor, manevre de frânare, în coruri de glasuri cerând seninătate, calm, prudenţă, moderaţie în cadrul legalităţii redobândite. Şi prea des vizitau ambasada Statelor Unite anumiţi nonconformişti de ieri, foarte grăbiţi să-şi amintească, azi, că odată trecuseră prin universităţile Harvard sau Yale. Renăşteau vechile partide politice – „generalii” şi „doctorii” din alte timpuri. Şi, pe măsură ce lunile treceau, în faţa unei Aripi Stângi universitare reprezentând o hotărâtă voinţă de schimbări adevărate, răsuna un sinistru avertisment în gura unui foarte cult intelectual, mare cititor al lui Ortega y Gasset, care, în mediul – foarte frecventat de el – al mătuşii mele şi al rudelor ei, îmi apăruse ca un spirit deosebit de înaintat, pentru că ştia să amestece cu uşurinţă nume ca Picasso, Unamuno, Cocteau, Julien Benda[162]: „S-a sfârşit cu *aripile stângi* – clama acum; s-a sfârşit cu steagurile roşii şi cu portretele lui Lenin. Cei ce vor asemenea lucruri să le caute în afara instituţiilor de stat...” Eu nu fusesem niciodată omul steagurilor roşii şi al portretelor lui Lenin. Dacă încercasem să-i ajut cu ceva pe colegii mei de la Universitate, ascunzând şi împărţind manifeste, o făcusem fiindcă mă îndemna o groază înnăscută de samavolnicie şi de abuzul de forţă – să zicem o abstractă năzuinţă de justiţie, care nu mă lega cu nimic de ceea ce se numea „mase” sau „proletariat”. Dar era de-ajuns ca cineva să vrea să-mi răpească dreptul de a înălţa un steag roşu,

162 Julien Benda (1867-1956), scriitor francez; a combătut tendința de angajare a literaturii.

pentru ca să fiu cuprins de o neînfrânată dorinţă de a înălţa drapele roşii peste tot, deşi nu credeam că socialismul ar fi posibil într-o ţară aflată la nouăzeci de mile de coastele Americii de Nord. Trebuia, deci, căutată o „a treia soluţie” – a treia soluţie care nu putea fi, bineînţeles, de tip nazist sau fascist. Dar această „a treia soluţie” era cea pe care eu nu reuşeam s-o găsesc, şi nu păreau s-o găsească, în răscolită Cubă de acum, nici compatrioţii mei. Aşa că m-am hotărât să aştept. Şi, în faţa incapacităţii în care mă aflam de a răspunde propriilor mele întrebări, am optat pentru agnosticism, a nu şti, a nu discuta, a nega, a nu citi ziarele, a nu cugeta. Tot ceea ce este „intelectual” – în sensul convenţional al termenului – mi-a devenit odios. Mă plictiseau pictorii onirico-erotici, poeţii suprarealişti, compozitorii atonalişti, „cadavrele delicioase”1, manifestele, cafenelele literare, Nadjiile şi Gradivele, *Tratatul despre stil* de Aragon, *las greguerias* de Ramôn Gômez de la Serna[163] [164], filmele care nu erau cu cow-boy, gangsteri (*Scarface*...) sau picioare (*Îngerul Albastru*...) Şi, într-o noapte, cineva care ar fi crezut că mă văzuse intrând la numărul 42 de pe Rue Fontaine, ca să urc lunga şi pieptişa scară ce conduce la studioul lui André Breton, ar fi rămas destul de surprins constatând că, în loc să urc spre lumea Portarului Viselor, coboram – şi atenţie, căci atunci când beam ceva, scara asta imensă a lui Iacob, cu trepte înguste, mă trăda! — spre beciul înceţoşat de fumul ţigărilor, denumit „*La Cabana Cubana*”.

Sus rămânea uitat de mine – Marele Laborator Central al Şuprarealismului, instalat în studioul împodobit cu tăcute picturi de vise, tăcutul *Creier de copil* de Chirico[165], tăcuţii domni-în-redingote-pe-o-plajă noaptea de

---

163 Cadavre exquis (în fr.), joc colectiv practicat de suprarealiști, constând în compunerea unui text sau a unui desen de către mai multe persoane.

164 Ramôn Gômez de la Serna (1888-1963), scriitor spaniol, creator al unui gen literar numit gregueria, scurta interpretare umoristică, paradoxală a unor aspecte ale vieții obișnuite.

165 Giorgio de Chirico (1888-1978), pictor italian, creator al picturii

Magritte1, tăcute măşti din Noile Hebride, tăcutul gramofon al unui poet ce ura muzica, în timp ce jos, în subsolul clădirii, mă întâmpina, contrast subteran, veselul, gălăgiosul, visceralul zgomot al unei percuţii ce îmi pătrundea prin urechi, prin pori, prin artere, aducându-mi seva rădăcinilor mele. în spatele unui bar mirosind a rom din cel bun, înconjuraţi de lume ce avea să danseze până după ivirea zorilor, mă aşteptau toţi Strămoşii unei lumi – lume născută din împreunarea a două lumi – pe care, în lipsa unei definiţii mai bune, eu o vedeam ca pe o a treia lume, sau, mai bine zis o Lume a Treia, născută din indieni, negri şi spanioli. Şi realitatea este că această Lume a Treia era foarte prezentă într-un limbaj sonor absolut nou, fără antecedente catalogate, care acum se impunea în toate capitalele şi provinciile unei hărţi culturale ce, timp de foarte multe veacuri, îşi acordase ei însăşi funcţii de conducere de Lumea întâi, lume unică, lume proliferantă, zămislitoare, promotoare, codificatoare a regulilor de bună-cuviinţă, de bună comportare, ba chiar a regulilor pentru a dansa frumos, pe toate meleagurile mai mici – sau socotite mai mici – ale planetei... Dar acum, se constata că Osain-cel-cuun-singur-picior[166] [167], stăpân al cicloanelor, geniu al rotaţiei, al dansului giratoriu, pe o orbită ce se întindea de la gurile fluviului Mississippi la gurile fluviului Orinoco, se pornise să umble dansând, şi dansând, dansând rumba, conga, son, calipso, contradansuri creole, târând cu el *blue-ul* în convoiul lui îndrăcit, se instalase la Paris, Londra, Madrid, cu stimulanta larmă a htonicii sale baterii. După *drum*[168] [169]*-vH* din New Orléans, sosiseră, în escadron în rânduri strânse, *claves*, şi maracase, bongos, timpane, *giiiros*, tălăngi, *chachâs*, *dientes de arado*, *econes*, *marimbulas** din Cuba. După o utilă ofensivă a *hot-*

„metafizice”, precursor al suprarealismului.

166 René Magritte (1898-1967), pictor belgian suprarealist.

167 Zeitate africană.

168 Tobă (în 1. engl. în orig.).

169 Claves, giiiros, chachă, diente de arado, ecôn, marimbula, instrumente de percuție afro-cubaneze.

vlui şi *swing-vivi* nord-americane – acum imitate din plin de oamenii de aici care le învăţaseră secretele – muzica din Caraibe izgonise brutal ultimele viori ţigăneşti, ultimele „*Amoureuses*” de Rodolphe Berger, ce mai răsunau, din când în când, în restaurantele şi hotelurile din Monte Carlo. „*Lancez les fusées* / *les races à faces rusées* / *sont usées*”*1* – spusese, profetic, poetul Robert Desnos. Şi acum, în acest foc artificial ce ne sosea din insulele mele, Conchistadorii de odinioară deveneau cei cuceriţi, alienaţi, supuşi – învăluiţi, vrăjiţi de irezistibila rotire a lui Osain-cel-cuun-singur-picior, care acum îşi impunea paşii, mişcările, piruetele şi învârtirile, pulsaţiile ritmice, unduirile umerilor, pântecelor şi şoldurilor, sincroniile şi diacroniile gesturilor, oriunde cântăreţii şi muzicanţii făceau să răsune tigve, lemne, membrane, urcioare, cilindri de tinichea, piei de capră – materii elementare în spatele cărora se retrăgeau, după veacuri de frumoasă muncă, obositele maţe ale viorilor. Jazul de bună obârşie sudică – autentic pentru că e al negrilor – îşi avea tribunii în casa grăsanei *mamy* Brick-Top şi în *jockey-vl* din Montparnasse, unde se dansa într-o asemenea înghesuială de trupuri încât dansatorii nu se mişcau, nici nu se puteau mişca, dacă nu o făceau în cadenţa unei fornicări verticale; în două saloane mari de pe Rue Blomet şi Quai de Bercy unduiau ca nişte fanioane de goeletă, fustele viu colorate ale martinichezelor, în ritm de *bam-bam* şi de *biguina*[170] [171], în vreme ce cubanezii, răspândiţi de la nord la sud, ocupau un uriaş dancing – „*Plantation*” – în apropiere de Champs-Élysées, subsolul de la „*La Coupole*”, peste zece cabarete pe străzile Pigalle, Blanche şi Fontaine, ba chiar şi „*Boule Noire*” de pe Rue Bréa, împărţită cu oameni din Fort-de-France şi Pointe-ă-Pitre, dat fiind că între insulari cu maracase în mână ne înţelegeam toţi... Dar marile Cancelarii din Palma Soriano şi Manzanillo aveau birourile deschise, de seara până dimineaţa, în această „*La Cabana*

170 Lansați rachetele / rasele cu chip viclean / au îmbătrânit (în 1. fr. în orig.)

171 Dansuri din Antile.

Cubana” unde mă duceam tot mai des acum, poate ca să mă lecuiesc de dureroase nostalgii. Aici se produceau, ridicaţi la un rang mai înalt, anumiţi muzicanţi şi cântăreţi de enorm talent, pe care îi văzusem surghiuniţi, fiindcă erau negri, în jegoasele cabarete havaneze „*La Verbena*” şi „*Astoria*”, sau în îndoielnicele taverne din port, unde prostituatele creole, de când se înhăitaseră cu marinarii greci, ajunseseră să vorbească limba clienţilor lor, aranjându-şi afacerile în stilul din Pireu sau din Ciclade. Şi acolo mi se dezvăluia înalta conştiinţă profesională a „muzicantului care cântă muzică de dans”, mai îndrăgostit de arta sa, în multe cazuri, mai exigent cu el însuşi decât slăviţii săi colegi din orchestrele simfonice. M-am împrietenit cu Django Reinhardt, ţiganul vrăjitor care numai cu trei degete (pierduse două într-un accident), făcea variaţiuni pe o temă dată, atât de diferite şi revelatoare ale unui geniu al invenţiei, ca cele ale multor mari compozitori clasici. (Django şi fratele lui Nană au ajuns până la urmă să vină deseori la mine acasă, cu câte un prieten saxofonist ori vreun trompetist găsit, în trecere, la „*Tabac Pigalle*”, pentru simpla plăcere de a cânta pentru ei înşişi, departe de public, cu preocuparea constantă, aproape obsedantă de a se perfecţiona în meserie – *de faire du métier*[172], cum spuneau...) In acele nopţi mi-a devenit deosebit de simpatic, pentru dezinvoltura lui, pentru deconcertanta lui manieră de a trece de la nimicuri la probleme transcendentale, un trompetist din Santiago, Gaspar Blanco, care, ca urmare a exerciţiilor cu care îşi tortura buzele, ajunsese să depăşească frontiera registrului acut al instrumentului său, plimbându-se pe insolite piscuri de sonoritate. La curent cu multe lucruri, mulatrul se arăta mândru că locuieşte pe aceeaşi planetă cu Paul Lafargue, ginerele lui Karl Marx: „Aş putea spune, cum zicea el, că în venele mele curge sângele mai multor rase asuprite.” Şi-şi ducea degetul arătător la obrajii săi tuciurii. Nu ascundea nimănui că e comunist militant din anul 1925, când Julio Antonio Mella şi Carlos Balino

172 A face meserie (în 1. fr. în orig.).

fondaseră partidul cubanez. Rareori, însă, combativitatea sa se manifesta în predici găunoase în faţa unor oameni care nu îl interesau. Fără să zică nici pâs, îl lăsa pe bandoneonistul1 argentinian, care acum încerca să treacă de la tangou la *guaracha*[173] [174], să-i aducă un elogiu lui Mussolini şi pe barman să spună că în Uniunea Sovietică nu se ştie ce e aia un cocteil. „Trebuie să munceşti unde trebuie să munceşti” – spunea, ambiguu. Şi, după o pauză, revenea pe estrada orchestrei ridicând pumnul stâng, în timp ce-şi ducea trompeta la gură. Uneori, brodind variaţiuni pe o temă – lucru pe care îl făcea foarte des – intercala câteva măsuri din *Internaţionala* în melodia unui cântec popular de la munte, făcându-mi cu ochiul cu subînţeles: „într-o bună zi or să meargă amândouă împreună.” Şi cum într-o seară, între rumbe şi bolerouri, îi spuneam că poate e greu să vorbim despre socialism în Cuba, dacă ne gândim la ignoranţa ţăranului, la mulţi analfabeţi pe care îi avem etc., Gaspar Blanco m-a lăsat paf cu un citat din Lenin: „Dacă socialismul se va înfăptui doar când toţi, fără excepţie, vor ajunge la dezvoltarea necesară, atunci vom vedea socialismul, eventual, peste cinci sute de ani.” „Când a spus asta?” – l-am întrebat, ca să-i pun la încercare cunoştinţele. „La Primul Congres Ţărănesc din anul 1917, când problema era aceeaşi pentru jumătate din America Latină” (“sau Mulatră”, a adăugat, arătându-şi propriul ten). „Unde ai citit asta?” „într-o carte, *Zece zile care au zguduit lumea*. De un yankeu socialist care e îngropat în Piaţa Roşie[175]. Ar trebui s-o citeşti... O are un librar ambulant care pică prin cabarete după miezul nopţii şi vinde şi ilustrate porcoase... Şi acum, ascultă *Mama Ines* pe care am să ţi-o cânt. Fii atent până

---

173 Persoană care cântă la bandoneon, instrument din familia acordeonului, asemănător cu armonica.

174 Dans popular spaniol.

175 John Reed (1887-1920), ziarist și om politic american, unul dintre fondatorii Partidului Comunist din S.U.A. Cartea sa, Zece zile care au zguduit lumea, este o evocare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

unde urc... Nici Armstrong nu reuşeşte!" (asta, apropiindu-şi degetele de pistoanele strălucitoarei trompete, pe care terminase s-o frece şi s-o Instruiască, plin de duioşie, cu o piele de căprioară, asemeni unei mame ce-şi îmbăiază copilul...)

într-o seară, când o timpurie şi deasă ninsoare murdărise străzile oraşului, acoperind trotuarele cu un noroi alunecos a cărui răceală ţi se căţăra pe glezne, am găsit „*La Cabana Cubana*" aproape fără clienţi. O pereche se îmbrăţişa într-un colţ, un beţiv solitar dormita în faţa unui whisky pe jumătate băut, iar muzicanţii, profitând că nu trebuie să cânte, repetau un cântec nou – cred că era *Negro Bembon* de Eliseo Grenet – căutând efecte instrumentale, după ureche, cu ajutorul unor lungi improvizaţii. Bateristul Barreto, deosebit de inspirat, conducea jocul, împletind solourile de pian ori clarinet cu furioase măsuri de timpane şi bongos. M-am aşezat pe un taburet la bar, observând că, aproape de mine, o femeie tânără, cu tenul foarte alb şi părul foarte negru scrie ceva pe nişte foi de hârtie, cu sârguinţă şi şovăieli de liceană – ştergând, întorcându-se, începând din nou, cu mici gesticulări afirmative, dubitative sau negative. Uneori creionul rămânea în aer, îşi clătina capul, asculta o clipă, ştergea furioasă, începea iarăşi, desenând arabescuri, paranteze, semne peste ceea ce ştersese. Am încercat să văd ce scrie; era muzică, evident, pentru că erau note, cu picioruşe din acelea care cred că se numesc *optimi*. Eu, însă, ştiam că muzica se scrie pe cinci linii ("portativ?"), şi clienta asta ciudată nota totul pe o singură linie orizontală – uneori două – fără ca notele să pară că urcă ori coboară. Uneori se apropia de podiumul orchestrei, se uita atent la Barreto, şi se întorcea la caietul ei, cu creionul între dinţi. Ştiam că la „*Cabana*" nu erau primite femei singure, decât dacă erau cunoscute. „E studentă sau profesoară sau nu ştiu ce – mi-a spus barmanul. I-a cerut voie patronului să noteze ce cântă ăştia. De două ore stă şi scrie. Pare serioasă. Aşa că nu te-apuca de agaţamente..." Dar, în curând, am ajuns să stăm de vorbă. Era nemţoaică. Venise

de câteva zile la Paris. Studia pedagogie muzicală. Adeptă convinsă a metodelor lui Dalcroze1, era de părere că instrumentele de percuţie – asiatice sau americane – sunt chemate să joace un rol capital în înţelegerea ritmului, oferind noi resurse arsenalului bateriei simfonice – care nu mai evoluase deloc din zilele *Tratatului de instrumentaţie* de Berlioz, carte ce îmi era, de altfel, perfect necunoscută. Şi ca să studieze mai bine aceste instrumente şi posibilităţile lor, încerca să noteze ritmurile muzicii cubaneze, ceea ce îi era – o mărturisea – foarte greu: „Fiindcă între ceea ce se poate nota şi ceea ce auzi, există un *al treilea element* insesizabil; un *décalage* genial, datorat inventivităţii interpretului. Asta este ceea ce încerc să prind, fără să reuşesc...” Şi, din nou, scria nişte note. Şi le ştergea. Şi o lua de la capăt. „Ţine seama şi de faptul că improvizează” – i-am spus. „De-asta ar fi ideal să lucrez pe nişte discuri. Discuri autentice. înregistrate în Cuba. Aici nu se găsesc. Şi, în Germania, cele care existau au fost retrase de pe piaţă.” „De ce?” „Mai întrebi?...” Eu aveam nişte discuri excelente cu *Sextetul Havanez*, *danzones*[176] de Anckermann şi Antonio Romeu, cântece de Sindo Garay. Şi ea voia să le asculte... Şi cum voia să le asculte, a venit acasă la mine în după-masa zilei următoare, cu mai multe caiete de muzică şi un metronom pe care l-a instalat pe masa mea de desen, dând la o parte echere, compasuri, borcănele cu culori. A acceptat şi un păhărel de rom de-al nostru „ca să intre în atmosferă”, şi, timp de aproape trei ore, cerându-mi să pun şi să reiau anumite discuri, tenace şi stăruitoare, a desenat semne indescifrabile pentru mine, cu cerneală neagră şi roşie. „Cu negru *constantele* – spunea. Cu roşu ceea ce depăşește canoanele.” Iar eu o priveam lucrând cu o ciudată senzaţie de bunăstare, de tihnă, de stabilire în propriul meu mediu. Până acum fusesem musafir în propria-mi casă, străin de aceste mobile, de aceşti pereţi, intrând şi ieşind ca cineva care se

176 Emile Jacques-Dalcroze (1865-1950), compozitor și pedagog elvețian, creatorul unei celebre metode de educare muzicală denumită ritmica.

odihneşte doar – cât mai puţine ceasuri posibil – într-o cameră de hotel. Fugeam de singurătatea serilor, cu luminile lor triste, ducându-mă să aştept noaptea în orice cafenea din apropiere. Şi acum mă simţeam adăpostit, ocrotit, sub acest acoperiş unde, pentru prima oară, lucra o femeie, cu aerul că e stăpânul casei, dându-mi ordine: „Nu... pune-l din nou... Mai înainte... Asta e pasajul... Dă-mi carnetul acela... învârte manivela patefonului...” Afară, continua să ningă. Aici, era căldură, muzică plină de căldură, o prezenţă plină de căldură – de o căldură apropiată, imediată, posibilă. Pe neaşteptate, m-am gândit că această femeie, cu capul înclinat deasupra mesei mele de desen, avea să fie amanta mea, în mod obligatoriu, pentru că era inevitabil, pentru că nu putea fi altfel. Mai mult decât atât: mi se părea că este, că fusese deja amanta mea; că mâine era ieri; că apropiatul martie se numea ianuarie. O realitate, percepută brusc, mi se impunea cu asemenea valori de viitor *deja trăit*, încât excludea orice raţionament despre ceva ce „mă ţâra spre înainte” – cum ar fi spus Claudel. Era aşa şi nu altfel. Nu ştiam dacă figura ei, capabilă să treacă de la extremă încordare – concentrare – la un râs neaşteptat, era frumoasă sau nu era. Poate era, dar conta prea puţin; *aveam nevoie de ea*. Glasul acestui chip, puţin grav şi voalat, izvora din ea şi toate simţurile mele erau în aşteptare. Nu ştiam nimic despre ea. Dar voinţa mea refuza să accepte ideea că ar fi fost căsătorită sau că ar fi existat vreun bărbat în viaţa ei. Unicul bărbat posibil eram eu, fusesem eu, aveam să fiu eu. Glasul ei, care continua să-mi răsune în viscere, îmi impunea, fără s-o ştiu, învăţarea unui vocabular virgin, nemaiauzit, ignorat de ceilalţi, ce avea să fie, poate, cel al conversaţiilor noastre cele mai intime, născute din noapte, înţelese din jumătăţi de cuvânt... „Excelentă treabă, dar obositoare” – a zis ea în cele din urmă, ridicând braţul patefonului ce cântase, pentru a zecea oară, discul *Las cuatro palomas*. Şi-a închis caietele, a acceptat un pahar şi am stat de vorbă. Era evreică, şi mândră de asta, deşi nu era practicantă: „Văd esenţa iudaismului ca pe o minunată

moştenire. Nimic nu mă tulbură mai mult decât imnurile din sinagogi. Dar nu am credinţa cerută de onesta respectare a unui ritual. Un ritual nu e folclor. Răspunde unui simţ religios pe care nu îl am. Dacă, pentru a face pe plac părinţilor mei, aş respecta anumite practici, aş înșela...” Foarte dotată pentru pian, din copilărie, trebuise să renunţe la adolescentele ei dorinţi de solistă din pricina unui accident de pe urma căruia degetul mijlociu de la mâna stângă îşi pierduse complet agilitatea şi se resimţea în parte şi încheietura mâinii. Atunci se hotărâse să-şi dea doctoratul în muzică şi să lucreze în învăţământ. Dar, în Germania de azi, asta era imposibil pentru cei din neamul ei. Acum, îşi urma studiile la *Schola Cantorum* din Rue St.

—Jacques, recunoscând că disciplinele muzicologice se studiau mai puţin riguros decât la Berlin: „Defectul principal constă în faptul că nu se îmbină studiul muzicii cu cel al filosofiei, în muzicologia franceză e mult amatorism.” Am îndrăznit să mărturisesc, timid, că nu văd nici, o legătură între muzică şi filosofie. „Muzica şi filosofia au fost întotdeauna prietene bune – a zis ea. Deşi poate să-ţi pară ciudat, Sfântul Augustin presimţise şi definise muzica unui Anton Webern1”. Mie, însă, numele de Anton Webern nu-mi spunea nimic. „E normal – a zis ea. La Paris niciodată nu se cântă adevărata muzică mare contemporană. Sunt preferate fleacurile lui Florent Schmitt[177]sau bagatelele lui Francis Poulenc[178]...” începuse să ningă, ca aseară. Fulgii izbiţi de vânt se loveau încet de ferestrele studioului, albind rama metalică a geamurilor. „Dac-am mânca aici?” – am spus, deschizând un dulap, transformat în cămară, unde ţineam sticle de vin, conserve, biscuiţi, ca să scap de restaurantele unde, în timp, mesele mi se păreau grozav de monotone. „Pun eu masa” – a zis ea, ducându-se la bucătărie ca să aducă mai multe farfurii ciobite, cuţite şi furculiţe desperecheate, o

177 Anton von Webern (1883-1945), compozitor, dirijor și muzicolog austriac, adept al dodecafonismului-serial.

178 Francis Poulenc (1899-1963), compozitor și pianist francez, de orientare postimpresionista.

enormă moară de piper şi nişte pahare oribile, cu marginea aurită, pe care le câştigasem cu puşca la o tarabă de tir din Foire de Trône. Cina aceea boemă, în oraşul cu zgomote vătuite, la adăpost de vremea rea care acum se înteţea cu şuierătoare rafale, ne-a creat amândurora o impresie de imensă bunăstare; eram doi, într-un spaţiu apărat de orice lucru ingrat ce se putea petrece în exterior. Vorbeam veseli despre oameni, locuri, lucruri cunoscute de amândoi, admiraţii reciproce, episoade intime din vieţile noastre, ca şi cum am fi aparţinut aceluiaşi clan, aceleiaşi confrerii, născuţi să ne întâlnim şi să ne înţelegem. Beam vinul încet, fără să ni se urce la cap, uitând de ceas. Brusc, ea a avut o tresărire: „Ce groaznic! Am pierdut ultimul metrou! Cheamă-mi un taxi!” „Dacă e vorba să iei un taxi, n-ai de ce să te grăbeşti – am spus. îl putem chema în orice moment…” După două ore aveam impresia că ne cunoaştem dintotdeauna. Ne tutuiam ca nişte vechi amanţi. „De ce nu rămâi să dormi aici?” – am zis. „Nu mă împiedică nimic – a spus ea, punându-şi capul pe umărul meu. Nu mă aşteaptă nimeni.”

Şi-au urmat timpurile neorânduielii, ale foamei nepotolite a trupurilor, ale anarhiei îmbrăţişării formelor împreunate, răscolite, răsucite, la voia impulsului şi a dorinţei – găsirea gusturilor şi căldurii, zbenguieli, şușoteli în întuneric, veselii gemânde, râsete la capătul împlinirii, prefăcute împotriviri, delicioase tulburări, pasionante descoperiri de seve profunde; timpuri ale uşii sigilate, ale soneriei fără răspuns, ale telefonului scos din priză, ale poştaşului inutil; timpuri ale egoismului împărtăşit, ale uitării a tot ceea ce ne era străin şi depărtat – oameni, prieteni, întâmplări, treburi; timpuri ale fericitei înstrăinări, ale mereu depăşitei cantate pe două voci, ale încetării existenţei ca să mă întrupez în tine, înainte de a ne întoarce, trupuri zăcând copleşite, în diafanul şi surâzătorul vis al duioşiei redobândite, al corpurilor redate potolitelor lor contururi. Căzusem brusc într-o lume în afara lumii, înzestraţi cu un vocabular propriu, respirând un aer diferit pe un pământ cu lumini noi, cu orare

răsturnate, zile fără dată, lumea vertiginoasei noastre sosiri la hotarele dăruirii reciproce. Eu nu mai desenam, ea nu se mai ducea la *Schola Cantorum*. Nu ne mai interesau decât muzica ce suna la unison pentru noi, cărţile pe care le puteam citi la patru mâini (la trei, aş spune eu, pentru că întotdeauna prisoseşte un braţ în astfel de clipe...), cu capetele lipite pe pernă. Nu voiam nici prieteni, nici vizite, nici întâlniri. Ne duceam la cinematografe de cartier îndepărtate, unde nu cunoşteam pe nimeni şi eram siguri că o să fim singuri (văzând, la nimereală, *Cabinetul Doctorului Caligari* sau *Metropolis* de Fritz Lang, filme văzute de noi, ca şi cum ar fi fost nişte minunate noutăţi...). Tinereţea noastră suverană, senzualitatea noastră veşnic treză umpleau un univers fără cronometre şi calendare. Şi când trebuia să ne despărţim pentru o jumătate de după-amiază (oricum trebuia să mergem din când în când la frizer sau la coafor, ori să ne încasăm mandatele pe care ni le trimiteau familiile noastre), ne întorceam în apartament cu daruri: azalee în glastre, copaci japonezi, cactuşi pitici, stampe de Epinal, o marionetă, un acrobat cu chelie, fructe exotice, conserve de *laichi* de la Hediard, o sticlă de Traminer sau de Zubrowka cu bizon pe etichetă, aşteptând unul să se întoarcă cealaltă – dacă nu era invers – cu emoţia şi nerăbdarea primei întâlniri, eu gândindu-mă că ea a avut o gravă neplăcere dacă întârzia să sosească, ea, că am fost victima unui accident mortal dacă întârziam să reapar. Vara ne-a apucat cu ştirea că, pentru prima oară, se vor transmite la radio festivalurile de la Bayreuth. Am cumpărat un minunat aparat şi, cum în după-masa aceea era foarte cald, ascultam goi, unul lângă altul, *Tristan*, făcând amor în lungile antracte, cu o nouă îmbrăţişare – cea mai bună, cea mai lungă, cea consumată în cel mai lent *tempo*... — ca un sfârşit de petrecere, după ultimele acorduri din *Liebestod*[179]... Cel mai mare triumf al îndrăgostiţilor constă în înfrângerea raţiunii, în splendida

179 Laitmotivul filtrului de iubire din opera Tristan și Isolda de R. Wagner.

curvăsăreală a nebunei casei, Minerva care se leapădă de bufniţă, aruncându-şi coiful şi lancea, şi face un magnific număr de strip-tease în faţa unui *Logos* stupefiat, care nu ştie dacă să recurgă la mânia lui Dumnezeu sau să devină codoş. Pusă la îndoială, Conştiinţa Imanentă sfârşește prin a se întreba, în faţa unui superb angrenaj de membre suficiente şi eficiente, cine dracuz a putut născoci absurditatea că există vreun merit, vreo virtute, în abstinenţă, în inhibiţie, în purtarea ciliciului. Urcat în Turnul său cu ochi pentru a vedea, spiritul şicanator şi teologic contemplă de sus, poliţist poliţienesc, cum trupurile ieşite de sub jurisdicţia sa, răzvrătite şi răsculate, înnodate şi gemând de plăcere, se înţeleg perfect între ele, în afara oricărei legi, a oricărei piedici, purtate de voinţe profunde, ce ţin de rădăcini, fără să ţină seama de un *gândesc*, *deci sunt*, lăsat în afara unui act unde ceea ce contează este *simţim*, *deci suntem*, şi nu pricepem altă raţiune, altă filosofie decât raţiunea lipsei de raţiune a anatomiilor noastre confundate. Dintr-o dată, prin găsirea unei Femei, iubirea fizică se înălţa pentru mine la nivelul unui mijloc do cunoaştere... Crezusem că ştiu ce e amorul pentru că, la Havana, avusesem câteva experienţe mai mult sau mai puţin cabaretistice, o scurtă legătură cu o dansatoare mexicană din compania lui Lupe Rivas Cacho şi, la Paris, o nostimă *affaire* – întreruptă de întoarcerea ei în ţară – cu o nord-americană drăguţă din Kalamazoo, care studia desenul la Academia *La Grande Chaumière*. Acum, însă, spre uimirea mea, ştiam ce înseamnă cuvântul din patru litere, cu toate minunatele lui implicaţii – şi tot ce rămânea în afara orbitei lui încetase să mai aibă importanţă pentru mine. Amânasem intenţiile, proiectele, lucrările pe care le făurisem înainte de-a începe să trăiesc cu Ada (“ciudat nume pentru o evreică”, spusesem eu, gândindu-mă că ar fi trebuit mai bine să poarte un nume biblic tradiţional: Rebeca, Deborah, Judith. „Primele femei care apar în Scripturi aveau nume foarte scurte – spunea ea – Eva, Ana, Lia, Ada...”); existam – mă simţeam existând – numai în imediat şi în desfătare, adaptându-mă cu tot

ceea ce îmi putea oferi o zi petrecută în faţa Celei care se înălţa ca un ecran protector pentru mine contra urâţeniilor şi mizeriilor epocii. Lăsam nedesfăcute ziarele ce mi se trimiteau din Cuba. Nu cumpăram reviste, oricât de senzaţionale ar fi fost reclamele cu privire la conţinutul lor. Nu citeam ziarele ca să nu aflu de plăgile ce apăreau pe pielea acestei Europe bolnave de aşteptare... Şi, cu toate acestea, prin minuscula ferestruică iluminată a aparatului de radio, într-un 17 iulie, mi-a sosit vestea rebeliunii legiunii spaniole din Maroc, sub comanda unui – pentru mine obscur – general Franco. Apoi evenimentele de la Madrid: ocuparea Cazărmii Montana; poporul înarmat care se îndrepta spre Alcalâ şi Toledo. Răscoale ale militarilor (hotărât lucru, Patria Mumă se latinoamericaniza!...) în Canare şi în Baleare. Rezistenţă în Asturias. Un oarecare Queipo de Llano1 – nume până ieri necunoscut – se răzvrătise la Sevilla, de unde ne înştiinţa, în emisiuni cotidiene, că dacă ieri băuse coniac, astăzi o să bea *manzanilla*[180] [181]. Se organizează rezistenţa în capitală. Rebelii ocupă Malaga şi Cordoba. Şi, în faţa groazei întregii lumi, asasinarea lui Federico Garcia Lorca. Nu era decât moartea unui poet – adică cea mai lipsită de apărare, cea mai inofensivă, cea mai puţin periculoasă dintre toate fiinţele umane. Şi cu toate acestea, gloanţele trase asupra lui au pătruns în carnea a milioane de bărbaţi şi de femei din lume, ca un anunţ al unor apropiate cataclisme ce aveau să ne afecteze pe toţi în egală măsură. Toţi latinoamericanii din Montparnasse, majoritatea artişti, şi destul de indiferenţi în materie de politică, au îmbrăţişat cauza republicană întrunindu-se ici-colo, în grupuri clocotind de ştiri şi ipoteze care m-au smuls repede din fericita mea izolare. Comunicarea – informarea – devenea necesară. Până şi Picasso, atât de îndepărtat de toate, dăruit solitar operei sale pentru a se feri de neajunsurile celebrităţii, a reapărut la *Café de Flore*, cu dorinţa de a şti

180 Gonzalo Quipo de Llano (1875-1951), general spaniol, unul dintre principalii colaboratori ai lui Franco.

181 Vin alb, parfumat și sec, care se fabrică în Andaluzia.

ceva mai mult decât ceea ce se putea găsi în ziarele unde ştirile apăreau, de obicei, confuze şi contradictorii – cu atât mai mult acum când ceea ce se publica răspundea deja, în mod clar, unei lupte ideologice între grupările de stânga şi cele de dreapta. S-a aflat de cei o mie opt sute de republicani mitraliaţi la Badajoz şi de cei şapte conducători împuşcaţi în arena pentru coride, în faţa unui public de trei mii de persoane ce n-ar fi avut nevoie decât de melodia unui *pasodoble*, a unei serenade sau de nişte cântece de cârciumă ţigănească, pentru ca mulţumirea să se reverse din tribune. Şi, pe 12 octombrie, în numita zi a Rasei, apostrofa azvârlită de Millân Astray1 în faţa lui Miguel de Unamuno: „Jos inteligenţal Trăiască moartea!” O întreagă Spanie neagră, cu autodafeuri, tunici de culoarea pucioasei, *sambenitos*[182] [183], eşafoade şi furci – suplicii de Berruguete[184], focuri macabre de Valdes Leal[185], *Teama* de Goya... — renăştea dintr-o dată după drama ce se reprezenta dincolo de Pirinei. Reacţionarii replicau că, în Catalonia, anarhiştii dădeau foc mănăstirilor şi violau călugăriţe. Dar violul călugăriţelor fusese, de-a lungul secolelor, tema atâtor bancuri plasate în mediul codoaşelor, a întâmplărilor scrise do Boccaccio şi a unor povestiri nostime, încât îi impresiona puţin pe oameni, ca şi povestea cu mănăsti-rile incendiate, ale căror flăcări nu reuşeau să aibă identitate şi să fie situate undeva – adică, nu sugerau imagini concrete, ca şi *călugăriţele* depersonalizate, entelehii puţin abstracte. Sacrificarea lui Garcia Lorca şi murdara invectivă a lui Millân Astray, în schimb ne azvârleau din plin într-o tragedie cu

182 José Millăn Astray (1879-1954), general spaniol, fondator al Legiunii străine și șef al „Corpului Cavalerilor Mutilați”. Incidentul s-a petrecut cu prilejul deschiderii anului universitar la Salamanca, Unamuno fiind rector al universității.

183 Sambenito (în sp.), giulgiu galben purtat de cei condamnați de inchiziție.

184 Pedro Berruguete (cca 1440-1504), pictor spaniol, autor al unor pânze reprezentând autodafeuri; inițiator al renașterii spaniole în pictură.

185 Juan de Valdés Leal (1622-1690), pictor spaniol, de mare realism.

protagonişti cunoscuţi, cu chipuri fără măşti, a cărei oroare prezentă, apropiată, imediată, ne crispa într-un katharsis de furie. Brusc, toţi cei care, născuţi în America Latină sau alăptaţi de ea, obişnuiau să-şi bată joc de *gachupm*[186]) recunoscând totuşi – parcă în glumă – că au un bunic galician sau asturian; toţi cei care, mândri că ridicaseră întinse şi frumoase capitale peste ocean, se complăceau în a spune că Madridul este un sat mare, cantonat într-un trecut folcloric şi regionalist, deveneau apărători înfocaţi ai Madridului de azi, văzut ca realitate şi simbol opuse Burgos-ului, care, acum, retrospectiv, le mirosea a trupuri de indieni arse şi a sânge vărsat de conchistadori cruzi – şi, fir-ar să fie, ca să te convingi de asta nu era nevoie să recurgi la mărturiile lui Bartolomé de Las Casas1, ci să citeşti propriile anale şi memorii – a căror istorie unii încercau să o transforme în Legenda de Aur, în vreme ce ea rămânea pentru totdeauna, spre marea supărare a unor Luca de Tena[187] [188], o autentică şi demnă de încredere Cronică Neagră – atât de neagră, încât sfârşisem prin a uita, din cauza negurii ei, sosirea, într-un al doilea val, a unor oameni admirabili ca Sahagun, enciclopedicul, Fray Pedro de Gante, sau episcopul „Tata” Vasco de Quiroga. Pentru mine, cubanez, Madridul Republicii – anti-Burgos, anti-Queipo de Llano – era Spania pe care o iubise José Marti[189], chiar şi atunci când lupta contra incapabilului ei guvern, pe când Burgos rămânea Spania lui Valeriano Weyler[190], cel ce, în timpul Războiului de Independenţă din ’95, crease în patria mea nişte puncte

186 Poreclă dată de latinoamericani spaniolilor stabiliți în Lumea Nouă.

187 Bartolomé de Las Casas (1474-1566), călugăr dominican spaniol, fervent apărător al populației aborigene din America, autor al unor lucrări polemice privind cucerirea Lumii Noi.

188 Torcuato, marchiz de Luca de Tena (1865-1929), ziarist spaniol, întemeietorul revistei „Blanco y Negro” și al ziarului „ABC”.

189 José Marti (1853-1895), poet, scriitor, avocat și om politic cubanez, unul dintre organizatorii și conducătorii luptei pentru independența Cubei de sub dominația spaniolă.

190 Valeriano Weyler (1838-1930), general spaniol, care s-a remarcat în timpul campaniilor din Cuba.

(sau locuri) denumite „de *re-concentrare*” – cuvânt ce, în curând, cu o silabă în minus, avea să dobândească o înfiorătoare actualitate în Europa... Pe chipurile lui Picasso, César Vallejo, Vicente Huidobro, se citea aceeaşi nelinişte la aflarea ştirilor. Trăiam depinzând de ziare şi de radio. Eu, care crezusem că e posibil să mă sustrag pentru o vreme riscurilor epocii, mă vedeam smuls din izolarea mea, din existenţa mea marginală, pentru a fi azvârlit cu brutalitate în marele vârtej al lumii – vârtej care începea să-mi semene prea mult cu sinistra „*machine ă decerveler*”[191] a lui Alfred Jarry. După ce o aruncasem în neagra uitare – după ce o văzusem într-un somptuos trecut de bătălii de la Lepanto şi câmpuri de la Montiel –, Spania, cea pe care o simţeam a noastră, cea pe care n-o combătusem niciodată în America, deşi îi izgoneam proconsulii de pe meleagurile noastre, această Spanie, foarte dispreţuită de mai bine de un secol, a devenit iarăşi carne din carnea noastră. Şi de aceea, când au început bombardamentele sistematice asupra Madridului, fiecare obuz ne răsuna în viscere.

într-o dimineaţă, Ada a fost trezită de o telegramă expediată din Berlin, care îi aducea o veste ciudată sub forma unui mesaj semnat de un necunoscut: de peste două săptămâni nu se ştia unde sunt părinţii ei. Fără să anunţe că pleacă într-o călătorie, ori că vor lipsi mai multă vreme, plecaseră de-acasă într-o sâmbătă seara şi nu mai fuseseră văzuţi. „Tare mi-e frică – a spus iubita mea, cu faţa încremenită într-o neliniştită crispare. Mi-e foarte teamă că...” Şi a lăsat fraza în suspensie, începând să-şi scoată lucrurile dintr-un dulap. „Trebuie să plec acolo. Telegrama asta a fost expediată de cineva care nu îndrăzneşte să semneze cu numele lui adevărat. Un motiv în plus. Numai eu pot să fac ceva. Să aflu ce se întâmplă. Nu ştiu...” M-am oferit s-o însoţesc. „N-ar folosi la nimic. în momentele astea, interesul manifestat de un străin, prezenţa lui lângă mine, n-ar face decât să încurce lucrurile. Eu pot afla ceva... (a urmat o pauză)... prin *ai mei*.” Am condus-o la

191 Mașină de îndobitocire (în 1. fr. în orig.).

Gare de l'Est. Am rămas înţeleşi că-mi va scrie în fiecare zi, în timpul unei absenţe care, de altfel, n-avea să dureze mai mult de opt sau zece zile... Dar au trecut opt, nouă, zece zile, şi am intrat în a cincisprezecea fără să primesc veşti. Am trimis mai multe telegrame pe adresa pe care mi-o lăsase Ada, fără să primesc răspuns. în cele din urmă, incapabil să suport propria mea nelinişte, bolnav de absenţa Celei ce-mi era necesară, indispensabilă acum – ca să simt că trăiesc, revenit în mod insuportabil la cotidiana realitate a trupului meu solitar, am luat expresul de Berlin, pentru ca, a doua zi dimineaţa, să mă îndrept spre casa aflată pe o scurtă stradă din apropierea gării Friedrichstrasse, unde locuiau părinţii iubitei mele. Am bătut la o uşă de la etajul al treilea. A ieşit o femeie slinoasă, încruntată, ursuză, care vorbea puţină franceză. Nu. Nu-i cunoscuse pe oamenii aceia. Nici n-avea de ce să-i fi cunoscut sau să fi avut de-a face cu ei; soţul ei şi ea de-abia se instalaseră în apartamentul acela, de închiriat de puţină vreme. Nu. Nu ştia nimic. Să mă duc la poliţie. Şi, în cele din urmă, mi-a trântit uşa în nas, vizibil iritată de insistenţele mele... Şi tocmai pornisem să caut cel mai apropiat comisariat, când mi-a venit ideea că ar fi mai bine să-l văd pe „bălaiul" Hans, atât de legat întotdeauna de cercurile latinoamericane din Montparnasse, şi care acum locuia la Berlin. De aici îmi expediase ilustrate cu adresa lui: era aproape de Hotel Adlon, exact unde trăsesem eu, deşi informat că e destul de scump, pentru că nu ştiam altul. „Bălaiul" Hans – „bălai", pentru că era foarte blond, îl porecliseră în Venezuela, ale cărei oraşe le cutreierase ani de zile, ca reprezentant al firmei Bayer – m-a primit cu mari dovezi de bucurie şi minunate îmbrăţişări în stil creol. Mi-a explicat că abandonase produsele farmaceutice ("aspirina, Sfânta Aspirină, ale cărei reclame albastre cu o cruce albă făceau parte din orice peisaj latinoamerican, la fel ca nopalul, palmierul, vulturul şi şarpele, vigonia sau vulcanul!" – zicea râzând...) ca să lucreze în serviciul de presă al guvernului: „Sunt foarte apreciaţi, acum, cei care vorbesc spaniola şi cunosc ţările voastre." Legătura lui cu

un organism oficial mi s-a părut excelentă pentru scopul pe care îl urmăream. Dar, când i-am expus situaţia, faţa lui a devenit serioasă: „Da... Bineînţeles... Da... înţeleg... Ciudat... Foarte ciudat, într-adevăr... Da... înţeleg...” I-am propus să mergem împreună la casa respectivă. „Mai bine mă duc singur; între germani ne înţelegem altfel. Aşteaptă-mă aici... în bufet găseşti de băut. Serveşte-te. Şi, pe biroul meu, sunt reviste din Cuba, Mexic, *Elite* din Caracas...” S-a întors după două ceasuri: „Nu ştiu... Administratoarea clădirii e o idioată. N-a putut să-mi explice. N-a văzut-o niciodată pe fată... Se pare că bătrânul avea încurcături... Am fost şi la poliţie... Nu se ştie nimic... Şi cum nimeni n-a anunţat dispariţia...” Azi e sâmbătă. Mâine, o zi pierdută. Luni, pe căi oficiale, o să-şi continue cercetările: „Nu face figura asta... Oamenii nu dispar aşa, deodată, fără să lase urme... Poimâine o să ştim ceva.” Şi, ca să-mi potolească zbuciumul mi-a propus să mergem la Weimar cu maşina lui. Nu aveam chef de plimbări turistice, dar am acceptat; în momente de tulburare, de nelinişte, de durere, simţeam o mare uşurare când *mergeam cu ceva* – autobuz, tramvai, tren, orice. Pe lângă asta, de când sosisem la Berlin, respiram un aer mirosind prea tare a cizme, cravaşe, centiroane, banduliere. Era prea multă aroganţă, prea multă suficienţă, aplomb insolent, la mulţi tineri care, cu brasarde cu svastica, umblau în pas aproape militar, pocnind din călcâie, cu grijă pentru ţinuta lor dispreţuitoare, stăpâni pe stradă chiar dacă nu făceau altceva decât să-şi scoată câinii să facă pipi... Din fericire, pădurile de pin, stejarii, nucii de pe şosea, cu efluviile lor umede, câte o clopotniţă gotică, m-au redat unei Germanii care răspundea noţiunilor mele. „Madame de Staël – spunea Hans – afirma că această uriaşă permanenţă a copacului pe solul nostru este un indiciu că civilizaţia germană e încă de formaţie foarte recentă. Şi avea dreptate. Cultura noastră îşi dobândeşte adevărata formă mult după ce cultura spaniolă, franceză sau italiană, au ajuns la maturitate. *Aufklärung*[192]-^ nostru, *Sturm-und-*

192 Iluminism, Secolul luminilor (în 1. germ. în orig.).

Drang-vl nostru au loc la peste două secole după Rabelais, Cervantes, Shakespeare. Ca să nu mai vorbim de Dante sau de Petrarca.” „Ceea ce demonstrează că *rasele pure* nu obişnuiesc s-o ia înainte celor *metise* în materie de inteligenţă. Fără să uităm că pe când sculptura voastră era în faşă, negrii din Nigeria...” „Ascultă, cubanezule, chestia asta, aici, mai bine s-o *lăsăm baltă*.” Am ajuns seara la Weimar, unde am tras – *of course*! — la Hotelul Elefantului. Am mâncat ceva – nu se putea altfel! — la Cârciuma Ursul Negru şi, obosiţi amândoi, am renunţat la ideea de a da o raită prin oraş – „oraş care trebuie văzut ziua” – spunea Hans –, ducându-ne la culcare devreme. Cu un somnifer am vrut să fug, să scap încă o dată, de acel temut personaj, Sorge-Grija – care în al *Doilea Faust* i se substituie lui Mefistofeles, surghiunit la modesta condiţie de supraveghetor de lucrări; Sorge, mai puternic decât însuşi Demonul, care avea să-l chinuie acum pe Doctorul Supremelor Dorinţe, ajuns ucenic de maestru, găzduindu-l pe tenacele şi perfidul oaspete în fiinţa lui, infinit mai de temut decât toţi dracii catalogaţi în tratatele de demonologie, pentru că ne roade *pe dinăuntru*... Camera avea plăcute mobile de culoare închisă, cu funduri şi spătare împletite şi perne, şi un lavoar vechi cu un lighean de porţelan cu ornamente albastre pe fond alb... Departe, în vreun loc al nopţii, un pianist excelent făcea să răsune *Harmonies du soir* de Franz Liszt, cu un mare lux de acorduri în arpegii şi bruşte furtuni cromatice.

A doua zi am plecat devreme. Un soare, puţin estompat de o pâclă transparentă, dădea o lumină niţel teatrală – creată parcă de un inteligent maestru de lumini – deasupra unui oraş (şi acesta era unul din farmecele sale) ce avea mult dintr-un decor de teatru realizat admirabil. Totul aici, casele, culoarea acoperişurilor, proporţiile, perspectivele, copacii păreau amplasate, combinate, puse exact la locul lor, cu jocuri de umbre şi asimetrii, de un magnific scenograf căruia i s-ar fi încredinţat sarcina de a reconstitui ambianţa unui mic oraş german de la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Era tot atât de

reuşit, încât părea ficţiune, operă a unui seniorial şi măreţ Organizator de Spectacole. „Suntem în *Heimat aller Deutschen* – patria tuturor germanilor” – a zis Hans. Ne-am apropiat de biserica Herder, ca să contemplăm, o clipă, tripticul lui Cranach1, cu al său *Luther interpretând Biblia* pe un fundal – bun avertisment! — reprezentând o tabără militară, deşi în locul lui Cranach al Testamentelor, eu l-aş fi preferat pe celălalt Cranach, cel al delicioaselor „Venus”, cu pălărioară rotundă, sâni mici şi ochişori maliţioşi, destul de *flappers** şi niţel în călduri, care o amuzau aşa mult pe Ada – şi amintirea ei, impunându-se brusc gândurilor mele, m-a făcut să ies din sanctuar ca să respir aer curat. Am coborât din nou spre Hotelul Elefantului, privind de la distanţă, după ce-am dat colţul, cele două ferestruici de sub un acoperiş înclinat al mansardei lui Schiller, a cărei modestie – aproape sărăcie – contrasta cu înfăţişarea burgheză, înstărită, aproape pompoasă în ciuda simplităţii faţadei, a corpului central al casei lui Goethe. Totul, acolo, respira bunăstarea, respectabilitatea, lipsa grijilor materiale ale olimpicului poet. Şi trebuie să spun că interiorul locuinţei m-a decepţionat niţel datorită lipsei de fantezie, de idei, de originalitate în materie de mobilier şi de decoraţii. Enormele mulaje de ipsos după statui romane şi greceşti, aşezate în încăperi mult prea mici ca să adăpostească asemenea Meduze, asemenea Demiurgi, asemenea bărbi, asemenea gâturi aveau ceva supărător de disproporţionat – aproape teratologic. Capul colosal al Junonei aşezat în salonul de muzică, părea cel al unei uriaşe decapitate al cărei trup însângerat zace în vreun îngrozitor beci interzis vizitatorilor. Datorită dimensiunii lor, aceste mulaje, care mai aveau şi neplăcută consistenţă – puţin moale şi foarte albă – a ghipsului, devorau tot ce le înconjura, făcându-te să uiţi prezenţa, pe pereţi, a unor picturi valoroase şi a unor excelente gravuri. în salonaşul Christianei[193] mi-a atras atenţia – datorită trăsăturii de caracter pe care o reprezenta – mica estradă tinde se

193 Christiane Vulpius (1765-1816), iubita și apoi (după douăzeci de ani) soția lui Goethe.

instala soţia când le primea pe doamnele ce veneau în vizită – ea aşezată mai sus, la un nivel regesc în mod burghez în comparaţie cu cei mulţi care, odinioară, criticaseră atât de aspru convieţuirea ei neoficială cu Geniul, foarte curajoasă în măsura în care însemna o sfidare a societăţii din Weimar-ul epocii. în Cabinetul de lucru, am aflat că Goethe scria în picioare în faţa unui pupitru – ca Hugo, ca Hemingway. (“Nu face comparaţii, pentru Dumnezeu!” – a exclamat Hans...) Şi în sfârşit – nu se putea altfel! — ne-am oprit niţel în simpla, aproape sărăcăcioasa încăpere a vorbelor *Mehr Licht*! *1*...La ieşire l-am întrebat pe „bălai” de clădirea unde se aflase *Bauhaus*[194]construită de Henry Van de Velde. (Ca aspirant do arhitect vroiam să văd locul unde lucraseră împreună Walter Gropius, Paul Klee, Kandinsky, Moholy-Magy şi atâţia alţii...” „Nu ştiu – a răspuns Hans. Atelierele au fost mutate la Dessau.” „Şi după aceea?” Celălalt m-a privit supărat: „Nu pune întrebări idioate!” Avea dreptate, întrebarea mea era o capcană, pentru că eram mai mult decât la curent cu risipirea magnificei echipe de la *Bauhaus*... Am mers în tăcere până la casa lui Schiller, cam obscură şi melancolică în comparaţie cu autosuficienţa, solidă şi trainică, a locuinţei goethiene – şi aş spune deja romantică datorită medievalei înclinări a acoperişului ascuţit. „Aici s-au schimbat decorurile între ele – am zis, ca să zic ceva. Mai degrabă îl văd pe Faust în casa lui Schiller decât în saloanele lui Goqthe, pe când acestea ar fi un decor ideal pentru tragedia burgheză a Luizei Miller[195].” „Bălaiul” s-a sprijinit cu spatele de un perete: „Asta probabil că n-are urechi” – a spus, făcând gestul de a-l asculta. (Din când în când trecea câte un autobuz cu turişti, o fată cu fusta foarte călcată, un biciclist bătrân cu funii de ceapă atârnate de coarnele ghidonului. Puţini

194 Mai multă lumină! (în germ.). Ultimele cuvinte rostite de Goethe, cerând să se deschidă o fereastră ca să pătrundă mai multă lumină în încăpere; se citează cu sensul de „mai multă știință, mai mult adevăr”.

195 Personajul principal feminin din drama Intrigă și iubire de Fr. Schiller.

trecători; la această matinală oră duminicală tinerii din micul oraş probabil că plecaseră devreme în pădurile din apropiere, în timp ce părinţii lor se îmbrăcau în haine de culoare închisă ca să asiste la serviciile religioase...) Soarele, eliberat pe neaşteptate de pâclă, a luminat o stradă, „*Mehr Licht*" – am spus. „*Mehr Licht*!" – a repetat celălalt, ca un ecou. Şi după ce s-a odihnit, (le parcă traversarea pe celălalt trotuar l-ar fi costat un mare efort, a continuat, pe tonul celui care vorbeşte pentru el însuşi: „Poetul tocmai a fost scos din modestul său pat de pin şi aşezat într-un fotoliu, lângă fereastră. Rosteşte – «propriul său comediant» magnific ar fi spus Nietzsche – admirabila sa frază a deznodământului din actul final al unei somptuoase existenţe. Poetul contemplă pentru ultima oară priveliştea lumii – a lumii *sale*. Dar nu suntem în anul 1832. Suntem în 1937. Şi Goethe are norocul că fereastra camerei sale dă spre sud. Pentru că dacă ar fi dat spre nord, privirea lui, alunecând pe deasupra acoperişurilor, ieşind din localitate, străbătând pădurea Ettesberg, ar fi dat peste un loc numit Buchenwald. Nu ştii ce o Buchenwald? Un enorm patrulater închis în perdele de copaci mirosind a sământă de coconar şi a ghindă unde, în spatele gardurilor de sârmă ghimpată, păziţi de gardieni necruţători înarmaţi cu puşti-mitralieră, mii şi mii de oameni înfometaţi, pauperi, mizeri, loviţi, torturaţi, bolnavi ori nu, trebuie să tragă nişte care pline cu pietre scoase dintr-o carieră apropiată. Şi trebuie să facă asta *cântând*. Asta e ordinul. Şi, de aceea, acestor zdrenţe umane li se spune «*Caii cântăreţi*» – caricatură foarte fină, foarte proprie regimului, a *Maeştrilor cântăreţi* wagnerieni. Şi aşa cum Organizatorul de Spectacole Goethe spunea în Prologul la *Faust*: «Un om ce vrea cu trecere să fie / îşi va alege şi unealta cea mai bună... Maşini, prospecte, sforărie / Nu le cruţaţi!»[196], la Buchenwald există unelte şi există maşini şi există decoruri: barăci sumbre unde să gemi şi să agonizezi; harapnice, butuci şi lanţuri; o piaţetă unde

196 J.W. von Goethe, Faust, traducere de Lucian Blaga, București, 1968.

oamenii sunt ţinuţi nemişcaţi, uneori, timp de optsprezece ore; temniţe ca cea din *Fidelio*, dar în ale cărei celule nu încapi decât în picioare. Există un crematoriu, şi chiar o incredibilă «infirmerie» unde, pe mese de marmură cenuşie, paralele, nişte chirurgi de coşmar fac experienţe pe gemeni, pitici, fiinţe cu defecte fizice, realizând operaţii inutile, de tip comparativ, schimbând viscere între ele, înlocuind un organ cu altul, jupuind, tăind, îmbucătăţind cu ferăstrăul, sfredelind, în trupuri politice ostile regimului... Şl deasupra porţii de la intrarea în acest lagăr de groază, această inscripţie abjectă: «FIECĂRUIA DUPĂ MERIT”... «*Mehr Licht*» – a spus Goethe. Şi, ajuns în anul 1937, a privit peste pădurea Ettesberg şi a murit de scârbă şi de ruşine...” „Bălaiul” a trecut pe trotuarul celălalt, cu pasul unui om ce duce în spate ceva foarte greu... „Şi sunt evrei acolo?” – l-am întrebat când ne-am oprit iarăşi. „Fără îndoială; dar mai mult pentru că sunt comu* nişti decât pentru că sunt evrei.” „Femei?” (aici mi-a tremurat glasul). „Cred că nu. *încă nu*” A urmat o tăcere. Am umblat po străzi şi străzi, călcând, poate, pe unde călcaseră Johann Sebastian Bach, Wieland sau Franz Liszt. Eu însă nu mă aflam la Weimar ca să mă gândesc la Bach, Wieland, Herder, Franz Liszt şi nici la mama lor care i-a făcut. Şi, deodată, am izbucnit cu o întrebare care, de mai multă vreme, mi se pusese în gât: „De ce mă-sa m-ai adus aici?” „Pentru că la Berlin n-aş fi îndrăznit să-ţi vorbesc. Apartamentul meu – nu ştiu, nu se ştie, nu se ştie niciodată, dar se spune... — are microfoane care, după cum se pare – nu ştiu, nu se ştie, niciodată nu se ştie, dar so spune... —, transmit tot ce se vorbeşte unor înalte Urechi caro se bucură de puterile discreţionare şi fără drept de apel ale judecătorilor cu glugă şi teribil de anonimi ai Inchiziţiilor oficioase – cele ce îşi convoacă tribunalele secrete într-o clădire oarecare unde, eventual, ferestrele sunt împodobite cu colivii cu canari şi muşcate în glastră. Nu puteam să merg cu tine la berăria de la gara Friedrichstrasse: prea multă forfotă de călători, şi nu ştii dacă cel ce se aşază lângă tine şi se preface că citeşte

ziarul... în alte locuri sunt cunoscut... Sunt sfătuit să-mi cultiv prietenii latinoamericani, dar când soseşte vreunul dintre voi la Berlin, mă simt supravegheat... Să zicem că mi-e frică... Ţi-am vorbit despre Buchenwald – aducându-te până aici, unde pereţii au mai puţine urechi – ca să te afli la marginea ororii a ceea ce astăzi se numeşte, în însuşi leagănul Aufklarung-ului, «un lagăr de concentrare», aşa, pur şi simplu...” „Şi oamenii din Weimar ştiu că există?” „Cum să nu ştie, dacă e aici, lângă noi?

Dacă ne-am îndrepta într-acolo în maşină, la scurtă vreme am vedea drumul închis de un panou la vedere... Şi în spatele lui încep gardurile de sârmă ghimpată...” Şi se ştie ceva din ceea ce se întâmplă acolo?” „Mai răsuflă câte ceva. Dar, alături de cei care *ştiu* – care ştiu foarte bine – există cei ce preferă să *ignore* – *ştiind*. în orice caz este o temă de conversaţie care se evită... ca omagiu adus celor doi ce se congratulează în parfum de lauri.” (Şi îi arată, sarcastic, pe Goethe şi pe Schiller – Schiller cu cămaşa desfăcută, după moda romantică şi un manuscris de bronz în mână, Goethe aparţinând încă secolului al optsprezecelea, cu redingota sa lungă şi picioarele sale colosale în pantofi cu cataramă – care se înălţă, geniali şi magnanimi, pe un soclu înalt în mijlocul lui Theaterplatz.) „Tocmai *aceştia* sunt – am zis – cei care ar trebui să-i incite pe oamenii de aici să se ridice împotriva acestei ticăloşii; să se înarmeze cu puşti, pistoale, săbii de panoplie, fiare, ciomege, coase, orice-o fi, ca să termine cu această dezonoare a spiritului german.” „Ce *esperanza*, *chel*, ar spune un argentinian. Lagărul de concentrare de la Buchenwald a ajuns o afacere mai bună pentru Weimar decât însăşi casa lui Goethe. Brutarii, lucrând zi şi noapte, nu reuşesc să coacă pâinea pentru gardienii şi deţinuţii imensului stabiliment. Farmaciştii realizează beneficii măreţe, ca şi magazinele alimentare. Ieri – ai văzut – cârciuma Ursul Negru era plină ochi de uniforme. Temnicerii mai mari şi temnicerii mai mici ajută comerţul de cărţi, stampe şi «suveniruri», cumpărând imagini din Weimar, ilustrate cu portretele Christianei Vulpius sau

Charlottei von Stein, pres-papier-uri, gravuri, ghiduri şi chiar machete ale casei lui Goethe din piese de lemn ce trebuie îmbucate, cea mai frumoasă jucărie ce se putea imagina, ca să le trimită logodnicelor, soţiilor, copiilor... Buchenwald s-a transformat în Pactol1. *Bigmoney*. Regina prosperităţii. Ruckert[197] îi numea pe Goethe, Wieland şi Herder «cei trei matadori». Acum ar putea vorbi de o mie, trei mii de matadori. Un oraş de matadori...” „Dar, în sfârşit, n-o să-mi spui că toată lumea de aici o de acord cu...” „Evident că nu. Dar există adepţii lui *laissez** *faire1*, cei ai lui «eu nu sunt de vină», care sunt o enormă majoritate. Dacă ştiu ce se întâmplă în spatele sârmei ghimpate, so prefac că nu ştiu. Şi dat fiind că lucrurile sunt cum sunt, şi că nici tu, nici eu n-o să schimbăm nimic, atunci... Să trăiască cine-ţi place! cum zic spaniolii.” „Dar, totuşi, o răzvrătire a spiritului, a sensibilităţii, un instinct de solidaritate umană.” „Bălaiul” m-a privit în ochi: „Ascultă, în mai ’33, naziştii au ars cărţile lui Freud pe unul dintre multele ruguri ale culturii po care le-au aprins în Berlin. Şi cred că au făcut bine, pentru că nu mai era nevoie de cărţile lui Freud, acolo unde Hitler îi furase toată clientela posibilă cu o metodă mult mai simplă şi mai economică decât psihanaliza... Adolf a ocupat *mânu militari*[198] [199], cabinetul medical al lui Sigmund. Şi ca să scoată energii din inhibaţi, frustraţi, debili; ca să-i elibereze de fantasmele şi complexele lor pe «nimicniciţi» şi umiliţi, pe amărâţi, nesatisfăcuţi, încornoraţi, fetişişti, sado-masochişti, pederaşti, obsedaţi, zdrenţe nehotărâte, înfometaţii de autoritate, despoţii cu ciorapii rupţi, Avizii de însemne şi Comenzi, ucenicii-asasini ai Tatălui, nu există cadou mai minunat decât o pereche de cizme, o centură cu cataramă groasă şi o brasardă roşie cu negru. Dreptul de a urla *Sieg Heil*![200] la orice oră din zi face cât

197 Râu din Lidia cu nisipuri aurifere. Se spune că lui îşi datora Cresus imensa sa bogăție.

198 A nu-i păsa cuiva ce fac ceilalți (în 1. fr. în orig.).

199 Prin forța armelor (în 1. lat. în orig.).

200 Trăiască victoria! (în 1. germ. în orig.).

tot ce poate da din el un pacient, în tranşe, într-un lung şi dificil katharsis al subconştientului. In ziua când un miros de centiroane a invadat ţara, partida a fost câştigată. Milioane de inimi obscure au bătut în măsura patra a patra în ritmul marşului militar; le-au crescut gheare măgarilor, s-au înălţat piticii, au devenit feroci slugarnicii, dorinţele înfrânate s-au încălţat în piele lustruită cu cremă şi homosexualii s-au încurcat într-un hăţiş de curele şi accesorii militare ce s-au transformat pe loc într-o acceptată şi delicioasă închisoare. Cântând *Horst Wessel Lied*[1] şi autorizat să se proclame Om cu Sânge Pur şi reprezentant al unei Rase Alese, orice căcat şi-a pus pe cap un coif de Cavaler Teuton ca să instaureze un Regat de o Mie de Ani (mereu 1000, vechiul milenarism care nu se mulţumeşte niciodată cu o perioadă de unu, două, trei secole – şi ar fi şi-aşa destul – că are nevoie de trei zerouri ca să se afirme într-un număr rotund). învingătorul bunului Sigmund a exaltat valorile brutalităţii, suficienţei, dispreţului faţă de categoriile intelectuale, valori cărora lumea intelectuală şi filosofică le este străină, fiindu-le inaccesibilă. La dracuz categoriile kantiene! La dracuz logica lui Hegel! Acum, orice vânzător de aspiratoare electrice sau de poliţe de asigurare, orice cultivator de rubarbă (nu ştiai că rubarba, fiindcă este nemţească, e superioară celor mai bune lămâi din lume? află din presa noastră!), orice fabricant de port-chei sau de insigne cu efigia lui Hitler (şi există o întreagă industrie din asta, ca cea care exploatează mitologia wagneriană la Bayreuth) se vede în chip de «trestia gânditoare» a lui Pascal; în orice caz, un Supraom transferat în mod avantajos din planul lui Nietzsche în planul lui *Mein Kampf*...” După această tiradă ca un torent, „bălaiul” rămăsese fără suflu. Şi eram eu, acum, cel ce făcea pe Avocatul Diavolului: „Oamenii pe care mi-i zugrăveşti tu par ieşiţi dintr-un uriaş *esperpento*[201] de Valle-Inclân. Dar jurnalele cinematografice ne arată ceva foarte diferit. Pentru că imensele stadioane unde Fiihrerul îşi adună adepţii nu

201 Unul dintre marşurile partidului nazist din Germania.

sunt umplute numai cu oameni din *esperpentos*. Acolo sunt fete frumoase, tineri viguroşi, severi taţi de familie – şi chiar foarte solizi discipoli ai lui Heidegger[202]. Asta, ca să nu vorbim de magnificii muzicieni, de prestigioşii dirijori care s-au alăturat marilor fanfare militare ale regimului.” „Asta e. Asta-I cel mai teribil lucru: oamenii de bine, oamenii inteligenţi îi cântă în strună. Pentru că ăştia nu sunt înşelaţi. Nu. Toţi au citit *Mein Kampf*. Toţi au ascultat şi au analizat discursurile lui Hitler. Şi *au ales*. Asta este îngrozitor: *au ales*. *Au optat* pentru violenţă, arbitrarietate, legea celui mai puternic, alcătuind escadroane barbare menite să ardă cărţile, să distrugă partiturile, să epureze muzeele şi bibliotecile. Legea torţei, a securii şi a măciucii. Şi o dată cu asta, aceşti puternici, aceşti orgolioşi, au început să-şi joace rolul de Aleşi, de Iluştri, conform celor publicate de Rosenberg[203], gânditorul, filosoful, rasistul integral, maximul ideolog al sistemului cu surprinzătoarea particularitate că el, Rosenberg, este rus din naştere şi că teoriile sale se alimentează din francezul Gobineau şi din Chamberlain ginerele lui Wagner, englez get-beget, care a devenit cetăţean german doar la vârsta de şaizeci şi ceva de ani...” „Bălaiul” respiră adânc: „lartă-mă că *m-am uşurat* – cum ziceţi voi cubanezii; dar simţeam nevoia.” „Bine... dar tu eşti în serviciul acestui regim.” „Pentru că n-am altă soluţie. Cei care lucrăm la departamentul de propagandă pentru străinătate – publicaţii, radio etc. — ştim, în mod obligatoriu, multe lucruri care răspund unor intenţii ţinute încă în secret. Pregătim căile unor acţiuni viitoare în curs de elaborare. De asta suntem teribil de supravegheaţi. Eu aş putea pleca de aici (adică, să fug de asta) doar dacă aş avea un pretext valabil. Şi nu reuşesc să-l găsesc.” „Există în Germania o mişcare în clandestinitate?” „Cum să nu existe! Ba chiar reuşește să

202 Martin Heidegger (1889-1976), filozof german, reprezentant al existențialismului „ateu”.

203 Alfred Rosenberg (1893-1946), teoretician nazist și om politic german, unul dintre principalii ideologi ai național-socialismului și ai antisemitismului.

publice o foaie, *Rothe Fahne*, într-o ediţie în miniatură!” „De ce nu-i cauţi, atunci?” „înalţii Ochi m-ar vedea imediat. Şi să zicem că sufăr şi de ceea ce voi, oameni ai bărbăţiei, numiţi «lipsă de viscere».” „Şi cum ai căzut în cursă?” „Datorită stupidei pretenţii de a fi *apolitic* în acest veac. Da. Nu mă privi aşa. Ne-am cunoscut când în Montparnasse s-a răspândit acea febră a politizării, a angajării – îţi aminteşti?... Am vrut să-i imit pe ceilalţi. Dar, bineînţeles!... fără să mă *înrolez*. Intrarea în partid însemna acceptarea unei discipline. Am preferat, deci, acea stângă mai la stânga decât stânga ţinută de stânga, care este cea a «Celei de a Treia Soluţii». Formula e simplă: respingi societatea capitalistă (atitudine de răzvrătire, simpatică, tinerească...), dar proclami, totodată, că marxismul este caduc, anchilozat, depăşit, învechit, gagâ (pe mine nu mă duceţi! nu sunt unul din măgarii care acceptă consemne!) şi cauţi o ieşire care te poate conduce în aceeaşi măsură la München sau la budismul sectei *Zen*. Eu m-am îndreptat spre München. Şi, dintr-o dată, am încetat să mai fiu Omul-Aspirina-Bayer ca să devin Omul-Naţional-Socialist ataşat unui important organism statal, însărcinat cu o misiune de maximă importanţă. într-o noapte am schimbat valijoara de comis-voiajor cu spada lui Sigfried[204]. Pentru că sunt blond – «bălai» – am dreptul mai mult decât legal, sunt povăţuit, încurajat, să pun jos toate femeile blonde ale Creaţiunii. Toate fesele lui Rubens, pentru mine! Toate zeiţele olimpice jucate în filme de Leni Riefenstahl, din astea cărora săritura în lungime, craulul şi suta de metri plat, întărindu-le muşchii intimi, le-au creat un minunat *casse-noisettes* acolo unde ştiu eu! Un vis! Şi o mie de ani mai departe!... (Schimbă tonul, coborând, brusc, diapazonul vocii.) O mie de ani ca să vezi ceea ce am început să văd şi să ştiu eu în mai puţin de unul (arătând spre Buchenwald). Drama mea este cea a tipului care, ca să nu se angajeze, a făcut cea mai proastă afacere: o afacere cu războiul. Pentru că Războiul, cel

204 Erou din mitologia germană; imul dintre personajele principale ale tetralogiei Inelul Nibelungilor de R. Wagner.

mare, cel pe care nimeni nu şi-l poate imagina, este deja pornit (pregătim chiar sufletele favorabile ale germanilor care trăiesc în Chile, Bolivia, Paraguay, Mexic...). Repetiţia generală e în Spania, cu Legiunea Condor şi restul. Şi în acest război îmi voi găsi, probabil, cea mai mizeră moarte: *cea de a cădea în luptă pentru o cauză în care nu se mai crede*. Moartea inutilă. Moartea cea mai tâmpită care poate încheia o viaţă." „Să cazi pentru a cădea; mai bine să cazi pentru că activezi în mişcarea clandestină." „Mi-e o fricA atroce de tortură. Dacă m-ar *presa* aş face mai mult rău decAl făcând ceea ce fac..." Deodată, văzând că iarăşi ne întorceam spre Hotelul Elefantului, l-am oprit pe Hans şi l-am apucat do revere: „Şi cu un suflet atât de eroic în faţa înalţilor Ochi şi a înaltelor Urechi, cum spui tu, o să te ocupi serios, mâine, do problema care mă interesează?" Celălalt a făcut o figură atât do chinuită, atât de lungă – cu buzele tremurând – în ultimul gest tărăgănitor de a-şi curăţa ochelarii cu o batistă, încât, înainte do a-l auzi, am simţit spaima ce se simte în faţa iminentei descoperiri a unui adevăr de temut. „în sfârşit, mă obligi să-mi golesc sacul – a zis. De când am plecat din Berlin, tot amân momentul, de la o oră la alta." Şi, ridicând brusc tonul ca să-şi facă curaj: „Nu e nimic de făcut. Mă auzi. Nimic. Am verificat totul..." Tatăl Adei, privat de dreptul de a-şi practica meseria de avocat fiindcă e evreu, crezuse că în calitatea lui do veteran din războiul din '14, decorat la Verdun, poate să facă uz de meritele sale patriotice, împreună cu alţi colegi evrei, tot foşti combatanţi, care erau în aceeaşi situaţie cu el. A organizat nişto reuniuni – şi a fost repede denunţat de portăreasă. Şi, într-o seară, toată lumea a fost arestată. Şi când a sosit fiică-sa, aflând de cele întâmplate şi văzând că apartamentul fusese percheziţionat în chip brutal – broaşte sparte, dulapuri deschise, sertare răsturnate, hârtii împrăştiate – a comis ireparabila greşeală de a se înfierbânta, a striga, a acuza, şi a cârpi o palmă ce a răsunat prea tare pe un obraz nazist, asurzind toată strada... Chiar în noaptea aceea au ridicat-o oamenii lui Himmler..." „Dar..." „Aşa ceva e fără

drept de apel. Răspunde unei formule ce constă din două cuvinte deosebit de poetice: *în noapte şi în negură*[205] pare o frază de Novalis. *în noapte şi în negură*. Nimeni n-a văzut nimic, nimeni n-a auzit nimic, nimeni nu ştie nimic. O călătorie într-o ţară unde nu există poştă, care nu figurează pe hărţi. O călătorie din care niciodată un evreu nu s-a mai întors...” Şi cum nu mai avea nimic să-mi spună, m-a.luat de braţ, călăuzindu-mi spre hotel paşii mei şovăitori de om cuprins de stupoare. Cred că l-am auzit spunând ceva ce mi-a venit în ininte după câteva ore, în expresul ce mă ducea la Paris: „Istoria face ironii ciudate: Freud iubea în mod deosebit un loc din Bavaria. Da. Un loc numit Berchtesgaden[206].”

10

...Când mă trezeam acum, dimineaţa târziu, după un somn greu şi păstos, obţinut cu somnifere, mă întorceam într-o lumo în mod intolerabil lipsită de sens.

Totul îmi părea străin, nelocuit, fără valoare şi lipsit de calitate, într-un aer ce nu putea fi respirat de două guri. Amuţise cotidianul – şi atât de plăcutul – contrapunct al abluţiunilor, robinete deschise, flacoane mişcate, răsuflarea flăcărilor albastre ale aragazului, sub un bol de sticlă unde bolborosea o cafea, primită din Cuba, ce îmi reda, pentru câteva secunde, ambianţa copilăriei – „*C’est alors que l’odeur du café remonte l’escalier*”[207], scrisese SaintJohn Perse, în admirabilele sale *Elogii*. Doar în amintire rămâneau graţioasele efecte de perspectivă alo unui corp în căutarea papucilor rătăciţi sub comodă; râsetele şi luptele pentru un burete de baie, pentru convieţuirea în aria aceleiaşi oglinzi – eu, încercând să mă bărbieresc pe deasupra umărului ei, ea, dându-mă la o parte cu coatele ca să se pieptene; imposibilele încercări de coexistenţă a amândurora în apa plină de clăbuc a unei căzi mult prea înguste pentru asemenea comodităţi. Erau

205 Nacht und Nebel (în germ.), denumire dată de naziști deținuților politici condamnați să piară în lagărele de concentrare fără urmă.

206 Reședința lui Hitler.

207 Atunci mirosul cafelei urcă pe scară (în 1. fr. în orig.).

zile când, revenind la cotidiana mea solitudine, încă somnoros, căutam cu mâna dreaptă, căldura unui mijloc adormit, şi găseam doar răceala cearşafurilor părăsite, şi în faţa pustiului propriului meu corp, aflat într-o izolată şi stupidă unicitate, mă ridicam deasupra apăsării propriei mele tristeţi simţindu-mă la fel de gol pe dinăuntru pe cât de gol îmi părea spaţiul propriei mele locuinţe. Nu puteam fi cine eram când nu mă trezeam privind-o în somnul ei adânc – poate copleşită de lungul şi intensivul ritual care, cu ore înainte, o învinsese – ce implica (ăsta era stilul ei) o incredibilă dezordine de perne răvăşite, strânse în braţe, atârnând pe jumătate în afara patului, căzute pe jos, aşezate între genunchi – întotdeauna acolo unde nu era locul lor. Uneori dădeam la o parte cearşaful care o acoperea pe jumătate ca să o admir îndelung, cu o privire ce se oprea cu duioşie asupra a tot ceea ce, într-o noapte veşnic nouă, veşnic diferită de cea dinainte deşi se repetau aceleaşi gesturi, ar fi fost un izvor de desfătare în ritmul ultim al paroxismelor. Niciodată n-aş fi crezut – bărbat al micilor aventuri trecătoare – că o fiinţă se poate vedea atât de întruchipată în alta. Nu mai îmi ajungea propria-mi piele pentru a-mi delimita conturul; venele îmi rămâneau scurte; mâinile mele căutau mânerul altor mâini; vorbeam cu o voce care îmi părea depărtată şi străină, pentru că suna în fraze banale, simplu ricoşeu verbal, când trebuia să răspund la o întrebare sau să întorc un salut. Mă rădeam, mă îmbrăcam, ieşeam, mâneam ceva, mă întorceam acasă cu ziarele ce rămâneau împăturite, fără să fi fost citite; ieşeam iarăşi, beam enorm, deşi alcoolul îmi aducea o foarte mică uşurare, incapabil să fiu atent la nimic, să urmăresc o conversaţie, să-mi dau seama de ce se întâmplă pe ecran când – neputând suporta oamenii, căutând tovărăşia umbrelor – intram într-un cinematograf, ca să plec la jumătatea filmului, interesându-mă prea puţin dacă asasinul e sinistrul majordom, falsul paralitic sau ciudatul detectiv de la Scotland Yard. Sufeream de o boală a absenţei care mă lovea prin crize intermitente, rafale puternice, izbituri de valuri în adâncuri care, dintr-o dată

îmi făceau odios tot ce mă înconjura. Era un zbucium tăcut şi lăuntric care mă azvârlea de peste tot, încercând să-mi uit de mine însumi în mişcare, uimire, reînnoirea lucrurilor vizibile oferite – fără să mă potolesc, însă, în felul acesta – de autobuz sau de metrou. Călătoream de la un capăt de linie la alt capăt de linie, fără ţintă, fără să cobor niciunde, citind maşinal, de-a-ndoaselea şi normal, toate inscripţiile pe care le vedeam şi a căror citire inversă îmi oferea ceva ca nişte cuvinte dintr-o limbă necunoscută: *Menier* – *reineM*, *Emulsion* – *noislumE*, *Orangina* – *anignarO*... *Reinem*, *noislumc*, *anignaro*... Dar la sfârşitul acestor călătorii întotdeauna se afla un bar. Un bar care întotdeauna conducea la alt bar. Şi aşa s-a întâmplat că, într-o noapte, rătăcind din bar în bar, am ajuns la „*La Cabana Cubana*", unde nu mai voisem să mă întorc până atunci, fiindcă acolo o cunoscusem pe Cea care *în negură şi în tăcere* se scufundase într-o noapte fără sfârşit. Cu toate acestea, a fost o uşurare pentru mine să mă întâlnesc aici cu Django Reinhardt aflat într-o însufleţită conversaţie cu Gaspar Blanco în timpul unei pauze a orchestrei. „Eşti hotărât?" – întreba Django. „Da." „Aşa de mult îţi place războiul?" „Nimănui nu-i place războiul. Dar cred că a venit momentul să muncim acolo unde trebuie să muncim." „Dacă-i aşa... — a zis Django, fără ca faţa lui ermetică de ţigan să reflecte cea mai mică surpriză: Şi când vrei să pleci?" „Termin aici săptămâna viitoare." „Fiecare face ceea ce poate să facă. Un chitarist căruia îi lipsesc două degete ar fi puţin folositor într-o luptă – a spus Django. Şi tu ştii marşurile militare?" „Am de gând să sun atacul cu *La Chambelona* – a zis Gaspar, a cărui trompetă se odihnea pe tăblia de lemn a barului: Ai să vezi că nu-i deloc un *slow*" Şi ducând instrumentul la gură, a făcut să sune, acum însă, cu un timbru metalic, brutal, imperios, notele acelui dans născut în scandalul şi înşelăciunea unei campanii electorale, care însă, în noaptea aceasta, cântat într-un ritm agresiv, dobândea un înfricoşător aspect marţial. ("*Ae*, *ae*, *ae la Chambelona*", pe care o cântasem de atâtea ori în insula mea, cu cuvinte parodice, pline de

subînţelesuri, impudice uneori – cum se întâmplase în Mexic cu *La Cucaracha* – ce ajungeau să-şi bată joc de Preşedintele Republicii, în vreme ce a sa Primă Doamnă era plasată în numita *zonă* – de toleranţă, bineînţeles; adică în cartierul curvelor...) „Muzică ce te îndeamnă la luptă – a zis Django imperturbabil, plătind un pahar băut cu încetineala de gesturi – aproape de imagini filmate cu încetinitorul – pe care eu i-o cunoşteam. *Good luck*, Gaspar. Mâine plec şi eu spre sud. Dar eu mă duc în pelerinaj la Sfânta Maria del Mar, patroana ţiganilor. Pentru Fecioară o să improvizez, în faţa altarului său, pe tema *Honeysuckle Rose*. Fecioarei îi place jazul...” Şi a pornit pe scară, ducând cutia neagră a fermecatei lui chitare... Eu, însă, nu înţelegeam despre ce se vorbise. „Nimic important. Mă duc să lupt în Spania – a spus Gaspar. E de-ajuns, nu?” Şi îşi mângâia trompeta: „Mi-a fost greu s-o stăpânesc; e mai uşor cu o muiere. Ani de muncă. Dar mi-a fost recunoscătoare: m-a scos dintr-o fanfară municipală de târguşor şi m-a adus în Europa. Datorită ei am văzut mormântul lui Napoleon, Turnul Londrei, *Tivoli* din Copenhaga, copilul pişăcios din Bruxelles1 urşii din Berna şi Femeia Despuiată[208] de la Prado – cam pipernicită şi cu ţâţe mici pe gustul meu. (îşi priveşte din nou trompeta.) Sunt zile – pe onoarea mea! — când mă întreb dacă ea e cea care mă trage după ea, sau eu o împing pe ea; dacă nu merge ea înainte şi eu în urma ei. Acum simt că a obosit să cânte ca să-i distreze pe nişte inutili, puturoşi cu bani, împuţiţi în smoching, burgheze târfe şi târfe profesioniste – care nu sunt cele mai rele. Vrea să-şi schimbe viaţa. Uite-te ce culoare are. A devenit palidă în beciul ăsta. Trebuie s-o scot la soare. Vrea să cânte în aer liber. (O mângâia din nou, de la pistoane până la pavilion, cu o mână drăgăstoasă.) Dar ţi-a venit ceasul, fetiţo. Acum o să cânţi în Brigăzile Internaţionale.

208 Manneken pis (Copilul care face pipi), fântână din Bruxelles, cu o statuetă de bronz, care i-a dat și numele, copie a celei originale, pierdută, sculptată de J. Duquesnoy cel Bătrân în 1619; simbol al orașului.

Batalionul *Abraham Lincoln*. Să vedem dac-o să te porţi ca un bărbat...” Orchestra explodă într-un *break*[209] pentru a atrage atenţia dansatorilor. Gaspar s-a întors la pupitrul lui. Am rămas singur. „*Ingrimo^ şi singur*” – cum obişnuia să spună Hans, imitând vorbirea venezuelenilor. *Ingrimo*. Nu ştiu exact ce înseamnă acest cuvânt. Dar, datorită dezolantei sonorităţi a silabelor sale, mi se năzărea că este expresia maximei abandonări. Pe estradă, făcând pe îngerul Bunei-Vestiri, fără să-şi propună, trompetistul lansa spre mine notele percutante ale melodiei *La Chambelona*, încurajând, în viscerele mele, naşterea unor exasperări şi aversiuni interioare. Dincolo de Pirinei, mii de oameni veniţi din toate colţurile lumii luptau contra unei realităţi, contra unui sistem, şi, mai ales, contra unui *spirit* – cuvânt prea elevat pentru ceea ce desemna în acest caz! — ce aparţinea oamenilor care îl asasinaseră pe Julio Antonio Mella, care închiseseră, torturaseră, doborâseră atâţia colegi de-ai mei de la Universitate; aceiaşi care creaseră infernul din insulele Lipare; aceiaşi care, cu bombe de putere mare îi exterminaseră pe nobilii călăreţi medievali din Gondar1; aceiaşi care instalaseră oroarea Buchenwald-ului în ambianţa de la Weimar; aceiaşi care strigau: „*Jos inteligenţa*! *Trăiască moartea*!”; aceiaşi care mă privaseră de unica prezenţă ce-mi fusese *necesară* vreodată şi care acum, pierdută pentru totdeauna, îl umplea de o ură coercitivă, răzbunătoare, multă vreme îngropată, azi ajunsă la maturitate, pe Omul Părăsit, fără voinţă şi fără rost, care eram eu doar cu o jumătate de oră înainte. Hotărârea mea a fost bruscă, venită dinlăuntru, fără vreo obiecţie posibilă. Era ca şi cum cineva m-ar fi strigat, ca şi cum numele meu mi-ar fi intrat prin urechi, devenit gigantic datorită unui ecou multiplu, dominând urletul unei furtuni – de parcă aş fi găsit un mod de a o *recupera*; de parcă, alăturându-mă în mod voluntar infernului unui război, aş fi răscumpărat-o asemeni lui Orfeu în Regatul Tenebrelor pe cea care acum era Umbră între Umbre. Era

209 Termen folosit în jazz; improvizație melodică, ritmică și armonică liberă.

o obligaţie. Era o datorie. O să încetez să mai fiu *Ingrimo* – „văduvul, neconsolatul”, cel din „turnul abolit” al lui Nerval: „*ma seule étoile est morte*”[210] – ca să mă găsesc pe mine însumi, nou. Eu, între oameni ce erau din acelaşi aluat cu mine, cu care trăiam în frăţie de luptă împotriva a tot ceea ce învăţasem să detest în lume... Şi Orfeul din divagaţia anterioară, acum eliberat deodată, ca printr-o operaţie de medicină instantanee, de tot alcoolul băut încă din ajun, se vede pe el însuşi cu o armă în mână: trăgând, uşurându-mă, luându-mi revanşa. Să trăiesc pentru ceva de vreme ce nu mai puteam trăi pentru *cineva*: *NO PASARÂN*. NU VEŢI TRECE. în această clipă îmi însuşesc o lozincă până ieri îndepărtată: „FRONTUL POPULAR DIN MADRID ESTE FRONTUL POPULAR AL LUMII.” Să trăiesc la dimensiunea maximă – zile, săptămâni, luni, cine ştie? — chiar de-ar fi cu preţul unei existenţe până ieri inutile. „Vino-n-coa, Gaspar... Ce trebuie să fac ca să vin cu tine în Brigăzi?” „Să te înscrii. Te duc eu mâine. Mai sunt douăzeci de cubanezi care de-abia au sosit. Printre ei, mai mulţi medici, cu instrumente medicale şi tot ce trebuie. O să plecăm împreună. Din Gare d’Austerlitz. Până la Perpignan. De acolo la Figueras – cred că prin munţi. Partidul se ocupă de tine.” „Dar...” „Ce?” „Eu nu sunt membru al partidului.” „în cazul de faţă, nu contează; te cunosc şi,e de-ajuns. Ceea ce contează acum e să ai boaşe, chef să lupţi şi să vrei să termini cu fascismul ăsta pui-de-căţea. NU VEŢI TRECE.” Şi a ridicat pumnul la nivelul tâmplei, cu degetele strânse pe pistoanele trompetei.

Să fi fost zorii zilei când am cinat cu Gaspar la acel *MitchelVs* de pe Rue Fontaine unde, într-o încăpere din spate rezervată profesioniştilor şi iniţiaţilor – erau acolo o pianină ce cunoscuse zile mai bune, un *drum* cumpărat de la Muntele de pietate, un contrabas, cu stăpân necunoscut, abandonat într-un colţ într-o noapte de beţie... — se adunau interpreţii de jazz, după ziua lor nocturnă, ca să aştepte dimineaţa în mirosuri de *hamburger*,

210 Fostă capitală a Etiopiei.

welshrarebit[211], *hot-dogs* şi ceapă prăjită. (Acolo îi auzisem cântând, aşa, de plăcere, ca să se cunoască mai bine unii pe alţii, ca să caute posibile variaţiuni pe o temă, ca să se amuze, ca să se joace, ca să se întrunească în mod neaşteptat în prodigioase *jam sessions*[212], pe Duke Ellington, Luis Armstrong, Django, po fratele lui, Nana, tinerii trompetişti Bill Coleman şi Dizzy Gillespie, pe frumoasa mulatră Aida Ward, pe cealaltă mulatră, Bessie, o vreme amanta poetului suprarealist Robert Desnos – în inepuizabile combinaţii aleatorice, triouri improvizate, concerte pentru clarinet şi baterie, saxofon şi pian, care, deseori, porneau de la teme devenite clasice ca *Lady be good*, *I gol rhythm*, *The man I Iove*, sau de la deja venerabilele piese antologice *Tea for two* sau TVger-rag...) Dar sufletul meu întărit şi totodată neliniştit, proiectat spre viitorul imediat, se desprinsese de tot ceea ce îl înconjura. Şi se iveau noi preocupări: „Nu ştiu să trag cu o armă.” „Or să te înveţe acolo!” „Tu crezi c-o să fiu în stare?” „Asta vezi în momentul când te dai cu dinţii do piatră. Despre asta nu s-a scris nimic. Există pirpirii şi slăbănogi care se comportă ca nişte eroi; după cum există zdrahoni, care au făcut box la gimnaziu, cu musculatură olimpică, şi so pişă pe ei când aud prima împuşcătură...” „Şi moartea?” „Ascultă, dacă ai şi început să te gândeşti la moarte, rămâi la Paris, (îl chemă pe băiat să plătească.) Pe mine, când e vorba de războaie, nu mă surprinde numărul morţilor; ceea ce mă uimeşte este enorma cantitate de oameni care rămân în viaţă ca să-i numere. în jocul «şarada chinezească», pe care îl cunoşti bine, 8 e *marele mort*, dar 9 e *elefantul*, animal ce moare de bătrâneţe, ridicându-şi trompa. Cine pleacă la război trebuie să cugete că, la ceasul tragerii la sorţi, va câştiga mai mult cu 9 decât cu 8. Aşa că aplică povestea asta. Eu, deocamdată, mizez pe

211 Pastă de brânză, bere și lapte, care se mănâncă, de obicei, la micul dejun (în 1. engl. în orig.).

212 Jam session, execuție improvizată de către muzicieni care, de obicei, nu lucrează împreună și care cântă de plăcere (în 1. engl. în orig).

9...” M-am întors la locuinţa mea, care mi s-a părut mai puţin goală, mai puţin sinistră decât în zilele anterioare. în sfârşit – fir-ar să fie! — luasem o hotărâre adevărată în viaţa mea. în sfârşit exista ceva *datorat voinţei mele – o* acţiune înţeleasă fără să mă văd încolţit de evenimente sau de deciziile altora. Şi asta, coborându-mă la cea mai mizeră condiţie din punctul de vedere al castei mele: cea pe care un aristocratic general francez o calificase, la începutul secolului, ca „Maşinărie tactică elementară lipsită de importanţă” – adică, soldat prost. Soldat prost şi foarte prost o să fiu pentru că aşa aveam chef – şi mă gândeam la scandalul provocat de această veste la seratele dansante, ceaiurile de dame, cocteilurile cu toalete înzorzonate şi recepţiile date pe Caile 17, când se va vorbi despre asta în casa mătuşă-mii, în cercurile prezidate de nepotul lui Romanones şi celelalte Titluri care, în expectativă şi din precauţie, îşi prelungeau şederea în America Latină, cântând osanale lui Francisco Franco Bahamonde, trupelor marocane, lui Millăn Astray, Queipo de Llano, şi altor fii întru spirit şi faptă ai acelui Valeriano Weyler (iertată-mi fie fixaţia) ce provocase moartea a mii de compatrioţi de-ai mei în îngrozitoarele sale lagăre de *re-concentrare*, a căror Capitală a Spaimei era acel Jaruco al florilor şi al munţilor în trepte, unde cadavrele celor morţi de foame ori de boală erau lăsate să putrezească sub ferestre, în colcăială de viermi, secreţii de stârvuri şi stoluri de vulturi pleşuvi, pentru că nu existau energie suficientă, nici căruţe, nici cărucioare ca să fie duse la groapă... Soldat aveam să fiu şi, gândindu-mă la asta, am achiziţionat câteva lucruri de care un soldat putea avea nevoie când se apropie de front: o spirtieră minusculă cu pastile de alcool solid, o crăticioară de voiaj pentru făcut cafea; apă oxigenată, dopuri de ceară pentru pus în urechi, tuburi de deodorant, ochelari de soare, şi chiar un periscop extensibil, cu oglinzi montate pe bare metalice (care îndoit încăpea într-un buzunar) ca să privesc peste parapetul tranşeelor. „Ai suflet de *boy-scout* – a zis Gaspar, râzând pe cinste după ce a văzut cumpărăturile mele din

după-amiaza aceea: Aruncă toate căcaturile astea la gunoi, şi notează ce trebuie să iei cu tine. Şi dictând: Unguent contra păduchilor lăţi; hipermanganat în pliculeţe (că hipermanganatul e foarte bun, ocupă loc puţin şi foloseşte la orice); un briceag bun, cu de toate, din astea care au deschizător de conserve şi tirbuşon; leucoplast, nişte săpun ordinar care să-ţi folosească şi ca să te speli şi ca să cureţi de grăsime gamela; nişte vată, prafuri de aspirină şi un suspensor... Şi – era să uit! — două duzini de prezervative, cel puţin, pentru că atunci când te-ntorci de pe front după co n-ai mirosit muiere trei săptămâni, orice păduchioasă, orice jegoasă ţi se pare că e Mae West." (Hotărât lucru, lui Gaspar îi plăceau femeile „cu carne pe ele", cum spuneam acolo...)

Mai rămâneau cinci zile până la plecare. M-am gândit, deodată, că ar fi bine să dobândesc o bază ideologică ca să-mi fundamentez acţiunea pe ceva solid. Şi am deschis, pentru prima oară, *Capitalul* de Marx. Am început să citesc: „*Avuţia societăţilor în care domneşte modul de producţie capitalist se prezintă ca o uriaşă îngrămădire de mărfuri.*" (Pe loc închipuirea mea se îndepărtează de text pentru a-mi înfăţişa imagini: cele ale marilor depozite din Havana Veche, unde unchiul meu, „Domnul Conte" păstra enorme cantităţi de saci, baloturi, lăzi, butoaie, pachete, bidoane de untură, jamboane sărate, sub grinzile unor vechi palate, cu blazoane deasupra porţilor, părăsite, de mulţi ani, de primii lor stăpâni...) „*Marfa este, în primul rând, un obiect exterior, un lucru, care prin proprietăţile sale satisface un anumit fel de nevoi ale omului. Natura acestor nevoi, chestiunea dacă ele provin, de exemplu, din stomac sau din fantezie, este indiferentă.* " Dintr-o dată, Marx – niciodată nu m-aş fi gândit la asta – mi se dezvăluia ca un minunat scriitor: *stomac şi fantezie*, ordinarul şi lucrul elevat, aspectul intestinal şi cel ascendent, bestie şi *nous*[213]-, contrast realizat cu cea mai mare economie de cuvinte. Cel pe care mi-l imaginasem ca pe un arid teoretician al cifrelor şi al

213 Inteligența, spirit (în 1. engl. în orig.).

plusvalorii, începe să mă intereseze ca prozator. De la prima pagină, intră direct în miezul problemei, cu o uimitoare funcţionalitate a vocabulei: „*Orice lucru util, ca fierul, hârtia etc. trebuie privit sub un dublu aspect: al calităţii şi al cantităţii. Orice asemenea lucru este o totalitate de proprietăţi numeroase şi poate fi deci util în diferite privinţe.*” Acum, însă, privesc cele trei volume ale ediţiei mele cu o imensă mâhnire: cum de nu m-am gândit să le citesc înainte? Nu mai aveam timp. Poate doar să le răsfoiesc. Şi sărind unele pagini, mă minunez în faţa culturii umaniste a celui ce, pentru a ne vorbi despre ceva atât de trivial şi prozaic cum este *marfa*, se sprijină pe un Aristotel care, în două fraze bine citate „exprimă clar ideea că *forma bani* a mărfii nu este... decât expresia valorii unei mărfi într-o altă marfă oarecare.”1 Neguţătorul din Veneţia îşi arată nasul iscoditor acolo unde filosoful, referindu-se la marea industrie, trasează, cu un singur vers ales cu siguranţă, un portret al „oamenilor de cantitate” – căci nu „de calitate” – pe care îi cunosc prea bine: „*îmi curmi viaţa dacă îmi iei ceea ce mă face să trăiesc.*” Mai departe, discutând despre monedă, merge cu haz de la scrisoarea scrisă în Jamaica de Cristofor Columb, până la *Antigona* de Sofocle, trecând prin Shakespeare, superb invocat în superbele versuri din *Timon din Atena*:

Gold? yellow, glittering, precious gold?
Thus much of this, will make black, white; foul, fair;
Wrong, right; base, noble; old, young; coward, valiant[214] [215]*...*

---

214 Citatele au fost extrase din Karl Marx, Capitalul, ed. a II-a, București, Editura PMR, voi. I.

215 Aur? Lucitor? De preț ?...

Atât cât este - aici va preschimba în alb ce-i negru și-n frumos ce-i hâd;

Ce-i rău va face bun; ce-i josnic nobil;

Bătrânii vor fi tineri; iar cei lași,

Viteji neîntrecuți !
Timon din Atena, în românește de Dan Duțescu și Leon Levițchi, în Shakespeare, Opere, X, București, 1962.

Dar, nu. Nu mai aveam timp decât să mă mir în faţa aspectelor literare ale textului, fără să-l pătrund în profunzime. Repede cad cinci zile din calendar. Şi soseşte noaptea plecării, noapte când, pentru prima oară în existenţa mea, pierdut într-o mulţime de viitori luptători – să fi fost patru sute, nu ştiu..., unul între alţi mulţi *nişte*, nişte oameni ce alcătuiau un întreg, un tot, o colectivitate, parte, la rândul ei, dintr-o colectivitate mult mai numeroasă şi universală, am impresia că mă integrez în ceva ce, învăluindu-mă, târându-mă, tonificându-mă, mă pătrunde, dobândind o valoare ontologică... Şi urmează râsete şi vorbe de rămas-bun, şi sărutări cu soţia, şi strigăte şl apostrofări în zece limbi, şi larma instalării în compartimentele invadate de bărbaţi, încă fără uniformă, dar care poartă deja raniţa soldăţească şi au caschete aproape militare... Şi la 10 seara, sub imensele geamuri din Gare d'Austerlitz, trenulso pune în mişcare. Şi atunci, uriaşă, înmiită, cutremurătoare, pe peroanele înţesate de oameni, şi în vagoanele ce încep să se mişte, răsună solemnă, înfricoşătoare, *Internaţionala* – asemenea unui *Magnificat*[216] cântat într-o navă cu bolţi înalte, pe *organum-vl* locomotivei care, cu un lung şuierat porneşte po drumul Pirineilor.

PARTEA A DOUA

...reflectare a Istoriei asupra cuiva care, din întâmplare, s-a aflat în drumul ei.

Aleksander Herzen

(*Amintiri şi cugetări*)

11

în primele nopţi în care dormi într-un oraş ameninţat de bombardamente, dormi prost sau încerci să dormi – aveam s-o ştiu de-acum –, conştiinţa se erijează în santinelă a sunetelor pentru a-l ţine în stare de alarmă pe cel ce încearcă să afle oarece odihnă în înşelătorul calm de după stingere. Dar, luându-şi în primire îndatoririle de veghetor, santinela se arată mult prea inexpertă în

216 Cântare bisericească în slujba catolică, cântată, de obicei, la sfârșitul vecerniei.

descifrarea unui cod al modulaţiilor stridente, şuierăturilor, vibraţiilor, scârţâiturilor, bufniturilor, zgomotelor înăbuşite, şoaptelor nedesluşite, vocilor nedefinite, ce-l ridică în capul oaselor pe cel culcat în întuneric, cu ochii brusc deschişi şi întrebători, transmiţând semnale greşite auzului şi anticamerelor minţii. Şi atunci, îţi dai seama că oribila lătrătură a tirului de mitralieră semnalat de santinela cu prea multă imaginaţie, nu era decât o motocicletă cu ţeava de eşapament spartă; că explozia de acum o secundă nu era decât zgomotul unei uşi trântite de vânt cu brutalitate şi că avioanele acelea – avioane multe! — care, cu puţin înainte, făcuseră să tremure geamurile de la fereastră, nu erau decât camioane grele – camioane din acelea militare, întotdeauna verzi, întotdeauna gălbui, întotdeauna cenuşii, întotdeauna triste, ce defilează în şir la ceasurile din zori, purtând încărcături enorme sub muşamalele uzate şi prelatele decolorate, pictate pe vremuri în chip de leopard sau de arlechin... Astfel că, sculându-mă, după scurte aţipeli alternate cu tresăriri, m-am simţit mai obosită decât în ajun, zdrobită, cu gripă, parcă, şi cu puţină febră. Chipul meu, privit în mica oglindă tulbure care reprezenta singurul lux al încăperii, mi-a apărut urât, tras, marcat de oboseală. Jos răsuna deja claxonul nerăbdător al unui automobil albastru, cu patru portiere: *Serviciul Aviaţie*. Cubanezul, sprijinit în baston, mă aştepta po trotuar. „Tovarăşul Jacinto”, a zis, arătându-mi-l pe şofer, îmbrâV cat într-o ţesătură alb-indigo. Şi, întorcându-se spre mine: „Tovarăşa... Ascultă... da... cum te cheamă?” „Vera.” „Tovarăşa Vera.” „Am şi un nume de familie. Mă numesc Vera Kal...” Celălalt a acoperit cu glasul lui silabele următoare: „ches”, „kas” şi un „y”: „Ajunge tovarăşă Vera. Numele tău de familie probabil că e din cele chirilice, pe care le ştiu pronunţa doar arhimandriţii.” M-am urcat în maşină crispată de o furie bruscă: *Tovarăşa*. *Eu*, *tovarăşă*! *Tovarăşa Vera*. Asta mai lipsea!... Şi coi din trupa lui Diaghilev, când aflaseră de revoluţia bolşevică, so proclamaseră „tovarăşi” unii pe alţii, şi ajunseseră să

apară pe scenă cu steguleţe roşii, în timp ce Stravinski şi Ramuz[217] proiectau o călătorie în Rusia lui Lenin – anulată la vreme... (însă această apariţie a *tovarăşilor* durase puţin, foarte puţin, într-o lume de pantofi de balet, maiouri şi tutuuri ce trăia din luxul şi dărnicia burgheză, cu sprijinul economic al înaltelor doamne din Faubourg SaintGermain sau de la Curtea St. James – şi chiar al bancherilor amanţi ai balerinelor, ce se înscriau, astfel, în cele mai sănătoase tradiţii ale scânteietorului, strălucitorului, aproape miticului Teatru Imperial din Sankt Petersburg...) „De ce faci mutra asta acră?" „N-am nimic, tovarăşe... N-am altă mutră." „Nu te plânge, că urâtă nu eşti." „îmi faceţi un compliment, cum spun spaniolii." „Şi ai culori naturale! Nu tu ruj, nu tu rimei." „Nu mă machiez. Asta s-o facă clovnii." „Şi când apari pe scenă?" „Meserie de clovn. Obligaţie profesională." Cubanezul s-a pornit pe râs: „Şi pe ce ton o spui!... Vechea poveste. Pentru că sunteţi artiste, pentru că sunteţi *intelectuale* (a subliniat cuvântul în mod aproape agresiv) vă credeţi obligate să renegaţi tot ceea ce ar putea să vă înfrumuseţeze. Dar asta nu-i nimic; mai rău e când vă faceţi debutul ca activiste politice: părul tăiat cu foarfecele, sprâncene hirsute, subsuori umbrite de păr, pantofi cu baretă deasupra gleznei, taior reglementar – aproape întotdeauna de culoare gri. Nou gen de folclor! Ada, în schimb, nu credea că săpunul şi loţiunile ar fi certate cu inteligenţa. Puteai s-o miroşi de sus până jos la orice oră din zi! în privinţa asta parcă era cubaneză!..." Mărturisesc că am căzut în capcana unei susceptibilităţi puerile în faţa unui tip care afişa un şovinism supărător în privinţa curăţeniei personale, crezându-mă obligată să-i amintesc că, în meseria mea de atlet-silfidă, duşurile nu erau niciodată departe de baza de exerciţii, de vreme ce Spectrul Trandafirului, *la Fille-mal-gardee*, Odette-Odile şi Regina din Wallis[218] transpirau ca nişte herculi de pe cheiuri sau

217 Charles Ferdinand Ramuz (1878-1947), scriitor elveţian de limbă franceză.

218 Personaje principale din balete clasice.

ca nişte alergători la o sută de metri. Celălalt, ca să dreagă lucrurile: „Ti-am spus că urâtă nu eşti; dar tot ce ai mai frumos e privirea asta ciudată, de un verde ciudat, între pisică şi «n-am fost eu»...” „Oricine se recunoaşte în acest portret!” „Eşti un model care se mişcă mult şi eu sunt un prost portretist. Să zicem că eşti o persoană «care arată bine», cum se spune pe aici, dar nu pe gustul spaniolesc. Ceva diferit, nu ştiu...” „Nu-mi veni cu misterul slav.” „Eu nu vorbesc tâmpenii – pardon!... în general, mi se pare că semeni cu Clotilde Sackharoff.” „în cazul ăsta, regret. Pentru că *asta* nu e balerină, nu e nimic.” „Asta o spuneţi voi, *clasicele*, când vedeţi o balerină cu picioarele goale, care n-are pretenţia să fie Giselle sau Lebăda Neagră. Aşa spuneaţi şi de Isadora Duncan.” „Vax! O americancă nebună – ori «aiurită», ca să folosesc o vorbă de-aici.” „Aşa gândea Anna Pavlova.” „Nu te atinge de Anna Pavlova!... E ca şi cum l-ai înjura pe Papă în faţa unui catolic... Şi pe urmă, ce poate să ştie un cubanez cine e, cum e şi ce înseamnă Anna Pavlova?...” Celălalt a făcut un gest iritat de protest, dar trecerea zgomotoasă a trei camioane militare ne-a întrerupt conversaţia. Şi apoi, la dreapta, s-a ivit marea. Imensa ei întindere, calmul ei a avut pentru mine acţiunea unui sedativ – „*la mer*, *la'mer*, *toujours recommencee*...” Străină de faptele oamenilor, era aici, una singură şi multiplă, bărbat şi femeie (Jean-Claude îmi spu sese că, în castiliană, se putea spune *el mar* şi *la mar*, masculin şi feminin), cale a navelor ce, prin eleganţa arboradelor, trAm biţau veacul cărora le aparţin – imagine efemeră a timpului omenesc pentru apa fără timp care îşi depozita pe acest litornl algele şi meduzele de la cele Şapte zile ce au zguduit Cosmosul Privind marea, m-am simţit mai sigură, mai întoarsă la integri tatea propriului meu trup, ca şi cum cineva m-ar fi coborât In silenţioasele adâncimi ale unui adăpost subteran... Poate că, din spatele orizontului, vin spre noi avioane ucigaşe în formaţie triunghiulară. Dar, nu. Nu cred. Nu se poate crede, în faţa uriaşei sărbători de volute şi spumă ce ne pătrunde în ochi. Argint do solzi curăţaţi la umbra plaselor întinse la uscat.

Sprijiniţi do o barcă (cu numele „*Numancia*”; disting literele) care se odihneşte la soare încălzindu-şi scândurile foarte obosite de cărat, doi pescari joacă *brişcă*[219]... Cred că adorm fără să dorm. Că am adormit niţel. Un glas: „Am trecut de Sagunto...” Nici nu mă uit măcar. Cred că, la o zdruncinătură a maşinii, capul mi-a căzut pe umărul cubanezului – care acum are grijă să nu se mişte, ca să-mi ţină loc de pernă... Şi din nou glasul: „Castellon de la Plana. Vii să mănânci ceva?” „Nu.” Şi profit că celălalt coboară, ca să mă întind pe jumătate pe scaunul din spate. Iarăşi mergem. Cubanezul s-a instalat în faţă, lângă şofer. Cred că vorbesc despre mine: „A prins-o bombardamentul de azi-noapte.” „O fi făcut pe ea de frică?” Râsete. Somn. Şi, deodată, impresia că am sosit. Mă ridic. Un afiş: trei capete de soldaţi cu căşti do fier pe un cerc înscris într-o stea în trei colţuri: TOATE POPOARELE LUMII SE AFLĂ ÎN BRIGĂZILE INTERNAŢIONALE ALĂTURI DE POPORUL SPANIOL. „Dar asta nu seamănă cu un spital” – spun, văzând case mici, surâzătoare, înconjurate de copaci, pe un fundal de plajă şi de livezi. „Nu e. Sunt vreo treizeci de vile şi conace unde oamenii se odihnesc. Birourile şi serviciile sunt în edificiul de acolo, care înainte era hotel sau club nautic, nu ştiu... Hai să te prezint Directoarei... Tovarăşa Ivonne Robert.”

Simt dintr-o dată cât de mamă e orice femeie, deşi niciodată nu i s-a umflat pântecele cu o sarcină, când îl văd pe iubitul meu nşezat în faţa unei ferestre ce dă spre mare, cu coatele sprijinite pe genunchi, cu spatele încovoiat, nevoiaş, înfrânt parcă de suferinţe mari. Mă apropiasem de camera lui cu un nod în gât de Hupărare, gata să-i torn în faţă de la intrare – ca să iert apoi, o ştiam prea bine... — tot ceea ce îmi amărâse sufletul în timpul acestor ultime luni: fuga lui în zori, această călătorie în Spania (inută în secret, înrolarea lui în Brigăzi, pe care mi-o tăinuise. Prefăcătoria, tăcerea, minciuna, în fapte. îmbrăţişarea pe întuneric, poate de teamă să nu i se citească înşelăciunea pe faţă. Şi acum, când e aici, ţinându-mă de mijloc,

219 Joc de cărți.

plângând, cu obrazul pe trupul meu, tot discursul pregătit pentru ca un vajnic soldat să-l asculte în poziţie de drepţi, mi se dizolvă în milă, durere, blândeţe – şi aş spune chiar în reproşuri la adresa mea. într-adevăr: dacă mi-ar fi explicat intenţia lui, dacă mi-ar fi vorbit de hotărârea lui şi de plecarea iminentă, s-ar fi ciocnit de totala mea lipsă de înţelegere, după ce ar fi trecut furia, protestele, plânsetele şi amintirile unor vechi supărări. „Tu nu reuşeşti să pricepi că acest secol este cel al unui nou Război al Religiilor – spunea. Nu există o medie între rugurile lui Filip al II-lea şi secerile şi coasele Reformei. Numai că azi nu luptăm ca să-l răzbunăm pe Dumnezeu pentru corupţia şi simonia demnitarilor săi, pentru răstălmăcirea Scripturilor, ci ca să-l răzbunăm pe Om pentru milenarele suferinţe îndurate datorită instaurării unei Ordini ce a început să se strice în ziua când o comunitate primitivă a devenit cătun, vrăjitorii s-au constituit într-un corp legislativ şi un arivist videan a ajuns din şef, Principe.” Şi toate astea îmi păreau vorbărie fără sens, discursuri de „*songe-creux*”[220], datorate generoasei ingenuităţi a celui care nu cunoscuse durele şi repetatele experienţe îndurate de mine din copilărie. Era uşor să visezi la revoluţii în învăluitoarea şi calda pace a bătrânei noastre case de pe Rue de la Montagne Sainte-Geneviève – cu vedere spre biserica unde zac rămăşiţele lui Pascal şi Racine.

Omul nu are numai o imensă capacitate de suferinţă, ci deseori pare că doreşte, caută, tânjeşte după suferinţă. (Sau dacă nu o aşa, s-o spună alpiniştii ăştia – niciodată nu i-am putut înţelege! — care, fără un scop practic anume, petrec nopţi înfiorătoare de viforniţă şi ger deasupra ororii unui abis înceţoşat, vârâţl, chirciţi într-un sac de muşama agăţat de un piton ce se poate desprinde prea bine din peretele de stâncă în care a fost înfipt – lucru frecvent – zdrobindu-l pe cel ce doarme, opt sute de metri mai jos, de tăişurile înaltelor pumnale de şist...) Eu, în schimb, pe măsură ce înaintez în vârstă, fug, cu o laşitate aproape morbidă, de tot ceea ce mi-ar putea provoca o suferinţă. Şi

220 Persoană care se hrănește veșnic cu himere (în 1. fr. în orig.).

orico Revoluţie – dacă eu n-o ştiu! — aduce, după eroice urale, dupâl imnuri triumfale, certe sechele de încercări, dureri şi lipsuri. So spune că trebuie să suportăm toate acestea, pentru că mâine.., Mâine... Mâine... Dar eu trăiesc Azi. Azi, în Ziua de Azi. De aici, nenumărate discuţii între mine şi Jean-Claude, de-a lungul anilor, până când, de comun acord, am luat hotărârea să nu mai abordăm niciodată un subiect politic în conversaţiile noastre. El era militant marxist, în vreme ce eu eram o scroafă burgheză, conservatoare şi reacţionară, tânjind după Paştele Ruseşti, pompă imperială şi *Uverturi 1812*[221]. El era de *Stânga*; eu do *Dreapta*. El se ducea la şedinţele lui de celulă, la mitingurile do la „*La Mutualite*", în timp ce eu mă duceam la baletele mele, la Palatele mele ale Frumoasei din Pădurea Adormită. Dar asta no conferea un echilibru fragil, o pace instabilă. Deşi nu vorbeam de politică, politica ne intra pe ferestre, era strigată în stradă, înfiorând tot timpul anului undele ce conturbau eterul. Şi pot convieţui un ateu cu o catolică practicantă, un teozof cu o necredincioasă, un atonalist cu o pianistă mozartiană, un maestru al cubismului cu o pictoriţă a culorii, un savant cu o proastă; este, însă, imposibil să stabileşti o armonie trainică pe bază de tăcere politică, când apar întrebări, tot mai presante, care pică din nori, ne sosesc o dată cu ziarele, dau naştere la pauze îngheţate hi întrunirile mondene, irită când îţi bei cafeaua cu amicii, rup prietenii, provocând ridicări de ton, impertinenţe verbale, revizuiri de traiectorii, uşi trântite, farfurii sparte – certuri fără nfarşit. Ceea ce, la începutul secolului, se întâmplase în Franţa cu acea *Affaire Dreyfus*, se repeta acum, deşi dilema era mai Himplă, cu Războiul din Spania. Erai *roşcat*, sau falangist. Erai cu Republica sau erai alături de Burgos – Claudel plecase la Burgos; Malraux se afla la Madrid şi Picasso picta calul de la Guernica. Şi, călare pe acest cal, iubitul meu încercase să ajungă avioanele lui Malraux. Şi acum, ţinându-mă de mijloc, mă privea cu o expresie de nesfârşită tristeţe, făcându-mă să mă simt

221 Uvertura 1812, celebră compoziție de P.I. Ceaikovski.

puţin mamă şi destul de mult *Pietă*. Deşi bronzat de aerul munţilor şi câmpiilor şi de strălucirea a sute de locuri însorite, chipul i se alungise mult. Prea tare îi scânteiau ochii cenuşii şi transpira la tâmple. Mâinile îi erau umede. Din timp în timp tremura puţin. „Nu eşti complet vindecat?” „Credeam că sunt, dar...” „Ce?” „Nu ştiu. Medicul nu-şi explică această indispoziţie care vine şi trece. Când am sosit aici, păream complet restabilit. Dar asta nu contează. Indispoziţie trecătoare. Important e că ai venit.” Şi deodată, glasul i se frânse într-un suspin înghiţit cu greu, urmat de altele – şi asta la cineva la care admirasem întotdeauna puterea de a-şi stăpâni propriile emoţii, de groaza a ceea ce el numea „lacrimi stil Delly”. „Tu nu erai făcut pentru un război”, am spus cu jumătate de glas, gândindu-mă la intelectualul care îşi luase doctoratul cu o remarcabilă teză despre *Izvoarele hispanice în opera lui Corneille*, fiind deja autorul unei excelente cărţi despre *Abatele Marchena*, *girondin spaniol*, iar acum, la venirea aici, terminase – deşi nu revăzuse în întregime manuscrisul – un studiu, după părerea mea monumental, despre Aurelius Prudenţiu Clemens[222], marele poet hispano-latin din Calahorra, care către anul 400, publicase extraordinara *Carte a coroanelor*. (în timpul absenţei lui, citisem şi recitisem acest text ce conţinea frumoase traduceri ale Imnurilor închinate sfinţilor din Zaragoza, Extremadura, Calahorra, ori de baştină din Tarragona şi Gerona, oraşe prin care tocmai trecusem în zbuciumata mea călătorie spre Valencia. Şi mereu rămăsesem uimită de caracterul sumbru spaniol, precursor al lui Berruguete, Valdes Leal, Goya, al lui Picasso din *Guernica*, ce se manifesta atât de timpuriu la acest poet, capabil să ne înduioşeze cu alba imagine a acelei *Olalla*, martiră predestinată de doisprezece ani – „*copilă*, *se lepăda de jucării*; *micuţă*, *ignora veselia*, *şi trandafirii o făceau chiar să se întristeze*...” – şi să ne umple de groază cu lungile, crudele, amănunţitele descrieri ale torturilor,

222 Aurelius Prudențiu Clemens (348-cca 415), poet latin; lirică apologetică și poezie didactică de orientare creștină.

sfârtecărilor, decapitărilor, trupurilor aruncate pe ruguri, puse pe grătarul Sfântului Laurenţiu, ridicate în suliţe, jupuite de vii, trase în ţeapă, atât de ciopârţite, uneori, încât nu rămâneau din ele decât bucăţi printre ciulinii şi mărăcinişul unor calvaruri iberice... Dar nimic nu era mai teribil decât strania, inimaginabila patimă a lui Cassian, învăţătorul de la Imola, abandonându-se – rafinament fără precedent în Legendele de Aur – ferocităţii învăţăceilor săi. îmi aminteam aproape pe dinafară, atât de des îl arătasem poeţilor suprarealişti, lui Georges Bataille[223], care era prieten cu Jean-Claude, acest text halucinant, unde pedagogul, înghesuit într-un colţ al clasei, vede înaintând spre el o gloată de copii sălbatici, înarmaţi cu stilete ascuţite: „*întreaga ură* – scrie Prudenţiu – *pe care fiecare o acumulase în tăinuita sa ranchiună se revărsa acum în mânie. Unii îi sfâşie chipul şi îşi sparg fragilele tăbliţe de scris de faţa lui... Alţii îl asaltă cu fierul pumnalelor lor, slujindu-se de părţile ascuţite cu care se scrie şi se şterge scrisul pe ceară. Străpung, taie, sfârtecă pielea, carnea duhovnicului lui Christos. Două sute de mâini, împreună, îi rănesc membrele, şi din fiecare rană ţâşneşte sânge. Copilul care îi împungea doar epiderma era călău mai crud decât cel ce îi perfora adânc măruntaiele, căci cel ce îl rănea mai uşor ştia că, întârziindu-i moartea, martirul suferea mai tare.* «*De ce plângi, maestre*? *— strigă unul dintre ei – de vreme ce tu însuţi ne-ai dat acest fier şi ne-ai înarmat mâna. Astăzi îţi înapoiem miile de notiţe pe care, în picioare şi plângând, le luam în faţa ta după dictare. Nu te supăra pentru ceea ce scriem acum; tu însuţi ne-ai învăţat să nu ţinem stiletul inactiv. Nu te mai rugăm să ne dai vacanţa pe care de atâtea ori ne-ai refuzat-o. Acum facem caligrafie pe pielea trupului tău. Haide, corectează-ne greşelile; spune-ne dacă literele sunt prost desenate.*» *Şi în felul acesta copiii se distrau cu trupul maestrului, al cărui sânge se revărsa ca dintr-o pâlnie de stropitoare, ţâşnind din izvoarele interioare ale venelor, aruncând afară seva vitală din măruntaie.*” Şi Prudenţiu îşi încheie

223 Georges Bataille (1897-1962), scriitor francez.

imnul *„cântând laude lui Cassian, ce-şi îmbrăţişează mormântul, încălzind, cu propriile-i buze, altarul...”* „Şi mai sunt oameni care îndrăznesc să vorbească, azi, de *copii teribili*!” – spunea iubitul meu, în glumă, când îşi recitea traducerea...). „Tu nu erai făcut pentru un război” – am repetat ceva mai tare, gândindu-mă la vocaţia lui evidentă de scriitor. Celălalt, vindecat de lacrimi, s-a ridicat dintr-o dată în picioare, încrucişându-şi braţele într-un mândru gest de autoritate şi energie: „în februarie am luptat la Jarama, în martie la Guadalajara. Şi mai înainte, pentru apărarea Madridului. Da. Batalionul *Comuna din Paris*. Şi te asigur că noi, cei din Brigăzi, am fost întotdeauna în prima linie. Nu pentru că am fi mai buni decât spaniolii. Dar noi eram toţi disciplinaţi, ştiam să mărşăluim şi să ne ascultăm superiorii – lucru pe care au întârziat cam mult să-l facă găgăuţii de anarhişti.” Da. Participase la apărarea Madridului. în perioada cea mai grea. Perioada Orăşelului Universitar. Când *Comuna din Paris* a ocupat Literele şi Filosofia şi s-au făcut parapete din cărţi: din Kant, Goethe, Cervantes, Bergson... şi chiar Spengler. Mai buni, însă, erau autorii cu multe tomuri, pentru că pe Pascal, San Juan de la Cruz, Epictet, i-ar fi străpuns un singur glonte de calibru mare. Acolo slujeau cele şaptezeci şi patru de volume de Voltaire, cele şaptezeci de Victor Hugo, operele complete ale lui Shakespeare, *Biblioteca de Autores Espanoles* a lui Rivadeneyra, legate, şi cu hârtie groasă... „Acolo am aflat, pe burtă între biblioteci transformate în parapete, că literele şi filosofia pot avea o utilitate diferită de cea a propriului lor conţinut... Acolo, aşezându-mi ţeava puştii printre tomurile lui Galdôs – alt autor foarte apreciat în astfel de momente, pentru că a fost prolific –, am putut spune ca Mallarmé: *La chair est triste, hélas*! *et j’ai lu tous les livres*[224]...” Plânsese văzându-mă apărând, aşa, pe neaşteptate, uşurat de o lungă remuşcare, ruşinat de laşitatea lui în faţa mea când, în mare taină, plănuise şi copsese intenţia de a se înrola. Şi acum, eliberat, datorită prezenţei mele, de ceva ce Eu frământasem de la plecarea

224 Trupul e nevolnic, vai! și am citit toate cărțile... (în 1. fr. în orig.).

lui, recunoştea, râzând, că e nevoie de mai puţin curaj pentru a înfrunta riscurile unui război, decât pentru a sfida teribila supărare a unei femei iubite. Şi timpul s-a întors înapoi. Intr-o clipă s-au şters, s-au estompat, lunile de necaz, de reproşuri rumegate, monologate, dramatizate, repetate – şi foarte înveninate – în vederea unei posibile reîntâlniri; imputări, discursuri, acuzaţii, cum se fierb doar la infernala căldură a mâniei disperate – lamentaţiile Didonei părăsită, imprecaţiile Medeei; intenţii de a mă revanşa, de a mă răzbuna, dăruindu-mă ("oricui, primului trecător...") unui ipotetic amant ce nu soseşte niciodată la timp pentru a-şi juca rolul necesar în maşinaţia urzită întru batjocorirea unui al treilea, pe care nici măcar nu-l cunoaşte. Totul se prăbuşea în faţa unui om care suferise – şi suferea mult cu trupul şi cu sufletul – datorită fidelităţii sale faţă de Idei ce excludeau orice dorinţă de-a avea o altă femeie – idei care, dimpotrivă, implică un soi de renunţare ascetică la orice dispersare afectivă. Astfel, eu continuam să fiu Unica – în ciuda unei minciuni, a unei fugi, a unei trădări. Şi această Unică, ştergând cu buretele şi luând-o de la capăt, năzuia doar să uite ura nocturnă ce o chinuise în timpul a nenumărate insomnii, să distrugă o punte trecută de una singură, şi care, o dată împreunate cele două maluri ale prăpastiei deschise de cutremurele epocii, pământ solid şi întreg ca mai înainte, să redevină pământul unui drum străbătut de la o zi la alta, în pas egal, de un Bărbat şi o Femeie. Şi el mă îmbrăţişa acum, nerăbdător, gâfâind puţin, învârtoşat, aşa cum îmi place atât de mult *să-l simt*. „N-o să-ţi facă rău? Medicul tău...?" „Asta nu-l întreba pe medicul meu..." Şi amândoi ne-am contopit în patul de spital care, pe loc, a încetat să mai fie pat de spital, ca să devină pat de amanţi, într-o mare răvăşire a tot ceea ce era alb, ordonat şi aseptic, cu pătura de lână ce zburase într-un colţ şi cele două perne care căzuseră pe podea. Cred că în clipa aceea, cineva – infirmieră, medic, nu ştiu... — a bătut la uşă. „*Foutez-moi la paix*!"[225] – a strigat Jean-Claude din adâncitura umărului meu,

225 Lăsați-mă-n pace! (în 1. fr. în orig.).

strângându-mă mai tare cu mâinile mele prizoniere între ale lui, înnodate până la rădăcina degetelor – pătrunsă, învinsă de un trup care, apăsându-se plin de dorinţă asupra mea, mi se părea aproape uşor şi dansând, într-un ritm tot mai pe măsura ritmului meu, într-un timp ce redevenea cel din alte timpuri.

12

în după-masa aceea a venit cubanezul, foarte vesel – aducea două sticle de vin cumpărate din Castellon de la Plana, şi după bănuiala mea conţinutul unei a treia i se scursese deja pe gât – să se intereseze de sănătatea lui Jean-Claude. S-au privit amândoi şi: „Brunete", a zis musafirul, punându-şi o mână pe piciorul rănit. „Brunete", a spus iubitul meu, arătând spre pântece. „Mitralieră? Curvele de mitraliere? Cea mai împuţită armă care s-a inventat." „Nu contează tipul de glonte. Ce ştiu eu e că a intrat în mine." Cubanezul a privit ştrengăreşte patul pe care eu îl aranjam cu prefăcută dezinvoltură, bătând pernele cu palma: „Văd că pe aici nu se pierde timpul." Şi fără să-şi facă griji că ieşirea lui puţin discretă mi-ar fi putut cădea prost, a luat paharul pentru spălat pe dinţi, şi încă două, cu resturi de medicamente, de pe noptieră, şi le-a spălat la robinetul din baie. M-am mirat că se pot aduce sticle de vin într-un spital. „Spitalul de convalescenţi – a spus cubanezul. După multe fasoane, mult catehism puritan-revoluţionar, spectaculoase anateme aruncate de André Marty[226], la Castellon de la Plana continuă să funcţioneze un *bordel*. Şi e coadă la intrare. Pentru că bărbaţii ce şi-au redobândit sănătatea au o poftă grozavă să facă dragoste – cu tot respectul pentru doamna." „înţeleg că spiritul revoluţionar tolerează casele de curve" – am zis cu vădită intenţie. „Prostituţia nu e un lucru care să fie eliminat printr-un simplu decret..." „Ar trebui reeducate aceste femei" – am spus. „Momentan, există destule probleme esenţiale. Câştigarea războiului, în primul rând. Pe urmă o să fie timp să ne gândim la racilele

226 André Marty (1886-1956), om politic francez, membru al partidului comunist intre 1923-1953.

societăţii. Până atunci...” în acel moment s-a auzit un zgomot de motoare, şi trei avioane au trecut în trombă deasupra acoperişurilor din Benicassim. Am scos un ţipăt şi, împinsă de groază, m-am ghemuit într-un colţ, astupându-mi urechile cu palmele. „Sunt «cărnii» noştri care patrulează pe coastă – a spus placid Jean-Claude. Mereu trec la ora asta.” Ruşinată de frica mea, m-am apropiat de fereastră, şi-am văzut dispărând, spre sud, trei păsări negre. „Nici ceilalţi n-ar bombarda un spital” – am zis, revenindu-mi din spaima mea prostească. „Avioanele *Caproni* italieneşti îşi bombardează şi propria mamă” – a spus cubanezul. „Cu excepţia Escorialului, pe care l-au respectat întotdeauna, chiar şi când erau ai noştri pe-acolo” – a zis Jean-Claude. „Din respect pentru cretinii, taraţii, desfrânaţii şi libidinoşii care zac în Panteonul Regilor, şi pentru Dona Maria Cristina1 ce de-abia a putrezit în Putrezitoare... Şi să ţinem seama că morţii ăştia nu sunt marxişti.” „Şi pe urmă, nimeni nu moare de două ori...” Deodată, cuvântul *moarte* a dobândit pentru mine o dimensiune imensă în acea încăpere cu pereţi albi. (Şi în clipa aceea m-am gândit la minunatul şi teribilul tablou *Triumful morţii* de Breughel, de la Muzeul Prado, pe care îl cunoşteam din reproduceri.) „Aici ideea de Moarte trebuie să fie tot timpul legată de ideea de Război” – am spus. Ceilalţi s-au pornit pe râs. „în război nimeni nu vorbeşte de morţi – a zis cubanezul. Dar se văd... nu? Ceea ce vezi în fiecare zi încetează să mai fie deosebit, începe să facă parte din cotidian. Vezi tu, războiul simplifică problemele în mod îngrozitor; e vorba, pur şi simplu, să-l câştigi – dacă e posibil – încercând să scapi neregulat. *That’s the question*[227] [228], Dacă ai umor, scapi; dacă eşti fatalist, ai încurcaVo.

Asta-i tot.” „Dar, totuşi – am zis – n-o să-mi spui că războiul din ’14 n-a inspirat profunde meditaţii asupra

227 Maria Cristina de Habsburg (1858-1929), regină și regentă a Spaniei.

228 That is the question (Aceasta-i întrebarea), celebră expresie din monologul lui Hamlet (III, 1).

morţii. Cărţile scrise…” „Ah! Literatură de ariergardă!” – a replicat Jean-Claude, „Aici nimeni nu vorbeşte despre moarte” – a repetat cubanezul, Brusc, iubitul meu a adoptat o expresie gravă şi încruntată caro îmi plăcea mult: era a lui, foarte a lui, când se pregătea să ţină un curs la Collège de France. Şi acum, vocea îi suna din nou ca înainte: „O să câştigăm războiul…” „îl şi câştigăm deja” – a spus cubanezul. “…O să-l câştigăm, şi atunci scriitorii care l-au purtat – şi care sunt mulţi – vor scrie romane în care nu un singur soldat-filozof va medita într-o noapte (fundal de stele; decor impasibil) în noroiul unei tranşee (glod, în primul rând: simbol), asupra destinului omenesc («şi nu ştim încotro no ducem, nici de unde venim», *of coursé*), a ceea ce este aici şi dincolo (*auto sacramental1*), la sensul războiului, oroarea războiului, puterea energetică sau vitalizantă sau demoralizantă a războiului – şi se va găsi chiar şi vreunul care, în această ocazie, să-l citeze pe Nietzsche ori pe Junger, să vorbească despre Dansul morţii ori despre Apocalips, şi chiar să se lanseze în aiurelile ontologiei şi escatologiei… Totul e fals! Literatură şi ariergardă. Omul care pleacă la război îşi lasă meditaţiile filosofice în dulapul primei cazărmi unde va îmbrăca uniforma, împreună cu hainele civile, cravata şi pantofii la modă. Dacă Hamlet s-ar fi numit Fortimbras[229] [230], Hamlet n-ar fi existat niciodată, pentru că cei ce fac Istoria n-au timp să mediteze la tigva lui Yorick.” „Eşti singură!” – a zis cubanezul. „Şi sufletul?” – am spus. „Ah, ce chef ai să încurci lucrurile!…” „Dar, totuşi, sufletul…” „Pentru mine să răspundă Spinoza – a spus Jean-Claude: *Sufletul nu are imaginaţie, şi îşi poate aminti doar de lucruri trecute câtă vreme există trupul care îl găzduieşte*” „Şi după moarte?” „Ceea ce subzistă în mod cert este un spirit sau, dacă vrei, *o idee*, în sensul platonic al termenului.” „Asta înseamnă să accepţi conceptul de *suflet*.” „*Suflet* e un cuvânt pe care îl folosesc puţin. Dar, dacă fac o excepţie, o fac pentru a-ţi

229 Compoziție dramatică de dimensiuni mici, în care, de obicei, apar personaje biblice sau alegorice.

230 Prințul Norvegiei, în piesa Hamlet.

spune că dacă tu vezi sufletul ca pe ceva personal, prelungire a ta însăţi, eu aş vedea sufletul mai degrabă ca pe ceva transferabil şi care poate fi împărţit cu mulţi. Să-i spunem sufletului, *spirit*. în acest caz există un *spirit imperial* care trece de la Alexandru la Timur Lenk şi de la Carol al V-lea la Napoleon, după cum există un *spirit muzical*, care merge de la Mozart la Beethoven şi la Debussy." „Sau un spirit al curviei – a spus cubanezul, râzând – care merge de la Mesalina la Clara Bow, atingându-le pe Regina adevărată[231] a lui Valle-Inclân şi pe marea Ecaterina a Rusiei." „Ecaterina a Rusiei avea alte merite, pe care dumneata se pare că le ignori" – am zis, acră şi aproape jignită, "...după cum există un *spirit revoluţionar* înfiorător de proliferant de la Căderea Bastiliei, care merge de la Robespierre şi SaintJust la Lenin, după *halte* ori *popasuri* – cum ar spune un clasic spaniol – în craniile lui Fourier, SainkSimon, Proudhon, Karl Marx, Louise Michel sau Roşa Luxemburg. Şi, vorbind din punct de vedere filosofic..." „La dracuz cu filosofia! — a strigat cubanezul. Am căzut în flecăreli şi aiureli, sentimentul tragic al vieţii, circumstanţa şi eul, transcendenţă şi alte ghiveciuri cu stafide şi măsline de-ale gânditorilor de cameră care n-au băgat niciodată lingura într-o gamelă de pifan. Şi povestea asta cu vorbitul de pomană o datorăm unei balerine cu maiou şi tutu care ne-a adus la marele teatru real care este cel al războiului, teatru cu reflectoare explozive, unde lucrurilor li se spune pe nume şi, de fiecare dată când se ridică o cortină, omul trăieşte acel «ceas al adevărului» al toreadorilor. Nimic nu e mai puţin intelectual, mai puţin istoric în momentul luptei, decât un război. Soldaţii care azi apără Madridul sunt aceiaşi care au rezistat la asediul Troiei." „Dar în Troia nu erau tunuri" – am zis. „Dar erau arme proporţionale, în privinţa puterii de distrugere, cu densitatea şi capacitatea de rezistenţă ale popoarelor – a spus Jean-Claude. Crudă evidenţă, dar evidenţă, până la

231 Aluzie la comedia Farsa y licencia de la reina castiza de Ramon de Valle- Inclăn.

urmă. Simplă problemă de raport de forţe.” Cubanezul a pus mâna pe una din sticlele pe care le adusese, şi, după ce a tras o duşcă lungă din sticlă: „Troia ne-a adus câteva filme cu mult fast şi multă figuraţie şi cu răgetul final al leului de la Metro-Goldwyn, pentru că pe vremuri războiul era mai teatral decât acum. De altfel, Homer a cântat un război purtat de nişte bărbaţi care nu s-au gândit niciodată că vor fi protagoniştii *Iliadei*... Şi ceea ce este caracteristic războiului e că privează individul de orice propensiune de a gândi înlăuntrul său. Când porneşti să lupţi ca voluntar – şi ăsta e cazul nostru – pleci de la o convingere care te împinge spre înainte. Dar, o dată asimilată această convingere că ştii pentru ce lupţi, şi convingerea transformată în angajament, gândeşti *în afara ta*. Trebuie să-ţi încordezi muşchii corpului, să reînvii instincte adormite, să-ţi înviorezi reflexele de apărare şi conservare, să te supui unei discipline fizice, să înveţi să încarci şi să ungi o puşcă, să-ţi corectezi tirul, să cunoşti calibrul gloanţelor şi sunetul exact al împuşcăturii fiecărei arme... Apoi, în ajunul plecării pe front, să te bucuri din plin, până la capăt, de o femeie, o sticlă de vin, o farfurie de calmari sau o bucată de purcel de lapte, un chef la care să-ţi bucuri sufletul, ori de o ultimă noapte de somn, în pace şi linişte, cunoscând fericirea unei perne de puf sau de capoc şi, într-un astfel de ajun, atârnă mai greu o *paella a la valenciana*[1] decât *Discursul asupra metodei*[232] şi o pereche de ţâţe – pardon! — decât toată *Summa Theologiae*[233]... Şi la ora încercării (e-o expresie cubaneză, dar ca să nu complicăm prea mult lucrurile, să spunem că e acelaşi lucru ca «ceasul adevărului» al toreadorilor) toată neliniştea metafizică se transformă în rahat, toată filosofia se situează la nivelul boaşelor (din nou, cu tot respectul pentru doamna!). Şi când mai rămân doar câteva minute înainte de-a ieşi în arenă, te pişi de frică; şi când spun «pişa», spun puţin. Tuturor le e frică. Tuturor ne este frică.

232 Un fel de pilaf cu carne, pește, crustacee și legume, mâncare tradițională în regiunea valenciană.

233 Operă filozofico-religioasă a lui Toma din Aquino (1225-1274).

Şi urmează ordinul, strigătul sau trompeta, cu toate că şi în chestia cu «trompeta» e multă literatură, pentru că (sau s-o spună Gaspar Blanco, care e şi el aici, convalescent, şi am venit la Benicassim ca să-l văd), a suna din trompetă, în anumite momente, e cel mai bun mijloc de a-l avertiza pe duşman că-i cade pe cap un atac. Şi apoi, te arunci în câmpul deschis... Atunci, fenomen curios, frica dispare. Intri într-o a doua stare. Şuieră gloanţele, dar glontele care şuieră e un glonte care a trecut deja; cel care e pentru tine, n-o să-l auzi niciodată, şi e chiar posibil să intre în tine fără să simţi durerea. Atunci, toată problema e să înaintezi, schimbându-ţi pielea. Să ajungi la zidul acela mic de piatră care te va apăra de mitralii pentru câteva minute; să te foloseşti de cel mai mic accident de teren; să ajungi cât mai repede, la biserica aceea, la casa aceea în ruine, la creasta aceea unde să te poţi arunca pe burtă şi încerca să vezi ce e de partea cealaltă. Trebuie ocupată cota cutare cu curaj şi nimic altceva. Şi din nou răpăie mitralierele, te trânteşti pe burtă, te târâi şi încerci să treci pe sub tir. Şi atunci, cel mai important lucru de pe lume e o denivelare a câmpului pe care-l traversezi, o hârtoapă, o groapă în pământ, o pâlnie de obuz, o mocirlă unde să te bălăceşti ca un porc, încercând să înaintezi. într-un asemenea moment, o simplă bucată de piatră îţi poate salva viaţa, o lespede dintr-un cimitir, un cal mort, ghizdul unei fântâni, un plug părăsit... Iar cât priveşte lupta!... Soldatul de-abia de ştie la ce fel de luptă participă, nici care e mărimea frontului, nici care sunt obiectivele generale. Ştie, bineînţeles, ceea ce îşi propune înaltul comandament. Dar pentru el, lupta se desfăşoară în metri de străbătut care i-au mai rămas până la cutare punct – oricare. Şi dacă e ceaţă foarte deasă, înaintează orbeşte, privind pământul, bazându-se pe auz ca să se orienteze... Au fost dimineţi când eram un strigoi printre măslini, şi văzându-mă singur mă teroriza gândul că o să mă rătăcesc şi o să nimeresc, ca un dobitoc, în liniile inamice. Au fost zile când, cu apa până la ouă, n-am putut ieşi, ore în şir, din albia unui pârâu. Şi asta a fost tot ce-am văzut din

luptă…” Cubanezul s-a întins, cu un căscat. Şi a început să vorbească Jean-Claude, pe jumătate alungit în pat: „Luptele devin lupte cu adevărat, când s-au câştigat ori s-au pierdut. Atunci dobândesc un nume şi – dacă sunt importante – intră în Istorie. Şi so însărcinează să le descrie strălucitor, în pagini de maro măiestrie nişte oameni care, în general, n-au luptat niciodată într-un război: Sedan de Zola, Trafalgar de Galdos, Borodino do Tolstoi. Ăştia găsesc totul de-a gata şi la dispoziţia lor: panorama generală, peisajul, depeşele Statului-Major, numărul şi tipul de arme, totalul efectivelor în luptă, uniforme, orare; desfăşurarea generală a operaţiilor... Te aşezi în faţa foilor de hârtie şi scrii. Dar soldatul care *a purtat lupta* n-a aflat nimic. De aici, geniala reflecţie pe care Stendhal o pune în gura lui Fabrice del Dongo: «Era o bătălie ceea ce-ai văzut? Şi bătălia asta... era cea de la Waterloo?»“ Şi a vorbit cubanezul, umblând fără baston de la fereastră la uşă, mulţumit parcă să constate că de-abia mai simte nevoia să şchioapete: „Doi oameni am luat parte la aceeaşi luptă şi dacă am vorbi despre ea, am prezenta două versiuni totalmente diferite. El, în plus, şi-ar aminti că, în momentul când nu s-a mai auzit mieunatul odios al obuzelor, a simţit nevoia de a... în sfârşit, ceva foarte natural; eu m-am gândit doar să mănânc o bucată de alviţă pe jumătate topită pe care o aveam în raniţă, pe când celălalt, care avea vin de Cazalla în ploscă, l-a supt dintr-o singură duşcă. Atunci ni s-a spus că am câştigat. Splendid! Ura! Cu-atât mai bine! Nu veţi trece! O să trecem noi!... Şi atunci, da: mândria. Mândria de a fi ajutat la ceva. De a fi fost acolo. De a fi fost modeşti pioni într-o mare combinaţie condusă, poate, de Regină şi de Nebuni. Dar, fără pioni, Regina şi Nebunii nu pot face mare lucru: Şi uiţi de clipele grele prin care ai trecut, şi te baţi cu pumnii în piept ca King-Kong – şi să spunem adevărul, ca şi cum ai fi făcut totul tu. Şi atunci îţi dai seama cât de sublimă este o supă caldă, un blid de linte, o ceapă cu pâine şi ulei.” „Şi un burduf cu vin răşinos” – a adăugat Jean-Claude. „Asta e gloria!” „Dar o glorie care a ţinut foarte puţin, pentru că,

după câteva zile, adio Brunete! Tu şi eu, care pornisem călare pe propriile noastre picioare, ne-am întors într-o ambulanţă.” „Asta înseamnă că nimic n-a slujit la nimic” – am zis. „Totul slujeşte la ceva într-un război revoluţionar – a spus Jean-Claude. Chiar şi pierderea unei bătălii.” „Nu e prima oară când aud spunându-se asta” – am zis cu rea intenţie, amintindu-mi de anumite întruniri ţinute acasă la mine, la care se discutase multă – prea multă! — politică. Cubanezul a avut un gest de nerăbdare: „Din cauza ta vorbim despre lucruri pe care le cunoaştem prea bine, pentru că le-am trăit. Aici, însă, încetăm să mai gândim la ceea ce tocmai am trăit, pentru că asta e istoria trecută, şi încă nu ne putem gândi la ceea ce vom face mâine, pentru că istoria noastră viitoare se află în mâinile celor care, acum, au rămas *acolo* (şi arăta spre apus) luptând pentru noi. Şi, cu toate că încă mai simţim în nări mirosul de praf de puşcă, suntem incapabili să zugrăvim perfect un război pentru cei ca tine, care n-au alte noţiuni despre viaţa militară decât cele ce se pot dobândi văzând *Love Parade* cu Maurice Chevalier şi Jeanette MacDonald...” „Adevărul e că pe dumneata războiul te-a făcut cam slobod la gură şi brutal” – am spus. „în privinţa asta, doamnă, nici dumneata n-ai rămas mai prejos.” „Am spus vreo bădărănie?” „Mie, da. De unde ai scos chestia asta că eu, pentru că sunt cubanez, n-am cum să ştiu nimic despre Anna Pavlova? De azi-dimineaţă am un spin în inimă...” Era adevărat. O spusesem gândindu-mă la frivola superficialitate a lumii pe care mi-o descrisese. Celălalt, însă, îmi şi vorbeşte acum despre copilăria lui. De un *Teatro Nacional* unde Incomparabila, Unica dansase mai multe stagiuni, iarnă după iarnă – lucru pe care eu îl ignoram. Mătuşă-sa – nu atât de ignorantă, deci! — o cunoscuse pe minunata balerină. Şi acum, stând cu faţa spre mare, întorcând spatele fronturilor de luptă ce se extindeau în urma noastră, am uitat de război, de Benicassim, şi într-un lent amurg ce semăna cerul cu chiparoşi portocalii, calmi printre capete de dragoni, ori măşti, ori hidre pe jumătate estompate în întuneric, am

evbcako, întregindu-ne reciproc evocările, pe geniala femeie ce murise cu şase ani în urmă, în slava propriului ei altar, a mitologiei ei personale, având numeroşi adepţi, pe cea care săvârşise miracolul de a imortaliza compoziţii muzicale foarte slabe prin simpla ei Prezenţă. El aflase de existenţa ei la Havana; eu, la Londra. Şi cu vorbe rostite pe jumătate, recurgând la amintiri, am reconstruit seara – marea seară – ce ne marcase sensibilitatea în mod identic.

Spectacolul începuse convenţional – ca să nu spun mediocru – cu un aperitiv prost, constând din numere interpretate de artişti de mâna a doua (*Friska* din *Rapsodia Ungară nn 2*, *Menuetul* de Boccherini, *La poupée valsante* de Poldini) şi tot ceea ce implica asta, în materie de cizme ungureşti, ilice încheiate cu şireturi, cozi cu funde colorate, lovituri de toc în podea, înainte de a se trece la preţioasele alintări ale unor marchize de capac de bomboniera, mirosind a naftalină de magazie de costume, sau la graţiile sclifosite ale celeilalte, aspirantă la titlul de stea, care imită gesturile unui robot – reminiscenţe din *Coppelia* – cu ochi de păpuşă datoraţi machiajului şi celor două rotocoale de chinovar pe obraji, apărând dintr-o cutie proţăpită în mijlocul scenei ca o gheretă de santinelă, cu o perdea de catifea deschisă la culoare drept fundal... Dar, dintr-o dată, s-a făcut o linişte adâncă, fundalul a luat culoarea nopţii, reflectoarele au trecut de la galben la albastru, o rază de lună a apărut la locul ei, a început să se audă o melodie mai mult decât celebră, şi Spiritul Dansului s-a întrupat şi s-a pogorât printre noi, creând un timp propriu ce a oprit în loc grăbita alergare a clipelor... Anna Pavlova îmbrăcată în tul şi hermină era acolo şi, pe loc, trupul ei zvelt şi fără greutate, deplasându-se într-o arcuită şi încetinită traiectorie, a transfigurat plicticoasa lebădă a lui Saint-Saëns în inefabila lebădă a lui Mallarmé. (“*O lebădă pe timpuri se ştie lămurit / Magnifică, dar fără speranţă de răpire / Căci n-a cântat ţinutul în care să respire / Când istovită iarna-n plictis a-nmărmurit // Tot gâtul scutura-va această agonie / Albă în spaţiul care negat de ea o-mbie, / Dar spaima nu de solul în care zace*

prins.”[234]) în câteva secunde, am înţeles ce poate fi dansul într-o ambianţă transcendentalizată prin formă, situată dincolo de dans. Şi era acea mişcare pe podeaua scenei fără a atinge podeaua scenei, cu excepţia unor minuscule poante ce de-abia mângâiau duşumeaua, înălţând un corp înfiorat, lipsit de gravitate, ridicat de aerul ce-i delimita albeaţa, pană şi totodată spic mişcat de o aproape imperceptibilă adiere – altă flacără îndepărtată, ca cea a acelor arhangheli vibrând, alungiţi, gata să zboare în ascensiunea unei trăsături de pensulă, întrezăriţi mai mult decât văzuţi în anumite planuri îndepărtate la El Greco –, cu braţele strânse pe piept, cu profilul în odihnă pe un umăr, fiinţă fabuloasă ce aluneca pe lacuri imaginare, făcând să unduie, deodată, într-o bătaie de aripi a evanescentei sale arhitecturi, cele mai frumoase mâini ce se pot vedea. Acolo jos, în umbra fosei, violoncelul îşi cânta dureroasa frază, şi acea femeie-pasăre, intangibilă, de neatins, trăia de parcă ar fi fost singură, de parcă nimeni n-ar fi privito, drama propriei sale morţi, înşelând efemera scurgere a unui minut prin stăpânirea unei armonii a gesturilor ce conferea dimensiuni prodigioase unei simple sume de secunde. încetul cu încetul, Forma, rănită parcă de un pumnal invizibil, se apleca lent asupra ei înseşi, cu chipul aproape căzut pe genunchi, atentă la aproape imperceptibilele zvâcniri ale unei pudice agonii, lăsând în nemişcare şi odihnă ceea ce o cortină coborâtă la timp răpea lumii de dincoace... Uitând de toate, stăpâniţi de o emoţie viscerală, produsă de distanţarea autentică de ceea ce este teatru – teatru adevărat, prin forţa lui de a ne smulge din cotidian, banal şi rutină –, am aplaudat, am aclamat, fără să auzim că ceilalţi aplaudau şi aclamau şi ei, cerând să se ridice cortina o dată şi încă o dată, şi să vedem reapărând, într-o înclinare de umilă reverenţă, pe Aceea care a sfârşit prin a arăta spre violoncelist, ca şi cum el ar fi fost creatorul miracolului reînnoit în fiecare seară.

---

234 „Mai multe sonete IF, în S. Mallarmé, Poezii, traducere și prefață de Ștefan Aug. Doinaș, București, 1972.

Acum tac şi, în faţa mutismului cubanezului ce pare că-şi urmează firul propriilor sale amintiri, mă gândesc la ceea ce nu-i voi povesti... (*După spectacol, maică-mea s-a încăpăţânat să se ducă s-o salute pe balerină. „Dar... n-o cunoşti*!" – *i-am spus, cu spaima bruscă a celui ce e chemat să pătrundă misterele unui rit foarte secret. „Nu contează. O să înţeleagă că suntem nişte compatrioate sosite de curând, victimele ruşinoasei situaţii ce...*" *Forfota publicului nu mi-a permis să aud ce continua să spună, în timp ce se apropia de un domn în frac – cred că era Max Rabinoff, administratorul companiei – cu care a parlamentat câteva minute, făcându-mi semn să mă apropii. S-a deschis o uşiţă de fier; am străbătut o scenă plină de maşinişti care demontau decorurile şi draperiile, şi, tremurând de emoţie, incapabilă să vorbesc, privind prin toţi porii, am intrat în cabina Annei Pavlova... Era transpirată, despletindu-şi părul închis la culoare, în timp ce bea, cu înghiţituri mici, căni de ceai foarte slab, pe care o cameristă i le ducea la buze. Văzută de aproape, avea poate gâtul prea lung, claviculele fără carne, braţele mult prea subţiri, cu câţiva pistrui pe netezimea musculoasă a cărnii; departe de a părea firavă, totuşi, totul în ea respira hotărâre şi voinţă. „Fata studiază dansul clasic*" – a spus maică-mea, după felicitările uzuale şi după ce ea şi balerina se înduioşaseră reciproc pe tema tristului destin al Rusiei. Anna m-a tras spre ea, şi fixându-şi asupra mea ochii ei cu priviri adânci, venite parcă de departe, m-a cuprins de mijloc cu un braţ.* „Elle est gentille, votre petite fille"1 – *a zis, în timp ce eu adulmecam, cu devoţiune, cu desfătare, mirosul machiajului ei, umezeala trupului redat inerţiei, după enormul efort care, văzut pe scenă, fusese ca un joc firesc – succesiune de gesturi, geometrii şi potoliri spontane, aproape instinctive – ale unui trup fără greutate reală. Pe pereţi erau portrete ale lui Custine, Marius Petipa, şi o fotografie a Ţarului cu o dedicaţie admirativă. Mi-am lipit obrazul de gâtul ei ca s-o sărut, iar ea mi-a răspuns cu alintări politicoase, aşa cum se face cu cei mici. „Fata mea urma să danseze ceva într-un balet pe*

care profesoara ei, Madame Christine...” „O cunosc...” “...vroia să-l monteze pe muzica Uverturii 1812 *de Ceaikovski, când am fost obligaţi să fugim de oroarea pe care o cunoaşteţi foarte bine...”* „Encore des grandes machines![235] *— a spus Pavlova. Fetiţa dumneavoastră ar trebui să danseze lucruri mai simple: ceva din Minkus, din suita* Spărgătorul de Nuci (Dansul Zânei Fondantelor, *de pildă*), *o* Gavotte-Mignonne – *am uitat numele compozitorului – pe care o dansam eu cu Custine. Toate chestiile astea cu dans pe simfonii de Beethoven,* Dansul morţii *de Saint-Saëns, sunt excentricităţi aduse de americanca aia idioată, aia căreia i se spune Disidora, Isidora sau Isadora... nu ştiu cum. Un nume scoţian sau irlandez...” „Duncan?” – a întrebat maică-mea. „Da. Cred că da...”* (*şi în glasul ei era un evident ton de dispreţ*). *Şi schimbându-se brusc: „în seara asta plouă. Aici plouă mereu... Oh! Am dansat într-un oraş făcut pentru mine: Javann”* (*acum, de-abia înţeleg că în ziua aceea, în momentul acela, voise să spună Havana! De multe ori căutasem în atlas, în enciclopedii, acest oraş Javann, mai invizibil decât oraşul Kitej, pentru că nu apărea niciunde, şi pe care, în lipsa unei aşezări posibile, sfârşisem prin a-l situa, în imaginaţia mea, în vechile regate Golconda sau Malaca.*) *„Ador clima tropicală – continua balerina. Acolo muşchii ţi se încălzesc atât de uşor!... Dacă nu m-aş fi instalat la Londra, unde îmi am lebedele-maeştri-de-balet...” Şi, poate, dorind să plecăm deja: „Vrei ceva, fetiţo?” „Da. O fotografie. Şi dacă s-ar putea...” „Ce?...” „Un pantof de balet de-al dumneavoastră. Uzat. Rupt. Nu contează. Să-l am ca talisman.” Mi-a dat o fotografie: Anna apărea în costumul de păstoriţă din* Amaryllis. *Şi un pantof decolorat, pe a cărui talpă s-a semnat cu o mână iute... Am ieşit în stradă ca nişte oameni care, după ce au asistat la o fastuoasă liturghie de Paşti, se trezesc pe nişte trepte dărăpănate, înţesate de cerşetori zdrenţăroşi. După lumini şi vrajă, ploaia, ceaţa şi metroul acela murdar cu pereţii coşcoviţi, unsuroşi, înnegriţi de pete de umezeală...)...Şi*

235 E drăguță fetița dumneavoastră (în 1. fr. în orig.).

acum, cubanezul care îmi spune: „Prima oară când am văzut-o dansând *Lebăda*, mătuşă-mea s-a dus s-o salute. îmi amintesc mirosul talcului care, răspândit pe ici, pe colo, albea duşumeaua cabinei. Şi masticul care, în urma efortului, se crăpase pe faţa ei, aşa cum plesneşte uleiul unui vechi portret nerestaurat. Chiar şi-aşa, mi s-a părut nespus de frumoasă: iluminată de o forţă lăuntrică, avea o privire de o extraordinară intensitate. Nu reuşea să-şi şteargă transpiraţia cu un prosop pluşat. Şi totuşi, spunea că iubeşte Tropicele; că în clima asta «muşchii i se încălzesc» formidabil de uşor. Şi ne-a vorbit despre nişte lebede-maeştri-de-balet care mi-au plăcut mult fiindcă păreau personaje din *Alice in Wonderland1* ori din poveştile lui Calleja." „Te-ai îndrăgostit de ea? — am spus. Dacă eu aş fi bărbat!..." Cubanezul a început să râdă: „Oh! Eu nu eram încă bărbat! Un timid adolescent pistruiat, eventual... Dar, în materie de aşa-numite «intenţii rele», deşi astea sunt cele mai bune ce pot exista, îţi mărturisesc că am fost destul de puţin atras de breasla dansului clasic. Ştii dura frază a lui Théophile Gautier: *Rece ca o balerină*." „Şi ce ştii dumneata despre asta?" „In orice caz, Pavlova probabil că nu petrecea nişte înspăimântătoare nopţi de nebunie cu Monsieur Dandré al ei – destul de bătrân şi şchiop, pe deasupra, cum sunt eu, acum." „Pavlova era o fiinţă imaterială." „Păi, fir-ar al dracului, nu ştia ce pierde" – exclamă, în spatele nostru, o voce cu vesele inflexiuni creole. Inutil să mi se spună că era Gaspar Blanco; venea cu trompeta atârnată de gât cu un brâu preoţesc, şi instrumentul, lovindu-se la fiecare pas de eşarfa cu mâna stângă în ghips, îi suna a cutie de conserve goală. „Stai cuminte-n mă-ta" – a zis, apucând trompeta cu mâna sănătoasă. „Prietena mea" – a spus Jean-Claude, arătând spre mine. (Chestia cu „prietena" îmi suna cam urât a iubită...) „Mă înclin la picioarele dumneavoastră, doamnă – a spus muzicantul, înclinându-se cu un respect între batjocoritor şi provincial. Iertaţi-mi vorbele urâte, dar noi, soldaţii... O să încerc să-mi mai lustruiesc *espresiile*." Şi, întorcându-se spre cubanez: „Ascultă, Enrique... Tu

vorbeşti porcării aici, şi jos o să cânte Paul Robeson... Haide. Şi grăbiţi-vă, că e deja *full*...” Şi a pornit în frunte cântând din trompetă, spre marea indignare a infirmierelor care au apărut în uşile camerelor de-a lungul întregului culoar, asemeni personajelor automate şi depersonalizate din vreo *Metropolă2*, de Fritz Lang.[236]

13

Or Man River

That OU Man River,..[237]

Giganticul negru stătea în picioare, lângă un pian cu coadă vopsit cu perfect prostgust în gri-perle şi auriu de vreun vilegiaturist proaspăt îmbogăţit, unul dintre cei mulţi pe care războiul îi izgonise de pe această coastă, în mijlocul unei estrade acoperite, cu streaşină lată, aşezată cu spatele spre plajă, în aşa fel încât luminile să nu se vadă dinspre mare. Sus, o inscripţie: THÉÂTRE HENRI BARBUSSE. Umplând o esplanadă aflată în întuneric (“nu trebuie luminate suprafeţe mari ca asta” – mi-a explicat Jean-Claude, deşi eu înţelesesem motivul), se înghesuia un public într-o beznă unde, repede, se distingea, totuşi, albeaţa imobilă a bandajelor şi a ghipsului alături de schelăria ambulantă a colierelor de ghips pentru bărbie şi cap, a atelelor şi eşarfelor. Dar, printre liniştiţi şi mai puţin liniştiţi, erau cu sutele chipurile încordate, însănătoşite datorită bucuriei, care priveau marea scenă unde, la picioarele ecranului destinat unor recente proiecţii cu *Ceapaev*, *Marinarii din Kronstadt* sau *Furtună deasupra Asiei* de Pudovkin, cânta Paul Robeson Magnificul, cu vocea lui gravă şi plină, ţâşnind din atletica-i lăţime a pieptului. Şi frumoasa melodie *Showboat* pe care o cunoşteam cu toţii, indiferent de unde-am fi venit, ajungea iarăşi la noi în seara asta, într-un moment aproape de ceremonie, cu noul prestigiu al unui imn ce se născuse într-adevăr pe malurile hrănitoare alo fluviului Mississippi, pe câmpuri ninse de bumbac, printre capele de lemn unde

236 Aluzie la filmul Metropolis (1926) al regizorului amintit.

237 Bătrânul fluviu / Acest bătrân fluviu... (în 1. engl. în orig.). Primele versuri dintr-un cunoscut cântec american despre Mississippi.

răsunau celeste orchestre alcătuite din armoniu, trompetă, saxofon şi banjo:

Ol' Man River

That OV Man River...

Inălţându-se în vârful picioarelor ca să se înfăţişeze la maxima dimensiune a staturii sale fizice şi morale – de parcă n-ar fi fost suficientă realitatea uriaşului său trup de fotbalist, nepot de sclavi, ajuns de pe stadioanele din Rutgers şi Columbia pe scenele cu *Othello* şi *Emperor Jones* –, Paul Robeson a potolit aclamaţiile ascultătorilor care, în dorinţa lor de a aplauda cu mai mult zgomot decât ceilalţi, izbeau cârjele şi bastoanele unele de altele, ca să atace balada lui *Casey Jones*... Şi povestea acum cruda istorie a curajosului fochist care s-a jertfit în faţa cuptorului locomotivei sale – era probabil negru – întru nepieritoarea sa glorie şi, mai mult întru cea a companiei *Southern Pacific Railroad* ce-i plătea un salariu aşa de bun; şi după ce a terminat cu un sarcastic *Casey Jones got a job in heaven1*, cântăreţul i-a sculat de pe scaunele lor pe cei multi ce se puteau ridica, anunţând că acum ne va da versiunea sa personală a cântecului „negro spiritual" *Heaven bound soldier*[238] [239], care, pentru compatrioţii săi era de-acum mai cunoscut – datorită lui – sub numele *Join in the fight*?:

O brother, don't you weep don't you pray. Salvation isn't coming that way. All together

Let's press on the fray;

black and white, will rebuild the world.1

Şi impresionantului antifon cântat de negrul din New Jersey îi răspundeau cei multi care, aici, vorbeau sau înţelegeau engleza – şi Gaspar îmi explica, arătându-mi într-o parte sau în alta, că împreună cu noi se aflau oameni din Jamaica, Australia, Canada şi Filipine şi chiar sud-africani care, prin participarea lor la Brigăzi luptau pe un front îndepărtat împotriva a ceva ce numeau *apartheid*, cuvânt lipsit de orice sens pentru mine... Dar, în curând,

238 Casey Jones a obținut o slujbă în rai (în 1. engl. în orig.).

239 Intră în luptă (în 1. engl. în orig.).

indiferent de unde-ar fi fost, toţi câţi mă înconjurau, târâţi de ritm, de repetarea aproape liturgică a unei fraze, se alăturau corului, în grupuri, ca într-un „amin” de slujbă religioasă:

Join in the fight,
— O negro comrade.
Join in the fight,
— O struggling comrade.
Join in the fight,
— O hard pressed comrade.
Join in the fight,
— And stand up straight now.
Join in the fight,
— The dawn is late now.
Join in the fight,
— We must not wait now.
Join in the fight,
— Black and white, we'll rebuild the world.[240][241]

„Mama lui! Cum mai cântă negrul ăsta!” – a urlat Gaspar Blanco, când Robeson şi-a încheiat „spirituaT-ul agresiv, unanim şi fără graniţe, totodată, cu un re bemol grav, care pe cuvântul „lume” conferea glasului său o rezonanţă de tub do orgă într-o vastă navă de catedrală frăţească, de unde ar fi urmat să apară negri şi albi ca să dărâme pieritoarele turnuri ale Babilonului (şi acum, Robeson tocmai cânta ceva despre Babilon), comparate de atâtea ori, în literatura nord-americană modernă, cu zgârie-norii din Manhattan. Şi noul „bhie” ne suna incredibil de biblic, în acest colţ de ţărm spaniol, evocându-l pe David, învingătorul lui Goliath, care cu triumfătoarea sa praştie, în trecere, avea să-i frângă

240 O frate, / nu plânge, / nu te ruga. / Salvarea nu vine așa. / Cu toții împreună / lupta s-o grăbim; / negri și albi, / lumea să o reclădim. (în 1. engl. în orig.).

241 Intră în luptă, / — Negrule frate. / Intră în luptă, / — De arme-al meu frate. / Intră în luptă, / — Greu încercat frate. / Intră în luptă, / — Și stai drept de-acum / Intră în luptă, / — Zorii zilei au trecut de-acum. / Intră în luptă, / — Să nu mai așteptăm de-acum. / Intră în luptă, / Negri și albi, / lumea să o reclădim. (în 1. engl. în orig.).

coarnele Viţelului de Aur din Wall Street, sfârşind cu toţi Leviatanii universului. Şi albi şi negri vor păşi împreună pentru a ridica o Cetate a Omului, făcută pe măsura omului, eliberată pentru veşnicie de prea exigenţi Demiurgi, niciodată sătui de laude, osanale şi rugăciuni – *O brother*, *dorit you pray*, / *Salvation isrit coming that way*... Aşa înţelegeam eu tot ceea ce se striga şi se cânta acolo. Dar cele spuse strigând, cele afirmate cântând, nu mă atingeau, lăsându-mă singură cu muzica uşurată de orice discurs. Muzica îmi ajungea în viscere, fără să spargă platoşa care mă apăra de cuvinte. Mă ştiam mai puternică decât cuvintele şi niciodată nu fusesem cucerită cu vorbe. în uriaşul Paul Robeson, însă, găseam o altă forţă de convingere, total independentă de cuvintele pe care le purta cu el: forţa artei, a elocvenţei transcendente, glorificate, universale şi în afara timpului, datorate unei prezenţe atotputernice cum fusese, pe un teren foarte diferit, Anna Pavlova. Un imposibil, exotic „*pas de deux*", contrastant până la absurd, deşi armonios, cu toate acestea, se cristaliza în închipuirea mea, între uriaşul negru pe care îl vedeam aici şi eterica lebădă mallarmeană adăpostită în amintirea mea, şi mai mult acum, când nepotul de sclavi, la cererea spectatorilor englezi şi americani, dornici să-l asculte într-un scurt fragment dramatic, se adresa invizibilei albeţi a Desdemonei – Desdemona, lebădă în agonie, identificată cu Anna dansându-şi propria moarte – în monologul culminant din tragedia shakespeariană:

It is the cause, *it is the cause my soul*;

Let me not name it to you, *you chaste stars*! *It is the cause*. *Yet I'll not shed her blood*, *Not scar that whiter skin of hers than snow*, *And smooth as monumental alabaster*.

Yet she must die, *else she'll betray more men.1*

Paul – trebuia să-i spun Paul lui Paul, pentru că nu exista alt Paul asemănător, aşa cum îi spusesem Anna Annei, pentru că Anna era una singură – a făcut să ţâşnească din adâncurile sale *Ol' Man River* ce-i curgea înăuntrul fiinţei, după care a fost aşezat, glorios şi într-o

poză de rege, la picioarele estradei, pe un jilţ episcopal sculptat în lemn – medieval după implacabilul spătar tare – care probabil că nimerise aici într-un camion înţesat de efecte militare, supravieţuitor prin flăcări al vreunui edificiu religios incendiat de anarhişti ori de inventatorii atâtor prescurtări care aici, aliniind majuscule şi puncte, îmi sună (*nusună*), datorită lipsei unui înţeles care să-mi fie inteligibil, a tăcere de vid total... înconjurat de ofiţeri care în seara aceasta şi-au redobândit sănătatea în marţiala rigiditate a uniformei bine călcate, şi de alţii, cu tunica aruncată pe umeri, într-o atitudine degajată, lângă acela, francez cu siguranţă, a cărui „*bonnet de police*”[242] se sprijină încă pe o coroană de leucoplast, Paul se pregătea acum să asiste la un spectacol. Dar spectacolul nu se produce. Scena rămâne goală. Mai mult: luminile au scăzut aproape la nivelul întunericului ce închide plaja murmurândă din spate. Şi toată lumea aşteaptă (aşteaptă... ce?). Nişte voci foarte îndepărtate care, făcându-se auzite la distanţa calculată pentru a obţine efectul, se ridică, în cor, pianissimo, de parcă s-ar afla foarte departe – poate acolo unde valuri sparte şi fărft putere ling nisipul ce, aici, ne miroase a sare şi licheni. (O/i, *mirosul ăsta care mă urmăreşte din anii copilăriei mele la Baku*.») Şi vocile acelea, într-un imn lent, sprijinindu-se pe notele ţinute (orgă, *organum*..) ale unui acordeon, ori ale mai multor acor* deoane (nu prea cunosc acest instrument care nu se foloseşte în meseria mea, la balet) se apropie, se ridică, cresc în cuvinte

(...*Die Heimat ist weit, doch wir sind bereit*.
Wir kämpfen und siegen für dich: *Freiheit*!...)*1*

ce se umflă, ne înconjoară şi, brusc, se conturează în apariţii do bărbaţi ce par a fi străbătut un drum lung

---

242 Aceasta-i pricina, o, suflete, aceasta; / Să nu v-o spun pe nume stele caste! / Aceasta-i pricina! Dar n-am să-mprăștii / Nici sângele, nici n-am să-i vatăm trupul / Mai alb ca neaua, tot atât de neted / Ca marmora funebrelor statui / Să moară deci, să nu mai mintă pe-alții! Othello, în românește de Ion Vinea, în Shakespeare, Opere, VIII, București, 1960.

(“sunt cei din Brigada *Thälmann*” – îmi spune Jean-Claude), ocupă mica scenă, po patru rânduri într-o aliniere perfectă, riguros militară, făcând-o literalmente să tremure, cu percuţia cuvântului *Freiheit* (“libertate”, îmi şoptește cubanezul) pe care îl lungesc, la sfârşitul refrenului, în două energice ciocane verbale ce cad asupra unor „*e*” deschişi în „a”: *frAi-hAit*, cu un crescendo întrerupt sec po HAIT... Ridică pumnul ca să răspundă la aplauze şi, părăsind teatrul cu paşi măsuraţi, pleacă aşa cum au venit, prin fundul scenei, lăsând să moară acolo, pe ţărmul Mediteranei, ca un reflex îndepărtat, ca un ecou, organizat cu pricepere de un dirijor de coruri care, cine ştie, s-ar fi putut numi Hans Eisler[243] [244], imnul din care încă mai răsună cu majuscule FRAI, în vreme co *heit* se topeşte în litere mici înghiţite de noapte.

Dar acum, o dată cu luminile ce se aprind din nou, scena se luminează şi, scandalagii şi dezmăţaţi, intrând prin dreapta şi stânga fără nicio ordine şi rânduială, apărând din public, sau sosind în mare goană de la o locuinţă apropiată, se strâng în grup, şi cu cămăşile descheiate la gât şi într-o larmă veselă, acum (“francezi”, îmi spune Gaspar) au început să cânte:

Madam’ Veto avait promis, *Madam’ Veto avait promis*, *de faire égorger tout Paris*, *de faire égorger tout Paris*. *Mais son coup a manqué grâce à nos canonniers*. *Dansons la Carmagnole*, *vive le son*, *vive le son*; *Dansons la Carmagnole*, *vive le son du canon*! *1*

în pofida voinţei mele, mă simt târâtă de avântul viril al unui cântec revoluţionar încărcat de istorie. Şi Istoria e cea care mă poartă – gândesc – de vreme ce, din profundă convingere, datorită traumei suferite în copilărie, resping – urăsc – orice idee de revoluţie. Dar, dintr-o dată, mă aflu la Muzeul Carnavalet, în faţa unei mari machete a Bastiliei pe care o poţi vedea la intrare. „Madame Veto” e aici, cu

---

243 Patria este departe, / dar noi suntem gata. / Luptăm și învingem pentru tine: / Libertate! (în 1. germ. în orig.).

244 Hans Eisler (1893-1962), compozitor german, autorul imnului național al R. D. Germane.

peruca pudrată şi o aluniţă pe obrazul îmbujorat de suliman, surâzând înaintea furtunii ce avea să-i ia capul acoperit, *în ziua aceea*, cu o bonetă la fel cu cele ale vânzătoarelor de peşte din piaţă – după ce-şi pierduse coroana în temniţele din Prison du Temple. îmi amintesc firma *Petit Bacchus*, a cârciumii care a văzut înaintând în şarjă unitatea de tamburi a lui Santerre[245] [246]. Mă gândesc la profeţia lui Cazotte[247], la Restif de la Bretonne[248], cu pălărie cu boruri largi, rătăcind pe străzile Parisului în nopţile Teroarei; mă gândesc la tripourile de la Palais-Royal, la fabricantul de marionete îmbrăcate după moda republicană din *Zeilor le e sete*; la *La rosière republicane1* de Grétry[249] (îl dansasem în zilele de euforie culturală a Frontului Popular, la *Vel d'Hiv*, după ce se reprezentase o piesă de Romain Rolland), partitură unde cel ce cântase „*O Richard, ô mon Roi*!", renunţând la timp la steagul alb pentru cel tricolor, intercalase, mai mult decât oportun, la sfârşitul baletului, o *Carmagnolă*.

Ah, ça ira, ça ira, ça ira, tous les bourgeois à la lanterne! *Ah, ça ira, ça ira, ça ira, tous les bourgeois on les pendra*![250]

cânta veselul cor care îmi apărea transfigurat, pentru o clipă, în corul unui *Comité de Piqués*[251], înainte de a trece la altă *Carmangnolă* ale cărei cuvinte – nu ştiam că există astfel de versiuni – sărind vertiginos peste ani, peste decenii, împletind evenimente îndepărtate şi diferite, ne

245 Madam Veto a promis, / Madam Veto a promis, / că sugrumă întreg Paris, / că sugrumă întreg Paris. / Dar lovitura nu i-a reușit / fiindcă tunarii noștri i s-au împotrivit. / Să dansăm Carmagnola, / bubuitul să trăiască; / Să dansăm Carmagnola, / bubuitul tunului trăiască! (în 1. fr. în orig.).

246 Antoine Santerre (1752-1809), revoluționar francez, comandantul gărzii naționale din Paris între 1792-1793.

247 Jacques Cazotte (1719-1792), scriitor francez.

248 Nicolas Restif, zis de la Bretonne (1734-1809), scriitor francez.

249 Fecioara republicană (în 1. fr. în orig.).

250 Ah, așa, așa, așa / pe toți burghezii îi vom spânzura! / Ah, așa, așa, așa, / de știreang burghezii toți vor atârna! (în 1. fr. în orig.).

251 Comitet de trăsniți (în 1. fr. în orig.).

vorbeau despre Comuna din Paris, Octombrie 1917 în Rusia, ca să ajungă la cel mai actual dintre conflicte:

Monsieur Franco avait promis, Monsieur Franco avait promis, de faire égorger tout Madrid, de faire égorger tout Madrid. Mais son coup a manqué R s'est cassé le nez.

Tout' VEspagne en rigole, vive le son, vive le son;

Tout l'Espagne en rigole, vive le son du canon!1*

S-au retras cei cu *Carmagnola* şi *Ça ira*, şi un cor de Brigadieri, unde se amestecau oameni din cele mai diferite ţări (am observat prezenţa, pentru mine neîndoioasă, a unor ruşi, poate aviatori – „mai degrabă tehnicieni" – mi-a spus Jean-Claude), a cântat lenta, maiestuoasa, grava şi foarte slava melodie *Partisans*, care, cu tonalitatea ei puţin adumbrită de existenţa celor patru bemoli la cheie, părea mai mult un nostalgic bocet decât un imn însufleţitor... Apoi au venit italienii cu *Cântecul Garibaldienilor* şi *Bandiera rossa* – ce s-a înlănţuit imediat cu *Die Rote Fahne* intonat de cei din batalionul *Edgar André*. Datorită unor invitaţi catalani am avut parte de solemna, ampla, aproape arhaica melodie *Els Segadors* – care, după cum mi-a spus Jean-Claude, era cunoscută în interiorul ţării din secolul al XlV-lea, şi am remarcat că marele Paul ascultă cu deosebită atenţie acel cântec, cu o scandare aproape liturgică, surprins, poate, de singulara măreţie a desenului sonor: „Pare un *spiritual*" – cred că a zis. Mie mi-a amintit o temă din *Boris Gudunov* – şi, puţin, şi *Tristă e stepa*, de Gretcianinov... Dar, în timpul ăsta, ţâşnind din toate părţile, aducând cu ei dairele, buhaie, chitare, instrumente de nedeie şi de stea, ba chiar şi cârâitori de făcut zgomot, fără nicio îndoială pomenite de Arciprestele de Hita[252] au umplut scena spaniolii care, deşi nu erau din colonia de la Benicassim, veniseră să-l salute pe Paul Robeson şi să ne ofere un sfârşit de serbare în felul lor. Şi, într-o atmosferă

252 Domnul Franco a promis, / Domnul Franco a promis, / că sugrumă întreg Madrid / că sugrumă întreg Madrid. / Dar lovitura nu i-a reușit, / Și în nas s-a prăbușit. / Toată Spania de el râde, / bubuitul să trăiască; / Toată Spania de el râde, / bubuitul tunului trăiască! (în 1. fr. în orig.).

veselă, mai mult sărbătorească decât războinică, au răsunat măsurile de trei optimi ale Cântecului celui de al Cincilea Regiment – „cu *al cincilea*, *al cincilea*, *al cincilea*, *cu al cincilea regiment*..” – urmat de melodia *Los cuatro muleros*, caro la vremea aceasta făcuse deja ocolul lumii (de mult timp so auzea la Paris), cu strofe noi, cântate acum în cor de toţi – do la bulgarii din *Dimitrov*, la americanii din *Lincoln*, polonezii din *Dombrowski*, nemţii din *Thälmann* şi *Edgar André*, şi membrii Brigăzii *La Marseillaise*, fiecare cu accentul lor propriu, ceea co dădea cuvintelor, din când în când, o ciudată sonoritate do esperanto:

Pod al Francezilor, *Pod al Francezilor*, *Pod al Francezilor*, *măiculiţa mea*, *nimeni nu te trece*, *nimeni nu te trece*. *Madrid*, *ce bine rezişti*, *Madrid*, *ce bine rezişti*, *Madrid ce bine rezişti*, *măiculiţa mea*, *la bombardamente*, *la bombardamente*.

Şi, în încheierea spectacolului, entuziasmul general în care Jean-Claude vedea parcă o înrudire, în formă şi stil, cu *Tripilitrăpala* din cântecul acela din secolul al optsprezecelea, folosit de Granados1 în partitura compoziţiei sale *Goyescas* (şi eu o văzusem dansată de Antonia Merce „La Argentina”) şi chiar cu strofele din *Mardbu* culese de Arnadeo Vives[253] [254], autorul zarzuelei *Dona Francisquita*, entuziasmul general al melodiei *Hai la joc*, *la joc*, unul din cele mai energice cântece ale acelui teribil război în a cărui victorie republicană credeau toţi cei adunaţi aici în această noapte fără alte stele – căci cerul ora înnourat – decât cele de pe unele uniforme, şi cea mai mare, roşie, în trei colţuri, care împodobea fundalul scenei:

M-am urcat într-un pin verde să văd Franco de sosea, *să văd Franco de sosea*.

Şi-am văzut trenul blindat, *cât de bine mai trăgea*, *cât de bine mai trăgea*.

— Hai la joc, *la joc*, *la joc*, *şuieră locomotiva şi*

253 Enrique Granados (1867-1916), pianist și compozitor spaniol.

254 Arnadeo Vives (1871-1932), compozitor spaniol.

Franco n-are noroc, *şi Franco n-are noroc*.

La al doilea refren, Gaspar Blanco se urcase deja pe scenă, ducând trompeta la gură, cu pâlnia ridicată în sus, ca cele ce se detaşează în sculpturile aflate în corurile catedralelor, reprezentând concerte ale heruvimilor. La al treilea refren – *Hai la joc*, *la joc*, *la joc*...

— Paul Robeson s-a ridicat în mijlocul celorlalţi, depăşind cu un cap chipiele, bonetele şi caschetele celor ce îl înconjurau. Şi, rămânând solist – căci ceilalţi tăcuseră ca să asculte, zâmbitori şi amuzaţi, spaniola lui nostimă, care, cu pronunţie în stil Harlem, transforma pe Mola în *Moula* şi pe Queipo de Llano în *Kueipo de Lano* –, colosul a înălţat o mână enormă de predicator comentând Apocalipsul, şi, după o tăcere în care se auzea murmurul valurilor din apropiere, a atacat *Internaţionala* în engleză:

Arise! *ye starvelings from your slumbers*,

Arise ye criminals of want,

For reason in revolt now thunders, *And at last ends the age of cant*.

Şi acum, asemeni celui ce împarte rolurile într-un ansamblu, cu intuiţia exactă a naţionalităţilor reflectate de chipuri şi de ţinută, arăta spre câte un loc din auditoriu, la fiecare repetare a unei strofe:

Nemţi:

Wacht auf, *Verdammnte diesar Erde*, *Die stets man nach zum Hungern zwingt*! *Das Recht*, *wie Glut im Kraterherde*, *Nun mit Macht zum Durchbruck dringt*.

Italieni:

Compagni avanti il gran partito, *Noi siamo del lavorator*.

Rosso un fiore in petto c'è fiorito, *Una fede c'è nata in cor*.

Francezi:

Debout, *les damnés de la terre*, *Debout*, *les forçats de la faim*. *La raison tonne en son cratère*, *C'est l'éruption de la fin*.

Dar acum s-a făcut o pauză. Un mulatru tânăr s-a proţăpit alături de Robeson ca să declare că, fiind unicul

din Guadelupa în Brigăzi, deci, neavând cu cine să cânte în cor, doreşte totuşi să-i ascultăm versiunea imnului, pe care el îl intitula *Internaţionala Antilelor*. Şi, cu o voce dulce, vizibil emoţionat, a cântat, forţându-se, ca să fie auzit până în ultimele rânduri:

Debou nou toutt kapé soufri, Debou pou nou toutt pa mouri. Pou nou fini avek mizé Eksploutasion sou toutt la te.

„Toţi acum!" – urlă Paul, bătând măsura cu amândouă mâinile, proiectând gesturile sale de dirijor de orchestră spre cei ce se îngrămădeau în jurul lui. Şi dominând totul, şi-au unit glasurile la dreapta, la stânga, în faţă, în spate, grupurile de spanioli:

Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii!

Voi osândiţi la foame, sus!

Să fiarbă-n inimi răzvrătirea!

Să-nceapă-al lumii vechi apus.

Sfârşiţi o dată cu trecutul negru! *Sculaţi popor de osândiţi*! *Azi nu sunteţi nimic în lume, Luptaţi ca totul voi să fiţi*!

Dar când s-a ajuns la refren, francezii, irupând cu un avânt formidabil în mijlocul tuturor, au redat muzicii lui Degeyter1 cuvintele exacte scrise de Eugène Pottier[255] [256], care se pare că erau cunoscute de aproape toţi cei de faţă, căci atunci când strofa a fost repetată, a răsunat doar în limba ei originală:

C'est la lutte finale, Groupons-nous et demain, L'Internationâââle, Sera le genre humain!...[257]

Şi, după aplauze, strigăte, aclamaţii, îmbrăţişări şi manifestări de entuziasm care aveau să încheie extraordinarul concert, spectatorii, în grupuri, au pornit spre pavilioanele lor, în timp ce spaniolii invitaţi s-au îndreptat spre şosea, unde îi aşteptau camioane şi

---

255 Pierre Degeyter (1848-1932), compozitor francez, autorul melodiei Internaționalei.

256 Eugène Pottier (1816-1888), poet francez, autorul textului Internaționalei.

257 Hai la lupta cea mare / Rob cu rob să ne unim, / Internaționaaaaala, / Prin noi s-o făurim! (în 1. fr. în orig.).

autobuze cu luminile stinse. „Noroc!...” „Noroc!” Pumni ridicaţi la nivelul tâmplei. „Noroc!...” „Noroc!...” „Veniţi pe la mine niţel – a spus Gaspar. E devreme încă. Şi am o sticlă de *Fundador*, pe care am procurat-o astăzi după-masă.” „Haide – a zis Jean-Claude. Mă simt brusc cam obosit. Cred că o înghiţitură de coniac o să-mi facă bine...” Am rămas puţin în urmă, cubanezul cu mine: „Emoţionant, nu?” „Bineînţeles” – am spus eu cu glas incolor. „Nu *umbla cu fundu-n două luntri*.” „Nu înţeleg.” „Răspunde-mi «da» sau «nu».” „Paul Robeson a fost minunat.” „Şi restul?” „Desigur, imnurile sunt întotdeauna impresionante. Au o încărcătură emoţională colectivă.” „Când sunt revoluţionare. Mie *God save the King* nu-mi spune nimic.” „Po mine însă, mă emoţionează foarte mult *Dumnezeu să-l mântu** *iască pe Ţar*” „Nu cred că ai ocazia să-l auzi foarte des.” „Mnl des decât îţi închipui dumneata.” „La întrunirile ruşilor albi, cu siguranţă. Sau la biserica ortodoxă din Rue Daru.” „Nu. La con* certe: *Uvertura 1812*” Cubanezul s-a pornit pe râs: „Victoria Imnului ţarist asupra *Marseillaise-ei*. Dacă Ceaikovski ar trăi azi, i s-ar comanda o *Uvertură 1917*, şi atunci ai asculta o victorie n *Internaţionalei* asupra imnului ţarist.” „Dar cum n-a compus nimeni o astfel de uvertură...” „Noi pregătim acum *Uvertura 1938*: victoria *Internaţionalei* asupra *Giovinezzei1* şi a *Horst-Wessel Lied-vlm*. Poate o s-o auzi la anul, scrisă de vreun compozitor spaniol şi dirijată de Pablo Casals, care e cu noi.” Da. Pablo Casals dirija concerte la Barcelona. Cu trei zile înainte, îi văzusem numele pe un afiş. Dar nu mi-l imaginam pe Casals cu o baghetă. Arcuşul era prelungirea firească a mâinii sale. Omulvioloncel, deoarece, când se aşeza în spatele instrumentului său, pe jumătate ascuns de acesta, cu chelia strălucindu-i asemeni lacului cremonez, omul devenea una cu violoncelul. Bach, *Kol Nidrei*[258] [259], *Lebăda*. „Cred că melodia *Ol’Man River* i-ar fi sunat

258 Imnul Italiei fasciste.

259 Piesă de Max Bruch (1838-1920) pentru violoncel și orchestră (în transcripția compozitorului pentru violoncel, harpă și orchestră sau violoncel și pian) pe tema cântecului religios ebraic Kol Nidrei.

magnific” – a spus cubanezul. Şi eu mă gândisem la asta: vocea lui Paul avea plămadă de violoncel în registrul grav. Mai mult decât asociaţii de idei, asociaţii de muzici, sonorităţi, imagini, cuvinte: *whiter skin of hers than snow*”. Robenson – Pavlova prelungeau în noapte un prodigios şi imposibil „*pas de deux*”.

Era excelent coniacul *Fundador* al lui Gaspar – atât de excelent, încât conversaţia şi râsetele datorate aromei sale ne-au scos din timpul pe care îl marcau ceasurile zilei de azi. Dar orele sfârşiră prin a se impune nepăsării noastre, cu apariţia unei infirmiere mulatre care ne-a chemat la ordine într-o spaniolă cu pronunţat accent nord-american: „E trecut de două. N-ar fi bine să vă odihniţi puţin?” Şi acum, când la umbra mirositoare a răşină de pin ne îndreptăm spre clădirea principală, ghicind poate că în felul acesta îmi spulberă scrupulele, infirmiera îmi spune că pot să mă culc (s-a avut în vedere problema) în camera lui Jean-Claude (n-a spus cu Jean-Claude), pentru că, fiind vorba de o soţie care a făcut o călătorie atât de neplăcută ca să-şi vadă bărbatul (şi mulatra face cu ochiul) se poate (cum să zicem?) *încălca* puţin regulamentul. Dar, pentru a respecta convenienţele şi pentru a da un caracter mai conjugal vizitei mele, doctoriţa Yvonne Robert (ea ştia perfect de bine că nu sunt căsătorită cu Jean-Claude, fiindcă i-am spus-o la sosire), a pus să se instaleze un mic pat pliant lângă cel al convalescentului. O dată clarificate lucrurile, întreb dacă prezenţa mea, în acest moment, nu este dăunătoare pentru sănătatea celui care... „E vindecat – spune infirmiera. Puţin obosit, uneori, pentru că a recuperat încet. Ne-am temut să nu fie ceva la pancreas; se întâmplă să nu-ţi dai seama la o operaţie de urgenţă pe abdomen, cum a fost a lui. Dar nu e nimic. Termometrul nu minte.” Vreau să aflu mai multe pentru că povestea cu „operaţie de urgenţă” îmi sună a bisturie mânuite expeditiv – cârpeală făcută în grabă, mai bine zis – la marginea câmpului de luptă. Urâtul cuvânt „pancreas” a avut un efect neplăcut asupra mea: este un organ vulnerabil şi misterios pentru mine, de utilitate nu prea

definită, situat cine ştie unde... Mulatra, însă, pare sigură de ceea ce spune; dacă organul ar fi suferit vreo leziune, procesul ar fi fost implacabil: „Două sau trei zile cu 38°. Transpiraţie teribilă. Pierderea cunoştinţei. Şi moartea în zori." Chestia cu moartea în zori îmi dă fiori. (O să se crape de ziuă peste trei ceasuri. Putea să se întâmple într-o noapte ca asta. Condamnatul. Osânditul. Şi siniştrii vizitatori albi care la ivirea zorilor ar intra în încăpere ca să spună că da, că aşa a fost...)... Dar acum, mulatra schimbă tonul: „Ce bine că aţi putut veni! De asta avea nevoie cel mai mult: de prezenţa unei femei. Aici, mulţi au soţii, prietene, iubite. Dar au rămas în ţări fasciste. De altfel, guvernul republican nu poate da permise de liberă trecere aşa, oricum, oricărei femei care doreşte să viziteze un combatant, pentru că, în sfârşit, am înţeles că membrii brigăzilor noastre sunt peste patruzeci de mii. Şi dumneavoastră? Cum aţi făcut să veniţi?" îi explic că un scriitor spaniol, Max Aub1, prieten cu Jean-Claude, aranjase totul. „Ce bine! Nici nu se putea ceva mal bun. Acum, prietenul dumneavoastră va începe adevărata conva* lescenţă. Pentru că, în fine, bănuiesc că *v-aţi văzut* din nou..,M „Da. *Ne-am văzut* din nou..." „Splendid! Când cineva doreşto *chestia asta*, ăsta-i cel mai bun semn de vindecare. Când vedem că un fost rănit se scoală într-o dimineaţă, face singur baie, so bărbiereşte, caută briantină ca să se pieptene, îşi pune cămaşa cea mai bine călcată şi pleacă să se plimbe pe plajă căutând *nu ştiu ce* – şi-i fug ochii după prima pereche de ţâţe care-i iese în cale – ştim că e vindecat. Ce bine că aţi venit! în felul ăsta, prietenul dumneavoastră nu riscă să ia vreo venerică (nord-americanea pronunţă *vinirică*) prin Castellon..." Niciodată n-am simţit, ca în clipa aceea, brutalitatea a ceea ce se întâmplă în atmosfera unui război. Adevărurile crude se exprimă prin cuvinte crude. Măştile cad şi fiecare lucru se aşază la locul lui. Şi mă văd goală, parcă, în faţa ochilor altei femei care, fiind obligată să asculte confidenţele unor bărbaţi recâştigaţi, salvaţi în ultimă instanţă, restituiţi vieţii, se gândeşte la *utilitatea* mea dintr-un punct de

vedere ce nu este acela al celor mai sublime efuziuni. Pentru un moment, încetez să mai fiu acea *Pietă*, care am dorit să fiu, pentru a mă vedea târâtă în gălăgiosul cortegiu de vivandiere şi prostituate care, în toate timpurile, au urmat în căruţele cu coviltir ale lui Collot[260] [261], zgomotoasele marşuri ale pedestraşilor germani, ale lăncierilor regali şi ale Marilor Companii, pe drumurile din Flandra, Piemont, Milano şi Neapole, amestecate într-o războinică îngrămădeală de fiare, trâmbiţe, nechezaturi de cai, forfoteală de bivuacuri, focuri de făurării, reparaţii de platoşe, scârţâituri de balamale, de osii, de scripeţi, pritoceală de hârburi şi cântăreţi de refrene deşănţate. La fel ca ele, sunt o *soluţie* – soluţie a problemei care, în mod tăcut, se pune aici de fiecare dată când un bărbat îşi redobândeşte sănătatea. Cei mai mulţi se duc „să rezolve” (cred că am auzit această expresie eliptică în gura lui Gaspar Blanco) la Castellon de la Plana, pe când Jean-Claude, privilegiat datorită vizitei mele, va putea *să o rezolve* mai uşor şi în chip mai fericit. Mă revolt în faţa unei indignante brutalităţi de concepţii şi de limbă. Orele Războiului nu sunt ale mele. Cronometrele mele nu sunt cele de aici. Şi cu toate acestea, redevin ale mele când arată două şi patruzeci ale dimineţii în care transportată în cel mai prezent dintre prezenturi, dând la o parte patul suplimentar adus în încăpere de ipocriziile regulamentului spitalicesc, acceptăm, Jean-Claude şi eu, complicitatea manivelei de la patul cel mare ca să schimbăm înclinaţia trupurilor noastre – cu capul mai sus, mai jos, aproape vertical, încă mai coborât, aşezat la nivelul Zero, ridicat din nou, „nu, ajunge; încă puţin, aşa...” – şi râdem, folosindu-ne de această mecanică adăugată obişnuitei mecanici a pulsaţiilor noastre, până când, întorşi dintr-o lungă călătorie în ţara unei armonizate dăruiri, privind spre fereastră, am văzut că încă îndepărtate, de-abia zugrăvite pe tăişul mării, dar deja frumoase, se ivesc

260 Max Aub (1903-1972), poet, prozator și dramaturg spaniol.

261 Jean-Marie Collot D’Herbois (1750-1796), membru al Comitetului Sănătății Publice din Franța.

zorile. Şi-am dormit câteva ore, în vreme ce soarele invada încăperea. (In ziua aceea, mulatra infirmieră a avut discreţia de a nu veni să-i ia temperatura lui Jean-Claude...) Şi avea să ne trezească glasul vesel al lui Gaspar: „La plajă, ce mama dracului! E ora unsprezece! Ori o să vă petreceţi toată ziua în vizuină?” Şi de-abia am timp să mă ascund în baie, că muzicantul se află deja în cameră, cu trompeta în sus, agitându-şi mâna stângă, îndoită însă într-un ştergar agăţat de gât, dar fără ghips: „Mi-au dat jos tencuiala! — strigă. Omenirea s-a căcat pe ea dacă mai contează pe mine să scriu «Don Quijote»! Am ieşit din breasla ciungilor!”[262]

14

Şi ne aflăm pe mica plajă, atât de înţesată de vilegiaturişti, cum ar putea fi piscina Ligny, la Paris, într-o duminică de vară, când soarele îi poate face pe oameni să creadă că apele Senei sunt mai puţin murdare decât în alte zile. Şi n-ar fi fost decât bărbaţi pe puţinul nisip şi abundentul pietriş – căci aproape toate plajele acestea ale Mediteranei sunt din pietriş – dacă nu s-ar fi văzut câteva infirmiere, libere, cu caste costume de baie întregi, privite mai mult ca tovarăşe decât ca femei – asta se vede după felul cam bărbătesc în care sunt tratate de către convalescenţii din Benicassim. Eu sunt acoperită de la gât până la glezne de o rochie de in care îmi fereşte pielea de soare – deşi aş avea chef să mă prăjesc –, dar trebuie să mă gândesc la scena nocturnă din *Giselle*, la *Lacul lebedelor*, la *Silfidele*, undo n-ar arăta bine o Walli, o pasăre dintr-o plămadă albă şi fantomatică, cu chip, umeri şi braţe de mulatră. Jean-Claude şi Gaspar se instalează la umbra unui copăcel, de-a lungul ţărmului. Constat că aici – şi era de aşteptat – combatanţii, departe de front, se strâng pe grupuri de naţionalităţi: francezii, împărţind cărţile pe o bucată de postav, îşi regăsesc partidele de belotă de la orice *Café du Commerce*; câţiva italieni,

262 Aluzie la Miguel de Cervantes, autorul romanului Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha, care își pierduse im braț în limpul bătăliei de la Lepanto (1571).

aşezaţi în cerc, îl aplaudă pe un camarad înzestrat cu ceva voce, care le cântă *Funiculi-funiculă*, „Celeste Aida” şi „Adio viaţă” din *Tbsca* cu mare lux de pauze prea lungi sau unde nu trebuie; mai mulţi nemţi îşi pasează o minge; mai încolo, câţiva nord-americani s-au concentrat asupra unei partide de base-ball, deloc practicat în Europa, şi pe care nimeni nu-l înţelege, în afară de ei... La adăpostul unui zid scund, patru băieţi blonzi, a căror origine le o scrisă pe faţă, citesc impasibili, întinşi pe o bucată de pânză, ţinându-şi cărţile în chip de paravan în faţa ochilor. Autori şi titluri necunoscute pentru mine: Leonov, Vsevolod Ivanov {*Trenul blindat*), Konstantin Fedin, Nikolai Alekseevici Ostrovski: *Aşa s-a călit oţelul*. Brusc mă năpădeşte o imensă curiozitate. Eu, care, de mai mulţi ani, fac tot ce pot ca să ignor literatura sovietică, mă văd ajunsă din urmă de ea, dintr-o dată, în acest mic golf al Mediteranei. Aş vrea să le smulg cărţile acestor oameni de acelaşi neam cu mine, simţindu-mă parcă geloasă că ei ştiu limba părinţilor mei. înţelegând nişte litere pe care foarte puţini, poate, le cunosc pe această plajă, am impresia că îmi răpesc, că îmi iau cu japca ceva foarte al meu, foarte intim, care ar trebui să-mi aparţină numai mie în acest joc. Pentru prima oară aş vrea să răsfoiesc aceste volume şi să aflu cum e această literatură „nouă” cu care, după cum mi s-a spus, este împovărat din greu poporul rus de cei însărcinaţi să-i dezvolte cultura. Cu siguranţă că aceşti tineri atleţi care au venit aici să-i ajute în vreun fel pe luptătorii spanioli – în Brigăzi nu sunt soldaţi ruşi, mi-a spus Jean-Claude – nu-i cunosc pe marii autori moderni ai naţiunii lor: Andreev, Korolenko, Alexei Remizov, Bunin, şi splendidul, fascinantul Merejkovski. Dacă i-ar cunoaşte pe aceşti autori, ar rămâne uimiţi. îmi vine să le vorbesc în limba lor, dar mă gândesc că imediat ne-am angaja într-o discuţie lungă şi ingrată care, într-un asemenea loc şi moment, e preferabil s-o evit. Şi, de altfel, dacă ar căuta anumite opere pe care eu le admir foarte mult şi aş putea să le recomand, tot nu le-ar găsi în ţara lor, unde, cum se ştie, nu se tipăresc decât vechii clasici – şi nu toţi – şi

plictisitoare poliloghii propagandistice. Aşa că, rămân cu Iulian Apostatul şi Leonardo, evocaţi cu eleganţă de Merejkovski, cu candidele scrieri hagiografice ale lui Remizov, şi chiar cu cosmica oroare a râsului roşu al lui Leonid Andreev, şi... ei să-şi vadă mai departe de trenurile lor blindate, şi furtunile de oţel cântate de regim: tot ce e dur, urât, metalic, uleios, unsuros, mirosind a seu, a cuş-cuș, cu îngrozitoarele cuvinte ce vin în spatele acestora: industrie, industrializare, industrie uşoară, industrie grea, producţie, randament, norme, tractoare, maşini – maşini ca cele pe care a vrut să le evoce Prokofiev în acel zgomotos *Pas de oţel*, pe care Diaghilev no obligase să-l dansăm cu ani în urmă, călcând în picioare toato tradiţiile dansului adevărat, într-un decor *constructivist* cu discuri de semnale de cale ferată în mişcare. (Din fericire, aceastfl vogă a „mecanicismului", în mare parte datorată futuriştilor italieni, începea să rămână în urmă: acum se cânta rar *Pacific 231* de Honegger, cânt închinat locomotivei, şi mai puţin încă, oribila *Topire a oţelului* de Mosolov – oţel şi iar oţel – foarte aplaudată la concerte, la începutul acestui deceniu.) M-am întors la umbra copăcelului unde se odihnea Jean-Claude, într-un minuscul slip, alături de Gaspar care, de la distanţă, urmărea meciul de base-ball al nord-americanilor, evocându-i pe marii campioni cubanezi Marsans şi Adolfo Luque. în acest moment, însă, a sosit Enrique ("Salut, rusoaico!") aducând nişte tipărituri, ziare, reviste, nu ştiu, ţinându-le la piept *cu amândouă mâinile*. „Şi bastonul?" – l-am întrebat. „L-am aruncat în mare în dimineaţa asta. Nu-mi mai trebuie." Şi aşezându-se pe vine, a dat drumul pachetului: „Lectură." „Pică bine – i-am zis. N-aveam nimic do citit." Şi în faţa mea se deschide un evantai de publicaţii – şi mai sunt încă multe altele, îmi spune Jean-Claude – alo Brigăzilor: *Le Volontaire de la Liberté*, *Elôre*, *Adelante la 15*, *Dabrowska*, *Commune de Paris*, *Pasaremos*, *II Garibaldino*, *Our Fight*, *El Soldado de la Republica*, *Venceremos*, *Dimitrovac*, *Salud*. (Pe coperţi, bărbaţi cu baionete în atac, steaguri desfăşurate, pumni ridicaţi, căşti militare, puşti, stele,

steme...) Dar printre ele, distingându-se datorită tiparului diferit, cu spaţii albe lăsate de strofe puse în pagină neregulat şi cu ilustraţii – desene sau gravuri în lemn – înfăţişând scene de luptă tratate într-un stil personal, e şi revista *El Mono Azul*, mai interesantă pentru mine, fiindcă în paginile ei găsesc articole despre literatură, teatru, film – teren de universală înţelegere şi chiar de discuţie. Dar o las repede deoparte, aflând de existenţa altei reviste, *Hora de Espana*, mult mai voluminoasă, editată de Manolo Altolaguirre1, din care Jean-Claude tradusese câteva poeme în franceză. Mă mir că într-o perioadă ca cea care se trăieşte aici, se poate menţine activă o publicaţie ca aceasta, consacrată celor mai desăvârşite valori ale culturii, având întotdeauna pe prima pagină un aforism de Juan de Mairena[263] [264], unde găsesc numele, cunoscute pentru mine, ale lui Rafael Alberti, Miguel Hernandez, Luis Cernuda, José Bergamin, Vicente Aleixandre, Leon Felipe... (încep să răsfoiesc un număr recent din revistă şi mă opresc asupra unui text în care poetul argentinian Gonzales Tunôn ne vorbeşte de un Madrid al cărui simplu nume mă face să mă cutremur, în aceste zile, cu stridentul „*drid*" ce sună a cortină sfâşiată de un cuţit. Dacă la Madrid putuse fi văzut timp de foarte mulţi ani apocalipticul tablou *Triumful morţii* de Brueghel, acum când Muzeul Prado se închisese, personajele acestui Dans macabru – mult mai Dans macabru decât cele ale lui Orcagna[265] şi Holbein – umblau libere pe străzi, printre incendiile provocate în fiecare noapte de făcliile căzute din cer. Nu concepeam, nu îmi închipuiam, nu îmi explicam cum pot trăi oamenii în acest oraş veşnic bombardat, lovit, dărâmat, pedepsit de cei care – cu mult înainte ca acestui

263 Manuel Altolaguirre (1905-1959), poet spaniol din generația lui F. Garcia Lorca.

264 Referire la volumul de cugetări și eseuri al poetului Antonio Machado (1875-1939), intitulat Juan de Mairena.

265 Andrea di Cione, zis TOrcagna, pictor și sculptor italian, care a influențat puternic școala florentină. între 1343 și 1368 a trăit la Florența.

război să i se imprime caracterul unei lupte revoluţionare – îşi revărsau furia asupra unei populaţii a cărei mare vină nu fusese decât că refuzase să accepte răzvrătirea unor generali trădători. Şi îmi spunea acum, în proza lui, emoţionatul martor argentinian: „Când spui Madrid, simţi gust de sânge, de pământ, şi asta e foarte simplu şi cu adevărat original... Adevărul este că sentimentul pământului renaşte, pune stăpânire pe toate. Evacuarea, injecţiile contra febrei tifoide nu schimbă nimic. Totul se petrece aşa cum trebuie să se petreacă. Miracolul constă în faptul că nu există miracol. Un oraş se apără pe toalo fronturile sale. Nu există absenţe, nu există recidive. O dată cu războiul, mirosul pământului e mai aproape. Imnurile familiara, patria, scrisorile care se scriu vorbind despre întâmplări, tranzacţii, posibilităţi. Fără ca vântul, uşor şi groaznic, al Revoluţiei, să-şi piardă vechiul respect... Am deschis ochii şi m-am născut la cinci dimineaţa. De când sunt la Madrid n-am auzit o asemonea bubuitură. Atât de constantă. Nimic, probabil, nici tancurile, nici avioanele, nu sunt atât de impresionante ca obuzele care, într-adevăr, nu se ştie de unde vin, nici unde se duc... Mfl gândeam: există fiinţe care, în acest moment, trag câte o linie pe hârtie pentru fiecare obuz care cade. Există fiinţe care adunft răniţii şi morţii. Există fiinţe care îi primesc în spitale şi în cimitire; în aceste cărţi târnuite pe care Istoria obişnuieşte sft le târnuiască după aceea. Poate a murit o femeie pe care ani văzuto la coadă la ţigări. Sau copilul care cânta la Santo Domingo: «Când soseşte un avion, un avion, un avion / trage gloanţe de carton, de carton, de carton», pe melodia din *Cei trei purceluşi* de Walt Disney. Sau bărbatul acela care a spus: „Obli« zul care o să mă lovească va trebui să poarte inscripţia: Gregorio Garcia. Mai bine aşa: Pentru Gregorio Garcia. E mai corect...” Şi eu aş adăuga că aceasta provocare e profund spaniolă. Ignacio Sânchez Mejias nu putea muri decât în *acea zi*, şl în acea zi foarte exact *la cinci fix după-amiază1*, acolo unde taurii soseau inexorabil la anumite întâlniri, cu punctualitatea, tot inexorabilă, a

Oaspetelui de Piatră[266] [267], născocire spaniolă... Şi coi ce rămâneau la Madrid în aceste zile teribile ştiau că acolo fiecare om are un ceasornic potrivit la ora lui, care este ceasul când moare ori află că va mai continua să trăiască. Adevăr atroce ce depăşea limitele înţelegerii mele!...) încerc să mai citesc puţin, dar îmi obosesc ochii de atâta lumină reflectată po hârtia albă. Las un poem de Emilio Prados la jumătatea unei strofe ca să mă întind pe burtă pe nisip – mai mult pietriş decât nisip –, lenevită de o somnolenţă datorată voluptuoasei insomnii a unei nopţi magnifice, şi între somn şi nesomn, dorinţa de-a dormi şi dorinţa de-a şi auzi ceva din ceea ce se spune în jurul meu, pe deasupra zumzăitului de limbi ce acoperă plaja (îmi ajung la ureche sonorităţi de limbă engleză, gâjâieli nemţeşti, cuvinte italieneşti, *merdes* foarte franţuzeşti datorate, cu siguranţă, jucătorilor de belotă...), fără să-mi ridic faţa, aflu că la grupul nostru s-a adăugat un Evan Shipman, poet nord-american, bun prieten cu Hemingway, de care îmi vorbise Jean-Claude. Şi peste aţipeala mea se leagă o conversaţie din care urmăresc crâmpeie, auzind ce spun glasuri cu diferite timbre şi accente: prima este vocea molatecă, parcă indolentă şi leneşă, a lui Shipman: i-e poftă de *peanut butter1*; a căutat *peanut butter* pe tot litoralul, clar aici nu se ştie ce este *peanut butter*... (Acum Gaspar:)...*cum se termină lupta, toţi revin la ale lor*. (Jean-Claude:)...*francezii fac rost de* pinard[268] *oriunde*; *nu ştiu cum se descurcă de fac rost de* pinard, *şi trebuie să fie negru... Spun că vinul de Alella seamănă cu cel de Beaujolais*. (Enrique:) *englezii vor sos Worcester şi visează la gemul Cross and Blackwell, când nu se războiesc cu irlandezii*; *acum câteva zile a mai avut loc o încăierare, la Albacete, între englezi şi irlandezi. Povestea s-a lăsat cu infirmerie şi tot tacâmul. /...francezii detestă codul şi năutul*; *pentru ei nimic nu-i mai bun decât biftecul cu*

266 Aluzie la poezia Bocet pentru Ignacio Sănchez Mejias, de Federico Garcia Lorca.

267 Personaj care apare în dramatizările legendei lui Don Juan.

268 Unt de arahide (în 1. engl. în orig.).

cartofi prăjiţi. /…cubanezii se plâng că nu sunt duşuri; au o obsesie a spălatului care atinge „psihoza”… ce mama dracului!… credeam că n-o să nimeresc vorba asta /…nemţilor nu le plac mezelurile spanioleşti; vor cârnaţi de-ai lor. Boiaua a creat o adevărată problemă / peanut butter şi Worcester sauce… Toate astea se găseau în barca lui Hemingway, când ieşeau la pescuit, din Cojimar… / pescuiaţi un rahat… / nişte pargos[269] *delicioşi, uite-aşa de mari… / scuzaţi gestul… / într-o noapte, când eram în larg, ne-am întâlnit cu o şalupă a poliţiei lui Machado. Da. Cu patru cadavre de-a curme zişul, la prova. Au văzut că ambarcaţiunea lui Ernest era sub pavilion nord-american, înregistrată la Tampa, de-asta nu ne-a li lichidat; ba mai mult, imediat au aruncat cadavrele în apă. Aveau legate greutăţi, pentru că n-au ieşit la suprafaţă. S-au dus la fund ca plumbul… / erau studenţi, muncitori, cu siguranţă… / şi suni oameni care se întreabă ce facem noi aici… / important e că o ştim noi… / bun, dar noi suntem* voluntari… / *asta-i altceva. în alte războaie, jumătate din soldaţi pleacă pe front pentru că alb fel ar fi trimişi acolo cu picioare în fund… / dar sunt prea multa dezbinări între voi. Pentru că nu toţi cei care se află aici sunt comunişti… / omule, ce pot să-ţi spun e că în căcănăria politică din Cuba după căderea lui Machado, singurii care au acţionat logic şi cu bun-simţ au fost comuniştii… / dar, printre cubanezii de aici se manifestă două sau trei tendinţe, nu mă bateţi la cap… / sc manifestă nişte tendinţe, de acord; dar toţi luptă; n-o să-mi spui că cei din Centuria Guiteras au făcut figură urâtă în Brigăzi… / problema e să călăreşti pe cine trebuie să călăreşti… / bun, dc acord; dar voi n-aţi avut fascism în America Latină… / dar am avut douăzeci de dictaturi care anunţau fascismul. Fascismul înmugureşte în cazărmile noastre. Următoarele lovituri militare care se vor produce în ţările noastre vor avea un caracter tot mai fascist… / dar fascismul e în Italia, în Germania. Voi vorbiţi dc ceea ca s-ar putea întâmpla. Eu vorbesc de ceea ce se întâmplă acum… Italia… Germania… / nu uita de Franţa colonelului*

269 Pargo sau pagro, pește teleostean asemănător cu plătica.

Conte de la Rocque. Cât pe ce să-i reuşească lovitura din februarie ’34... / şi cu cât fascismul are mai multe şanse să se dezvolte aici, cu atât mai repede se va instala în alte părţi... / italienii care se află aici se gândesc la Mussolini... / nemţii la Hitler... / eu, ce să spun, eu sunt comunist, şi aici, acum, trebuie să punem umărul... / ceea ce ne uneşte, mai mult decât orice altceva, este că respingem anumite lucruri: eu urăsc chestia asta căruia i se spune „American way of life”[270]... / *asta echivalează, mai mult sau mai puţin, cu* pop-corn *şi* hot-dog, *cu ceea ce noi numim »ordinea burgheză”... / sau, să spunem sistemul capitalist, cu principiile, instituţiile şi ierarhiile sale, concepţia sa despre familie, şi asta o ştii şi tu la fel ca mine, Evan, pentru că, la fel ca mine, te tragi dintr-o familie bogată... N-are rost, însă, să vorbim despre lucruri pe care le ştim cu toţii; e o dimineaţă splendidă... / vorbeşte mai încet, că doarme rusoaica... / problema e să câştigăm acest război, pentru că, o dată câştigat, o să fie mult mai uşor să facem o revoluţie în Cuba. Aşa vedea lucrurile Pablo de la Torriente Brâu... / cine e?... / unul dintre cei mai buni scriitori tineri de la mine din ţară; stilul său are multe aspecte asemănătoare cu „stilul brutal” al prietenului tău Hemingway, deşi nu cred că Pablo s-a gândit să caute modele literare; era cât mai puţin posibil „literat”. Nici n-avea nevoie; a fost unul dintre cei mai buni din generaţia mea...* (Gaspar se ridicase în picioare, pentru că, acum, vocea lui îmi venea de sus:) *A căzut la Majadahonda, fiind comisar politic; am avut onoarea să dirijez fanfara diviziei 46, care a cântat la funeraliile lui: şaizeci de muzicanţi; marşul ăla, aşa: reeee, laaaa, sol, fa, mi, re, laaaaa, sol, fa, mi, re, miiiiii, miii, mi... Ah, mi-am amintit de fanfara mea!... Noroc că sunt vindecat. Peste o săptămână...* (Enrique:) *şi eu. N-am venit aici să-mi încălzesc boaşele la plajă...* (Shipman:) *eu mai am de stat mai bine de o lună; îmi petrec zilele umblând de la un pavilion la altul; mă plictisesc teribil...* (Gaspar:) *fiindcă n-ai* peanut butter? (Shipman:)...*singurele romane nord-*

270 Modul american de viață (în 1. engl. în orig.).

americane pe care le au aici sunt câteva de Upton Sinclair, şi Upton Sinclair e un rahat, ca şi Sinclair Lewis, Theodore Dreiser, şi alţi son of a bitch[271] *ai naturalismului de tip Medan-Brooklyn care se editează şi se reeditează acolo, în timp ce un poet formidabil ca Cummings e necunoscut de public...* (*S-a* făcut o pauză lungă. Probabil că bărbaţii priveau ceva; poate pe yankeii care jucau base-ball. Mi-a confirmat-o glasul lui Gaspar:) *Ţi-aduci aminte de negrul Quintero*?... (Enrique:) *parcă l-aş vedea şi-acum*!... (Gaspar:) *Un tip care să arunce grenadele cu atâta precizie, n-am mai pomenit. Unde îşi arunca ochii, arunca şi grenada. Dacă vroia s-o bage printr-o ferestruică, o băga, să ştii... Le azvârlea în sus, în jos, pe im acoperiş, într-o groapă, în aşa fel încât să cadă în spatele imul tun, după cum vroiai... Nu greşea niciuna... Şi când era voi Ini să lovească un tanc, în plin, aşa, pe jos, între cele două şenila braţul lui părea un arc... Şi oamenii nu pricepeau misterul »> Ziceau că e un fenomen...* (Enrique:) *De fapt, era un formidabil aruncător de base-ball...* Pitcher1 *la „Almendares"... Şi când anm ca grenadele spunea în jargonul jucătorilor*: „*asta merge „asta*, globito", „*una directă la* center", „*asta e* strike"[272] [273]... Coilnl|l râd şi aud, din nou, glasul lui Gaspar: „*Jean-Claude, tu, când h» întorci pe front*?..." Era întrebarea de care mă temeam. Mi-nm răsucit puţin capul, la timp ca să văd că Jean-Claude, privind spre mine, duce degetul arătător la gură, rugându-l să tacfti M-am ridicat în capul oaselor dintr-o dată, şi furia mea bruscft s-a manifestat în tonul agresiv, de ţipăt, al unei întrebări: „Şl când o să câştigaţi războiul ăsta ce-o să faceţi? Comunism In Spania?" „Asta or să vadă spaniolii" – a spus Enrique, imperturbabil. „întâi să-l câştigăm; pe urmă, o să vedem" – a zis Gaspar. „Şi dacă nu-l câştigaţi?" „Dacă n-am crede că o să-l câştigănn n-am fi aici" – a spus Jean-Claude. „Şi în cea mai proastă situaţie?" „O să ne

271 Pui de cățea (în 1. engl. în orig.).

272 Aruncător de minge la jocul de base-ball (în 1. engl. în orig).

273 Un anumit tip de paletă folosită în jocul de base-ball (în 1. engl. în orig.),

rămână consolarea că am rămas fideli unol idei – a zis Jean-Claude. Cel mai important lucru pentru un om este să trăiască în pace cu el însuşi.” „în pace cu el însuşi cu preţul sacrificiului celuilalt” – am strigat. A urmat o tăcero neplăcută. Iubitul meu privea spre mare. Gaspar a început sfl răsfoiască *El Mono Azul*. Shipman mă pironea cu ochii lui spălă* ciţi, fără să înţeleagă. în sfârşit, Enrique a ales râsul: „Balerina iar ne-a luat cu filosofia – a zis. Şi aici nu există filosofie mal bună decât a ăstora, care se gândesc numai la partida lor do belotă, trăgând câte-o duşcă de molan, şi a yankeilor ălora caro se încăpăţânează să joace base-ball cu o doagă de butoi în loc do *bate*?.” „Şi joacă foarte slab – a replicat Gaspar. Cu toate că metafizica mingii se află la Boston.” „Voi nu vreţi să gândiţi” – iun spus. „într-un război, cu cât gândeşti mai puţin, cu atât mai bine – a zis Enrique. Hai să mâncăm de prânz la Castellon de In Plana. Şoferul Jacinto mă părăseşte în seara asta. Să profilăm de el.” „Şi nu mai face figura asta de câine bătut – mi-a npus Jean-Claude. învaţă să trăieşti în *prezent*, ca noi.” „în prezent, şi nu faceţi altceva decât să vă gândiţi la *ziua de mâine*?” „Acest *mâine* va veni oricum.” „De ce atâta luptă, atunci? Do ce atâtea sacrificii... proprii *şi străine*?” „Pentru că trebuie lift grăbim răsăritul.” Am început să râd: „Ah! Da, ştiu! Cunosc placa «Moaşa Istoriei».” „Nu fi cretină. Haide. Mi-e foame şi Hote.” „Foame şi sete... de dreptate?” – am întrebat, îngroşându-mi vocea. „Foame şi sete de şuncă şi vin.” în clipa aceea ini-a dispărut supărarea. Soarele şi marea erau frumoase. Şi mie mi-era foame şi sete de şuncă şi vin. „înveţi să trăieşti” – a zis Jean-Claude. în clipa aceea a trecut un avion, la mică înălţime, peste Benicassim. Toţi ne-am strâns capetele între umeri, într-o dorinţă automată de a ne face mai mici. „Poziţie interzisă balerinelor” – am spus, lăsându-mi braţele în jos. „Prima virtute ă soldatului în luptă: să se autocontroleze – a zis Enrique râzând. Facem progrese.” „Nu spuneai că într-un război nu trebuie să gândeşti?” „La aşa ceva, da. La tâmpenii, nu.”

Şi războiul a fost abolit. Nu s-a mai vorbit despre el.

Şi am înţeles că eu eram cea care, din ajun, abordam tema în timpul conversaţiilor, în neputinţa mea de *a înţelege* ceva ce îmi părea monstruos, inacceptabil, în afara oricărei raţiuni, a oricărei logici. Ei însă *înţelegeau*. înţelegeau, aşa cum înţelegeau şi Ludwig Renn, Gustav Regler, Jef Last şi atâţia alţi oameni de litere care aici, în aceste zile, îmbrăcaseră uniforma – după ce multă vreme renegaseră uniforma, ei care, nu cu mult timp înainte erau tot atât de antimilitarişti ca Jacques Prevert sau ca Aragon, cel care, la sfârşitul *'lYatatului* său *despre stil*, se căcase în totalitatea armatei franceze. Pentru grupul nostru războiul a fost abolit – repet. Şi când trebuia pomenit din vreun motiv oarecare, din când în când, o făceam arătând spre vest, şi spunând: „Acolo...” Am prânzit, deci, la Castellon de la Plana, unde am avut parte de jambonul şi vinul jinduite, şi altele în plus, mulh» altele – *tortilla1* de cartofi, măsline, nişte cârnaţi – căci, îmi explicau, aici, pe coasta aceasta, nu se simţea încă lipsa do „acolo” – şi „acolo”, însoţit de gestul corespunzător, însemna Madrid. Şi când l-am rugat pe Jean-Claude să-mi povesteaHcA mai multe despre Madridul actual, mi-a spus că nu-i nimic do povestit, că acolo oamenii trăiesc ca şi cum nu s-ar fi întâmpini nimic, că oamenii *se obişnuiseră*, că fetele stau la coadă la par fumerii, că la cinematografe „se joacă” filme cu Greta Garbo, cA luptătorii se duc pe front cu tramvaiul, şi că turnul Palatului telefoanelor fusese botezat „strecurătoarea”, datorită numeroiu selor obuze care îl străpunseseră. De altfel, vorbea despre rul» nele oraşului cum ar vorbi un turist despre ruinele de la Baalbok sau Volubilis: referiri la trecut, vestigii din alte timpuri. Şi n schimbat repede subiectul, observând că Enrique vorbea despro cântecele populare cubaneze, în care se puteau găsi variante şl urme ale vechilor romanţe spaniole. Gaspar a cântat unul, auzii de el într-un oraş numit Trinidad, care, după părerea iubitului meu, ar fi fost încă o variantă a romanţei *Delgadina*, atât do răspândită în lume,

încât potrivit lui Menéndez Pidal[274] [275], a ajuns până în Islanda. Şi au urmat reminiscenţe ale unor refrene din America, cântece eroice din Evul Mediu, Gerineldo, Cele trei maure din Jaén, Contele Alarcos, Senior Don Gato, Bernardo del Carpio, Captiva din Antequera, Melisenda şi Don Gayferos[276] [277], la un loc cu balade de *payadores**, truveri, strofe de romanţe, diverse folia, *refalosas*[278] şi *guarachas*, până la asfinţit când, băuţi bine cu toţii – chiar şi eu, uitând o dată de o disciplină cerută de meseria mea, golisem mai multe pahare – am pornit pe drumul de întoarcere, observând, în trecere, că în zona asta se născuse o nouă artă: ca să-şi apere vitrinele de deflagraţia provocată de posibilele explozii, negustorii lipiseră fâşii de hârtie pe geamuri. Dar, în loc să le pună în cruce, cum era cel mai eficient, se lăsaseră duşi, cu foarfecele în mână, de o imaginaţie ce crease aştri, alegorii republicane, citate poetice, scene din luptele cu tauri, siluete de Don Quijote, care îmi aminteau anumite colaje din pictura modernă. „Aici e un Picasso” – zicea Jean-Claude. „Uitaţi-vă la acest Miro” – spunea Enrique... „Cu cât vin aţi băut o să ajungeţi s-o vedeţi pe Mona Lisa[279] – spunea Gaspar – că la cât suntem de chitrofoniţi totul ni se pare că zâmbeşte”... Şi au trecut mai multe zile în care am trăit în prezent, încercând să nu mă gândesc la o teribilă dată care se apropia. Din nou aparţinându-i lui Jean-Claude, îmi erau tot mai necesare braţele lui, contactul cu pielea lui – aspră pe piept, nespus de catifelată pe coapse –, mirosul trupului

274 Un tip de omletă cu cartofi, mâncare tipică din Spania (în sp.).

275 Ramôn Menéndez Pidal (1869-1968), filolog, lingvist și istoric literar spaniol.

276 Personaje din romanțe medievale spaniole.

277 Payador (în sp.), cântăreț popular în America de Sud, care improvizează cântece acompaniindu-se la chitară, în întâlniri cu caracter de întrecere cu alți payadores.

278 Refalosa sau resbalosa (în sp.), dans popular argentinian și melodia respectivă.

279 Joc de cuvinte în spaniolă, intraductibil: aluzie la celebrul tablou al lui Leonardo da Vinci, dar în spaniolă mona lisa înseamnă „beție zdravănă”.

său tot – miros impregnat pentru totdeauna în mine, mirosul primului bărbat care mă avusese. Mă ghemuiam la căldura lui, cufundându-mă în timpul fără timp al împărtăşitelor bătăi ale inimii. Şi, uneori, când deschideam ochii noaptea, mă linişteam în cvasicertitudinea că, datorită vreunul motiv neprevăzut, el nu va trebui să se întoarcă *acolo*, sau că va fi lăsat la vatră din vreun motiv oarecare, sau că, cel puţin, prezenţa lui se va dovedi indispensabilă într-o activitate administrativă (...faptul că ştie limbi străine...) departe de front. Şi mi se părea extraordinar să mă trezesc în fiecare dimineaţă alături de trupul lui gol, la fel ca în *lunile acelea* când, desţelenită de brăzdarul său, mi-am dobândit adevărata condiţie de femeie.

Intr-o luni, însă, s-au ivit semne ameninţătoare. Enrique era prea încruntat; Gaspar prea activ. în ziua aceea n-au venit la plajă, întorcându-se de la Castellon la prânz, cu prea multe pachete. Cumpăraseră ciorapi de lână – în ciuda căldurii carii domnea aici –, lenjerie de corp şi nu mai ştiu ce. Se lăudau cA găsiseră într-o farmacie periuţe de dinţi „mult mai bune dccAt cele de la spital" şi chiar patru săpunuri „Heno de Pravia" dinainte de război. Am constatat iritată că Jean-Claude se bucura prea tare făcând inventarul acestor cumpărături, de parcă i-ar fl revenit ceva din ele. L-am privit fix. Atât de fix, încât mi-a întora spatele, apropiindu-se de fereastră. „Când e?" – am întrebat, în cele din urmă. „Mâine." „Mâine?" „Da." „Şi te întorci *acoloT* „Da." „Cu ei?" „Da. Toţi trei. Mai întâi ne ducem la Albaccto unde e centrul nostru. Şi de acolo..." „Şi de acolo?" „Păi, *ne rein** *tegrăm*..." „Nu înţeleg." „Adică, pe front. Poate în prima linie, unde totul e mai limpede..." „Imposibil – am spus – imposibil, imposibil, imposibil." Şi repetam „imposibil", de parcă acest cuvânt ar fi avut puterea unui descântec în stare să izgonească o realitate pe care refuzam să o accept. „Imposibil", în faţa verdictului; „imposibil" în faţa hotărârii; „imposibil" în faţa sentinţei dată celui care a avut ingenuitatea de a se încrede în indulgenţa tribunalului. „Imposibil, imposibil."

Şi, dintr-odată, exprimate în cuvinte – şi există momente când vorbele se golesc de orice înţeles – raţionamente inoperante: tu ţi-ai făcut deja datoria faţă de propria-ţi conştiinţă; ai luptat; ai fost rănit, ai plătit cu sângele tău tribut Ideii; nu eşti spaniol; ai venit aici ca voluntar; întoarce-te cu mine la Paris; acolo te aşteaptă adevăratele tale îndatoriri; cărţile tale întrerupte, versiunile din Prudenţiu; tu eşti om de bibliotecă; nu eşti om de lupte. înştiinţează-i pe şefii tăi că vrei să te întorci; trebuie să-ţi dea voie; o să vorbesc cu Yvonne Robert; ea o să înţeleagă; tu n-ai sănătatea lui Gaspar, a cubanezului Enrique; nu se poate, nu se poate... Jean-Claude mi-a închis gura cu o frază: „Cine se înrolează în Brigăzi, se angajează să lupte până la sfârşitul războiului." „Şi când va fi sfârşitul războiului?" „*Chi lo sâ?1* Poate foarte curând. *Ou ce sera peut-être assez lonţf.*,." Nu era nimic de făcut, decât să plâng, în timp ce iubitul meu îşi pregătea sărăcăciosul bagaj de campanie. A avut loc o cină care ar fi putut fi veselă, pentru că Gaspar, întotdeauna priceput în a găsi lucruri de negăsit, a apărut cu patru sticle de „*Codorniu*" – şampanie catalană, în lipsă de şampanie din Champagne, dar... „*ă la guerre comme ă la guerre*", zicea – cină care a fost aproape tăcută, din cauza mutismului meu încăpăţânat, a expresiei mele ce reflecta sfâşierea interioară a celei ce rămâne învinsă fără luptă posibilă, pentru că ceea ce mă lăsa în afara jocului nu ţinea de posibilităţile omeneşti. Aici se rupea un intim pact între doi oameni datorită apariţiei unui al treilea, în discordanţă. Şi acest al treilea în discordanţă nu era o persoană asemănătoare cu mine în faţa căreia m-aş fi apărat cu ferocitate – sau o circumstanţă, o rivalitate pe care întotdeauna găseşti un mijloc de a le domina – ci o *Idee*, ceva impalpabil, fără trup de rănit, fără chip de distrus; ceva înspăimântător denumit *Idee*. Forţă invizibilă şi aproape abstractă ce îmi răpea unicul lucru pe lume care îmi era indispensabil... In noaptea aceea am făcut amor de trei ori, cu furie, cu disperare, cu agonica dorinţă de a opri timpul, gemetele mele de plăcere sfârşindu-se, de fiecare

dată, în hohote de plâns ce mi se urcau în gât. Şi, în zori, a urmat despărţirea. Ne sărutasem atât de mult pe întuneric, încât n-am mai făcuto la lumina zilei, lângă camioneta militară, unde cei doi cubanezi aşteptau deja. Iubitul meu m-a mângâiat cu mâna pe obraz, cum mângâi copiii, şi s-a urcat în maşină. „Rămâi cu bine.” De mai multe ori rămas-bun. Şi un nor de praf pe şosea. Rămasă singură, m-a cuprins o bruscă groază. Groază de aceste meleaguri care, în mod subit, îmi deveneau străine; groază de război; groază de avionul care putea apărea la orizont; groază de oamenii cu bandaje, cârje, bastoane, ghipsuri, aţele şi coliere de ghips pe care, în acest loc, le ţâra convalescenţa lor. Fără să-mi dau seama, coborâsem în Regatul Umbrelor. In el mă aflam, şi din el trebuia să ies cât mai repede... Şi din el am ieşit, după o interminabilă călătorie într-un tren şerpuind de-a lungul coastei, cu continue opriri, care a făcut mai mult de treizeci de ore ca să ajungă la tunelul de la Port-Bou, unde un afiş nou îl înlocuise pe cel cu cangurul, văzut de mine la venire: un afly care acum înfăţişa un cadavru de copil: APĂRAŢI MADRIDUL.M Şi a urmat trecerea prin noapte, şi ieşirea spre lumină – *la mei*] *la mer*, *toujours recommencée*... Dar la Cerbère, calmul, indolenţa, lipsa de grijă a oamenilor mi-a părut aproape indecentlt, Cerbère, Cerber, Cerberul. Străjer al împărăţiei morţii... Acum, însă, nu ştiam dacă împărăţia morţii era cea pe care o lăsasem în urmă, sau cea pe care o găseam aici. Oamenii de *acolo* aşteptau ceva. Oamenii de *aici* nu aşteptau nimic, atenţi doar la jocul lor de bile şi având grijă ca rachiul de anason din paharele lor să dobândească acea calitate de opal, când toarnă peste el apn din carafele aburite. Mă întorc în lumea indiferenţilor, a conştiin* ţelor împăcate, a pasivilor, a Oblomovilor, în lumea acelor *laisser-aller*[280], *laisser-faire*. Şi mă simt parcă vinovată că îi accept, că *mă accept* pe mine însămi. îmi amintesc de un vers din San Juan de la Cruz pe care îl cita adesea Jean-Claude:

Trăiesc fără să trăiesc în mine.

280 A se abandona, a se lăsa dus de apă (în 1. fr. în orig.).

îngrima şi singură. Nu ştiu exact ce înseamnă asta *îngrima/ ingrimo*. Auzisem acest cuvânt prima dată în noaptea când cubanezul Enrique îmi povestise peripeţiile dramaticei sale călătorii la Weimar. Dar nu ştiu de ce acest cuvânt are pentru mine, în acest moment, o savoare de culme a singurătăţii, acum când am coborât din tren la Perpignan, cu intenţia de a dormi o lungă, lungă noapte. în căutarea unui somnifer, am umblat ca un automat de-a lungul unui bulevard cu palmieri, oprindu-mă în faţa unui pavilion identic cu altul care exista la Baku, tot înconjurat de palmieri – unde cânta o fanfară de cazaci ce mă distra grozav când eram mică, pentru că muzicanţii se mişcau ca nişte marionete mari, urmând gesturile unui dirijor cu caftan lung. Mă întorc în încăperea mea rece de hotel împodobită cu o vedere din Sete – loc al *Cimitirului marin*[281] – unde, printr-o misterioasă asociaţie de amintiri, retrăiesc, cu o incredibilă precizie a amănuntelor, acea zi din 1917, la Petrograd, puţin timp după ce sosisem de la Baku, când am asistat-o, ca să spunem aşa, pe vară-mea Capitolina la naştere. Zi în care am văzut pentru prima oară – era Saşa – un rănit în război; zi în care am ascultat pentru prima oară un cântec ce acum, după ce trecusem din nou prin tragicul tunel de la Port>Bou-Cerbere, mă urmăreşte ca o obsesie, cântec intonat la Benicassim de glasuri bărbăteşti atât de asemănătoare cu cele care *acolo* se vor fi amestecat cu gemetele unei naşteri. Cu ochii deschişi în întuno ric, fără să fi înghiţit încă pilula de Valium ce aşteaptă po noptieră, mă întorc în timp, revenind la un îndepărtat Crăciun.,.

...în dimineaţa aceea – nu era încă nouă –, au început durerile. Capitolina ne-a părăsit la mijlocul micului dejun şi sa dus să se culce din nou, zvârcolindu-se, gemând atât de tare, unc ori, încât geamătul devenea ţipăt, protest, implorare, pentru a redeveni geamăt, ce se transforma într-o horcăială dureroasă, o respiraţie neregulată – răgaz*

281 Aluzie la poemul cu același nume de Paul Valéry, care s-a născut la Sete.

neliniştit înaintea aşteptatei amenin ţări a unei noi suferinţe. Transpira, se crispa, în aşteptarea alici izbituri venite din adâncul viscerelor, care s-o facă să ţipe iarăşi, „Nu mai sta aici ca o proastă – mi-a spus maică-mea. O să-ţi vină şi ţie rândul într-o zi... Du-te la bucătărie şi încălzeşte căi de multă apă poţi. în căzănel, în ibric..." Şi-a trimis-o pe servi* toare s-o caute pe o moaşă, care locuia în clădirea de-alături După puţin timp a apărut femeia, îmbrăcată în negru, cu gesturi de călugăriţă şi solemnitatea celui ce se pricepe la mistere trans* cendentale. Am intrat în camera gravidei, urmată de maică-mea. „Du-te în sufragerie şi încearcă să citeşti, să potriveşti un puzzlc să faci o pasienţă, sau să-ţi treci timpul cu ceva. Asta-i ceva la fel de firesc ca a mânca sau a dormi; dar procesul în sine este urât şi te-ar impresiona prea tare." Taică-meu răsfoia paginile ziarelor din ziua respectivă fără să reuşească să se concentreze asupra ştirilor: „O naştere într-o casă e întotdeauna o binecuvântare" – a zis, ca să dea un sens gestului de a-şi umple un pahar mare de coniac. Acolo înăuntru, la capătul culoarului cu tapet de hârtie galbenă, continua trudnica alternare de gemete, ţipete, tânguieli, tihnă aparentă, plânsete fără lacrimi, pauze ce ne făceau să presupunem că totul se sfârşise. „Naşterea e grea – a spus mama, ducându-se după nişte cârpe. Nici nu-i de mirare; e la prima. Dar nu-i niciun pericol. Merge încet, dar normal." S-a făcut zece, s-a făcut unsprezece.* A *bubuit tunul de ora douăsprezece la fortăreaţa Petru şi Pavel* (*salvă care aici marca „ora de vârf" a zilei...*), *fără să se fi ajuns la capătul unei dureri ce devenea, pentru noi, interminabilă, intolerabilă, aproape exasperantă, în momentele de calm se auzeau rugăciunile moaşei, scotocitoare a sexului în momente de paroxism, recitatoare din Scripturi şi Evanghelii în clipele de răgaz: „Maica lui Dumnezeu, uşurează-i durerea celei ce suferă atât de mult fiindcă s-a născut femeie...* (*gemete*)... *pentru că Dumnezeu a spus: Voi face ca dureri tot mai mari să-ţi cuprindă pântecele şi în dureri îi vei naşte pe fiii tăi...* (*gemete*)... *Când Elisabeta*

a auzit-o pe Maria dându-i bineţe, copilul a tresărit la sânul ei (ţipăt lung, sfâşietor, şi acum strigă şi moaşa:)... Binecuvântată eşti tu între femei şi binecuvântat este rodul pântecelui tău... împinge... împinge în jos... împinge tare... încă o dată... Mai e puţin." Sună clopoţelul de la intrare: „Saşa!" Şi era un Saşa neaşteptat într-o asemenea zi, care sosea cu bandaje înfăşurate de mai multe ori în jurul frunţii: „Am fost rănit din nou în luptă. Nu i-am scris Capitolinei, pentru că..." (şi-a dus mâna la burtă). S-a auzit un ţipăt care l-a speriat. „Da. Capitolina tocmai... asta e." „Atunci, înseamnă că s-a înşelat; mi-a spus că va fi luna viitoare" (gemete)... „Şi fătul a tresărit în pântecele meu... Şi fătul a tresărit în pântecele meu..." „Mai împinge... iarăşi... Cât poţi de tare..." „E mai bine să nu te vadă acum... Bandajele... Eşti palid, slăbit..." „Da. E mai bine. O să aştept. Daţi-mi un pahar de ceva. Am venit pe jos de la gară. Nu există nici trăsuri, nici automobile. Sunt frânt. " Taică-meu l-a îmbrăţişat în tăcere şi s-a dus să-şi pună şuba: „Durează prea mult; mă duc să-l caut pe doctorul Skuratov." Saşa şi eu am rămas singuri în sufragerie: „E grav ce ai?" „Aproape vindecat; zilele astea îmi scot pansamentele. Dar, povesteşte de ea, de ea..." „Maica lui Dumnezeu, uşurează-i durerea celei ce suferă atât de mult fiindcă s-a născut femeie. Roagă-te lui Dumnezeu... Iese... Cred că acum iese... Curaj... împinge acum... Mai împinge în jos..." Şi s-a făcut patru, s-a făcut cinci. în sfârşit a apărut şi doctorul Skuratov, îndreptându-se direct spre camera cu ţipete, cu trusa în mână, după ce-şi azvârlise paltonul şi pălăria pe un scaun. Taică-meu a golit jumătate din paharul de coniac: „Bea şi tu, Saşa"... Maica lui Dumnezeu, ajut-o... Uşurează-i durerile... Sfântă Fecioară... (acum un geamăt lung, interminabil, intolerabil). Şi glasul medicului: „Vine... în sfârşit... Lasă-mă pe mine..." „Mulţumesc, Sfântă Mărie... Mulţumesc, Maria, binecuvântată în vecii vecilor..." Medicul: „Gata... Nu te zvârcoli... Nu te mal agita... Nu încleşta dinţii..." (O linişte lungă, în timpul căreia ne-am apropiat toţi de uşă, încercând să auzim ceva...) „O frumuseţe... Cred că are

peste şase livre"… (acum, o orăcăială, încă una…). „E băiat." „Mulţumescu-ţi ţie, Doamne!" – am exclamat, ca şi cum naşterea unei fete în casă ar fi fost un eveniment de mai mică importanţă, ca să nu spunem nefericit. Taică-meu a desfundat o sticlă de vin. „A fost o naştere grea"- a spus medicul, Dar, oricum, n-aş fi folosit forcepsul decât în ultimă instanţă. îmi cunoaşteţi principiile. Când e posibil, trebuie să lăsăm natura sd acţioneze." Eu eram epuizată: fiecare ţipăt al verişoarei mele îl simţisem în adâncul trupului meu; simţeam zvâcnituri ce se urcau dinspre pântece la tâmple. într-o bună zi, după ce virginitatea mea va fi sfâşiată, după ce trupul meu va fi străpuns, în mine va creşte un alt trup, ca acesta, cu ochi, cu mâini, pe care va trebui să-l expulzez, urlând aşa cum urlau, în trecut – trecut nu prea îndepărtat –, cei amputaţi fără anestezie. „Acum, să se oditb nească – a spus maică-mea, cu părul în dezordine, transpirată, şi observând prezenţa lui Saşa: De altfel, bandajele tale ar impresiona-o. Mâine o s-o pregătim: o să-i spunem… ce vrei tu să-i spunem. " „E sfârşită – a zis moaşa. Nici nu-i de mirare. Eu mă temeam că n-o să se termine azi." Şi, luând sticla de coniac, şi-a umplut o cană, în lipsă de pahar, pe care a golit-o dintr-o înghiţitură… în cele din urmă, după asfinţit, am putut vedea copilul. Pentru prima dată mă aflam în faţa unui nou-născut. M-am înduioşat în faţa mizeriei, a urâţeniei acestei chestii care venea să se adauge familiei noastre. O mică fiinţă roşcată, informă, zbârcită, mai mult embrion încă decât copil, văr primar, ca să zic aşa, cu Christoşii cei mai piperniciţi, cei mai mâhniţi înfăţişaţi, în bisericile de ţară, pe genunchii unor Fecioare triste, fără giuvaieruri incrustate în nimb, în icoanele vreunui zugrav local, pentru care Cel-ce-se-născuse-într-o-iesle trebuia să se identifice cu imaginea mizeriei. Orb încă, necunoscător al sunetului, cu testiculele goale, cu mâini ce de-abia simt, în această stare larvară a existenţei sale, era prefigurarea propriei sale senectuţi. Maică-mea: „E drăguţ, nu?" N-am îndrăznit să-i spun că îl găseam îngrozitor, şi m-am întors în sufragerie, unde servitoarea despacheta prăjituri şi

bomboane, aduse de la cofetăria de jos. în acel moment, am auzit glasuri ce se înălţau din stradă; erau glasuri de bărbaţi, după cum se părea, foarte numeroase, care cântau la unison:

Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii! *Voi osândiţi la foame, sus*!

„E Internaţionala – *a spus Saşa. Noutatea zilei... Compoziţia unui muncitor francez... Ascultaţi... Ascultaţi."*

Hai la lupta cea mare, Rob cu rob să ne unim, Internaţionaaaala Prin noi s-o făurim.

„Nu ştiu ce li se povesteşte oamenilor despre război. Dar armata se dizolvă. Soldaţii dezertează în masă. Regimente întregi. Spun că războiul ăsta nu-i priveşte pe ei. Nu-i mai salută pe ofiţeri. Cei care nu reuşesc să se agaţe de un tren sau să se caţere într-un camion, merg pe jos şi tot merg, spre spatele frontului, spre satele şi oraşele lor, făcând focuri cu paturile puştilor când le e prea frig. Aruncă gloanţele pe drum, pentru că atârnă prea greu. Nu spun că totul e pierdut. Mai sunt şanse pentru cei care, ca mine, şi-au păstrat simţul disciplinei. Mai sunt soldaţi care îl mai aclamă încă pe ţar când vizitează frontul. Dar... în rest... Dezertorii cântă La Marseillaise *şi* Varşoviana *ca să sfideze guvernul imperial... E o strofă care sună aşa*:

Regii ne ţineau în întuneric, Pacea noastră să-i răstoarne pe tirani. Să facem grevă noi, soldaţii,

Să înceteze focul şi să rupem rândurile.

Căci aşa se încăpăţânează canaliile Să facă din noi nişte eroi, Dar, în curând, vor înţelege

Că gloanţele sunt pentru generali."

Doctorul a scos o carte din biblioteca din salon: *„Dostoievsld a găsit răspuns la toate astea*: *E cruzimea şcolarilor răzvrătl/l care l-au dat afară pe învăţător."* (Şi, în acest hotel din Perpignnn, mă gândesc la cumplitul poem al lui Prudenţiu, tradus in franceză de Jean-Claude...) *„Dar va veni un sfârşit pentru veselia şcolarilor şi aceasta îi va costa scump. Vor dărâma templele ţl vor inunda pământul cu sânge; în cele din urmă, însă, îşi vor da seama, copii*

stupizi, că nu sunt decât nişte revoltaţi fără vlag(*tt incapabili să lupte multă vreme*." (Nu era acest paragraf din Dostoievski o rememorare, imposibilă datorită necunoaşterii unui text, deşi posibilă datorită repetării universale a unor tomo în tot ceea ce s-a scris, a martiriului suferit de învăţătorul din Imola, căzut pradă ferocităţii discipolilor săi, în *Peristephanon*, ale cărui pagini deschise le văzusem de atâtea ori pe masa (10 lucru a iubitului meu, cu acel titlu imprimat cu nobile caractere elzeviriene: PASSIO SANCTI CASSIANI[282]...) *„Nu există patimă mai groaznică pentru om decât aceea de a găsi cât mai curând o fiinţă pe care s-o învestească cu acel har al libertăţii purtat do el, nefericitul, încă de la naştere... Vor înţelege, în sfârşit, că libci* tatea este de neîmpăcat cu pâinea pământului împărţită tuturor, pentru că niciodată nu vor şti s-o împartă între ei înşişi...*"

Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii! *Voi osândiţi la foame, sus*!

„Dar... nu există tribunale militare?..." – *a întrebat taică-meu. Şl vorbeşte Saşa*: *„Ce vrei să facem*? *Să-i împuşcăm pe toţi*? *Şi nici închisori nu sunt pentru atâţia oameni...*"

Sfârşiţi odată cu trecutul negru! *Sculaţi, popor de osândiţi*! *Azi nu sunteţi nimic în lume, Luptaţi ca totul voi să fiţi*!

Doctorul îşi reluase lectura din carte: *„în Europa, popoarele se ridică împotriva bogaţilor*; *în toate părţile conducătorii îl îndeamnă să ucidă, şi îi învaţă pe oameni că mânia lor este dreaptă. Blestemată fie, însă, această mânie, fiindcă e crudă.*" *„E tot mai necesar să câştigăm acest război – a şoptit Saşa. Eu o să mă întorc pe front cât mai curând, de îndată ce mi se vindecă rănile.*" *Moaşa şi-a ridicat capul din cana cu coniac*: *„Dumnezeu va salva Rusia, aşa cum a salvat-o de atâtea ori.*" *Vorbeşte mama*: *„Fără să vrei, ai citat o frază din Dostoïevski... Dar, de ce, în loc să recitiţi paragrafele din cartea asta sinistră, nu mâncaţi şi beţi, ca să sărbătorim naşterea aceasta care ne*

282 Patimile Sfântului Cassian (în 1. lat. în orig.).

binecuvântează casa?" *Taică-meu şi-a umplut paharul*: *„într-adevăr*; *e o carte sinistră*." *Doctorul a aşezat-o la locul ei*: *„Fără-ndoială*. *Dar trebuie să-i citim şi să-i recitim pe marii autori ruşi*. *Ei sunt păstrătorii celei mai bune esenţe spirituale a poporului nostru, necontaminată niciodată de Occident*. *Gogol a fost rus la Roma*; *Turgheniev rus, în Franţa, Dostoïevski rus, în Germania*; *şi Gorki continuă să fie rus la Sorrento*. *Aşa cum e rus şi foarte rus acest discipol al lui Rimski1, tânărul Stravinski care, de curând, a dezlănţuit un scandal nemaivăzut, la Paris, cu un balet* (am ciulit urechea auzind cuvântul *balet*...) *inspirat de vechile rituri din Rusia noastră păgână, cea care mai adora încă Pământul – pământul nostru – şi care, prin jertfe menite să îmbuneze divinităţile, saluta sosirea primăverii*. *Da*. *Dacă-mi aduc bine aminte, compoziţia se intitulează* Ritualul primăverii..." *în acel moment s-au auzit iarăşi glasuri pe stradă, care cântau într-o franceză prost învăţată*:

Allons, enfants de la patrie, Le jour de gloire est arrivé. *Contre nous de la tyrannie L'etandard sanglant est levé, L'etandard sanglant est levé*.[283][284]

Şi acum urmează cunoscutul imn, deşi cuvintele nu se aud, fiind că între cei care cunosc vorbele şi cei ce încă nu le ştiu, pe lân^ti cei care cântă doar vocalele finale, prefăcându-se că pronunţă ceea ce nu pronunţă, se iscă o harababură verbală ce sfârşeşte totuşi, în refrenul perfect cântat, deşi cu o variantă finală adăib gată recent:

Aux armes, citoyens, Formez vos bataillons! *Marchons, marchons, lalarală, laralalarală, Vive la Révolution.1*

Saşa îşi duce mâinile la tâmple: *„Cântecul ăsta care în Franţa este un imn naţional, a devenit aici o chemare la insurecţia armată*." *Maică-mea*: *„Dumnezeule, apără*

---

283 Nikolai Andreevici Rimski-Korsakov (1844-1908), compozitor, dirijor și pedagog rus.

284 Haideți, fii ai patriei, / Ziua gloriei s-a arătat. / împotriva noastră, al tiraniei / Stindard însângerat s-a înălțat. / Stindard însângerat s-a înălțat. Prima strofă din La Marseillaise (în 1. fr. în orig.).

Rusia.” (*Din cameră s-au auzit scâncete de copil*.) *„Cei ce se nasc, o fac plângând, pentru că ştiu ce-i aşteaptă aici, pe pământ*” – *a spus moaşa*. *Vestea naşterii se răspândise la toate etajele clădirii*. *Apartamentul a început să se umple de lume*. *Şi, cu toate că în oraş domnea o crescândă nelinişte, cu cântecele subversive care se apropiau, treceau, se îndepărtau, fiecare era, parcă, dornic să fugă de realitate, râzând, fumând, bând peste măsură*. *„Nevinovatul prunc nu ştie că adulţii se îmbată pe socoteala lui*” – *mi-a spus Saşa*. *„încă n-a deschis ochii şi se mai află la nunta din Cana*” – *am zis, după ce golisem două pahare pe furate*. *Senzaţia era plăcută*. *Aveam şi eu poftă să cânt* La Marseillaise *cu cei ce treceau şi iar treceau pe jos*. *„Nu-i drăguţ nepoţelul tău*?” – *m-a întrebai maică-mea*. *„Aşa, copil e groaznic de urât; dar ca purcel mi se pare foarte drăguţ*” – *i-am răspuns, citându-l pe Lewis Carroll*.[285] *„Du-te imediat la culcare*!” – *a strigat maică-mea, furioasă, dându-şi, poate, seama că băusem un pic*... Dar citatul meu din Lewis Carrroll nu se datora unei simple parade de erudiţie puerilă. în anii copilăriei mele apăruseră, unul după altul, ocupând un loc de cinste pe scara preţuirii mele – şi chiar dcplasându-se unele pe altele la căldura favoritismelor mele de moment – personaje ca Sindbad marinarul, călătorul Sadko, Gulliver, Mica Sirenă (care o fi? Nu e decât una!...), Fecioara Ecvronia din Oraşul nevăzut, Till flamandul, Baronul Münchau-Bcn, şi chiar Buster Brown, aşteptând să fie toţi înlăturaţi de Alice cea din *Wonderland*, cu care găseam că am minunate afinităţi – şi de aici nefericita mea confuzie din ziua aceea între copii şi purceluşi, pentru că, pentru mine, tot ceea ce spuneau Iepurele de Martie, Pălărierul şi Bursucelul la interminabilul ceai în jurul interminabilei mese a ceaiului interminabil, erau lucruri la fel de reale ca existenţa lui Ruric, Chirii şi Metodiu, Petru cel Mare, sau marea Ecaterina, prietenă cu Cimarosa şi Diderot... Şi, îmi rămăsese în minte, în mod special, un paragraf din carte,

285 La arme cetățeni, / Formați batalioane ! / Să mergem, să mergem, / Lalarală, laralalarală / Trăiască Revoluția (în 1. fr. în orig.).

poate fiindcă, pentru mine, era încărcat de misterioase presimţiri; acela în care Alice o întreabă pe Pisică: *„Vrei, te rog, să fii atât de bună şi să-mi spui în ce direcţie s-o iau ca să plec de-aici*?" *„Asta depinde foarte mult de locul unde vrei s-ajungi*" – *zise Pisica*. *„Nu prea îmi pasă unde ajung*" – *zise Alice*. *„Atunci n-are importanţă în ce direcţie o iei*" – *zise Pisica*, "*…numai s-ajung undeva*" – *adăugă Alice*, *drept explicaţie*. *„O, bineînţeles că ajungi, dacă mergi cât trebuie…*" Puţini merseseră cât mine, prin spaţiu şi prin epocă, într-o disperată dorinţă de a fugi de ceea ce lăsam în urmă şi ca *s-ajung undeva*. Baku, Petersburg, Suedia, Londra, Paris, şi după ce umblasem atâta, umblasem tot timpul, nu ajunsesem niciunde. Şi acum, după o imensă călătorie, mă aflu, încă o dată, la Punctul Zero. N-am înaintat niciun pas. în acest oraş necunoscut care mă găzduieşte pentru o noapte, îmi dau seama, cu resemnare dureroasă, că viaţa mea n-are sens, direcţie, ţel. Jean-Claude se înşală, e încăpăţânat, orbit într-o tenacitate de convingeri care resping, anticipat, orice obiecţie – aşa cred, şi i-am spus-o de sute de ori. Dar, înşelându-se ori nu, crede în ceva. Eu nu cred în nimic – nici măcar în icoanele cu privire întunecată şi patetică, aşezate în penumbra templelor pe care le-au ridicat, în trecut, cei din neamul meu.

16

Parisul mă primeşte ici-colo cu câte o *Internaţională*. Dar ml mai e cea care sunase atât de triumfal pe 14 iulie anul trecut, la gigantica paradă pe care o privisem cu o oarecare spaimă o recunosc –, târâtă de Jean-Claude, de la ferestrele unul apartament unde am avut surpriza să mă întâlnesc cu poetul Robert Desnos şi cu un Picasso atât de emoţionat de spectacolul maselor în marş, încât chipul lui reflecta o tulburare, o surpriză plină de întrebări, ajungând până la bruşte explozii de entuzl* asm destul de certate – pentru mine, în orice caz – cu obişnuitu expresie a celui ce părea că adăposteşte doar o aproape sarea«« tică tensiune critică faţă de toate şi de toţi. *Internaţionala* caro răsună acum pe străzi uneori, mai puţin energică şi curajoasă ca

înainte, este cea care se înalţă uneori, mai mult ca ecou decât ca afirmaţie, în incertele prelungiri ale unui Front Popular dezmembrat, poate slăbit (şi să fie clar că nu mă pricep şi nici nu vreau să mă pricep deloc la politică) de neputinţa de a-şl respecta anumite promisiuni. în ceea ce mă priveşte, încerc să stau cât mai puţin în casa unde iubitul meu este prea prezent prin hârtii şi cărţi (... şi aceste haine ale lui care au rămas în dulapul alb, şi acei mocasini puţin uzaţi pe care îi ascund în col mai adânc ungher al unui şifonier, şi pămătuful acela de ras, pietrificat parcă de spuma uscată de la ultimul săpunit, şi butonii aceia, trifoi de platină, veche amintire de familie...). Pentru a nu gândi, pentru a nu şti ce vremuri sunt, pentru a uita de mine însămi – „*trăiesc fără să trăiesc în mine*" – mă îndobitocesc prin muncă. M-am reapucat de balet – lumea, mea autentică – lucrând până îmi dau duhul, când nu trebuie să iau parte direct la repetiţii. Lucrez cu înverşunare, ca o începătoare, atentă la micile progrese, încă posibile, deşi îmi cunosc limitele şi lipsurile. îmi lipseşte adevărata graţie, ştiu asta (graţia mea, când există, nu este cea a unui spiriduş ori a unui înger; este simpla supunere a anatomiei mele unor norme academice bine asimilate); îmi lipseşte înălţarea, ştiu asta (ceva de pasăre, ceva ce trebuie să aibă orice balerină perfectă, nu reuşește să-mi înaripeze gesturile); sunt *greoaie*, iremediabil *greoaie*; aşa cum am fost întotdeauna, de când lucram, la Petrograd, cu Madame Christine; din vremea când părea că aveam *să mă înalţ*, să mă ridic prin levitaţie – imponderabilitate, în sfârşit, dobândită! — deasupra propriei mele reprezentări, mişcându-mă în sus, desprinsă de pământ, ca micii Prunci ţinuţi în vârful braţelor de Fecioarele spaniole ale lui Montanes[286] – lemn înălţat spre firmament –, ca figurile de foc şi zăpadă – din nou îmi amintesc de Pavlova – ce se întrezăreau în anumite fundaluri la El Greco. Nu reuşesc să fiu graţioasă în mod spontan, ştiu asta; ridic din umeri, şi de îndată ce nu sunt atentă, îmi îndrept curbura cotului; *poantele* mele, deşi

286 Juan Martinez Montanes (1568-1648), sculptor spaniol.

corecte şi echilibrate, au întotdeauna o anumită rigiditate de exerciţiu, bine executat, fără să ajungă la armonioasa dezinvoltură (necesară în asemenea cazuri) a mersului natural; /buette-urile, piruetele mele se potrivesc mult prea perfect cu muzica, fără să dobândească uşurinţa celor care au minunatul dar de a impune tempoul lor tempoului, dând impresia că se plimbă în voie, având loc din plin, într-o strâmtă măsură de 2/4 sau 3/4 sau 6/8. Pe scenă *mă mişc*; dar rareori reuşesc *să alunec* ca o adevărată silfidă. Păşesc în cel de-al treizecilea an al vieţii mele, fără să fi interpretat niciodată altceva decât roluri secundare şi, la vârsta mea, trebuie să abandonez speranţa că voi ajunge *prima ballerina assoluta*, ştiu asta, o ştiu şi o răsştiu, deşi nu mă simt vinovată; am lucrat enorm, ori de câte ori am putut-o face. Frustrarea mea *în activitate* se datorează vieţii împrăştiate, fără şir, cu studii începute ici, întrerupte colo, reîncepute dincolo, la care m-au oblicul circumstanţele. (îmi amintesc că Jean-Claude obişnuia să rAdA de o formulă „eu şi circumstanţa mea", foarte folosită de filozn ful spaniol Ortega y Gasset, afirmând că e lipsită de orice valon re metafizică. Dar dacă îl. influenţează pe om, îl obligă să fiwft ceea ce nu vrea, îl azvârle de la Ana la Caiafa, trebuie să spun că, în cazul meu, circumstanţa este cea care mă regulează – cu să folosesc vocabularul cubanezului Enrique, şi să mă scuza domnul Ortega y Gasset şi a sa *Revista de Occidente*, a cărol colecţie completă se îngrămădeşte, în vraf, pe una din cele trai mese unde lucrează – lucra!

— Jean-Claude...) Ceea ce csla important pentru mine acum, necesar, vital, este să mă pol cufunda în universul baletului; să fug de lumina diurnă, caro prea îmi răneşte ochii cu titlurile sale de ziare şi iluminarea unor îngrozitoare realităţi, mult prea unite cu frământările mola intime; să uit limpezimea unui cer care, în fiecare dimineaţă, sa cerne deasupra unor străzi implacabile, ca să mă aciuiesc In adăpostul teatrelor în întuneric, unde zorile şi luna plină suni artificiale, şi unde sălile de audienţe şi palatele se transformft în colibe şi cimitire la voinţa

maşiniștilor, iar pieţele şi agora sunt populate de oameni îmbrăcaţi după moda altor epoci, şl azi, sau mâine mă aflu în marele târg din Piaţa Amiralităţii la Sankt Petersburg unde, într-o anume zi din veacul trecut, lumea a putut asista la asasinarea lui Petruşca, marioneta, de către o marionetă maur, din dragoste pentru o balerină marionetă – balerină marionetă care, în aceste zile grele pare făcută după chipul şi asemănarea mea căci, aşa cum i se întâmplă ei în primul tablou al baletului, renasc în fiecare seară la chemarea muzicii. Şi am fost creatura infernală pe meleagurile vrăjitorului Kaşcei din *Pasărea de foc*, doamnă cu turnură şi lornietă în *La boutique fantasque1*, curtezană mai mult goldoniană, scarlattiană decât veneţiană, în *Femeile vesele*?, cochetă, zglobie şi în doi peri, în costume desenate de Mărie Laurencin[287] [288], în *Căprioarele* do Poulenc, unde am primit aplauze mai îndelungate decât de obicei după ce dansasem destul de bine – o spun cu mândrie profesională – frumosul *Adagietto*. Şi treceam de la iurtele din *Cneazul Igor* la Chiarina din *Carnavalul* de Schumann, de la cancanuri şi ciorapi negri din *La vie parisienne* la tensiunea coregrafică din *Fiul risipitor* de Prokofiev, în decorurile sobru biblice de Rouault1, când, într-o seară, la ieşirea din scenă, după o reuşită apariţie în *Presimţiri* – pe tema lentă, solemnă, cu care începe ultima mişcare din *Simfonia a V-a* de Ceaikovski – mi-a fost adusă o scrisoare din Spania:

„DON FÉLIX DE LOS SANTOS MARTINEZ, căpitan, ŞEF al Secţiei administrative a Brigăzilor Internaţionale, din cadrul Subsecretariatului Armatei Terestre CERTIFIC că Don Jean-Claude Lefevre, din a XlV-a Brigadă Internaţională, A ÎNCETAT DIN VIAŢĂ ca urmare a rănilor primite apărând guvernul Republicii, în sectorul Coli del Cosso", ziua cutare, din cutare, cutare, cutare, şi că, în consecinţă, etc. etc. etc. A ÎNCETAT DIN VIAŢĂ; unicul cuvânt dotat cu un anume sens în acea comunicare de

287 Balet de Rossini-Respighi.

288 Mărie Laurencin (1885-1956); pictoriță franceză, apropiată de cubiști.

rutină, scrisă de o maşină cu panglică uzată, cu fraze de proză administrativă intercalate în spaţiile lăsate în alb de o aliniere de formule cunoscute, girate de *„semnătura şi titulatura Şefului*" (indescifrabilă) şi o ştampilă oficială (neclară datorită proastei calităţi a tuşului...), în care eram anunţată, în plus, că iubitul meu primea o soldă de 300 de pesete pe lună, şi că, dacă eram interesată să încasez suma restantă etc. etc. etc. etc. etc... Am fost chemată la scenă şi am intrat din nou în lumina reflectoarelor fără să fi înţeles foarte bine ce citisem... „Ai fost magnifică" – mi-a spus Olga. „Ai fost magnifică" – mi-au spus Helena şi Liuba. „Ai fost magnifică – mi-a spus însuşi Colonelul de Basil[289] după spectacol. O să vedem cum o să-ţi stea interpretând roluri mai mari..." Dar eu nu pricepeam nicio iotă. Pusă în mişcare parcă de o surdfl uluire, citeam şi reciteam scrisoarea primită, fără să accept cA vestea e veste. Şi, brusc, pe când mă ridicam de la masa la caro, fără să mănânc, îi însoţisem pe colegii din balet la obişnuita cină de la miezul nopţii, m-am prăbuşit leşinată. îmi amintoiio că m-au dus la hotelul meu: că a venit un medic; că mi-au ciul ceva ca să dorm până a doua zi foarte târziu. Cu toate acestea, m-am dus la o repetiţie, unde am leşinat iarăşi. *„Elle csl<> enceinte*? *W1* – a întrebat, culmea culmilor, cineva. *„Je croltt quzelle fait de la dépression*"[290] – a zis altul. Dar nu-mi păsa doloi! de ceea ce spuneau unii sau alţii. Mă lăsam târâtă de Olga, do Liuba, oriunde vroiau ele: la medici, specialişti, laboratoare unde îmi luau sânge din braţe şi din urechi. Şi cum Colonelul de Basil afirma că am nevoie de repaus, m-au făcut să mă odihnesc cu droguri. în cele din urmă cineva s-a gândit – fiindcă toţi gândeau pentru mine – că trebuie să mă vadă un psihanalist. Şi în timpul consultaţiei sale m-am trezit deodată, la capătul mal multor zile de inerţie, de astenie, în timpul cărora fusesem hrănită cu supe şi mâncăruri lipsite – pentru mine – de orice gust. Şi spun că *m-am trezit*, pentru că în mine s-a produs o

289 Georges Rouault (1871-1958), pictor francez expresionist.

290 E însărcinată? (în 1. fr. în orig.).

explozie datorâtă faptului că mi-am dat brusc seama de ridicolul situaţiei. Eu, care întotdeauna îmi bătusem joc de cei ce căutau în psihanaliză un leac pentru a eluda conflicte datorate propriei lipse de prevedere, lenei sau viciilor, când boala lor consta pur şi simplu într-o voinţă respingătoare de *a nu arăta putere de voinţă*, pentru a continua să se bucure de îngăduinţa celorlalţi; eu, care întotdeauna îi luasem peste picior pe cei ce căutau în psihanalist un hibrid între medic şi duhovnic, paznic de balamuc şi confident, taumaturg din când în când, cititor de vise, descoperitor de taine, împărţitor de indulgenţe şi iertare a păcatelor, oferindu-le tuturor providenţialul divan al Magului de la Viena[291], pentru ca fiecare să scape de fantasme prin katharsis, mă aflam acum în faţa unui psihanalist care încerca să pătrundă în chip tainic, într-un subconştient fără mistere şi ascunzişuri. „Nu vă mai pierdeţi timpul! — am ţipat, revenită brusc la realitate, cu o reacţie colerică, elementară, asemănătoare cu cea pe care ar fi putut-o avea oriceţ ărancă, orice femeie simplă, într-un moment asemănător: Mi-au omorât bărbatul! E clar? Mi-au omorât bărbatul!...” Şi cum înţelesesem, dintr-o dată, intolerabila evidenţă, m-am întors la munca mea, singurul lucru care mai putea da un sens existenţei mele. Şi începând iarăşi să umblu, să mă mişc, să dansez, să număr măsuri şi să-mi calculez paşii, am fost personaj de coşmar, în costume de Derain1, în *Visele* de Darius Milhaud; şi m-am învârtit în jurul meu, ca pierdută, în scena balului din *Simfonia fantastică*[292] şi, într-un costum imaginat de Joan Miro, am fost cap de şir în hore copilăreşti şi sărituri la şotron în *Jocuri de copii*[293], şi am îmbrăcat tunici scurte, oarecum franciscane, dar nu tocmai, în *Nobilissima visione* de Hindemith, dansând ceea ce se cerea, făcând salturi când trebuia să fac salturi, pierzându-mă în vârtejul propriei mele persoane, până când în compania noastră s-a discutat despre reluarea

291 Aluzie la Sigmund Freud.

292 André Derain (1880-1954), pictor francez fauvist.

293 Balet pe muzică de G. Bizet.

problematicei, controversatei piese *Ritualul primăverii* de Stravinski, a cărei partitură se cânta peste tot acum, dar care, ca balet, continua să fie o operă moartă înainte de vreme, datorită amintirii absurdei coregrafii ruso-dalcroziene de la premieră, nedepăşită prea mult, ca să spunem adevărul, de prea schematica concepţie a lui Massine[294], din 1920. Era un balet ce se mai putea încă pune în scenă; ideea era deosebit de interesantă, dar dificultăţile erau mari. în calea montării operei se ridica obstacolul unei enorme orchestre, cu opt trompete şi formidabilul aparat de percuţie, care cereau, numai ele, aducerea mai multor instrumentişti din afară. Pe de altă parte, însă, *Ritualul primăverii* era un titlu care ar fi făcut reţete grase: lin afiş cu el ar fi atras publicul. De aceea, în aşteptarea fondurilor necesare pentru reprezentaţie (din vremea lui Diaghilev crinii obişnuiţi să trecem de la triumf la faliment, de la apoteoză In casa de amanet, de la cinele fastuoase la două sandvişuri pon tru patru oameni, în funcţie de variaţiile generozităţii mondeni» şi snoabe...) am început să lucrăm pe grupuri diferitele tablourli *Semnele primăverii*, *Jocul răpirii*, *Jocurile cetăţilor rivale*, *Alaiul înţeleptului*, *Cercurile misterioase ale adolescenţilor*, *Proslăvirea strămoşilor*, care cereau mişcări colective, schimbări bruşte do poziţie, contraste în gesturi, într-o nouă disciplină de ansamblu. Şi pe frumoasa temă a lui Ruric[295] inspirată din riturile Rusiei primitive – cea a stâlpilor cu feţe omeneşti, a totemurilor înfipte pe malurile lacurilor – minunata muzică a lui Stravinski no conducea spre *Dansul sacru*, de la sfârşit, când întreaga orcheH' tră se fracţiona, sfârşea cu funcţiile ei tradiţionale, creând o metrică nouă, străină de orice periodicitate a accentelor, când elementele sonore, privite în funcţie de caracterul lor elemen* tar – şi aici

294 Leonide Massine (1896-1979), balerin și coregraf rus, naturalizat în S.U.A. A semnat și coregrafia baletelor menționate mai sus.

295 Ruric (secolul al IX-lea), conducător normand al varegilor. Potrivit tradiției a cucerit puterea în Novgorod în 862. Unii istorici îl consideră întemeietorul statului rus.

instrumentele redeveneau *lemne*, *alămuri*, *maţe*, *pici întinse*, redate condiţiei lor primare, funcţiilor lor într-o liturghie tribală – erau chemate să exprime o uriaşă pulsaţie telurică, marcată de paroxisme de expectativă, aşteptare, violenţă stăpânită ori debordantă. Sub sângele vărsat de Fecioara Aleasă – într-o ceremonie agonic menită să îmbuneze zeii – Terra urma să-şi deschidă tainiţele în faţa soarelui născător al unui nou an – al unui nou ciclu hrănitor – pentru a le da hrană oamenilor care, trăind, procreând şi murind pe suprafaţa ei, o adorau. Şi pentru ca Terra să se arate binevoitoare cu cei ce o adorau în acest nou an – nici mai bun, nici mai rău decât mulţi ani anteriori – oamenii de azi, asemănători în toate cu cei de ieri, jertfeau o fecioară – „încă una", se gândea, poate, înţeleptul din alai, martor al trecerii generaţiilor pe care, în timpul lungii sale vieţi, le văzuse, în primăveri asemănătoare, sacrificând nenumărate fecioare. Acum, cuţitul binecuvântat, păstrat în Sipetul Marilor Ceremonialuri se va implânta în trupul unei alte fecioare, în speranţa că sub acest jet sângeriu, Terra va naşte... Şi, pe când mă apropiam, potrivindu-mi paşii după măsură, de Fecioara Aleasă de azi (greu de numărat aceste 3/16, 2/16, 3/16, 2/8 care, într-o repetată succesiune, cuprind întreaga genialitate a fragmentului...) n-o vedeam pe aceea ce urma să moară, ci pe aceea ce, în viaţă, trăia suferinţa morţii sale, pe care şi-o asuma, o plângea, o bocea, îndurerată de propria-i soartă, aşa cum eu îmi asumam, plângeam, boceam, în nopţile solitare din hotelul meu, disperarea cauzată de o idee – *Ideea*, eterna *Idee*, religioasă sau politică, întotdeauna unită cu existenţa unui sacrificiu, Ideea căreia îi plăteam tributul propriei mele fiinţe fără să o fi acceptat vreodată. în faţa Sacrificatei din ficţiunea coregrafică, mă gândeam la cel ce se sacrificase într-un loc cu nume barbar, foarte departe de aici (în funesta scrisoare primită era scris ceva de genul *Coli del Cosso*...), convins că sângele este necesar pentru fecunda sosire a unor noi primăveri în lume. (Nu scrisese prietenul său, poetul Miguel Hernández, într-o autentică odă închinată

sângelui: *„Sângele plouă întotdeauna cu faţa în sus, spre cer... Pentru libertate sângerez, lupt, supravieţuiesc...”*?’) în fond, ne întoarcem la o foarte veche noţiune ce ne venea din vremurile fără istorie, anterioare Istoriei şi care, acum reînviase brutal, pentru mine, în istoria epocii mele – istorie de care am dorit să rămân străină, dar acum mă atingea povestea Grădinarului din Ispahan – chiar acolo unde puteam crede că sunt mai ferită de ea... Continui să fac paşi, pe măsura acestui *Danse sacrale*, dar la sunetul acordului final, purtat, în chip straniu, de o cromatică de flauţi, mă gândesc că aici ar putea începe un al doilea balet, nescris, şi care, poate, nu va fi scris niciodată: Zeii nu sunt mulţumiţi de jertfă. Cer mai mult. Dar cei de jos, crezând că şi-au făcut datoria şi prea ocupaţi cu semănatul, nu înţeleg misterioasele lor avertismente, ce se arată în formele norilor, zborul păsărilor, ori în lemnele ce se răsucesc, cu mânioase sfârâieli, în ultinwln focuri hibernale, ce, în curând, vor fi stinse. Şi cerul devine perl culos de albastru la orizont, urmează seceta, pământul se craprt, recoltele aşteptate se prăpădesc, şi se usucă asemeni curpcnlloi crengile pomilor fructiferi, iar copacii, dând atât de puOnA umbră sfârşesc prin a nu mai arăta a copaci. Şi izvoarele nu mal şoptesc, pinii nu-şi mai răspândesc aroma, regalele şi solemnolo stânci sumeţite ale muntelui se încovoaie, acum, plângând parcă, cu spatele la cei ce le privesc, şi verdele se gălbejeşte, yl pământul se înalţă şi fuge în vârtejuri de pulbere ridicate do un vânt rău, cu răsuflare de cuptor, ce stârneşte în minţi violon|H şi nebunia, şi, culmea, această invazie de insecte, necunoscute în ţinut, devorând tot ce rămâne pe brazdele ogoarelor. înţclop tul, ai cărui ochi sunt înceţoşaţi de ani, spune că şi în alto dăţi s-a întâmplat asta, că atunci când n-a fost secetă au font inundaţii – căci Marii împărţitori ai Ploilor sunt de obicei şi Marii împărţitori ai Calamităţilor. Acum, însă, uitând do Fecioara Aleasă jertfită primăvara, adolescenţii, semănătorii yl culegătorii, femeile însărcinate, bătrânii ce îşi amintesc multe yl vrăjitorul cufundat în lumea sa interioară spun că trebuie

să fio vărsat sânge, din nou, pentru a-i îmbuna pe Zeii Verii, pizmul* tori, poate, pe Zeii Primăverii, copleşiţi de cuvenitele daruri şl prinosuri. Şi, de aceea, va fi o nouă jertfă. Şi vor veni dansurile de toamnă, şi visele de iarnă din ale cărei lungi nopţi femeile ies grele, şi vor veni *Semnele*, şi iarăşi îşi vor scoate capetele vlăstarii de primăvară din ultimele zăpezi adormite la poalele brazilor, şi oamenii îşi vor spune că pentru a face prielnice naşterile Primăverii, va fi nevoie de un alt sacrificiu. Şi se vn uita vechea jertfă pentru a se pregăti una nouă, căci întotdeauna vor exista motive întemeiate pentru asta... Şi îmi întrerup divagaţiile în jurul acestui imaginar balet, complement al celuilalt, care ar fi, în realitate, un balet fără sfârşit, pentru că într-o dimineaţă m-am simţit răzvrătită §i dură, eliberată dintr-o dată de depresiune şi epuizare. Se încheiase stagiunea la Monto Carlo şi acum continuam, la Paris, repetiţiile la *Ritual*, deşi în trupă se zvonea că, speriat de costul reprezentaţiei, Colonelul do Basil s-ar putea să renunţe la spectacol. Nu conta. Munca grea din aceste ultime luni ne fusese utilă tuturor, scoţându-ne din motivele academice ale *Mozartienei*, şi din *Choreartium* de Brahms. Olga şi Liuba se mirau de dorinţa mea bruscă de a vorbi, de a spune prostii, de a ieşi dintr-un sălbatic mutism ca să alerg până în piaţa din apropiere, în colanţi şi cu un impermeabil pe deasupra, să cumpăr un cornet de îngheţată de zmeură de la prima tarabă ce-mi ieşea în cale. „Acum ai nevoie de un amant” – îmi spunea Olga. „Un bărbat” – zicea Liuba, mai concretă. „Poate. De un lucru, însă, puteţi fi sigure, că, de data asta, n-o să mă mai culc cu un intelectual. O să caut un sportiv, un docher, sau un om de afaceri, cum mi se pare că a făcut văduva lui Mozart. Cineva care să gândească cât mai puţin posibil.” „Partea proastă – zicea Liuba, întotdeauna slobodă la gură – e că între un număr şi altul, trebuie să vorbeşti despre ceva.” Olga, mai reţinută în exprimarea unor concepte care, poate, erau aceleaşi, mergea pe căi mai puţin directe: „Tu faci parte dintre femeile care cad uşor pradă ipotezelor. în concluzie: (coborând glasul) *chestia asta e la*

fel de normală ca mâncatul sau dormitul. Dar, când se ajunge la pat, oamenilor le e frică de pat." „Treaba e că, în materie de pat, întotdeauna ştii cum începe; ceea ce nu ştii este cum se termină. Un pat e ceva cu patru picioare şi o pernă... dar, mamă, Doamne!... ce poate ieşi din asta..."

într-o zi, când îmi cumpărasem iarăşi un mic pom de Crăciun ca să-mi înveselesc apartamentul ("nostru", se spunea înainte) care, de ia întoarcerea mea de la Monte Carlo devenise mai suportabil, am auzit ciocănituri la uşă. Era Enrique, cubanezul, slab, cu obrajii înnegriţi de barba nerasă, îmbrăcat cu lucruri zdrenţuite, cu un sveter găurit (spaniolii îi spun „jerseu") peste un pantalon decolorat, cu o croială vag militară. „Să nu crezi că am venit să cer de pomană – a spus, cu veselie forţată. Acum am picat din Spania. Am bani în bancă, dar înainte de-a mă duce să-i ridic, trebuie să fac o baie şi să mă bărbieresc. După aceea, o să-ţi povestesc..." Şi, cu o dezinvoltură de rudă ce se întoarce acasă, s-a lăsat să cadă într-un fotoliu, începând să-şi scoată nişte ghete ale căror încreţituri cenuşii păreau cA nu adunat pulberea multor drumuri. „Ai un brici?" I-am adun Gillette-ul lui Jean-Claude pe care eu îl foloseam acum ca să mft depilez pe picioare şi la subraţ. „Lama e ruginită – a spus – (Ini, cu săpun şi lacrimi o să meargă." Şi, scoţându-şi sveterul şl n cămaşă mototolită şi murdară, rămânând gol până la mijloc, n început să-şi dea la iveală obrajii şi bărbia, mişcându-se do In baie la bibliotecă şi de la bibliotecă la baie. Apoi s-a înculnl, lăsând să curgă îndelung apa la duş. Zgomotul a încetat şi n a deschis uşa: „Ceva pentru păr." Şi, puţin după asta, a reapărui, cu aceleaşi haine slinoase, dar cu o faţă asemănătoare cu cea pn care i-o cunoscusem la Valencia, în seara cu *Mariana Pineda*. „I'i ora trei. Am timp să mai ajung la *National City* de pe Champn Elysees. Nu te mişca de-aici. Te invit la masă la *Perigourdine*«" Pe la şase, s-a întors transformat, îmbrăcat într-un costum do gata nou-nouţ de la *Esders*, o cămaşă de la *Les Trois Quarticr*^ cu o cravată bine asortată, nişte pantofi de la *Old England*, şl cu un buchet de flori şi crengi de merişor şi vâsc pentru

Crăciun... „Să nu-mi spui că nu arăt a domn, deşi costumul, în sfârşit... dar aveam nevoie de el pe loc şi trebuia să fie unul din astea «la nimereală». Şi-acum, hai să mâncăm...” Şi remarcam, după scurtă vreme, la restaurant, lăcomia, pofta de toate – stridii, somon, cărnuri, brânzeturi, plăcinte, vinuri... — cu caro comanda o masă, exagerată pentru mine, care avea să-l revanşeze pentru multe privaţiuni: „închipuie-ţi săptămâni şi săptămâni de-a rândul fără să mâncăm altceva decât mălai. Mălai în supă, la friptură, în chiftele, în prăjituri. Mălai în pâine, căci, într-o bună zi, pâinea n-a mai fost albă, ca să devină galbenă../’ Şi îngurgita lacom tot ce se adusese, într-o redescoperire a unor alimente, ajutându-se la toate cu enorme înghiţituri de *Sancerre* şi *Château-Neuf du Pape*. La momentul deserturilor păru că s-a potolit, sătul deja. A cerut coniac din cel mai scump, o ţigară do foi, cea mai bună care există, şi, privind în depărtare: „lartă-mă că nu îţi povestesc încă. Dar totul e prea legat de mine. Să lupţi atâta! Şi, imensa decepţie. Brigăzile desfiinţate, lăsaţi la vatră, în octombrie, din raţiuni politice. Unitatea mea a fost desfiinţată

In Figueras, acum o săptămână. Frumoase discursuri de despărţire. Continuam să fim fiii preferaţi ai Spaniei, desigur; ne vom întoarce când va fi pace, desigur. Totul foarte emoţionant. Dar nm fost obligaţi să trecem frontiera stăpânindu-ne lacrimile de ciudă. însă, nu. Fără plânsete. într-o frumoasă formaţie militară, în rând câte patru. Zdrenţăroşi, dar cu capul sus. înfiorător do trişti, dar fără să ne arătăm tristeţea. Lamentabili, dar întregi încă – după cum se pare – şi curajoşi. Mulţi au fost băgaţi în lagăre de concentrare, în spatele gardurilor de sârmă – iarăşi! — la Argelès-sur-Mer, la Amélie-les-Bains. Eu am fost mai norocos. Fiindcă sunt cubanez. Un poliţist a spus că ţara mea, Cuba, e colonie nord-americană – ceea ce e adevărat în parte – şi cum francezii primiseră instrucţiuni să nu se poarte excesiv de dur cu yankeii, am trecut... Mare discurs al lui Marcel Cachin1 la sosire: «Aici, veţi continua ceea ce aţi început *acolo*». Asta, însă, e valabil pentru francezi. Pe

mine m-ar da afară din ţară cu picioare-n fund... *Garçon, un autre cognac*... Şi tu?" „De acord." „*Ça fait deux alors*[296] [297]..." A urmat o tăcere, până s-a întors băiatul cu paharele şi sticla. „Ştii că Jean-Claude...?" „Nu ştiam. Dar, văzând că nu îmi vorbeşti de el... în sectorul unde era el au fost lupte înspăimântătoare. Dezastru." A făcut o pauză: „Ei... Războiul e război." Ospătarii din restaurant începuseră să strângă feţele de masă de pe mese. „Te conduc." Am urcat pe Rue de la Montagne Sainte-Geneviève. „Raniţa mea a rămas la tine acasă." Am urcat, într-un dulap am găsit o sticlă de Armagnac *din alte vremuri*. încurajată de alcool, am vorbit puţin despre mine, despre balet, despre stagiunea de la Monte Carlo, „lartă-mă că nu-ţi vorbesc despre război – mi-a zis el, cumplit de deprimat dintr-un singur motiv, pe care însă, nu reuşea să-l mărturisească: Dar, în lunile din urmă treaba a devenit foarte urâtă. Şi pe urmă, războaiele se fac; nu se povestesc. E greu să explici cum a fost una sau alta... A urmat o pauză lungAl Liniştea. Aici aud din nou liniştea. Să nu te superi că tac. Am să-ţi povestesc mâine... Te deranjează dacă mai rămân puţin?" Adevărul e că prezenţa lui, în această noapte, mă scotea din marea ameţeală în care trăisem în ultimul timp. în jurul Iul, cărţile, tablourile, mobilele îşi redobândeau sensul. Călătoria mea în Spania înceta să fie o amintire ingrată, pentru a ho încorpora într-o realitate care avea un *ieri* şi ar avea, poate, un mâine. Prezentul dobândea o consistenţă nouă. Şi ceasurile treceau, fără să scoată multe vorbe de la noi, aducându-no neaşteptata mulţumire a unei tihne împărtăşite. „Unde o lift dormi?" – l-am întrebat, deodată, dându-mi seama că e trol, „Oh! Nu contează! în orice hotel din Cartierul latin: *Chambres de voyageurs*; *chambres à la journée1*... Numai să nu fie un hotol de curve." Dintr-o dată a devenit serios: „Ştiu că trebuie să plec, Şi mă sperie ideea. Ştii de ce? Pentru că mi-e frică, da, frică, să mă aflu singur într-o cameră de hotel, din astea care au deasupra

296 Marcel Cachin (1869-1959), om politic francez, unul dintre fondatorii Partidului Comunist Francez și director al ziarului L'Humanité.
297 Ospătar, încă un coniac... Atunci două (în 1. fr. în orig.).

patului o poză cu Turnul înclinat din Pisa. N-aş putea să-ţl explic de ce. Dar am trăit – închipuie-ţi asta! — zeci de luni într-o strânsă convieţuire cu alţi oameni. N-am fost niciodată singur în tot acest timp... nici măcar când... Şi acum îmi dau seama că *e nevoie de o ucenicie* ca să te obişnuieşti cu singurătatea." „Mie-mi spui!" Cubanezul a încercat divanul pe care era aşezat: „Aş putea dormi aici?" „E cam incomod. Sunt uzate arcurile." „Oh! După ce-am dormit în gropi săpate în pământ; şi deseori în tranşee pline de noroi, sub ploaie..." „Să ştii că Antonin Artaud[298] a rămas adesea să doarmă pe divanul ăsta." „Rămân aici" – a zis, desfăcându-şi cravata. Dar nu ne hotărâm să ne spunem „noapte bună". Şi acum, ajutaţi de alte lucruri, am vorbit mult; ne-am. amintit de întâlnirea noastră de la Valencia, de zilele de la Benicassim, de Paul Robeson, de isprăvile trompetistului Gaspar Blanco. Şi ce s-o fi întâmplat cu Gaspar? „Nu ştiu. Cu toată debandada aia... imaginează-ţi!..."

Zorile ni se vesteau cu lumini de-abia perceptibile; ieşind din umbre, acoperişurile de ardezie îşi redobândeau încet culoarea lor gri-plumburie şi săgeata bisericii Saint-Etienne du Mont s-a ivit din noapte. „Am ciudata senzaţie că revin la o viaţă normală" – a spus cubanezul. „Şi mie mi se întâmplă acelaşi lucru" – am spus. „Acum am chef de vorbă. Dar tu trebuie să dormi." „Nu mi-e somn" – am zis, şi, cu nepotolita dorinţă de a continua să ascult sunetul unei voci de bărbat în această casă ce încetase să mai fie casa tăcerii, stăteam acolo, fără să mă mişc, aşezată în faţa celui care pusese capăt condiţiei mele de *„ingrima"*... Dintr-o dată, privirea lui s-a fixat în privirea mea, într-un lung şi mut dialog. S-a ridicat şi a venit spre mine, crescând cu fiecare pas; mâinile lui le-au apucat pe ale mele. „Nu" – am spus. „Ba da" – a zis el... Şi au urmat zorile de sâmbătă şi dimineaţa de duminică, şi au bătut clopotele de la Saint-Etienne du Mont la mijlocul dimineţii, până când, spre seară, cum, în casă, nu mai rămăseseră tablete de ciocolată, biscuiţi englezeşti şi nici gem de

298 Camere pentru călători; camere cu ziua (în 1. fr. în orig.).

portocale de mâncat, ne-am hotărât să ieşim: „învinşi de foame, ca locuitorii unui oraş asediat” – a spus Enrique, râzând. „Adevărul e că asediul n-a fost foarte crud” – am zis. Ne-am îmbrăcat, şi, aproape îmbrăţişaţi sub o umbrelă, pentru că începuse să plouă, am nimerit la un restaurant din apropiere, poate *Cluny*, unde am ajuns cu nişte figuri atât de mulţumite, încât un chelner, abil în arta de a încuraja bacşișurile generoase, ne-a condus la o masă din fund, în colţ, sub un palmier anemic într-un ghiveci, anunţându-ne pe un ton confidenţial şi plin de înţelegere: „Planta asta e discretă; nu repetă ce-şi spun îndrăgostiţii.”

PARTEA A TREIA

Voi mai fi semănat încă o dată’|

(Poem năhuatl)

17

Vera, întinsă pe o bucată de velă nouă, când pe spate, când pe burtă, oferindu-se soarelui pe puntea lui *Burgerdyck* – bătrână carapace olandeză cu înfăţişare mucezită şi dărăpănată – era preocupată de misiunea de a-şi bronza pielea, cu aplicaţie şi stăruinţă, folosind, pentru a grăbi procesul, un ulei de culoarea topazului care, în ciuda glorioasei sale mărci, îmi mirosea urât a pomadă de frizerie. „Nu-mi pasă că mă bronzez – zicea. Cu siguranţă că vor trece câteva luni până o să dansez din nou.” Şi când, în a cincea zi a călătoriei am înţeles că ea era convinsă că „va dansa din nou” foarte curând, mi-am dat seama cât de periculoasă era încercarea mea de a o transplanta într-un context nou, total străin de felul ei de a fi, de formaţia şi ambiţiile ei... După ce i-am deschis ochii asupra faptului că un război inevitabil se va abate asupra noastră – în ciuda inconştienţei a milioane de francezi adormiţi de ruşinoasa idee de pace oferită de Acordul de la München[299] – Vera, dintr-o dată atentă la evenimentele politice, simţise foarte repede cum cresc pericolele, împărtăşind dorinţa mea de a traversa oceanul mai înainte ca tunurile să bubuie asupra unei Europe bolnave de

299 Hotărâre adoptată de Conferința de la München (29-30 septembrie 1938) care prevedea dezmembrarea Cehoslovaciei.

discursuri lătrate pe stadioane împodobite cu svastici, sau în mari Pieţe Italia, a căror obârşie era folosită în scopuri propagandistice. Şi ceea ce la mine era teamă datorită raţionamentului şi perceperii a ceea ce se petrece în jur, la ea devenise o spaimă pe care nu reuşea să şi-o alunge din minte, spaimă la care se adăuga amin* tirea altor spaime încercate în copilărie în faţa unor evenimente ce, la fel ca cele de acum, ameninţaseră direct propria-i persoană. Şi această spaimă, spaimă a spaimelor, creştea de la săptămână la săptămână, aflând că mulţi o împărtăşesc în Franţa căci, de la începutul anului, era aproape imposibil să obţii bilete pentru vapoarele care ridicau ancora spre America. Şi umblam de la birourile *Companiei Transatlantice Franceze*, ale *Companiei Cunard Line* sau *Hamburg-Amerika-Line* la gălăgioasele companii greceşti, tot mai neliniştiţi, datorită impresiei că suntem prizonieri într-o clădire minată, când un agent de voiaj mi-a vorbit despre posibilitatea de a obţine o cabină micuţă, destul de incomodă, pe un cargou care, în mai, pleca din Anvers cu destinaţia Cuba – „dar să nu vă aşteptaţi la niciun confort, nici bar, nici distracţii la bord; o să mâncaţi la masa ofiţerilor mâncarea echipajului, mâncare olandeză, fadă şi foarte puţin variată/' „Cumpără biletele chiar acum – a spus Vera. Ceea ce contează e să plecăm cât mai repede. O să călătorim pe punte, în cală, în magazia de cărbuni. Oriunde..." Şi, când m-am întors acasă, stăpânită de obsesia fugii ce se deşteptase în ea în timp ce medita asupra unui prezent pe care, poate, îl înţelegea pentru prima oară, mi-a spus: „Ceea ce mă îngrijorează e gândul că mai avem o lună. Şi într-o lună se pot întâmpla atâtea! Oh! Şi dacă se anulează călătoria? Ce ne facem, Dumnezeule? Ce ne facem?" Şi a vrut să se ducă la biserica rusă de pe Rue Daru, ca să se roage Sfintei Parascheva şi Sfintei Fecioare din Kazan – lucru ce m-a surprins destul de mult, pentru că, de când o cunoşteam mai mult decât intim, niciodată nu-mi vorbise despre religie, decât în legătură cu literatura, când amintea scrierile (necunoscute pentru mine) ale călugărilor-

cronicari sau ale unor vechi teologi ortodocşi ca Grigore Palamas ori Serafim de Sarov, sau în legătură cu nişte icoane mici ale căror nimburi de aur vechi împodobeau rafturile unei etajere cu cărţi, după ea „simple amintiri de familie”. Şi, ca să nu rămân singur cu o nelinişte asemănătoare celei care acum o îndemna să se roage, am însoţit-o la Catedrala Sfântului Alexandru Nevski, ale cărei turle, poate asemănătoare cu cele ale *Adormirii* de la Moscova, dobândeau un exotism neobişnuit, după austera şi aseptica *Salle Pleyel* (minune a arhitecturii moderne, dar cu acustică proastă, ceea ce, aici, e lucrul cel mai important...), în acest cartier gălăgios cu cinematografe, săli de biliard şi berării. Câteva bătrâne, îmbrăcate în negru, demodate şi din altă epocă, erau îngenuncheate la picioarele icoanei mari a Maicii Domnului, între prapurii pentru procesiuni şi chivoturile sculptate în lemn. Şi am observat că şi acolo erau obiect de adoraţie Fecioara din Fedorov, Sfântul Vladimir, prinţ al Kievului şi evanghelizator al Rusiei, şi alţi câţiva preafericiţi, puţin cunoscuţi la catolici; toţi dominaţi de un Christos Pantocrator, cu braţele deschise într-o rază de lumină ce cade din cupola cea mare – mediatoare prin destin ritual între cele pământeşti şi cele cereşti, primitoare a osanalelor, tămâiei şi rugăciunilor. Un funcţionar ori paracliser cu gesturi de servitor se afera în jurul unor doamne cu înfăţişare solemnă, ghete de la o mie nouă sute şi toci de doliu, cărora li se adresa cu titlul de „ducesă” şi „prinţesă”. La picioarele unui mic altar închinat Sfântului Gheorghe îşi înclina capul, închinându-se de la dreapta la stânga, un bătrân domn, pe care, cu câteva clipe înainte, cineva îl salutase spunându-i „general şi aghiotant”. Şi, în faţa acestor supravieţuitori ai unui regim prăbuşit, mi s-a întărit impresia că mă aflu într-o lume incredibil de caducă, în care însă, mai existau mâini cramponate tenace de trecut, dispuse să-şi ofere ultimele energii oricui le-ar vorbi despre recuperarea a ceea ce au pierdut, despre salvgardarea titlurilor şi averilor lor, despre oprirea în loc, sprijinirea, apărarea, aici, acolo, oriunde ar fi, a unui

prezent favorabil nostalgiilor lor, prezent plin de abuzuri şi alienări, dar mult prea folosit de cei mulţi care, pentru a-şi uşura durerile unor conştiinţe încărcate, ajunseseră să creeze o filosofie, predată în universităţile lor, în academii şi sorbone, pentru apărarea (şi mă gândeam la „câinii de pază”, amintiţi de un amic de-al meu din alte vremuri, căruia unii îi spuneau „Nizan, saşiul”[300]...) privilegiilor lor morale şi materiale. (O presă incredibilă – *Rivarol*, *Candide*, *Je suis partout* – ajunsese, în acele zile, să-i facă să creadă p<» mulţi naivi că lucrarea *Capitalul* de Marx e ceva în genul unul manual al subversiunii asemănător *Tehnicii loviturii de stat* do Curzio Malaparte, şi că există „Pericolul Roşu”, ce vine din Răsărit, întru totul asemănător cu „Pericolul Galben” caro lo alarmase atât de tare pe bunicile noastre, puţin dornice să no vadă violate de călăreţi mongoli din cei ce călăreau cu provizln de carne crudă sub şa...) Lucrul ăsta îl simţisem foarte bine noi, luptătorii din Brigăzile Internaţionale. Nu puteam să uit plecarea noastră prin Le Perthus, în formaţie militară perfectă, mândri şi ţanțoşi, în hainele noastre mizerabile – şi ne făcusem din asta o onoare – dar înfrânţi, în cele din urmă, nu în luptă, ci în urma negocierilor diplomatice urzite la Geneva, în cadrul unei Societăţi a Naţiunilor unde acţionau triumfători, printre frescele candid optimiste pictate de José Maria Sert, cei mai răi profitori ai unei capitulări în faţa Marilor Urlători ai momentului, într-o singură zi fusese lichidată frumoasa noastră faptă de arme pe care unii o vor califica, în viitor, şi nu fără dreptate, drept Cruciadă. Amărăciunea, nemulţumirea şi chiar supărarea fuseseră enorme în rândurile noastre când s-a aflat de lăsarea la vatră a batalioanelor – în ciuda inoperantelor cazuistici alo anumitor comisari politici – iar, la mine, acest sfârşit lipsit do strălucire şi falsificat a ceea ce ar fi fost o autentică epopee, so tradusese într-un zbucium tăcut, într-o tristeţe surdă şi în pierderea speranţelor; impresia că m-am dăruit cu prea multo iluzii

300 Paul Nizan (1905-1940), scriitor francez, autor, între altele, al eseului Câinii de pază.

unei cauze dinainte pierdute pentru că – şi asta o vedeam doar acum când eram departe de încleştarea luptei – ariergarda noastră era măcinată pe dinăuntru, roasă, mânată de energii străine de cele ale dăruirii noastre necondiţionate Cauzei care, nu cu multe luni înainte, reuşise miracolul de a integra, a uni şi a duce la luptă Legiunile lui Babei. Şi acum, când un uriaş și generos elan fusese frânt, Spania se va întoarce la „Trăiască lanţurile!”, la „Apără-ne, Doamne, de periculoasa manie de a gândi!”, într-o apoteoză de tichii şi giulgiuri de condamnaţi[301], chipiuri de lac ale Binecuvântatei Gărzi Civile, tobe marocane, bonete militare purtate pe-o sprânceană, în stil jumătate cazon jumătate *flamenco*, somptuosul panaş plângăreţ al lui Valeriano Weyler, şi, după represalii bestiale declanşate de acum triumfătorii ucigaşi ai lui Gacia Lorca, va urma un mare Sfârşit al Serbării – sfârşitul Republicii – cu o strălucitoare figuraţie de epoleţi şi rochii de moar, spade lungi şi subrete, reînviate marchize năsoase, focuri de artificii şi discursuri umflate, totul în decorurile şi luminile de la Palacio de Oriente locuit de lume la fel de anacronică în doctrine şi fapte, ca „ducesele”, „prinţesele” şi „generalii din garda imperială” care azi se rugau aici, în afara epocii lor, purtând pe umeri livida greutate a propriilor fantasme. Vreun nou Garcia Lorca avea să fie asasinat; va putrezi în închisoare vreun Miguel Hernandez şi va răsuna, pe *vechea şi cunoscuta câmpie de la Montiel*, josnicul strigăt ucigător al lui Millăn Astray. Această Europă – cea de aici – e terminată. Mă îndreptasem spre ea în căutarea unei infinite inteligenţe, şi, în loc de capete gânditoare, îmi dăruia cranii goale cu găunoasă rezonanţă de xilofon. Socrate îşi aştepta sfârşitul la Buchenwald. Fascismul încăcănoşat avea prea mulţi adepţi declaraţi ori disimulaţi. Era deja timpul să părăsesc aceste Rome, Nürnberguri, aceste Oraşe-Lumină, faruri ale Culturii, agore ale Ştiinţei, leagăne ale Civilizaţiei (orice leagăn miroase până la urmă a pipi...), oraşe curve

301 Persoanele condamnate de Inchiziție erau obligate, când erau purtate pe străzi, să îmbrace un fel de pelerină galbenă și o tichie.

ce azi se dăruiau primitoare şi cu picioarele desfăcute primului declamator care, umflându-şi pieptul, răsfrângându-şi buzele sau ridicând braţul ca anticii, le promitea atotputernicie şi colonii. Puţine lucruri aveam de aşteptat de la un continent unde Richard Strauss, Furtwăngler – nimeni nu dirija ca el *Simfonia a V-a*! —, Gieseking, Clemens Kraus, Paul Claudel, Louis Ferdinand Céline (a cărui *Călătorie la capătul nopţii* îl fascinase pe Georges Bataille), Drieu La Rochelle, Henri de Montherlant (acesta ajunsese să spunft „*Germania a fost pusă alături de Franţa precum Xantipa alături de Socrate, pentru a îi da posibilitatea de a se autodepăşi*"!!!...), şi mulţi din echipa neo-tomistă a lui Maritain, îmbrăţişaseră o cauză identificată cu sacrilegiul de la Guernica, cotidienele tirurl de artilerie asupra Madridului şi bombardarea oraşelor spaniole de către Luftwaffe, cauză ce-şi găsise maximul sprijin filosofic în fraza ilustrului Martin Heidegger: „Führer-ul însuşi şi prin ol însuşi este realitatea germană, prezentă şi viitoare şi legea sa" – *dura lex, sed lex1* care costa deja epoca noastră milioane do cadavre. ("*Y'a d'la joie*"[302] [303], cânta Parisul, în aceste momente, în ritmul optimismului contagios al lui Charles Trenet... „*Y'a d'la joie...*"). Nu ştiu de ce Martin Heidegger, datorită monstruoasei sale adeziuni la NSDAP[304] – datorită acelei fotografii în care a avut incredibila idee să adopte un gest tipic hitlerist, arătând, cu chipul mândru, insigna de *Hörtszerchen* care îl ridica la rangul de „Führer (*sic*) al Universităţii din Freiburg" – mi se părea Ordonatorul, Maestrul de dans; Concertmaistrul Dansului morţii care, în 1936, se dezlănţuise asupra Europei. ("*Amusez* vous; foutes-uous de tout*"\ se cânta în cabaretele din Montmartre...) Dansul morţii de care fugeam acum, Vera şi eu, la bordul acestui *Burgerdyck*, gata să zărească el

302 Legea e aspră, dar e lege (în 1. lat. în orig.).

303 E veselie (în 1. fr. în orig.).

304 Partidul muncitoresc german național-socialist (partidul nazist) fondat de Adolf Hitler.

Morro[305] din Havana. Şi, în ajunul sosirii, mă asaltau anumite temeri în legătură cu posibilitatea de adaptare a iubitei mele la o viaţă nouă, la o manieră de a concepe existenţa, diferite de cele cunoscute de ea până azi. Şi aceste temeri mi s-au trezit într-o dimineaţă, văzând-o că „lucrează la bară", încălţată cu pantofi de balet, şi folosindu-so pentru exerciţii de o balustradă de pe punte. Dansul, o ştiam foarte bine, era raţiunea ei de a fi. în timpul fugii noastre din Europa,' căci fugă fusese, uitase puţin de activitatea ei primordială. Dar, de cum am trecut de canalul Azorelor şi coşmarurile lăsate în urmă ne-au părut departe, mi-a spus, foarte firesc, că, la puţin timp după sosire, vrea să danseze cumva. N-am avut curajul să-i spun că, în ţara mea, nu exista o trupă de balet constituită şi nici că nu credeam într-o înclinaţie deosebită a compatrioţilor mei spre dansul clasic. Nici ea nu era o stea de primă mărime – şi nici nu vroia să înşele pe nimeni – căci, până acum, interpretase roluri mai degrabă secundare. Dându-şi seama, poate, de acest adevăr, Vera îmi vorbise atunci despre posibilitatea de a da lecţii. Dar numai fetele din burghezie puteau fi interesate de aşa ceva, deşi nu prea le vedeam – nedisciplinate şi frivole – supunându-se severei discipline a studiului coregrafiei. Poate vreo fetiţă, vreo adolescentă, aşa, fiindcă dansul – se spune – este un bun exerciţiu fizic, desăvârşește silueta şi te face să ai un mers elegant. Dar acest tip de cursuri dura şase luni, un an, cu multe întreruperi şi absenţe la ore, după care, viguroasele noastre fecioare creole, bine puse la punct, cu sânii şi celelalte bine dezvoltate, abandonau o „artă de decor" fără nicio utilitate, pentru a duce ceea ce se numeşte „viaţa socială..." Pentru moment, ne aştepta o probă dublă: cea a propriei mele readaptări la mediu, şi cealaltă, mai de temut, a modului cum va suporta ea transplantarea fără reacţii contrare sau fără să se îndepărteze de mine – să se înstrăineze, să se distanţeze – în delicatul proces al unei reîntâlniri cu propria mea existenţă. Ajungeam la primejdioasele momente când eu

305 Fortăreață aflată la intrarea în portul Havana.

aveam să fiu propriul meu spectacol, în faţa unei spectatoare care, pentru mine, avea să fie spectacol la rândul ei... Şi am intrat pe marea scenă a Havanei, ea şi eu, într-o dimineaţă, după ce ne lăsasem valizele la *Hotel Union* în oraşul vechi – unde locuia deseori Hemingway – pentru că eu doream să mă întorc incognito, cum se spune, aşteptând câteva zile înainte de a mă prezenta acasă la mătuşă-mea, ca să aflu cum avea să fie primit cel considerat – asta era bănuiala mea – ca un Fiu risipitor, a cărui întoarcere, cu siguranţă, nu avea să prilejuiască ospeţe şi bucurie.

Şi a urmat uimirea mea în faţa unui oraş redescoperit, văzut cu alţi ochi, cu o privire capabilă, acum, să stabilească noi scări alo valorilor, să compare, să cântărească, să cerceteze – să ajungA la profunzimea lucrurilor. Fiu risipitor, mă plimbam pe străzile *mele* (niciodată o stradă din Paris nu-mi făcuse impresia că o n *mea*!...), găsindu-mă pe mine însumi după o lungă rătăcire – un nou *eu* care acum avea să renască / să se nască în ambianţa a ceea ce îl înconjoară şi a ceea ce percepe. Mă opream uimit în faţa unui vechi palat colonial care îmi vorbea prin toate pietrele sale, înaintea eleganţei unui vitraliu policrom ce îmi arunca în faţă culorile sale, în faţa graţioasei inventivităţi a unui grilaj do fereastră cu influenţe andaluze, în ale cărui arabescuri descopeream ceva semănând cu caracterele unui alfabet necunoscut, purtător al unor.tainice mesaje. O emoţie bruscă îmi tăia răsuflarea când simţeam chemarea unei fructe, umezeala muşchiului dintr-un patio, prezenţa sărată a unei brize, mireasma ambiguă a zahărului nerafinat. Respiraţia focului din vetre înteţit cu un mănunchi de frunze în chip de evantai, lemnele de foc, minunatul fum cenuşiu al cafelei în maşinile de prăjit, sudoarea trestiei între valţurile pentru stors siropul, puternica aromă a marilor magazii de tutun, din apropierea Gării; vetiverul, busuiocul, izmă, „*Apa de Florida*” a mulatrei cu care aceasta so dă la sărbătorile rituale – nu sfinte –, chiparoasa ce se oferă la porţile înalte ale Palatului Aldama, bruştele

prezenţe ale usturoiului, portocalei acre şi prăjelii când dai un colţ, şi chiar putoarea acră a crustaceelor şi ţiţeiului, a catranului şi cochiliilor, pe cheiurile de la Regla, mă emoţionau nespus de mult, reînviind în amintirea mea zeci de personaje absente / prezente. Pe aici trecusem într-o zi când, stăpânit de gânduri socotite vinovate, m-am lăsat atras de un glas care, prin jaluzele, mă invita să...; în această cârciumă cu geamlâc, chiar aici, da, se discutase atunci atât de mult despre...; aici, da, aici, a fost Marea Hohoteală, la capătul căreia...; ah!... şi în casa aceasta petrecusem o noapte cu tipa care...; şi acolo, în acel mezanin cu ferestre albastre, acolo, în duminica aceea – o duminică ce n-a fost ca alte duminici – îmi vorbise foarte îndelung Ruben Martinez Villena despre faptul că îşi pierduse entuziasmul pentru o poezie de expresie pur literară şi de hotărârea sa de a o abandona în faţa imperativelor unei noi *poietici* posibile, ce se înfăţişa limpezitor săi ochi vizionari... Şi asemeni vizitatorului care, într-un vast muzeu, trece de la un tablou la altul, de la un perete la o vitrină, umblam prin această Havană care, dintr-o dată, devenea inventarul rădăcinilor mele. Era cheia necesară pentru înţelegerea esenţei mele, dat fiind că aici mă născusem şi crescusem (şi recunoşteam tonica anumitor străzi, bătrâneţea verandei aceleia, permanenţa unei bolţi de viţă, încă verde, într-o curte din Piaza del Cristo...), oprindu-mă în faţa a tot ceea ce pentru mine reînvia o amintire, îmi reamintea o imagine, sau mă făcea să răsfoiesc, de la dreapta la stânga, de la tabla de materii la prolog, cartea iniţială a propriei mele istorii... Aici era colegiul unde mă îndrăgostisem de literatură şi urâsem algebra, ale cărui culoare, de care mă apropiam pe furiş, căutându-mi paşii pe cimentul pardoselii, continuau să răspândească neschimbatul tor miros de pisoare şi creolină, unde ecoul unei voci sparte, prezentă încă într-o clasă de puşti, repeta aceeaşi definiţie a *idiomului sau limbii*, care mă pisase şi pe mine în alte vremuri, pe un ton identic: „*Totalitatea cuvintelor şi felurilor de a vorbi ale unui popor sau naţiuni*...” Aici era frizeria unde trecusem

de la scăunelul pentru copii la elegantul fotoliu pentru adulţi, alb şi aseptic, turnant şi articulat, urcat şi coborât cu pârghie sau pedală (acelaşi pe care Chaplin avea să-l folosească în chip genial într-o scenă din *Dictatorul*} în faţa oglinzilor care, arătându-mi negreala unui puf ce mi se îndesea pe bărbie mă avansa la dimensiunea de Bărbat. Era o frizerie creolă plină de savoare, cu ceşti de cafea, bilete de loto, şi prezervative în plicuri cu elegante etichete în stil vienez (marca *Văduva veselă*..} printre brice şi flacoane cu pulverizator, toc etern de taifas al tipilor fără ocupaţie, agenţie de ştiri, oficiu de comisioane, sediu al bârfelor şi bisericuţelor – şi chiar discretă cutie poştală pentru unii clienţi – unde, în spatele firmei spiraloide în alb-albastru-roşu, în timp ce mă prefăceam scufundat în lectura vreunei reviste din luna trecută, urechile mele de adolescent ascultau cele mai nostime istorii cu curve şi codoaşe, adultere şi înşolft ciuni, isprăvi hazlii petrecute în ambianţa de la *Hotel Venus* unii Şcoala de Dans *Marte y Belona* (şi mă încânta această mitologică prezenţă a zeului sabinilor şi romanilor, şi a cruntului vizitiii al carului său de luptă, în încălzită atmosferă de cârciumarl, note de plată, trompetă şi maracase...), aflând, în plus, cu pofti cioasă atenţie, de existenţa marilor curtezane ale momentului, ilustre prostituate ale bancherilor, moşierilor, comercianţilor » „lume cu bani", cum obişnuia să se spună – a căror prezenţrt activă, niţel misterioasă, aproape magică şi tămăduitoare tu sânul urbei mercantile şi burgheze, grijulie cu aparenţele, ipocrţ tă şi „decentă" (trebuia să faci parte din „lumea decentă", să ui de-a face cu „persoane decente", să fii „decent"), care era a nonib tră, le conferea, în faţa stârnitei mele curiozităţi, ceva din sacralitatea acordată de antici femeilor care se prostituau ritual în templele Zeiţei Siria, ceva din caracteristicile clerului erotic respectat din vreun motiv de Aristofan atunci când le menţionează, fără ca vreodată să le aducă o ofensă, pe focoasele şl râvnitele curtezane din Corint. Şi pe piedestale imaginare so înălţau, aşezate parcă la stânga şi la dreapta unui drum ce

mă conducea spre tainele unei iniţieri necesare, acele femei-flori, femei-toteme, femei-hierofanţi, ale căror nume şi porecle erau însoţite de atribute şi accesorii, veşminte şi aureole, ce reprezentau materia tot atâtor mitologii îmbogăţite de relatările oralo ale celor ce se făleau – întotdeauna la frizerie – că se bucuraseră de favorurile lor. *La Macorina* (curajoasă amazoană la volanul unui Panhard roşu de curse, ce lua cu asalt înserările cu un zgomot de foc de artificii...); *Tigroaica Regală* (vitraliu verde cu un păun de Lalique la căpătâiul patului...); *Moarta Vie* (paloare de *Pierrot Lunaire*, machiaj de ceruză, într-o adâncă limuzină, cu înfăţişare aproape îndurerată...); *Regina Catolică* (se ştia că deseori îşi amaneta bijuteriile...); *Norka rusoaica*, care spunea că e fosta amantă a Marelui Duce Kiril şi poseda unicul samovar văzut vreodată la Havana; Evelyn şi Grace, blonde sezoniere din Atlantic-City, ce reapăreau aici în fiecare an, de îndată ce bâtlanii din Florida îşi începeau migraţia spre golfurile calde din Marea Caraibilor; *Juana Nebuna* (excentrice toalete datorate unei croitorese de cartier al cărui geniu baroc se proslăvea în admiraţia Gloriei Swanson şi a Nazimovei, când acestea pătrundeau în lumea Salomeei şi a *Cântării cântărilor*...); *Neastâmpărata*, cu un oarecare trecut teatral în Madridul reprezentat de Piaza de la Cebada sau de *Eden Concert*, ce se lăuda că dansase pe scenele de la La Macarrona şi chiar de la Pastora Imperio; şi, în urma nudurilor de maestru, schiţe de nuduri, mai accesibile, ale Cameliei, Veronicăi, Gaby, Rachel sau Altagracia, târfe nostime toate minunate taxatoare a valorii-marfă a fiecărui bărbat –, sentimentale din când în când şi chiar capabile de o dăruire dezinteresată, dar care, în mod obişnuit, ascunzându-şi momeala sigură în spatele unei ţinute mândre şi dispreţuitoare, făceau să dăinuiască la Tropice, deşi cu mare întârziere, clasica tradiţie a balzacienei *La Torpille*, â acelor *Nana* din al Doilea Imperiu francez, şi a hetairelor elevate ce dăduseră farmec acelei „*belle epoque*”, cu umbreluţele lor colorate şi clopoţeii cailor de la trăsuri,

lăsându-şi numele înscrise în mică istorie a acestui veac... Dar pe măsură ce mergeam, aceste amintiri rămâneau în urmă, şi mai mergând puţin, mă aflam în faţa librăriei Morlhon, unde făcusem cunoştinţă, cu ani în urmă, cu Swan, Saint-Loup, Albertine şi Charlus1, când începusem să obosesc frecventându-i pe Jerome Coignard[306] [307], Dona Perfecta şi Marchizul de Bradomm[308]... Şi continua să se afle aici, pe bulevardul Prado, cu portalul său cu coloane, vechea reşedinţă a Contelui de Romero ce adăpostea – dacă se mai aflau la locul lor – un ascet de Zurbarăn, o ucidere a pruncilor de Monsu Desiderio, şi, mai ales, un elegant tablou cu inaugurarea Teatrului Regal din Madrid – premieră cu *Favorita* pe scenă şi cu Maiestatea Sa Regina în loja ei roşie şi aurie, datorat unui minunat discipol al lui Goya... Aflându-se mereu la locul lor, dintotdeauna, mă întâmpinau firmele de la „*Los Reyes Magos*", „*El Potro Andaluz*", îngerul în zbor al întreprinderii de pompi» funebre „*La Simpatia*", maimuţa cu ochean şi pantaloni sili Drake, corsar şi portar al unei prăvălii de instrumente optic<», înainte de a mi se arăta impozantă, prin austeritatea sa, maiou tuoasa firmă „*La Filosofia*" – a unui magazin de articole pentru femei, cu bogate sortimente de combinezoane transparente, conturi roz, chiloţei şi sutiene, toate, articole ce justificau conceptul de *filosofie* datorat poate unei judicioase interpretări a axiomol lui Baruch Spinoza, potrivit căreia „ne putem imagina anumita lucruri în absenţa existenţei lor prezente", şi mai ales, având în vedere (comentariu final din *Etică*) faptul că „*tot ce e frumos c dificil*" (de obţinut, bineînţeles...)... Şi umblam, umblam; nu-şl schimbaseră înfăţişarea cinematografele modeste şi cu o urmă de mister din faţa Capitoliului, apreciate mai mult pentru întunericul părtinitor decât pentru calitatea filmelor, unde rulau poveşti de groază cu Dracula,

306 Personaje din romanul în căutarea timpului pierdut de M. Proust.

307 Protagonistul romanului Les opinions de Jerome Coignard de A. France.

308 Protagonistul romanului Sonatas de R. de Valle-Inclân.

Frankenstein şi Doctor Mabuso, vechi westernuri zgâriate, tăiate, lipite, cârpite, sau filme americane dublate la Madrid înainte de război, unde Lăncierii din Bengal vorbeau ca Judecătorul din Zalamea, iar Richard Barthelmess şi Myrna Loy, întâlnindu-se la un colţ din Times Square se salutau vesel în spaniola madrilenă: „*Ea*, *chavala*!" „*Hola*, *majo*!..." Şi mă opream acum în faţa clădirii călugăriţelor Ursuline, cu incredibila ei faţadă inspirată de stilul mozarab al sinagogii din Toledo, alături de o capelă, ajunsă acum, la treburi de servitoare, boiangerie ("*intr-o oră*, *costumul dumneavoastră c ca nou*..."), şi umblam, umblam mereu (nu mă obosea să umblu prin oraşul meu, cu drept de proprietate asupra a tot ce vedeam aici), ajungeam la „*La Casa de los Vinos*" ca să gust vinul do Alella dintr-o bute proaspăt dezvirginată, şi trecând prin faţa casei ce împinge la păcate a Juanei Castillo de Atares – cu chip ursuz şi crenelat –, ajungeam în cartierul Cristina, ruginita capitală a fierului vechi, talcioc de fierotenii, în picioare, culcate, înfipte în pământ, răsucite sau încâlcite – îngrămădire de grilaje, porţi, stâlpi de felinar, garduri şi borne, la un loc cu automobile fără roţi, motociclete şchioape, biciclete deşelate, paturi distruse, într-un uriaş târg de ţâţâni ruginite, oale ciobite, hăţişuri de sârme şi cazane cu mii de găuri... Şi, după nesfârşite hoinăreli ce ne înapoiau centrului oraşului, coborând pe Calzada de la Reina, sub ale cărei arcade ţi se ofereau rugăciuni pe foi prinse cu cleşti de rufe şi *ex voto*-\ *iri* în cutiuţe căptuşite cu catifea verde, treceam, potrivit unui obicei repede dobândit, pe la inepuizabilul Teatru Naţional, înălţându-se mândru în teratologia sa de ornamente inutile în raport cu destinaţia edificiului... „Aici ai văzut-o dansând pe Pavlova?" – mă întreba Vera, invariabil, amintindu-şi ceea ce îi povestisem la Benicassim despre copilăria mea... Dar coborând pe Prado, escortaţi de pompoşii săi lei-prespapier de bronz, uitam de teatrul din piatră şi ornamente ca să ne apropiem de minunatul Teatru al Mării, amfiteatru de imensităţi, dioramă de furtuni, panoramă a apusurilor niciodată asemănătoare cu

cele dinainte, veşnic deschis pentru cei ce vor să se instaleze în lunga sa lojă cu balustradă de piatră şi zimţi de recif. Acolo era un loc unic, unicul loc unde, în fiecare clipă, puteai să asişti la un spectacol mereu nou al furiilor oceanice, jocuri de valuri, asalturi din străfunduri, zboruri de spumă, sau – după cheful fiecărei zile, ori după cum suflau vânturile – potolite ape, ţi se ofereau imaginile unei tihne vălurite în verde major, calm aproape lacustru, invitaţii la plimbări cu barca şi la vâslit, în minunatele lumini de zori, de dimineaţă, lumină plină de sus, reflector lateral, galben de amurg, reflectoare de distanţă, proiecţii oblice în roşu şi violet pe un fond scufundat în umbre ce vesteşte marea cortină înstelată a nopţii... Uneori, aşezat pe zidul Malecon-ului uitam de marea al cărui miros pătrunzător îmi producea o euforie lucidă, şi gândeam – regândeam – lumea în valori ale cerului. Priveam norii şi aveam impresia că sunt domeniile mele – la fel ca străzile, bulevardele, mirosul apei, – atât de diferiţi de norii pe care îi lăsasem foarte departe, nori îmblânziţi, oarecum cartezieni, mereu atenţi la statutul culorilor ce le dădea limpezime pe tavanele lui Tiepolo, îi făcea cenuşii în peisajele maeştrilor flamanzi, îi aprindea în pânzele impresioniştilor, îi izgonea din universul lui Rembrandt. Aici – departe de orice noţiune dobândită în muzee – era superfluu să vorbeşti de cirus, cumulus, nimbus şi alte forme catalogate. Norii noştri erau de altă raHrt, Capricioşi şi volubili refuzau orice clasificare. Dacă erau cirilH, cumulus ori nimbus, erau aşa fără s-o ştie şi fără să vrea im ştie. Nu le păsa. Erau pe cer datorită regescului / tropicalului lor chef. Şi tocmai din acest motiv, puteai să-i vezi băgăroţl, iscoditori, figuri alegorice, înfumuraţi, timizi, umflaţi, căţărațl unii peste alţii, sau supuşi, târâţi de alţii mai mari care erau gălăgioşii, Stăpânii de Sus, promiţători de Mari Ploi, deşi ho îndepărtau deodată fără să dăruiască nimic pământului însetat; alteori, însă, când te aşteptai mai puţin, se opreau deasupra câmpurilor cu apăsarea lor de plumb, închizând orizontul din hotar în hotar, şi, dintr-o dată, înfuriaţi pe neaşteptate, se sfâşiau în panglici, în

scame dărăcite, şi măturau firmamentul cu semna de primejdie, învolburându-se în cicloane din cele puternice, devastatoare, distrugătoare, pornindu-şi marea simfonie de cataclisme, tăvălugul lor de „te dobor, te dobor şi iarăşi te dobor”, ca să plece într-o bună dimineaţă, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, joviali, îmbujoraţi, veseli şi potlogari; cerându-şi parcă scuze – să fie într-un ceas bun şi să te ia dracuz! — pentru cela săvârşite în ajun... Anarhici în perpetua schimbare a culorilor, trecând, în câteva minute, de la imobilitatea marmoreană la cea mai grozavă cursă, erau în stare să se adune, dintr-o dată, în mimetice liturghii crepusculare, să slobozească o răpăială deasă cu stropi mari şi grei ca monedele de aramă, să coboare, cu mari efecte scenice, o trombă – sau „coadă”, spuneau ţăranii – care era oprire pe poante, dansul lui Osain-cel-cu-un-singur* picior, şi după ce aprindeau focul în făurăriile de sus şi dădeau drumul în galop celor zece mii de cai ai lui Shango, potcoviţi do Ogiân[309] cu potcoave de bronz, porneau un uragan pe cinste în toată Marea Caraibilor, din cele ce „te suceşte de te învârteşte” şi „te îndoaie de te dezdoaie” asupra arhipelagurilor înspăimântate. Şi la o zi după ce au dărâmat case, au crăpat pereţii, nu culcat la pământ palmieri regali ca pe nişte popice, se prezentau alţi nori (complici ai celor dinainte...) inocenţi şi în haine de sărbătoare, cu faţa celui ce spune „n-am fost eu”, într-o dimineaţă trandafirie, în parte pastel, în parte tabără militară, nori de bolerou şi elegie care, pentru a fi iertaţi pentru ce făcuseră, se risipeau în curcubee de almanah – între William Blake1 şi tonomat – în vreme ce alţii, cu o paletă mai variată, inventivi şi şireţi, pregăteau pentru a-l prezenta într-un somptuos asfinţit ce te face să uiţi totul, minunatul spectacol al unui apus de soare, unde auritele falduri ale barocului se împreunau, în câteva secunde de alchimie fără pereche, cu sclipitoarele expoziţii de flori din miturile americane – extaz al Sfintei Teresa, în plină strălucire, printre păsările verzi, indigo, roşu, albastru-violet şi topaz, culori de colibri, culori de quetzal, cu

309 Shango, Ogun, zeități africane.

prapuri şi tiare, măşti şi odăjdii, atribute ale Zeilor Ploii şi ale Zeilor Aerului, aşa cum apar în codicele scânteietoarelor noastre cosmogonii.

Şi când, obosit să privesc firmamentul, intangibilul, ochii mei reveneau la nivelul caselor, ceea ce mă tulbura cel mai mult nu erau întotdeauna clădirile singuratice care îşi arătau stilul şi ştiinţa – permanenţă, observată de Vera, a unui blazon din heraldica spaniolă, a unei muluri genial împletite într-un antablament – ci, privind mai jos, mă înduioşam în faţa expoziţiei de posibile Mirese, împodobite cu panglici, îmbrăcate în culori dulci, aşezate cu braţele durdulii, ca de îngeraşi, pe pernuţe brodate, care, încadrate de grilajele ferestrelor, se arătau în fiecare seară în ciudatele străzi fără stil, fără arhitectură bine definită, în afara timpului de azi, pentru că se înscriau în nişte construcţii ce nu datau nici de ieri, nici de azi, ci pe undeva între Galiano şi Belascoain, aşteptând răbdătoare pe cineva care să le vadă, să le observe, să simtă ascunsa lor duioşie, blândele lor dorinţe de dăruire. „Parcă ar fi logodnicele lui ChagalT[310] – îmi spunea Vera. Eu mă gândeam mai degrabă la logodnicele din unele poeme de Rarnon Lopez Velarde1, mexicanul. (Dar ou |l cunoşteam pe Chagall şi ea nu-l cunoştea pe Lopez Velarde, şl poate datorită acestor lacune pe care le simţeam la ea, dat fiIml că eu cunoşteam lumea ei, iar ea nu o ştia pe a mea, înccponiii să înţeleg ceva mai bine această Americă ce fusese multă vromn pentru mine puţin opacă, puţin nebuloasă...) Intram întru bodegă, un birt, o cârciumă, din cele care au mese rezervaţii pentru clienţii fideli în spatele tejghelei, şi, în faţa unui aromi tor castron de supă scos pe ferestruica de la bucătărie, în fii(n unei naturi moarte – niciodată pictată de vreun maestru – cil *aguacates*[311] şi lăptuci, împodobite cu felii rotunde de ceapă, mA surprindeam eu însumi – glumim ca să glumim – ţinândlll Verei un curs academic – cu metodă, dialectică, sistem şi tot tacâmul – despre mâncărurile cu compoziţii şi culori noi

310 William Blake (1757-1827), poet și pictor englez.

311 Ramon Lopez Velarde (1888-1921), poet mexican.

pentru ea, inventând teoria despre *malanga*, cazuistica numitului *name*[312], în termeni bădărăneşti-erudiţi cu argumente silogistice, magistrali, în ritmul furculiţelor lovind farfuriile ciobite, întru oţetarul cu trei sticluţe şi borcănaşul cu ardei iute. Şi, urcâiv du-mă la catedră, îmi începeam cursul universitar: Vatol, Carême, inventatorii unor tehnici culinare încă în vigoare, părinţii unei întregi filosofii a sosurilor şi mirodeniilor, au fost nişte Descartes şi nişte Malebranche ai cratiţei şi ai tigăii, aşa cum, în acest secol, maestrul Prosper Montagné, autorul unul mare tratat inclus în biblioteca enciclopedică Larousse, fuseso Bergson-ul oalelor, al cuptoarelor, al preparatelor în *bainmarie* şi a înaltelor ştiinţe ce te ajută să creezi capodopere de foarte difi* cilă execuţie, ca o brioşă aurie şi untoasa, o plăcintă cu înfăţişare fragilă şi crocantă... Adevărul e că în Europa se elaborase o metafizică a bucătăriei, o apropiere prin Raţiune, prin Logos, de *esenţele pure* a ceea ce este comestibil, cu *accidentele empirice* ce decurg din asta, stabilindu-se astfel uri soi de fenomenologie li masticaţiei, salivaţiei, îngurgitării, foarte diferite de istoricisinul nostru în materie de bucătărie, care specula obiceiurile gustative lăsate în cerul gurii tuturor de o ciocnire de rase, şi de o acomodare în timp a unor popoare diverse, care aduceau cu ele felul lor de a savura şi de a înghiţi. Astfel, bucătăria creolă pe care Vera, acum, încerca s-o înţeleagă cu ochii şi cu gustul, după explorări, apropieri, încercări, respingeri sau acceptări din partea mirosului, era ceva ce nu putea fi perceput de ea în profunzime pentru că îi lipsea o confluenţă de sedimente rasiale, ca să se poată bucura de ea. O anumită literatură actuală se referea mult – prea mult! — la o dramatică „incomunicabilitate" a fiinţelor umane. Eu, însă, socotisem întotdeauna că această „incomunicabilitate" este nulă din clipa în care un bărbat de orice rasă sau condiţie se putea încarna într-o femeie de orice rasă sau condiţie, ascultând de cel mai universal, indispensabil şi atemporal dintre

312 Malanga, name, plante cultivate în Antile pentru tuberculii lor comestibili.

impulsurile împărtăşite. Atât de pomenita „incomunicabilitate” putea să apară, mai degrabă, când, trezindu-te dintr-o lungă îmbrăţişare fără temere şi fără oprelişti, revii la realitatea înconjurătoare, şi, în timp ce mănânci în altă parte decât în mediul tău firesc, mâncărurile dobândesc pentru îndrăgostiţi o semnificaţie deosebită: în timp ce femeia, din nou atentă la chemările unui apetit jinduind după sturioni, sosuri speciale, arome de mărar şi de pâine cu chimion, încearcă să înţeleagă ce are în farfurie, celălalt – eu, în cazul de faţă... — îşi reconstituia toată copilăria, toată adolescenţa, doar muşcând dintr-o bucată de manioc – asemeni fildeşului, înmiresmată, striată de mici fire ce se predau în faţa dinţilor sub aurita aromă a mujdeiului de usturoi, cădelniţă a drumului de slavă ce duce de la nas la gură... Până la urmă, eu eram creol, şi bucătăria mea nu provenea de la Apicius1 romanul, ci era cea pe care o elaboraseră împreună Marchizul de Villena[313] [314], maestru al artei de a tăia carnea, rândaşul de bucătărie care l-a subjugid pe Marele Amiral1, principele Kankan Muza, domn al imperiilor africane, Stăpânii tuturor insulelor mele şi corsarii de pe coaslo* le lor, care, aplecaţi asupra pântecoaselor oale de lut, asupra cazanelor ecumenice dăduseră viaţă acestor mari realităţi alo unui metisaj tricontinental – simbioză de gusturi – care sunt <*i tamaP*, *la hallaca*[315] [316], *el congrl*[317] şi *el ajiaco*[318]... O observam pe

313 Apicius, celebru gastronom din vremea lui August și Tiberiu (secolul I).

314 Enrique de Aragon, cunoscut sub numele de Marchiz de Villena (1384-1434), scriitor spaniol, autor între altele a unei Arte cisoria, la care se face aluzie în text.

315 Cristofor Columb.

316 Hallaca sau hayaca, plăcintă de mălai umplută cu carne sau pește, stafide, migdale etc.

317 Congri, un fel de pilaf fără carne amestecat cu boabe de fasole neagră sau colorată.

318 Ajiaco, un soi de ghiveci cu mai multe feluri de carne și cu ardei iute.

Vora în precauta ei apropiere de insinuantul *boniato*[319] [320], cam oportunial în felul de a se supune diferitelor tratamente, de acord cu frigerea lui însuşi, înclinându-se – dacă i se cerea – deasupra spuzei cărbunilor de lemn, dându-şi la iveală măruntaiele sub o bucată de unt, fericit să se lase învelit în pături de zahflr caramelizat, destul de maleabil şi mimetic, ca să spunem ado* vărul, cameleon al vetrelor, cratiţelor şi oalelor – devenind chiar *boniatillo1*, când se destrăbăla cu cămaşă de zahăr pe el – în faţa severei, neclintitei, orgolioasei unicităţi a *malangăi*, carne cenuşie ieşită din pământ cu scârbă şi care se dăruia, ca atare şi cum era, cu veşminte şifonate, singuratică, parfumată în adâncurile ei, ermetică pentru cel ce nu se născuse pe meleaguri amoricane, în ceea ce priveşte gustul pe care ţi-l lăsa în gură mai târziu. De aceea, discreta, aproape distanta ei intervenţie în *ajiaco*, trebuia privită ca o decisivă dăruire a ei însăşi – consacrare, învestitură şi garanţie supremă – în concubinajul cu popularul ştiulete de porumb, tăiat în bucăţi, banana verde devenită neagră la căldură, şi seculara pastramă – pastramă co călătorise cu primele caravele văzute de noi – într-un fel do mâncare ce era parcă o ilustrare complementară a întregii istorii a greşit numitului Noul Continent: într-o singură cratiţă se amestecau acele elemente care alimentaseră rasele de creoli (...*huasos*, *cholos*, *huachinangos*, negri, *prietos*, *gentiles*, *serranos*, *calentanos*, indigeni, de culoare, *morenos*, mulatri, *zambos*, *blancos porfiados*, labe galbene, *tercerones*, *cuarterones*, *quinterones*, *salta-atrăs*, aşa li se spunea aici, acolo, dincolo...) pornite să poarte război, să îmblânzească, să zădărnicească, să colonizeze ceea ce a fost colonizat, să-i cucerească, de jos în sus, în cele din urmă, pe conchistadorii prea siguri de cuceririle lor – azvârlindu-i, nu o dată, în marea pe unde veniseră. Peşte sărat din calele vapoarelor, ştiuleţi de porumb care fac cât spicele

319 Boniato, varietate de cartof dulce.

320 Boniatillo, desert din boniato, zahăr și, de obicei, miez de nucă de cocos.

de grâu, texturi de rădăcini magnifice se constituiau în cartea de herburi a unei lumi pe care eu vroiam să o explic, să o fac să fie pe înţelesul celei ce mă însoţea, acum, în această nouă etapă – odihnă, prag, sălaş... — a existenţei mele. Şi cum observasem că Vera e excesiv de atrasă de aspectul artistic al vechilor palate – Lombillo, Aldama, Pedrosa, cel din Piaza de la Catedral... — care aveau o anumită legătură cu istoria cunoscută de ea, renunţând să mai umblu, să tot umblu, să umblu până obosesc, pe străzi de prea multe ori trecute în revistă, am început să iau autobuze cu trasee sugestive indicate în faţă, ca să mă îndepărtez tot mai mult de centrul oraşului meu, căutând poezia intimă a străzilor mele modeste, a cartierelor îndepărtate, unde găseam acoperişurile, legănate de vreme, ale unor vechi hanuri pentru căruţaşi, casele de lemn tot mai spălăcite de ploile torenţiale din mai, portalurile proptite cu furcoaie ce se succedau – în Arroyo Apolo, El Calvario, Cotorro, Jesus del Monte, Guanabacoa... — în continuarea ultimelor colonade, acum foarte jupuite, foarte scorojite, foarte obosite de greutatea capitelurilor, ce ajunseseră, despuindu-se de veşminte şi pierzându-şi bucle de volute, până la înălţimile dealurilor Burro ori Vibora, unde, după-mesele, copiii înălţau un curcubeu de zmee, turcaleţi şi *colonei*, dănţuitori şi gâlcevitori, cu coada ascuţită, ce apăreau pe firmament cu o perfidă lamă de cuţit prinsă de coadă ca să-l doboare – sfâşiindu-i hârtia lipită de speteze – pe oricare altul i-ar sta în cale... Dar, dincolo de dealuri, unde se îndepărtau unele do altele, şi coloanele tot mai rahitice, bolnave, ruinate, ale ultimelor străzi coloniale, îşi pierdeau forma şi sfârşeau prin a so dispersa şi a dispărea, se înălţa, la hotarele oraşului, fastuoasa coloană a Palmierului Regal, cu trunchiul lui solzos de cositor, purtând, deasupra gulerului plisat de pânză, viul şi mereu reînnoitul său capitel de frunze – căci capitel şi nu coroană este ceea ce se ridică atât de mândru deasupra pământului –, fără să facă umbră cuiva, cum nu făceau umbră trecătorului, pentru că nu asta le era destinaţia, columnele lui Traian, coloanele

rostrale, comemorative – trafalgareze, petersburgheze şi napoleoniene –, aşa cum nu făcuseră umbră niciodată nici îndepărtaţii lor fraţi – obeliscuri închinate cultului Soarelui şi cultului Virilităţii. Şi umblam de la un palmier la altul, spre Chorrera de Managua, spre Tetas de Managua şi Văile del Nazareno, sau spre satul San José de las Lajas, luând-o peste câmp, dispreţuind monotonii, răsuciţii şi nepieptănaţii cocotieri de pe coastă, până întâlneam cel mai monumental, mai neclintit, mai impunător dintre copacii *mei*: *ceiba*. *Ceiba*, izolată într-un spaţiu ales de ea, îmi vorbea într-o limbă necunoscută despre nuc, stejar, tei, mesteacăn. Copac înălţându-se prin propria-i lege, indiferent la secetă, indiferent la ploi, sfidând uraganele, martor impasibil şi neclintit a zece, douăzeci de cicloane, în ale cărui ramuri nu-şi fac cuib păsările, pentru că nu îl interesează solourile de flaut, nici muzica de cameră, ci simfoniile vânturilor călătoare care, în trecere, îi povestesc istoria omenirii – istorie ce, pentru acest copac, a început când vegetalul, în forma unor ierburi cu înfăţişare gigantică, a acoperit cu verde, în sfârşit, după multe lupte, sinistrul cenuşiu iniţial al Terrei. Copac-triadă, cu rădăcini, trunchi şi ramuri înzestrate cu personalitate distinctă, deşi alcătuiesc o unitate; copac arhitectonic, niciodată îndoit, crescut de acord cu o Ordine Inteligentă, *ceiba* din ţara mea mi se părea Copacul a cărui contemplare şi studiu i-ar fi putut dicta lui Piet Mondrian principiul său, valabil pentru orice pictură – indiferent că este vorba de Leonardo, Vermeer sau Cézanne –, a echilibrului dinamic între verticală şi orizontală, axă cosmică a universului... Şi mă gândeam că ţăranul cubanez, numind *ceiba* „mama tuturor copacilor” datora poate ancestralei sale înţelepciuni noţiunea prin care identifica Femeia şi Copacul, ajungând, astfel, la esenţa primordială a tuturor religiilor, unde Pământul şi Mama – cu cifre de trunchi şi vlăstar – sunt ecuaţia reprezentând orice proliferare. Există un mit al Copacului Vieţii, Copac-centru-al-Lumii, Copac-al-înţelepciunii, Copac-al-înălţării, Copac-Solar, potrivit vechilor cosmogonii caraibiene. Şi aici, nu în altă

parte – constat eu – pământul are un vocabular pe care îl respir o dată cu aerul, apa unui izvor apropiat reuşeşte să-mi redea o identitate uitată, firele de bucsău pe care le zdrobesc între degete îmi povestesc copilăria; aici, pentru prima dată, am impresia că *fac parte din ceva*, din ceva ce caut de mulţi ani. Şi îmi dau seama că am avut nevoie de un lung periplu, de un soi de călătorie de iniţiere plină de încercări şi de primejdii, pentru a găsi cel mai simplu adevăr a ceea ce este universal, a ceea ce este propriu, al meu şi al tuturor – înţelegându-mă pe mine însumi – la picioarele unei *ceiba* solitare ce se afla aici înainte de naşterea mea şi se află mereu, într-un loc mai mult arid şi pustiu, între Cuatro Caminos1 – prevestire? — şi carierele de la Camoa, la stânga, urcând pe vechiul drum spre Giiines, Copacal-Nevoii-Lăuntrice, *Tellus mater*[321], care începe cu adevărat să-mi vorbească aici, departe de Drumul spre Santiago, Drumul spre Roma, Drumul spre Lutetia[322], în apropierea unui iaz cu ape adormite, unde, pe înserat, ţipătul lugubru al vreunui păun se amestecă printre orăcăielile foşcăitoare ale buhailor de baltă cocoţați, pentru a-şi pune la punct corala nocturnă, pe întinse frunze plutitoare. Există, aici, un Copac-centru-al-Lumii, care îşi deschide pentru mine gura scoarţei sale, la stânga drumului spre Giiines, unde mi se pare că încep să înţeleg raţiunea de a fi a propriei mele fiinţe. „La ce te uiţi?” – mă întreabă Vera, văzându-mă dus pe gânduri, cu braţele încrucişate, întru uriaşele rădăcini ce mă înconjoară şi se desenează ca nişto învăluitoare nervuri pe pământul roşu. „Nimic. Un copac” – 11 răspund. „Un copac în care e imposibil să te caţeri” – spune cn. „Ai dreptate – spun. Un copac în care e imposibil să te caţeri. Are pinteni pe trup.” „Şi nu face umbră...” Şi ea se gândeşte, poate, la codrii îndepărtaţi unde noaptea începe să se lase le jumătatea după-amiezei la poalele brazilor, când aici, pe

321 Patru drumuri (în sp.).

322 Pământ-mamă (în 1. lat. în orig.).
Oraș din Galia, care se afla pe locul actualului centru al Parisului Q’île de la Cité și la montaigne Sainte-Geneviève).

braţele cele mai înalte ale acestui copac, ce poate a privit trecerea aven« furierilor cu chivără şi platoşă, apusul întârzie în nuanţe de aur ce trec de la alchimia generatoare de foc la alchimia neagră, în timp ce, jos, boii eliberaţi de jug adorm, se aude un ţipăt de raţe sălbatice la un pârâu şi câinii latră la Instalarea Umbrelor... Do la focurile ţăranilor ne soseşte, pe deasupra negurei sale de fum, un fabulos miros de cărbune de lemn.

18

Treceau zilele în această căutare a rădăcinilor mele – prea mult uitate timp de ani de zile – şi mereu amânam data inevitabilei vizite la Contesă, cu care trebuia să discut, pe deasupra, şi chestiuni privind situaţia mea economică. „*Mâine*. “ întotdeauna o lăsam pe mâine. Dar într-o zi, când dormisem mai mult decât de obicei, pentru că îmi petrecusem noaptea în Piaza de Marianao, ascultând cu Vera – entuziasmată de noutate – orchestra „*Chori*”, am fost redat inevitabilului prezent de o voce imperioasă ce ajungea la mine după repetate ţârâituri de telefon: „Salut, bolşevicule – îmi spunea înalta doamnă, cu o bună dispoziţie care m-a surprins puţin. Ce aştepţi ca să dai raportul? Am auzit că eşti aici de o bucată de vreme. Ce dracuz, e cu tine?” Şi, întrerupând explicaţiile mele improvizate: „îmbracă-te şi vino... Azi e o zi mare.” Fără să înţeleg de ce azi – 23 august – trebuia să fie o zi „mare” (nu-mi aminteam să fie ziua de naştere a cuiva, nici ca luna a opta a anului să reprezinte ceva special în istoria familiei mele), m-am dus pe Caile 17, unde somptuoasa reşedinţă scânteia în soare, cu toată marmura lustruită a vaselor sale romane, a delfinilor şi a îngeraşilor. După ce l-am îmbrăţişat pe Venancio, realmente emoţionat de revedere, am urcat în camera mătuşii mele care mă aştepta, aşezată într-un jilţ înalt, învăluită în mătăsurile şi dantelele unui „*neglije*” – cum spunea ea –, ceva asemănător cu Sarah Bernhardt în *Fedra*, aşa cum o înfăţişează unele fotografii de la începutul secolului. „Bună!” – mi-a spus, oferindu-mi un obraz plictisit pentru sărutarea de etichetă familială, cu care mă obişnuise ea însăşi dintotdeauna. „Lasă-mă să te

privesc – mi-a spus, cu un gCHl menit să restabilească o oarecare distanţă. Stai jos... Dar, nu. Nil pe fotoliul ăsta. Trebuie să-l ferim. E un fotoliu de Oeben, ebenistul lui Ludovic al XV-lea...” Şi, dintr-o dată, s-a petrecut ccvn insolit: mătuşă-mea a început să râdă. Un râs zgomotos, caro n devenit forţat, intenţionat, prelungit absurd în sughiţuri, strâmbături şi sufocări, depăşind limitele unei ilarităţi normale. So simţea că acest râs fără un motiv inteligibil pentru mine, avea un scop: capcană teatrală ce-mi fusese întinsă, la care, culmea, participau şi hohotele Leonardei şi Cristinei, cele două servitoare ce-şi iţeau, acum, chipurile, deasupra spătarului sculptat al jilţului înalt. „Dar... de ce naiba râdeţi?” – am strigat în celo din urmă. Şi brusc, linişte. Cele trei feţe întoarse spre mino deveniseră serioase. „Ai citit ziarele?” m-a întrebat mătuşă-mea. „Nu.” „Atunci, citeşte.” Şi mi-a întins cu un gest suveran un număr din *Diario de la Marina* unde se etala un titlu pe cinci coloane: PACTUL GERMANO-SOVIETIC. „Da. Nu face mutra asta. Ieri a fost. O dată istorică. Hitler şi Stalin, trup şi suflet. Sau ciraci, cum spunem noi. Citeşte... Citeşte...” (Şi partea cea mai proastă e că citeam şi reciteam, şi era adevărat, înspăimântător de adevărat...) „Naziştii şi comuniştii se îmbrăţişează. Iar tu, mâncând căcat în Brigăzile Internaţionale – aici se ştie tot. Voi eraţi chemaţi să sfârşiţi cu svastica şi fascia! Dar uite că acum, svastica şi fascia şi secera şi ciocanul sunt o apă şi-un pământ... Leonarda, deşi e cam devreme, adu-ne un whisky...” Eu continuam să citesc, cântărind fiecare cuvânt, verificând autenticitatea surselor, în timp ce Contesa se deda întotdeauna facilei plăceri de a prezice viitorul: „Asta înseamnă sfârşitul comunismului. Pentru că... ce mutre o să aveţi voi acum, când o să spuneţi că luptaţi pentru dreptate şi libertate? Şi, de pe urma acestei alianţe, la care trebuia să se ajungă în mod obligatoriu, ruşii or să fie devoraţi, asimilaţi, *haliţi* de nemţi. Pentru că nemţii sunt oamenii cei mai culţi din lume. Acum vor impune produsele, industria, inteligenţa lor unei Rusii care, la capătul a douăzeci şi ceva de ani de bolşevism, nu

a fost în stare să fabrice un obiect exportabil. Pentru că, hai să vedem... In afară de păpuşile alea, care se vâră una într-alta, în afară de nişte caviar, care nici măcar nu-i de-acolo... ai văzut tu să se vândă pe undeva vreun automobil rusesc, un frigider rusesc, o mobilă rusească? Se pare că rusoaicele se îmbracă de... — în fine! — mai bine să nu vorbim... Şi bărbaţii umblă cu nişte costume de... — ce săţi mai spun!...” Fără să mai dau atenţie acelui monolog, am început să umblu prin casă. Erau acolo, la locul lor dintotdeauna, paravanele de Coromandel, portretele de Madrazo, tablourile lui Zuloaga şi ale fraţilor Zubiaurre. Am intrat în bucătărie, unde c/ief-ul francez termina de citit ziarul, aşezat pe un scăunel ordinar, cu o sticlă de Bordeaux la îndemână. După ce m-a salutat cu multe izmeneli şi elogii la adresa înfăţişării mele solide (era adevărat că războiul mă făcuse vânjos, dându-mi o anumită maturitate în gesturi şi în expresie), bărbatul cu bonetă albă a abordat tema zilei:,.Aţi văzut? Aţi văzut?... Asta am spus şi eu: *Il est inutile d’essayer de s’entendre avec ces gens-là. Le Front Populaire s’était mis le doigt dans l’œil. Maintenant nous voilà bien baisés.1* Ei sunt oameni de stepă; noi suntem latini: „*On est des cartésiens, Monsieur... On est des cartésiens...*”[323] Acest pact germano-sovietic provocase o veselie malignă tuturor celor care, cu ani în urmă, se alarmaseră în faţa triumfului Frontului Popular în Franţa; tuturor celor care, cu puţine luni în urmă, schimbau vorba când li se pomenea de bombardamentele asupra Madridului. Pentru mulţi dispăruse problema de conştiinţă ce consta în a şti dacă îmbrăţişează sau nu aspra cauză a socialismului. Nu un singur om, înscris de curând în partid şi speriat, după ce a făcuko, de răspunderile pe care le implică această afiliere, se pregătea să înapoieze cu mândrie carnetul, pentru minunatul motiv că „idealurile sale au fost trădate”. Pentru *Diario de la Marina*, *Ameninţarea Roşie* era neutralizată. Şi acum, *chef-vl* cu bonetă albă, vechi anarhist, cititor

323 E inutil să încerci să te înțelegi cu oamenii ăștia. Frontul Popular s-a înșelat amarnic. Acum uite cum ne regulează (în 1. fr. în orig.).

odinioară a lui *Pere Peinard*, mi se proclama cartezian, credincios religiei strămoşilor săi (şi, în privinţa asta, trebuie să recunosc, erau cartezieni fără şă ştie...), adept al cauzei Monseniorului Duce do Guise, urmaş legitim al coroanei Sfântului Ludovic, şi mai ales al lui Henric al IV-lea, poate datorită acelei „*poule au pot*”[324] caro, peste veacurile scurse, probabil că îi mersese la suflet... Şi închizându-mă în bibliotecă, reciteam articolul din *Diario de la Marina* cu respectivul său editorial. Şi, după ce muşcasem din buretele îmbibat în oţet al Pactului, mă enervam în faţa unui aspect nou: printr-o incredibilă răsturnare de opţiuni, acum, tocmai aceşti domni îi reproşau lui Stalin că se apropiase de nazişti. Stalin îşi renega principiile; Stalin se abătuse de la *Linia* – acum vorbeau de *Linie*! — comunistă; Stalin îşi pierduse prestigiul pentru totdeauna; jignire adusă memoriei lui Lenin; lovitură mortală dată de georgian mult lăudatului marxism caro, sincer vorbind, nu face cât preţul cernelii consumate în aceşti ani, pentru a fi studiat, apărat ori discutat... Şi acum, redactorii de la *Diario de la Marina*, reacţionari de o sută de ani încoace, erau cei care păreau că se indignează în faţa năruirii idealurilor (acum le spuneau *idealuri...*') pentru care luptasem eu cu arma în mână! Ei erau cei înşelaţi! Ei se plângeau! Ei erau indignaţi!... Culmea culmilor!... Obosit de furia contra unora şi do furia contra celorlalţi, am azvârlit ziarul pe jos şi am urcat spre încăperile mătuşii mele, dispus să calc mobilele în picioare dacă avea să continue cu râsul şi sarcasmul. Ea însă, poate înduioşată de enorma tristeţe întipărită pe faţa mea, s-a arătat extrem de drăgăstoasă: „Ai făcut rău că n-ai venit mai devreme. Tu eşti sânge din sângele meu – băiatul surorii pe care am iubit-o cel mai mult – şi nicio problemă politică nu ne va putea despărţi vreodată. Toată lumea a greşit în tinereţe... A păţit mai rău verişoară-ta, Estelita, ciuruită la treisprezece ani şi uite-acum: căsătorită bine, cu copii, soţie bună, bună catolică... Eh! (a suspinat). Enigmele sufletului omenesc...” Micul

324 Eleonora Duse (1858-1924), actriță dramatică italiană.

meu apartament stătea în continuare la dispoziţia mea. Acolo nu fusese atinsă nicio hârtie, nicio carte, niciun desen... I-am spus că aveam de gând să mă instalez undeva în Havana Veche – dacă ar fi posibil, cu vedere spre port. Da. O să închiriez un apartament într-o casă mare şi veche, cu acoperiş ţuguiat şi ferestre coloniale, pe care să-l aranjez pe gustul meu. Pentru ca, de altfel, ca să spun totul, sunt *căsătorit* (şi acum minţeam, pentru că Vera şi cu mine nu ne gândisem niciodată să semnăm un act de căsătorie). Vestea a făcut-o pe Doamnă să se încrunte din nou, foarte probabil, pentru că îi zădărnicisem vreo intenţie matrimonială urzită în spatele meu – poate, în proiectele ei îmi hărăzise o bogată moştenitoare a comerţului cu zahăr sau cu produse farmaceutice. „Şi, de unde a apărut *asta*?" „Am cunoscut-o la Paris." „Franţuzoaică?" „Rusoaică." Şi aici a urmat un tablou cu gemete, sufocări, mâini duse la tâmple: „Rusoaică? Ce fel de rusoaică?" „Albă." „Albă? Albă?... Cum adică? *Albă* în privinţa opiniilor sau a pielii?" „în ambele." Şi, cu acest prodigios dar pe care îl avea Doamna, asemeni Eleonorei Duse1, de a trece brusc de la paroxism la un aparent calm, m-a întrebat cu glas potolit: „Catolică?" „Da" (şi acum minţeam încă o dată). „Prezentabilă?" „Aşa mi se pare." „De familie bună, acolo, în ţara ei?" „Fiica unor Mari Duci sărăciţi de revoluţie" (aici, altă minciună, fiindcă Vera era fata unui negustor de stofe din Baku...) „Se ocupă cu ceva?" „Dansează." Ton ridicat: „*Varietes*?" „Balet clasic." „Deci, ceva gen Pavlova?" „Exact." „Şi vrea să se lanseze aici ca artistă?" (Cât dispreţ în felul de a rosti „artistă"!) „Nu. Ar vrea să înfiinţeze o şcoală." Mătuşă-mea părea liniştită: „Bun, asta o să vedem." Ea nu credea că o căsătorie între un cubanez şi o europeancă dă rezultate bune. Cu spanioloaicele, da, dacă erau femei de familie bună, pentru că, în sfârşit, Patria-Mumă, comunitatea de limbă şi religie, hispanitatea... Franţuzoaicele şi italiencele, pe lângă faptul că sunt foarte curviştine, se cred femei superioare şi critică obiceiurile şi modul nostru de viaţă.

Cu nemţoaicele şi cu nordicele n-o să ne înţelegem niciodată, ijl chiar cu anglo-saxonele trebuie să umbli cu grijă – deşi s-au văzut căsătorii foarte bune cu nord-americance (“şi să ştii, cubanezii şi yankeii din societatea înaltă au multe idealuri comune...”) în privinţa rusoaicelor nu existau antecedente: „Sunt din altă lume. Nu avem ce să discutăm. Nu înţeleg felul nostru de a fi, cultura noastră, gusturile noastre, şi nici lucru« rile care ne interesează pe noi... îi dau mereu cu: «Acolo în Rusia... Acolo în Rusia»... Ca şi cum Rusia ar însemna ceva în lume!... Dar, în sfârşit; adu-o pe-aici. Să vedem, măcar, dacă ara educaţie şi poate frecventa lumea decentă.”

Pentru ca „soţia mea” să fie supusă unor încercări, am avut de aşteptat zece zile, la capătul cărora am fost invitaţi la o masă „neprotocolară” la reşedinţa din Caile 17. (“*Ce sera en veston*”*11* m-a prevenit mătuşă-mea la telefon, ca să ne scutească de orico grijă privind rochia lungă ori un *dinner-jacket*[325] [326]...’) Şi la ora opt fix seara am intrat în drăguţul salon cu papagali şi bibelouri vieneze, unde am fost primit cu mari dovezi de dragoste do oameni care mă văzuseră mergând de-a buşilea şi crescând, persoane distinse dintr-o nouă generaţie, care m-au tutuit imediat, şi roiul de verişoare (fecunde erau femeile din generaţia maică-mii, educate după moda spaniolă, care confereau actului de a naşte un soi de sacralitate iertătoare de multe păcate nemărturisite duhovnicului...), tovarăşe de jocuri pe jumătate copilăreşti, pe jumătate de adolescenţi, unele căsătorite şi cu copii acum, altele, mult mai tinere, pe care le lăsasem cu şosete scurte şi cozi legate cu funde, acum ajunse femei adevărate în faţa cărora n-am putut decât să mă mir... Datorită tipului de întrebări anodine care mi s-au pus despre o Europă unde stătusem câţiva ani, am înţeles că oamenii aceştia, preveniţi cu siguranţă de mătuşă-mea, evitau – cu eleganţă, în cazul de faţă – orice subiect legat de Spania şi de războiul ei ce se sfârşise în urmă cu cinci

325 O să fie în costum (în 1. fr. în orig.).

326 Smoching (în 1. engl. în orig.).

luni. Când a sosit directorul de la *Diario de la Marina*, scuzându-se că a întârziat pentru că a fost nevoit „să schimbe prima pagină” la ultima oră, fiindcă primiseră „o ştire trăsnet”, am trecut în sufragerie, unde am constatat că Vera era realmente uluită de stilul seniorial, impecabilul aranjament al unei mese, împodobită şi pusă cu un bun-gust pe care ea nu se aştepta să-l găsească la această latitudine. Şi mărturisesc că surpriza ei m-a măgulit puţin pentru că, să spunem adevărul, făptui că amintea deseori de banchetele date de Diaghilev după spectacole, cu Stravinski şi Cocteau ca invitaţi de vază, avea, după părerea mea, o anumită doză de parvenitism moscovit, stil 1909, care, scos din contextul său natural, evoca prea mult, pentru mine, mesele „domnişorilor ruşi”, prea generoase în şampanie şi caviar, pe care le cunoşteam dintr-o întreagă literatură satirică rusă. Şi mă măgulea surpriza ei, repet, pentru că deşi eu eram cel mai sever judecător al frivolităţii oamenilor din casta mea – a lipsei lor de discernământ în materie de pictură, de pildă –, trebuia, totodată, să recunosc că burghezia cubaneză atinsese un extraordinar rafinament în privinţa anumitor aspecte materiale ale vieţii. Dacă nu erau aristocraţi autentici prin cultură şi idei, cei din casta mea erau aristocraţi – neîndoielnică realitate – în ceea ce priveşte mâncărurile, toaletele, coafurile, înţelegerea corectă a modei, simţul confortului, arta de a ţine o casă şi de a se bucura de aceste „*nourritures terrestres*”[327]... De îndată ce invitaţii s-au aşezat i-am pus directorului de la *Diario de la Marina* întrebarea pe care toţi o aşteptau privind „*ştirea trăsnet*” a zilei. Se întâmplase ceea ce, de fapt, toţi considerau că este inevitabil: Franţa şi Anglia tocmai declaraseră război Germaniei. (Vera a pălit şi, pentru câteva secunde, pe faţa ei s-a întipărit o expresie de durere intensă.) „Şi ce se va întâmpla acum?” – întrebau toţi. Ilustrul ziarist care, printr-o abilă şi cotidiană folosire a

327 Hrană pământească (în 1. fr. în orig.). Poate fi și o aluzie la romanul omonim al lui André Gide, tradus în română cu titlul Fructele pământului.

unui excelent *Dicţionar de citate* dobândise faimă de erudit într-o societate care citea foarte puţin, a răspuns cu două versuri celebre: „*Turnurile care cerul au sfidat / sub marea greutate, acum s-au dărâmat*” înfrângerea Franţei? Inevitabilă. Hitler electrizase poporul german; făurise un „mănunchi de forţe” (tipul îl citise pe Alphonse do Chateaubriant1…) cu un elan irezistibil… A scos din buzunar şpaltul cu editorialul de a doua zi (“nu vă speriaţi; nu-l citesc tot, doar sfârşitul…”). Final în care se aducea un omagiu Franţei ca ţară a rafinamentului, a inteligenţei celei mai subtile, mai ascuţite, mai pătrunzătoare… Dar – e trist să recunoaştem – inteligenţa excesivă slăbeşte, lipseşte popoarele de bărbăţie. Meditaţia îndelungă diminuează energiile celor ce trebuie să opună forţa forţei. Filosofia excesivă micşorează virtuţile combative ale omului în lumea actuală, acţiunea, dorinţa de acţiune, disciplina, supunerea, voinţa de a putea sunt preferabile vorbelor *cogito, ergo sum*[328] [329]. Cine reflectează prea mult, devine foarte vulnerabil… „Dar Parisul? — a suspinat mătuşă-mea: Antoino, Cartier, Coco Chanel, *Never more*?…” Doamna să se liniştească. Franţa, învinsă de un sistem menit să dăinuiască mult timp (dacă nu o mie de ani, cum asigura Fiihrer-ul…), nu va fi ştearsă de pe hartă cu una cu două… Va continua să joace, pentru omenire, rolul pe care şi l-a păstrat Atena pentru Imperiul roman. Şcoală de retorică, şcoală de bun-gust. Au existat continuatori ai lui Euripide sub stăpânirea romană, aşa cum vor exista continuatori ai lui Coco Chanel, sub stăpânirea nazistă. Dacă Lupoaica nu distrusese moştenirea lui Homer şi Platon, svastica nu va distruge ceea ce au lăsat în urmă Pasteur, Anatole France, Henri Poincare… „Raymond” – l-a corectat mătuşă-mea. „Henri” – a repetat celălalt. „A fost preşedintele Franţei.” „Eu mă refer la savant.” „Eh, un savant în plus sau în minus…

328 Alphonse de Bredenbec de Chateaubriant (1887-1951), scriitor francez, președinte, împreună cu Georges Claude a grupului „Collaboration”.

329 Gândesc, deci sunt (în 1. lat. în orig.). Teză celebră a lui Descartes.

Celebru e preşedintele...” „Şi nemţii nu vor distruge – a continuat celălalt, făcându-mi cu ochiul complice – nici coafurile lui Antoine, nici pantofii de Perugia şi nici acel „*canard ă l’orange*”*1* de la „*La Tour d’Argent*”...Verişoarele mele mai tinere au început atunci să discute despre literatura franceză. Şi am fost surprins, constatând că, diferite, în privinţa asta, de femeile din generaţia anterioară, care niciodată nu citiseră vreun roman neîngăduit sau nerecomandat de confesorul lor, cunoşteau opere socotite foarte îndrăzneţe şi imorale de către stăpâna casei, care se încrunta cu un suspin: „Doamne, fereşte!” la auzul anumitor titluri. La Teatro Principal de la Comedia văzuseră spectacolul cu *Maya* de Simon de Gantillon, şi chiar *Prizoniera* de Bourdet. (“Al dracului spectacol pentru domnişoare!” – a exclamat magnatul zahărului, care stătea în dreapta Verei...) îi cunoşteau pe Paul Morand, Henri Duvernois, Pierre Benoât, Colette, biografiile lui André Maurois... „Dar nu îndrăznesc’ să spună că toate au devorat *Amantul doamnei Chatterley2*, pe care le-am împrumutat-o eu...” – a strigat vesel, din uşă, un personaj feminin, vioi şi râzător, cu un taior de catifea albastră aproape neagră şi care, cu nişte pahare băute – era evident – în spatele ironiei, a continuat cu un accent pur castilian, ce era o voită caricatură a accentului mătuşii: „Şi să nu spuneţi că nu v-a plăcut foarte mult scena aceea în care Constance şi pădurarul...” „lisuse!” – au exclamat în cor câteva mame tinere, care citiseră şi ele romanul. (Personajul feminin ce tocmai sosise era verişoara mea Teresa, de care mă unea – deşi era cu mult mai tânără decât mine – oroarea comună de *sfânta familie*, ce-i lăsase totuşi o avere. Deşi o scandaliza pe mătuşă-mea cu aventurile ei fără număr, Teresa exersa asupra ei, rar proces ambivalent, un gen de terorism afectuos, fiind, în realitate, singura ei confidentă sinceră şi adevărată. Mână spartă, destrăbălată, nesupusă, colecţionând amanţi aşa cum alţii colecţionează timbre rare sau autografe de scriitorii celebri, verişoara mea îi era indispensabilă Contesei datorită unui „*savoir vivre*” înnăscut, ce îi

permitea să organizeze recepţii sau dineuri de gală cu o inegalabilă măiestrie în a-i plasa pe invitaţi, a acorda tratamente speciale[330]

celor ce o cer, a stabili scara preferinţelor, meniul, a arnnjii ornamentele florale, a da instrucţiuni servitorimii în niylo ancilare *briefings1* foarte temute de C7ie/-ul francez, din cauzH unei gândiri silogistice care detecta orice găinărie ori ciupeai A la cumpărarea caviarului, sursa unui *foie-gras*, sau autenticitatea vinurilor cu mărci renumite şi mulţi ani vechime: „Tu ştii cA ăştia, compatrioţii mei, habar n-au de *milesime*[331] [332], pentru că lo o indiferent dacă beau o coca-cola sau o pepsi-cola, dar pe mine aA nu mă prosteşti cu sticlele tale de Mouton-Rotschild pline cu zaibăr galician. Şi la prima ocazie când mai încerci să-mi dai o şampanie de mâna a doua drept un Dom Perignon, te trimit în Franţa cu mulatra ta cu tot, să vedem dacă te înhaţă fiindcă n-ai făcut armata...” *„Mademoiselle est imbattable”2* – exclama celălalt, învins...) Şi acum, sosea Teresa, nepăsătoare şi niţel băută, prefăcându-se că uitase de masa de aici: „Puneţi-mi un scaun lângă «roşcat». Am mâncat cu nişte colaboratori ai lui Walt Disney, la Centro Vasco. O să iau desertul cu dumneavoastră. Dar, Venancio, mie să nu-mi aduci *bombe glacée*[333], cremă Chantilly sau alte porcării. Nişte brânză telemea şi câteva felioare de *guayaba*[334].” „Mereu la fel! — exclama mătuşă-mea. Deci, preferi să mănânci cu oamenii Răţoiului Donald şi ai lui Mickey Mouse, decât să cinezi cu noi?” „Ei sunt în trecere. Pe dumneavoastră vă văd tot anul.” „Walt Disney e un geniu” – a spus directorul de la *Diario de la Marina*. „A fost într-o vreme. Dar acum... *Albă ca zăpada* a lui e un film pentru înapoiaţi mintali. Şi de un prostrgust înfiorător...” S-a schimbat subiectul conversaţiei. Vară-mea s-a apropiat de urechea mea: „Aia e nevastă-ta?” „Da.” „Mi-a făcut

330 Roman de scriitorul englez D.H. Lawrence (1885-1930).

331 Instrucțiuni pe scurt (în 1. engl. în orig.).

332 Domnișoara este imbatabilă! (în 1. fr. în orig.).

333 înghețată la cupe (în 1. fr. în orig.).

3346 Fruct din America tropicală.

plăcere” şi „mi-a făcut plăcere”, au spus amândouă. Şi Teresa a adăugat, ca şi cum ar fi întins o carte de vizită peste masă: *„Je suis la putain de la familie.”1* „lisuse!” a exclamat mătuşă-mea. Şi acum, toată lumea vorbea cu cel de alături, sau cu cel pe care-l avea în faţă, şi, printre comentarii de actualitate, sport sau evenimente mondene, bârfe de club, nimicuri şi glume, se strecura, uneori, numele câte unui pictor, muzician sau scriitor. Astfel aflam că unul continua să colecţioneze tablouri de Sorolla şi de Fortuny; ca altul tocmai văzuse spectacolul *Tobacco Road* la New York; că celui de dincolo îi plăceau extraordinar de mult *Rhapsody in Blue* de Gershwin, *Espana* de Chabrier, dar considera că „plictisitorul” *Requiem* de Verdi nu e potrivit pentru un concert simfonic. Şi-i observam pe oaspeţii din această seară – oaspeţi de argint, iertat fie-mi jocul de cuvinte[335]pentru că numele lor de familie erau sinonime ale „arginţilor”, din cei ce sună, se rostogolesc şi răsună – şi mă înclinam în faţa evidenţei că au o anumită cultură, dar o cultură ce rămâne mereu alături – mai bine zis niţel alături – de ceea ce poate fi socotită adevărata cultură. Dar ceea ce mă surprindea cel mai tare – acum, că venisem de departe şi pierdusem obişnuinţa de a trăi în această lume – era faptul că nişte oameni ce se făleau cu obârşia lor (ca mătuşă-mea), sau conştienţi că îşi adunaseră averea cu preţul a multor eforturi şi sacrificii, convieţuiau surâzător, cordial, afectuos cu politicaştri îmbogăţiți prin magice operaţii de fraude, delapidări din fondurile publice, tranzacţii dubioase şi afaceri murdare. înalţii reprezentanţi ai băncii şi ai industriei, ai zahărului şi ai bursei, lipiţi de telexurile lor, în veşnică legătură cu pieţele mondiale, cufundaţi în simfonia pe clape a maşinilor de calculat, cu ochii pe tabelele cu cursurile de bursă, abonaţi la douăzeci de publicaţii financiare, expediind telegrame, dictând scrisori, transpiraţi, în cămaşă, trăind cu trei receptoare de telefon în jurul capului, încurcaţi în fire telefonice, ca Berthe Bovy în *Vocea umană*, exploatatori ai oamenilor, trăind din

335 Eu sunt târfa familiei (în 1. fr. în orig.).

latifundii şi piu«* valoare, proprietari de mine pe care nu le-au vizitat niciodată, de ogoare de trestie de zahăr întinse din zare în zare, stăpâni de cirezi ale căror mugete nu le vor auzi niciodată, sculaţi do dimineaţă, luându-şi prânzul în birourile lor, ocupându-se prea puţin de soţie datorită prea multelor preocupări (proptind, eventual, câte o secretară frumoasă pe colţul unui birou...), multipli, având darul ubicuităţii, nestatornici, fără somn, la curent cu tot ceea ce-i priveşte, curioşi, iscoditori, ghicitori de crize şi depresiuni, dansatori pe sârmă ai speculaţiei – cu conturi la New York, Boston, în Elveţia... —, profitând de orice eveniment, ca familia Rotschild în Bătălia de la Waterloo, ca fabricanţii do tunuri în faţa oricărui zvon de război declanşat de negri sau asiatici turbulenţi – ceea ce mă surprindea cel mai tare, repet, este că, având astfel de virtuţi burgheze, laborioşi, stăruitori, zeloşi, oameni ai cifrelor şi ai tranzacţiilor, ai trocului şi ai schimburilor pe scară planetară, nişte Fugger1 havanezi, nişte Medici de pe Caile de la Obrapia, creoli baroni de Nucingen[336] [337], acceptau cu plăcere să se bată pe burtă veseli, la recepţii, petreceri, serate, dineuri, cu cele mai mari puşlamale ale politicii do moment, vânzători a propriilor fiinţe, senatori de o videnie fără margini, funcţionari îmbogăţiți în câteva săptămâni. Acesta – simpatic şi cu idei – tocmai băgase în buzunar o sută de mii do pesos pentru construirea unei biblioteci publice care nu va depăşi niciodată faza de anteproiect; acela, elegant şi distins, care fusese ministrul Educaţiei timp de câteva luni, transportase, de curând, un milion de dolari la Miami, într-o valijoară fermecată unde încăpuseră lefurile neplătite ale tuturor învăţătorilor de ţară din insulă; celălalt, al cărui umor era de obicei muşcător şi subtil, pusese deoparte, de curând, o avere pentru că făcuse să se voteze o lege prin care valoarea unor terenuri virane, cumpărate la un preţ ruşinos de un *„pool”*[338] al unor prieteni de-ai lui, creştea de o sută de ori

336 Fugger, familie de bancheri germani din secolele XIV-XVI.

337 Personaj creat de H. de Balzac, baron al marii finanțe.

338 Trust (în 1. engl. în orig.).

etc. etc. etc.... Aceştia care apăruseră de dată recentă, în reşedinţele *înaltei societăţi* unde erau primiţi cu braţele deschise, erau puternicii oameni de *mangadera*, în virtutea unui neologism, definit nu prea bine ca „înşelăciune" în anumite *Dicţionare de cubanisme*. Pentru că această *mangadera* de acum, cea reală, cea de fiecare zi, ridicată la rangul unei activităţi foarte respectate, era în parte un galicism, cuvânt derivat din *manger*, sinonim cu a mânca, *mangiare* – ba chiar, dacă vroiai să storci cuvântul de toate implicaţiile sale, sinonim cu *meter en la manga*, a băga în mânecă, sau, cu alte cuvinte, în buzunar. Chiar mătuşă-mea obişnuia să spună, când îşi deschidea saloanele vreunui nou bogătaş al regimului – şi erau mulţi -: „*Está en la mangadera*"*1*, ceea ce, complementat cu un frac sau un smoching purtat cum trebuie, echivala cu „un bărbat adevărat", cum spunea Don Miguel de Unamuno, sau cu „*dignus*, *dignus est intrare – in nôstro docto corpore*"[339] din comedia lui Molière. Şi mă gândeam, în seara aceea, că o clasă conducătoare capabilă să întreţină relaţii cu zâmbetul pe buze, cu indulgenţă, cu *mangadera* este în curs de degradare şi de putrezire. Dar rolul meu, în acele zile, nu era să fac pe moralistul. Şi am uitat repede de morală şi critică, văzând că verişoarele mele începuseră să se intereseze în mod deosebit de Vera – lucru destul de neaşteptat, ca să spunem adevărul –, când au aflat că fusese balerină *clasică*. Soţia magnatului zahărului îşi amintea că l-a văzut dansând, la Teatrul Naţional, pe Aleksander Volinin ("a fost partenerul preferat al Annei Pavlova", a spus nevastă-mea), pe Adolfo Bolm, pe Ruth St. Denis ("ce să zic, o yankee cu aspect de indoneziană din Bali!"), şi, pe lângă asta, aflase din presă că George Balanchine fusese de curând la Havana, în speranţa că va găsi ceva interesant, din punct de vedere coregrafic, în dansurile „comunităţilor de negri" care mai supravieţuiau în ţară, spre ruşinea culturii noastre – pentru că *ăsta* nu e folclor şi nu e nimic, de fapt, reminiscenţe barbare, eventual, ale unor vechi rituri africane.., Şi când Vera a

339 în traducere literară: „Are un os de ros."

declarat (nu credeam că luase o hotărâre în privinţa asta) că avea intenţia să deschidă o Şcoală de balot (clasic) s-a trezit cu o grămadă de eleve dornice să înceapă. Verişoarele mele mai tinere erau entuziasmate de ideea de a face nişte exerciţii ce nu implică necazurile gimnasticii, nici pericolul unor vânătăi pe picioare şi pe mâini pe care îl prezintă baschetul, iar în ce priveşte tenisul, o fi foarte elegant şi bino jucat în Anglia, dar e un sport care te face să transpiri prea mult la Tropice. în privinţa verişoarelor mele căsătorite, aproape toate aveau fetiţe cărora baletul le va da sprinteneală, graţie, armonie în mişcări. Vera avea nevoie doar de un studio mare cu o podea de lemn, o oglindă mare şi nişte bare instalate acolo ca să poată face „exerciţii la bară”... „Lasă asta în seama mea” – a spus Teresa, după ce a terminat feliile de *guayaba* cu brânză telemea... Şi cina s-a sfârşit vesel, într-o întrecere do bancuri, calambururi şi glume, la care invitaţii dădeau dovadă de o asemenea promptitudine în replici, de o minte atât do vioaie şi de atâta inventivitate în zeflemele, de asemenea îndemânare în „schimbul de mingi” verbal, încât îmi era greu să-i urmăresc. După miezul nopţii au început despărţirile. Şi mătuşă-mea, profitând că Vera se dusese să se aranjeze, s-a crezut obligată să-mi trântească, *sotto voce*, una din lapidarele sale sentinţe de matroană obişnuită să intervină fără drept de replică în vieţile altora: „Fină, dar anostă. Educată şi inteligentă, dar îi lipseşte un *vino-nco*a*z*. Nu mă îngrijorează prea mult povestea asta. Ţi s-au aprins călcâiele după rusoaică fiindcă e ceva nou. Dar cubanezul are un scrot patriotic. Se contractă când se apropie de carne creolă. O să te plictiseşti repede. Şi atunci o să-ţi căutăm ceva de *categorie superioară*”

19

Vară-mea Teresa – singura cu vag aspect de mulatră dintre cele patru surori care aveau un ten nespus de alb, fenomen de „salt înapoi” foarte frecvent în rândurile burgheziei cubaneze – o îndrăgise dintr-o dată pe Vera. Pentru ea, soţia mea era icul subversiv, elementul anarhic, cartuşul de dinamită pe care eu îl pusesem în armoniosul

şi bine gânditul mecanism al alianţelor, al căsătoriilor strategice, al averilor sporite prin adăugarea bunurilor, sume de proprietăţi (dacă nu de latifundii), prin care se strângea, se reducea, devenea mai unit numărul de mâini ce deţineau pământurile, imobilele, terenurile de construcţie, întreprinderile şi uzinele din ţară – când acestea nu erau vândute cu frumoase beneficii, direct sau la mâna a doua, vreunui consorţiu nord-american. Străina care împărţea acum viaţa cu mine, balerina rusă, rusă intrusă, rusă în trusă, rusă abstrusă, o interesa cu atât mai mult pe Teresa, cu cât prezenţa ei o deranja mai mult pe mătuşă-mea, strecurând o prezenţă ciudată, un factor neprevăzut, într-o lume perfect organizată potrivit intenţiilor ei. Era corpul nedorit, străin, inutil: femeia din alt trib, care trebuia dată afară din clan, de cum s-ar ivi ocazia de-a o face. Tocmai de aceea, Teresa, dezlegătoare a celei mai mici încruntări criptografice a Contesei, cunoscătoare a celor mai ascunse reacţii ale sale, a celor mai tainice intimităţi, contrazicea cu o plăcere maliţioasă Marile Intenţii, formând un trio cu noi, în această seară care, la urma urmelor se terminase foarte bine. S-a oferit să ne conducă la *Hotel Union* în lungul ei Buick verde, unde încăpeau comod trei persoane pe scaunele din faţă, şi cum drumul o obliga să treacă pe lângă „*Floridita*", s-a oprit acolo, decretând că pentru imensa noastră sete era necesară o escalft. Sprijinit cu coatele pe bar, Ernest Hemingway, cu spatele In intrare, cu spatele lui lat de tăietor de lemne încovoiat, ridicftndu-şi mâinile mari, era înfierbântat de o discuţie despre tehnica jocului *jai-alai*[340] cu un pitoresc prieten al său, un nostim popft basc care alterna portul jobenului cu stropirea cu sfeştocul, „Salută-l – mi-a spus Vera, dornică să-l cunoască. Aminteşte-i do casa Gertrudei Stein. Vorbeşte-i de Adrienne Monnier. Spuno-I că am fost la Benicassim cu Evan Shipman." „Discută alto lucruri" – i-am răspuns, bucurându-mă că romancierul nu privea spre noi. N-aveam niciun chef să evoc figuri îndepărtate. *Cafi des Deux Magots*, Rue de

340 Pelota vască (în 1. vască în orig.).

l'Odeon, librăria *Shakespeare* & *Co*. a Silviei Beach – chiar Joyce, traversând strada cu bastonul lui do orb, în spatele unor ochelari negri de o grosime incredibilă – toate rămăseseră atât de în urmă, încât îmi păreau că aparţin unor existenţe anterioare. Acum simţeam că întâlnirea mea cu Ada, tragedia nocturnă a dispariţiei ei, viaţa mea în rândul Brigăzilor, mă maturizaseră enorm. Astăzi mă interesau prea puţin creatorii de literatură. Se produsese o incizie în propria mea istorie, separând *eul* meu prezent de *eul* estet ce plecase în Europa, într-o zi, în căutarea unor adevăruri – transcendentale adevăruri – ce se risipiseră, în cele din urmă, în faţa ochilor mei ca nişte miraje înşelătoare... Valéry, Ortega, Breton... ce mă-sa mai contau, de vreme ce niciodată nu-mi răspunseseră satisfăcător la întrebările care mă frământaseră cel mai mult, dovedindu-se incapabili să prevadă, măcar, conflictele ce aveau să răscolească epoca, devenind istorie în propria-mi carne prin tatuajul de neşters al schijelor. Cuvântul „Libertate", spusese Breton, *„este singurul care mai are încă puterea să mă exalte*." Şi, la urma urmelor, ce libertate îmi dăduse Breton? Aceea de a putea lipi trei pene de cocoş pe o pânză acoperită cu nisip? Aceea de a putea înfăţişa nişte girafe în flăcări în mijlocul deşertului, o cască căptuşită cu blană de iepure, două ceasuri blajine, un manechin de femeie cu gâtlej de leu în chip de pelvis, ori o luptă între oameni-păsări, oameni-peşti şi oameni-frunze-de-nuc, în saloanele cluburilor victoriene asemănătoare cu cele pe care, potrivit ilustraţiilor din romanele lui Jules Verne, le frecventau Phileas Fogg sau Robur Cuceritorul?...

In timp ce Constante, maestrul barman ne pregătea băuturile, Vera a făcut un rezumat – poate excesiv de elogios pentru a o măguli pe verişoara mea – a ceea ce văzuse, auzise şi observase în aceste ultime ceasuri. Afirma că familia mea – cu mătuşa încrezută şi toate celelalte – i se păruse încântătoare. Cât despre „cavalerii" zahărului şi ai finanţelor, erau destul de asemănători – după ea – cu negustorii bogaţi, prieteni ai tatălui ei, pe care îi cunoscuse de mică la Baku şi Sankt Petersburg.

Erau arhetipuri care făceau parte din contextul epocii. Burghezi toţi – mai puţin culţi aici, ceva mai culţi acolo – dacă această cultură nu era la ei decât o simplă reflectare a unor schimbătoare snobisme foarte uşor de mânuit –, care se asemănau cu toţi burghezii din lume. Defectele lor erau aceleaşi: respect exagerat pentru bogăţie, ataşament faţă de bunurile dobândite, vanitate ce se degajă prin toţi porii şi o atavică frivolitate faţă de tot ceea ce nu reprezintă probleme băneşti. La urma urmelor – şi Vera îşi continua indulgenta apologie – tablourile de Zuloaga şi Sorolla nu sunt mai proaste decât pastelurile spirituale ale Măriei Laurencin, de-abia mascata mondenitate a lui Van Dongen, ori decât doamnele cu ochi de vacă ale lui Kisling, iar *Rhapsody in blue* e scrisă de un compozitor mai original, oricum – cel puţin are nerv şi caracter – decât Georges Aurie sau Henri Sauguet. Fetele care se socoteau citite credeau că *Le grand ecart* de Cocteau sau *David Golder* de Irene Nemirovsky sunt opere geniale, dar – ce dracuz! — trebuie să ne amintim că celebritatea mondială a acestor romane provenea din Europa... Deocamdată, şcoala ei de balet va fi, în curând, o realitate. „Viaţa mea a fost frântă de atâtea ori, încât nu m-am putut dezvolta în funcţie de arta mea. Nu-mi dau aere de *prima ballerina assoluta*, aici unde lumea a văzutro dansând pe Pavlova. Dar ştiu că predând, o să am mari bucurii. Şi asta înseamnă să creezi ceva. Aici oamenii au simţul ritmului. Pentru început, o să reuşesc să scot ceva din fetele din familia ta.” A început să râdă: „Acum or să-mi spună *Madame*, fiindcă, nu ştiu din ce motiv, trebuie să-i spui *Madame* oricărei profesoare de balet, rusoaică, indiferent dacă s-a născut la Rostov, Irkuţk sau Baku.” Teresa nu se arăta, însă, atât de optimistă şi nici atât de încrezătoare: „Să nu te aştepţi la prea mult de la aceste fete bogate, crescute, educate, formate, cu singurul ţel de a fi «articole pentru bărbaţi» – frumoase animale de reproducere întru strălucirea şi plăcerea unei «bune partide», aranjată în înaltele sfere alo comerţului sau ale siderurgiei – şi dacă are «un titlu», legitim sau cumpărat, cu atât mai bine.” „Eu

am încredere în vocaţie – spunea Vera. Am crescut într-un mediu asemănător şi totuşi am preferat lumea artei. Dar am fost victima unor timpuri potrivnice. Dacă m-aş fi născut mai devreme, aş fi fost eleva lui Marius Petipa, sau a bătrânului Custine; dacă m-aş fi născut mai târziu, aş fi fost eleva lui Balanchine sau Serge Lifar; şi atunci poate...”
„Şi tu? Ce-o să faci acum?” – m-a întrebat Teresa. Eu eram încă nehotărât – stând pe loc, parcă – în faţa unor drumuri posibile, deşi începuse să mă neliniştească timpul care trecea şi adăuga câte o zi, în fiecare dimineaţă, la cronica, puţin fecundă, a existenţei mele. Cum aparţineam unei familii cu bani, mă bucuram, bineînţeles, de o rentă. Aveam posibilitatea să duc o viaţă nefolositoare şi contemplativă. Dar simţeam nevoia să mă afirm într-o activitate care să mă conducă – lucru ce-mi lipsise până acum – la o reală definire a propriei mele persoane. Aveam nevoie de ceva de care să mă agăţ, de un sprijin, de un baston de orb, cum erau, pentru Vera, barele de exerciţii.
„Şi tu? Ce-o să faci acum?” – m-a întrebat din nou Teresa. Şi eu, dintr-o dată, cu hotărârea lucidă pe care o găseam de obicei în paharul cu băutură (eram deja la al treilea daiquiri) i-am declarat, de parcă această intenţie ar fi fost îndelung chibzuită, că aveam de gând să-mi termin studiile de arhitectură, întrerupte acum mai bine de şapte ani. Cele două femei l-au aplaudat pe cel care, cerând o a patra cupă, părea că sărbătoreşte întoarcerea la o viaţă normală, după ce rătăcise prin lume într-o debusolată veghe, ca omul fără umbră al lui Chamisso1. Un fundal de noţiuni burgheze pe care, în realitate, le împărtăşeau Vera şi Teresa, formate în medii unde destinele sunt hotărâte de tabele de valori asemănătoare, aproba ceea ce, pentru mine avea să însemne o stabilizare. Şi eu eram cel care, acum, exprimam în vorbe ceea ce fusese o idee venită pe neaşteptate: „N-aş putea rămâne inactiv... O să fiu un student bătrân. Poate cel mai bătrân din Universitate. Dar n-am alt drum de ales. Cu puţinul cât m-a învăţat Le Corbusier, ştiu mai multă arhitectură decât tot ce-aş putea învăţa aici. Nu m-ar speria ideea de a proiecta un Oraş al

Viitorului, cu clădiri înăuntrul unor sfere climatizate, de şase sute de metri înălţime, oraşe subterane cu copaci şi grădini, autostrăzi care să treacă peste spinarea catedralelor: Oraşul Radiant, Oraşul Soarelui, *Heliopolis* al lui Campanella[341] [342]... In privinţa tehnicii, însă... De-abia ştiu să umblu cu o riglă de calcul. Nu ştiu nimic despre structuri şi rezistenţă. Nu cunosc posibilităţile materialelor moderne. Formaţia mea, până acum, a fost exclusiv estetică. Şi ca să apar în faţa lumii ca arhitect, am nevoie de o diplomă." „Diploma pe care ţi-o vor da la Universitatea din Havana e un căcat – a spus Teresa – dar un căcat necesar pentru a-ţi face meseria, pentru că cel puţin – deşi nu cred în genialitatea celor ce-ţi vor fi profesori – te vor învăţa să construieşti clădiri care să nu se prăbuşească, lăsându-i fără boaşe pe toţi locuitorii din casă..." „Ce noapte splendidă! — a exclamat Vera, privind spre părculeţul unde, afară, deasupra unei fântâni ce semăna mult cu o cadă, se înălţa un personaj de marmură, stil Chirico, printre cărucioarele cu îngheţată. Aici simt că reînviu. După paisprezece zile de la murdăria, oroarea, ţipetele care au rămas acolo. Un întreg ocean ne desparte! «Bye, bye, Mussolini! Bye, bye, Adolf! Bye, bye, Franco!»"' „Chestia împuţită e că anumite idei zboară şi trec marea ca avionul llll Lindberg1" – a spus Teresa. „Ferească-ne Sfânta Parascheva!" - a zis Vera. „Sunteţi bete amândouă!" – am spus. „Şi tu?... Al văzut ce faţă ai?"... Nu ştiu ce se vedea pe faţa mea, dar pol să-mi amintesc că această faţă avea ochii pironiţi pe o mulatră care, în această clipă, o lua după colţul barului cu o ţinută senio* rială. Aici îmbrăcămintea e uşoară; multe femei umblă splendid de goale sub rochiile care, în loc să le întemniţeze trupurile, sft le apese, să le lipsească de flexibilitate, să le depersonalizeze în funcţie de cutare sau cutare estetică de

341 Adalbert von Chamisso (1731-1838), scriitor german de origine franceză, autorul prozei fantastice Istoria lui Peter Schlemihl sau omul care și-a pierdut umbra.

342 Tomasso Campanella (1568-1639), comunist filozof utopist italian, autorul lucrării Cetatea soarelui.

moment, le proiectează spre exterior, le eliberează, le pun în mişcare, le codoşesc, lo oferă, într-un magnific contrapunct de texturi vii. Aici umărul o umăr şi coapsa e coapsă. Sânul nu e o sculptură mincinoasă datorată artificiului unui sutien, şi nici fesele nu sunt reprimate de inchiziţia unei centuri. Ce e, e. Există prin propria-i lege, fio că e soare, fie că e lună. Şi mulatra care îmi sugera meditaţii atât de metafizice, traversa părculeţul Albear, luând-o spre întunecimea străzii O'Reilly, ducând cu ea, în pas *andante maes** *toso*, sincronizatul *allegro* al crupei şi dublul *scherzo* al sânilor care, sub impasibila şi trufaşa bărbie ("ceea ce am, am pentru că am...") se afirmau în chip de armonioase realităţi. „*Eine kleine Nachtmuzik*"[343] [344]- am zis. „Nu-mi vorbi de Mozart când admiri un Gauguin"[345] – mi-a spus Vera care urmărise drumul străbătut de ochii mei. „Sunteţi beţi amândoi" – a zis Teresa, care era şi ea beată... Şi în noaptea aceea, Vera şi cu mine am făcut amor uimitor, excepţional, ca niciodată – o noapte din acelea când, făcând ceea ce ai făcut de atâtea ori, o anumită dispoziţie sufletească, o coincidenţă de impulsuri, o minunată armonie fizică, fac ca totul să fie extraordinar, unic, memorabil, atât de memorabil încât, după ani de zile, îţi aminteşti *acea noapte*, între o mie de nopţi, între o mie şi una de nopţi, ca pe ceva ce poate nu trebuie să se repete, pentru că nu poate fi întrecută în privinţa bogăţiei de plăceri. *Magnificat*.

Teresa îmi spusese că în una din casele ei (vorbea de „casele ei" aşa cum ar fi putut vorbi Ducele de Osuna de domeniile sale...) avea un etaj potrivit pentru şcoala de balet a Verei. Şi aici ne odihneam când, într-o seară, după ce ne foisem cu tâmplari şi zugravi, lăcătuşi şi zidari, vânzătorii de ziare au început să trâmbiţeze ştirea intrării ruşilor în Polonia. „Ai auzit? Ai auzit?" – m-a întrebat Vera.

---

343 Charles Lindberg (1902-1974), pilot american, primul care a efectuat zborul New York-Paris fără escală (1927).

344 Mica serenadă (în 1. germ. în orig.). Aluzie la compoziția omonimă a lui Mozart.

345 Aluzie la pânzele lui Gauguin reprezentând indigene din Tahiti.

Auzisem atât de bine, încât mă prăbuşisem pe un divan, rănit parcă de glontele ce mă făcuse să şchioapăt la Valencia şi Benicassim. „Biata Polonie! — a spus Vera cu teatralitatea din afara scenei pe care o observasem, nu o dată, în anumite gesturi ale ei: După Alexandru al II-lea, Stalin...” „Când aduc pianul?” – am întrebat eu, ca să-i frâng pornirea, deşi înghiţindu-mi cu greu o salivă nisipoasă. „Mâine.” „Un pian cu coadă?” „Nici vorbă. Asta e un studio de balet; un pian cu coadă ocupă prea mult loc – şi, de altfel, e un lux inutil; ca să pisezi muzică pentru exerciţii de dans e bună orice pianină. Cu cât mai ieftină, cu atât mai bine...” „Pleyel? Gaveau?...” „*Remington*, chiar dacă ţi se pare imposibil. E o pianină veche, destul de bine pusă la punct ca să mă folosesec de ea...” Şi Vera continua să-mi vorbească de pian, de pian, de pian; că e mai bine să aibă o pianină aşezată pe peretele acela, lângă oglinda mare pe care o fixaseră deja în fundul salonului, pentru că existau şi nişte piane cu jumătate de coadă, cărora în franceză li se spune „broaşte”, dar care sunt prea bune pentru nevoile ei; cât despre un pian cu „coadă mare” de concert, gen Erard sau Stenway, de exemplu, nici vorbă nu poate fi, pentru că, pe lângă toate celelalte, sunt şi nişte instrumente prea sensibile şi ar suferi mult din pricina unei clime ca cea din Cuba, fiindcă... Prea multe piane îmi defilau prin faţă, într-un discurs accelerat, slobozit fără pauze, cu milostivul scop – era evident – de a mă îndepărta cu vorbe, vorbe, vorbe – piane, piane, piane... — de ideile sumbre ce mă torturau în acest moment. Erau atât de multe pianele înşirate de Vera, în lipsa altui subiect care să-i treacă prin minte, că nu mai lipsea decât să-mi descrie – mă gândeam eu – acele piane cu coadă care în *Câinele andaluz* do Bunuel purtau pe ele doi măgari morţi. Şi eram pe punctul do a face o glumă în legătură cu această asociaţie de idei, când strada parcă s-a umplut de glasuri. Am ieşit la fereastră. Era, într-adevăr, un fel de mică manifestaţie: oameni care se îndreptau undeva – nu-mi închipuiam unde – cântând, pe un refren cunoscut, nişte cuvinte cu iz de umor creol, datorate unoi improvizaţii

recente:

Comunismul este libertate, Ia tu Polonia şi dă-mi jumătate.

Cu şaptesprezece zile înainte, naziştii invadaseră Polonia. Nutrisem efemera speranţă că asta va duce la ruperea Pactului germano-sovietic. Acum, însă... „închide fereastra!” – i-am strigat Verei, lăsându-mă să cad pe largul divan-pat – singura mobilă adusă până acum în studio... *Comunismul – este libertate*... Mica manifestaţie se îndepărta, şi, în curând, strada a revenit la obişnuitele zgomote ale înserării, cu trecerea, în clinchet de clopoţel, a cărucioarelor cu răcoritoare, cu curcubeul lor de sticle de sirop. Am închis ochii în aşteptarea somnului profund ce mă izola de lume – reacţie de apărare – întotdeauna când sufeream o pierdere gravă, treceam printr-o mare tristeţe sau primeam o veste proastă. Vera s-a întins în tăcere lângă mine. „La ce te gândeşti?” – am întrebat-o, cu glasul înmuiat de o moleşeală de neînvins. „Acum, o să fiu profesoară. încerc să-mi amintesc cum lucra Madame Christine, profesoara mea din Sankt Petersburg...” „închide fereastra.” „E închisă. Dormi.” „Şi tu?” „Nimic... îmi amintesc diverse...”

(...*Madame Christine marca mişcările noastre bătând din palme, sau numărând, cu glas tare*: *1, 2, 3, şi iarăşi 1 şiii 2 şiii 3*; *1, 2, 3, 4, şi iarăşi 1 şiii 2 şiii 3 ştiii 4...*; *ne corecta poziţia cu un baston care-i servea şi ca să bată măsura, suprapunându-se acompaniamentului unui pian înfiorător de dezacordat – la care cânta o fată atât de anemică încât trebuise să fie retrasă de la balet –, dirijând o simfonie concertantă coregrafică de domnişoare de vârsta mea – un an mai mult, un an mai puţin... — de-a lungul barei. Bară, bară, bară, şi iar bară. Cele cinci poziţii fundamentale. Numărătoare cu metronomul*: *69... „Nu mi te ridica pe călcâie...” „De patru ori...” „Aşa...” „Cu spatele la bară, acum...” „Picioarele, poziţia a doua...” „De opt ori...” „Tu, Vera, te-ai îndepărtat de bară. Spatele lipit de bară...”“Acum*: *metronomul 54...” „Atenţie... Atenţie... De opt ori...” „Patru dreapta, aşa...” „Patru stânga...*

Aaaaaaaşă..." (*Şi lunile treceau*)... „*Odilia, lucrezi foarte prost. Trage-ţi fundul. Nu se dansează cu fesele, îndreaptă-te... 1, 2, 3... 1 şiii 2 şiii 3... Bine. Dar nici nu-mi scoate înainte* chestia astălaltă *de parc-ai fi în noaptea nunţii... Ce, acum, plângi? Ai nervi?... Nu-ţi folosesc la nimic... Poziţia a patra... Cu spatele la bară... De ce vă ridicaţi umerii de parcă vreţi să vi-i băgaţi în urechi?... Uitaţi că aveţi omoplaţi... încă o dată, poziţia a patra... Spatele la bară... Acum, flexiune... Fruntea la genunchi. Daţi drumul la aer când vă aplecaţi, aspiraţi când vă îndreptaţi... Dar... ce-i cu tine Odilia, de ce lucrezi aşa prost?*" „*Madame... Ştiţi, mi-a venit ciclul.*" „*Mai sunt trei aici la ciclu, şi nu lucrează prost.*" „*Madame, ştiţi...*" „*Şi dacă în seara asta ar trebui să dansezi în faţa unui public, crezi că din cauza asta li s-ar da înapoi oamenilor banii pe bilete?*" „*Madame, ştiţi, în situaţia asta, exerciţiile te obosesc foarte mult.*" „*Bine. Odihneşte-te puţin. Dar obişnuieşte-te. Aminteşte-ţi că spectacolul nu se suspendă pentru astfel de motive*"... (*Şi lunile treceau...*) „*Ei! De unde ai scos poziţia asta îngrozitoare a mâinilor? Te crezi într-o şcoală franceză, sau încerci să vezi dacă plouă afară? Nu vezi că aşa trebuie să îndoi cotul şi strici linia omoplatului? Mâinile în stil rusesc... Aaaaaaaşă...*" „*Ia ascultă, tu, pianisto... ce se întâmplă cu re-ul din melodie de nu se aude niciodată?*" „*Madame – răspunse fata pirpirie – la câteva note s-au rupt corzile; la clapele joase a sărit sideful. Şi nu e niciun acordor sau reparator de piane să vină să ne ajute. Sunt toţi în grevă...*" „*Să intri în grevă când ţara e în primejdie e o crimă – strigă Madame Christine. De când nu mai avem împărat, Rusia se îndreaptă spre prăpastie. Nu mai există respect, ordine, seriozitate... Bine, fetiţo, cântă din gură notele care lipsesc...*" „*La lucru: patru timpi de flexiune. Patru de revenire,,,*" „*Prost...*" „*Foarte prost...*" „*Câteva dintre voi, parcă sunteţi proaste. Şi daţi-l dracului de ciclu. C-au avut şi Ioana d'Arc,* ÿl *Elisabeta Angliei şi marea noastră Ecaterina*. Allons enfants do la patrie. *Important e să-ţi pui mintea la contribuţie în ceea ce faci. Concentrare...*

Concentrare... Nu lăsaţi totul Aaaaaaaşâ.,, „Pauză”. (Şi lunile treceau...) Bară, bară, bară. Şi pauză. Şi cad filele calendarului, şi câteva încep să aibă graţie şi dezinvoltură, mai ales când, întoarse acasă, singure, încearcă să imite anumite poziţii... 1, 2, 3, 4... 1 şiii 2 şiii 3 şiii 4... „Bine”... „Aaaaaaaşă”,,, „încă o dată...” pasul din* Giselle, Raymonda *sau* La fille mal gardée, *aşa cum au văzut la Marele Teatru Imperial... Dar Madame Christine nu vrea să audă de nerăbdarea noastră.,, „Tehnica* (*la* teh-nik, *pronunţă ea*), *înainte de toate*: *trebuie să lucraţi, să lucraţi, să lucraţi, şi să nu mai imitaţi stelele, pentru că sunteţi încă prea fragede pentru aşa ceva... Pauză... Cine şi-a adus caramele, să le mănânce. în vremurile astea când mâncarea e proastă şi totul se vinde la negru, nu vă stricăputin zahăr.,. Când dansam „la centru”, o făceam pe compoziţii mediocre, moştenire a formaţiei academice a Doamnei Christine. Ceva din* Don Quijote *de Minkus, sau pe ceea ce atunci se numea „muzică de salon”*: Linguşitoarea *de Chaminade,* Valse Bluette *de Drigo,* Ciacona *de Durand sau Gavota din* Mignon *şi – cu toate că maestra o socotea o piesă dificilă* – Rugăciunea unei fecioare *pe care o zdrăngăneau la pian fetele din vremea aceea în faţa incitaţilor la serate, greşind întotdeauna – „Pardon!” – la acelaşi pasaj. Nu ştiu de ce titlul acestei bucăţi mi se părea ciudat. Ce Fecioară era asta? Fecioară fiindcă nu o posedase nimeni? Sau era vorba de o călugăriţă ce visa la Soţul Divin în penumbra tihnită a unui claustru? Sau era o Fecioară care intervenea în favoarea noastră a tuturor în faţa Celui ce poate să ne ierte totul?... „Şi-acum, atenţie: la piruetă, mişcarea capului e diferită de mişcarea corpului... Trebuie să-ţi fixezi privirea într-un punct imaginar, să-i spunem Punctul A, situat la înălţimea ochilor. Să zicem că acest punct este degetul meu ridicat... Corpul se răsuceşte, dar capul rămâne nemişcat... Deodată, pentru o fracţiune de secundă, o să pierdeţi din ochi punctul imaginar, ca să-l găsiţi din nou. Prin urmare, mişcarea capului e mai rapidă decât mişcarea corpului... Aţi înţeles?... Hai să încercăm...” „Daz, ce-i asta? Un*

batalion de infanterie în marş? — striga dintr-o dată, observând că la un exerciţiu de ansamblu, paşii noştri sunau prea tare pe podea. Ce-aveţi în picioare, pantofi de balet sau cizme căzăceşti?...” „Vera, acum tu, un Adagio. *Şi ţine minte: n-o lua niciodată înaintea muzicii. Nu intra niciodată cu o optime înainte. Trebuie să dai impresia că poţi să faci foarte multe lucruri în spaţiul unei măsuri de doi pe patru. Asta e toată ştiinţa. Când o să ajungi la asta, o să fii o balerină adevărată...* Arabesque1... Pas de bourrée[346] [347]...” *între timp, răsuna, în fiecare zi, salva de tun de la ora douăsprezece, de la Fortăreaţa Petru şi Pavel. „Ca în* Uvertura 1812” – *spunea invariabil Madame Christine...*) Şi a răsunat o altă bubuitură de tun, aici, pe cealaltă faţă a pământului, pornită din vârful Fortăreţei La Cabana. „Nouă – zice Enrique, trezindu-se. Potriveşte-ţi ceasul.”

20

...Şi-au început pentru mine vremurile unei ciudate singurătăţi în tovărăşie – singurătate înconjurată de oameni. Asemeni acelor copii care cresc dintr-o dată, în mod aproape fenomenal, când trec de vârsta de doisprezece ani, ajungând, în câteva luni, de la copii la adolescenţi, fără să mai poată convieţui normal cu băieţii mai mici decât ei, mă vedeam adult, teribil de adult în mijlocul unui tineret universitar frământat de mii de probleme, avid de acţiune, împins într-o direcţie ori în alta de speranţe pe care eu le lăsasem în urmă – sau care deocamdată, în acest moment, nu ştiu, încetaseră să mă pasioneze. Prea multe dezamăgiri mă copleşiseră în această perioadă mult prea plină de victorii odioase, de dezastre şi capitulări. Şi, contemplându-mi viaţa de până acum, o vedeam sub forma unor episoade, peripeţii, perioade ale unui „timp anterior” cunoscut de un altul care nu mai eram eu, văzându-l pe Enrique cel de ieri – cel mai

346 Arabesc (în 1. fr. în orig.): figură din baletul clasic inspirată din motivele dansului oriental.

347 Figură din baletul clasic: deplasare în trei paşi, ultimii doi pe poante sau semipoante.

tânăr – ca pe un „bătrân Enrique” lăsat în urmă de timpul scurs. Şi acest „bătrân Enrique” ce părea că a văzut atâtea lucruri, acolo în Europa, era întrebat acum de colegii lui de facultate, boboci, tineri, plini de îndrăzneală, capabili, spre norocul lor, de entuziasme excesive, în fiecare pauză, între cursuri, într-un patio al Universităţii denumit „al laurilor” – deşi copacii cu coroane bogate, cu acest nume, la umbra cărora ne adăposteam, nu erau, dat fiind obârşia lor foarte americană, din aceia ale căror frunze pot fi folosite la împletirea cununilor pindarice. în aceste momente, eu eram Ulise, scaldul, povestitorul şi protagonistul unor odisee şi lungi călătorii, pe care nepoţii îl roagă să le povestească aventurile sale. Dar, spre probabila decepţie a ascultătorilor mei, poveştile mele erau seci, prea simple, fără înfloriturі, fragmentare, lipsite de isprăvi spectaculoase, de episoade pasionante, de sfidări la adreşsa morţii, cum sunt, de obicei, istoriile exploratorilor, pentru care numele unui ţinut necunoscut înseamnă totul, ori reticenţele şi tardivele confesiuni ale Don Juan-ilor autentici, întotdeauna dispuşi să dezbrace din vorbe femeile al căror trup l-au cunoscut cel mai bine. Din bătălia de la Jarama îmi rămăsese amintirea unui botez al focului primit cu inconştienţă de automat pus să umble printre gloanţe şi bubuituri şi care îşi redobândeşte identitatea de fiinţă gânditoare după ce îşi dă seama, când totul s-a sfârşit, că în timpul încercării n-a trăit *în sine-pentru sine*, ci *în sine-pentru exterior*, şi ce miracol este să te vezi întreg la trup, încă pe picioarele tale şi fiindu-ţi foame, după ce liniştea s-a făcut din nou auzită. (Cum să le explic acestor tineri ce este o linişte adevărată, prelungită, fără albine de plumb în aer, nici explozii de mortiere, în amurgul unei zile grele...?) Despre sinistrul Llano de Morata, unde au căzut atâţia, îmi aminteam acele două ceasuri când, trântit pe burtă într-un lan de grâu, cu gust de pământ în gură, simţeam cum cad peste mine spicele secerate de mitralieră, ca în urma unei gigantice coase. La Guadalajara am trăit pentru prima oară îngrozitoarea senzaţie de a înfige o baionetă, fără mândrie şi fără glorie

– în carnea – mai tare decât credeam – a unui duşman care, sângerând, s-a agăţat de mine lăsând să-i cadă peste umărul meu oţelul ce-mi era poate hărăzit, înainte de a rămâne întins în noroi, cu mişcări convulsive ce poate însemnau agonia. Dar, m-am simţit învingător, nu atât pentru că mă salvasem printr-un reflex prompt de apărare care m-a făcut să devansez într-o secundă gestul adversarului, cât mai ales când, lăsându-l acolo, am dorit sincer ca brancardierii să sosească la timp ca să-i îngrijească rana ce poate nu era mortală... Guadalajara, pentru mine, este evocată de un cântecel hazliu apărut după înfrângerea italienilor: „*Guadalajara nu e Abisinia* / *Roşii sunt viteji* / *Camioane-au puţintele* / *Dar au boaşe grele*../*'* Brunete însemna rana de la picior, care mă mai doare încă – de parcă mi-ar înfige cineva o pană de lemn în ea – când se schimbă timpul brusc, lucru ce so întâmplă des aici, unde se trece de la soare la ploaie, de la căldură exagerată la vântul din nord, după capriciile de moment ale climei... Belchite: acea dimineaţă cu zori de ceaţă, al cărei înşelător calm l-au sfâşiat, dintr-o dată, mortierele din faţă, cu o înfiorătoare profeţie privind drumul urmat de cei din compania mea... Măslinii închirciţi, fantasmagorici din Alfajarin, cu trunchiurile amputate, sfredelite, pe jumătate frânte de o recentă încrâncenare de obuze uşoare. Şi gardul acela lung de la Pulburull, spre care avansasem eu, ca şi ceilalţi, cu speranţa unui scurt răgaz la adăpostul pietrelor, ca să constatăm că locul respectiv slujise ca latrină unui batalion, cu câteva ceasuri înainte, şi că tot pământul unde vroiam să ne întindem să ne tragem sufletul era acoperit de scârnă... Şi glasurile acelea în depărtare: „*Bandiera rossa* / *a Saragossa*!”[348] Dar mi-am dat seama că înfrângerea e iremediabilă, că războiul e pierdut, când am văzut că André Marty a început transferul comandamentului general al Brigăzilor la Barcelona, într-o enormă harababură de camioane încărcate la maximum, printre focuri unde se ardeau, în grabă, arhive, fişiere, corespondenţă şi documente. în

348 Steagul roșu / la Zaragoza! (în 1. ital. în orig.).

noaptea aceea, dintr-o dată, au apărut sticle de coniac peste tot, şi, ceea ce era mai alarmant pentru cei ce ştiau să descifreze anumite semne, puteai obţine uşor ţigări *Gauloises-Bleues*, *Macedonia* italieneşti, *Gitanes* şi *Bisontes* blonde de pe timpuri şi, culmea culmilor, mulţi şi-au putut lua în raniţe pachete de *Camei*, *Lucky-Strike* şi chiar *Pali Mail*. Pentru prima dată, datorită unei neobişnuite risipe a unei intendenţe depăşite de efecte pe care trebuia să le înghesuie, în mare grabă, în vehicule militare, am putut pune în cap o cască franţuzească neruginită, primită cu necesara ei căptuşeală de meşină, şi tot pentru prima dată, mi s-a dat o puşcă-mitralieră rusească, model Spitalni-Komarintski, pe care şi-o doreau atât de mult luptătorii noştri, prea resemnaţi să se descurce cu arme care, ca să spunem adevărul, de multe ori erau vechituri din războiul din ’914, vândut scump Republicii Spaniole de generoasele democraţii occidentale... Şi apoi – ascultătorii mei nu puteau să-i vadă aşa cum continuam să-i văd eu, încă în preajma mea, cu gesturile lor particulare, cu sunetul glasurilor lor... — oameni, oameni, oameni, unii încă în viaţă, alţii morţi, alţii eşuaţi cine ştie unde, purtaţi de noul uragan ce bântuie asupra Europei: admirabilul Oliver Law, „Negrul Ceapaev” cu oasele risipite sub o grămăjoară de pietre; Gustav Regler, pe care îl auzisem vorbind despre speranţă şi victorie, pe estrada cinematografului „Salamanca” din Madrid, unde îl urcaseră cu targa, în timpul unui bombardament; Ludwig Renn, mereu gol până la mijloc în canicula câmpiei castiliene – cred că l-am văzut ultima dată la Minglanilla, urcând spre un front ce ameninţa să fie rupt, cu umărul stâng însemnat în mai multe locuri cu cicatrici rozalii, de tirul unei puşti-mitralieră care, printr-un miracol, nu-i atinsese inima; bătrânul biolog Haldane, flegmatic şi sentenţios care, în timpul luptelor, purta cu atâta eleganţă un vindiac cu o croială elegantă, cumpărat în vreun magazin din Picadilly Circus; cei doi tineri poeţi, Charles Donnelly, căzut în apropierea mea la Llano de Morata, şi Alee McDade, cu o fire mereu ironică, ce-şi

încerca acel „humour” britanic până şi cu moartea; şi – când se vorbea de el, cercul ascultătorilor mei se strângea – Pablo de la Torriente Brâu, cu privire pătrunzătoare, gesturi repezi, vorbă tăioasă şi cuvinte convingătoare când din gura sa izvora glasul comisarului politic, creol în toată fiinţa lui, amator de glume, cu un râs deschis şi contagios, când evoca vremea studenţiei sale la Havana, duşurile de pe stadion, unde gimnaştii alergau în pielea goală, înjurând, sau şederea lui în închisoarea din Insula Pinilor, sau lunile de sărăcie de la New York, unde, pe străzile cartierului italienesc, plimbase, nu o dată, cu boneta albă pe cap şi cu şorţ, un cărucior de vânzător ambulant de îngheţată. „Şi cum era? Şi cum era?” – insistau ascultătorii mei. Dar n-aveam prea multe să le mai spun, pentru că făcusem parte din unităţi diferite. Cine ar fi putut vorbi mult despre el era Gaspar Blanco, de faţă în acea tragică zi de la Majadahonda, unde ultimul său discurs se frânsese în puncte de suspensie de mitralieră... Dar.., unde era minunatul trompetist cubanez în aceste zile de decimări şi dispersări? Unde, vajnicii combatanţi din *Centuria Antonio Guiteras*, acum împrăştiaţi, dispăruţi din lumea mea, dacă nu odihnindu-se pentru totdeauna în glia spaniolă?... Nu mai ştiam nimic nici de Miguel Hernández, căzut poate în timpul ultimei retrageri, întemniţat poate de franchişti, poate împuşcat – Miguel Hernández, poetul-păstor din Orihuela, căruia îi atrăsesem atenţia că numele oraşului său natal este, poate, unicul care, într-o întreagă geografie, reuneşte cele cinci vocale: a, e, i, o, u = o, i, u, e, a. îl văd, îl văd şi acum, când îl privesc cu ochii amintirii: ras în cap, cu faţa înnegrită de soarele războiului, cu mers ţărănesc, ridicând puţin piciorul, voce gravă şi molcomă ce vorbea despre taurii din Spania – cei de la Guisando1, cei ai lui Goya, cel din *Guernica*:

Ridică-te, *taur al Spaniei*; *scoală-te*, *trezeşte-te*. *Trezeşte-te de tot*, *taur cu neagră spumă*, *ce respiri lumină şi asuzi întuneric*, *şi aduni mările sub pielea ta lăcătuită*, voce gravă şi molcomă, de om al pământului, păzitor de oi în copilărie, dar care se umplea de o mânie surdă când îl

evoca pe Cel doborât, pe Cel Asasinat[349] [350], a cărui moarte fusese şi va fi păcatul originar de neiertat al regimului franchist:

Aici se află Federico; *să ne aşezăm la picioarele rănii sale*, *sub şuvoiul asasinat ce vreau să-l contenesc de parc-ar fi al meu şi se rostogoleşte şi nu se potoleşte între izvoare*.

Pe la mijlocul acelui an, Vera a vărsat câteva lacrimi aflând că naziştii intraseră în Paris. Deşi aici se simţea apărată de ceea ce numea „oroarea din Europa”, şi era hotărâtă să nu se lase tulburată de nimic din ceea ce s-ar putea întâmpla *acolo*, Parisul era, orice ar fi, oraşul unde o adusese tatăl ei, adolescentă, în marea lor fugă din faţa evenimentelor ce urmaseră după căderea guvernului imperial; la Paris putuse reîncepe studiile de balet, şi la *Théâtre Sarah Bernhardt*, făcând parte din trupa lui Serghei Diaghilev, interpretase roluri cu oarecare strălucire în *Nunta* de Stravinski, *Balul* de Rieti şi *Fiul risipitor* de Prokofiev... Acum, însă, apar siluete noi în curtea Universităţii. Sub dubla colonadă care închide curtea spre panta ce coboară către stadion, renasc şi prind viaţă personajele din *Cei şapte contra Tebei* – lent cortegiu de fecioare implorând, coruri şi libaţiuni, bocete şi ditirambi. Aici se naşte un Teatru care, fără să treacă printr-o pregătire bazată pe scurte comedioare sau farse cervantine, a preferat să ţintească de la început spre culmi, căţărându-şi cu vitejie actorii pe coturnii lui Eteocles, ai Heraldului şi ai Mesagerului, învăluindu-şi creolele actriţe în vălurile Antigonei şi Ismenei. Şi astfel, grupurile noastre de taifas la umbra copacilor s-au văzut îndepărtate cu nobleţe, în timpul repetiţiilor, de o elenică societate care, cu coifuri şi panaşe, hlamide şi tunici, declamă cele mai nobile texte clasice – şi o face, lucru deosebit, ţinând seama de lipsa de experienţă, cu uimitoare autoritate. Anumite gesturi, o anumită mimică

349 Localitate în Spania în apropierea căreia s-au descoperit interesante sculpturi iberice în piatră reprezentând tauri.

350 Aluzie la Federico Garda Lorca.

încă naive, sunt prompt corectate de un tânăr regizor, dar glasurile sună, şi sună puternic, dând o viguroasă plinătate atmosferei dramatice. O Antigonă ieşită din cartierul Jesûs Maria, se ridică în unele momente, pe culmile celei mai potrivite expresii, găsită aici de la prima încercare, în timp ce, în alte părţi, la asta se ajunge, de obicei, după nişte ani de conservator. (Intuiţia este o virtute dezvoltată în mod particular la creol, om care a fost obligat să facă totul pe bază de intuiţie, din zorii istoriei sale...) Şi începe să se pună în mişcare maşinăria tragică pe muzică de Darius Milhaud şi Honegger revărsată de megafoane în mod atât de eficient încât Vera – sceptică la început – asistă acum la toate pregătirile cu interes crescând. Fetele, mai ales, au început „să pronunţe" foarte bine, ajungând la o elocuţiune care, fără să facă notă discordantă datorită unui vădit accent local, se situa pe terenul neutru al unei vorbiri clare, fără afectare, străină – şi era un succes remarcabil faptul că reuşiseră – do articularea emfatică a teatrului spaniol tradiţional. Se vedoa degajare, dar nu indiferenţă; gradarea intensităţii, fără îngâmfare sau tirade de efect. Şi era o minune să vezi personajele lui Eschil printre coloane clasice pe un fundal de palmieri, sub zborul lent al unor vulturi chelboşi atraşi, poate, de cadavrelo tragediei, înconjurate de dulgheri negri care sfârşeau să monteze, cu ferăstrăul şi ciocanul, elementele complementare alo decorului, în vreme ce răsunau sfâşietoare bocete în jurul trupului neîngropat al lui Polinice. Şi textul grecesc, auzit de mine do zece ori în aceste zile, îmi apărea surprinzător de actual când îl relaţionam cu anumite evenimente din prezent. Mă gândeam la diviziile Panzer intrând în Franţa, când auzeam corul declamând: „*Oh*! *Ce groază ne-a cuprins auzind zgomotul*, *înfiorătorul uruit al carelor*, *când scârţâiau osiile roţilor*!" Şi Vera mă strângea de mână când: „*Câmpiile ţării mele răsună de tropăitul escadroanelor ce se apropie*, *bubuie şi asurzesc*, *ca un torent de neînvins ce biciuieşte povârnişurile munţilor*. *Şi totul e strigăt şi haos*..." Succesul cu *Cei şapte contra Tebei* a fost atât de mare, încât regizorul, trecând la un

exerciţiu mai dificil, a început să repete *Ifigenia* de Goethe. Şi acum, soţia mea mă privea în ritmul glasului care striga: *„în faţa ta se află fugara ce pe acest ţărm nu cere altceva decât ceea ce i-ai dat*: *ocrotire şi tihnă*." *„Poate să ne fie patrie un pământ străin*?" – întreba fiica lui Agamemnom Şi răspundea Arkas (eu): *„Nu ţi-a devenit mai degrabă patria ta un pământ străin*?" Şi spunea Ifigenia: *„Dar totul în viaţă nu e să respiri liber... O viaţă zadarnică e ca o moarte înainte de soroc...*" *„O vom face utilă lucrând*" – răspundeam eu, uimit de munca acelor tineri, până ieri atât de uşuratici, de petrecăreţi, gata oricând să danseze în sunetul abominabilelor tonomate cu lumini colorate care invadaseră ţara, sau să deguste rom alb ori vechi când era vorba de chefuri, şi care acum treceau de la Elada la peştera lui Segismundo, cu *Viaţa e vis*, înainte de a se hotărî, în chip foarte fericit – hotărât lucru, teatrul lui Molière funcţiona pe toate paralelele – la un *Tartuffe* foarte aplaudat în antologica scenă cu Orgon, ascuns sub masă, şi unde, nu ştiu de ce, nişte versuri mi se păreau o aluzie crudă la fasciştii francezi care îşi puseseră slabele lor speranţe de „a salva cultura Occidentului" în galoanele foarte lipsite de strălucire ale bătrânului vânzător Pétain: *„Ne cărmuieşte o vreme şi un stăpânitor / duşman al înşelăciunii / care, cu marele său suflet, înzestrat cu judecată / îşi pleacă privirea-i dreaptă asupra fiecărui lucru*" – versuri care, bineînţeles, fuseseră eliminate din text, la un moment dat, de Revoluţia franceză... Stimulată de succesul Teatrului Studenţesc ce săvârşise miracolul de a transforma un grup de tineri veseli şi fără griji în eroi ai lui Eschil, Goethe şi Calderon, soţia mea, care observase deja talentul câtorva eleve ale sale, la fel de intuitive în dans ca cele de aici în arta dramatică, a luat inteligenta hotărâre de a monta un balet pe muzica piesei *Carnavalul* de Schumann, ale cărui episoade scurte, diferite unele de altele, erau minunate pentru a face să strălucească nişte balerine începătoare, deşi înzestrate cu un talent natural, dar incapabile încă, fără îndoială, să execute un *Adagio* sau un *Pas de deux*, care cer o mare stăpânire a tehnicii. Şi

astfel, în timp ce Antigona, Toas, regele Tauridei, cu Oreste şi Pilade, Segismundo, Basilio şi Clotaldo, Elmira, Dorina şi Ipocritul se instalau pe Dealul Universităţii, pe Caile 3 din Vedado, au început să se mişte, cât e ziua de lungă, personaje ca Eusebius, Florestan, Chiarina, Estrella, Arlequin, Pantalone şi Colombina, în ritmuri lente sau vioaie, valsuri nobile şi valsuri nemţeşti, aşteptând să se reunească cu toţii în final, în ritmul *Marşului Davidienilor*... *“1, 2, 3... 1 şi 2 şi 3, 1 şiiiî 2 şiii 3... în ritm... Nu-mi rămâne în urmă... Nu ridica umerii... Nu face mutra asta de înmormântare... Şi tu, aruncă scârboşenia aia de gumă de mestecat... Nu putea fi decât invenţie americană... Nu se dansează mestecând chewing-gum... Parcă eşti o vacă rumegătoare... Scuip-o pe fereastră... Vino la centru, acum... încă o dată* Valsul nobil...

— Poziţia... Aşa...”

Dar, în curând, cărţile m-au expulzat din acest frumos *Carnaval*. Nu mai încăpeau, acopereau pereţii, se căţăraseră până la ultimele rafturi ale bibliotecii, în mica încăpere pe care o ocupam lângă studioul de balet. Pe lângă asta, unele eleve nu puteau veni decât spre seară, când eu mă întorceam do Ih Universitate, şi trebuia să intru pe uşa de serviciu ca să nu pnr unul din ăia care se uită la fetele aproape goale – nepoţelolo mele şi diverse prietene de-ale lor – care, când terminau exerciţiile de după-masă (muncind, ca să spunem adevărul, cu un entuziasm şi o stăruinţă neaşteptată pentru mine, din partea unor persoane prematur amestecate cu stupiditatea pe care mamele lor o numeau „viaţă de societate”) se dezbrăcau de colanţii transpiraţi, de ciorapii groşi de lână, de tutuul strâns la mijloc pentru o probă, cu naturala lipsă de pudoare a atleţilor în vestiarul stadionului, ceea ce le făcea să-şi arate, în fuga lor spre duşuri (Vera instalase patru, reducând astfel spaţiul nostru vital), sânii de-abia umflaţi de pubertate, sau sânii ridicaţi şi modelaţi în carne tare, ale celor ce îşi ascundeau, sub un prosop, un adolescent pubis. Era neplăcut că, în fiecare seară, după ce treceam prin bucătărie, trebuia să mă închid într-o

cameră strâmtă, aşteptând să plece ultima elevă. Şi astfel, pentru mai multă comoditate în privinţa programului de lucru al fiecăruia, am făcut rost de genul de locuinţă pe care visasem, încă din adolescenţă, s-o am la Havana: mai multe camere tip vagon, pe o terasă din oraşul vechi, în apropiere de străvechea Piaza de la Capitania General, care, în scurtă vreme au fost transformate într-un foarte plăcut *penthouse*[351], deschis spre intrarea în port, cu vedere spre Morro şi Fortăreaţa La Cabana. în pieţele de vechituri şi la casele de amanet de pe strada Angeles, am găsit un garderob de monumentală construcţie colonială, cu oglinzi mari şi poliţe baroce – făcut parcă să păstreze crinoline – fotolii din lemn de caoba sculptate, lămpi şi candelabre din cristal policrom, şi chiar jilţuri-balansoar desuete ca model, cu funduri împletite din pai şi spătare pirogravate – toate autentice ca stil, pe care stăpânii lor le schimbaseră, poate, cu oribilele trancote „funcţionale" de factură nord-americană sau cu „garnituri de sufragerie", al căror ratat aspect renascentist fusese calificat deja de înţelepciunea critică a omului de pe stradă ca „Remuşcarea spaniolă"[352]... Şcoala avea să funcţioneze, în continuare, în Vedado – studio de lucru, – iar pe acoperişul unui vechi palat aveam să locuim noi, cu spaţiu pentru cele două planşete de desen ale mele, pereţi mulţi unde să pun cărţi, şi terasa, ca să ne invităm prietenii, sau, pur şi simplu ca să aşteptăm faimoasa briză dinspre Cojimar, ce se făcea simţită după salva de tun de la ora 9, sau ca să privim spectaculoasa sosire a marilor vapoare cu turişti, somptuos iluminate, cu o orchestră la prora, ce apăreau din noapte, cu ghirlande de becuri multicolore, înălţându-şi catargele ca nişte gigantici pomi de Crăciun, acoperiţi de podoabe şi lumini, încununaţi cu steaguri şi fanioane ce unduiau în rotiri de reflectoare. „Probabil că oamenii care călătoresc pe vapoarele astea se interesează foarte puţin de război" – spunea Vera. „Cel mai probabil – ziceam eu – e

351 Marchiză (în 1. engl. în orig.).

352 Joc de cuvinte în spaniolă între Renacimiento (Renaștere) și Remordi- miento (remușcare).

că profită de el. Ceea ce pentru unii e motiv de groază, pentru alţii, de obicei, e o afacere grasă.” (In timpul acesta am aflat că, producându-se o bruscă răsturnare a unei situaţii ce mă mâhnise foarte mult, Rusia şi Germania intraseră în război. După o lună, naziştii au ocupat Smolenskul. Şi apoi căderea Kievului – „probabil că au distrus palatele, bisericile lui Jaroslav cel Mare” – suspina Vera. Şi, în august, a început asediul Leningradului...) „Intre *ce este aici* şi *ce este acolo* e un întreg ocean – spunea Vera, văzând că evenimentele mă nelinişteau tot mai mult. Cel mai bun lucru de făcut pe acest ţărm al mării este să lăsăm bătrâna Europă să sfârşească prin a se distruge singură, cu înfruntările şi putregaiul ei. Trebuie să rămânem departe de tragediile ei, iar în materie de tragedii, le prefer pe cele ale lui Eschil şi Goethe, care se joacă la Universitate.” (Acum, în curtea acelor tragedii, se repeta cea a Hecubei plângând pe ruinele Troiei...) Şi, între timp, la Havana a explodat, cu un bubuit de cataclism, ştirea bombardării oraşului Pearl Harbor de către avioane japoneze.

PARTEA A PATRA

...care i le aduc căile vieţii lui; apoi din acelaşi pământ răsar alţii după el.

Iov 8, 19

21

întotdeauna am avut o predilecţie deosebită pentru vechea Calzada de la Reina, al cărei larg drum în urcuş conducea de la statuia Indiencei Havana împodobită cu penaje, aşezată deasupra unei albe fântâni cu patru delfini, la un Rege Carlos al treilea, cu nasul ros de un herpes muşchios, a cărui mantie de hermină din marmură domnea peste un ţinut situat între Globul pământesc din Marea Loggie şi foarte înalta săgeată neogotică a bisericii Sagrado Corazon. Şi, în dimineaţa aceea, mă plimbam cu reînnoită plăcere între Şefa tainică cu sâni frumoşi şi monarhul ce va fi pozat pentru Goya, purtându-i cu mine pe Florestan, Eusebius şi Chiarina – pentru că pornisem spre un magazin de muzică din apropiere, ca să cumpărăm

două exemplare din *Carnavalul* de Schumann de care avea nevoie Vera pentru lucrul ei – când m-am izbit aproape violent de un bărbat (“iertaţi-mă!...w) care, recunoscându-mă, m-a înlănţuit într-o îmbrăţişare strânsă însoţită de viguroase palme pe spate. Desprinzându-mă din această manifestare de efuziune, îndoindu-mâ încă dacă e el sau nu, l-am privit cu bucuroasă uimire: „Ei bine. îmi închipui. Credeai că mi-au pus un smoching de lemn. Ei nu, nu, nu, fratele meu. Uite-mă aici, viu şi dând din coadă. Cu trompetă cu tot.” Credeam, într-adevăr, că Gaspar murise – sau că dispăruse – în marele dezastru al războiului ce fusese *războiul nostru*. Acum însă, în prima cafenea care ne-a ieşit în cale, muzicantul îmi povestea amarele lui peripeţii de *după* – evocate cu simţul umorului şi volubilitatea care îi dăduseră posibilitatea să înfrunte cu încăpăţânare încercările cele mai aprige şi mai umilitoare.

Da. Plecase din Spania cu ultimii soldaţi ai Republicii pentru că, deşi Brigăzile Internaţionale fuseseră dizolvate, dându-se drept andaluz (ceea ce se potrivea mai bine cu accentul şi cu tenul său) şi cu aprobarea şefilor care îl socoteau aproape un compatriot, luptase până în ultima clipă, ascultând la sfârşit, cu un neplăcut sentiment de mânie, agonicul, absurdul discurs lansat din Figueroa de conducătorii guvernului, discurs în care so afirma că nu e totul pierdut şi că încă mai pot visa la o posibilă victorie – auzi, domnule! — pentru că se văzuseră cazuri când Reconquista1 pornise dintr-un mic regat, dintr-un bastion îndepărtat, dintr-un cătun – auzi, domnule! —...După ce-au trecut frontiera, au intrat în scenă nişte senegalezi care, ţinând puştile de ţeavă şi strigând „*reculez*, *reculez*, *reculez*”, de câte ori vreun fugar se îndepărta de drum, au condus turma de zdrenţăroşi, răniţi şi învinşi, în îngrozitorul lagăr de concentrare Argelès-sur-Mer. Acolo au fost obligaţi să doarmă în gropi săpate în nisip. Mâncarea: o cutie de sardele pe zi pentru patru prizonieri. Trei rânduri de garduri de sârmă ghimpată. Şi, cum nu existau latrine şi niciun loc unde să poată fi amenajate, oamenii trebuiau să se uşureze de-a lungul plajei,

punându-şi nădejdea în retragerea valurilor ca să cureţe apa. Dar cum se întâmpla exact pe dos – povestea Gaspar – trăiau în faţa unei mări de excremente, tot mai întinsă, mai densă şi mai puturoasă. Şi, în curând, au început să se întindă râia, puricii, lindenii. Şi au urmat dizenteria, vărsăturile, febra. Şi, cu toate acestea, în acele zile oribile, Gaspar găsise tăria necesară ca să compună un *song*, pe care mi-l cânta acum, acompaniindu-se cu un creion lovit de o zaharniţă: „*Allez*, *reculez*, *reculez*, *reculez* / *à la frontière à Argelès*”[353] [354], repetând de trei ori refrenul „*Liberté*, *Égalité*, *Fraternité*” eu un foarte creol gest ce constă în a ridica degetul mijlociu de la mâna dreaptă, îndoind arătătorul şi inelarul. „Bun; să nu te plictisesc...” Avusese norocul să nimerească într-un lot de latinoamericani care, datorită doamnei Nancy Cunard (eu o cunoscusem la Paris unde frecventa asiduu cercurile suprarealiste), s-a putut îmbarca la Marsilia cu destinaţia Martinica, pe un vapor plin cu refugiaţi, *Capitaine Paul Lemerle* – „unde, în mod cert, călătorea şi poetul ăla breton sau normand, nu ştiu, care locuia sus la «La Cabana Cubana».” „André Breton” – am spus. “Asta; chiar ăsta.” După ce-au ajuns la Fort-de-France, totul fusese uşor. O călătorie în Venezuela la bordul unei goelete al cărei patron era un *tovarăş* (hotărât lucru, *ăştia* aveau un minunat simţ al solidarităţii!) La Caracas a intrat în contact cu alţi tovarăşi – „şi iată-mă aici!” Revenise la meseria lui şi făcea parte din orchestra cabaretului *Montmartre*... Şi acum, era Gaspar cel ce asculta istoria mea. „Deci, te-ai încurcat cu rusoaica aia? încă de la Benicassim îmi spunea mie inima că mai devreme sau mai târziu, tu şi ea...” (Aici, un şuierat uşor, şi gestul de a alătura arătătoarele celor două mâini.) Dar eu îi vorbeam acum de decepţiile mele, de neliniştile mele, de chinurile mele morale în faţa panoramei politice a lumii. Şi în loc de

353 Reconquista este lupta de eliberare de sub dominația maură purtată de spanioli între 718 și 1492.

354 Haideți, înapoi, înapoi, înapoi / la graniță la Argeles (în 1. fr. în orig.).

răspuns, muzicantul mă privea cu o figură exprimând uluiala şi neînţelegerea: „Nu te înţeleg – spunea; nu te înţeleg.” Fiindcă pentru el totul era cât se poate de clar: lucrurile se reduceau la raţionamente foarte simple şi niciodată nu-l încercase îndoiala şi deziluzia. Pactul germano-sovietic fusese un renghi magistral jucat de U.R.S.S. ca să amâne – era un imperativ vital – un război inevitabil cu Germania şi să câştige timp ca să mute şi să pună, la adăpost fabricile de armament, şi să pregătească apărarea ţării. „Şi Polonia?” Mai bine ca jùmàtate din Polonia să fie sovietică, decât *toată Polonia* să fie nazistă... (Acum ne priveam pe deasupra mesei din imitaţie de marmură, unde ni se serviseră cafelele, simţindu-ne uniţi printr-o virilă frăţie ce se naşte între bărbaţi dintr-o prelungită înfruntare cu moartea, prezentă în şuieratul gloanţelor auzit doar de cei ce au trecut printre ele, şi, totuşi, nu eram pe de-a întregul aceiaşi care împărtăşiserăm teribilele riscuri ale unui război. O dată lepădată uniforma, Haina îşi impunea din nou ierarhiile ei, şi foarte burgheze îi păreau probabil reverele mele tari, cămaşa de croială bună, celui ce purta o bluză pe dinafara pantalonilor do aspect foarte popular, cu un şnur în culori vii legat la gât...) „Tu complici lucrurile prea mult – zicea el. Dar, e firesc. Eu sunt fecior de ţăran. Tu eşti din cei *sus-puşi*. Eu am crescut cu pâino muiată în suc de trestie, în timp ce tu aveai o bonă englezoaică ce-ţi aducea la pat *ovomaltina* cu *corn-flaques* şi unt de arahido, din ăla c.are-i plăcea atât de mult americanului Shipman.” Şi acum, renunţând pentru un moment la glumele şi vorbele lui do duh, privea spre stradă, pe deasupra umărului meu, vorbind parcă altcuiva ce se afla în spatele meu: Cei ce intră în lupta revoluţionară dintr-un impuls liric, datorită unui entuziasm do minut, fără să priceapă că devin părtaşi la o acţiune dificilă, prelungită, tenace, ce nu avea să se potrivească întotdeauna cu traiectoria stabilită; cei ce, pentru că „îi dor vremurile” sau pentru că suferiseră o nedreptate pe propria lor piele, cred că vor simţi, în curând, o uşurare – între cuminecătură şi pastila do

aspirină – având un Carnet de Partid, sunt întotdeauna cei decepţionaţi, nu-şi mai găsesc somnul din pricina unor tâmpenii, când se află în faţa unui lucru pe care *nu-l înţeleg – şi nu-l înţeleg pentru că lucrurile* nu se petrec aşa cum ar fi dorit sau ar fi sperat ei. Dar cum, la urma urmelor, adversarii sunt aceiaşi, forţele în conflict îşi reocupă poziţiile şi timpul sfârşește prin a da dreptate celor ce se dovediseră fideli anumitor principii. Cei ce, neavând încredere, îşi închipuiseră, cu puţine luni înainte, că forţa comuniştilor slăbise, că aceştia predau armele, puteau vedea cum luptă acum Uniunea Sovietică împotriva regimului hitlerist. „Da, dar Pactul care v-a costat ieşirea din partid a mii de militanţi, n-a slujit la nimic, în fond şi la urma urmelor, pentru că naziştii sunt deja la Leningrad.” „încă n-au cucerit oraşul.” „Nu-mi mai veni cu un al doilea *Nu veţi trece*!, că unul mi-a ajuns.” „Am pierdut războiul în Spania pentru că ariergarda era măcinată de disensiuni, anarhism şi căcănării. în U.R.S.S. lucrurile or să fie altfel.” „Te felicit pentru optimismul tău... în ceea ce mă priveşte, experienţa din Spania, tristul sfârşit al epopeii Brigăzilor, m-au marcat îndeajuns.” „Pe tine, poate. Dar adevăraţii revoluţionari au suportat înfrângerea şi au continuat să lupte.” „Şi tu crezi că aici, unde până şi scobitorile ne vin din Statele Unite, e posibil să lupţi?” „Oriunde trebuie să lupţi şi de unde nici nu gândeşti sare iepurele. Ceea ce ştiu e că duşmanii noştri de clasă – vreau să spun, *ai mei* – sunt milioane şi milioane, dar în realitate e unul singur. Pentru că întotdeauna este acelaşi. German, italian, franchist *acolo*, yankeu *aici*, toţi sunt o apă şi-un pământ. Fascism, colonialism, *soluţia a treia*, monopoluri, capitalism, latifundiari, burghezi, aceeaşi Mărie cu altă pălărie, tot nişte câini. Şi la ceasul răzbunării sunt turbaţi, cum s-a întâmplat în Spania. Totul e să ştii dacă eşti de partea câinilor sau vrei să sfârşeşti cu ei. Restul e apă de ploaie.” în acest moment, invidiam credinţa nestrămutată a lui Gaspar, pe care marea deziluzie suferită de alţii în război (deziluzie ce se observa chiar la mulţi republicani spanioli recent sosiţi în Cuba şi Mexic) nu o ştirbise deloc. Dacă

pierdea o partidă, începea alta – poate fără să creadă mult într-o victorie apropiată, mă gândeam eu, ci datorită obiceiului de a lupta, dorinţei de *agon*[355], năzuinţei de a milita. Am simţit, dintr-o dată, că soliditatea lui îmi este necesară, pe plan uman, ca să mă eliberez de dureroase îndoieli. Bineînţeles că nu împărtăşeam viziunea lui mult prea simplistă asupra lucrurilor. Dar tăria lui sufletească în faţa dezastrelor făcea să crească stima mea pentru el. Şi eram eu cel care, acum, mă agăţăm de amintirile lui din război, ca să-l văd retrăind pe cel ce fusesem eu în încleştare – când mă simţeam încurajat de o credinţă la fel de solidă ca a lui. Şi îi aminteam nume de locuri unde luptasem amândoi, ca să primesc recompensa de a-l auzi spunând: „în ziua aceea te-ai purtat ca un erou.” Simţind nevoia prieteniei lui, am vrut să mă asigur de ea rostind o frază ambiguă, ce, poate, disimula prost o ruşinoasă rugăminte: „Acum, crezi, probabil, că am devenit un porc de burghez.” „Ei! Să zicem că eşti un om bogat, cu ruşine, boaşe şi oarecare preocupări sociale. Din aceste motive, mai devreme sau mai târziu, dacă lumea ta nu te perverteşte, vei fi alături de noi. O să «aluneci puţin câte puţin» cum cânta un mexican la Benicassim. îţi aminteşti?...”

îmi aminteam atâtea şi atât de mult îmi plăcea să*mi amintesc anumite lucruri, acum, cu cineva care le trăise (şi în faţa căruia nu trebuia să joc rolul de povestitor de călătorii şi aventuri...), încât, din ziua aceea, tovărăşia lui Gaspar mi-a devenit cea mai plăcută dintre toate pe care le doream. Venea deseori la noi acasă, seara, până la ora când începea să lucreze la *Montmartre*, şi lunea – ziua lui liberă – cina cu noi. Şi cum îşi aducea trompeta într-o cutie căptuşită cu catifea purpurie, Vera se putuse minuna, de multe ori, de sonoritatea, claritatea deosebit de sigură, *legato-vl*, frazarea şi isprăvile în registru acut, pe care ni le oferea pe terasă, „ca să se încălzească”, făcându-i, pe oameni să iasă în balcoane: „Petrecere bună” – ne strigau râzând unii vecini ieşiţi în balcoane şi băgăreţi, foarte în

355 Luptă (în 1. greacă în orig.).

ton cu acel cartier vechi din Havana, pe care îl preferam tuturor celorlalte, pentru că avea caracter, stil şi un „spiriduş” – cum ar fi spus Garcia Lorca, ce se plimbase pe sub arcadele din Piaza Vieja... După plecarea lui Gaspar, când nevastă-mea nu se întorcea prea obosită de la şcoala de balet, ne duceam să stăm pe băncile de piatră de pe vechea Alameda de Paula, cu decorul său de operă, cu catarge, odgoane şi şarturi – şi ea se gândea poate la actul al doilea din *Gioconda* sau la corabia în noapte din *Tristan*, în timp ce eu îmi aminteam de *Bounty*, de *Marfa Celeste* şi chiar de temerile lui Benito Cereno[356], odihnindu-ne în calmul clipocelii şi al izbiturilor potolite ale vâslelor, după agitaţia de fiecare zi, în înfruntarea cu ocupaţiile noastre cotidiene, mai sus de Paseo del Prado care, conducându-ne de la oraşul vechi la oraşul nou, ne impunea alt ritm... Şi ne întorceam acasă în liniştea lungilor străzi pustii, unde becurile de pe stâlpi colorau în albastru plumburiu un asfalt ce restituia sub formă de dogoare încărcătura lui de. soare, sau, legănate de briză, făceau să strălucească în schimbătoare scânteieri, marile boluri de sticlă, pline cu soluţie de permanganat şi albastru de metil, ale unei bătrâne farmacii care expunea în vitrină un respingător trofeu: o tenie cu cap de balaur răsucită într-un flacon tubular...

Aici, unde nu erau cunoscute reclamele luminoase, noaptea era mai noapte, în jurul colosului de piatră al Catedralei scufundate în tăcere şi a Palatului Nunţiaturii, cu curtea sa interioară, cu palmieri adormiţi. ’

Uneori, Gaspar şi Vera vorbeau despre muzică. Ea credea în valenţele ecumenice ale folclorului sonor ca factor de înţelegere între popoare: dacă în secolul al XlX-lea melodiile ruseşti invadaseră Europa; dacă mai târziu, ritmurile ungureşti şi ţigăneşti, graţie lui Liszt şi Brahms...; dacă spre 1900, orchestrele ţigăneşti...; dacă zece ani după asta, tangoul argentinian...; dacă mai de curând, voga universală a jazului, şi acum, a muzicii cubaneze etc. etc., asta demonstra că... „Că melodiile

356 Protagonistul nuvelei omonime de H. Melville.

ruseşti pătrundeau prin concertele simfonice; că ritmurile ungureşti fuseseră folosite de nişte mari compozitori; că ţiganii erau minunaţi violonişti, că argentinienii din Buenos Aires sunt nişte superbi cântăreţi la *bando-neon*, iar saxofoniştii şi trompetiştii nord-americani nişte instrumentişti extraordinari" – afirma Gaspar, peremptoriu. Muzica populară, aşa cum e şi cum se cântă în locurile ei de baştină, nu interesează pe nimeni din afara mediului ei propriu. ("Nimeni nu se apucă să sufle o oră într-o *quena*[357] andină, dacă nu apare un Luis Armstrong al *quenei* şi, în acest caz, *quena* nu mai e *folor*.") Muzica noastră cubaneză se răspândise peste tot datorită calităţii interpreţilor ei *profesionişti*. „Şi dansul?" „Acelaşi lucru. Dansul *fo-loric*, văzut în ambianţa proprie, e minunat. Dar îl aduci pe scenă, constaţi că e lung, se repetă, e monoton. Ca să-l reprezinţi într-un teatru, trebuie să-l împodobeşti, să-l încadrezi, să-l faci să suporte lumina reflectoarelor. Şi-atunci nu mai e *fo-lor*. Devine o artă interpretată la nivel de artă. Şi înşişi dansatorii, dacă te-ai dus să-i cauţi la dracu-n praznic, unde s-au născut şi au crescut, devin profesionişti, şi atunci totul e diferit... Nu se poate dansa într-un teatru cum se dansează *acolo*" Şi arăta spre'celălalt ţărm al portului, referindu-se, pe un ton oarecum misterios, la anumite ceremonii şi religii sincretice, ceremonii cu muzică şi dansuri ce se desfăşurau, din când în când, la Regla şi Guanabacoa, de Sfântul Lazăr, de Sfânta Barbara şi, în mod deosebit, în ziua Fecioarei de la Caridad del Cobre. Existau şi acei *abakuă1*, cu fantasticii lor „drăcuşori" de obârşie *yoruba*, ale căror costume le văzuse Vera în nişte gravuri a doi artişti din secolul trecut – Miahle şi Landaluce – pe care i le arătasem eu. Ea ar fi vrut să asiste la una din aceste ceremonii, ca să înceapă un studiu despre dansurile noastre folclorice. „N-o să iasă nimic dacă asişti la una din ele – era de părere Gaspar. E atâta lume care se înghesuie acolo că de-abia îi vezi pe dansatori. E o îngrămădeală de mama dracului. Şi pe urmă, prezenţa unei albe ca tine, de tip pe jumătate

357 Instrument de suflat, un tip de flaut folosit de indienii din Anzi.

polonez...” „Mulţumesc...” „Vreau să spun – ai înţeles! — care nu e de aici, i-ar ului. Există un singur loc unde ai putea vedea ceva...” Şi în acest loc a sosit într-o noapte, după ce am traversat golful cu şalupa „*Nicolăs Lenin*” şi am luat un autobuz la Regla, din faţa unei cârciumi mexicane zugrăvită în culori de *sarapet*, mirosind a tequila şi *guacamole*[358] [359], al cărei tonomat patriotard şi şovinist răspândea glasuri de *mariachis*[360] în tânguieli de romanţe proslăvind oraşele Jalisco şi Penjamo... Locul respectiv era casa unui muzicant negru, cântăreţ şi pianist – i se spunea Boia de Nieve – acum în turneu prin America de Sud, şi, care, în absenţa lui, lăsa porţile deschise celor care vroiau să organizeze petreceri familiare, în patio, sub supravegherea deloc stânjenitoare a unei mame bătrâne, acum agitându-se în faţa unei vetre late, ocupată să pregătească nişte *olletas*[361], din care pricină umbla în lung şi-n lat prin bucătărie, în pas de dans, adăugând lovituri de lingură în cratiţe şi tigăi la concertul instrumentelor de percuţie ce se organizau afară. Pentru că, deşi totul începuse ca orice petrecere niţel ţărănească, cu femeile aşezate cuminţi în cerc în jurul bătăturii pentru dans, tobele începuseră să bubuie deja, lovite de bărbaţi vânjoşi cum rar întâlneşti, care, în timpul zilei lucrau ca docheri în port. Şi în curând s-a ajuns la un contrapunct de lovituri seci, spaţiate sau repetate, accelerate, sincopate, unduitoare, simetrice în intensitate, asimetrice în ritm, şi, cu toate acestea, integrându-se într-o unitate, care se însumau asemeni vocilor într-o fugă, într-un *tot* coerent şi structurat de un instinctiv simţ al echilibrului. încetul cu încetul s-au format perechile, ieşind la mijloc, dar spre marea uimire a Verei, aceste perechi nu se ţineau în braţe,

---

358 Abakuă, ca și arară, congo, lucumi etc., comunități africane din Cuba ale căror nume sunt, de fapt, denumirile regiunilor din Africa de unde provin.

359 Salată de aguacate.

360 Mariachi, cântăreț și instrumentist mexican; lăutar.

361 Olleta, mâncare din zona caraibiană, din porumb, carne de pasăre, sare, oțet, zahăr nerafinat și cuișoare.

iar bărbaţii nu încercau să se frece de femei – cu un adaos de *cheek to cheek*[362] cum se întâmplă la dancingurile europene. Aici – şi asta o mira – oamenii *dansau ca să danseze*, pentru plăcerea de a dansa, pentru bucuria de a dansa, cu o asemenea lipsă de gânduri ascunse încât chiar mişcările umerilor, ale coapselor, contorsiunile corpurilor, intenţionatele urmăriri ale femeii care, agilă, ferindu-se cu iscusinţă de propriu-i trup, eschiva cu o piruetă ştrengărească o prea mare apropiere de bărbat, în ritmul coapselor sale, conservau puritatea anumitor rituri antice, unde simulacrele erotice ale fecundităţii se supuneau legilor unei armonii trupeşti ce era, la rândul ei, acţiune semnificând o anumită religiozitate primordială. A urmat o pauză, în care din bucătărie au ieşit aromitoare şi puse în valoare de un ardei iute de mama focului acele *olletas*, şi după conciliabul între Gaspar şi oamenii de la tobe, Vera a fost aşezată pe un taburet de onoare, în faţa femeilor grupate în fundul curţii. „Fii atentă – a anunţat Gaspar. Or să facă ceva ce nu se face pentru nimeni: or să-ţi scoată un «drăcuşor» *abakuă*, dar fără veşminte – fără *saco* pentru că astea sunt pentru alt tip de sărbătoare.” Au răsunat tobele din nou – deşi cu ritmuri complet diferite de cele dinainte – şi, dintr-o dată, purtat parcă de un miraculos impuls giratoriu, învârtindu-se pe piciorul stâng, în timp ce dreptul, la nivelul pământului, schiţa vertiginoase piruete, un dansator a străbătut curtea într-o viteză uluitoare, înţepenind brusc în faţa Verei, vertical şi imobil ca o statuie, cu picioarele lipite şi strângându-şi încheieturile mâinilor în mâini. Şi apoi, au urmat prefăcute atacuri contra celor prezenţi, urmăriri ameninţătoare a unuia sau a altuia, ca să so oprească brusc în faţa celui ce nu se dăduse un pas înapoi, făcând gestul de a-l lovi în cap cu un ciomag imaginar, până co, revenind la poziţia iniţială, dansatorul s-a întors în încăperea de unde ieşise, dispărând, parcă absorbit de vârtejul propriei umbre. Vera, stupefiată de forţa celor văzute, a început să aplaude. „Lasă – i-a spus Gaspar. Asta nu-i un *show*. Acum vino

362 Obraz lângă obraz (în 1. engl. în orig.).

partea cea mai frumoasă, ceva ce se vede foarte rar: un dans *arară*...” Patru bărbaţi s-au aşezat în punctele cardinale ale locului. Şi, dintr-o dată, au început să sară, să sară fără grabă, unul după altul, fără grabă, parcă fără efort, săltaţi parcă de o trambulină invizibilă, şi fiecare săritură era mai înaltă decât cea dinainte, însoţită de o mişcare a coatelor şi a antebraţelor împinse în faţă. Săriturile pe verticală erau tot mai lungi acum, cu căderi tot mai scurte, astfel încât, de-abia ce atingeau pământul şi ţâşneau iarăşi în sus. Şi a sosit clipa miraculoasă, incredibilă, în care cei patru bărbaţi *au plutit*, literalmente, în spaţiu, fără contact aparent cu pământul. „Asta-i *levitaţie*, ce mama mă-sii!” – a strigat Vera, folosind prima oară o vorbă urâtă în prezenţa mea. Cu fruntea încinsă, cu obrajii roşii, transportată, uluită, privea spectacolul, ducându-şi, uneori, mâinile la tâmple, într-un gest ce însemna la ea doar, supremă admiraţie. Şi ar fi vrut ca spectacolul acela să continue toată noaptea, dacă dansatorii, după ce atinseseră limita posibilă a levitaţiei lor, n-ar fi revenit, pe neaşteptate, la nivelul nostru, epuizaţi de efort, cerând nişte rom tare, rom alb, vârtos, nu ca să-l bea, ci ca să-şi frece cu el piepturile şi umerii lucind de sudoare. Şi petrecerea a revenit la stilul normal de veselă întrunire familiară şi puţin provincială, fără să se mai ofere nimic nou privirilor noastre. „Hai să mergem – mi-a spus Vera. Asta nu mai e interesant după ce-a fost înainte. Faţă de ce-am văzut, faimoasa săritură din *Spectrul trandafirului* e un vax; *Icarii* lui Lifar, o porcărie...” Şi, pe când traversam din nou golful la bordul şalupei *Nicolăs Lenin*: „Dacă Nijinski[363] ar fi avut asemenea balerini, prima lui coregrafie la *Ritualul primăverii* n-ar fi fost eşecul care a fost. *Asta* cerea muzica lui Stravinski: dansatorii din Guanabacoa, nu blegii şi efeminaţii din baletul lui Diaghilev...” Am ajuns la Muelle de Luz, a cărui faţadă verde-negricioasă de bronz muşcat de salpetru, contrasta cu grilajul de fier, vopsit în alb în stil

363 Vaslav Fomici Nijinski (1890-1950), balerin și coregraf rus; cel mai mare dansator al epocii sale.

New Orleans al clădirii Companiei Transatlantice Spaniole. Am pornit pe jos pe Caile de los Mercaderes, paralelă sau perpendiculară pe altele, ale căror nume se asociau întotdeauna, pentru mine, cu amintirea lui Goya sau a lui Valdes Leal: Caile de la Obrapia, del Inquisidor, de la Amargura, care într-un colţ păstra o cruce mare, vestigiu, poate, al unui drum al crucii al procesiunilor din Săptămâna Mare. Vera se mira că nicio femeie nu participase la dansul *arară* – dacă nu cu sărituri, cel puţin învârtindu-se în jurul dansatorilor. „E un dans de bărbaţi – a spus Gaspar – pentru că are caracter religios." In multe alte dansuri pe care le-a pomenit, sau în cel ce deschisese petrecerea (care nu era decât o rumbă, dintre cele mai obişnuite), femeile dansau în rând cu bărbaţii, pentru că, prin însuşi caracterul lor, erau dansuri de petrecere. „Dar... în cele de origine religioasă? Nu există nici măcar o excepţie?" Ba da. în ceremonialul de iniţiere *abakuă* – reminiscenţă a unei foarte vechi tradiţii africane – se evocă înfiinţarea Sectei, într-un gen de dramă mimată a cărei desfăşurare, reprezentată de Trei Mari Şefi şi un Vrăjitor, culmina cu jertfirea unei femei numită Kasikanekua – „pentru că era posesoarea unei Taine ce nu putea fi dezvăluită nimănui şi nicio femeie nu e în stare să păstreze un secret." „Dar adevărul e că femeia dispare la timp – povestea Gaspar, râzând – şi în locul ei este sacrificată o capră albă." Eu citisem o carte despre cultul *vodu* din Haiti, unde se vorbeşte de o practică foarte asemănătoare: noua iniţiată, *hounzikanzd*, îmbrăcată în alb, este jertfită într-un ritual de substituire ce se săvârşeşte prin înjunghierea unei capre. „Femeile participă şi la ritualurile sacre, când sunt invocaţi sfinţii – mai degrabă acei *orishas* – care sunt şi de *aici* şi de *acolo*." „Nu înţeleg" – spunea Vera, „Adică, au o dublă personalitate. Fecioara din Regla este şi *Ochiin*; Fecioara de la Caridad del Cobre *este de asemenea Yemayă*; Sfântul Lazăr *este de asemenea Babayu Aye*; Sfânta Barbara – şi aici lucrurile se complică fiindcă devine bărbat – *este de asemenea Shango*. „Un Shango – am zis – de culoare roşie caro poartă o mitră

stranie în formă de secure cu două tăişuri – şi întotdeauna mă mir, când îmi amintesc că o secure dublă, identică cu cea pe care o vedem în altarele de aici, era, în cultura minoică, simbolul regalităţii, atributul lui Minos. Mă apucă ameţeala când mă gândesc că orice femeie din Regla participând la astfel de ritualuri s-ar putea proclama «Fiica lui Minos şi a lui Pasiphae», ca eroina lui Racine" – am încheiat râzând. Vera, însă, nu râdea. După ea, în noaptea aceasta, la Guanabacoa, atinsesem, ca să spunem aşa, miturile cele mai vechi ale omenirii. *Dansul vertical*, dansul bărbaţilor care sar, însoţise întotdeauna ceremoniile de adorare a soarelui. Cât despre ceea ce povestise Gaspar în legătură cu jertfirea unei fecioare – sau a unei femei – cu respectivul mecanism de substituire, era la fel cu sacrificarea Ifigeniei, oferită de Agamemnon ca holocaust zeilor şi făcută nevăzută, în ultima clipă, de Artemis, în vreme ce o căprioară albă – *acolo* era o căprioară şi nu o capră – era înjunghiată de jertfitor. „în poveştile astea, întotdeauna o femeie cade mesa" – a zis Gaspar râzând. *Cade mesa*, asta era expresia, după Vera; aşa cum căzuse mesa Jefte „cea care dansa atât de veselă în sunetul tamburinei", jertfită de tatăl ei ca să obţină victoria asupra amoniţilor. La fel ca Afrodita care, vărsându-şi sângele ca să-l elibereze pe Adonis din negura unei lungi nopţi, a făcut să se nască trandafiri roşii în toată lumea. „Ca o «fecioară aleasă», la care mă gândesc acum; sângele ei fusese necesar ca zeii să fie favorabili unei noi germinări..." Ajunsesem acasă. Vera a mai întrebat dacă nu se întâmplă ca o femeie – una singură – să aibă un rol principal într-un dans ritual. „Ba da. Se-ntâmplă. Cu cele în care *s-a pogorât un sfânt*" „Şi un marxist crede în asta?" – am întrebat cu rea intenţie. „Eu nu cred. Dar spun ce spun ei. E sugestie, farsă sau ce vreţi. Ele însă, tot învârtindu-se, agitându-se, rotindu-se, în ritmul tobei, ajung să fie cuprinse ca de nişte convulsii, se zvârcolesc, sar, se tăvălesc pe jos, zicând că un sfânt – Shango, Obatală, oricare – li s-a vârât în trup. Barbarie şi superstiţie, dar asta e." Şi asta e ceva foarte vechi şi foarte

de demult, spunea Vera: e clasica „cădere în transă” a sibilelor, a inspiratelor, a prevestitoarelor, a celor fornicate de diavol... I-am strâns mâna trompetistului, într-o prelungită despărţire: „Noapte bună, Gaspar. Mi-ai arătat multe – a zis nevastă-mea. Aici s-ar putea monta un *Ritual al primăverii* cu oameni ca cei pe care i-am văzut dansând. Cu ceea ce au în ei, cu simţul lor al ritmului, ar rămâne puţine de făcut. Ar înţelege foarte repede ritmica lui Stravinski şi s-ar naşte un balet realmente supus impulsurilor elementare, primordiale, foarte diferite de capriciile coregrafice pe care le-am văzut până acum. Nijinski era prea preţios, Mărie Ramberti1 prea dalcroziană, ca să poată pătrunde, în mod spontan, până la esenţele prime ale muzicii şi ale dansului... Cât despre *Dansul sacru*, trebuie să semene cu ceea ce spui tu când vorbeşti de femei posedate de un *sfânt* isterie extatică şi isterie în gesturi, dusă la paroxism.” „Ascultă... Tu ai intenţia să montezi acest balet la Havana?” „N-am nicio intenţie. Gândesc, vorbesc. E un stil de muncă.” „Atunci e bine, pentru că dacă ajungi să montezi baletul ăsta...” „Ce-ar fi?” „N-ar veni nimeni, pentru că ar fi un balet de negri. Şi dacă te apuci să faci un balet cu negri, şcoala ta se duce de râpă, pentru că elevele tale din *high*[364] or să-ţi pună cruce.” „Aşa de rasişti sunt compatrioţii tăi?” – m-a întrebat Vera. „Uite ce – i-am spus, deschizând uşa grea, ghintuită a casei noastre – ar fi mai bine ca, deocamdată, să continui cu *Carnavalul* de Schumann.” „Da. E preferabil” – a zis Gaspar. Şi „e preferabil” a mai repetat, ca un ecou al propriei sale voci, îndepărtându-se în noapte, spre Castillo de la Fuerza cu crenelurile şi merloanele sale.

22

Lucrurile mergeau prost în Pacific când, în august ’42, a început bătălia Stalingradului cu un evident avantaj de partea naziştilor. Leningradul, asemeni unui oraş din timpul războaielor punice, suferea ororile unui asediu

364 Myriam Ramberg, cunoscuta sub numele de Mărie Rambert (1888-1982), balerină britanică de origine poloneză. A lucrat cu Nijinski la pregătirea baletului Ritualul primăverii.

clasic ce avea să sfârşească prin a-l înfrânge, epuizat şi secătuit. Şi totul părea pierdut pentru Apusul Europei când nemţii au ocupat aşa-numita „zonă liberă” din Franţa şi se apropiau de Pirinei, intensificând totodată bombardamentele asupra Londrei, a cărei catedrală Sfântul Pavel fusese văzută de toată lumea arzând ca o torţă, într-o impresionantă fotografie foarte difuzată, ce ar fi putut ilustra momentul când a fost ruptă a Şasea Pecete din Apocalips, când, sub o ploaie de aeroliţi incandescenţi, „împăraţii pământului, domnitorii, căpitanii oştilor, cei bogaţi şi cei puternici, toţi robii şi toţi oamenii slobozi s-au ascuns în peşteri şi în stâncile munţilor” – adică în întunecoasele, umedele şi labirinticele galerii ale *Underground^vlvd*... Pe de altă parte, era evident că existau deja submarine germane în apele Mării Caraibilor, şi se spunea chiar – niciodată nu s-a ştiut dacă povestea fusese realmente adevărată – că, într-o noapte, mai mulţi ofiţeri nazişti, în uniformă de paradă, îşi făcuseră apariţia într-un cătun de coastă din Cuba. Şi cu neobrăzată-temeritate băuseră câteva pahare în singura cârciumă din partea locului, întorcându-se apoi la barca lor de cauciuc şi pierzându-se în noapte, înainte de a putea fi anunţate – acolo nu exista telefon – autorităţile cele mai apropiate. Germania transmitea poliloghii radiofonice în spaniolă, între zeflemitoare şi ameninţătoare, contra „simpaticilor cubanezi” (*sic*) care îmbrăţişaseră cauza aliaţilor, prevenind că acum dispune de avioane cu o asemenea autonomie de zbor, încât, în curând, acestea vor fi în măsură să atingă oraşele noastre, şi să nu fim atât de ingenui încât să credem că un sistem de camuflaj ne-ar fi de vreun folos, căci, pe baza unor calcule făcute cu mult timp în urmă, „ne vor bombarda în timpul zilei” (*sic*). (Crainicul acestor emisiuni – vocea, tonul, accentul nu lăsau loc nici unei îndoieli – era „bălaiul” Hans...) Puteai crede că se instala deja Mileniul Svasticii, cu trupele ei triumfătoare pretutindeni, şi Rommel care anunţa că va aştepta foarte apropiatul An Nou la Cairo. Hitler înceta să mai fie sângerosul histrion din caricaturi, ca să devină un

îngrozitor Bici al Războiului al cărui şfichi ţintea deja spre ţiţeiul din Baku şi din Orientul Apropiat, unde Armatele din Nord vor face joncţiunea cu Armatele din Sud, împlinindu-se astfel cu-adevărat – teribil de adevărat – ceea ce îşi imaginase Rabelais, ca să-şi facă cititorii să râdă, când schiţase faimosul Plan al Campaniei lui Picrochole[365]... Dar a sosit luna decembrie şi bătălia de la Stalingrad continua, aprigă, tenace, supraomenească. Şi atunci s-a născut marea speranţă şi toate privirile s-au întors spre Uniunea Sovietică, în timp ce se anulau rezervările de mese făcute de Rommel la *Hotel Shepherd*, ca să-şi ospăteze ofiţerii, pe un fundal cu Nil, Piramide şi chiar surâsul Sfinxului, pentru cine se încăpăţâna să-l vadă, ridicându-se în vârful picioarelor. Se trăia în funcţie de bătălia Stalingradului pentru că, aici, armatele naziste întâmpinau, pentru prima oară, o rezistenţă nemaiîntâlnită în alte locuri, şi, pentru burghezia cubaneză, acest caz punea o dificilă problemă de conştiinţă: trebuia să cânte în cor tot timpul *Remember Pearl Harbor*, în chip de ecou antifonic la sloganul momentului, în vreme ce, în sinea sa, se ruga în formula colaboraţioniştilor francezi: „*Mai bine Hitler, decât comunismul*.” „Lumea e nebună – zicea mătuşă-mea – nebună, nebună, nebună... Totul e cu fundu-n sus.” *Cu fundu-n sus*, o înţelegeam foarte bine, pentru că printr-o operaţiune do forţe deconcertante, Statele Unite deveniseră aliatul U.R.S.S... Şi se petrecea un lucru miraculos, nemaivăzut vreodată: General Electric, General Motors, International Harvester, Marile Agenţii de Publicitate, firmele Libby, Heinz, Swift, Supa Campbell, Săpunul Palmolive, Procter and Gamble, Marile Paste de Dinţi, Marii Detergenţi, Marile Compoturi de Caise, Marile Sosuri la Borcan, Marile Analgezice – chiar şi Aspirina Bayer care, ca prin farmec, îşi schimbase numele nemţesc cu cel de *Sterling* – patronau costisitoare programe de radio cu multe *sound effects1* (pe care le furniza discoteca specia-lizată *Gennef*) de bombardamente, avioane, şuierat de gloanţe, tir de mitralieră, explozii, surpări şi strigăte, în

365 Personaj din Gargantua, tipul comic al cuceritorului stil Pirus.

care se exaltau virtuţile de luptători, îndârjirea, eficienţa demonstrată – patriotismul, într-un cuvânt – al eroicului ostaş sovietic. Şi, cu toate acestea, în conversaţii în care Rusia continua să fie Rusia şi nu i se spunea niciodată „Uniunea Sovietică”, apărea, de obicei, deşi mai mult insinuantă decât bine conturată, Fantoma (nu cumva aceeaşi ce apare în paragraful iniţial a unui celebru *Manifest*[366] [367]) unui Pericol care, mâine, ar putea ameninţa vechea, frumoasa, admirabila noastră Cultură Occidentală, moştenitoare a Culturii Elenice, a Culturii Latine, cu magnificele, nepieritoarele ei Libertăţi – atât de bine ilustrate, îmi spuneam eu, de moartea lui Socrate şi de moartea lui Seneca. Valorile Occidentului! Libertăţile Occidentului! Printr-un tulburător paradox, toate acestea erau apărate la Stalingrad. Dar – şi asta nu se spunea încă în editorialele din *Diario de la Marina*, deşi mulţi o gândeau – deie Domnul să ajungă americanii la Berlin înaintea ruşilor. Pentru că, dacă s-ar întâmpla invers, era foarte probabil, fir-ar al dracului să fie! (gândea Contesa) ca Civilizaţia Occidentală să se ducă pe apa sâmbetei... Şi, cam aşa stăteau lucrurile când, la începutul lui ianuarie, m-am hotărât să fac o călătorie de două săptămâni la New York. Studiile mele de arhitectură progresaseră mult. Dar, ca să-mi completez necesarele cunoştinţe tehnic primite în Universitatea noastră, aveam nevoie de cărţi, reviste, texte de specialitate – de negăsit la Havana – care să mă pună la curent cu multe lucruri, restabilind astfel o legătură ruptă din clipa când, din iubire pentru Ada – care fusese, pentru mine, Botezul Femeii – dezertasem din atelierul lui Le Corbusier ca să mă dăruiesc cu trup şi suflet Celei ce îmi era mai utilă pentru a deveni conştient de condiţia mea de Bărbat decât toate textele filosofice citite până atunci. Pe de altă parte, elevele de la Şcoala de balet erau aproape pregătite să interpreteze acceptabil *Carnavalul*, ce avea să se reprezinte la *Teatro Auditorium*, şi Vera avea nevoie de o partitură pentru orchestră pe care o ştia, şi care putea fi

366 Efecte sonore (în 1. engl. în orig.).

367 Aluzie la Manifestul Partidului Comunist.

cumpărată de la o editură americană, şi ar fi fost nesigur s-o cerem printr-o scrisoare, căci, în aceste vremuri de război, cu justificata lor psihoză a spionajului, acest tip de trimiteri întârzia enorm de mult, muzica, în mod particular, trebuind să treacă prin diverse servicii ale cenzurii, pentru că muzica – în păienjenişul ei de optimi, treizecidoimi, şaisprezecimi, bemoli, becari şi dubli bemoli – inspira o neîncredere deosebită specialiştilor yankei în coduri.

Şi astfel, cu aceste intenţii am sosit la Miami (Mayarm, zice mătuşă-mea) într-o zi friguroasă, cu vânt, apăsătoare, după ce primisem „botezul aerului" la bordul unui avion al companiei Panamerican, cu nişte superbe stewardese (şi de la acea călătorie, cred eu că datează *fixaţia* mea pentru toate stewardesele din lume, mereu atente la solicitări, zâmbitoare şi docile, cum ar vrea, în fond, fiecare să fie soţia lui..), deşi în timpul zborului avusesem o decepţie: ferestrele erau acoperite cu nişte bucăţi de mică galbenă, menite să-i împiedice pe pasageri să poată observa de sus, în timpul scurtului drum, anumite „mişcări de nave"... După ce am dormit în primul hotel confortabil ce mi-a ieşit în cale, am luat trenul, fiindcă fusesem prevenit că zborurile Miami-New York nu sunt întotdeauna plăcute din pricina tulburărilor atmosferice şi a furtunilor electrice ce se iscau, de obicei, în aria celestului şi constituţionalului firmament al Washingtonului. Şi trebuie să spun că, încetul cu încetul, m-am simţit cuprins de o anumită „atmosferă de război", deşi foarte diferită, bineînţeles, de cea pe care o încercasem în Spania, în faţa apropiatei prezenţe a inamicului şi a ameninţării bombardamentelor zilnice. Aici, datorită distanţei, războiul se traducea în imagini. Pe coperţi şi în ilustraţiile din *Saturday Evening Post*, graficianul Norman Rockwell ne înfăţişa scene înduioşătoare cu familii emoţionate şi bucuroase de întoarcerea neaşteptată a unui fiu, combatant în Pacific; sau fierăria dintr-un sat unde un tânăr, veteran a zece bătălii, îşi povesteşte isprăvile unui grup de ţărani uluiţi; sau un recrut care, înainte de a pleca, priveşte portretul

unui strămoş, cu tricorn şi decoraţii, erou al bătăliei de la Yortktown; şi mama, mândră de feciorul ei în uniformă, şi zâmbetul etern al infirmierelor, şi bătrânii care comentează ştirile din ziar – totul, pe fondul unor marşuri difuzate la megafoane, printre care, unul, foarte energic într-adevăr, de George Gershwin. Dar se mai vedeau şi altele, destul de scandaloase: pe lângă fabrici, ce scoteau fum prin toate coşurile, zi şi noapte, producând material de război, un anunţ destinat patriotismului călătorilor, în timpul scurtei opriri în câte o Gaură-de-Şoarece: CA SĂ UIŢI DE PEARL HARBOR, VINO LA JOHNNY¢S BAR... Şi, lângă o imagine ce putea să încurajeze în egală măsură un război drept sau unul nedrept, în vagonul restaurant mi se înfăţişa tabloul unor soldaţi beţi, care îşi băteau joc pe faţă de ofiţerii lor, iar aceştia, încruntaţi şi fără posibilitatea de a-şi impune respectul sau de a cere o pedeapsă, trebuiau să suporte cu stoicism, înfrânându-şi mânia, onomatopeele porcoase şi gesturile obscene cu care îi copleşeau viitorii subordonaţi, când treceau prin faţa lor. în dreapta şi stânga căii ferate, se vedeau panouri cu reclame prin care, pretinzând că astfel contribuie la menţinerea moralului războinic, produsele dintotdeauna îşi trâmbiţau binecunoscutele virtuţi, cu singura diferenţă că, acum, sloganurile cu vechiul conţinut erau însoţite de formule belicoase, iar acolo unde îşi arăta chipul surâzător o sportivă fericită, acum, îşi arăta chipul, nu mai puţin surâzător, un *marine1* copleşit de deliciile unei coca-cola sau ale mestecatului unui chewing-gum. Nimic din toate astea nu avea dramatismul unor afişe spaniole republicane, magnific realizate în intenţiile lor. Unul singur, totuşi, mi-a atras atenţia prin factura şi stilul insolite: un bărbat, îmbrăcat în negru, ca trecătorii lui Magritte, cu capul vârât într-o cagulă de condamnat, cu cătuşe de fier la mâini, în faţa unui zid de cărămizi roşii, pictat cu minuţiozitate suprarealistă, sub un cer foarte asemănător cu cele ale lui Yves Tanguy[368] [369], aştepta ca

368 Soldat din infanteria marină (în 1. engl. în orig.).

369 Yves Tanguy (1900-1955), pictor francez suprarealist, stabilit în

plutonul de execuţie să tragă asupra lui. Şi dedesubt: THIS IS NAZI BRUTALITY[370]. Şi o telegramă, la scară uriaşă, anunţând distrugerea localităţii Lidice... „Se simte prezenţa discipolilor lui André Breton” – mi-am zis, ştiind că unii dintre ei se află la New York, unde marele maestru al miracolelor lucra cinstit pe post de crainic pentru emisiunile în franceză, la un studio al NBC-ului... Şi adevărul e că m-am crezut iarăşi în Montparnasse-ul anilor ’30 – a trecut atât de puţin timp, şi totuşi, atât de mult de-atunci! — când, după ce l-am căutat pe Gian-Carlo Porta, muzician italian, fost combatant în „*Garibaldi*”, care acum lucra la departamentul de sincronizare-film al Muzeului de Artă Modernă, ne-am dus împreună să mâncăm în vesela pivniţă de la *Gran Ticino*, un restaurant italienesc de pe Sullivan Street. Aici se aflau Sandy Calder şi Anaâs Nin şi Man Ray şi Virgil Thompson şi Luis Bunuel, mai ales, cu dare stătusem mult de vorbă în perioada când a turnat *Câinele andaluz* şi *Vârsta de aur*. Am aflat că Masson, Lipschitz şi Zudkine locuiau şi ei la New York. Şi i-am telefonat lui Ferdinand Léger care, într-un vast atelier situat în centrul oraşului, era cufundat în realizarea unei serii de tablouri de mari dimensiuni, unde apăreau personaje adunate în ciorchini, cu picioarele în sus şi capul în jos, suspendaţi, parcă, în spaţiu, cărora le spunea *Les plongeurs*... Se vorbea puţin despre război în această lume, evitându-se un subiect de conversaţie care îi chinuia pe cei mai mulţi. Fiecare se ocupa, cu o înverşunată tenacitate, de ceea ce îl interesa direct, ca un reflex de apărare organică şi morală în faţa unei nelinişti care renăştea în ei, în fiecare dimineaţă, când citeau ziarele. Man Ray continua să lucreze cu aparatele de fotografiat şi cu pensulele sale, călăuzite încă de nostalgiile istoricei expoziţii de la *Armory Show* şi ale primelor scandaluri iscate de suprarealism; Anaâs Nin se scufunda în *Jurnalul* său în nenumărate volume; Sandy Calder îşi completa trupa circului său cu personaje din sârmă, adăugând

S.U.A.

370 Aceasta este brutalitatea nazistă (în 1. engl. în orig.).

echilibrişti pe frânghie, contorsionişti, foci dresate şi dansuri din buric, la ansamblul său nostim articulat, care pornea la plimbare, în unele seri, spre marea plăcere a prietenilor săi, în ritmul *Marşului gladiatorilor* de Fusic. Cât despre Marcel Duchamp, poate spiritul cel mai original al epocii – a cărui *Mireasă dezbrăcată chiar de celibatarii ei* era lucrarea ce stătea la baza atâtor şi atâtor opere contemporane – părea că e pasionat exclusiv de jocul de şah... Adevărul, însă, era că munca şi tăcerea nu constituiau decât resurse pentru a depăşi zbuciumul tuturor în vâltoarea unei îngrozitoare realităţi ce zguduia şi răsturna toate valorile epocii, obligându-le să se exileze dintr-o Europă pe care o regretau mult – după ce o calificaseră deseori drept „continent inutil" – acum, când pentru ei devenise un meleag interzis. în vreme ce minţile cele mai luminate din Spania republicană erau împrăştiate prin oraşe din Statele Unite, Mexic şi Argentina, privind cum Franco îşi întăreşte poziţiile, francezii nu reuşeau să se simtă bine la New York, pe când mulţi scriitori nord-americani din „*lost generation*"[371] – ca acest Henry Miller pe care mi-l prezentase Anaâs Nin – visau la „bistroul" unde se bea vin alb dimineaţa ascultând diatribele chelnerilor şi ale casieriţei împotriva guvernanţilor de serviciu – aşteptând să participe, emoţionați şi plânşi, la somptuoasele funeralii ce aveau să li se organizeze după moarte. Pentru mulţi şi pentru multă vreme, Vechiul Continent va rămâne şters de pe hărţi... Totuşi, pe la jumătatea lui ianuarie, oamenii au început să se minuneze în faţa acelei Bătălii a Stalingradului (scrisă acum la singular, cu B mare), care se prelungea de mai multe săptămâni şi unde era evident că naziştii nu obţineau niciun avantaj. Şi ideea că această Bătălie devenea evenimentul major al Războiului insufla o sporită şi plină de nădejdi aşteptare din partea lumii – aşteptare ce s-a revărsat într-o dragoste „*coast to coast*"*1* pentru Uniunea Sovietică. Acum, la orice oră răsunau *Paşti ruseşti*, dansuri din *Cneazul Igor*, *Uverturi 1812*, *Ruşii* de Balakirev, bătălii

371 Generația pierdută (în 1. engl. în orig.)

din *Legenda oraşului nevăzut Kitej*[372] [373], *dumki*[374] şi balalaice, coruri căzăceşti, *gopak-uri* şi *trepk-uri*[375], compoziţii de Cezar Cui, Glinka şi Liadow – şi, mai ales, de Şostakovici împreună cu Ceaikovski – la toate aparatele de radio din ţară. Foarte în grabă, într-o cursă contra cronometru şi cu enormă risipă de bicarbonat în studiouri, ca să ningă peste false străzi, acoperişuri de izbe şi cupole în formă de pară, Hollywood-ul scosese un prim film – cu John Gilbert, dacă-mi amintesc bine, în rolul principal – în care se exalta eroismul poporului sovietic. *Crucişătorul Potemkin*, *Octombrie*, *Ceapaev*, *Linia generală* apăruseră pe afişele mai multor cinematografe. Boris Godunov a fost, din nou, încoronat la Metropolitan. Şi Paul Robeson şi-a putut scoate la lumină repertoriul subversiv de cântece care mă readuceau în acea noapte de neuitat de la Benicassim...

Cât despre mine, de când mă dusese Gian-Carlo la *Gran Ticino*, preferam acest restaurant oricărui altul, datorită, bineînţeles, clientelei sale, dar şi pentru că se afla într-un cartier ce mă odihnea după agitaţia şi hărmălaia din zonele oraşului unde căutam, în fiecare dimineaţă, cărţile şi revistele de care aveam nevoie. Ucenicul de arhitect din mine era enorm de interesat de New York – ar fi fost imposibil să fie altfel – dar, mai mult decât toate celelalte, de ceea ce eu numeam *aspectul său teratologic*. Aici se rezolvaseră, pentru prima dată, probleme fără precedent în istoria arhitecturii; dar în ceea ce se realizase, în ceea ce era vizibil şi tangibil, oraşul era o ilustrare a *tot ceea ce n-ar trebui să se facă* într-un viitor guvernat de o anume înţelepciune urbanistică. Oraşul avea farmec, atmosferă şi personalitate, fără îndoială; dar netăgăduita lui putere de seducţie se datora aspectului

372 De la un țărm la altul (în 1. engl. în orig.), cu sensul de Mpe întreg teritoriul S.U.A.”

373 Paștele rusesc, Legenda orașului nevăzut Kitej, compoziții de N.A. Rimski- Korsakov.

374 Dans popular slav.

375 Gopak (hopak), trepak, dansuri populare rusești și ucrainene.

fenomenal, tumultuos şi anormal. Era un oraş *care te scoate din ţâţâni* – iertată fie-mi expresia banală –, şi ajungeam să mă întreb cum de există oameni care pot trăi normal (mâncând, citind, visând, făcând dragoste...) undeva unde totul se împotriveşte întâlnirii omului cu el însuşi într-o aglomerare de construcţii inegale, de case fără stil şi de alte case, amestec al tuturor stilurilor din trecut, aliniate de un destin aleatoriu de-a lungul unor străzi unde pietonul dispare, ca esenţă şi existenţă, târât, înghiontit, prostit sau zorit de o mulţime într-o goană perpetuă. Şi faimoşii zgârie-nori – uneori frumoşi, când îi considerai ca pe nişte *unităţi fără context* – se înălţau în mijlocul tuturor acestora ca nişte lumi închise, mândri de ei înşişi, izolaţi în propria lor unicitate, într-un *în sine*, *pentru sine*, am putea spune – folosind termenul hegelian – ce descuraja orice dorinţă sau nevoie de armonie. Acest zgârie-nori n-avea nimic de-a face cu celălalt, închizând fiinţele umane în măruntaiele sale egoiste de lume aparte, cu drumuri verticale de la pivniţe la acoperiş, cu străzi interioare ce se adunau unele peste altele, fără ieşire posibilă în spaţiul înconjurător. Nu exista continuitate, comunicare şi nici legături între aceşti coloşi de beton armat, aluminiu şi sticlă, ridicaţi spre un cer veşnic tulbure de nori, vapori, reziduuri chimice, răsuflarea a milioane de vehicule – coloşi izolaţi, severi, duri, în ciuda câte unui ornament pe ici, pe colo, operă a unor arhitecţi care, concentrându-şi atenţia asupra unei singure probleme – spaţiu sau înălţime, utilitate sau funcţionalitate –, se interesaseră prea puţin de ce se află alături, fără să se gândească măcar (ca în cazul sinistrului *Down-Town* al finanţelor şi al băncilor) la îngustimea străzilor unde aveau să-şi plaseze mausoleele triste, zigurate înălţate întru slava Profitului, străzi unde trecătorul se simţea prizonier, oprimat, tulburat, de senzaţia că, sus, cornişele aveau să se închidă deasupra capului său într-o prăbuşire apocaliptică ce ar fi scufundat trotuarele invadate de noapte (noapte născută de însăşi aceste construcţii) la ora trei după-masa... In mod cert, nu acesta era Oraşul

Viitorului, Oraşul Radiant pe care îl visase maestrul meu Le Corbusier. New York-ul, haos, vârtej, talmeşbalmeş, dezordine, harababură era exact contrariul. Şi, colac peste pupăză, la asta se adăuga o Publicitate atotputernică, invadatoare, ocupând, în numele legii pirateriei, toată suprafaţa, tot spaţiul disponibil – poate luminos, poate *respirabil* – cu agresiunile ei perpetue, cu divertismente, înştiinţări, strigăte de alarmă, insinuări, sloganuri, *jingles1*, constrângeri şi somaţii: *Cumpără-mă*, *preferă-mă*, *cere-mă*, *hotărăşte-te pentru mine*, *nu te lăsa înşelat*, *să ştii ce-ţi trebuie*, *nu fi de modă veche*, *priveşte-te în oglindă*, *observă-te pe tine însuţi*; *dumitale mă adresez*, *da*, *dumitale*, *care ignori ce pericole se pot abate asupra dumitale* – şi crezi, poate, că eşti trestia gânditoare a lui Pascal, minune a Creaţiei, măsură a tuturor lucrurilor, şi Creaţia Preferată a Domnului, când (poate fără s-o ştii) eşti chinuit de alopecie, hiperaciditate, pustule, balonări, dispepsie, impotenţă prematură, timiditate congenitală, ulceraţii incipiente şi picioare transpirate cu un *break-down*[376] în scurtă vreme. începi să îmbătrâneşti. Te pândeşte infarctul la fiecare colţ de stradă. Femeile nu se mai uită la tine. Gândeşte-te la ai tăi, nenorocitule, şi gândeşte-te la asigurarea ta pe viaţă, omule uzat, mizerabil concupiscent care ar trebui să meditezi la Ecleziast în loc să-ţi pipăi secretara, căci ţi se apropie sfârşitul, nefericitule, şi te aşteaptă ca să te pedepsească judecătorii Marelui Tribunal Suprem... Cât despre dumneata, Doamnă, nu mai fi o paparudă, o sperietoare, o expoziţie de riduri, un mormânt văruit, o grămadă de gunoi; folosind cremele, loţiunile, şampoanele şi fardurile noastre...

Apelează la Noi şi îţi oferim totul: frumuseţe, prospeţime, graţie, zvelteţe, un păr strălucitor, un ten de prinţesă britanică – *have an English complexion1*. Fii atractivă, *populară*, bine mirositoare, simte-te tânără, râzi de beteşugurile femeieşti, fii *sexy* – asta în primul rând: fii *sexy*. Elizabeth Arden, Helena Rubinstein, Lăptişor de Matcă, Kotex, Jaguar, Chevrolet, Alka-Seltzer, Chesterfield,

376 Jingle, clinchet, semnal (în 1. engl. în orig.).

Lucky-Strike, Phillip-Morris, Palmolive, Camay, şi Chevrolet şi Palmolive şi Lucky-Strike şi Cadillac şi Ford şi *Love that coke*[377] – oh, acest *coke* obsedant, emblematic, naţional şi universal, care ajunsese până pe drumurile caravanelor spre Mecca, la heleşteiele de la Taj-Mahal, la ruinele din Yucatân, şi chiar pe un Turn Eiffel care, timp de ani de zile i-a fost potrivnic cu îndărătnicie! Literele, cuvintele, sloganurile, mesajele, strigătele, fixe sau clipitoare, imobile sau mişcătoare, orizontale sau verticale, îşi aflau apoteoza, agora, culmea prostului-gust, a bâlciului, policromă şi uluitoare, în vestitul Times Square, pe care îl evitam întotdeauna în drumurile mele, datorită imposibilităţii de a merge pe aici în pas normal. Fluxurile şi refluxurile multitudinii sale de oameni începeau foarte de dimineaţă, cu hoarda de funcţionari ieşind din *subway*?, venită cu trenul din suburbii care, în fiecare zi, se grăbea, spre birouri, îmbrâncind şi călcând în picioare pe cine îi stătea în cale, împinsă de grija mereu reînnoită de a ajunge la timp, pentru ca fişa de pontaj de sub ceasul de control să nu fie însemnată, pentru o întârziere de două minute, cu un ruşinos semn roşu. Şi apoi, urma agitaţia şi graba din alte motive. La prânz, pentru că trebuia să înghiţi ceva, oricum, într-o jumătate de oră, în vreun *chop-sueys*\ bistrou specializat în spaghete, sau o tarabă la colţ de stradă cu *hamburgers* şi oranjadă de o culoare prea portocalie ca să nu fie chimică – amestecată de nişte palete automate în sfere mari de sticlă. Şi, seara era avalanşa, *rusticul* unei întregi funcţionărimi, vlăguită, epuizată, stoarsă care, cu chipuri de oameni ce blesteamă ceasul când s-au născut, aleargă, aleargă mereu – în aşteptarea curselor de mâine, şi de poimâine, şi de luna viitoare, şi de anul care vine – spre gurile de *subway* etc. etc. etc., împingând, călcând în picioare, înghiontind, în timp ce deasupra, sus, jos, la aparatele de radio, la megafoane, răsună, asemeni unui cânt de viaţă şi speranţă, notele iniţiale ale *Simfoniei a V-a* de Beethoven – cele denumite „ale destinului bătând la uşă” –, emblemă a zilei, ce ar fi

377 Să ai o înfățișare englezească (în 1. engl. în orig.).

trebuit să fie însoţită de gestul de a arăta un V cu degetele arătător şi mijlociu, gest ce fusese lansat de Winston Churchill, într-un moment de fericită şi eficientă inspiraţie, la începutul războiului.

V. V de la Victorie. Şi acum, eram dus pe gânduri în faţa unui triplu V: VW, titlul unei reviste animată de André Breton şi suprarealiştii newyorkezi, care începuse să apară cu câteva luni înainte. VW[378] [379]. In editorialul din primul număr ni se explica acest titlu: „*Doi V, adică V dincolo de această primă victorie*; *V, de asemenea, asupra a tot ce se opune emancipării spiritului, condiţie prealabilă a eliberării omului.. Dacă V înseamnă şi o privire în jurul nostru, ochiul fixat asupra lumii exterioare, acestuia suprarealismul i-a opus întotdeauna un W, privire spre înlăuntru, ochi întors spre lumea interioară şi adâncimile inconştientului*.” Publicaţia era frumoasă – cu mult deasupra, din punct de vedere al conţinutului şi al facturii, ca să spunem adevărul, oricărei reviste literare publicate în Statele Unite – dar ilustraţiile, reproducerile de tablouri, montajele fotografice, deşi cu unele idei geniale ale lui Duchamp şi cu revelaţia *Junglei* compatriotului meu Wilfredo Lam[380], mă transportau într-o ambianţă lăsată în urmă când plecasem să lupt în Spania. Toate mi se păreau îndepărtate/îndepărtate, teribil de îndepărtate, şi, cu toate acestea, apropiate, apropiate, îngrozitor de apropiate, pentru că se legau de multe amintiri din anii când crèdeam că am ajuns la maturitate, fără să fi depăşit, în realitate, pragul unei adolescenţe prelungite. Şi nimeni nu se poate lepăda de adolescenţă. Şi acum mă întrebam dacă, în ciuda experienţei mele în rândul Brigăzilor, eu, student încă, student bătrân, mă maturizasem mult de atunci, când lectura unor texte noi de André Breton mi-a demonstrat că spiritul meu de azi nu mai era cel de ieri: *Poate port prea*

---

378 Goană (în 1. engl. în orig.).

379 Revistă înființată de Max Ernst, André Breton și Marcel Duchamp (1942-1944).

380 Wilfredo Lam (1902-1982), pictor cubanez influențat de suprarealism.

mult NORD în mine ca să pot fi un om care aderă plenar… “ *„Este absolut necesar să convingem omul că, o dată obţinut un consens general asupra unei chestiuni, rezistenţa individuală devine singura cheie a temniţei.*” Un „nu”. Mereu acest „nu”! *Nu* la asta, nu la aia, *nu* la ailaltă! Poziţia negativistă a intelectualului în faţa celor care spun „da” – chiar când acest „da” corespunde unei posibilităţi clare, necesare şi minunate – de teamă, poate, să nu se arate, gregar, înrolat, împăciuitor, târât de un curent colectiv. *Eul* care spune *nu*. Splendida izolare. Nietzsche la Sils-Marie. Scriitorul, poetul, *au dessus de la meléé1*. Dar în zilele când André Breton sistematiza, din nou, negaţia, în Germania, în Italia, ridicând braţul după modelul romanilor, alţii spuneau „da”, „da”, până răguşeau; „da”, până la a se preta să extermine milioane de oameni în lagăre de concentrare ale căror nume începeau să fie cunoscute în toată lumea, deşi încă nu se ştia cât de groaznice erau în realitate: Buchenwald, Dachau, Auschwitz, Treblinka, Terezin. „Da”, „da”, „da”, „da”, spuneau cămăşile negre, cămăşile brune. „Da”, „da”, „da”, „da”, spuneau acei *gauleiter*[381] [382], *Hôrtszerchen* à la Heidegger, *kapo*[383], temniceri. Şi acestea erau zilele, zile ale încă nedecisei Bătălii a Stalingradului, când un „nu” din partea noastră ar fi fost inadmisibil, stupid, dovadă a unei totale incapacităţi de a discerne între două principii esenţiale – acestea erau zilele, repet, când Breton ne propunea un „nu” ca unică cheie pentru a ne elibera din uriaşa închisoare la scară universală ce ne ameninţa pe toţi… Faptul că am respins falsa soluţie oferită de Breton, mi-a arătat, deodată, că ceva se maturizase în mine. Am închis revista VW ce îmi devenise ceva străin, şi m-am dus la *Grăn Ticino* să mănânc un escalop milanez cu o jumătate de clondir de Chianti. Un calendar cu o vedere din golful

---

381 Deasupra învălmășelii (în 1. fr. în orig.). Aluzie la titlul unui articol pacifist de Romain Rolland.

382 Guvernator al unei provincii, al unei țări, în timpul ocupației păziste.

383 Conducători în lagăre aleși dintre deținuți.

Neapole arăta data de 2 februarie. Şi nu terminasem de mâncat, când radiourile, megafoanele, ediţiile speciale au anunţat înfrângerea nemţilor la Stalingrad, capitularea lui Von Paulus, prăbuşirea (prima în acest război!) a unei întregi armate naziste. Şi a urmat entuziaşmul, şi a urmat larma, şi a urmat bucuria. Şi, în ziua aceea, eterul s-a umplut de unde ce, peste cerul tulbure şi cenuşiu al New York-ului, au făcut să răsune clopotele din *Paştile ruseşti* şi acordurile pline şi triumfătoare ale *Marii porţi a Kievului* de Musorgski.

23

Trăiam în această euforie rusofilă (şi spun „rusofilă” şi nu „sovietofilă”, fiindcă posturile de radio de aici erau mai înclinate să vorbească de Rusia decât de Uniunea Sovietică, pentru că, în sfârşit, Rusia era cea de azi şi cea de ieri, permanentă: cea a lui Şostakovici, dar şi cea a lui Ceaikovski; cea a lui Şolohov, dar şi cea a lui Tolstoi şi Puşkin, şi totodată, fiindcă pentru a spune URSS crainicii ar fi trebuit să rostească repetatele cuvinte greu de pronunţat IU-AR-IS-IS, cu ambiguitatea fonetică creată de YOU ARE[384] care se preta la glume...), trăiam în această euforie, repet, când, într-o seară, după ce mă întorsesem de la poştă, unde expediasem Verei o partitură pentru orchestră a *Carnavalului*, sub rezerva de a-i mai aduce una, dacă asta nu va ajunge, am auzit bătând la uşa camerei mele. Două buze umede mi s-au lipit de obraji, urmate de tremurânda persoană a unei Terese înfofolite în blănuri: „E un frig de să-ţi baţi copiii. Dă-mi un whisky. Dar nu «Four *Roses*» din ăla (nu ştiu cum de cumperi porcăria asta), care miroase a masă de preşedinte de companie de asigurări... Dă-mi nişte «*Haig and Haig*» din ăla pe care îl ai acolo... Mare şi fără apă.” Tocmai sosise. Acum îi urcau valizele în cameră. 215. „Cred că e un apartament” – am spus. „O să văd pe urmă. Toate camerele de hotel sunt la fel. Dacă au pat, telefon şi bideu îmi e de-ajuns.” Văzând că surpriza mea în faţa apariţiei ei neaşteptate nu se risipeşte, reconfortată de whisky, mi-a explicat scopul

384 Tu ești (în 1. engl. în orig.).

călătoriei sale: aflând de înfrângerea lui Von Paulus, văzând într-un număr din *Life*, şirurile de prizonieri germani, slabi, dărâmaţi, cu capetele bandajate, cu braţe în eşarfe, scoşi de soldaţii sovietici dintre ruinele Stalingradului, mătuşă-mea a fost brusc cuprinsă de groaza că îşi va pierde banii depuşi la diferite bănci din Statele Unite. „E o tâmpenie, dar tu ştii cum e ea...” Domnul ambasador al Spaniei îi spusese că Franklin Delano Roosevelt se dăduse cu bolşevicii şi prietenia lui cu Stalin reprezintă un pericol pentru capitalurile aflate sau investite în Nord. Nepotul contelui de Romanones îi spusese că posturile de radio germane anunţau că Hitler a anunţat că în curând va dispune de bombe capabile să distrugă, în câteva minute, oraşul New York, cu Metropolitan-ul, Wall Street-ul, Coney Island şi toate celelalte. în sfârşit, vroia să-şi împartă conturile de la National City şi de la Chase Bank deschizând alte conturi în alte ţări... Dar... unde? Elveţia, unde se putea ajunge via Madrid, o să fie înghiţită de nazişti când o să te aştepţi cel mai puţin. Spania nu era un loc sigur. Canada putea să devină un cap de pod al Germaniei, de îndată ce avea să fie înfrântă Anglia – lucru ce nu va întârzia să se producă. în Mexic fusese o revoluţie, şi, de-atunci, am văzut ce-a făcut un Lăzaro Cârdenas[385]... în fine!... Argentina merge prost. Poate Venezuela, ţară bogată, în plină expansiune, ocolită de război, unde se pare că nu prea prinsese rădăcini comunismul – acest flagel internaţional!... Şi eventual o altă ţară (Brazilia?), după cum o va sfătui avocatul care se ocupă de interesele ei în acest oraş, şi la care se ducea Teresa învestită cu toate puterile necesare ca „să numere, să cântărească şi să împartă” – după formula biblică – banii pe care Contesa îi tezauriza aici, ca măsură de prevedere în cazul unei catastrofe posibile parcă aşteptată mereu de milionarii cubanezi – care aveau comica grijă, de când cu marea criză din anii ’20, să-şi pună fetele să înveţe

385 Lăzaro Cârdenas (1895-1970), om politic mexican. Președinte al Mexicului (1934-1940), a inițiat o serie de reforme democratice ca reforma agrară și naționalizarea unor întreprinderi străine.

dactilografia şi stenografia, sistemul Pitman, ca „să-şi poată câştiga pâinea” dacă s-ar produce un cataclism neaşteptat care, peste noapte, le-ar mătura averile. în plus, mătuşă-mea îi ceruse Teresei să-i aducă şi ceva de îmbrăcat, fiindcă „umbla dezbrăcată”, cum se spune, „îmbrăcată ca o sperietoare”, de când moda de la Paris, cu colecţiile şi manechinele ei dispăruse de la orizont: „E sfârşitul culturii franceze – gemea Doamna. Acum nimeni n-o să mai ştie să se îmbrace decent...” „Şi acum – a spus Teresa – mă duc să mă. pudrez puţin (eufemism!) şi mă inviţi la masă unde vrei tu. Dar nu într-un restaurant de lux. Un local unde să nu-ţi aducă vinul culcat într-un coşuleţ şi învelit într-un şervet, ca pe Moise când fiica faraonului i l-a înfăţişat tatălui ei, povestindu-i că-l găsise plutind pe Nil...” Tocmai vroiam să mănânc cu Gian-Carlo la *Gran-Ticino*, unde muzicianul italian ne-a prezentat, în treacăt, doi compozitori: Henry Cowell, inventatorul acelor *clusters1*, devenite faimoase, de. care râdeau aşa de tare ascultătorii concertelor sale, şi altul, mai tânăr, cu chip de mistic, pe nume John Cage, care, după cum am aflat, terminase de scris nişte *impresii* inspirate de *Finnegan’s Wake1* de Joyce. Dintr-o casă apropiată ieşeau sunete acute, prelungite, tânguitoare, stranii, care, dintr-o dată, după un rapid glissando spre tonuri mai joase s-au transformat în ceva ca nişte răgete gâfâite, spasmodice, ale unui enorm, dar neidentificabil animal rănit. „E Edgar Varese, care lucrează cu aparatele lui electronice” – a spus Gian-Carlo. „Şi asta e muzică?” – a întrebat Teresa, ale cărei noţiuni despre muzică nu depăşeau anumite limite cam convenţionale. „*Chi lo sa*?” – a răspuns evaziv italianul. „Aseară am văzut *Boris* la *Met* – am zis, ca să zic ceva. „Aşa cum ai fi putut vedea *Amurgul zeilor* acum două luni.” „Wagner, aici, în plin război?” – a întrebat Teresa. „în privinţa asta, yankeii au dat dovadă de o oarecare inteligenţă – lucru care nu se întâmplă întotdeauna. Noua tehnică: să ştii să profiţi de operele inamicului...” „Dar, în fine... Wagner e compozitorul favorit al lui Hitler” – am zis. „Aici, însă, în seara când am fost la *Met*, parterul era plin

de militari în uniformă, gata să se îmbarce, peste puţine ore, pentru Africa de Nord. Şi toţi citeau un program în care li se explica distrugerea Castelului lui Gunther ca o prefigurare a căderii Berlinului şi că incendiul final al Walhalei, cu apusul vechilor zei germanici este ca un anunţ al victoriei aliaţilor." „Minuni ale publicităţii americane! a spus Teresa, râzând. Cum ' bombardamentul de la Pearl Hârb or i-a luat, cu, siguranţă, prin surprindere pe cei de la Metropolitan pe când puneau în scenă, din nou, *Amurgul zeilor*, ca să nu piardă banii băgaţi în decoruri şi costume, au inventat povestea că Wagner presimţise înfrângerea lui Hitler." „Pe de altă parte – a zis Gian-Carlo, la care regăseam volubilitatea şi buna dispoziţie ce nu-l părăsiseră niciodată, nici în cele mai năpraznice zile ale *Batalionului Garibaldi* – pe de altă parte, cred că aici or să placă întotdeauna operele mitologice ale lui Wagner, pentru că au mult din comicsurile de duminică. Dacă vă uitaţi cu atenţie, Siegfried seamănă grozav cu Tarzan, vrăjitorul Klingsor s-ar putea numi Mandrake, uriaşii şi balaurii din *Tetralogie* sunt fraţi cu căpcăunii şi lupii lui Walt Disney, iar în locul unui Superman, o aveam pe Brunhilda, o *Superwoman* perfectă." „Mie Brunhilda, după cât e de teutonă, mi se pare că seamănă cu Elsa Maxwell" – a spus Teresa. „Iar Wotan, dacă mă gândesc bine, seamănă mult cu Randolph Hearst" – a spus Gian-Carlo. „Aşezat în ambianţa magnatului presei de senzaţie nord-americane şi a Walhalei lui californiene" – i-am spus Teresei, care tocmai văzuse *Cetăţeanul Kane* de Orson Welles, un film extraordinar. "...Care a fost un eşec de zile mari la Havana – a spus ea. Da. L-au dat la Cinematograful «Fausto», cel pentru lumea «bună». Publicul elegant ieşea furios, zicând că ăsta nu-i film, că e o aiureală; că nu are subiect; că e o escrocherie să prezinţi aşa ceva unor oameni care «vor să se amuze» etc. etc. Ce mai. Tu îi ştii." „Văd prost o burghezie a cărei putere de înţelegere nu se ridică la *Cetăţeanul Kane'* – am spus. „Ei, ar trebui să ţii seama de asta, acum când o să ieşi arhitect. Ai grijă ce arhitectură o să oferi acestor oameni! Nu te băga în chestii

profunde!... Pentru ei, reşedinţa ideală este casa mătuşii noastre, cu îngeraşii de pe cornişe în fundul gol.” (In timpul acesta, a apărut Anaïs Nin, pe care Teresa o cunoştea bine. A stat puţin cu noi, a avut loc o întrecere de replici inteligente între cele două femei, şi a rămas stabilit să mâncăm împreună a doua zi tot aici)... Era aproape miezul nopţii. Gian-Carlo începe să lucreze dimineaţa devreme la Muzeul de Artă Modernă. Ne-am despărţit de el în faţa casei lui Varese, ale cărui aparate electrice continuau să răsune, în ciuda orei târzii. „Hai să mergem să bem ceva la *Rainbow Room* – a spus Teresa. Se pare că e cabaretul la modă la New York.” „Da. Acolo îi întâlneşti, în fiecare noapte, pe Frederick March, Joan Crawford, Peter Lorre, Rita Hayworth, Gary Cooper, Carole Lombard, şi tot ceea ce e valoros şi străluceşte la Hollywood. Tocmai de aceea, ştii povestea cu vulpea şi cu strugurii. Whiskyul care se serveşte acolo nu-i pentru mine” (arătând cu degetul spre portofel). „Nu-ţi face griji; plăteşte Contesa” – a spus Teresa, oprind un taxi... Şi, după o jumătate de oră, ne aflam în acel cabaret instalat în vârful unui zgârie-nori, unde totul deborda de lux: covoarele, feţele de masă, serviciile de cristal, scrumierele, candelabrele, în cea mai milionară atmosferă pe care o respirasem vreodată – pentru că, prin comparaţie, dancingurile frecventate de mine la Paris erau tarabe de bâlci. Şi a început *show-vl*, cu obişnuitele numere, deşi, trebuie să recunosc, de o calitate greu de depăşit. Cântăreţii aveau nişte voci splendide, şi încă ceva: un stil, o manieră incomparabilă de a accentua, de a fraza, de a ritma, de a pune în evidenţă meritele oricărei melodii de Gershwin ori de Gole Porter, cu o tehnică specială, necunoscută de artiştii europeni, prea ataşaţi, când interpretează muzică uşoară, de vechea rutină a cupletului. Nişte dansatori de *tap1*, formaţi la şcoala lui Fred Astaire – al cărui film *Top Hat*[386] mi se păruse adorabil – ne-au smuls aclamaţii entuziaste. Un prestidigitator mi-a scos trei porumbei din guler.

O dansatoare cu forme impunătoare ne-a ţinut cu

386 Tap dancing (în engl.), step.

sufletul la gură în timpul unui lent şi studiat *strip-tease*, într-o gândită lumină verde trecând spre roz, ce s-a stins în momentul supremei dezvăluiri... Şi atunci, când era evident că spectacolul se apropie de sfârşit, s-a produs ceva incredibil: cu o oarecare solemnitate, orchestra a început să cânte o bucată care îmi era foarte cunoscută, îngrozitor de cunoscută. Dar, nu. Nu se poate. Aici, la *Rainbow Room*? Băusem ceva, şi amestecul de vin cu whisky e puţin recomandabil. Probabil că m-am înşelat în privinţa bucăţii. Trebuie să fie ceva de Ceaikovski (poate acel *scherzo* marţial din *Patetica*..,), sau, poate, ceva de Wagner (nu-mi amintesc bine, acum, marşul din *Tannhäuser*...), în sfârşit, nu ştiu (şi toată lumea ştie cât de greu e să identifici o temă muzicală pe care o auzi, pe neaşteptate, şi cum nu reuşeşti să spui numele compozitorului). Dar, nu, nu, nu, nu. Acum nu e nicio îndoială. Nu e nicio îndoială. Şi apar douăzeci şi patru de *girls*, toate la fel ca aspect şi statură, făcute la aceeaşi matriţă, purtând bonete de hermină, cazace roşii, fuste cu dungi roşii şi cizme roşii, şi încep să danseze, aşezându-se simetric, în stil aproape milităresc: înconjurul pistei, împărţirea în două şiruri, încrucişarea celor două grupuri, figuri în ordine geometrică – şi înconjurul pistei, reîmpărţiri în două şiruri, reîncrucişarea celor două grupuri, re-figuri şi iarăşi înconjururi şi reînconjururi, bătând pasul, până la desfăşurarea şi alinierea finală. Şi ridică pumnul stâng... Şi publicul de bogătaşi, de oameni cu bani, de stele de cinema (în noaptea asta nu lipseşte decât Jean Harlow în gloria platinatei sale suveranităţi...), tot Broadway-ul *show-business-vhii*, al publicităţii, al afacerilor, congregaţia patronilor, a celor din domeniul relaţiilor publice, care se adunase aici în această noapte, aplaudă, aplaudă, aplaudă la nesfârşit. Şi dirijorul face un semn orchestrei. Bis. Bis. Bis. Şi din nou răsună bucata dinainte. Şi nu mai există nicio îndoială posibilă. *Asta* e. Aici, în acest mediu. „Cere nota – îi strig Teresei. Te aştept la ieşire.” „Ţi-e rău?” „Plăteşte, ce dracuz!” Ies şi mă opresc în faţa garderobei, auzind cum încă mai sună *asta*,

acolo, în vastul salon înceţoşat de fumul ţigărilor, unde, cu un alb palid de Cale Lactee se detaşează plastroanele smochingurilor. Şi soseşte Teresa, neliniştită: „Ce... s-â întâmplat? Ce-ai păţit? încă nu s-a terminat *show-vH*.” „Haide” – îi spun, mai mult aruncându-i haina de blană, decât punându-i-o pe umeri. Şi, în ascensor: „Ştii ce-au cântat acum? *Internaţionala*.” „Şi ce-i cu asta?” „*Internaţionala* de Degeyter; pe care ne-a cântat-o Paul Robeson la Benicassim; pe care au cântat-o în cor, în douăzeci de limbi combatanţii din Brigăzile Internaţionale.” „Şi ce?” „*Internaţionala*. Titlul spune totul.” „Şi ce-i cu asta?” „Aşa ceva, ce mă-sa, nu se dansează într-un cabaret. Niciodată n-am crezut c-o să văd ceva asemănător. Numai cât mă gândesc, şi îmi clocoteşte sângele.” „Ba mie mi se pare foarte bine. Ştii bine că, mai devreme sau mai târziu, noi, bogăţii, o s-o feştelim. Aşa că, mai bine să ne obişnuim să auzim *Internaţionala*.” „Dar nu aşa. Şi cu atât mai puţin la *Rainbow Room*. Toată povestea asta e de o frivolitate, de un prost-gust, care mă indignează. Plus că, văd un semn rău în asta: cei care acceptă cu atâta uşurinţă ceea ce până ieri au urât, vor fi primii care, mâine, vor renega ceea ce aplaudă azi. *Internaţionala* n-a fost făcută pentru ei...” Ne îndreptam deja spre hotel, în taxi: „Ca să ştii ce înseamnă *Internaţionala* trebuie să fi cunoscut foamea, exploatarea, mizeria, şomajul.” „Eu nu cred că tu ai cunoscut multă foame şi multe mizerii în viaţa ta. Şi ai cântat *Internaţionala* în Spania, dar am impresia că n-o mai cânţi de mult.” „Asta pentru că eu nu sunt nimic. Nici burghez, nici proletar. Nici în car, nici în căruţă, cum se spune.” „Ai căzut în butoiul cu tristeţe. Şi mie mi se întâmplă uneori când beau. Dar cui pe cui se scoate. Urcă până la mine să bei un ultim pahar..; sau penultimul...” Şi acum ne aflam în camera ei, unde pe covor mai zăceau încă diverse valize nedeschise, bând un scotch adus de curând de chelnerul de noapte. „Mai eşti înfuriat?” „N-am ce face.” „Am văzut *show-vl* de la douăsprezece. Or să-l repete la două, cu aceeaşi *Internaţională* în finalul spectacolului. Mai ai

timp.” „Pentru ce?” „Să te duci acolo, să arunci o bombă. O să sară în aer *Rainbow Room* cu totul, şi va fi o magnifică apoteoză, cu focuri de artificii şi tot tacâmul.” „Eu nu sunt terorist, şi nu am bombe, şi nici nu le-aş arunca undeva, dacă le-aş avea. Nu obţii nimic aruncând bombe.” Teresa, cu un gest detaşat şi-a scos pantofii: „Bine. Dacă nu mai vrei să arunci în aer *Rainbow Room*, culcă-te cu mine.” Propunerea ei m-a surprins atât de tare, încât am privito fără să pricep: „Vorbeşti serios?” „N-am chef să rămân singură în noaptea asta. Afară e un frig al naibii. Şi caloriferele nu dau căldură pentru că se face economie de motorină. Dacă vrei, dormim spate în spate.” „Dificil.” „Bineînţeles! Va trebui să plătesc compania ta în moneda Măriei Egipţianca. Dar nu mă sperie. E un martiriu destul de suportabil.” „Şi asta aşa, hodoronc-tronc? Fără un pic de *romântce* pentru început?...” „Ai nevoie de «muzică de fond», ca în idilele radiofonice?... Eu spun cum cred că zicea Pauline Bonaparte: «e aşa de uşor de făcut şi-ţi oferă atâtea plăceri!» Sau n-ai chef?” „Respingătoare nu eşti.” „Atunci, nu te mai gândi. E ca la tenis sau la ping-pong. Dar... Un lucru! Fără să ne complicăm viaţa. Fără *sturm und drang*. Şi dacă mâine mă vezi curvăsărindu-mă cu altul, nu vreau scene de gelozie şi nici să-ţi închipui că ai devenit stăpân...” Şi Teresa a început să-şi şteargă rujul cu un şerveţel de hârtie, fredonând cu jumătate de gură o *guaracha* care se cânta tot timpul la Havana, în acele zile:

Prietenie, da, da, da;

Dar logodnă nu. Că nu e acelaşi lucru, Că nu e acelaşi lucru.

In felul de a se dezbrăca pentru prima dată în faţa unui bărbat se observă obişnuinţa dobândită de femeia care a făcut, de multe ori acelaşi lucru. Un gest prin care îşi scoate repede rochia peste cap, cu o armonizată mişcare de strângere din umeri şi ridicare a braţelor; furoul care se mai păstrează încă (pentru că e ultima garanţie a unei pudori care, în ziua de azi, e preferabil să fie încă respectată...); desfacerea sutienului, deşi lăsându-l la locul lui (din acelaşi motiv, pentru că, în ziua de azi etc.);

ceva ce coboară de-a lungul picioarelor şi va fi repede aruncat de glezne pe covor, şi ciorapii ce ajung rapid pe un fotoliu. „Dă-mi un ultim whisky” – mi-a spus Teresa. Eu, însă, mă luptam cu o cravată care se strângea, în loc să se desfacă, şi, scăpat de ea, am continuat lupta cu nasturii de la cămaşă, cu butonii care refuzau să iasă prin butonierele de la manşete, şi cu şireturile de la pantofi ce se transformaseră în bestiale Noduri Gordiene, până ce, exasperat, le-am tăiat cu foarfecele... în sfârşit, în sfârşit gol, mă strecor între cearşafuri. „Stinge – îmi spune ea. Şi stai liniştit; lasă-mă pe mine...” Şi în noaptea aceea, şi în nopţile următoare, am cunoscut amorul amorului fără amor. Amorul-joacă, amorul-distracţie, amorul-combinaţii de născociri şi capricii, fără dăruire profundă, cu *distanţare*, deşi corpurile noastre erau încălecate, pentru că, o dată terminat ceea ce era de terminat, fiecare se întorcea în incinta bastioanelor sale interioare. Ne îmbrăcam, ne dezbrăcăm, trăiam în aceeaşi cameră, zăcând împreună când ne cădea bine, ca apoi, să continuăm o discuţie aprinsă, începută cu o jumătate de oră înainte, despre una sau alta. „De ce a spus Freud că Leonardo era obsedat de imaginea unui vultur?” Sau: „Explică-mi clar ce e plusvaloarea” – îmi cerea ea, pe neaşteptate, la câteva minute după ce gemuse de plăcere, în urma unei îmbrăţişări deja uitate. Obişnuia, de asemenea, să adopte o atitudine critică faţă de problemele contradictorii ce mă frământau, vorbind în numele propriilor mele răni, cu o cruzime pe care, poate, n-o bănuia: „Spui că eşti comunist, dar nu lupţi. Te exasperează că acum se cântă *Internaţionala* la *Rainbow-Room*, dar nu faci nimic pentru ca *Internaţionala* să se cânte în toată lumea. Fecior de burghezi, urăşti burghezii, dar termini o facultate de pe urma căreia vei lucra pentru burghezi – dacă nu cumva ţi se va cere să construieşti un nou sediu pentru *Diario de la Marina*. Burghezia noastră – ştii foarte bine! — are gusturi burgheze. Şi, mai devreme sau mai târziu, va trebui să te supui acestor oameni, făcând o arhitectură ajustată pe gustul burghez.” Eu mă

înfuriam, pentru că nimic nu e mai enervant decât o viziune exactă venită din afară asupra unei evidenţe supărătoare, greu de acceptat de tine însuţi. „Da. Ştiu. O să-mi spui că ai luptat ca un leu în războiul din Spania. Dar asta îmi aduce-aminte de povestea pe care, după cum spuneai tu, o istorisea Garcia Lorca…" (Era adevărat. Eu îi povestisem istoria cu acel director al unui mic colegiu din Alicante, bătrân şi plin de riduri, care îi spunea poetului: „Don Federico, dacă o să staţi de vorbă cu oamenii de pe-aici, s-ar putea să daţi peste vreunul rău intenţionat care să vă spună că sunt homosexual... Dar, uitaţi-vă la mine, Don Federico... Uitaţi-vă la faţa mea... La părul alb, la pielea mea zbârcită... Credeţi că aş putea fi homosexual cu faţa asta?..." Şi după o pauză, bunul dascăl adăuga cu un gest izmenit, cu arătătorul ridicat spre umăr, îndreptat spre un trecut îndepărtat: „Am fost...") „Ai luptat într-un război, dar trăieşti cu o femeie căreia îi e groază de cuvântul Revoluţie." „E o femeie traumatizată. Când era copil, la Baku, a asistat la o răscoală a armenilor contra mahomedanilor. A văzut străzile pline de cadavre. Taică-su, aproape ruinat, a plecat să-şi refacă averea la Petrograd, unde a ajuns la timp ca să prindă Revoluţia din Octombrie. Cum la Londra le-a mers prost, s-a gândit să deschidă o prăvălie la Berlin, unde cunoştea lume multă, şi puţin a lipsit să nu-l apuce acolo Revoluţia spartachistă... E o femeie care a tot fugit de Revoluţie – de toate revoluţiile – cum fugea de moarte Grădinarul din Ispahan, a cărui parabolă o citează adesea..." „A avut foarte puţini amanţi." „Se pare că înaintea mea a avut unul singur: Jean-Claude, un tânăr hispanist, mort într-un război pe care ea îl considera ca o Revoluţie." „Unul singur. Poţi fi sigur de asta." „De ce?" „Pentru că cine nu te poate învăţa nimic, nu ştie nimic. Tu habar n-ai de ceea ce înseamnă să faci amor. Ceea ce tu numeşti «a face amor» e un fel de gimnastică suedeză. Destul de nesărată." „N-am impresia că te lasă rece." „Pentru că sunt făcută din carne." „înainte de Vera, am trăit cu Ada." "...Care te-a lăsat să crezi că faci amor bine, pentru că ştia că a spune ceea ce îţi spun

eu acum este cea mai mare umilire pentru un bărbat.” „Şi de ce nu te ocupi de *educaţia* mea *sentimentală*?” „De câteva nopţi bune muncesc pe post de navă-şcoală, chiar dacă nu ţi-ai dat seama de asta. Noroc că eşti un elev bun şi faci progrese de mai mare plăcerea. în curând o să poţi primi calificativul *Excepţional*. Ceea ce mă scapă de remuşcări pentru povestea de-acum, gândindu-mă că, la urma urmei, din afacerea asta o să iasă câştigată nevastă-ta.” Teresa o aprecia foarte mult pe Vera: „Are în ea patima dansului. Şi cum vocaţia i-a fost frustrată, încearcă să fie utilă insuflându-le celorlalţi pasiunea ei. Are un ideal, pe când femeile din lumea noastră n-au niciunul...” In timpul acesta, a sosit o telegramă de la Vera. Disperată pentru că, din partiturile *Carnavalului* pe care i le expediasem cu câteva zile înainte – şi care îi sosiseră cu o surprinzătoare rapi-ditate, în pofida cenzurii de război – lipseau toate ştimele de oboi, fagot, corn şi violă. Şi prima repetiţie cu orchestra urma să fie pe 22. Mai erau cinci zile. Mi-am făcut socotelile: aveam suficient timp să iau hidroavionul la Miami, pe 21. De altfel, şederea mea la New York se apropia de sfârşit. Nu mai aveam de ce să-mi prelungesc sejurul aici. „Eu mai rămân câteva zile – a spus Teresa. Tot hoinărind cu tine n-am cumpărat lucrurile cerute de înalta Doamnă. A rămas în pielea goală, sărăcuţa!../’ Eu nu reuşeam să întrevăd natura relaţiilor pe care o să le avem acum, ea şi eu, la Havana. „Eh! O să ne mai *jucăm* puţin, aşa din când în când, dacă o să ne vină. Eschimoşii spun poveştii ăştia «a râde». Tu şi cu mine am râs mult împreună, deşi nu ne iubim. O să mai vedem. Totul e ca Vera să nu simtă nimic. *Chestia* n-are nicio importanţă şi ar fi idiot să sufere din cauza noastră...”

în după-masa aceea – era mai puţin frig – am umblat fără ţintă pe străzile celuilalt New York – pe care îl cunosc puţin călătorii în trecere. Am ajuns, din întâmplare, pe Canal Street, unde ne aşteptau magazine care vindeau doar rochii de mireasă, îmbrăcăminte şi articole pentru ceremonii nupţiale. Şi, departe de a evoca ceea ce, în atâtea şi atâtea alte părţi era sărbătoare şi bucurie, galeria

aceea de manechine îmbrăcate în alb, cu flori de lămâiţă din ceară şi buchete de flori artificiale, sfârşea prin a avea mai degrabă un aspect funerar. Erau prea mulţi ochi ficşi, prea multe podoabe de modestă solemnitate, prea multe pernuţe şi satinuri afişate în aceste nunţi de vitrină, destinate să ia ochii oamenilor simpli ce se mişcau pe sub trenul aerian de pe Third Avenue, printre pescării, dughene de mărunţişuri şi case de amanet, prăvălii cu banjouri şi ocarine, vitrine cu chinezării ieftine, grămăjoare de solzi de peşte puturoase, carapace de languste, maşini de făcut floricele şi hoteluri imunde, în jurul cărora se învârteau prostituate de proastă calitate. Totul era urât în acest cartier: afişele lipite pe zidurile înalte, rupte în fâşii, zbârcite de ploi; staţiile trenului aerian încununate de un turnuleţ rotund care avea ceva de pagodă birmaneză; cărămizile înnegrite de fum. Pe faţade se desenau, în diagonală, oribilele scări de incendiu, din metal întunecat, impuse pe vremuri unei jumătăţi de oraş de ravagiile unui incendiu vestit. Totul era meschin, ţipător, sordid: faţade fără ornamente, ferestre cu rame de fier, reclame de ţigări sau gumă de mestecat, înfăţişând oameni eleganţi plimbându-se pe iahturi luxoase, sau spectatori fericiţi ai unui meci de base-ball, într-un mediu de beţivi trişti, aşezaţi în pragul casei, şomeri hoinari, care tremurau în hainele lor luate de la talcioc, nu departe de locul unde răsunau orchestrele evanghelice ale Armatei Salvării. Şi, totuşi, această urâţenie, la care se adăuga cealaltă urâţenie, luxoasă, severă şi sepul[ră, totodată, a nocturnului Down-Town, în contrapunct cu giganticul carusel, în perpetuă mişcare, din Times Square, avea ceva dramatic, puternic, straniu de expresionist, datorită energiilor emanate de ceva dezordonat, excesiv şi haotic. Nu mă mira că Juan Ramon Jimenez1 se simţise apăsat de acest oraş născut de betoniere şi ciocane pneumatice, care mă făcea să gândesc împreună cu Emerson[387] (şi, atenţie, această idee i-ar fi plăcut foarte puţin maestrului meu, Le

387 Juan Ramon Jiménez (1881-1958), scriitor spaniol, care după războiul din Spania a trăit în exil în S.U.A.

Corbusier!...) că toate maşinile universului, la un loc, n-ar fi în stare să construiască o Catedrală din Chartres. Totul, aici, îmi apărea ca un ciudat amestec de tinereţe şi bătrâneţe prematură (“*Zorile la New York au / patru coloane de nămol / şi un uragan de negri porumbei / ce se bălăcesc în apele putrede...*” – spusese Garcia Lorca, a cărui asasinare, imagine obsedantă pentru toţi oamenii din generaţia mea, era ceva ce trebuia răzbunat, vreodată, în vreun fel...) Aici, în fiecare dimineaţă, oamenii porneau la luptă cu burta plină de cereale, ieşind din *subway* cu energii de fotbalişti; dar seara, când plecau de la birou, aveau privirea goală, braţele căzute, ca boxerii învinşi la puncte. în fiecare zi, grijile le scoteau fire de păr alb, la care se adăugau cele din ziua următoare. Nuanţele, videniile, graţioasele meandre ale iubirii, păreau imposibile în acest oraş alergând, unde invitaţii la o petrecere păreau întotdeauna grăbiţi să se îmbete ca să-şi piardă măsura cât mai curând posibil, aşteptând să redevină lucizi cu aceeaşi grabă, ajutându-se cu linguri mari de Alka-Seltzer. Chiar şi veselia născută la câte o întâlnire de artişti, se datora întotdeauna abuzului de băutură, cu strigăte, pahare sparte de pereţi, hohote barbare, oameni care făceau echilibristică pe balustradele balcoanelor, femei care îşi arătau prea repede coapsele – şi dispăreau prea repede în penumbra unei încăperi vecine, unde un beţiv adormit în vreo cadă nu-şi dădea seama de nimic... Romanele nord-americane bune pe care le citisem până atunci, erau brutale, sumbre, dure, pline de reproşuri la adresa unei anumite umanităţi ambiţioase, practice, cartagineze, care făcuse, totuşi, să existe neîndoioasa forţă a New York-ului – acolo unde insula primară îşi pierduse mirosul de insulă, străzile transpirau substanţe chimice, pâinea încetase să mai semene a pâine, legumele aveau gust de congelator, iar supele nu se mai dregeau în matriarhalele oale casnice, ci zăceau ca nişte cadavre comestibile – concentrate şi solidificate cu luni în urmă – în sicriul ambalajelor de tablă. Şi forţa New York-ului ascundea întotdeauna o realitate neliniştitoare. La tonurile

griroz, de pictură pe mătase, a anumitor amurguri ce se deschideau, atât de ample, peste Washington Square, se adăuga gestul obosit al oamenilor fără ocupaţie şi fără ţel tolăniţi pe bănci; frenetica agitaţie de pe Broadway pierdea mult din prestigiul pe care i-l conferise presa internaţională, trezindu-ne invidii cu privire la utilitatea reală a atâtor şi atâtor energii puse în slujba speculaţiilor, tranzacţiilor, măsurilor publicitare, stimulării consumului unor produse care, în multe cazuri, erau totalmente inutile omului. Faimoasa Fifth Avenue, ca şi Park Avenue, aveau o evidentă măreţie, etalau construcţii cu o arhitectură frumoasă şi lucruri frumoase în vitrine, dar condiţia lor de terenuri rezervate, de Căi Privilegiate, le conferea o vădită lipsă de umanitate. Umblând în liniştea nopţilor din Wall Street, ca printre nişte cenotafi de beton armat, în orice trecător cu formaţia mea, creştea dureroasa nostalgie a smochinilor şi muşcatelor, a bucătăriei ce se făcea simţită prin plăcute arome de şofran, sovârv şi chimion, sub acoperişul cunoscător al bolţii cereşti... Şi, la câţiva paşi de aici, erau azilele de noapte, cotoarele de varză şi fructele putrezite din cartierul italian, sinistrele baruri unde clientul punea o bancnotă de cinci dolari sub un pahar ca să-i fie umplut şi reumplut, până ce de-abia se mai putea da jos de pe scaun – ca apoi să se întoarcă acasă împleticindu-se şi sprijinindu-se de ziduri. Şi, toate astea, sub omniprezenţa, în aceste zile, a unui afiş de război de Norman Rockwell, înfăţişând un mitralior trăgând ultimele sale gloanţe: LETzS GIVE HIM ENOUGH AND ON TIME...1 „Contrastul între bogăţia exagerată şi sărăcia exagerată este intolerabil pentru mine” – spuneam. „Te afunzi tot mai mult în ambiguitate – îmi răspundea Teresa. Pentru că acelaşi contrast o să-l găseşti şi la Havana: casa mătuşă-tii, pe de o parte, şi pe de alta, cartierele de *yagua*. Doar că acolo unde e mult soare, mizeria pare mai puţin mizerie. însă, la ora mesei, totul este la fel? „Aş vrea să trăiesc într-o lume diferită.” „încearcă să te împaci cu asta, în care e încă destul loc.” Pierdut în cugetările mele, am citat un vers din Musset: *„Je suis venu trop tard dans un*

*monde trop vieu**?...” Şi a doua zi seara, Teresa m-a condus la Gara Pennsylvania: „De ce pleci cu trenul?” „Se zice că zborul spre Miami, survolând Washingtonul, este infernal. Multe tulburări atmosferice. Uneori, trăsnete...” „Ai luptat într-un război, dar, în secolul ăsta, continuă să-ţi fie frică de avioane. în privinţa asta eşti om căcăcios.” Mi-a dat un pacheţel învelit într-o hârtie[388]

frumoasă pentru cadouri: „O brăţară pentru nevastă-ta. Din partea ta, bineînţeles. O merită. Iar eu i-o datorez... Sincer, aşa; i-o datorez...” Când am ajuns la Miami, am aflat că zborurile spre Havana se suspendaseră din cauza vremii proaste. N-am putut pleca decât pe 22, într-un hidroavion de dimineaţă. Vera, îngrijorată, mă aştepta pe pontonul de debarcare: „Ai adus ştimele?” „Da.” „Se vede că nu eşti muzicant. Cum de nu te-ai gândit să verifici partiturile când le-ai cumpărat?” „Mi-au spus că sunt complete.” „Am repetiţie generală la ora două, cu orchestra, cu totul. Din fericire, instrumentiştii cubanezi sunt foarte buni la prima citire. O să putem pune la punct mişcările şi detaliile cu un singur şnur. Partitura nu e grea.”

Şi, în seara următoare, a fost premiera, cu teatrul plin. Intr-un clasic decor de *commedia dell’arte*, s-au profilat siluetele lui Eusebius şi Florestan, ale Chiarinei, Estrellei, Colombinei şi Pantalone, cu vioaia dicotomie PierrotArlechin: valsurile germane au urmat valsurilor nobile; s-a conturat diabolica imagine a lui Paganini într-un scânteietor *presto*, şi în tonuri *sepia*, melancolicul portret al unui Chopin absent, evocat de Schumann cu o inefabilă duioşie. Şi când s-a reunit ansamblul pentru *Marşul Davidienilor împotriva filistinilor*, am înţeles că Vera câştigase bătălia, reuşind să le facă pe elevele ei să ia dansul în serios şi să se ridice la un nivel aproape profesionist în privinţa tehnicii. Bineînţeles că lipseau balerinii, bărbaţii, deoarece, pentru tinerii mei compatrioţi, asemenea preocupări artistice „nu erau pentru bărbaţi”. De aceea, o femeie-Arlechin mi se păruse

388 Am venit prea târziu într-o lume prea bătrână (în 1. fr. în orig.).

cam ţâţoasă; destul de grăsuţă, nepoată-mea-Paganini; cu fundul cam mare, fata-Florestan. Dar spectacolul se desfăşurase fără un rateu, fără o eroare, fără un pas greşit, depăşind cu mult nivelul *prezentarea-celor-mai-bune-eleve-la-sfârşitul-cursului*, de care, ca să spun adevărul, mă temeam niţel, cunoscând, cum cunoşteam, frivolitatea materialului uman cu care lucrase nevastă-mea. Şi, în spatele cortinei lăsate după cincisprezece chemări la scenă, au urmat florile, *flash-urile*, felicitările, urările. Vera era fericită. „Acum, într-adevăr, o să putem face lucruri mari – spunea. Asta nu-i decât începutul.” Şi se gândea deja să lucreze la Suita *Spărgătorul de nuci* de Ceaikovski, în aşteptarea unei *Coppelii puţin obosite*. Şi, mai departe, *Silfidele*. Şi visa deja la *Simfonia a VIII-a* – atât de veselă şi plină de prospeţime – ochi de apă între două torente – de Beethoven... Şi întorcându-ne în vechea noastră casă havaneză, în noaptea aceea, am văzut o partitură deschisă pe una din planşetele mele de desen, pe care lucrase Vera în absenţa mea, umplând foile cu portative de notaţii, semne, săgeţi, semne de exclamare, legături, indicaţii de metronom, linii – subliniate, uneori, cu verde, cu roşu... — cu creioanele şi tuşurile mele pentru proiecte. Era o ediţie veche de Belaâef – astăzi foarte greu de găsit, adevărată bijuterie bibliografică – *Ritualul primăverii*. Cu subtitlul: *„Tableaux de la Russie Païenne, en deux parties, par Igor Stravinski et Nicolas Roerich. Durée: 33 minutes.”*[389] “33 de minute care au zguduit lumea muzicii – a spus Vera. Dar 33 de minute care au avut nevoie de o lungă şi dificilă gestaţie.” „Ca tot ce *zguduie* – ce transformă – ceva în lume” – am zis. (Şi mă gândeam, printr-o asociaţie de cuvinte, la *Zece zile care au zguduit lumea* de John Reed, carte pe care mă sfătuise s-o citesc Gaspar Blano, în ajunul plecării mele spre fronturile Spaniei răsculate...)

PARTEA A CINCEA

Nu e nevoie de lumini ca să vezi clar... (*înmormântarea Contelui Orgaz*)

---

389 Tablouri din Rusia păgână, în două părți, de Igor Stravinski și Nikolai Roerich. Durată: 33 de minute (în 1. fr. în orig.).

Picasso

24

Enrique se întoarse din călătoria lui cu noi energii, idei, intenţii, parcă reîntinerit sufleteşte şi mai plin de zel. Frigul de la New York (şi îl invidiam niţel ascultându-l povestind despre vânturi reci şi ninsori...) îi colorase faţa în acele tonuri de sânge activ care, primăvara, se zugrăvesc pe obrajii celor ce trăiesc acolo unde anotimpurile anului se succed cu caracteristici bine definite, aducând şi readucând, într-un invariabil ciclu, ritmurile, pulsaţiile şi covoarele de flori. M-a felicitat pentru reuşita *Carnavalului*, mult peste aşteptări, după părerea lui. Aştepta cu nerăbdare două lăzi cu cărţi şi reviste, a căror expediere o lăsase în grija unei agenţii. Era hotărât să se pregătească serios pentru apropiatele examene universitare în urma cărora avea să obţină Titlul necesar ca să-şi poată exercita profesia. Din acest motiv, când mă întorceam de la şcoală, în fiecare după-masă, îl găseam în biroul lui, aplecat asupra uneia din planşetele sale, sau ghemuit pe jos, înconjurat de tomuri deschise, caiete şi însemnări, cu rigla de calcul la îndemână. Dar faptul că muncea cu înverşunare nu îl făcea să mă neglijeze în nopţile intimităţii noastre; acum, când mă îmbrăţişa, mă surprindea printr-o anume stăpânire de sine însuşi; o putere de a-şi înfrâna propriile impulsuri, de a-mi ghici dorinţele intime, superior, prin afirmarea bărbăţiei, acelor scurte şi excesive impulsuri ale unei tinereţi debordând de seve. „Astăzi, ştiinţa progresează de groază” – îi spuneam eu, aducându-mi aminte de replica dintr-o farsă, pe care o auzisem deseori citată de cel ce nu dispăruse niciodată din memoria mea – deşi, cu trecerea anilor, imaginea lui exactă, fizionomia sa, se estompau, aşa cum se întâmplă cu fotografiile foarte îngălbenite de timp, care, de cât au fost privite par să se îndepărteze de realitatea pe care au reflectato cândva. „Idealul pedagogiei moderne este *să înveţi delectându-te*” – spunea Enrique, râzând, tot cu o replică dintr-o zarzuela... Dar folosirea ceasurilor de întuneric nu îl împiedica pe iubitul

meu să-şi umple ceasurile zilei. Sculându-se devreme, pe când eu, datorită unui vechi obicei dobândit la teatru, leneveam în pat, stăpână pe două locuri ca să mă culc de-a curmezişul, să mă întind, să mă încovrig, el circulând între bibliotecă şi terasă, vorbind ca pentru sine. Repeta materiile teoretice, răspunzând, poate, la cele mai grele întrebări pe care i le-ar fi putut pune nişte profesori imaginari. Şi astfel, i se maturizau fundamentele unei arhitecturi personale, pe care visa să o impună ipoteticilor săi clienţi. „La început – spunea – n-o să primesc oferte pentru lucrări mari – hoteluri, bănci, blocuri de locuinţe etc. — care ar cere o experienţă şi un grup de colaboratori pe care nu le am. Dar o să-mi pice proiecte pentru case particulare – despre care mătuşă-mea m-a şi anunţat. Şi în sensul ăsta, am pus la punct câteva idei.” în secolul trecut – mă gândeam – oamenii bogaţi trăiseră aici, în case extraordinar de bine gândite în funcţie de climă şi de mijloacele de locomoţie, îngustimea străzilor – străzi suficient de largi, totuşi, pentru trecerea trăsurilor şi echipajelor – departe de a fi fost o greşeală de sistematizare, răspundea logicei preocupări ca trotuarele însorite să fie acoperite repede de prelungitele umbre ale caselor din faţă. Pe lângă asta, străzile strâmte – aproape toate din Havana Veche– canalizau, conduceau briza, transformându-se în adevărate hornuri de aerisire. Interioarele, în schimb, erau spaţioase, înalte, cu ieşiri largi spre patio, cu uşi şi ferestre cu geamuri policrome, care îndeplineau funcţia acelor „*brise-soleil*”[390] ale lui Le Corbusier. Arhitectură perfect funcţională, concepută de meşterii constructori ai Coloniei, când, în lume, încă nu se vorbea de „funcţionalitate”. între o încăpere şi alta, paravane frumos ornamentate, ce se puteau strânge sau întinde, după cum vroiai să favorizezi sau să reduci circulaţia aerului. înainte, familiile înstărite nu-şi închipuiau că se poate trăi în reşedinţe preferabile acestora. Dar, începând cam de prin 1910, apariţia

390 Dispozitiv exterior la clădiri, în general fix, menit să limiteze pătrunderea soarelui prin ferestre.

automobilelor – în general, de dimensiuni mari – a făcut viaţa imposibilă în această parte a urbei. Nimeni nu şi-ar imagina un Renault, o Hispano-Suiza, manevrând cu greu, înainte, înapoi, şi iar înainte, şi iar înapoi, ca să reuşească să se strecoare printr-o poartă pe măsura unui landou, a unei căleşti sau a unei trăsuri, zgâriindu-şi aripile, în trecere, în bronzul bornelor de la colţurile caselor. De aceea, locuitorii din Palatul Lombillo, Palatul Pedrosa, emigraseră spre împrejurimile oraşului, transformându-şi vechile reşedinţe în case de raport, parcelând spaţiul, ridicând pereţi despărţitori în saloane, transformând totul în încăperi locuite – cu implicita deteriorare rapidă – de o lume tot mai săracă şi mai prădătoare. Şi începuse decăderea Havanei Vechi, cu pierderea treptată – mai mult decât pierdere: uitare – a unei arhitecturi magnifice. Se punea, deci, problema salvării acestei arhitecturi magnifice, dar nu printr-o muncă de restaurare – lucru pe măsura unui Viollet-le-Duc1 tropical – ci prin utilizarea elementelor sale structurale şi estetice, adaptate la exigenţele epocii. „Idealul ar fi un mariaj armonios între Palatul Pedrosa şi «Casa de pe cascadă» a lui Frank Lloyd Wright[391] [392]... N-am să mă las până n-o să introduc spiritul de la Bauhaus în Palatul Aldama.” în afară de asta, mobilierul ar trebui să fie produsul unui *designer* care, fără să apeleze la anticari sau la pieţele de vechituri, să întinerească graţia aeriană a jilţului „vienez”, a balansoarului uşor, cu împletitură de pai, a calităţilor lemnului sculptat cu fineţe, a seniorialei prezenţe a caobei. „în acest domeniu, e de făcut totul în Cuba” – spunea Enrique, cu un entuziasm juvenil pe care îl găseam cu plăcere la el, pentru că venea să compenseze, cumva, primele decepţii încercate de mine – tocmai acum – în propria mea activitate... Premiera *Carnavalului* fusese un mare succes. Fusesem copleşită de elogii, flori, măguliri.

391 Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879), arhitect francez, restaurator a numeroase monumente de arhitectură medievale.

392 Frank Lloyd Wright (1869-1959), arhitect american, promotor al arhitecturii „organice”.

Elevele mele îmi dăruiseră o splendidă ediţie din *Lettres sur le danse* (1760) de Jean-George Noverre, cu semnăturile tuturor pe pagina de gardă. Apoi urmase o săptămână de cocteiluri şi mese, continuată cu o săptămână de vacanţă. Şi am reînceput lucrul. Dar observam un soi de delăsare la fetele ceva mai mari. Aceasta, a cărei punctualitate fusese exemplară până atunci, a început să lipsească de la ore; alta se plângea de migrene şi dureri mai mult sau mai puţin închipuite; încă una – şi avea minunate aptitudini de dansatoare! — a plecat în Mexic, la nunta unei verişoare, fără să-mi lase măcar o scrisoare de scuză. Şi, în faţa unui grup de eleve ce se rărea din zi în zi, am cerut explicaţii care m-au pus în faţa unor realităţi supărătoare: Chiarina (Anita) mă părăsea, deşi cu multă părere de rău, pentru că fusese cerută în căsătorie, şi logodnicul ei „nu o lăsa să-şi legene fesele pe o scenă”; Mercedes (Florestan) urma să se mărite cu un bogat negustor de fier vechi, ale cărui depozite urâţeau cartierul Luyano – şi-aşa destul de urât; cât despre Maria (“Valse Noble”), maică-sa, simţind la ea răbdarea unei vocaţii crescânde, declarase că „preferă să-şi vadă fata moartă, decât balerină profesionistă, că, la urma urmelor, asta nu-i decât o meserie de saltimbanc.” Pentru ele se sfârşise vremea exerciţiilor la bară, maioul, pantofii de balet şi muzica lui Schumann: carnaval trecător ce se ofilise într-o noapte la lumina reflectoarelor şi luminilor; magie, salturi, piruete şi vise, lăsate în urmă după primele aplauze, pentru a împlini un banal destin de burgheze sortite naşterilor sau adulterului, sortite să devină „bune gospodine”, după un intensiv antrenament în ceea ce aici se numeşte „viaţă de societate” – viaţă ale cărei relatări de nimicuri umplea paginile ziarelor, în fiecare zi, hrănind o proliferantă faună de cronicari, reporteri de petreceri şi recepţii, fotografi, florărese, croitori şi toţi câţi puteau să contribuie la publicitatea întrunirilor elegante a căror descriere o oferea presa cotidiană într-o proză în stil hiperbolic şi rococo, încă foarte asemănătoare cu cea folosită, cu jumătate de veac

în urmă, de redactorii de la *Le Figaro* din Paris în coloanele lor de „*carnet mondain*”... O dată trecut examenul de absolvire, care pentru elevele mele fusese spectacolul de la *Auditorium*, constatam că familiile lor, ieri zâmbitoare şi binevoitoare, începeau să mă privească chiorâş. Mamele se alarmau văzând că fetele lor, după „simplul amuzament de o seară” – şi care nu trebuia să treacă dincolo de asta – continuau să repete reverenţe în faţa oglinzilor din casă, să vorbească despre *Arabescuri*, *Adagio-uri*, *Pas de Basque1*, cum se deschide un *en-dehors*[393] [394], cum trebuie să ţii capul şi bustul pentru un *grand jeté*[395], şi cum poate să-ţi reuşească un *ballonné*[396] adevărat. Fetele care, poate pentru prima oară, simţiseră că trăiesc cu adevărat (pentru că încercaseră incomparabila satisfacţie de a se fi autodepăşit ca să treacă învingătoare dura probă a fricii de scenă...) vorbeau acum despre dans cu experienţă de veterane, abordând chestiuni de teorie şi de meserie din domeniul coregrafiei într-un limbaj ermetic pentru părinţii lor: una se făIea că, în ziua aceea, datorită unui neaşteptat progres în materie de efort, trecuse de la *entrechat* 3 la *entrechat* IO[397] [398]; cealaltă se înverşuna să treacă de şapte *fuetté-wci*; o alta, afirma că, din proprie iniţiativă, reuşise un *grand-écartQ* deşi ţinându-se de bară – cu toate că unii ignoranţi afirmau că o astfel de practică este în opoziţie cu noţiunea de virginitate. Fotografiile de artişti de cinema fuseseră înlocuite, în camerele lor, cu portrete de *balerine* cu nume

393 Figură din baletul clasic, inspirată dintr-un dans popular basc.

394 Figură din baletul clasic, în care genunchii și picioarele sunt mult desfăcute (în 1. fr. în orig.).

395 Figură din baletul clasic constând într-un salt vertical cu deplasare orizontală, de pe un picior pe altul (în 1. fr. în orig.).

396 Stil de dans în care pașii sunt executați mult deasupra podelei, cu revenire pe sol plină de suplețe.

397 Pas de balet, constând într-un salt vertical, în cursul căruia dansatorul își încrucișează o dată sau de mai multe ori vârfurile picioarelor; succesiunea acestor mișcări se numerotează de la 1 la 3; de la 3 la 8 și la 10 numărul încrucișărilor (în 1. fr. în orig.).

398 Figură din baletul clasic: șpagat (în 1. fr. în orig.).

bolşevice. Şi eu, o rusoaică venită de cine ştie unde, eram responsabilă pentru aceste extravaganţe. Dar să nu-mi închipui că fetele „or să continue cu povestea asta”. Mă onoraseră, acceptând ca numele lor mai mult sau mai puţin ilustre să figureze alături de al meu pe un afiş teatral. Dar cu asta, basta cu fanteziile. în fond, eram privită ca o nursă care mănâncă la o masă separată cu pupilele ei, educatoarea englezoaică ce trebuie să mănânce la bucătărie când e o recepţie mare în casă. Mergem împreună, dar nu ne amestecăm unii cu alţii. Nu erau deloc încurajate impulsurile tinereşti ce ar fi putut afecta principiile unei caste care îşi consolida atotputernicia prin fructuoase şi bine calculate legături matrimoniale. *Marşul Davidienilor* fusese înfrânt, într-o săptămână, de *Marşul nupţial* de Mendelssohn, care va răsuna, în curând, la Biserica parohială din Vedado sau la Biserica Sagrado Corazôn. Dar nu voi rămâne singură din pricina asta – mă asigurau fetele care mă părăseau astăzi; şcoala mea o să aibă mai multe eleve ca niciodată, pentru că ştafeta va fi preluată de alte generaţii; rămas gol prin plecarea celor mari, studioul meu se va umple de fetiţe, şi alte fetiţe, şi alte fetiţe, pentru că (doar eu ştiam foarte bine!) „dansul este un exerciţiu excelent”, „nu are nimic băieţesc în el ca baschetul”, „desăvârşeşte silueta”, „te face să ai un mers elegant” etc. etc.... *Şi* I, *2, 3, şi 1 şiii 2 şiii* 3. *Exerciţiile la bară*; *exerciţii la bară şi iar exerciţii la bară, 1, 2, 3, 4... Şi 1 şiii 2 şiii 3 şiii 4. Cele cinci poziţii fundamentale... Acum, metronomul*

54... Atente... Atente... De opt ori... Ascultă, tu, la pian... Marchează timpii tari... Uită că e Chopin... Nu eşti la un concert... Produci doar un,zgomot muzical care ajută la dans... Nimic altceva... Fără rubato... Aşa, patru timpi, foarte marcaţi... Aaaaşă... (*bătăi din palme*)... *Isabel, execuţi foarte prost... Nu se dansează cu fundul... mişcă*!... *Picioarele în poziţia a doua... De opt ori... Sonia, poate reuşeşti să pricepi ce e un jeté battu*[399]... Şi, în această

399 Tip de jeté, în care dansatorul își lovește rapid picioarele unul de altul, în aer, înainte de a atinge solul.

rutină zilnică, ecouri îndepărtate la ceea ce se petrece în lume, ce ajung la mine prin glasul lui Enrique, pentru că eu nu mai citesc ziarele: Americanii au debarcat la Salerno. în curând vor fi la Roma unde, în faţa cupolei Sfântului Petru, printre colonadele lui Bernini îşi vor face reclamă oferind ţigări blonde şi gumă de mestecat. După civilizaţia centiroanelor şi a cravaşei, civilizaţia *chewing* guzn-ului îşi face intrarea triumfală în Capela Sixtină... *1, 2 şi 3... Acum, cu spatele la bară... Uitaţi că aveţi umeri. Nu vi-i băgaţi în urechi... 1, 2, 3... Unde te duci, Gladys? Nu s-a terminat lecţia... Ce?... O invitaţie la Yacht Club?... Bine... Du-te unde vrei... Pianul: exerciţiul pe muzică de Liszt... Marcaţi bine timpii, fără să păreţi un regiment de infanterie.. Paşii trebuie SĂ SE VADĂ, nu SĂ SE AUDĂ... 1, 2, 3, 4...* Debarcarea aliaţilor în Normandia. Lupte la Rouen, unde frumoasa catedrală, de atâtea ori pictată de Claude Monet, a rămas o grămadă de dărâmături. (Şi îşi amintesc o declaraţie a Gretei Garbo în ajunul începerii războiului: „Vreau să admir lucrurile frumoase din Europa, înainte de a fi distruse../') *1, 2, 3, 4... Exerciţii la bară, bară, bară. în oglinda din studioul meu se desenează, de câteva ori pe zi, o sută de tablouri de Degas*[400]*... Carmencita, fii atentă, nu-mi îndoi cotul în felul ăsta... Nu-ţi dai seama că-ţi ies omoplaţii?... Mai multă atenţie, ce dracu... Nu vă mai gândiţi atâta la iubiţi... 1, 2, 3...* Enrique şi-a luat ultimele examene. Mare masă festivă şi veselie acasă la Contesă. Mi-am pus o rochie de seară nouă admirată de toţi, dar mă simt ciudat în ea... Nu ştiu. Cu cât trece timpul, cu atât mă amuză mai puţin aceste întruniri mondene unde, până la urmă nu se fac decât bancuri şi glume, şi nu se vorbeşte despre nimic... *1, 2, 3... Acum, la centru, fetelor, la centru... Să sărim puţin, dar nu prea mult... Flexiune... Fruntea la genunchi. Daţi drumul la aer când vă aplecaţi, aspiraţi când vă îndreptaţi...* Eliberarea Parisului. Eliberarea Parisului. Eliberarea Parisului. Trebuie să-mi suspend lecţiile, pentru că veselia este

400 Edgar Degas (1834-1917), pictor francez, autor a numeroase lucrări inspirate din activitatea balerinelor.

generală. Un mare cortegiu trece pe sub ferestrele studioului meu, îndreptându-se spre bustul lui Victor Hugo, care se află într-un parc din Vedado. (Victor Hugo, mereu viu, în ciuda remarcii prosteşti a lui André Gide; Victor Hugo, ale cărui romane se citesc cu glas tare în tutungeriile din Cuba; Victor Hugo, debordantul, excesivul, contrapondere a spiritului cartezian...) Eliberarea Parisului: eliberarea Locurilor Sfinte. Şi a sosit acolo, momentul depurării: se pare că Henri Béraud va fi împuşcat – ca Robert Brasillach (am o excelentă antologie a poeziei greceşti făcută de el); Drieu-la-Rochelle s-a sinucis: Louis Ferdinand Céline a fugit în Germania, şi se spune că, în perioada ocupaţiei, au fost mai mulţi colaboraţionişti decât crezusem; aflu că Jean Cocteau patronase o expoziţie de Arno Brecker, sculptor greoi, artist oficial al regimului nazist, încarnare a stilului neoclasic-pompierist-berlinez... „Surprinde-mă” – îi spusese odată Diaghilev lui Cocteau... Ei, bine... de data asta ne-a surprins pe toţi pe cinste!... Dar nu vreau să mai ştiu nimic... *1, 2, 3... Pas de bourrée... Entrechat six ouvert... Trois pirouettes... Cabriole... Jeté battu*[401]*... Dacă fata asta n-ar fi fiică de milionar, ar putea fi o adevărată balerină...* Moartea lui Roosewelt... Şi, la mai puţin de douăzeci şi cinci de zile după asta, executarea lui Mussolini. Şi, într-o prodigioasă accelerare a evenimentelor, fericita ştire încă neconfirmată – a sinuciderii lui Hitler. Şi, într-o seară, întorcându-mă acasă, îl găsesc pe Enrique împreună cu Gaspar, cam piliţi amândoi, cu o sticlă de whisky al cărei nivel era destul de scăzut. „A cui aniversare e?” – întreb. „Te aşteptam” – spune Enrique, ducându-se după o sticlă de şampanie. A pocnit dopul şi spuma s-a ridicat în trei cupe. „Noroc!” – a zis Gaspar. „Noroc! — a zis Enrique. Ca în Brigăzi.” „Nu înţeleg.” „Ruşii au intrat în Berlin.” „Şi americanii?” – întreb. „Intră acum, cu siguranţă. Dar rămâne un fapt că primul steag înălţat pe clădirea Cancelariei naziste a fost

401 Pas de bourrée... Entrechat șase deschis... Trei piruete... Săritura... Jeté battu (în 1. fr. în orig.).

cel cu secera şi ciocanul. Noroc!” Am ridicat şi eu cupa. Triumfurile sunt molipsitoare. în fond, această victorie hotărâtoare a oamenilor din neamul meu mă umplea de un secret orgoliu. Dar, cu toate acestea: „Ei, şi în 1812 l-am învins pe Napoleon?’ „Da, dar acum e ca şi cum, în 1812, aţi fi urmărit trupele imperiale chiar până-n Paris.” Enrique are dreptate. Şi, totuşi, amintirile mele mă poartă pe alt drum: „1812 mă face să mă gândesc la Uvertura triumfală a lui Ceaikovski care se termină cu imnul *Dumnezeu să-l mântuiască pe Ţar*” „Da. Dar de data asta, s-ar putea cânta din nou Uvertura – şi cred chiar că ţi-am spus asta odată, la Benicassim – cu o uşoară – oh, foarte uşoară – modificare. Şi anume: în partitura lui Ceaikovski *La Marseillaise* ar trebui înlocuită cu *Horst-Weseel Lied*, şi imnul ţarist cu *Internaţionala*” „Asta, într-adevăr, ar fi o Uvertură grozavă! — zice Gaspar râzând. Pentru că am înţeles că în *cealaltă* trebuie să răsune nişte salve de tun, care nu se trag niciodată la timp, pentru că artileriştii nu sunt muzicanţi.” „Tocmai de-asta, aproape întotdeauna se renunţă la salve.” „De data asta, însă, n-ar trebui să se renunţe, pentru că artileristul de care e nevoie e aici.” S-a ridicat, a pocnit din călcâie şi a salutat milităreşte: „Gaspar Blanco. Batalionul *Abraham Lincoln*. Prezent!” „Noroc!” „Noroc!” Şi am spus şi eu „Noroc!” molipsindu-mă de veselia celorlalţi... *1... 2... 3... Exerciţii la bară, bară, bară... Şi ca întotdeauna, când una din ele începe să se mişte, să-şi arate o anumită personalitate, o graţie deosebită în limitele severităţii lecţiilor mele, ştiu că va pleca în curând, abandonând maioul pentru o rochie de mireasă... 1, 2, 3, 4... 1 şiiiii 2 şiiiii 3 şiiiii 4...* EXPLOZIA PRIMEI BOMBE ATOMICE LA HIROSHIMA. Zgomotul prăbuşirilor, urletul înmiit al victimelor, mii şi mii de ochi rămân orbi, groaza arsurilor incurabile, agonia mutilaţilor ne atinge pe toţi deopotrivă. „Am intrat în Era Atomică – îmi spune Enrique. Evenimentul cel mai de seamă înregistrat de analele planetei de la Descoperirea Americii.” Fapt de excepţională importanţă, de bună seamă. Care începe însă cu o Hecatombă – în cel mai

sângeros sens al termenului. Tribut de nenumărate vieţi. Printr-un dar al Zeilor Binelui (posibilitatea de a-şi întinde imensa sa stăpânire asupra Creaţiei) Omului i se conferă capacitatea de a-i sluji, într-o măsură până azi necunoscută, pe Zeii Răului. Cu puterea de a Construi, puterea de a Distruge. Pe lângă tragedia de la Hiroshima, ce reprezintă anticele oraşe pustiite de vreun invadator mongol, exterminarea locuitorilor din Numancia, distrugerea Troiei? Prezenţa lui Ahriman1, Şiva[402] [403], Seth cel Castrat[404], a Şarpelui, contrapondere a lui Iehova în tot ceea ce face fiinţa umană. Şi ce Mari Creatori sunt aceştia, dacă nu se pot lipsi de un Principe al Tenebrelor, fără de care se pare că nu sunt în stare să se afirme, să ajungă vrednici de adoraţie?

Pe măsură ce treceau lunile adăugate lunilor, creştea în mine penibila senzaţie că mă zăgăzuiam într-un soi de imobilism – impresia că nu progresezi în nicio privinţă, încercată de mine şi alteori, care îmi era nespus de neplăcută... *1*, *2*, *3*.., *1 şiii 2 şiii 3*... *Piruete şi iar piruete*... *Pas de bourrée*... *Entrechat*... Terminasem un curs şi începeam alt curs. Plecau nişte fete ceva mai mari şi veneau alte fete ceva mai mici. Din când în când, Suita *Spărgătorul de nuci*, o *Schubertiană*, prezentate pe scenă, cu un final-mozaic, în care se ascultau, în mod inevitabil, pentru că trebuia să folosesc o muzică fără mari complicaţii, pagini de Minkus, Chaminade, Godard, Ponchielli... *1*, *2*, *3*... *1 şiiii 2 şiii*

3... Dintre atâtea fete câte trecuseră prin studioul meu, doar două îmi rămăseseră fidele, făcând şi progrese serioase: Silvia şi Margarita – extraordinar de frumoasă prima şi în asta consta pericolul ce îi ameninţa vocaţia; mai degrabă urâtă a doua, deşi cu un chip pe care emoţia îl putea transfigura, datorită mobilităţii trăsăturilor sale, în mască tragică, îndurerată, îndrăgostită sau disperată (şi la

402 Denumirea principiului zoroastrist al răului.

403 Zeul care, în hinduism, reprezintă forța distructivă a naturii.

404 Zeu egiptean, rivalul tânărului Horus care l-a castrat, după ce Seth îi crăpase ochii.

ea mă gândeam pentru rolul Giselle). Silvia şi Margarita erau asistentele mele, uşurarea mea, când o muncă de rutină îmi zugrăvea pe faţă plictiseala, făcând imprecise, nesigure, observaţiile şi indicaţiile mele privind o poziţie greşită a braţelor sau a picioarelor, ori un final de ansamblu deficient. Provenind dintr-o modestă clasă mijlocie, nu considerau că îmi fac o onoare – că îmi fac o favoare – primind lecţii do la mine, ci dimpotrivă, în fiecare zi mi se dăruiau tot mai mult spiritualmente, lecţiile prelungindu-se după ce plecau celelalte, cu două-trei ore, cu lecturi din autori clasici, studierea unor partituri moderne cu ajutorul discurilor, sau simple conversaţii în care eu le povesteam copilăria mea din Rusia de altădată, experienţele mele în baletul lui Diaghilev ori baletul din Monte Carlo, în vreme ce ele îmi vorbeau despre necazurile lor intime, preocupările, îndoielile cu privire la una ori alta, sau îşi vărsau năduful vorbind despre situaţii şi persoane, punând în asta patimă sau incipientă înţelepciune, judecăţi aspre ori indulgenţa ce sălăşluiau în femeie în dificila ei trecere de la adolescenţă la maturitate – trecere care, deşi se produce de obicei cu o uluitoare repeziciune la unele, la altele necesită mulţi ani de trăiri, deziluzii şi necazuri. Aceste eleve erau, pentru moment, sprijinul meu într-o lume ce îmi devenea monocordă şi fără variaţii de relief, în ciuda aparentelor succese profesionale ale soţului meu – căci acum era „soţul meu” cu acte, semnături şi ştampile, de când ne hotărâsem să ne legalizăm situaţia, printr-o căsătorie discretă, oficiată fără lux şi tam-tam, la un notariat de pe Caile del Empedrado, doar în prezenţa unui martor de profesie, necunoscut, şi a Teresei, care şi-a pus şi ea semnătura pe certificat, după ce ne convinsese cu un argument datorat celei mai bune logici de care era în stare: „Intr-un cuvânt: aşa e întotdeauna. Cuplul care îşi propune să trăiască fără cătuşe şi legături legale, răzvrătindu-se împotriva obiceiurilor generalizate, sfârşeşte prin a duce exact aceeaşi existenţă ca cei căsătoriţi în faţa altarului, cu citirea Epistolei Sfântului Pavel. La voi, legătura liberă nu

se justifică, fiindcă vă comportaţi, în toate privinţele, ca soţ şi soţie.” „Un certificat n-ar adăuga nimic statutului nostru” – remarcam eu. „De acord. Dar când nici n-o să-ţi treacă prin minte, Vera, se va afla, cumva, că nu eşti «doamna» lăudată de mamele elevelor tale pentru «moralitatea ireproşabilă» şi atunci – îmi cunosc marfa! — adio Şcoală de Balet! Se duce dracului cu bare, pantofi de balet, metronom, pian, oglindă şi toate celelalte...” „Ne-am îmburghezit” – a spus cel ce era soţul meu de la ora 10,30 a acelei dimineţi, privind melancolic buchetul de cale albe pe care Teresa mi-l dăruise în semn de delicată – şi – poate puţin ironică – atenţie. „N-o să ne schimbăm.” „Dar restul – *ceilalţi* – ne vor face să ne schimbăm, poate pe nesimţite. Povestea de azi e o mică concesie pe care le-o facem. în ceea ce mă priveşte, au şi început să mă sape.” Şi, pentru prima dată, mi-a vorbit pe un ton amar, neobişnuit la el, de o decepţie sporită care explica rezerva pe care o avea, când eu îmi manifestam curiozitatea în legătură cu activitatea lui profesională. „Totul e foarte bine – îmi răspundea el. Construiesc mult. Am mai multe lucrări începute, în fiecare zi câştig tot mai mulţi bani.” Şi trecea repede la alte subiecte – cărţi, balet, artă, întâmplări din actualitate, evenimente recente... — voind parcă să uite oboseala şi neplăcerile unei zile de muncă. Acum, însă, răspunsurile sale evazive îmi deveneau limpezi. Adevărul e că niciodată nu reuşea să construiască ceea ce ar fi vrut să construiască. Casele sale ideale, inspirate de nobilele stiluri ale arhitecturii coloniale creole, rămâneau în nişte voluminoase dosare sprijinite de pereţii din biroul lui. Oraş de hârtie, îndoit, împăturit, născut mort – neluminate arcadele sale, rupte paravanele baroce, adormite coloanele, veştejită înainte de a fi germinat, generoasa *malanga* plină de nervuri din imaginare curţi interioare, aşternute cu fine şi aromate ierburi de leac, utile în terapeutica domestică de odinioară. Clienţii lui vroiau întotdeauna „ceva mai modern”, „mai *funcţianai*” – căci cuvântul „funcţional” li se strecurase în minte ca un etalon al unei evaluări calitative (livrescă şi descoperită, poate, în

paginile revistei *Fortune*) ce nu putea fi formulată în alţi termeni aici, unde, ca să spunem adevărul, din cauza vocabularului sărac, „oamenii cu bani” erau destul de gesticulanţi şi onomatopeici în exprimarea ideilor. (Acum, când spuneai „funcţional”, însoţind vorbele cu o mişcare fermă a celor două mâini în jos, pe verticală, trasând apoi, cu arătătoarele, o linie orizontală invizibilă la înălţimea gurii, era totul clar...) Şi Arhitectul obligat să uite de Sancti-Spiritu, Santiago, Trinidad, Palatele Lombrillo sau Pedrosa, cădea în extrema opusă, intrând în *tempo* cu nord-americanii care cumpărau deja picturile lui Jackson Pollock1 şi, atunci când îşi prezenta noile schiţe de proiect, auzeai un „nu chiar aşa, nu chiar aşa, nu chiar aşa”; ceva mai moderat; funcţional, sigur, dar mai uman, sau – cum să spun – mai estetic. Şi arhitectul sfârşea prin a cădea la maxima banalitate, aşa cum se făcea deja, pe Coasta de Azur, în Franţa (unde reşedinţa unui magnat cubanez căsătorit cu altădată faimoasa Gaby Deslys se înălţa ca exemplu), sau la Beverly Hills, în milionarul debarcader din Newport, când nu se prostitua, ăsta era cuvântul, cu o renaştere-spaniolă-californiană, un Stanford White[405] [406], niţel curăţat de giuvaieruri false, sau o nemărturisită asemănare cu Mallet>Stevens[407], intrat deja în istorie – spre suprema mulţumire a clienţilor săi, în sfârşit satisfăcuţi. „Ceea ce mi-a prezis Teresa: *o să sfârşeşti supunându-te gustului lor*. Câştig mai mulţi bani decât îţi poţi imagina. Birourile mele se extind de la o zi la alta. Dar mă simt acrit, divorţat de mine însumi. Nu mă realizez ca artist, cum ar trebui să fiu. Nu am mijloacele de a mă afirma într-o «manieră» proprie. Mă uit cu invidie la revistele de arhitectură unde maeştrii epocii, mândri, îşi prezintă operele. Nimic din ceea ce fac nu corespunde cu

---

405 Jackson Pollock (1912-1956), pictor american, adept al picturii gestuale, al expresionismului abstract și al manierei de a picta prin aruncarea culorii lichide pe pânză.

406 Stanford White (1853-1906), arhitect american.

407 Robert MalleVStevens (1886-1945), arhitect francez, adept al funcționa- lismului.

ceea ce aş vrea să fac. Nu-mi iubesc munca, şi asta e cea mai mare nenorocire care-l încearcă pe om. Mi-am vândut sufletul diavolului." „Ca să spui asta, aşteaptă să ai vârsta Doctorului Faust; tu ai încă toată viaţa înainte." Dar Arhitectul se simţea deja frustrat într-o lume unde *cei ce urcau* pe scara averii se porneau să-i imite în materie de domenii şi stiluri pe *cei ajunşi sus şi stabiliţi* – şi asta explica de ce în cartierele rezidenţiale din Havana edificiile se asemănau atât de mult unele cu altele, ajungându-se la cantonarea într-o arhitectură plăcută, dar amorfă (uneori cu un iz retrospectiv de „*Art Deco*"[408]) care, fără să dobândească un caracter propriu, căci putea fi de aici sau de oriunde, îi satisfăcea pe bogaţi şi pe noii îmbogăţiţi într-un acelaşi ideal de confort şi decenţă, fără vreo trăsătură care să scoată în evidenţă personalitatea stăpânului. „Mi-am vândut sufletul diavolului" – spunea Faust-Arhitectul din acea zi. Şi uzând de obişnuita sa putere de a se apropia de dramă pe căile ironiei, spunând, în glumă, parcă, ceea ce gândea foarte serios, s-a lansat într-o dizertaţie burlesc-erudită (şi mi-o aminteam pe cea ţinută odată în legătură cu mâncărurile creole, servindu-mi ca desert – bine că nu în chip de felul întâi –, autoritatea lui Descartes şi Malebranche). Diavolul – spunea – nu se arată întotdeauna, nici în orice epocă, nici în orice mediu, ca o respingătoare creatură cu aripi de liliac şi coadă bifurcată, înarmat cu un trident şi o ghioagă ghintuită care, pedepsindu-i pe desfrânaţi şi ruşinându-i pe infami, sau zvârcolindu-se sub sandala Sfântului Gheorghe, apare în icoanele ţărăneşti din ţara mea. Nu. Nu era neapărat necesar să fie Satana verde a lui Orcagna, care trona, imperial şi înfiorător în Dansul Macabru din Cimitirul Capucinilor la Pisa. Nici demonii multiformi, halucinanţi, deliranţi, niţel lepidopteri, combinaţii de călugăr şi broască, peşte şi vultur, broscoi râios şi iazmă urlătoare, monştri cu trei coarne, fiinţe vâscoase, adăpostite în enorme coji de ouă, cu pâlnii în chip de pălărie, cleşti şi

408 Arts (sau Art) déco, stil decorativ ajuns la modă în 1925 cu prilejul Expoziției Internaționale de artă decorativă de la Paris.

ciocane în mână, care se târâie, se caţără, cântă la harpă sau la cimpoi, sau zboară în viitoare maşinării mecanice, în jurul înfuriatei Uriaşe Margot a lui Breughel. Şi cu atât mai puţin un Mefisto codoş, cu pieptar elegant, pană de cocoş la pălărie şi o lăută agăţată pe umăr, ca în celebra operă. Nu. Diavolul (simplu cuvânt ce exprimă prost, prin limitele lui, o noţiune fără dată şi fără graniţe, unită cu orice opţiune, acţiune, construcţie sau încercare omenească) este o Idee nu o Figură, şi, tocmai de aceea, poate îmbrăca orice formă, se poate personifica într-o fiinţă sau un obiect, se poate *înlucrifica* sau transforma într-un *alt lucru*, fără să-şi piardă, ca Idee, semnificaţia sa permanentă şi universală. Este aici şi peste tot. Thomas Mann, într-un roman celebru, îl văzuse ca pe un tânăr foarte trist care se exprima într-o veche germană medievală. Dar, ca să cazi sub stăpânirea lui – ceea ce implică o abdicare a propriului eu, o alienare odioasă – nu este necesar să iscăleşti un pergament cu o pană de gâscă muiată în propriu-ţi sânge. Este de ajuns să-i accepţi darurile, să te bucuri de privilegiile risipite de El, să cheltui, la urma urmei, şi ca să vorbim realmente peşin, Banii Diavolului. Astfel – şi acum Enrique adopta intonaţia creolă, fără să renunţe la seriozitatea de mai înainte – toată această insulă (cea a burghezilor, a bogaţilor, a înavuţiţilor, a puternicilor, a ariviştilor, a veşnicilor sau a temporarilor politicieni, „bărbaţi, femei, civili, militari, pederaşti şi peşti”) acceptă, de la începutul veacului, Banii Diavolului. (“*Pruncul lisus ţi-a lăsat în dar staulul*, *şi fabricile de zahăr*, *Diavolul*”, ar fi putut scrie poetul mexican Ramon Lopez Velarde, îndulcind, în cazul nostru, cuvintele sale „zăcămintele de ţiţei”.) Banii Diavolului sunt în buzunarele tuturor, sub forma unor hârtii verzui (şi verdele este culoarea Diavolului), afişându-şi efigia, de astă dată reîncarnat în persoana unui *pater familias* cu chip liniştit, cravată de dantelă şi părul alb buclat, pe numele său George Washington. „Toţi purtăm la noi, acum, portretul Diavolului, aşa cum poartă bisericoasele iconiţele lor sfinte. Măsoară doar 6,5 cm în înălţime şi 15,5 cm

lăţime.” Şi scoţând un dolar american din portofel mi l-a întins în faţa ochilor: „Asta e, cred, singura monedă din lume care a făcut imprudenţa de a invoca Solvabilitatea lui Dumnezeu pentru a-i garanta valoarea. Uite ce scrie pe spatele bancnotei: IN GOD WE TRUST[409]... că ăsta valorează ONE DOLLAR. Şi din cele patru colţuri ale documentului verzui, Dumnezeu răspunde: ONE, ONE, ONE, ONE. Ca şi cum pe Dumnezeu l-ar durea în fund de stabilitatea dolarului – după cum bine a dovedit-o cu criza din ’29!... Şi, pentru că am acceptat mii şi mii de astfel de hârtiuţe murdare în schimbul adevăratei mele personalităţi, mi-am vândut sufletul Diavolului, fără să fi ajuns la vârsta Doctorului Faust. Dar nu sunt unicul; toţi din casta mea fac la fel. De aceea, în ţara asta ne pierdem sentimentul naţionalității, amintirea tradiţiilor noastre, a istoriei noastre – fiind pe cale să ne pierdem şi limba, cu atâtea firme în engleză câte vezi acum pe străzile oraşelor noastre... *Oh*, *yellow*, *glittering*, *precious Gold*!” (îmi vorbise, la Valencia, de uimirea lui când a găsit aceste versuri din *Timon din Atena* în *Capitalul* de Marx...): *„Thus much of this*, *will make black*, *white*; *foul*, *fair*; *wrong*, *right*..” „Şi în aceeaşi dramă spune Shakespeare că prin această Mare Putere se ajunge «să aşezi tâlhari pe băncile Senatului». Se pare că, plimbându-i pe Prospero şi Caliban prin apropiatele Bermude, întrezărise viitoarea istorie a acestei ţări. Cât despre mine, lucrând prost, înstrăinându-mă de vocaţia mea, trădându-mă pe mine însumi (şi strivea dolarul între degete), am acceptat pactul.” Şi Enrique cita, amar, alte versuri de Shakespeare pe care le întâlnise tot într-o pagină din *Capitalul*, unde Marx evocă nevoia feroce a lui Shylock:

Pieptul! *Da*!
Cum zice-n zapis...[410]

„De tine depinde să rupi zapisul, pentru că n-ai nevoie de cămătari ca să trăieşti. Nu eşti sărac. Şi şcoala

409 Credem în Dumnezeu... (în 1. engl. în orig.).

410 Negustătorul din Veneția, în românește de Gala Galaction, Shakespeare, Opere II, București, 1955.

mea e foarte rentabilă.” „N-aş putea trăi fără să muncesc. Aş muri de plictiseală după o săptămână.” (A tăcut un timp.) „Matisse spunea că munca e o binecuvântare. (Acum vorbea pe un ton serios:) Munca este expresia forţelor fizice şi intelectuale ale omului. Prin muncă se dezvoltă şi se afirmă ca fiinţă umană.” „Asta îmi miroase a filosofie germană, de-a ta.” „Poate, dar o spun ca să ajung la foarte simpla concluzie că a munci pentru cei ce nu merită şi încearcă, prin toate mijloacele, să te oblige să faci ceea ce nu vrei să faci, e cel mai împuţit lucru ce ţi se poate întâmpla.” „Mie îmi spui, care am ajuns de la *Spiritul dansului* la grădiniţă!” „Dă-o dracului de şcoală!” „Eu sunt ca tine: un animal de muncă.” „Atunci să fie totul ca înainte!” „Ce soluţie avem? N-am făcut noi lumea şi trebuie s-o acceptăm aşa cum este: «*The rest shall keep as they* are.»[411]“

25

Un curs şi încă un curs şi încă un curs – adică: un an şi încă un an şi încă un an. Şi-mi plecau fetele de măritat, şi-mi veneau fetele impubere, mă uitau cele care în curând aveau să cunoască importanţa graviditătţii, şi se apropiau de mine cele cu trup-decopil, care, în ritmul pieselor mele pentru exerciţii, îşi întindeau braţele şi coapsele pe deasupra zvelteţei unor picioruşe subţiri, dar agile. Şi era inevitabila întrebare de la început: „Unde pot să găsesc maiou şi pantofi de balet, Madame?” Şi era inevitabila frază – spre mica mea consolare – pe care, strângându-şi, într-o bună zi, lucrurile, echipamentul, într-o valijoară, se credeau întotdeauna obligate să mi-o ofere în chip de despăgubire: „Am să le păstrez ca amintire.” Şi apoi – de asemenea, în mod inevitabil: „Aş dori să-mi daţi o fotografie de-a dumneavoastră, Madame, cu dedicaţie. S-o pun în camera mea. N-am să vă uit niciodată. Am învăţat atâtea de la dumneavoastră!” Şi apărea o fotografie dintr-un sertar al biroului meu: eu în *Presimţiri*; eu în *Frumoasa din pădurea adormită*; eu în *Simfonia* de Bizet, şi chiar în *Thamar*, acolo la Monte Carlo sau la Paris, acum atât de

411 Restul va rămâne așa cum e (în 1. engl. în orig.).

mult timp încât, amintindu-mi că odată îmbrăcasem aceste costume, imortalizată pe carton de aparatul lui Lipnitski – fotograful aproape oficial al Baletelor ruse – aveam impresia că dansasem printre umbrele unei vieţi anterioare celei de acum... Şi cursurile se succedau, venea o vacanţă de Crăciun şi se intra în altă vacanţă de Crăciun, şi doar Silvia şi Mărgărită, discipolele mele cele mai fidele, rămâneau alături de mine, ajutându-mă în munca de la şcoală – şi acum puteam să le plătesc salarii excelente – mulţumindu-se să fie profesoare, fără să mai nutrească multe speranţe că vor ajunge, vreodată, să strălucească într-o activitate care, aşa cum erau privite lucrurile în această ţară, era foarte departe de a le încuraja aspiraţiile spre profesionalism. „Săraca de tine, Silvia – îi spuneam uneori. Cum nu ai ocazia să dansezi în fiecare seară pe o scenă, le înveţi pe altele să danseze.” Pentru moment îmi pusesem speranţele într-o elevă nouă, înzestrată cu aptitudini fenomenale, şi a cărei mamă, fată de ruşi emigraţi în Cuba în 1920, accepta – în sfârşit! — ideea ca fetiţa ei să ajungă *ballerina* în adevăratul înţeles al cuvântului. Prezenţa Mirtei în şcoală, perseverenţa ei în muncă, entuziasmele ei, reînviaseră fervoarea mea de la început, dându-mi ceea ce înotătorii denumesc „al doilea suflu”. Şi cu acest „al doilea suflu” renăscuseră în mine nişte secrete dorinţe, aţipite timp de ani de zile într-un sector inert al memoriei mele... Şi de aceea, într-o seară, au răsunat mai multe tobe în studioul meu, şi argintul viu din adâncul vastei oglinzi ce acoperea unul din pereţi, probabil că s-a cutremurat de uimire văzând că un soi de consiliu negru i se instala în faţă, ştergând figurile *ă la* Degas – scene de balet – ce îl stăpâniseră multă vreme. La rugăminţile mele, Gaspar Blanco reuşise să-i facă pe dansatorii din* grupul *arară*, pe care îi admirasem la Guanabacoa, acasă la Boia de Nieve, acum câţiva ani, să se instaleze în casa mea pentru câteva ore.

Sosiseră puţin după şapte seara, foarte dichisiţi şi puţin intimidaţi (cu cămăşile şi bluzele ţepene de scrobeală), şi se aşezaseră în fund, tăcuţi, fără să înţeleagă

prea bine ce se aştepta de la ei în asemenea loc – câţiva foarte ocupaţi să „acordeze” pielea instrumentelor deasupra flăcării albăstrii a unei spirtiere. Veniseră cu ei mai multe femei, de care se ocupa acum Teresa, risipindu-se în atenţii – şi cu atât mai abitir, cu cât erau mai negre – cu solicitudinea şi zâmbetele de care o doamnă de pe Caile 17 (căreia i se spunea „strada milionarilor”) putea da dovadă când se ocupa de cei mai distinşi dintre invitaţii săi. (“Papa spălând picioarele săracilor” – îmi ziceam eu). Şi în timp ce ea servea răcoritoare şi dulciuri, spunând lucruri nostime şi făcându-i pe oameni să se simtă în largul lor, eu observam că Silvia, Mărgărită şi Mirta, puţin neliniştite, neştiind ce să creadă, rămâneau prudent la celălalt capăt al studioului, constituindu-se – deşi nu erau decât trei – într-un clan de albi. Şi mai puţin rigizi, îndemnaţi de Gaspar, dansatorii au început să urmărească ritmurile unui tam-tam *arară*, ce deveneau tot mai însufleţite. Salturi, levitaţii, înălţare! Şi pe măsură ce se încălzeau, săreau tot mai sus, mai sus, mai sus, de-abia ricoşând în scândurile podelei, flexibilizate deja de multă vreme, de multele piruete, figuri şi mişcări care le lustruiseră... în curând, ochii mei s-au oprit asupra persoanei unui Calixto (Calisto îi spuneau ceilalţi), negru mai maroniu, bătând spre mulatru, care, neîndoielnic, se evidenţia în cadrul grupului prin personalitate şi măiestrie înnăscută. De statură mijlocie, cu o talie incredibil de fină, figură impasibilă, se folosea de muşchii săi alungiţi şi rapizi pentru a impune, un soi de disciplină, o voinţă de ordine, mecanismelor – pur instinctive şi în parte aleatorii, la ceilalţi – anatomiei sale. „Nu dansează, zboară! — striga Mirta, aplaudând: E un înger! Un înger!” „Partea proastă e că pentru a fi înger, trebuie să fii alb” – observa Gaspar ironic. Şi timp de circa două ore – tocmai răsunase salva de la ora nouă – s-a prelungit dansul, până când am făcut o pauză, în timpul căreia Teresa a adus prosoape pluşate, ca dansatorii să se şteargă de transpiraţie. Dar acum sosise momentul să fac eu un experiment care mă interesa foarte mult şi era adevăratul scop al acestei întâlniri. „Ascultaţi

asta” – am spus. Şi lăsând în jos braţul pick-up-ului, am pus acul la începutul părţii *Danse sacrale* din *Ritualul primăverii*. „Ce muzică ciudată!” – a zis unul. „Ciudată, da!” – a zis altul. Şi când s-a ajuns la pasajul notelor duble, întretăiate de scurte tăceri: „Parcă ar fi tam-tamul pentru Ieşirea Efi.” „Nu, e tam-tam pentru Ieşirea Efo; mai potolit decât Efi.” „Acum, nu mai e.” „Ba acum, da! Ascultă!” – a spus Calixto, apucând una din tobe şi lovind scurt marginea de piele întinsă, cu degetele arătătoare şi mijlocii de la amândouă mâinile. „Aş vrea – le-am spus când discul a ajuns la sfârşit – să mai ascultaţi asta de două-trei ori.” Toţi au tăcut şi au urmărit muzica lui Stravinski cu o extraordinară intensitate în expresie, aşa cum face negrul când se află în faţa unui lucru care îl obligă să se concentreze. „Acum aş vrea să ştiu – am spus – dacă dumneavoastră credeţi că asta se poate dansa.” „Păi, orice muzică se poate dansa. Depinde de *ştir* – a spus Calixto. „Nu înţeleg.” „Păi... Adică asta n-ar fi nici stilul *guaguanco*, nici stilul *yambu*, nici stilul *columbia*. Şi n-ar fi nici *arară*.” „Da... tu te-ai încumeta să dansezi aşa ceva?” „Nu cunosc *stilul ăsta*.” „Ar trebui să faci ce-ţi vine. Să improvizezi. Să inventezi pe parcurs.” „Păi, hai să vedem. Pune discul încă o dată...” Şi miracolul s-a produs: când au răsunat primele acorduri, flăcăul s-a lăsat să cadă în genunchi, trântit parcă, dintr-o dată, de o forţă superioară, invizibilă, ce părea că sra ivit înaintea noastră. Şi chipul lui, crispat şi încruntat a început să se lumineze, deasupra unui trup ce se îndrepta puţin câte puţin, scuturat de tresăriri succesive, ce corespundeau întru totul gâfâiturilor spasmodice ale partiturii. Şi, din nou în picioare, a început să descrie cercuri *în jurul a ceva* ce părea că fuge de dorinţa mâinilor lui. Şi au urmat primele salturi, urmate de altă întoarcere pe pământ, în genunchi, cu tot corpul îndoit cu spatele peste picioare. Mişcări de braţe, orizontale şi verticale. O nouă proiectare ascendentă a corpului, şi, după marcarea unor sincope pe podea, prin furioase lovituri de călcâie, a urmat euforia ritului triumfal, când tânărul a revenit la salturi, sfârşindu-l pe ultimul printr-o

cădere chiar în centru, urmată de o răsucire în cerc, care s-a încheiat cu un gest de exultare, de bucurie, de prinos de mulţumire, prelungit în tăcere, dincolo de acordul final... Toată lumea a aplaudat, a aclamat, a vociferat, omagiind această improvizaţie magistrală, iar Teresa a adus din nou răcoritoare – şi un rom care a fost acceptat cu măsură. Eu aş fi vrut să mai rămână toţi câteva ore. Să stau de vorbă mult cu ei. Dar Calixto s-a uitat deodată la ceas: „Prieteni, haideţi că mâine «o luăm» devreme. Aşa că...” „Cu ce te ocupi?” – l-am întrebat. „Zidar, la dispoziţia dumneavoastră.” „Aş vrea să mai treci să mă vezi.” „Gaspar ştie unde să mă găsească.”

Ceea ce văzusem îmi deschidea o lume de posibilităţi. în câteva secunde, se modificase viziunea mea tradiţională despre *Ritual* datorată *scenariului* originar al lui Roerich care, ca să spun adevărul, mă lăsase întotdeauna puţin nemulţumită de finalul său agonic, prea ancorat în comandamentele poeţilor *adamici* ruşi de prin anii 1910 care, asemeni lui Briusov (al cărui *înger de foc* îi inspirase o operă fascinantă lui Prokofiev) au aspirat să se vindece de esteticisme de sfârşit de secol, simboliste, preţiosiste, şi chiar oscarwildiene, scăldându-se în izvoarele originare ale preistoriei, ale elementarului şi totemicului (stâlpi cu chipuri omeneşti înfipţi pe malurile Lacului Baikal, spiriduşi ai taigalei, spirite ale tundrei; ceremoniale şamaniste, anterioare apariţiei aureolelor aurite pe lemnul icoanelor...) Nu. Acum nu mai vedeam acest deznodământ ca pe un rit *sacrificiul*, ci ca pe un ascendent rit *vernal*, aducător de fecunditate, cum a fost probabil în zorii săi. Triburile din Erele-fără-Cronici, în care fiinţa umană şi-a asumat sarcina fundamentală de a supravieţui şi a se perpetua, nu erau destul de numeroase ca să-şi permită luxul de a jertfi o frumoasă fecioară, cu pântece menit proliferării stirpei. Ca urmare, holocaustul cerut de Roerich trebuia să se transforme – în viziunea mea – într-un enorm *pas de deux* care să conducă un dans al agoniei spre un Dans al Vieţii – amintind că dicotomia Moarte-Viaţă, ilustrată de cele mai strălucite literaturi din toate

timpurile, era nedespărţită de preamărirea dragostei, fie în versuri, fie în poveşti, fie în simboluri: Dragoste, Moarte, Dansul Dragostei şi al Morţii. Moarte pentru iubirea Isoldei, destin fatal al amanţilor din Verona, al amanţilor din Teruel etc. etc. Muzica lui Stravinski era, bineînţeles, departe de a se supune canoanelor sonore, convenţionale ale creaţiei „*de dragoste*”. Nimic de *Liebestraum1*, nici de *Erotikon*[412] [413], nici de progresii năvalnice, nici de ton *appasionato*. Dar, tocmai de aceea, totul pregătea finalul energic, în care o pereche aleasă, să se înalţe, victorioasă în încercările iniţiatice, în faţa „cercurilor de adolescenţi”, spectatori ai unei uniuni decretată de Bătrânul Clanului, ca ofrandă de sevă umană adusă unui pământ sătul deja de sânge şi de oasele strămoşilor. Totul devenea, astfel, mai logic, mai firesc, mai universal; nu trebuia să mă mai gândesc la costumele Rusiei păgâne. Simplitatea maiourilor şi a câtorva alte atribute vestimentare ar fi fost de ajuns pentru reprezentarea unui mister fără graniţe, fără localizare exactă – deci, fără rase determinate, detaliu important... — ale cărui personaje, ar fi, în definitiv, Bărbaţi, Femei, Adolescenţi, Bătrânul-înţelept-Proroc-Sacerdot, şi doi protagonişti centrali. Era de lucru mult, foarte mult, fără îndoială. Poate, vreo doi ani, gândindu-mă că ar fi trebuit să transpun aptitudinile instinctive ale oamenilor mei în planul conştiinţei profesionale – să trec de la intuitiv la analitic... Dar chestiunea era să încep cu un *scop* precis. Având clară maniera de abordare, restul s-ar construi pe parcurs, din fragmente şi secvenţe. Vedeam deja modalitatea de mişcare a *elementului colectiv* al baletului. Importantă era Perechea Centrală. Şi asta o aveam. „Dar... cine vor fi?” – eram întrebată acum. „Băiatul ăsta, Calixto... Cred că, având stofa pe care o are, după un antrenament bun, – pentru că există nişte lucruri esenţiale pe care nu le poate ignora – am putea începe să lucrăm serios.” „Şi cum o să lucreze cu tine dacă trebuie să-şi

412 Vis de dragoste (în 1. germ. în orig.), titlul unei piese de R. Schumann.

413 Cântec de dragoste (în 1. greacă în orig.).

câştige pâinea cu mistria de zidar?" – a întrebat Teresa. „Pot să-i plătesc un salariu." A urmat o tăcere lungă şi plină de aşteptare. „Şi rolul feminin?" – a întrebat Silvia în cele din urmă. „Mirta pare' de vârsta lui. Are o statură perfectă ca să-i fie parteneră. Va trebui, bineînţeles, să lucreze mult." „Ah!..." (Mirta privea în pământ.) „Ce-i cu tine? Nu-ţi place ideea?" „Ba da" – mi-a răspuns o voce atât de stinsă că de-abia se auzea. „Nu-ţi place muzica lui Stravinski? N-o simţi?" „Oh, ba da! Cum să nu!" „Tu nu crezi că, lucrând serios, Calixto ar putea să danseze splendid?" „Oh, ba da! Bineînţeles!" „Şi-atunci?" A urmat o nouă tăcere, pe care Silvia a rupt-o cu un strigăt: „Dar... e negru, Madame!" „E negru" – au repetat în cor Mărgărită şi Teresa. „Şi ce?" „Cum adică... şi ce? — a zis Gaspar. Trăieşti în pădure şi nu vezi copacii?" „Ceea ce văd e că sunt negri mulţi peste tot, şi că muzica asta cubaneză, cu care vă mândriţi este, în mare parte, creaţia negrilor, şi că poetul cel mai original pe care îl aveţi acum este negru, şi că mulţi, foarte mulţi negri au murit în războaiele voastre de independenţă, şi că..." „Şi că José Marti a spus că «trebuie să i se facă loc *suficient* negrului»? Da, da. Ştim toate astea. Dar adevărul e altul." Şi Gaspar s-a pornit să-mi arate umbrele unei lumi de umbre ce se mişca în jurul meu – umbre a căror perfectă condiţie de umbre nu o observasem până atunci, orbită, poate, de muzicalitatea profundă, graţia înnăscută, comportamentul extravertit, râsul frecvent al celor care trăiau încercuiţi, deşi împrăştiaţi, într-un *ghetou*, cu limite imprecise, cu frontiere neaparente, dar nu mai puţin reale din acest motiv. în acest oraş luminos, cu locuri pline de soare şi iar soare, exista o lume albă şi o lume neagră. Nu era nimic evident pentru străinul venit de pe alte meleaguri, dar aici toţi ştiau că se trăieşte într-un cerc de soare şi unul de umbră, unde o societate discriminată cu cruzime, formată din indivizi care, în ciuda unei Constituţii ce le dădea aceleaşi drepturi ca fiilor şi nepoţilor foştilor stăpâni, acceptau de nevoie faptul că este imposibil să locuiască într-un hotel elegant, să mănânce în restaurante cu feţe de

masă curate, să danseze la baluri care nu sunt „de culoare”, să frecventeze frizerii care nu sunt „frizerii pentru negri”. Erau condamnaţi de o colectivitate dominantă care le datora mult (şi a cărei „puritate a sângelui”, cum se spunea în limbajul hrisoavelor coloniale, era, deseori, mai mult decât îndoielnică), să se angajeze în posturi de servitori şi subalterni, iar când reuşeau să se ridice la nivelul unui birou sau al unui magazin, era în funcţii unde nu trebuiau să aibă contact cu clientela *albă*, obligaţi să se resemneze (chiar când aveau, uneori, o diplomă universitară) cu întoarcerea în mediul *ghetoului* invizibil. Câţiva se strecuraseră în sferele politice, e-adevărat, dar asta pentru că, aşa cum se întâmplase în Statele Unite după Războiul de Secesiune, un negru era egal cu un vot – un sufragiu repede uitat de cei ce se folosiseră de el ca să se cocoaţe şi să ajungă sus... Şi acum, Teresa, care îmi venea cu altă chestie evidentă: „Dacă-i aduci mai des pe negrii ăştia în studioul tău, or să înceapă bârfele, vecinii or să spună că aici se organizează baluri *bembe*, şi-ai să vezi cum rămâi fără o elevă albă.” îmi venea să plâng: „Asta-i de neconceput pentru un european!” „Un moment, un moment, un moment – a spus Gaspar. Cred că baletul tău de negri n-ar fi bine primit în Germania lui Hitler.” „De acord... Acolo, nu. Dar discriminarea rasială e inadmisibilă pentru cineva ca mine, care a crescut în Baku, printre mahomedani şi armeni.” „Şi la liceul tău erau multe fete mahomedane şi armence?” „Nu, pentru că, acolo, în fine, diferenţele sociale se datorau raţiunilor religioase... De altfel, Puşkin era mulatru... Toţi, acolo, la mine în ţară, cunosc istoria negrului Ibrahim înfiat de Petru cel Mare...” „Şi cu-atât mai mult acum că Rusia e o ţară socialistă.” „Asta n-are nicio legătură cu politica.” „Cum să n-aibă? Dacă şi Cuba ar fi o ţară socialistă, nimeni nu s-ar opune să faci un balet cu albi şi negri.” „Tu reduci totul la o problemă politică.” „Păi asta te şi deranjează, pentru că ştii că întotdeauna am dreptate...” Am făcut gestul de a îndepărta o imagine neplăcută. Mărgărită, Silvia, Mirta mă priveau, în

expectativă. Şi eu mă gândeam acum la baletul Marthei Graham[414], care avea mare succes în Statele Unite. Mai ştiam că Balanchine fusese la Havana cu câtva timp în urmă, în căutarea unor noi elemente de coregrafie, deşi trebuise să plece cu mâinile goale, din cauza prejudecăţilor şi scrupulelor celor care îi ascunseseră cu grijă ceea ce Gaspar îmi arătase acasă la Boia de Nieve. Tocmai de aceea, dacă aş reuși să montez un spectacol de balet realmente original, tare, *diferit*, aşa cum visam, aş intra în legătură cu Balanchine. Şi, de altfel, Parisul renăscuse din propria-i cenuşă. Şi la Paris... îmi aminteam strălucita stagiune a „*Cotton Club*”-*vlui* din New York, când la „*Moulin Rouge*” Josephine Baker... Louis Armstrong... Duke Ellington... în sfârşit... „Dacă e vorba de un turneu în străinătate, e altceva” – a spus Gaspar. „Dar nu poţi să-i aduci în continuare pe negrii ăştia aici” – insistă Teresa. Eu luasem, însă, o hotărâre: şcoala va fi şi mai departe la fel de *albă* ca până acum, şi mamele vor putea veni în studioul meu fără teamă că le vor fi violate domnişoarele lor din lumea bună... (“lisuse!” – au exclamat discipolele mele.) Mărgărită şi Silvia erau acum profesoare minunate. Eu o să vin aici în fiecare zi să supraveghez cum lucrează elevele mai mari, să privesc, să dau sfaturi, să corectez, să pun la punct ansamblul etc. etc. între timp, mă hotărâsem, o să deschid o şcoală populară de balet undeva în Havana Veche. „O şcoală care – pentru Dumnezeu! — să nu fie legată de numele tău – a spus Teresa –, pentru că imediat o să i se spună «Şcoala de Dans» şi tu ştii ce sunt, în realitate, «şcolile de dans» aici: loc de destrăbălare şi curvăsăreală.” „Şi tu crezi că o să le schimbi obiceiurile, că o să-i faci să muncească şi să fie disciplinaţi, în materie de balet, pe cei care-au fost aici în seara asta? — a zis Gaspar, râzând. Ei dansează cum dansează, pentru că s-au născut dansând aşa. Şi nu simt nevoia să danseze altfel.” în privinţa asta, eram de acord cu el, şi n-aveam intenţia să încep cu oameni deja formaţi, îndărătnici, adulţi. Dar

414 Martha Graham (1894-1991), celebră dansatoare, coregrafă, profesoară de balet și animatoare, pioneră a baletului modern în S.U.A.

aceştia aveau fii şi fiice. Şi. eu o să le fac educaţia completă. Trei sau patru luni de cunoştinţe generale, jumătate din timp, nu vor costa prea mult. Şi eram în stare să fac totul singură, mai ales dacă puteam conta pe Mirta. „Eu fac ce vreţi dumneavoastră, Madame. O să-i spun mamei că *acolo* o să lucrez ca *învăţătoare*... Doar ca învăţătoare."

Şi am reuşit să deschid noua mea şcoală într-o clădire din Piaza Vieja, al cărei salon vast de la primul etaj fusese, pe vremuri, cadrul unor scânteietoare petreceri cu crinoline şi evantaie mari. La parter era un depozit mare, plin cu mărfuri, şi un continuu du-te-vino de camioane ce se încărcau şi se descărcau – loc zgomotos, care favoriza munca mea, deoarece, astfel, nimeni din vecinătate nu putea fi deranjat de constantul zdrăngănit al pianului pentru studiu şi nici de folosirea frecventă a pick-up-ului. Calixto, sedus de ofertele mele, a sosit într-o dimineaţă cu o valiză hărtănită şi petecită, ce conţinea toate hainele şi lucrurile lui, ca să se instaleze într-o cameră pe care i-am pus-o la dispoziţie, fixând pe uşă o severă tăbliţă cu inscripţia „ADMINISTRATOR". *Bateţi la uşă*. Băiatul lăsase zidăria ca să se dedice dansului. Şi, în scurtă vreme, mi-a adus băieţi şi fete de vârstă între unsprezece şi treisprezece ani, care soseau cu înnăscutul simţ al ritmului, propriu celor din rasa lor – căci, deşi nu erau toţi pe de-a-ntregul negri, erau şi unii mulatri mai albi, iar alţii chiar cu trăsături chinezeşti – crescuseră în medii populare unde se dansa la orice ocazie. In curând am început să lucrăm, şi trebuie să spun că, din primul moment, rezultatele au fost uimitoare. Ştiam că voi avea de muncit încă vreo patru sau cinci ani, şi de aşteptat să crească noii mei elevi, înainte de a putea monta baletul pe care îl visam. Dar patru-cinci ani trec repede şi eu dobândisem răbdarea caracteristică unei vârste la care balerinele, fără să fie încă bătrâne, devin profesoare, şi li se spune invariabil „*Madame*". Mă interesa mai mult şcoala asta decât cealaltă. Aici, cel puţin, aveam să fac ceva concret, să progresez – ceva care, poate, va pune în valoare ideile

mele, dacă nu arta mea personală, în faţa marelui public al lumii. In plus, această nouă obligaţie îmi era salutară, pentru că – de ce să neg? — viaţa mea cu Enrique, în aceşti ultimi ani, alunecase pe nesimţite, de pe planul amor-între-amanţi – acel *„amour fou*” de la început –, pe planul amor-între-soţi, ceva potolit de moderatoarele repetări ale cotidianului. N-aş spune că în intimitatea unor nopţi nu se arăta la fel de pasionat şi arzător ca înainte, când mă strângea în braţe. Dar, apoi, după câteva cuvinte murmurate în întuneric, care ar fi reînnoit climatul de intensitate, de bucurie întotdeauna împărtăşită, aşa cum se întâmpla în anii de la începutul existenţei noastre în comun, fiecare se întorcea la grijile lui zilnice, la programele şi treburile lui, ca doi buni prieteni care, după ce îşi spun „la revedere” se întorc în lumi diferite. Şi, de când Teresa îşi rărise vizitele (“asta probabil că s-a-ncurcat iar cu careva” – spunea Enrique) şi venea să ne vadă foarte rar, eu mă îndepărtam tot mai mult de ambianţa burgheză a familiei sale, găsind întotdeauna o scuză oportună pentru a scăpa de invitaţii la mese sau la petreceri unde, de fapt, mă simţeam întotdeauna ca un invitat din obligaţie, a cărui scuză de ultim moment nu era regretată. în plus, acum simţeam nevoia să mă feresc de o anumită curiozitate evident rău intenţionată. „Am auzit că ai mai deschis o şcoală, pe undeva spre port” – mă întrebase, de curând, Ilustra Mătuşă. „Dă lecţii gratuite unor copii săraci” – explicase Teresa. „Ea... câtă bunătate!” – spuseseră în cor câteva doamne de faţă. Dar această diplomă de bunătate îmi era acordată cu o ironie de-abia ascunsă într-o lume unde – iertată-mi fie vulgaritatea exprimării – a fi *bun* era ceva echivalent cu *căcăcios*. în jungla mondenă ce se întindea dincolo de linia despărţitoare reprezentată de Caile L, puteai fi *fiară*, *deştept*, *foarte deştept*, *inteligent*, *brici*, *linx*, *cameleon*, *panteră*, *scânteietor*, *barbar*, *şmecher*, *pungaş*, *„puşlama*, *dar simpatică*” – orice, în afară de *bun*, şi asta cu girul foarte sigur al unui adagiu mult citat în lumea care îmi era tot mai străină, unde se amintea că cine face pe Mântuitorul sfârşeşte prin a fi

răstignit, socotindu-se, cum făcea Talleyrand, că o crimă e preferabilă unei greşeli, dat fiind că, pentru orice crimă există un avocat, pe când cel ce-a greşit – naiv, visător – va fi întotdeauna bufonul celor tari şi puternici. într-o luni (era luni 10 martie, şi aveam să-mi amintesc această dată), am fost trezită, foarte devreme, de nişte voci care se auzeau în biroul cu planşetele de desen. Enrique, încruntat, încordat, aplecat deasupra aparatului de radio, m-a rugat cu un gest să tac, arătându-mi un fotoliu unde să mă aşez, ca să ascult mai bine ceea ce, la o oră atât de neobişnuită, se transmitea cu intermitenţe, conversaţii de fond, pauze, întreruperi şi acele „vă vom ţine la curent" ale unor crainici mai mult sau mai puţin improvizaţi, cu glasul nesigur, bâlbâit sau brusc grăbit şi schimbat, al celor ce se află în viitoarea unui eveniment grav. Zorile albeau deja arcadele ferestrelor noastre. Strada se trezea, ca întotdeauna, cu zgomot de jaluzele metalice ridicate şi paşii răsunători ai primilor trecători. „Dar... ce se întâmplă?" – am întrebat, în sfârşit, văzând că Enrique face un gest de furie. „Se întâmplă că Batista a ocupat, prin surprindere, Tabăra militară Columbia. Armata e de partea lui. Acum ocupă posturile de radio şi telefoanele. Camioane încărcate cu soldaţi se îndreaptă spre Havana. Dintr-un moment în altul pot avea loc ciocniri sângeroase. Acum or să încerce să ocupe Palatul prezidenţial." „Vai, Doamne!" „Lasă-mă să ascult. Culcă-te. O să-ţi povestesc. Oricum, să nu ieşi azi din casă. Nici nu ştiu ce se poate întâmpla. Culcă-te, că mă enervezi. O să-ţi spun tot ce se întâmplă..." M-am băgat iarăşi în pat, teribil de neliniştită – o stare proastă psihică aproape de nesuportat. (Prin neplăcute asociaţii de idei, aproape inseparabile de o spaimă ce mă stăpânea tot timpul, chiar dacă adormea pentru lungi perioade, mi-am amintit de luptele la care asistasem în oraşul meu natal; apoi, Port-Bou, Valencia, îngrozitorul bombardament din *noaptea aceea*, şi urletul sirenelor şi plesnetul exploziilor, şi cursa sinistră a ambulanţelor...Şi acum, automobilele astea grăbite, motocicletele astea pe care le auzeam trecând pe stradă cu

o viteză neobişnuită. Glasurile întrebătoare ce începeau să se ridice din curţi. Şi zgomotul ăsta de uşi închise, izbite, bătute în cuie, nu ştiu...) Apoi, am căzut în somnolenţa care, la mine, era un mecanism de apărare în faţa oricărei situaţii conflictuale, agresoare a voinţei mele de calm, în curând, însă, am fost trezită din această amorţeală de un apropiat răpăit de mitraliere. „Se pare că se luptă în apropierea palatului” – a spus Enrique. Dar, dintr-o dată, nu s-au mai auzit împuşcături. A urmat aşteptarea plină de îngrijorare a ştirilor, în oraş domnea o atmosferă evidentă – atmosferă proastă – de aşteptare. Mii şi mii de oameni erau, ca şi noi, în momentul acesta, alarmaţi, neliniştiţi, implorând informaţii ce nu se făceau auzite la aparatele lor de radio. în sfârşit, o voce, alta decât cea a crainicilor de meserie care, acum îi înlocuiseră pe crainicii improvizaţi, voce autoritară şi poruncitoare, şi care, cu toate acestea, suna încă foarte nesigură. Vocea cuiva care încearcă să explice ceva greu de explicat: *„Am fost obligat să fac o revoluţie* (“revoluţie spun ei la asta”, a comentat Enrique...) *pentru că aveam informaţii din sursele cele mai demne de încredere, că Preşedintele* Prio[415], *temându-se că în alegerile de la întâi iunie candidatul său va fi învins, pregătea o revoluţie ilegală pentru cincisprezece aprilie*.” „*El* era?” – am întrebat. „Poate. Nu ştiu. N-am auzit bine anunţul. Dar, în situaţia dată, e-acelaşi lucru. Enrique şi-a încleştat pumnii:.Pentru că celălalt pregătea *o revoluţie*. Tu ştii povestea cu omul arestat de poliţia ţaristă pentru că, dovedindu-se că avea câteva ruble în portofel, era evident că «strângea bani ca să cumpere un pistol». Aici se întâmplă acelaşi lucru; este ceea ce francezii numesc un *proces de intenţie*.” Şi s-a dus să bea un whisky tare la bucătărie, îndoit cu apă de la robinet – lucru neobişnuit pentru cine nu bea niciodată dimineaţa. Acum umbla nervos prin birou, gol până la brâu, fără să-i treacă prin minte să se îmbrace: „E grav, foarte grav.” „Ei! — am zis eu, ca să-l calmez. Nu spuneai tu că preşedintele Prio e un

415 Carlos Prio Soccarăs (1903-1977), președinte al Cubei între 1948-1952.

gunoi? Un gunoi dă la o parte alt gunoi!” „E grav, foarte grav – repeta el – pentru că, deşi Cuba n-a avut niciun singur conducător demn de respect de la începutul secolului (fără să mai vorbim de tiranul Machado, cel pe care Ruben Martinez Villena l-a numit «măgarul cu gheare», e prima dată când, în ţara asta, are loc o lovitură militară. O rebeliune militară!... Aici, unde rămăsesem la marginea coşmarului endemic al Americii Centrale, al Boliviei, al altor ţări de pe continent. Acum, însă, zarurile sunt aruncate. Am căzut şi noi sub stăpânirea cravaşei şi a centiroanelor. Astăzi ne-a făcuto Sergentul Batista!...” (Sergentul Batista! Mi-a venit să râd. Alături de bărbaţii – funeşti sau magnifici – înzestraţi cu Nume Mari, care *făcuseră* istoria contemporană desfăşurându-şi activitatea în zone geografice de importanţă capitală în lumea modernă... ce importanţă avea un Sergent Batista în plus sau în minus, chiar dacă azi-noapte pusese mâna pe putere cu forţa? Sergentul Batista! îmi suna a farsă soldăţească de Courteline, a farsă grotescă de Valle-Inclăn!... Şi totuşi, trecând în revistă tristul itinerar al propriei mele existenţe... nu personaje la fel de mici şi de lipsite de importanţă ca el fuseseră detonatoarele evenimentelor ce schimbaseră de atâtea ori cursul destinului meu? îmi aminteam chiar şi eu de numele capilor mahomedani sau armeni care declanşaseră revolta ce i-a azvârlit pe ai mei din Baku? Câţi îşi aduceau aminte de numele studentului tuberculos care într-o zi din anul ’914, într-o minusculă aşezare din Serbia, trăsese un foc de pistol al cărui pocnet avea să mă smulgă, până la urmă, din Petrogradul adolescenţei mele? Şi nu rebeliunea a patru generali spanioli, aproape necunoscuţi cu o zi înainte de lovitura lor determinase fuga mea din Europa şi imprevizibila stabilire aici, unde mă aflu acum? Deseori, necunoscutul de ieri, cel şters, cel subapreciat, cel-de-care-nu-se-ţineseama, prâslea, este acela care, apărut din nimic, devine detonatorul ce face să explodeze încărcătura de dinamită capabilă să distrugă, prin explozii succesive, cel mai mare arsenal... Sergentul Batista? Ceva ridicol, de bună seamă,

prin redusa lui dimensiune istorică; dar propria mea experienţă mă pusese în faţa faptului evident că orice violenţă politică poate răsturna / transforma viaţa câtorva sau a multor oameni...) Continua aşteptarea plină de îngrijorare şi, puţin după aceea, cum scosesem capul spre curtea de unde venea zgomotul unor discuţii neobişnuite la asemenea oră, o vecină mi-a strigat: „Se pare că preşedintele Prio a făcut pe el şi-a fugit din palat fără să tragă un glonţ.” Am mulţumit cu un gest pentru informaţie, şi cum nu ştiam ce să fac, m-am trântit iarăşi în pat: 10 martie, 10 martie! Cele cinci silabe îmi răsunau în cap ca un prohod bisericesc la o slujbă de înmormântare solemnă: 10 martie! Nu ştiam – nu puteam încă şti – că această zi marca pentru mine punctul de plecare al unor evenimente pe care nimic nu părea să le anunţe. Nu avusesem presimţiri şi nici nu îmi închipuisem că descifrez vreun semn prevestitor în scurgerea destul de tihnită şi fericită – aveam să-mi dau seama de asta mai târziu – a vieţii mele actuale. Şi totuşi... 10 martie! Idele lui Martie! „*The ides of March are come*” – am spus, citând un pasaj din *Julius Caesar*, pe care Enrique şi cu mine îl citisem cu câteva zile înainte, ca să vedem până unde merg cunoştinţele noastre de engleză: „*The ides of March are come – But not gone... But not gone*”[416] mi-a răspuns el, amintindu-şi, la rândul lui, textul lui Shakespeare. „Dar nu-l amesteca pe Shakespeare în treaba asta. Ca valoare umană, Sergentul Batista nu trece de Munoz Seca.”1 (Şi-mi aminteam de farsele groteşti ale acestui autor, care îl distrau grozav pe Jean-Claude datorită neînfrânărilor tragicomice, demne de un Alfred Jarry, al căror deznodământ, ca în *Răzbunarea lui Don Mendo*, se solda, de obicei, cu grămezi de cadavre pe scenă...) „Batista nu trece de Munoz Seca – repeta Enrique. Dar partea gravă e că Sergentul Batista nu e ca Soldatul Svejk, care n-a făcut rău niciodată nimănui. Când vreun Ubu rege contează pe sprijinul Washingtonului – şi

416 Sosiră Idele lui Marte. — însă nu au trecut... (în 1. engl. în orig.); Iuliu Cezar, în românește de Tudor Vianu, Shakespeare, Opere, II, București, 1955.

uite ce se întâmplă în Santo Domingo, în Nicaragua... — farsa tropicală se transformă în dramă elisabetană. Sergentul Batista a mai arătat ce poate cu ani în urmă.[417] Şi tare mă tem că acum, mai mare, mai înfumurat, cocotat în vârf de o lovitură militară...” Restul frazei sale s-a pierdut în zgomotul mai multor „dube” ale poliţiei care treceau cu toată viteza prin faţa casei, cu ţevile lungi ale armelor scoase pe fereastră.

26

„Eu nu citesc ziarele” – declara tatăl meu cu un ton plin de suficienţă, când, în zilele copilăriei mele, îl întrebam dacă a aflat – din ziare de vreo întâmplare recentă. Şi „eu nu citesc ziarele”, repeta, spre nenorocirea lui, în Petrogradul răvăşit şi răsculat al lui Kerenski şi al Prinţului Lvov – şi era pe sfârşite anul ’917! — adăugând că el e negustor şi că negustorii n-au nici în clin nici în mânecă cu politica, şi că, deşi se considera Doctor – mai priceput decât oricine – în stofe şi ţesături, nu-şi acorda dreptul de a se aşeza la dreapta lui Dumnezeu ca să-i judece pe oameni. „Dacă n-ar fi atâţia care se încăpăţânează să transforme lumea – spunea – lucrurile n-ar merge cum merg.” în ziua de azi, orice învăţător înfumurat, filosof de cafenea sau visător socializant, se crede calificat pentru a schimba cele stabilite şi a edifica lumi mai bune pe ruinele prezentului, uitând că regii şi împăraţii au fost educaţi, instruiţi şi formaţi ca să-şi asume enormele responsabilităţi ale Puterii, şi că Tronurile, la urma urmei, se bazează pe o tradiţie seculară care dăinuie ea din vreun motiv, acolo unde oamenii au o fărâmă de minte – şi ar fi tâmpit cine n-ar observa diferenţa dintre lungile perioade de pace, stabilitate, bunăstare colectivă, datorate autorităţii unor Ludovic al XlV-lea, Ecaterina cea Mare sau Regina Victoria, şi veşnica dezordine a fragilelor şi turbulentelor republici care, asemeni Franţei, în veacul ăsta (ca să nu mai vorbim de democraţiile mulatre şi crăcănate din America), suferă de o stare endemică de

417 Pedro Munoz Seca (1881-1936), dramaturg spaniol, creator al unui gen dramatic comic denumit astracanada.

anarhie... (şi taică-meu putea sta ceasuri întregi să facă speculaţii pe această temă). Cu astfel de idei fusesem educată eu, întotdeauna îndepărtată de ziare, şi pentru că acestea spuneau prea multe „lucruri urâte”, pe care o „domnişoară decentă” nu trebuie să le ştie. Şi aşa, mă obişnuisem să călătoresc de-a lungul anilor, ignorând total existenţa ziarelor şi revistelor, când nu căutam câte o cronică muzicală sau la un balet, apărută în cutare ori cutare zi, într-o foaie tipărită. Pe lângă asta – gândeam eu – cei ce au ca suprem ideal contemplarea Frumuseţii (aşa, cu F mare, cum obişnuia să se scrie cuvântul la începuturile secolului), consideră timpul material ca pe un lucru prea preţios şi trecător, pentru a-l risipi în lectura unor proze efemere, reportaje pasagere, polemici de gablonţ şi poliloghii demagogice. Nimeni, în anii copilăriei mele, nu şi-ar fi putut închipui pe Gabriele d’Annunzio, Pierre Louÿs, Dante-Gabriel Rosetti, sau Rémy de Gourmont (sau chiar pe Dorian Gray, care devenise un personaj aproape real1) cu un ziar în mână – şi cu atât mai puţin pe Anna Pavlova, lebădă imponderabilă, mândru albatros, intangibil alcion, ce zbura deasupra lumii noastre josnice şi meschine, zilnic conturbată de discuţii lipsite de miez, lupte între partide, scandaluri financiare şi oripilante, acte criminale. Bine spusese un estet englez că nicio persoană realmente distinsă nu poate trăi într-o locuinţă ale cărei ferestre dau spre stradă. Ferestre demne de dispreţ sunt cele ce ne arătă un vulg municipal şi înghesuit, bulucit într-o rotire de carusel, despicat de trecerea unei maşini de pompieri, sau târât de melodiile marţiale ale unei fanfare militare. Ferestre înalte şi nobile, în schimb, sunt cele ce, cu rame aurite, se deschid pentru un spirit superior, spre peisaje de Patinir[418] [419], curţi tăcute de Vermeer[420], sau spre pieţele publice, împodobite cu

418 Aluzie la romanul Portretul lui Dorian Gray de Oscar Wilde.

419 Joachim Patenier (Patinier, Patinir) (cca 1480-1515), pictor olandez, primul care acordă o importanță majoră peisajului în pictură.

420 Johannes Vermeer (zis Vermeer din Delft) (1633-1675), pictor olandez.

minunate monumente, de Jean-Antoine Caron[421]. în materie de ştiri, ştiri importante, ne ajungeau cele de la înmormântarea contelui Orga; în materie de relatări de la sărbători, mari sărbători, cele ale lui Goya la sărbătoarea de Sfântul Isidro1, cele ale lui Guardi cu mascaradele lui veneţiene[422] [423], cele ale lui James Ensor, cu carnavalurile lui din Flandra[424] în materie de evenimente, de mari evenimente, cel la care au asistat discipolii la Emaus, la lumina unui opaiţ aprins de Rembrandt[425]; în materie de reportaje, cele despre răpirea Sabinelor, uciderea pruncilor, sau eleganta cronică făcută de David, despre ceremonia încoronării lui Napoleon[426]... Şi astfel, tatăl meu ca negustor (cum clientul are întotdeauna dreptate, e mai bine ca negustorul să nu aibă păreri), eu, ca estetă, ajunsesem într-o eră de transformări, de convulsii, de revoluţii, cu divina inocenţă a proştilor. Şi de aceea, bătrânul Vladimir, întotdeauna nepregătit, îşi văzuse averea naufragiind în Marea Revoluţie din Octombrie (din noiembrie, după socoteala iuliană), în timp ce unica sa fiică era zguduită de evenimentele imprevizibile ale epocii, începând din adolescenţă, veşnic lipsită de apărare, neştiind nimic, luată prin surprindere la fiecare înfiorare a calendarului... Şi acum, Enrique îmi spunea că şi Cuba a căzut sub o neruşinată dictatură militară, şi că situaţia era gravă, iar când, învingându-mi vechi reţineri, mă apropiam de ziare, nu prea înţelegeam ce se spune în ele. Nu numai că ignoram importanţa, greutatea reală a unor nume, dar eram incapabilă să sesizez chiar şi sensul exact al multor cuvinte pe care nu le folosisem niciodată – şi, în orice caz,

---

421 Antoine Caron (1521-1599), pictor și decorator francez.

422 Aluzie la tabloul Pelerinaj la San Isidro (Francisco de Goya).

423 Aluzie la pânzele lui Francesco Guardi reprezentând scene din Veneția.

424 Aluzie la Măștile și moartea (James Ensor).

425 Aluzie la Hristos la Emaus (Harmensz von Rijin Rembrandt).

426 Aluzie la Sabinele oprind lupta dintre romani și sabini, Uciderea pruncilor (Brueghel cel Bătrân) și încoronarea lui Napoleon la Notre-Dame (Jacques Louis David).

nu le găsisem în volume de poezii, memorii ale unor artişti celebri, tratate de dans sau texte de muzicologie. Aş fi avut nevoie de un glosar, de un dicţionar de termeni oculţi, de o cheie pentru dezlegarea criptogramelor, pentru a înţelege ce voia să spună „latifundiar”, „statul”, „monopoluri”, „centralism”, „fluctuaţii monetare”, „protecţionism vamal”, „cota zahărului”, „contencios” etc., etc., ca să nu mai vorbim de adevăratul *no man's land* reprezentat pentru mine de enigmaticele expresii „dumping”, „trust”, „plusvaloare”, „expansionism”, „pluralism”, „inflaţie”, „deflaţie”, „autarhie”, „economie în circuit închis” etc. etc., care, cu adaosul de sigle tot mai de nepronunţat, umpleau editorialele şi articolele de fond propuse ignoranţei mele… Meseria mea e Dansul şi mă voi ţine de Dans, pentru că asta e treaba mea – şi cu astfel de stare psihică reveneam, poate fără să-mi dau seama, la raţionamentele tatălui meu. (Suprema înţelepciune omenească – aşa cum bine spuseseră înţelepții din Asia – este să-ţi faci cu conştiinciozitate, umilinţă, dragoste şi totală dăruire de sine, meseria aleasă printr-o vocaţie încercată…) Deocamdată, totul părea că a revenit la normal după trezirea mea speriată de la Idele lui Martie: cerul îmi arăta cei mai frumoşi nori din lume, marea era frumoasă, cactuşii mei în ghivece creşteau minunat pe terasă şi îmbătătoare erau tuberozele pe care mi le aducea adesea Gaspar Blanco de sub arcadele Palatului Aldana. Fiecare să-şi vadă de-ale sale, să-şi facă fiecare treaba şi fiecare să-şi sape grădina lui, precum Candid[427], 1, 2, 3 şi 1 şiiii 2 şiiii 3…

Şi eram complet cufundată în treburile mele, atentă ca niciodată la bătăile metronomului – 1, 2, 1… 2, 1 şiiii 2… — căci mă găseam într-o perioadă optimistă de lucru care merge bine, când la sfârşitul lui iulie (foarte exact în ziua de 26, când ne pregăteam să sărbătorim acasă aniversarea unui Calixto care a sosit încruntat şi preocupat, răspunzând fără prea mult entuziasm felicitărilor noastre, ca să se instaleze în faţa aparatului de radio, pe care l-a

427 Aluzie la romanul omonim de Voltaire.

aprins cu o mină neliniştită...), s-a transmis ştirea că s-au produs evenimente grave în provincia Oriente. în seara aceea am ascultat cu atenţie, până târziu, ceea ce spuneau reporterii şi crainicii – fără să putem, totuşi, stabili încă ce e exagerat, adevărat, fals sau tendenţios în aceste informaţii. Un lucru era însă evident, între toate: cel care de la început ni se impusese ca „Asaltul asupra Cazărmii Moncada" şi care – aveam să văd în curând! — urma să aibă repercusiuni asupra multor existenţe... Şi femeia „care nu citea niciodată ziarele" s-a văzut deranjată, începând de a doua zi dimineaţa, de ziare ce, înfrângând o voită (şi uneori afectată) indiferenţă faţă de ştiri, se îndreptau spre ea, la toate orele, aduse de Enrique, Gaspar, vecini, Calixto însuşi, şi chiar de Mirta care, spre surprinderea mea, împărtăşea, de asemenea, aşteptarea celorlalţi. Şi vedeam defilând titluri şi sumare, încă umede de cerneala de tipar de curând imprimată pe foile ce rareori spuneau mai mult decât se citea în titlu. O ediţie din ALERTA: ATACUL SUBVERSIV DIN ORIENTE. *Peste 80 de morţi*. *Mulţi neidentificaţi încă*. *Situaţia este sub control*. *Izolate pe coastă grupuri de asaltanţi fugari*; EL CRISOL: *54 de morţi la Bayamo şi la Santiago*; ORIENTE (ziar din Santiago de Cuba, care îi fusese adus lui Gaspar, pe 27, de un muzicant, prieten de-al lui, sosit cu avionul de după-amiază): 61 DE MORŢI ŞI 23 DE RĂNIŢI. BILANŢ TRAGIC DUPĂ ASALTUL ASUPRA CAZĂRMII MONCADA EFECTUAT DE MAI MULTE GRUPURI DE REVOLUŢIONARI CARE, SE SPUNE, CĂ ERAU CONDUŞI DE DR. FIDEL CASTRO – nume, acesta din urmă, care avea să apară în ALERTA, în ziua următoare: ÎNCĂ DOUĂZECI DE MORŢI. URMĂRIT ÎNDEAPROA-PE LIDERUL FIDEL CASTRO. Şi în aceeaşi zi, pe 28, presa reproducea şi comenta un discurs al lui Batista unde, din supremul său bastion, poligonul de la Columbia, înconjurat de cele mai bune trupe ale sale şi de instructorii săi nord-americani, dictatorul afirma că acţiunea de la Moncada este opera unor mercenari – printre care se află numeroşi străini – în slujba fostului preşedinte răsturnat de el la

Idele lui Martie, având ca scop primordial să atenteze la viaţa lui. „Curios atentat, ăsta, care începe la sute de kilometri de locul unde se află victima!” – a exclamat Enrique. „Batista ăsta spune căcaturi – şi pardon Madame” – a zis Calixto. „Aici niciodată n-au existat alţi mercenari decât cei din bandele înarmate de conducătorii vechii politici” – a spus Gaspar. „Pistolari ca ăia din filmele cu gangsteri” – a zis Calixto. „Nu sunt buni decât să intre într-o cârciumă trăgând focuri de armă sau să se împuşte cu mitralierele din automobile” – a spus Mirta. „Şi ăştia, niciodată nu s-ar apuca de o treabă aşa serioasă.” „Bineînţeles – a spus Enrique. Nu porneşti la aşa ceva fără speranţa – cel puţin speranţa... — că poţi conta pe sprijinul poporului.” „Numai dacă nu e vorba de nişte visători” – am spus. „Visătorii sunt, uneori, cei care săvârşesc lucruri mari” – a zis Calixto sentenţios, adaptând la situaţie o frază pe care o foloseam eu mult în conversaţiile cu elevii mei, când le vorbeam de visurile ambiţioase ale unui Berlioz, de eroica luptă a lui Beethoven, ori de nebunească intenţie wagneriană de a construi un teatru destinat reprezentării operelor aparent nereprezentabile... Dar aici, acum, *hic et nune*, eram foarte departe de pilde atât de încurajatoare: AVANCE: CONTINUĂ URMĂRIREA ASALTANŢILOR CAZĂRMII MONCADA. *Alt cadavru la Ferma „Siboney*” (“De-aici au pornit revoluţionarii” – a comentat Calixto); EL MUNDO: *Şase dintre fugarii care au asaltat Moncada mor într-o luptă în apropiere de Gran Piedra*; THE HAVANA POST: *Lenin book jound on attackers1* (“Nu se putea altfel” – a exclamat Gaspar); INFOR-MACION (din 29): *Se luptă retrăgându-se în Sierra Maestra*. *Schimb de jocuri la Maffo*. *Au jost găsite trei cadavre*. *Autopsii*. *Patrule pe străzi*... Pe măsură ce orele treceau, evenimentele păreau că dobândesc proporţii mai mari. „Dacă la ce citim acum, adăugăm ceea ce cu siguranţă ni se ascunde...” – am spus. Pentru a aprecia importanţa reală a faptelor, gândea toată lumea, e de ajuns să observi reacţiile guvernului: *„Garanţiile constituţionale au fost suspendate pentru 90 de zile*”; *„Au fost numiţi cenzori pentru toate ziarele şi*

revistele din Cuba"; „*Armata face razii în Oriente*." Şi ministrul Informaţiilor care declară unui ziarist yankeu: „*Attackers of army post identified as criminals*."[428](“O armată întreagă mobilizată ca să prindă câţiva criminali!" – a remarcat Mirta); DLARIO DE CUBA: *Apar morţi la Bayamo. Mai mulţi morţi neidentificaţi pe drumul spre Fabrica de zahăr Sofia*... (“Morţi şi iarăşi morţi” – am spus. „Represiunea e probabil teribilă” – a zis Calixto.) „Şi Sergentul Batista care vorbeşte pe un ton tot mai înalt – a zis Enrique. întâi a spus că e vorba de o «încercare nebunească», făcând apel la *armonie* – armonie cu cazărmi pline de poliţie şi suspendarea cursurilor la Universitate. Şi apoi, în crescendo: «*îngăduinţa noastră a fost greşit înţeleasă*», «*Guvernul trebuie să fie bun şi drept, dar energic*», «*Guvernul va fi inflexibil*», «*Toleranţa a luat sfârşit*»." „Şi uite aici, asta... — a zis Gaspar – EL PAÂS: *Marii proprietari se oferă să ajute guvernul*. Nu le era de ajuns armata?" „Şi, ca întotdeauna, clasa mea, fidelă principiilor" – a spus Enrique... Şi, pe 3 august: AVANCE: CAPTURAŢI FIDEL CASTRO ŞI ALŢI 7 FUGARI; PRENSA LIBRE: *Arestat Fidel Castro la comenduirea din Santiago de Cuba*; DIARIO DE CUBA: *încordarea publică scade sensibil o dată cu arestarea conducătorului insurgent Fidel Castro Ruz*. Iar, în CRISOL: „*SUNT UNICUL RESPONSABIL*", *spune Fidel Castro în declaraţia sa. Dând dovadă de un calm uimitor, acest bărbat tânăr şi robust, asupra căruia apasă o responsabilitate a cărei gravitate n-o poate ignora, pentru că e vorba tocmai de un avocat, a povestit cursiv şi clar toate detaliile planului său şi ale desfăşurării evenimentelor, până la prinderea şi transportarea lui în oraş*.

După ce evenimentele au fost comentate şi analizate până la epuizarea ipotezelor la care te conduce o cercetare exhaustivă a ziarelor ce nu pot da mai mult decât dau – stoarse, citite printre rânduri, supuse interpretărilor zadarnicei hermeneutici constând în a încerca să scoţi ceva de unde nu există... — am ajuns toţi la aceeaşi

428 O carte de Lenin găsită la atacatori (în 1. engl. în orig.).

concluzie. întâmplările recente erau neobişnuite în istoria ţării datorită unui fapt demn de o atenţie particulară. Şi anume, că încercarea revoluţionară fusese organizată şi pusă în practică de oameni fără nicio legătură cu vechea politică. „Tu ştiai, fără îndoială, de existenţa lui Fidel Castro” – i-a spus Gaspar lui Enrique. „E singurul al cărui nume îmi spune ceva, pentru că ceilalţi care au fost cu el la Moncada sunt, pentru mine în orice caz, totalmente necunoscuţi...” „Şi pentru mine” – a zis Mirta (“Tu nici nu trebuie să ştii nimic din toate astea – am fost pe punctul de a-i spune elevei mele. Tu trebuie să te gândeşti doar să dansezi, să dansezi, să dansezi...”) „Deocamdată, presa nu le ştia numele până azi” – a spus Gaspar. Mirarea tuturor era că, în spatele acestei eroice dar eşuate fapte, se dezvăluia ceva ca un fel de nouă generaţie, străină de tarele şi balastul ce se târau în viaţa publică de la începutul secolului. Rămăseseră în urmă generalii şi doctorii, „conducătorii”, ariviştii cu vorbe sforăitoare, care, de mai bine de patruzeci de ani, manipulau şi administrau viaţa politică a ţării, învăluind-o într-o semiotică destinată unui întreg electorat analfabet, acolo unde un preşedinte se mitologiza în *Rechin* (din cauza voracităţii?), următorul în *Chinez* (din cauza pielii lui ca pergamentul), în *Vechil* de fabrică de zahăr (datorită autorităţii) succesorul celui dinainte, în vreme ce actualului Batista îi plăcea să se ştie identificat cu *Indianul*, a cărui efigie de teracotă sau ipsos vopsit se afla deja în unele altare ale negrilor, alături de chipurile lui Shango şi Ogun, reprezentări personificate ale Tunetului şi Fierului. Evenimentele de la Santiago afirmaseră o voinţă de înnoire, un impuls tineresc, spre entuziasmul multora şi spaima altora. „Când rămăsesem fără aer, ne-a venit ca un «al doilea suflu» al înotătorilor” – a spus Mirta. „Dar, din nefericire, n-a fost de ajuns acest «al doilea suflu» pentru obţinerea victoriei” – a. zis Enrique. „Chestia cea mai originală în toată povestea – a spus Calixto – este că oamenii ăştia provin din cele mai diferite medii sociale. Pentru că printre ei erau, bineînţeles, studenţi, dar şi muncitori şi funcţionari, şi

chiar femei cu o formaţie aparent burgheză.” Eu mă miram văzându-l aşa bine informat. „Să vă explic, Madame... Eu nu-mi petrec toată ziua dansând. Şi pe sub arcadele din Piaza Vieja, la cârciumă, lângă tejghea în baruri, afli multe lucruri care nu apar în ziare. Noi îi spunem Radio Şanţ.” „Ceva asemănător cu «telefonul arab» al francezilor” – mi-am zis... Şi după câteva zile, vorbea însuşi Batista, prin glasul ziarelor sale: „*Complet restabilită ordinea în toată ţara...*” “...Şi aici nu s-a întâmplat nimic” – a zis Enrique cu o ironie ce ascundea prost o oarecare amărăciune... (După ani de zile, pasionată de lectură, lângă o mare foarte diferită de prima pe care o cunoscusem – „*La mer, la mer, toujours recommencée...*” – şi care, totuşi, producea cu valurile sale un sunet estompat de pietriş rostogolit la fel cu cel ce mă însoţise, cu foarte mulţi ani în urmă, în descoperirea minunatei istorii a lui Stenka Razin, aveam să găsesc într-un text ajuns celebru o serie de lămuriri cu privire la *ziua aceea* în care se pregătiseră atâtea lucruri, deşi, în primul moment, totul mi se păruse nespus de confuz, încâlcit, haotic. Şi se spunea în acel text ce mă readucea la începutul acestor întâmplări: *însuşi guvernul a declarat că atacul asupra Cazărmii Moncada din Santiago de Cuba a fost realizat cu atâta precizie şi perfecţiune, încât evidenţia participarea unor experţi militari în elaborarea planului. Nimic mai absurd! Planul a jost întocmit de un grup de tineri, dintre care niciunul nu avea pregătire militară... A fost greu să organizăm, să antrenăm şi să mobilizăm oameni, să strângem arme sub un regim represiv care cheltuieşte milioane pentru spionaj, mită şi delaţiune, şi totuşi, aceste lucruri s-au făcut cu seriozitate, discreţie şi perseverenţă cu adevărat de necrezut, datorită acestor tineri şi multor altora... Mobilizarea finală a oamenilor care au venit în această provincie din cele mai îndepărtate aşezări ale întregii insule s-a dus la bun sfârşit cu o admirabilă precizie şi absolut în secret. Este, de asemenea, cert că atacul s-a realizat într-o perfectă coordonare... Mişcarea noastră nu avea nicio legătură cu trecutul; era o nouă generaţie cubaneză, cu propriile ei*

idei, care se ridica împotriva tiraniei: *generaţie de tineri care de-abia dacă aveau şapte ani când Batista a început să comită primele sale crime în anul 1934*...") 1, 2, 3... 1 şiiii 2 şiiii 3... 1, 2, 3... 1 şiiiii 2 şiiiii 3... Şi din nou mă apucasem de munca mea, care, însoţită de descoperirea unor noi talente la şcoala mea din Havana Veche, mi se părea pasionantă, în timp ce la cealaltă şcoală, cea din Vedado, totul continua la fel ca înainte, cu sosirea pentru o vreme a unor fete noi care plecau aşa cum veniseră, aici, în cea pe care Teresa o numea «*El Terpsicore's Kindergarten*», apăreau personaje ce meritau toată atenţia: doi fraţi, în pragul adolescenţei, foarte înzestraţi; Nila, tânără mulatră cu un extraordinar temperament de dansatoare, şi băieţi, cam zburdalnici şi greu de disciplinat, cu care avusesem de furcă până să-i fac să înţeleagă că arta coregrafică nu-i în mod obligatoriu „o treabă de pederaşti", dar care deveneau serioşi când ascultau o muzică ce se adresa sensibilităţii lor, mai ales o piesă de Edgar Varese, *Ionizare*, scrisă pentru instrumente de percuţie, până mai ieri necunoscută pentru mine, şi care tocmai fusese înregistrată pe disc. Peste un an, poate, cu noii începători ce vor veni şi cu alţii pe care îi voi selecţiona ca să lucreze împreună cu Calixto şi Mirta, ce se înţelegeau tot mai bine, am putea începe să elaborăm foarte încet *Ritualul primăverii* la care visam şi care constituia, în prezent, obiectivul capital al vieţii mele – şi cu atât mai mult acum, când studiind partitura foarte amănunţit, pe ediţia americană din 1947, descoperisem cu uimire că în *Alaiul înţeleptului* (sau Proroc) apărea, poate adăugată la orchestraţia iniţială, o parte pentru *guiro*[1] cubanez, cu indicaţia exactă a folosirii baghetei trecătoare aşa cum o mişcau, în sus sau în jos, muzicanţii de aici. (Superstiţioasă în felul meu, foarte atentă la semnele care, pentru mine, ascundeau anumite descoperiri fortuite, vedeam în asta un soi de prevestire misterioasă...) I-am vorbit lui Enrique despre asta, şi el, în chip de comentariu ironic, mi-a trântit un citat datorat unor lecturi recente: „Doar barbarii sunt în stare să întinerească o lume care

suferă din cauza unei civilizaţii în agonie.” „Cine a spus asta?” „Friedrich Engels, în *Originea familiei*” „Ah! Cu asta te ocupi acum?” „In ziua de azi, fiecare vrea să afle anumite lucruri, unul mai mult, altul mai puţin... Ca discipolul tău Calixto care e foarte pasionat după *anumiţi autori*” „Din partea mea, poate să citească ce vrea – am spus. Tot ce doresc e ca anumite cărţi să nu-l distragă de la adevărata lui vocaţie. De altfel...” Am arătat spre mica vitrină, unde se odihnea, ca pus într-un altar, pantoful de balet pe care mi-l dăduse Pavlova, declamând în glumă: „în acest pantof, Horaţiu, sunt mai multe lucruri decât toate câte încap în visele filosofiei voastre.”[429][430]

27

într-o noapte, un nou personaj s-a strecurat în existenţa noastră. Tocmai aţipisem, după lectura unei *Simfonii pastorale* de Gide care, privită de la distanţă – departe de locul unde autorul ei se bucura de o faimă exagerată, după părerea mea – mi se păruse o mixtură de melodramă calvinistă şi roman roz, când Enrique a dat buzna în cameră, cu o faţă de om care a băut câteva pahare în plus: „Am venit cu un musafir... Cineva care vrea să te cunoască... Vino aşa cum eşti... E ca de-al casei.” Pieptănată cum a dat Dumnezeu şi aranjată în grabă, luând în mână cartea, în mod maşinal, ca s-o pun la loc în bibliotecă, am ieşit pe terasa noastră, unde o voce jovială, cu un timbru necunoscut, m-a întâmpinat cu cel mai neaşteptat salut: „*Simfonia pastorală*? Mi-a zis bărbatu-tu că eşti o femeie curajoasă! Pentru că asta e la fel de nesuportat ca *Marianela* de Galdos... Pe mine, de poveştile astea cu orbi care-şi recapătă vederea ca să-şi dea seama că iubeau o pocitanie căreia îi atribuiau frumuseţea lui Gary Cooper sau a lui Marlyn Monroe, mă doare ştii tu unde... Pe tine, nu?” Stupefiată de această intrare în

429 Instrument de percuție făcut din fructul cu același nume, asemănător cu un dovleac, golit de miez și uscat, pe care se sapă mai multe canale transversale paralele; de acestea se freacă o baghetă de metal sau de lemn.

430 Aluzie parodică la o scenă din Hamlet.

materie, am simţit, totuşi, cum se face parcă lumină, când am auzit numele de José Antonio... (“Aminteşte-ţi, ţi-am vorbit de el, în noaptea aceea, la Valencia...”) îmi amintesc. Da. îmi amintesc. Cârciuma anarhistului, cu burdufurile lui de vin cocoţate pe laviţe. Şi lunga poveste a soldatului rănit care avea să dea o nouă direcţie destinului meu. Acest José Antonio era cel care îl îndepărtase de picadorii şi toreadorii lui Zuloaga, ca să-l conducă, pe podul *Esprit Nouveau* spre *Guernica* lui Picasso; fusese acel prieten mai în vârstă, pe care şi-l găseşte orice adolescent, şi care îi deschide, spre bine sau spre rău, drumul prin lume; Iniţiatorul sosit la timp pentru a-i dezvălui vanitatea şi falsitatea mediului unde trăise. M-am văzul examinată cu curiozitate – măsurată, cântărită din ochi, cercetată cu amănuntul – de noul venit, pe care Enrique îl reîntâlnise, cu câteva ore înainte, după ce ani de zile nu ştiuse nimic de el, la una din multele mese mondene la care se ducea mult prea des acum – zicea că „pentru a-şi cultiva clientela” – în vreme ce eu fugeam de ele, cu o crescândă aversiune faţă de tot ce însemna pierdere de timp în conversaţii fără conţinut, bârfe şi tautologii de locuri comune. „Dă-ne un whisky – a zis Enrique. Dar nu «*Four Roses*» din ăla (te-au tras pe sfoară când ţi-au vândut porcăria asta) care mirose a masă de preşedinte de companie de asigurări... Dă-ne nişte «*Haig and Haig*» din ăla pe care îl ai acolo.” (Comica imagine a „mesei de preşedinte de companie de asigurări” m-a făcut să râd, pentru că, într-adevăr, mirosul acelui whisky cumpărat din greşeală amintea de cel al anumitor lichide galbene ce se vând pentru lustruitul mobilelor.) Şi căutând o scuză pentru nepriceperea mea în materie de băuturi:,.N-o să negaţi că «*Four Roses*» e prezentat într-un mod genial, cu tabloul unor trandafiri prizonieri în transparenţa unui bloc de gheaţă, care poate înşela pe oricine.” „Nu vorbi de rău publicitatea! — a exclamat Enrique. José Antonio cu asta se ocupă.” „Ni se spune şi publicitari” – a subliniat celălalt. „Are una dintre cele mai mari agenţii din ţară...” De la un minut la altul, surpriza mea era tot mai mare căci, ştiindu-

mă „aprobată” de cel ce jucase un rol decisiv în viaţa lui Enrique, nu reuşeam să găsesc în el omul care îmi fusese descris. Unde speram să cunosc un artist, găseam un negustor. Şi persoana pe care o examinam eu acum, în semn de reciprocitate pentru atenţia acordată mie, era total diferită de ceea ce îmi închipuisem. Mi se vorbise de un tânăr slab, nervos, cu o anumită doză de amărăciune, mereu chinuit de o nelinişte interioară, iar José Antonio cel de faţă îmi apărea ca un individ matur, aşezat, corpolent, cu o faţă lipsită de griji şi bine dispusă. José Antonio din acele zile – timpuri ale unui General Machado care anunţa în mod sinistru sumbra şi vanitoasa actualitate a Sergentului Batista – se caracteriza prin neglijenţă vestimentara, lipsă de eleganţă, folosirea unor încălţări ţărăneşti, cărora li se spune „din toval” şi se vând numai la prăvăliile de la ţară, pe când José Antonio de azi se mândrea, evident, cu o rafinată eleganţă în ţinută, având un costum cu o croială superbă, o cămaşă în ton, subtil asortată şi o cravată din cele care afişează, pe dos, o ilustră firmă franţuzească ori italienească. La prima vedere, personajul mă decepţiona puţin. Nu avea nimic din sarcasticul demolator care fusese atât de util, pentru un timp, ca să-i dezvăluie nepotului Doamnei Contese ce era calp, desuet, mincinos în somptuoasa reşedinţă de pe Caile 17, scoţându-l din mediul lui, trezindu-l la timp – aplicându-i, într-un cuvânt, oportuna lovitură prin care maeştrii sectei *Zen* îi scutură pe cei ce cad în somnolenţă mintală, obligându-i să gândească fiecare cu mintea lui... încetul cu încetul, totuşi, personajul a crescut în ochii mei, datorită exprimării sale deosebite, de un umor care, deşi foarte creol în formă, departe de a recurge la mecanismele anecdotei şi ale calamburului, monedă curentă la oamenii de-aici, conta pe resursele unei culturi mânuite într-o perpetuă batjocură de sine însăşi. Cita fraze, cugetări, versuri clasice, falsificând întotdeauna câte un element pentru a le da o aparenţă caricaturală. Atribuia unui vestit cofetar vorbele *Jalea jacta est1* şi unui cronicar sportiv

sentinţa *Box populi, box dei*[431] [432], şi afirma că un proaspăt duce havanez (prin dobândirea unui titlu constantinopolitan – ei ce spui!) se lăuda că arborele său genealogic urcă – *o tempora, o mores*! — până în „vremea maurilor”, cu ramuri colaterale care se înrudeau cu Speologii din Bizanţ (şi rectifica: „Mint: cu Paleografii”)... în noaptea aceea – îmi amintesc – m-a făcut să râd grozav cu aparentele – deşi perfect gânditele lui – confuzii între Surdul de la Lepanto şi Ciungul de la Bonn, Dama de Wakefield şi Vicarul cu camelii, vipera lui Procust şi patul Cleopatrei, mărul lui Attila şi biciul lui Newton, câinele lui Lara şi infanţii de Alcibiade, sabia lui Columb şi oul lui Damoclès... înzestrat cu o verbozitate inepuizabilă, cu replici prompte, săgeţi trase la ţintă, José Antonio îmi apărea pe cât de nostim, pe atât de greu de pătruns, pentru că aveam impresia că în spatele volubilităţii sale se ascundeau, poate, frustrări nemărturisite. L-am întrebat ce mai pictează. „Cine-şi mai aminteşte de asta, doamnă! — a exclamat. Dacă Michelangelo s-ar fi născut în Cuba, în loc să picteze Capela Sixtină, ar fi mâzgălit reclame pentru pasta Colgate ori săpunul Palmolive. De-aceea am trecut la vreme din tabăra lui Leonardo şi Tintoretto, în cea a lui César Birotteau – trâmbiţaş genial al *Uleiului Cefalic*, al *Apei Carminative*, al *Cremei concentrate a sultanelor*, «invenţie a unui doctor arab, foarte folosită în seraiuri» – premergător şi sfânt patron al tuturor agenţilor de publicitate din lume, prin mâna şi talentul lui Honoré de Balzac. „Uşurinţa de-a vorbi vă este, probabil, de mult folos în activitatea dumneavoastră” – am spus. „Aveţi dreptate, pentru că meseria mea este cea mai hamletică din lume: *Words, words, words* – ceea ce echivalează cu *slogans, slogans, slogans*... Nu există altele mai grozave

---

431 Joc de cuvinte intraductibil între Alea iada est (Cezar) și Jalea jacta est (combinație între spaniolă și latină), care într-o traducere liberă ar însemna „jeleul este lăudat”.

432 Corect: Vox populi, vox dei „Vocea poporului (e) vocea lui Dumnezeu”, spre deosebire de Box populi, box dei, care s-ar putea traduce prin „boxul poporului e boxul lui Dumnezeu”.

decât *Tb be or not to be1*, *Alas, poor Yorick*[433] [434], care continuă să fie actuale şi active de patru veacuri şi vor sluji de minune, în ziua de azi, pentru a-l convinge pe posesorul unui Morris, să-l schimbe cu un Lincoln sau un Cadillac... *La început a fost Cuvântul,* a spus Sfântul loan. Şi Cuvântul a creat prima Agenţie de Publicitate. *Fiat Lux*[435], a spus Dumnezeu. Şi imediat s-a aprins prima reclamă luminoasă." „Şi, renunţând la pictură, vă simţiţi împăcat cu dumneavoastră?" – am întrebat. Celălalt a devenit niţel mai serios: „împăcat cu mediul în care trăiesc. Am o casă la mare, la Varadero, un Jaguar, optsprezece costume în dulap şi un plăcut cont în bancă. Tot ce trebuie ca să fii respectat în această ţară." „Şi vă ajunge?" „Uite ce-i, Vera (dintr-o dată, mă tutuia), nu mă supune unor examene de conştiinţă dostoievskiene. De multă vreme conştiinţa mea e la casa de amanet. Aşa cere, de altfel, meseria pe care o fac."

Acum, Josee Antonio venea deseori pe la noi, aşa, fără să ne anunţe din vreme, la întâmplare şi după cum avea chef, ca să ne ducă să mâncăm la restaurante din Cojimar, „ranchiuri" ţărăneşti, sau, mai simplu, la „Puesto del Congo", din Cătălină de Giiines, dacă nu la vreun birt din Cartierul Chinezesc, unde am aflat că, la un cinema din apropiere, se reprezenta o dramă clasică din timpul împăraţilor manciurieni, interpretată de un grup de amatori care respecta toate regulile şi exigenţele unui teatru ale cărei tehnici doriseră să le cunoască, şi, pe neaşteptate, mi s-au arătat ca expresie a unei arte pline de învăţăminte utile. Am văzut cum doi actori puteau da iluzia, printr-o foarte uşoară ondulare în contratimp a corpurilor lor, că se află într-o barcă; am înţeles cum fulgerul – expresie universală a acelei *Dies irae*[436] – putea fi metaforizat într-un cui care, lovit cu un baros, făcea să se prăbuşească, la distanţă, un cavaler perfid; am fost

433 A fi sau a nu fi (în 1. engl. în orig., Hamlet, III, 1).

434 Vai, sărmane Yorick (în 1. engl. în orig., Hamlet, V, 1).

435 Să fie lumină (în 1. lat. în orig., Geneza, I, 3).

436 Ziua mâniei, a Judecății de Apoi (în 1. lat. în orig.).

uimită de resursele de gestică ale personajelor capabile să se exprime cu mâinile, degetele, ochii, evantaiele; am asistat la grandioase parade ale unor armate reprezentate de un singur soldat cu zece drapele înfipte în umeri; am înţeles elocvenţa măştilor şi a jumătăţilor de mască, a machiajului simbolic şi a invizibilităţii atribuite celor ce se înfăşoară într-un veşmânt albastru ca cerul; am văzut lanţuri de munţi uriaşi construiţi din cinci scaune, şi cu mintea, am trecut râuri făcute dintr-o banderolă pe care era pictat un peşte, ştiind că niciodată nu va fi socotit prezent recuzitorul îmbrăcat într-o jachetă albă care, fără să participe la acţiune, circulă – neobservat de nimeni – printre împăraţi, mandarini, generali, concubine, intriganţi şi soţii repudiate... Şi mă miram că trecusem de zeci de ori pe strada aceea de precupeţi şi vânzători de fleacuri asiatice ordinare, fără să bănuiesc că, în spatele unei faţade oarecare, goală şi fără stil, reînviau, deseori, eroii şi protagoniştii unei întregi epici strălucitoare, de foarte veche obârşie. I-am spus lui José Antonio că era ceva ca frumuseţea lucrului neaşteptat şi întâmplător, atât de iubit de suprarealişti, în magica prezenţă a acestei scene a minunilor la doi paşi de turnul de hispanic prost-gust al Companiei de Telefoane şi de magazinul de lenjerie şi articole pentru femei care se numea *La Filosofia*. „Aici suprarealismul există în stare brută – mi-a răspuns. Nu trebuie să-l inciţi, nu trebuie să-l cauţi... Ne apare aşa, fără să se anunţe dinainte, cu forţa unei revelaţii.” Şi îmi arăta prăvălia unde în umbră, lângă / sub înalta turlă de la Sagrado Corazon se vindeau amulete şi obiecte de magie sincretică: magneţi legaţi cu panglici, Pietre din Cer, Fierul lui Ogun, Securi ale lui Shangô, Leagăne ale lui Ibeyes (Jimaguas), rugăciuni pentru uzul hoţilor şi prostituatelor, filtre de amor şi sticluţe cu loţiunea „Amor învingător” pentru frecţii ajutătoare, ce trebuiau însoţite de rugi către Sufletul singur – femeia legată, cu funii în jurul trupului, arsă în infernala vâlvătaie a geloziei sale, a cărei imagine geamănă, identică, foarte respectată chiar şi-acum încă, exista în Catedrala din Kiev, frumoasa metropolă a lui

Vladimir cel Mare, a cărei istorie, foarte mitologizată, îşi avea rădăcinile în lumea basmelor populare ruseşti, cu legenda lui Kaşcei Nemuritorul, personaj din *Pasărea de Foc*. Şi acum, eram iarăşi uimită – surprinsă cum fusesem în noaptea când asistasem la primul dans *arară* acasă la Boia de Nieve – de descoperirea unor stranii identităţi între *asta* şi *aceea*, ajungând să mă întreb dacă, în definitiv, *corpus*-*d* culturii nu este unul singur şi universal, bazându-se pe câteva noţiuni primordiale care aveau un înţeles comun pentru toţi oamenii. Coroana lui Shangô era aceeaşi cu cea a regilor din Creta, şi un *güiro* cubanez suna acum, ca noutate introdusă de compozitor, în partitura din *Ritual*. „Ştii ce este un *cadavru delicios*?*'* – m-a întrebat, într-o zi, José Antonio, jignindu-mă puţin cu această îndoială faţă de cineva care, ca mine, trăise ani de zile chiar în mediul – făurăria, laboratorul central – al suprarealismului. (De multe ori participasem la jocul în care, după ce îndoiai o foaie de hârtie pe care se scrisese o propoziţie scurtă, un vers, un rând o dădeai altei persoane care, fără să vadă textul anterior, trebuia să adauge altă propoziţie scurtă, alt vers, alt rând, până ce, când foaia se umplea cu colaborarea mai multor persoane, apărea un poem colectiv, uneori puţin interesant, alteori pur şi simplu absurd, dar aproape întotdeauna amuzant şi surprinzător prin sclipitoarea însumare a unor realităţi îndepărtate unele de altele.) „Aici Cadavrul Delicios se plimbă pe stradă" – a spus agentul de publicitate (sau *Publicitarul*), frânând Jaguarul în care ne aducea din Guanabacoa cu viteză de uragan, ca să se oprească în faţa unui vânzător de bilete de loterie care, cu numere scrise pe cartoane atârnate de gât, s-a apropiat de noi, îndatoritor, cu şiraguri de bileţele în ambele mâini. „Ia să vedem... Ce ai pe-aici? Dar să fie cu vorbele sau cu *versul* lor." Şi celălalt, trecând cifrele – abstracţii matematice – în lumea animalelor, lucrurilor, imaginilor care, în cabala lor singulară se refereau la numere, ne-a înştiinţat că azi avea norocoasele, predestinatele, alesele cifre: *821*. *Leul cu vestă*. *7488*. *Trenul cu ochelari*. *4198*. *Şopârla cântă la pian*. *25870*.

Greierul adulter mănâncă nuci de cocos. 9192. Un tramvai se sinucide. 1181. Un cocoş mort în călimară. 19492. O cămilă cu lanţ de ceas într-un balon. 1823. Soarele mănâncă dovleac pe scară. 33036. Miriapodul fumează pipă umplută cu curcubeu. 26115. Un fluture trage o salvă în călugăriţă. 15648. Soarele aruncă o piatră în frizerie. 38166. Un miriapod bărbiereşte o stea... „Astea sunt mult mai mult decât cadavre delicioase – a exclamat Enrique, entuziasmat. Sunt titluri pentru tablouri de Max Ernst, Joan Miré, Chirico, Magritte, Picabia...”

Prezenţa glumeaţă a lui José Antonio adusese în casa noastră veselia pe care o provoacă, de obicei, apariţia unui prieten nou – nou comesean cu noi subiecte de conversaţie – acolo unde obiceiurile impun, în general, un ritm de viaţă rutinar. Dar, de la început, am remarcat că lui Gaspar îi făcea puţină plăcere prezenţa celui pe care îl socotea un intrus instalat pe neaşteptate pe proprietatea altuia. „E un *şmecher* – spunea – un *zero*. în plus, publicitarii ăştia sunt lipsiţi de morală. Ar vinde-o şi pe mă-sa ca să-şi ia banii de la Bacardi sau de la havanele *Romeo y Julieta*.” Eu încercam să-i înfrâng ostilitatea, iar José Antonio, la rândul lui, se pierdea în atenţii cu muzicantul, ştiind că, datorită convieţuirii lui cu soţul meu, în timpul unui război, se crease între ei o frăţie trainică. Dar Gaspar, îndărătnic la manevrele de apropiere ale celuilalt, ţâfnos şi prost dispus de îndată ce îi auzea glasul, a început să se îndepărteze de noi. „Cunosc geloziile astea prieteneşti – i-am spus lui Enrique. O să-i treacă.” Dar se petrecea ceva mai grav. Şi anume că trompetistul îl considera pe *Publicitar* – cum îi spunea, prefăcându-se că nu-i ştie numele mic – „un reacţionar de căcat”, aşa, de la prima impresie, după mutră, după felul de a se îmbrăca şi după marca maşinii. Cu toate acestea, ştia că eu nu împărtăşesc deloc ideile sale politice şi că mă înspăimântă cuvântul „revoluţie”. (Convinsă că, în materie de politică, discuţiile nu reuşesc să schimbe cu nimic convingerile celuilalt, când se aborda tema comunismului în faţa mea, adoptam atitudinea de zâmbitoare distanţare, care îmi permi-sese, în alte

vremuri, să conviețuiesc cu Jean-Claude...) „Tu ştii că nici tu cu mine nu suntem de acord în anumite privinţe” – i-am atras atenţia muzicantului. „Cu tine lucrurile stau altfel. N-ai nici cel mai mic simţ al istoriei. Şi ai fost şocată de mică de nişte evenimente prea mari ca să le poţi înţelege. Cele «zece zile care au zguduit lumea» nu au fost un *show* pentru serbări de copii... Eu aşa văd lucrurile; eşti prietena mea şi, atâta vreme cât îmi respecţi ideile, ca până acum, le respect şi eu pe-ale tale. Nu ţi-am cerut niciodată să-l citeşti pe Marx.” „Ar fi fost o pierdere de timp.” “...în plus, nu eşti agresivă, iar bărbatu-tu e un om progresist, şi are marele merit că a luptat în Spania. în schimb, *publicitarii* ăştia...” Şi aici, Gaspar îmi servea un repertoriu de înjurături creole care, prin exagerări, pitoreşti sau stridente, atingeau ramurile cele mai îndepărtate din arborele genealogic al celui pomenit... Dar nu cedam teren, ascultând cuvintele insultătoare ale muzicantului. Pentru mine era evident – femeile observă imediat anumite lucruri – că îi plăceam lui José Antonio. De mai multe ori îl surprinsesem privindu-mă pe furiş prin oglindă. Şi, cu toate că mă ştiam incapabilă de infidelitate (niciodată n-aş fi putut pune în mişcare complicata maşinărie a prefăcătoriilor, alibiurilor, înşelătoriilor, sforăriilor, minciunilor şi, contabilităţii minciunilor, a şarlatanilor şi a registrului de şarlatanii, pe care le implică orice adulter...) mă simţeam măgulită ştiind că cineva mă admiră în tăcere, apreciind, poate, atracţia reală a prelungitei mele tinereţi, pentru că, deşi trecusem temutul prag al celor patruzeci de ani, o viaţă consacrată dansului, cu exerciţii practicate zilnic, chiar dacă renunţasem să mai dansez pe scenă, îmi păstrase o siluetă bine proporţionată şi zveltă, având la bază un suport muscular solid, flexibil, agil, îmbrăcat de o piele bine întinsă. Nu aveam ridurile care le marchează, de obicei, pe femeile de vârsta mea, îndreptându-le, înspăimântate dar şi cu speranţe, spre institutele de frumuseţe ori spre înfiorătoarele minuni ale chirurgiei plastice. Trebuia să recunosc exactitatea remarcei făcute de Enrique a doua zi după întâlnirea noastră la Valencia:

semănăm cu Clotilde Sackharoff – evidenţă care nu-mi plăcuse, pentru că, atunci, nu credeam că sora lui Alexandre[437] era o balerină autentică, dar pe care, acum, o acceptam, măgulită, cu gândul la aceea ce fusese, în mod cert (nu ştiu dacă mai trăia), o femeie foarte frumoasă, iluminată de o privire limpede şi unică... Gaspar era gelos pe prietenia mea cu José Antonio, aşa cum eu devenisem, dintr-o dată, geloasă pe o Teresa care, reapărând într-o după-masă la noi acasă, după o absenţă de luni de zile, încercase, cum se zice, „să-i intre pe sub piele", curtându-l vizibil, şi făcând bancuri pe seama nefericitei sticle de *Four Roses*, peste care dăduse căutând de băut în bufet... Aşa că m-am simţit uşurată când ne-a anunţat că pleacă la Acapulco pentru câteva săptămâni, aşa cum m-am simţit uşurată, mărturisesc, aflând că Gaspar pleacă pe trei luni cu un contract în Mexic, în calitate de prim-trompetist al unei orchestre specializate în noul ritm cubanez care era mambo... Şi, într-o seară, simţindu-mă autorizată să fiu sinceră cu cineva de care mă simţeam unită printr-o uşoară *amitié amoureuse*, m-am mirat că un om cu inteligenţa lui a părăsit pictura pentru o meserie atât de puţin demnă de stimă cum era a lui în prezent. „Vai, Vera! Să zicem că sunt anarhist în felul meu şi că, prin publicitate, pedepsesc societatea care m-a respins ca creator."

Şi, ajuns pe planul amărăciunii, afirma că este total inutil să încerci să te consacri picturii aici, unde o burghezie opulentă nu înţelege nimic din pictură şi ignoră existenţa celor mai buni artişti ai săi. Un Ponce, la care Pierre Loeb – fost plasator de tablouri al lui Mirô, refugiat în Cuba în timpul războiului – găsise ceva din delicateţea tonurilor şi energia liniilor care făceau măreţia lui Watteau, murise în mizerie, bolnav. Amelia Peláez, genială în interpretările pe care le dădea barocului arhitectonic şi vegetal, cu tablourile sale luminate *dinăuntru* prin transparenţe de „arcade" creole înscrise pe pânză, trăia

437 Inadvertență a autorului. Este vorba de soția celebrului balerin Alexandre Sackharoff (1884-1963), Clotilde de Planitz.

retrasă, fără cumpărători, pe o stradă periferică din cartierul La Vibora, izolată într-o semisurzenie care o făcea să prefere compania plantelor prezenţei oamenilor. (“Alta care nu vinde nimic” – comenta Enrique.) Portocarrero, creator de pestriţe carnavaluri, constructor de oraşe ce păreau uriaşe candelabre suspendate în nopţile Tropicelor, era aproape ignorat. Wilfredo Lam, care ilustrase *Fata Morgana* a lui Breton, autorul prodigioasei *Jungle*, expusă permanent la Muzeul de Artă Modernă din New York, cunoscuse ani de neagră sărăcie, în ultima vreme, adunând opere admirabile, fără nicio cerere, pe ţărmurile întunecoase şi împrejmuite cu garduri de sârmă ale taberei militare unde, nu de mult timp, Sergentul Batista se glorificase ca General de Rebeliune, demonstrând – şi după opinia lui José Antonio, contrazicând, astfel, un principiu axiomatic al lui Napoleon – că în America Latină este perfect posibil să stai / să te instalezi pe vârfuri de baionetă – şi oare nu se făcea asta, când ici, când colo, de mai bine de un veac? De aceea, tânărul pictor de altădată, convins, într-o bună zi, de impermeabilitatea intelectuală a mediului, se transformase în „agentul de publicitate fenician” – cum spunea el – care acum câştiga mulţi bani, îşi comanda cămăşile la Londra, nu folosea decât butoni de la Tiffany sau de la Cartier, şi mânca doar ce e mai bun şi mai scump, cu neostoita poftă de caviar, *foie-gras*, băuturi cu mărci renumite, vinuri vechi şi de viţă aleasă, a celor ce îşi iau revanşa, pe seama burţii, pentru multele lipsuri îndurate. Când vorbea de meseria lui actuală devenea sarcastic, nihilist, aspru judecător al lui însuşi, într-o înşirare insesizabilă de monologuri cu pitorescul lor gir de citate şi aluzii, analogii trăsnite şi simţul caricaturii, ce îi caracterizau stilul. Publicitatea, după el, este meseria celor care nu au meserie, înălţându-se, înşelătoare şi înzestrată cu darul ubicuităţii în societatea picarescă fără graniţe a timpurilor moderne. Nişte Pablo de Segovia, Guzmân de Alfarache, Estebanillo Gonzâles, Gil Blas[438] de modă nouă, erau oamenii fără meserie (sau rataţi într-o meserie) care

438 Eroi celebri din literatura picarescă.

acum se întronau, îmbrăcaţi minunat, înconjuraţi de secretare frumoase, flecari şi perspicace, limbuţi şi hotărâţi, în birourile lor decorate cu araucarii, cactuşi şi plante rare, mobilier cu un *design* căutat, cu baruri în perete care, la un semnal electronic îi prezentau vizitatorului prostit convingătoarele şi decisivele băuturi ale petrecerii de mâine. Fii ai Trâmbiţaşilor lui Vindecătot, Extractori ai Pietrei Nebuniei, Scot-dinţi-fără-dureri, Vânzători ai Elixirului de Orvieto, ai Esenţei de Cantaridă ori ai Minunilor din Indii, Cârpaci de Panopticuri, asta sunt agenţii de publicitate de azi, creatori ai unei întregi mitologii – veşnici renovatori ai unui Statut al Mirajelor. Făcându-se apel la poftele secrete ale acelui Don Juan ascuns în orice suflet masculin, acest Don Juan îngropat era învăţat că, pentru a deveni cu adevărat un Don Juan, este necesar să aibă o marcă renumită de automobil (vă imaginaţi un Domn Manara, un adevărat Tenorio, conducând un Volkswagen broscuţă?...), să fumeze ţigări Virginia (preferate de bărbatul dur care, cu pistoalele la brâu galopează prin întinsa prerie din Vestul american, ori de atletul bine făcut care, alături cu frumoasa lui doamnă îşi bronzează pectoralii sub soarele Bermudelor), să folosească slipuri cât mai mici, bine ajustate pe corp, care să-i modeleze în chip avantajos modilioanele virilităţii (“asta este ceea ce eu numesc un bărbat” – spusese Napoleon văzându-l pe Goethe; pentru că încă nu. ştia că doar folosirea anumitor loţiuni „after-shave” conferă o adevărată categorie umană individului...) Cât priveşte femeile (“şi nu există femeie cinstită care să nu fi visat măcar o dată să nu mai fie” – cam aşa spusese La Rochefoucauld) erau făcute să creadă că ravagiile vârstei pot fi ascunse, escamotate, dacă nu şterse complet, de o tinereţe miraculos recâştigată printr-o concertată folosire a cremelor şi balsamurilor capabile să oprească soarele ca Josua[439], timpul întorcându-se în minunate calendare ce

439 Josua, conducător al evreilor după moartea lui Moise, cuceritor al Palestinei. La sunetul trâmbițelor războinicilor săi s-au prăbușit zidurile Ierihonului.

merg înapoi, în care în prezent / trecut se înscriu, recuperabile fără trâmbiţe şi prăbuşiri, datele victoriilor obţinute pe câmpuri de luptă ce erau şi de puf, într-o delicioasă uitare a ceea ce Racine numise „ireparabilul ultragiu al anilor”. Publicitarul se străduia (buna publicitate începe prin a-şi face publicitate) să ne facă să credem că Publicitatea e o ştiinţă, el ştiind exact că tot ce se poate şti în acest domeniu se poate învăţa comod în mai puţin de o săptămână. Publicitarul pretindea că prezintă reclama ca pe o informaţie – ca şi cum ar putea fi socotită informaţie o incitare directă şi uneori agresivă la consumarea unui produs lăudat în detrimentul altuia, care poate îl depăşește calitativ. Pentru a face să-i crească prestigiul, îşi împodobise agenţia – genială invenţie – cu prezenţa unor psihologi de două parale care, la momentul oportun, apăreau în faţa clientului, ca un ucigă-l toaca ieşit dintr-o trapă în scenă, pentru a-i destăinui dedesubturile unor „motivări ale consumului”, ale căror mecanisme secrete (uneori ignorate chiar de cei interesaţi) ajungeau să fie descâlcite după o lungă meditaţie asupra cărţilor tehnice ale lui Freud, Jung sau Adler – învingându-se, astfel, ultimele rezerve ale unui ascultător uluit în faţa universurilor de înţelepciune ce i se dezvăluiau dintr-o dată în cuvinte ca „libido”, „complexul lui Oedip”, „inconştient colectiv”, „voinţa de a putea”, pornite din puşcă, într-o orbitoare pirotehnie, către un comerciant sau un industriaş, care, la punctul lecturi ştiinţifice, nu trecuse de *How to win friends1* de Dale Carnegie. O întreagă bibliotecă de tratate, destul de costisitoare, în general, de autori nord-americani, se desfăşura în spatele fotoliului rotativ al Preşedintelui Executiv al întreprinderii de Publicitate, ale căror texte revelau fermecătoarea acţiune a unor expresii ca: *Asta vă priveşte pe dumneavoastră*, *Ultima şansă*, *Mai e încă posibil*. *Adevărul despre*... *Viaţa dumneavoastră se poate îmbunătăţi sensibil prin*... *Nu vă gândiţi că tinereţea dumneavoastră s-a sfârşit*... *Puteţi*... *încă puteţi*... (Oh, tânără fecioară pusă în patul lui David bătrân, pentru a da viaţa unor piei pe care numai oasele le

ridicau ca nişte prăjini şi furci ale unui cort nomad!...) în materie de *marketing* (şi în cealaltă parte a fotoliului rotativ al Preşedintelui Executiv se afla o a doua bibliotecă...) clasicii genului arătau inutilitatea încercării de a vinde vinuri californiene la Bordeaux, *corned-beef* la Benares, cârnaţi într-o sinagogă ("sau muzică de Johann Sébastian Bach în casa lui Leônidas Trujillo"[440] – mă gândeam eu), punându-se în evidenţă modul cum reuşise o agenţie vestită, semnalată ca un exemplu de urmat, să prezinte drept „o foarte puternică forţă de muncă", ceea ce, în realitate, era tragicul şomaj a sute de mii de bărbaţi şi femei în Porto Rico, invitându-i pe industriaşii yankei să-şi mute fabricile în insula (pentru ei) privilegiată, unde "650 000 de muncitori calificaţi sunt *la dispoziţia dumneavoastră* (*sic*) pentru a vă dezvolta firma..." Şi José Antonio vorbea acum de uriaşele războaie purtate de generaţii de *publicitari* (căci, de prin anii '20 lumea a asistat uimită, mirată, la trecerea a trei generaţii ale lor...) pentru ca imperiile Pepsi-Colei şi al Coca-Colei, la fel de vaste cât imperiul roman ori cel al lui Filip al II-lea, să-şi extindă stăpânirea. Lupta îndârjită şi încleştată a lui Achile contra lui Hector, văzută zilnic în ziare, reviste, scurt-metraje, pentru a cărei istorie şi ilustrare se consumase mai multă hârtie decât cea folosită de la descoperirea tiparului, pentru a edita *Iliada* şi *Odiseea*, aşa încât mai rămâneau multe topuri încă pentru *Eneida*, *Telemah* şi chiar *Ulise* de Joyce. Şi eroica luptă dusă de *Drojdia Fleischmann* împotriva *Sărurilor Kruschen*, mult mai costisitoare decât crearea unui centru de cercetări unde s-ar fi obţinut, poate, o victorie asupra cancerului!... 10 milioane de dolari costă, în ziua de azi, lansarea unui detergent doar pe piaţa nord-americană. Şi, cu toate astea, reclama pentru detergenţi invadase eterul în Europa, cele două Americi, Australia şi o parte din Asia, cu acele *jingles* ilustrând săpunuri, leşii, cloruri şi produse chimice corozive. „La radio, pentru *jingles* se recurge la Schubert, Chopin, Liszt. Recent, la Paris, capitala inteligenţei,

440 Cum să-ți faci prieteni (în 1. engl. în orig.).

aparatele de radio au transmis o reclamă pentru hârtie igienică având ca «fond muzical» *Liebestod* din *Tristan şi Isolda*...” „Ce oroare!” – am exclamat. Dar José Antonio, adoptând un ton de tragedian spaniol în monologul lui Segismundo, zice: „Oh, Attila! Publicitar fără pereche care ai inventat primul mare slogan din Istorie spunând că *pe acolo pe unde trece calul tău*, *nu va mai creşte iarba*! Bărbat genial care îi trimiteai ambasadori pe hunii tăi cei mai schilodiţi, împuţiți şi urâţi, recomandându-le ca, în public, să mănânce bucăţi de carne crudă, ca să se creadă că eşti un Barbar Exterminator, când tu, de fapt, bun cunoscător al sofisticii greceşti, datorită alesei tale educaţii, descoperiseşi, înaintea tuturor, arta disimulării, a iluzionismului şi a înşelăciunii, în ceea ce noi numim, în limbajul exact al meseriei, *Relaţii publice*! Attila, Doctor Honoris Causa of Public Relations, depun în numele tuturor publicitarilor din lume un buchet de imortele – sau, mai bine, de lucernă – în fertila iesle a calului tău, mai productiv decât Bucefal, Babieca şi Rocinante[441]! Aveai stofă de Director Executiv la Procter & Gamble, McCann-Eriksonn, Walter Thompson, agenţii din nord, modele, exemple, ideal, într-un tip de afacere în care nu se vând decât vorbe, vorbe, vorbe, şi, cum făceau blestemăţii poticari ai lui Quevedo unde „luăm banii până şi pe hârtia în care împachetăm alifia”, pentru a da naştere, după nopţi de nesomn, de trude, de frământări creatoare, *sloganului* citat ca suprema reuşită a gândirii publicitare în toate manualele de specialitate: «*La o sută de kilometri pe oră*, *în noul dumneavoastră Rolls-Royce*, *cel mai mare zgomot pe care îl auziţi este tic-tacul ceasului dumneavoastră electric*.»“ „Mi se pare cam lung” – am remarcat. José Antonio a început să râdă: „Ai dreptate. Un slogan bun trebuie să fie mai scurt, mai şocant. Eu aş da ca exemplu, mai degrabă, sloganul publicat de toate revistele americane în decada anilor ’30, când în Statele Unite erau şase milioane de şomeri, sub o frumoasă fotografie a unui foxterier: «Un câine prost hrănit, nu e un câine tandru.»“

441 Caii eroilor Alexandru Macedon, Cidul Campeador și Don Quijote.

Trecuse o bună bucată de timp de când Enrique, în vreme ce José Antonio vorbea, scotocea prin bibliotecă în căutarea unui volum (tocmai volumul care s-a rătăcit, tocmai ăsta e întotdeauna cel pe care îl cauţi, nu altul) aflat printre multele care, puse în neorânduială, umpleau rafturile. Acum se întorcea spre noi, indicând cu arătătorul o pagină, asemeni unui Moise arătând Tablele Legii: „Toate astea au fost prevăzute de Marx în anii când nu existau agenţii de publicitate şi César Birotteau, negustorul de parfumuri, îşi elabora prospectele din propria inspiraţie. Uite aici. E scris în 1844: «Orice om se străduieşte să creeze pentru celălalt o nouă necesitate, pentru a-l determina să facă un nou sacrificiu, să-l pună într-o nouă situaţie de dependenţă şi să-l conducă spre noi modalităţi de folosinţă... Multiplicarea produselor este momeala prin care se încearcă atragerea celuilalt, sustrăgându-i banii, pentru că orice necesitate reală sau posibilă este o slăbiciune care va atrage victima cu zâmbetul cel mai amabil, spunându-i, 'dragă prietene, eu îţi voi da tot ceea ce îţi trebuie...' Eunucul industrial se înclină în faţa celor mai infame capricii ale omului, face pe codoşul între necesităţile sale şi el însuşi, atent la multele sale slăbiciuni pentru a-i cere, apoi, salariul corespunzător bunelor sale oficii...»“ „Mulţumesc pentru *eunuc industrial* şi *codoş*” – a spus agentul de publicitate, râzând. „De pedanterie nu duce lipsă – am spus, trecând de partea musafirului. întotdeauna găseşte o soluţie ca să-l citeze pe Marx. în chestia asta seamănă cu Gaspar. Dar Enrique e din categoria catolicilor care nu se duc la liturghie. Gaspar, în schimb...” „Trompetiştii ştiu să sune pentru Judecata de Apoi” – a spus Enrique, râzând. „De asta nu trebuie să-ţi fie frică, Vera – a spus José Antonio – pentru că singurele trompete care pot suna aici sunt cele care cântă rumba, mambo şi cha-chacha... Să judeci această ţară în termenii dialecticii marxiste e la fel de absurd ca gândul de a-i vedea pe Fetiţa cu chibrituri găzduită în casa lui Nelson Rockefeller, pe mama Gracchilor dansând french-can-can, pe Diogene, reprezentant al pompelor Edison, pe Luculus

bând Pepsi-Cola şi pe Cato primar la Las Vegas.” „Marx a prezis totul, a ghicit totul, a explicat totul” – a spus Enrique, răsfoind din nou cartea. „Dar în lumea în care trăim, nimeni nu vrea să i se prezică şi să i se explice nimic: «*Après moi, le déluge*!»*1* (şi ce bun *slogan*, ăsta al lui Ludovic al XV-lea pentru o reclamă de impermeabile!). Cine pretinde să impună aici o gândire revoluţionară marxistă, habar n-are de marketing...” Nu ştiu de ce, în seara aceea, m-am simţit mai prietenă cu José Antonio.

După mine, potopul (în 1. fr. în orig.).

28

într-o seară, – foarte interesat, pe cât se pare, de ceea ce îi povestisem despre lucrul şi proiectele mele cu câteva zile înainte – José Antonio a apărut pe neaşteptate la şcoala din Piaza Vieja. „Asta zic şi eu ceva original!” – a zis, găsindu-mă în plină activitate cu „oamenii mei de culori amestecate”, cum li s-ar fi spus în cinstita proză colonială spaniolă din secolul trecut. Am întrerupt mişcarea ce se executa şi le-am dat o pauză, ca să pregătesc alt exerciţiu, mai bine pus la punct şi mai spectaculos decât cel dinainte, pauză de care Calixto a profitat ca să ia un ziar lăsat de musafir pe un scaun: „îmi permiteţi?” Era un exemplar din INFORMACIÔN pe care se întindea un titlu mare: *Fidel Castro condamnat la 15 ani închisoare*. „Fidel Castro? Cel care a condus asaltul asupra Cazărmii Moncada?” – am întrebat. „Chiar el” – a zis José Antonio. „Dar procesul se judecă de luna trecută” – a spus Mirta. (Iarăşi mă surprindea eleva mea cu interesul pe care îl manifesta faţă de anumite evenimente actuale.) „Şi se pare – a adăugat – că în timpul procesului, în calitate de propriul său apărător, Fidel a rostit un discurs extraordinar.” „Pe care, însă, l-au putut asculta foarte puţini – a spus Calixto, împăturind ziarul – foarte puţini, pentru că procesul s-a desfăşurat în camera infirmierelor dintr-un spital.” „Ei, să fie! — a exclamat José Antonio. Sunteţi mai bine informaţi decât ziarele.” „Ne-a povestit un prieten care-a sosit aseară de la Santiago...” – a spus Mirta. „Ne-a povestit? Cui adică?” – am întrebat. „Păi...

acasă la noi... Familiei... Pentru că, aseară...” „Gata cu pălăvrăgeala! Ocupaţi-vă poziţiile toţi! — am strigat, bătând din palme şi arătând spre pick-up: Iar tu, Calixto, vezi-ţi de-ale tale şi lasă-te de politică.*. Muzica, vă rog!...” Şi în seara aceea, în timpul mesei luate la un restaurant din port, agentul de publicitate mi-a vorbit, cu claritatea de vederi a omului de afaceri, despre cum ar trebui, după părerea lui, să-mi duc mai departe proiectele. Ideea unui *Ritual*, montat într-o manieră nouă, i se părea „genială”. (“Da, da. Nu-ţi fac complimente din prietenie... Mă cunoşti doar... Dacă n-aş crede asta, ţi-aş spune că baţi câmpii şi că mai bine ar fi să te dedici exclusiv lucrului cu domnişoarele cu fecioria scoasă la mezat – alea care studiază cu tine la cealaltă şcoală – ca să strălucească în *Spărgătorul de nuci* – şi ştii şi tu ca şi mine ce înseamnă în Franţa spărgător de nuci...”) în materie de teatru şi balet există opere foarte reuşite, ca interpretare şi „*mise en scène*”, din momentul în care se nasc şi este superfluu să le adaugi lucruri negândite de autorii lor, care nu fac decât să le încarce, să le scadă din merite şi să le falsifice estetica, uneori reprezentativă pentru întregul spirit al unei epoci. Hamlet a fost, din prima clipă, Hamletul pe care îl cunoaştem şi sunt o prostie încercările, făcute de curând, de a ni se prezenta un Hamlet îmbrăcat în smoching, într-un castel Elsinor asemănător cu palatul lui Randolph Hearst, cu un Poloniu asemănător cu Doctorul Schweitzer şi o Ofelie cu tulburătoarea mobilitate a lui Ginger Rogers. Dar există şi mari opere care se nasc şchioape, nereuşite, ratate din punct de vedere al scenografiei şi al concepţiei privind interpretarea, şi acestea lasă frâu liber imaginaţiei unui regizor, tocmai datorită carenţelor lor. (Mă gândeam că deşi se văzuseră minunaţi *Cavaleri ai rozelor*, nu reuşeam să-mi amintesc un *Pellèas şi Melisande* cu adevărat reuşit, poate pentru că partitura lui Debussy nu-şi găsise adevăratul stil de punere în scenă...) *Ritualul* nu avea, până acum, o tradiţie scenică, cum avea *Petruşca*, de pildă. în concluzie, mi se deschideau toate posibilităţile, şi îmi era îngăduit să cred

că, printr-o nouă viziune asupra subiectului, aş avea şansa să reuşesc acolo unde alţii dăduseră greş. Acum, însă, se punea aspectul comercial al poveştii: baletul lui Stravinski durează doar 33 de minute. Mai trebuia ceva. O primă parte. Dar ce? Nu puteam să-i pun pe „pestriţii" mei – cum le spunea Gaspar celor din ansamblu, unde erau împreună, amestecaţi albi, negri, mulatri – să (lanseze *Lacul lebedelor*! Dar ne puteam gândi la o suită de dansuri, nu doar populare-cubaneze, ci latinoamericane, dar legate de ale noastre (şi am observat că, pentru prima oară, am spus *noastre*, referindu-mă la lucruri de *aici*...} Şi, scriind pe şerveţele de hârtie, amintindu-ne, adăugind, revenind, am alcătuit un prim program: *Dansuri* scurte de Saumell, fermecătorul romantic cubanez, contemporan cu Musset şi Adelina Patti; Sensemayâ de Silvestre Revueltas – compozitor mexican, pe care Enrique îl cunoscuse în timpul Războiului din Spania – inspirat de un poem de Nicolas Guillén; un „Pas de deux" (Calixto şi Mirta) pe un excelent *Studiu* pentru chitară de Héitor Villa-Lobos; delicioasa *Berceuse campesina* de cubanezul Garcia Caturla (asta, o s-o danseze Mirta singură); cele două *Ritmice* pentru percuţie de Amadeo Roldăn, puţin anterioare deja celebrei *lonizări* a lui Edgar Varèse, pe care vroiam să o fac pe grupuri mici, într-un contrapunct de gesturi şi mimică, şi pentru finalul acestei prime părţi, *Danza de los nănigos* de Lecuona, a cărei coregrafie aveam să i-o încredinţez lui Calixto, ridicat la rang de maestru, cu doi băieţi deosebit de dotaţi, care veniseră recent să întărească grupul nostru: Hermenegildo şi Valerio (corpuri robuste, talii fine, muşchi lungi, musculatură armonioasă), ale căror daruri înnăscute le detectasem din primul moment, punându-i să execute un prim *plié*[442] – exerciţiu care, pentru mine, este baza oricărui dans posibil, dat fiind că defineşte, imediat, posibilităţile expresive ale unei structuri umane. După ce-am făcut planul, am ciocnit pentru succesul primului spectacol care ne apărea magnific. „Dar... unde aveţi de gând să-l puneţi în scenă?"

442 Genuflexiune (în 1. fr. în orig.).

– a întrebat, deodată; José Antonio, readucându-ne la o urâtă realitate. După o muncă enormă, după ce vom cheltui o groază de bani, vom reuşi, cel mult, ca publicul să vină la două spectacole – şi asta din pură curiozitate – la un teatru ca *Auditorium*. în ţara asta, baletul e un spectacol după care nu se omoară nimeni. (Dacă nu, să spună minunata Alicia Alonso – pe care eu o admiram profund – care trebuie să-şi combine spectacolele de la *Ballet Theatre* din New York cu repetate spectacole în America Centrală şi de Sud ca să poată dansa tot anul...) Pe lângă faptul că, şi trebuia să acceptăm crudul adevăr, aici nu se va admite ideea ca un spectacol de o anumită clasă să fie interpretat de artişti negri. (Nu se iscase un mic scandal, cu ani în urmă, la *Teatro Auditorium*, pentru că Erich Kleiber avusese curajul să prezinte, într-o piesă simfonică cubaneză, un grup de „*tobe bată*? la un concert al Orchestrei Filarmonice, pentru ca percuţia să fie cea autentică?) Negrii erau aplaudaţi în cabarete, de acord, ca muzicanţi, cântăreţi sau dansatori de rumba, dar un alb care are de-a face cu ei este renegat de burghezia noastră. Şcoala mea din Vedado şi-ar pierde elevele (acelaşi lucru mi-l spusese Gaspar), şi dezvăluirea în public a ceea ce fac eu în Piaza Vieja ar dăuna pe plan profesional şi soţului meu. O să mi se spună: „traficanta de negri", „vechileasa", „cărbunăreasa", „rusoaica-nebună"[443] – cu toată seria de porecle ce va prolifera... Dar, nu trebuie să-mi piterd curajul; să mă întristez ("şi şterge-ţi lacrima asta de fraieră care îţi strică machiajul..."). Havana nu este oraşul unde – cu sau fără prejudecăţi rasiale – să poţi acoperi cheltuielile pentru un spectacol de asemenea anvergură. Dar avem Statele Unite alături. Şi la New York – dintr-o dată mi-a venit ideea, splendid de luminoasă – îl aveam pe Balanchine. Poate îşi aduce aminte de mine. Da. Sigur că da. (în plus, fusese la Havana ca să caute, deşi fără succes, exact ceea ce aveam să-i ofer eu.) „îi scrii chiar mâine – comanda acum José Antonio. Şi dacă dai greş, o să

443 în original ruso-fula, calambur intraductibil, prin analogie cu rusofilo („rusofilă").

recurgem la alţii. Eu mă ocup aici de chestiunile de publicitate ale Helenei Rubinstein, care are la fel de multe relaţii acolo ca grasa de Eisa Maxwell. îl cunosc şi pe Leonard Kirstein…" „Totul e stabilit!" – a zis Enrique, într-o stare euforică datorată unui vin de Rioja ordinar, care în seara asta ne cam turtise repede. „*Nu spune despre cineva că a fost fericit câtă vreme nu ştii care a fost sfârşitul vieţii sale*" – am reuşit să citez greşit, cu gura plină de spumă alunecoasă de lapte de pasăre presărat cu cuişoare, invocându-l pe Sofocle, ca să exprim prefăcute îndoieli cu privire la rezultatul unei întreprinderi al cărei succes era de importanţă vitală pentru mine, veche practică superstiţioasă, căreia îi rămăsesem fidelă din copilărie. „Te şi văd triumfând pe Broadway" – a spus José Antonio. Cei doi bărbaţi şi-au ridicat paharele: „Noroc!" „Noroc!" – am zis. Dar, Vă rog, nu ca în Războiul din Spania."

Şi ne-am dus acasă ca să continuăm discuţia, plăcut începută după terminarea unei cine pe bază de marinată – felii de peşte macerate în oale mari smălţuite mirosind a ardei iute, oţet şi măsline – în acea cârciumă din port, unde, spre surpriza mea, José Antonio era salutat, îmbrăţişat, cinstit de multă lume… Deşi nu era noapte cu lună, cerul era atât de senin, încât clădirea Observatorului, terminată prin emisfera ei argintie, se desena clar de cealaltă parte a portului, mai sus de păienjenişul de catarge şi odgoane care, în legănarea lor ritmică, făceau să clipească din ochi luminile de la „Casablanca". Mirosea a mare, a călătorii, a aventuri. Alungiţi pe şezlongurile de pe terasa noastră, păream călători pe un transatlantic ce naviga spre un port fericit. Şi, tocmai pentru că mă simţeam fericită, observând că José Antonio arunca din când în când o vorbă sarcastică contra publicităţii, afirmând că în ţara şmecherilor, în mod inevitabil, ajungi să ai o meserie de şmecher, l-am întrebat, foarte sincer, de ce, dacă nu se simte suficient de curajos ca să înfrunte sărăcia eroică, dar fecundă a artistului, continuă să practice o meserie pe care, nu numai că o consideră neloială, dar chiar nocivă pentru colectivitate. „Nu prin

retragerea mea ar dispărea obiectul delictului. Publicitatea este inseparabilă de orice societate de consum.” „Dar societatea de consum nu ţi-a devorat demonii interiori…” „Tocmai pentru că există înlăuntrul meu, exigenţi şi presanţi, încerc să câştig bani mulţi în puţini ani, ca să mă retrag cât mai repede, să dau dracului totul, şi să mă consacru picturii, în mod total, fără să ain greutăţi de ordin economic. *Vreau să-mi cuceresc dreptul meu de a crea*. Atunci, prin nobilele suferinţe ale naşterii, mă voi mântui de multe porcării.” „Mă-ndoiese – a spus Enrique – pentru că şi tu, ca şi mine, ţi-ai vândut sufletul Diavolului. Ai acceptat Pactul din ziua când, favorizând înşelăciunile şi vânzând fiertură de cucuvea, ca vrăjitoarele din Evul Mediu, ai încălecat pe mătura zburătoare a primului tău Jaguar.” Şi asta e un Maelstrôm al lui Poe: orice ai face, eşti târât, fără putinţă de scăpare spre gâtlejul pâlniei. „Depinde de mine să ies din vârtej.” „Dar n-o faci.” „Mai e puţin.” „Când o să te hotărăşti, or să apară încurcăturile – videnii de-ale Diavolului – care, sub forma unei crize economice, a unei devalorizări a monedei, cu ispita unei afaceri formidabile şi neaşteptate – ultima, întotdeauna ultima! — te vor obliga să-ţi amâni ziua eliberării!” Şi atunci, atunci, atunci… aflându-se în faţa unei pânze virgine, cu pensulele în mână, Eliberatul va descoperi cu spaimă că nu mai ştie ce se spună, nici cum să spună. Nu va mai fi în pas cu vremea şi vor fi inutile încercările lui de a reîntineri acum ceea ce, poate, ar fi fost potrivit în urmă cu cincisprezece arii. Trebuie să procedeze la totala revizuire a valorilor, noţiunilor, tehnicilor – şi chiar să accepte ca maeştri pe nişte oameni mult mai tineri, săraci, dar stăruitori în ceea ce fac, care poate vor râde de eforturile sale în scopul de a-i ajunge din urmă. Şi nu-i vor mai rămâne ani destui ca să se nască pe sine însuşi, pentru a recupera o dimensiune majoră pe care o pierduse în lumea pitică, mediocră, vană şi agitată, a afacerilor. „Cine trăieşte printre pitici, devine pitic pentru că trebuie să acţioneze la nivel de pitici. Şi nanismul este o boală la fel de contagioasă ca holera sau tifosul… Aici singura

imunizată e Vera. Vaccinul ei e în Piaza Vieja...” Pentru a reveni la veselia unui vin care era pe cale să se acrească în pas cu reflecţiile prea melancolice, l-am întrebat pe José Antonio cum se explică familiaritatea lui cu oamenii aspri ai mării care forfoteau în cârciuma din port, unde mâncaserăm. „Când îl las la birou pe Doctorul Jekyll, Mister Hyde, cel dinăuntrul meu, mă poartă prin cârciumi şi taverne.” Acolo întâlnea patroni de goelete şi căpitani de cargouri care, ştiindu-l amator de pescuit, îi povesteau despre călătoriile lor prin Marea Caraibilor, neştiuta splendoare a insuliţelor fără nume, misterul sânilor de mare ascunşi şi pustii, umbriţi de *uveros*[1], unde mişunau raci fără carapace, cu labe păroase, aflaţi într-un milenar război contra melcilor, ca să pună stăpânire pe armura cochiliilor lor şi să-şi facă platoşe de sidef – război ce dura, fără pace şi fără răgazuri, de când lehova prezentase în premieră Oceanele, în Ziua a Doua a unei stagiuni terestre care încă nu se apropia de sfârşit – şi al dracului să fiu c-o să ne amintim de această planetă împuţită!” – spusese Villiers de l’Isle Adam[444] [445]. Cu sufletul împrospătat de conversaţii în care se vorbea mult despre Peştele-Lună, Peştele-Ciocan, Plătică-împărat, *el Ronco*[446], *la Chema*[447] şi Calmarul, uitând de strategiile de vânzare (gnomul Scârbo bătând ţechini falşi...), întorcându-se acasă, deschidea o *Odisee*, un Rimbaud, un José Marti, un volum publicat de revista *Origenes* a lui Lezama Lima, pentru a adormi după câteva pagini citite. Aceste cărţi, însă, se răzbunau pentru neglijenţa cu care erau tratate, prin alte cărţi, ale căror titluri le auzea a doua zi în pitica lume de pe urma căreia trăia. Pentru că, în această lume pitică începea să se vorbească de cărţi – cum să nu!... Dar nu erau cărţi *citite*, ci *văzute*, pentru că acolo cărţile care stârneau discuţii şi

444 Uvero, copac din America Centrală și Antile, care crește la țărmul mării.

445 Auguste, conte de Villiers de l’Isle Adam (1838-1889), poet simbolist francez.

446 Ronco, denumire dată mai multor specii de pește din Cuba.

447 Cherna, pește din mările antiliene.

conversaţii (în sfârşit, discuţii şi conversaţii în jurul cărţilor!) nu erau cărţi de hârtie, ci cărţi de celuloid: *Gone with the wind*, *Culmi vijelioase*, *Jane Eyre*, *Rebecca*, *Jamaica's Inn* (Oh, plictiseala asta cu Războiul din Spania!), *Sclavia umană* (Oh, minunată Bette Davis!), *Tăiş de brici* (magnific, Tyrone Power!), *Le diable au corps*! (neuitat, Gérard Philippe!). Şi astfel, împlinindu-se profeţia unor futurologi, burghezia cubaneză ajunsese la etapa audiovizuală, fără să treacă prin literatură. „Nu-i aşa – am spus. Pentru că toţi aceşti oameni sunt abonaţi la Selecţiuni din *Reader's Digest*" „Ai dreptate, Vera, trebuie să ţinem seama de *Reader's Digest*. Este unica publicaţie din lume capabilă să-i facă să creadă pe bogătaşii voştri, din când în când, că s-au înălţat la sublima categorie a «trestiei gânditoare» a lui Pascal – deşi, bineînţeles că, în viaţa lor de rahat, n-au auzit niciodată vorbindu-se de Pascal." De altminteri, în momentul de faţă, nu există o casă burgheză, în Cuba, unde să fi pătruns un Picasso, un Braque, un Klee sau un Miro – şi nici măcar un mic Renoir, un desen de Lautrec, un vesel Matisse, sau un simpatic Dufy. Şi chiar dacă pe ici, pe colo, vreun personaj ieşit din comun se putea mândri cu chinezăriile lui de valoare sau cu frumoase vase greceşti, existând chiar şi cineva care reuşise să adune o remarcabilă colecţie de portrete de Faiyum[448] (miracol al unei misterioase migraţii ce întârziase cam şaptesprezece veacuri până să atingă Tropicele!), în privinţa artei moderne, se pare că aceasta se oprise la tablourile unui impresionism târziu care se adunaseră în reşedinţa din Caile 17 – deşi asemenea pictură nu mai era apreciată nici chiar în Spania... Ceasul nostru din sufragerie a bătut ora două. „E timpul să te duci dracului" – a spus Enrique. „Atunci, noapte bună... Mâine o să-i oblig pe artiştii din agenţia mea să deseneze furnici uriaşe, ţânțari anofeli cu trompe sfredelitoare, molii, gândaci ştiinţifico-fantastici şi toate insectele scârboase

448 El Faiyum sau Medinet el Faiyum, oază din Deșertul Libiei, unde s-au descoperit, printre altele, necropole cu portrete funerare din secolele I-IV.

inventate, sau de inventat, care le pot impresiona pe Gospodine, ca să le vând un tip de DDT, la fel cu toate câte se cunosc, dar care se vinde cu un pulverizator roşu în loc de galben. Şi aşa o să-mi petrec ziua." A făcut o pauză, cu privirea la sticla rămasă pe masă, unde mai erau patru degete de whisky: „Nu... Mai bine, nu... Noapte bună. Şi nu uita, Vera, să-i scrii lui Balanchine... Şi ţi-am spus: dacă treaba nu merge aşa, aranjez eu. Gândeşte-te că eşti deja la New York, în triumf cu «pestriţii» tăi, cum zice Gaspar."

Şi trecuseră deja două, trei, patru săptămâni, de când îi scri-MOHcm lui Balanchine şi, cum nu primeam răspuns, m-am gândit că poate expediasem scrisoarea la o adresă greşită sau că – yl era trist, dar probabil – fusese aruncată la coş de un maestru mult prea ocupat cu propriile-i creaţii ca să se mai gândească la nltceva. Dar, într-o dimineaţă, s-a strecurat pe sub uşă Plicul Minunilor: marele coregraf îşi aducea aminte perfect că, la Paris, la Monte Carlo, dansasem strălucitor în *Le bal* de Vittorio Itieti, *Les deux mendiants* de Haendel, *La concurrence* de Georges Aurie, şi, cu Tamara Tumanova, în *Cotillon-ul* de Chabrier, balete concepute de el; şi, cel mai important, ideile, proiectele mele îl interesau foarte mult ("*şi astfel*, *voi vedea*, *graţie dumitale*, *ceea ce cubanezii mi-au ascuns în Cuba*"), rugându-mă să-l ţin la curent cu lucrul, să-i trimit o descriere amănunţită a tuturor numerelor din program, ilustrând totul, pe cât posibil, cu schiţe de costume şi fotografii cu oamenii lucrând. Şi încheia, spunându-mi că atunci când totul va fi pus la punct, să vin să-l întâlnesc la New York, ca să discutăm chestiunile de ordin practic, atrăgându-mi atenţia că, oricum, spectacolul nu se putea prezenta mai devreme de doi ani – „pentru că aici programările se fac cu enorm de mult timp înainte". Fericită, i-am telefonat lui José Antonio ca să-i dau vestea cea bună, şi am alergat la Piaza Vieja, unde Calixto şi Mirta lucrau cu un grup de „novici", recent intraţi în şcoală, care, făcând uluitoare progrese datorate instinctului natural, treceau cu o rapiditate surprinzătoare de la intuiţie la conştiinţa a ceea ce trebuie să realizeze

exact – mai ales fetele, aproape toate mulatre închise la culoare, care, la doisprezece-treisprezece ani, de obicei, dobândeau, în câteva luni, nişte forme cum începeau să aibă la şaisprezece, unele eleve ale Doamnei Christine, neuitata mea profesoară de la Petrograd. Şi dacă, uneori, aş fi dorit ca dezvoltarea lor să fie mai puţin evidentă în materie de piept şi solduri, acum nu prea conta, pentru că nu urma să dansăm *Silfidele*, ci un repertoriu original, perfect potrivit cu o anumită generozitate a corpurilor făcute pentru ondulatorii, frânte, sfidătoare, senzuale, antagonice, reconciliate, imperecheate contrapuncte coregrafice pe muzică de Villa-Lobos, Revueltas, Roldân, Caturla şi chiar Stravinski – aşa cum îl vedeam eu în prezent, şi mai ales după ce primisem scrisoarea pe care, triumfătoare, le-am citit-o elevilor mei. Şi s-a aplaudat, şi s-a râs, şi s-au comandat răcoritoare la vechea cafenea din colţ – cea de sub arcade, care îmi plăcea atât de tare datorită meselor sale de marmură, barului de caoba masivă şi anacronicei ei înfăţişări de han colonial – ca să sărbătorim vestea cea bună. Şi-acum, într-adevăr, că se va lucra cu ardoare! Şi acum, într-adevăr, rudele (uneori puţin reticente faţă de o activitate ale cărei rezultate practice nu reuşeau să se întrezărească) or să înţeleagă că povestea numită de ele „ţopăituri şi maimuţăreli” putea duce la lucruri mari! Toţi se şi vedeau „în Nord!” – cum spuneau. Şi urmau bancurile şi glumele: „să nu îngheţi la New York, că un negru îngheţat devine alb”, şi „să nu-ţi pui o căciulă de blană, din alea ca în filme, că o să semeni cu maimuţa Chita”, şi „să nu-ţi închipui că dacă ajungi acolo o să i-l sufli Josephinei Baker pe bărbat>su, italianul…” Cât despre mine, clocoteam de proiecte. Le-am mărturisit Mirtei şi lui Calixto intenţia mea de a le cere schiţe de costume şi decoruri minunaţilor pictori cubanezi Amelia Pelâez şi René Portocarrero, maeştri în mânuirea barocului tropical, care aici se manifesta în arhitectură, vegetaţie, moldura de sus a unui paravan – şi chiar în felul de a umbla al oamenilor. Pentru prima oară lucram pe un teren ferm, cu un program serios în vedere. Eu calculam că am

putea să rotunjim spectacolul cu patruzeci şi şase sau patruzeci şi şapte de balerini, pentru primele numere, pentru cele de ansamblu şi pentru *„petits sujets”*[449]. Trebuia să mai găsim ceva oameni noi, cu aptitudini suficiente, şi Calixto se angajase să-i aducă el... în atmosferă plutea deja un minunat miros de scenă, clei pentru decoruri, sacâz pentru pantofii de balet – zgomot de reflectoare ce urcă şi coboară deasupra scenei, lovituri de ciocan în şipci, du-te-vino de maşinişti... Aveam timp destul ca să facem ceva măreţ. Până atunci trebuia să lucrăm, 1, 2, 3,... 1 şiiii 2 şiiii 3... Şi mi-am amintit, deodată, de o frază admirabilă a lui Herman Melville: *„Câtă vreme ne mai rămâne ceva de făcut, n-am făcut nimic”* – şi tare puţine lucruri făcusem în viaţa mea, la urma urmelor, dacă mă gândeam la splendidele lucruri ce i se propuneau acum imaginaţiei mele (talentului meu, poate...) cu aripile tăiate de atâtea ori de brutala apariţie, în destinul meu, a unor întâmplări de care aş fi vrut să rămân străină. Acum, însă... 1, 2, 3, 1 şiiii 2 şiiii 3...

Au trecut mai multe luni pe care aproape nu le-am văzut în calendar, nici n-au avut lumini sau umbre care să le facă demne de ţinut minte – luni când am trăit în starea de simplă, senină şi tihnită fericire pe care ne-o poate da conştiinţa de a munci bine şi fructuos la ceva ce iubim. în unele după-mese, mărturisesc, mă întorceam acasă puţin decepţionată de o repetiţie în care dansatorii mei se arătaseră stângaci, neatenţi, obosiţi, lipsiţi de entuziasm, de parcă ar fi uitat tot ce învăţaseră în zilele anterioare, dar, a doua zi, urma bucuria de a vedea că se apropiau dintr-o dată de perfecţiune, împlinindu-mi gândurile, de parcă s-ar fi maturizat peste noapte. (Eu cunoşteam acest fenomen al muncii din străfundurile minţii, încercat de sute de ori de pianistul care, în ajun îşi rupea degetele la un pasaj de mare virtuozitate,. renunţând la el pentru că îl socotea imposibil, şi, trezindu-se, după o noapte de somn adânc, îl executa cu uşurinţă şi strălucitor – ca şi cazul celui ce învaţă să înoate craul, progresând încet şi greu,

449 Subiecte, numere mici (în 1. fr. în orig.).

ca, într-o bună dimineaţă, să descopere că e în stare să alunece, ca prin farmec, într-o apă ce nu-i mai opune rezistenţă...) Şi a sosit clipa când Mirta şi Calixto n-au mai avut nimic de adăugat la acel *Pas de deux* pe muzică de Villa-Lobos, Hermenegildo şi Sergio îşi stăpâneau fiecare părţile lui într-una din *Ritmicele* de Roldân, erau puse la punct *Horele primaverale* şi părţile de ansamblu din *Jocurile cetăţilor rivale*. Mirta era delicioasă în *Berceuse campesina* de Caturla, şi cu toate că, în mod clar, în *Ritual* mai avea încă mult până să atingă agonicul climax din dansul Fecioarei Alese, începea să păşească pragul adevărului, lucrând cu mine, în ceasuri de seară, după ce plecau ceilalţi. Pictorii îmi dăduseră nişte schiţe minunate de costume şi decoruri – pe care eu le vedeam alcătuite din elemente foarte simple, aproape schematice – şi, atunci, m-am gândit că sosise momentul să fac un drum la New York. „Am să vin şi eu cu tine – mi-a spus Enrique. Simt nevoia să mă aerisesc o săptămână. O să mă ocup de vize..." Dar, într-o seară, l-am găsit încruntat şi prost dispus, deşi încerca să-şi ascundă o evidentă supărare, vârându-şi nasul într-un superb volum din *Tratatul asupra perspectivei* de Jan Vredeman de Vries (ediţia Haga, 1605), pe care Teresa i-l adusese, de curând, din Mexic, cadou de ziua lui de naştere. „Nu-i nimic, fată dragă, nu-i nimic" – mi-a spus, în cele din urmă, văzând că îl întreb din ochi; era puţin necăjit pentru că fusese la Consulatul Statelor Unite, şi în loc să i se înapoieze imediat paşapoartele cu ştampilele şi semnăturile necesare, i se spusese că, acum, pentru fiecare cerere de viză trebuie informat Departamentul de Stat din Washington; că formalităţile durează două-trei săptămâni, uneori o lună, şi că „va fi anunţat dacă i s-a acordat viza şi..." „Noi complicaţii birocratice – am zis. Viaţa devine tot mai grea pe zi ce trece. Trebuie să ai răbdare. Astea sunt necazurile epocii noastre blestemate. Ei, unde sunt timpurile când puteai să treci zece graniţe şi să faci înconjurul lumii fără nicio viză! Toată chestia cu vizele şi permisele de liberă trecere a început de când cu Revoluţia rusă, care a încurcat totul..."

„Îţi atrag atenţia că Rusia ţaristă a fost prima ţară din Europa care a pus piedici intrării libere a călătorilor.” „Din cauza nihiliştilor, a atentatelor teroriste şi a numeroşilor revoluţionari ruşi care trăiau în Elveţia, în Franţa, în Anglia.” „Iarăşi începem veşnica discuţie?” Nu. Sincer, nu merită. Dar am avut impresia că soţul meu îmi ascunde ceva – ceva ce a devenit clar când, după douăzeci de zile, a fost înştiinţat printr-o telegramă (telegramă trimisă dintr-o clădire aflată la două sute de metri de casa noastră!) „să treacă să ia” paşapoartele noastre. (“Vezi că era vorba de o simplă formalitate administrativă.”) După o jumătate de oră, Enrique se întorcea furibund, congestionat, scos din fire, aruncând paşapoartele pe o masă: „Nu ne-au dat viza. Am văzut răspunsul telegrafic de la Washington: DENEGATE. I-am strigat consulului să-şi bage vizele în cur.” Şi, cu respiraţia încă întretăiată de furie, mi-a povestit că prima oară când se dusese acolo (în seara aceea când îl găsisem atât de prost dispus...) fusese supus unui lung interogatoriu de către nişte funcţionari cu ochelari mari şi cu iz de poliţişti – interogatoriu ce devenise deosebit de amănunţit şi insistent cu privire la opiniile sale politice şi mai ales – mai ales! — la participarea sa în Brigăzile Internaţionale. El spusese tot adevărul, dar menţionase – ceea ce era, de asemenea, adevărat – că nu fusese niciodată înscris formal în partidul comunist, deşi avusese prieteni comunişti. Şi cine nu avusese în perioada aceea? Inchizitorii, zâmbitori dar imperturbabili, îl întrebaseră despre diverşi nord-americani pe care îi cunoscuse în Brigăzi, şi, în special, de Evan Shipman; şi dacă îi scria, dacă avea vreo legătură cu el, dacă... Dar, cel mai groaznic: deodată, aşa, pe nepusă masă, îi spuseseră că se ştie că soţia lui e rusoaică; că o cunoscuse la Valencia, când era în convalescenţă, în urma unei răni de pe front; că atunci când s-a oprit la Paris a stat la ea; şi, culmea, pe un ton prefăcut nevinovat, se interesaseră dacă nu e comunistă, şi dacă în şcoala de balet din Piaza Vieja nu li se insuflau elevilor idei comuniste, pentru că acolo lucrează un tânăr, Calixto,

foarte amator să cumpere texte de Marx şi de Lenin la anticari, la dughenele din Piaza del Cristo şi dacă... „Până când, obosit de atâta căcat, i-am întrebat dacă sunt funcţionari diplomatici sau agenţi ai F.B.L-ului. Şi uite răspunsul (arătând spre paşapoartele aruncate pe masă). Maccarthismul nu e o invenţie.” Şi mi-a vorbit, cu lux de înjurături şi vorbe grele, de acel senator Joseph McCarthy, schizofrenic şi dipsoman care, secundat de un oarecare Richard Nixon, dezlănţuise ceea ce, în ţara lui, se numea deja „vânătoarea de vrăjitoare”, evocându-se sinistrele zile ale proceselor din Salem. Fiecare, mai mult sau mai puţin, fusese ţinta furiilor anticomuniste ale acestui Torquemada de Wisconsin, ale cărui persecuţii ajunseseră să producă asemenea teroare la Hollywood, loc de oameni cu imaginaţie bogată, instabili şi ţicniți, încât un tip atât de talentat ca Elia Kazan, speriat în chip josnic, a avut neobrăzarea să plătească exorbitantul preţ al unei pagini din *New York Times* ca să-şi denunţe prietenii de ieri, folosindu-i pe puţinii care îi mai rămăseseră, ca să dea pe orice „roşu” pe care l-ar cunoaşte pradă furiei Comisiei pentru Activităţi Antiamericane, a cărei inchiziţie conta, de altfel, pe sprijinul necondiţionat al unor oameni ca actorul cow-boy John Wayne... „Şi, în ceea ce te priveşte pe tine, rusoaică măritată cu un fost combatant în Brigăzi, ia-ţi adio de la orice călătorie în Statele Unite. Asta s-a terminat pentru totdeauna.” Şi, incapabil să-şi ţină mânia între cei patru pereţi ai unei locuinţe, a pornit pe stradă – să meargă, să meargă mult, cum făcea întotdeauna când avea o supărare mare, transmutându-şi necazul într-un fel de furie ambulatorie care îl făcea să se întoarcă din când în când spre o vitrină oarecare, slobozind înjurături surzi ce păreau adresate unei reclame de pastă de dinţi sau unui manechin dintr-o croitorie...

Eu, însă, rămăsesem parcă neajutorată, dureros stupefiată, când mi-am dat seama, în mod intolerabil, că tot ceea ce visasem, meditasem, concepusem, materializasem, purtasem spre un ţel, în aceşti ani laborioşi, se prăbuşea. Şi m-am văzut iarăşi în noaptea

când ideea mi se impusese, fulgurantă şi luminoasă, alinându-mi dintr-o dată ascunsele amărăciuni care, pe plan personal, mă făcuseră să mă simt frustrată în privinţa carierei mele artistice. În noaptea aceea, într-o străfulgerare de lumini nebănuite se rupseseră zidurile de paiantă veche, zburaseră acoperişurile, se deschiseseră braţele străzilor, se ridicaseră clădiri ale căror cornişe înalte parcelaseră firmamentul, lăsând semne palpitante pe cer, şi, într-o lume transfigurată, mărită, vatra albei şi retrasei aşezări Guanabacoa, cu clopotniţa ei modestă şi provincială, dobândise dimensiunile unei largi esplanade unde aveau să se ridice, deodată, teatre împodobite cu sistre şi Pegaşi, alegorii orfice şi balerine de Carpeaux. Şi un mare ansamblu de balet, născut din închipuirea mea, se instala în aceste teatre, spre uimirea şi delectarea unui public adormit de fandoselile şi repetatele graţii ale unor vechi companii coregrafice ce deveneau mult prea la fel şi mult prea conservatoare – deşi, uneori, nu păreau aşa, datorită virtuozităţii vreunei interprete cu aptitudini deosebite. Eu, în schimb, fără să resping – cum ar fi dorit poeţii ruşi *adamişti* – nişte milenii de cultură, le-aş fi adus oamenilor din vremea mea strălucitoarea noutate a ceea ce se redescoperă, a teluricului şi visceralului, peren tocmai pentru că este anterior datelor şi calculelor. Le-aş fi arătat, da, le-aş fi arătat... Dar n-aveam să le mai arăt nimic. Totul se prăbuşise. îmi aminteam de fabula lui La Fontaine pe care o învăţasem, fetiţă fiind, de la învăţătoarea mea franţuzoaică la Baku: *„Adieu veau, vache, cochon, couvée*[450]. Războiul civil spaniol mă costase deja pierderea primului bărbat pe care îl iubisem. Iar acum, soţul meu suferea o pedeapsă nedreaptă pentru că luptase în acelaşi război, pentru un ideal care, chiar dacă nu era al meu, nu înseamnă că nu era un ideal. Yankeii, cu schimbările lor de dispoziţie sufletească, cu trecerea lor de la aparentul prosovietism al anilor ’40 la actualul maccarthism – ce rima foarte bine cu fascism – îmi deveneau odioşi. Dar, fără trambulina reprezentată de New York nu vedeam ce pot

450 Adio viţel, vacă, porc, puişori (în 1. fr. în orig.).

face. Mexicul nu era bun ca platformă de lansare. Buenos Aires, marea capitală, era groaznic de departe – cu mijloace de transport de nesuportat nentru o companie numeroasă. în plus, nu cunoşteam pe nimeni în acest oraş, şi nici nu ştiam care e atmosfera artistică acolo... Şi continuam scufundată în tristeţea mea tăcută (la mine, lacrimile uscate, invizibile, lăuntrice erau mult mai rele decât cele ce izbucnesc în hohote spectaculoase...), aşezată într-un colţ al studioului, pe preşul de pe jos, nemişcată, suferind ca un animal rănit care moare în tăcere, când, trântind uşa de perete, a apărut Teresa, toată numai zâmbet, fluturând un număr recent din săptămânalul ARTS din Paris: „Uite... uite aici... *Porgy and Bess*, operă cu negri, cântată de negri, a avut un succes răsunător în Franţa... Acum, trupa pleacă în Anglia, Italia, Germania... Nu mai face mutra asta şi mişcă-te. Tot răul spre bine." „Cum ai aflat?" „Mi-a povestit Enrique. L-am întâlnit la *Floridita*, unde se dusese *să-şi descarce sufletul* lui Hemingway, care i-a spus că nu se poate face nimic; că, în zilele noastre, maccarthismul a devenit imposibil. Şi mi-am amintit de asta, de ARTS. Şi m-am dus să iau revista de-acasă." Şi mă înseninam datorită unui energic şi vijelios discurs: New York-ul era un lucru bun. Dar New York-ul nu e Parisul. în ciuda loviturilor primite, a ocupaţiei germane, a teribilei umiliri naţionale, Parisul era în continuare farul călăuzitor al lumii artelor – în plus, oraş a cărui ambianţă o cunoşteam mai bine decât pe cea din Statele Unite. Acum, trebuia să lucrez cu gândul la Paris... Şi, în timpul acesta, a sosit Enrique, mai puţin furios, şi am început să facem planuri. Eu nu încetasem să corespondez cu Olga, care se retrăsese de pe scenă de mult timp – vârsta e implacabilă în meseria noastră, pe lângă faptul că ea nu fusese niciodată posedată cu totul de *daimon-vl* dansului. Prietena mea de pe vremuri trecuse fără necazuri prea mari prin furtuna anilor '39-'45 şi trăia, acum, luxos, pe Avenue Georges Mandel, căsătorită cu un comerciant bogat. Enrique fusese în relaţii bune cu Jean-Louis Barrault[451], pe

451 Jean-Louis Barrault (1910-1994), actor de teatru și film și regizor

când acesta, începător, îşi făcea ucenicia cu Charles Dullin, la *Atelier*, dormind în nopţile lui de sărăcie în patul de scenă (pat de scânduri goale) din *Volpone*. Celebru acum, Jean-Louis ar putea măcar să mă trimită la un impresar, la un organizator de spectacole… Deocamdată, important era să sondăm terenul. Aveam să păstrăm toţi trei secretul absolut cu privire la neacordarea vizei americane – şi, de altfel, nici lui Enrique nu-i convenea ca povestea să fie cunoscută, din cauza clientelei sale. Eu aveam să continuu repetiţiile, fără să le spun nimic elevilor. Şi când totul va fi ceva mai pus la punct, vom putea face nişte seturi de fotografii, eu o să plec la Paris, să organizez acolo o posibilă stagiune. Călătoria aceasta însă, o voi face singură. „La New York mergeai la sigur – spunea Enrique. în două săptămâni ai fi putut aranja totul. La Paris va trebui întâi să te orientezi. Şi acolo lucrurile merg încet. Acum, când mi-a căzut pe cap construirea unui hotel nu pot să lipsesc mai mult de opt-zece zile…” Eu eram liniştită. Mă şi vedeam cu plăcute griji: deschiderea dulapurilor, scoaterea lucrurilor, alegerea fardurilor şi a cosmeticalelor, împrăştierea anarhică a valizelor şi truselor, care fuseseră, timp de ani de zile, complementul obligatoriu al rătăcitoarei mele vieţi de om de teatru. Şi totuşi, trebuia să fiu calmă. S-a hotărât să plec peste circa cinci luni, spre mijlocul lui aprilie, când se mai potolea frigul acolo, de care cu mă dezvăţasem. O să plec la Madrid cu avionul – singura rută posibilă, pentru că nu puteam conta pe o viză de tranzit în Statele Unite –, şi o să continuu călătoria cu trenul căci, femeie născută în epoca roţii şi a aburului, vroiam să mă văd cât mai puţin posibil la bordul unui Boeing. Intre timp, aveam să lucrez cu o optică nouă: mai exigentă, mai riguroasă, mai puţin hedonistă şi preocupată de efectul imediat. Trebuia făcut totul cu o severitate implacabilă, cu gândul la o critică mult mai exigentă decât cea nord-americană. Apoi, după respectarea unei discipline de ascet, căutarea eliberării, a renaşterii gestului în cadrul limitelor impuse de tempo, de

---

francez.

ritm, până la Transfigurarea Spontană a Figurii. *„îmi scot sandalele pentru ca paşii mei să nu fie îngreunaţi în mersul spre flacără*” – se putea citi în unul din Imnurile lui Prudenţiu, pe care Jean-Claude (de ce îmi aminteam atât de mult de el în aceste clipe?) le tradusese din latină... încă o dată, îndreptându-mă spre flacăra care mă arde, o să-mi scot sandalele ca să le încalţe altele. Mă voi realiza pe mine *în ceilalţi şi cu ceilalţi*, începeam să văd limpede. După lovitura primită, ieşeam dintr-o *noapte întunecoasă* (şi din nou mă gândeam la cel ce îmi deschisese drumul spre poezia lui San Juan de la Cruz...)

29

Mi se părea deja atât de firesc ca oamenii bogaţi, în Cuba, să se simtă obligaţi să se descotorosească de automobilele încă nou-nouţe, în fiecare an, înlocuindu-le cu „ultimul model” în virtutea unei practici foarte nord-americane şi cam de parveniţi, stimulată de publicitate {“*femeile vor întoarce capul văzându-vă trecând în noul dumneavoastră Lincoln*...”); repet, găseam atât de firească această schimbare periodică a vehiculelor, această perpetuă mutaţie de culori şi linii care se producea acolo, de-a lungul bulevardelor şi străzilor, încât atunci când am văzut apropiindu-se de geamantanele mele maşina Olgăi, condusă de un şofer în uniformă gri-ardezie, am crezut că am în faţă o piesă de muzeu, privind acest Isotta-Fraschini negru, cu o linie clasică şi sobră, deloc aerodinamică, pe roţi înalte, maiestuos şi cumpătat, a cărui nobleţe străină de noutăţi şi mode zgomotoase îi conferea o înfăţişare de Caleaşcă pentru încoronare. Am plâns şi ne-am sărutat, Olga şi cu mine, într-o foarte rusească, exuberantă şi lacrimogenă demonstraţie de bucurie provocată amândurora de această reîntâlnire, după ce nu ne mai văzusem de atât de mult timp şi urmasem drumuri atât de diferite. Prietena mea se îngrăşase mult şi nimic din corpul ei, îmbrăcat cu lucruri scumpe şi încărcat de bijuterii, nu amintea de corpul acelei palide şi lujeriforme balerine de altădată. „Da, Verocika dragă, da; ştiu, ştiu: dacă aş încerca acum să fac un *grand jeté*, aş cădea în fund, dar ce

vrei? Asta mi s-a întâmplat, uneori, şi când eram tânără şi – îţi aminteşti? — împărţeam un sandvici pentru că în ziua respectivă nu aveam bani pentru altceva.” Şi vorbea, vorbea, vorbea, cu vitalitatea veselă a celor din Kiev, mai meridionali, mai expansivi decât cei din Moscova şi mult mai mult decât cei din Petrograd – pardon!

— Leningrad, vrând iiA-mi povestească toată viaţa ei de când atâtea evenimente, în nfârşit, atâtea împrejurări, ne despărţiseră... „*Maintenant fini Ies regimes pour maigrir*. *Je me tape la cloche*”[452] Nici vorbă să mai mănânce salate de castraveţi, ceai fără zahăr şi peşte rasol; nu, îşi impusese destule privaţiuni, ca să iasă în relief într-o meserie unde dacă n-ai „stofă de vedetă”, eşti condamnată să duci o viaţă de mizerie, ştiind că după treizeci şi cinci de ani eşti deja bătrână pentru cei din breaslă, şi fericită una care, ca Nikitina – ţi-o aminteşti? — atât de adorabilă în *Pisica* de Sauguet, a ajuns să fie profesoară, sau bărbaţii care acum sunt coregrafi, ca Serge Oukrainsky ori Anton Dolin; nu, fetiţă, nu; a venit războiul, l-am întâlnit pe Laurent (o să vezi: un geniu al comerţului; scoate bani şi din piatră seacă...), Laurent s-a îndrăgostit de mine şi partea cea mai nostimă e că, la început, am crezut că face parte din marea internaţională a pederaştilor, pentru că avea maniere fine, o eleganţă afectată, era extraordinar când alegea flori şi făcea ikebane japoneze, sâsâia niţel când vorbea, dar nu, fetiţă, nu; sosise momentul să aflu adevărul direct, nu din vorbe, şi când am trecut la fapte, a dat şase asalturi într-o noapte, care m-au lăsat moartă de fericire. Şi al tău? Ah, da! Tu, ca întotdeauna, îngrozitor de rezervată cu problemele tale sentimentale, şi revenind la ce-ţi spuneam, ca să nu te plictisesc, ne-am plăcut aşa de mult, că am hotărât să ne căsătorim şi mi-am zis că e cea mai bună soluţie, pentru că, în realitate, începusem să-mi simt vârsta, nici nu eram foarte bună la balet şi nici nu puteam ajunge undeva cu meseria asta, cu atât mai mult acum, când izbucnise

452 Acum, gata cu regimul de slăbire. Mănânc pe săturate (în 1. fr. în orig.).

războiul şi în toate trupele de balet era debandadă, şi n-ai să mă crezi că în timp ce alţii fugeau şi alergau şi se retrăgeau crezând că nemţii or să dea foc Parisului şi or să omoare toţi francezii, şi n-ai să mă crezi că în timp ce alţii trăgeau mâţa de coadă, Laurent a început să facă afaceri minunate, pentru că, îţi spun eu, fetiţo, are demonul afacerilor în sânge, şi chiar dacă l-ai duce într-o insulă pustie, ar aranja imediat să vândă cuiva nisipul de-acolo (râsete), pe lângă faptul că în timpul ocupaţiei nu s-a trăit aşa de rău la Paris; au fost multe spectacole de teatru, Serge Lifar a prezentat în premieră *Jean de Zarissa*, un balet de Werner Egk, şi chiar mă gândisem, căci eram încă suplă, că Laurent ar putea să finanţeze un spectacol de balet unde să fiu doamnă şi stăpână şi unica stea – *prima ballerina assoluta* – şi nu cea muştruluită şi scoasă din program, cum mi s-a întâmplat de atâtea ori cu bădăranul de Diaghilev, dar pe când schiţasem programul, m-am gândit să nu intru şi eu în rolul prostesc al Idei Rubinstein[453], destul de slabă, căreia Serov i-a făcut un portret celebru – ţii minte? — şi care îl punea pe bărbatu-su să-i plătească nişte spectacole somptuoase, prezentate întotdeauna la Opera din Paris, fără să priceapă că oamenii nu vin s-o vadă pe ea, ci să asculte muzica cerută unor mari compozitori, şi să vadă decorurile făcute de pictori magnifici, ea având doar meritul, nu o neg, că pentru ea s-au scris două partituri care vor rămâne: *Martiriul Sfântului Sebastian* de Debussy şi *Boleroul* de Ravel – dar, în ceea ce mă priveşte, nu, nu, nu, Verocika dragă, gata cu exerciţiile la bară şi cu foametea, că, la urma urmei, caviarul nu s-a făcut pentru câini (râsete) şi nici vinurile şi băuturile bune, şi datorită lor m-am cam îngrăşat, ştiu, dar lui Laurent, care a avut o bunică marocană, nu-i displace să mă vadă ceva mai durdulie – după gustul mahomedan – şi, acum, după cum vezi, mă plimb într-un monument istoric demn de un Rotschild sau un Gulbekian, locuiesc pe Avenue Georges Mandel, şi primesc în casă *tout Paris* – tot

453 Ida Rubinstein (1885-1960), balerină și organizatoare de spectacole, rusoaică stabilită în Franța.

Parisul, cum s-au mai schimbat timpurile!?, şi, îmi spui în ultima ta scrisoare că ai un proiect frumos de spectacol şi să ştii că nimeni nu-i mai potrivit ca Laurent, care cunoaşte toată lumea aici, să te sfătuiască şi poate – nu ştiu, poate! — să te njLite dacă îl interesează chestiunea şi crede că e o afacere bună, doşi el nu se ocupă de probleme de teatru, nu, el e cu cumpărftri-vânzări şi revânzări a celor mai trăsnite lucruri ce se pot Imagina: vapoare pline cu sardele, berbeci din Australia, tricouri din Indonezia, nişte lămpi japoneze care se vând acum peste tot, un tonic corean pentru virilitate, lăptişor de matcă, care nu Horveşte la nimic, dar şi tablouri, da, tablouri; face comerţ cu tablouri de Chirico, Gris, de suprarealişti; revinde cu o sută de mii ceea ce a obţinut cu douăzeci şi cinci şi, acum nu de mult, şi asta ţi-o spun confidenţial – jură-mi că nu povesteşti nimănui! —, pentru că eşti ca sora mea, Verocika, i-a vândut unui milionar yankeu un El Greco, care era El Greco cum sunt ou popă... (Râsete.) Asta-i hotelul tău, Verocika. Ţi-am căutat unul vechi, confortabil, frumos şi liniştit, cum ai vrut. Asta e. în faţa statuii Ioanei dArc care şi-a dat viaţa atât de inutil (chiar, au ars-o pe rug sau au spânzuratzo? Da, da, cred că au ars-o) ca să-i expulzeze pe englezi din Franţa... Nici nu ştii ce rău îmi pare că nu putem sta împreună în noaptea asta, dar Laurent şi cu mine suntem invitaţi la masă la un ministru, da, şi or să vină personalităţi marcante din cercurile politice, şi din lumea artei, chiar şi un Premiu Goncourt, în sfârşit... vai, Verocika, cum s-au schimbat timpurile! Şi eu care mai am atâtea să-ţi povestesc... Dar mâine, da, mâine... Duceţi valizele doamnei la 215!...

...Am dormit neîntoarsă până la zece – eu care mă scol întotdeauna cu noaptea-n cap la Havana, ca să-mi ud florile, îmi afund capul în perna de puf şi, o dată cu ceaiul de la micul dejun care mi se aduce la pat, regăsesc gustul unic, incomparabil al acelui *croissant*[454] cald cu aluat ca de plăcintă. Deschid *Le Figaro*, ca să iau pulsul rubricii de spectacole, şi constat, cu oarecare decepţie mascată în

454 Corn (în 1. fr. în orig.).

bună dispoziţie, că astă-seară, la Operă, se cântă *Faust*, şi pentru zilele următoare este anunţată ca „o mare noutate” *Oberon* de Weber. *Manon* se va cânta la Opera Comică; *Mizantropul* la Comédie Française, şi o piesă cu sotsoţie-amant, cu pat la vedere, coarne din abundenţă şi încurcături la nesfârşit – la Théâtre du Palais Royal. Trecând la coloanele de actualităţi, dau peste un „hold-up în stil american”, la Lyon; un scandal financiar din care nu înţeleg nimic; fermecătorul P.D.G. (ce-o fi asta, P.D.G.? Pederast General?...) al unei mari întreprinderi, care, din gelozie, şi-a omorât nevasta – mai sunt asemenea bărbaţi? Şi multe insistenţe ale semnatarului unui editorial privind ameninţătoarea importanţă pe care o capătă deschiderea, azi, a unei Conferinţe la Bandung – asta e, cum se spune, „unde şi-a-nţărcat dracuz nevasta” – având ca denumire „Conferinţa Lumii a Treia”, la care vor lua cuvântul Panditul Nehru – auzisem mult vorbindu-se de el – şi chinezul Ciu En-Lai, de care nu ştiu nimic. (Dar mă miră chestia asta cu „*Lumea a Treia*”. Unde se află? Nu eram o singură lume cu cinci continente?...) Şi vor participa 29 de ţări din Africa şi Asia. Problemă care nu mă priveşte şi nu mă interesează, pentru că America Latină – Lumea Nouă a lui Columb – nu are nicio legătură cu *Lumea a Treia*. Şi cu atât mai puţin ţara de unde vin eu, care mai era colonie spaniolă la începutul secolului... Străină de această *Lume a Treia*, întorc foaia. Şi văd că la *Salle Pleyel* are loc un mare concert de gală cu *Oedipus* de Stravinski, concert ce se înscrie în cadrul unei serii de manifestări artistice al căror obiectiv principal este să ilustreze şi să apere *Valorile Culturale ale Occidentului*. Mi se pare magnific dar, totodată, mă simt puţin deconcertată – şi atinsă în mod neplăcut, ca să spun adevărul – de un concept greşit delimitat despre ceea ce este Occidental, ce ar putea fi însoţit de un anumit *şovinism* exclusivist, care neagă valorile de aici, de acolo şi de dincolo, neţărmurit de demne de respect. *Apărarea culturii occidentale*. *Salvgardarea valorilor culturii occidentale*. *Cultura Occidentală*... Nu era prima oară că mă loveam de această

idee – care, bineînţeles, apărea deja în Cuba destul de frecvent în editorialele din *Diario de la Marina*. începeam să mă simt iritată de un *Occident* care nu reuşea să se situeze la occident de nimic precis, şi nici nu părea să fie hotărnicit spre apus. în cadrul acestui *Occident* binecuvântat de uzaţii zei din mitologia greco-romană, îşi aveau locul anticele şi frumoasele teogonii din Mexic şi Peru? Puteau fi consideraţi ca „oameni ai Occidentului" negrii transplantaţi în Cuba de contemporanii lui Lope, Calderon, Gongora şi Cervanles, ai căror nepoţi vor dansa, datorită mie, un ritual coregrafic nl rusului Stravinski, al cărui rece *Oedipus*, tragedie pseudogreacă, vindecată de vaiete şi atât de curăţată de carne de Cocteau încât nu mai rămăsese din ea decât scheletul, ne era oferită acum în chip de cea mai înaltă concepţie a culturii occidentale? Occidentul! Unde începe şi unde se sfârşește acest Occident? Cine determină importanţa valorilor sale? în ce bănci de valori se păstrează?... Pentru că, în sfârşit – gândindu-mă numai la ceea ce ştiam mai bine –, marile tradiţii ale dansului clasic, care devenise rutinar şi începuse să şchioapete în Franţa lui Napoleon al IlI-lea, fuseseră salvate, revitalizate, înălţate în rang, în ultimele decenii ale veacului trecut, de Teatrul Imperial din Sankt Petersburg. Şi nu se poate uita nici hotărâtoarea influenţă înnoitoare pe care o avuseseră asupra românului şi teatrului din Franţa şi Germania, precum şi din Italia şi Spania, ruşii Tolstoi, Dostoievski, Cehov, ca să nu mai vorbim de năvala neaşteptată a vikingilor Ibsen şi Strindberg pe sute de scene care nu aşteptaseră nimic, timp de secole, de la cei ce aveau strania ambiţie de *a scrie ceva valoros pe ţărmurile fiordurilor. Ce *Occident* era ăsta care vrea atât de mult *să se apere* acum, Occident tot mai fascinat de Orient, Occident unde cei mai buni guru ai epocii rulau în Rolls prin Picadilly Circus, creaseră şcoli şi seminarii pentru studierea exhaustivă a Vedelor, unde existau Universităţi Budiste, vizându-se să se ajungă la o sinteză (şi Malraux, în ultima vreme, se ocupa de aşa ceva) între mintea raţionalistă europeană şi spiritualitatea

hinduismului? Ce *Occident* e ăsta, unde se invocă figura lui Milarepa tibetanul, se explică înţeleptele învăţături ale taoismului, în timp ce alţii vorbesc despre tantra şi mantra şi o mulţime de bărbaţi şi femei recurg la înţelepciunea sectei *Zen*, citesc şi recitesc faimosul său Tratat de Arcăşie niponă, căutând prin practici *koan*, marea iluminare interioară a unui *satoril* Ce *Occident* e ăsta, presat „să-şi apere valorile", unde era atât de consultată *I Ching*, carte chinezească de oracole, cu aruncarea zarurilor pe o tablă a posibilităţilor – lucru nu foarte original, dacă stăm să ne gândim, când compari asta cu vrăjitoreasca aruncare a cochiliilor prevestitoare pe care *acolo*, pe unul din ţărmurile portului, o practicau, cu surprinzătoare potriviri, Susana la Santera şi Pancha Cărdenas, cea care îşi avea templul său heterodox în spatele schitului Regla, atât de aproape fiind ambele sanctuare încât, uneori, printr-o mică greşeală în privinţa intrării, cine se pregătea să se prosterneze în faţa Imaculatei, se trezea, dintr-o dată, în faţa unui impresionant chip al lui Ochun, aşezată pe Sfera Lumii, stăpânită de ea!... Şi începeam să bănuiesc că, în spatele acestei misiuni de „a apăra" un Occident mai ameninţat în cele mai fine tradiţii ale sale de o constantă şi agresivă publicitate nord-americană mai mult decât de orice altceva, adevărul, realitatea nemărturisită era o înfiorătoare spaimă de cei care, în Bătălia de la Stalingrad determinaseră deznodământul ultimului război. Faptul că ruşii ajunseseră la Berlin înaintea tuturor; faptul că Leningradul rezistase unui asediu de nouă sute de zile; faptul că oamenii din neamul meu rezistaseră cu cutezanţă acolo unde alţii capitulaseră din prima clipă, îi călca pe coadă – ăsta-i cuvântul – pe mulţi. Dincolo de masca lor de pur intelectualism, apelurile lor la neutralitate în faţa chestiunilor spirituale, parada aceasta de a apăra valori pe care nimeni, de fapt, nu le punea la îndoială, cu greu puteau ascunde caracterul politic al unor iniţiative politice manipulate de intelectuali şi artişti cu o veşnică fixaţie politică, adversară a oricărei busole ce ar indica Estul, deşi se făleau că sunt apolitici şi că iubesc, mai presus de orice,

o Libertate pe care niciodată nu reuşeau s-o definească în mod clar. Nu ştiu de ce, auzind vorbindu-se de Libertate acolo unde nimeni nu reuşea să-mi spună în ce constă această *Libertate*, acum îmi aminteam foarte mult de Jean-Claude când afirma că, scriind celebrul său eseu *Dezumanizarea artei*, Ortega y Gasset omisese un singur detaliu: să ne spună ce înţelege prin uman, începând prin a ne da o idee exactă despre cum trebuie înţeles, conceput *Omul*, în posibilităţile sale de a se manifesta ca atare în actul creator. Şi, ajungând la acest punct, cel pe care îl iubeam atât de mult se încurca în încâlcelile *esenţei* şi *existenţei*, unde mintea mea de femeie care lucra foarte aproape de podea – 1, *2*, 3, 1 şiiii 2 şiiif 3 – nu reuşea să-l urmeze... Acum, însă, de când sosisem la Paris, observam că amintirea lui Jean-Claude se înălţase la rangul de prezenţă activă. Timbrul vocii sale îmi suna cu putere în urechi. Aici, atmosfera, culorile, îmi vorbeau de el. De aceea, în aşteptarea mesei de seară la care Olga, cu siguranţă, mă va regala cu cele mai delicioase mâncăruri accesibile poftelor ei de proaspăt îmbogăţită, pornesc la întâmplare pe străzile din Marais1, care-i plăceau atât de mult bărbatului ce m-a făcut femeie – pe vremea când eram fata aceea tristă, slăbănoagă şi lipsită de farmec, rătăcitoare nomadă a scenelor, azvârlită din ţară de Revoluţie. Trecuserăm împreună de sute de ori prin acest Pasaj al Maimuţelor – cunoscut de foarte puţini şi ornamentat cu o pictură reprezentând nişte maimuţe dansatoare, decolorată şi rococo – urmând apoi Strada Lombarzilor, cu modestul restaurant – la fel cum îl văzusem prima dată – unde, acum, ca să-mi reamintesc de arome uitate, tocmai comandasem nişte *céleri rémoulade1*, *navarin aux pommes* cu o *chopine*[455] de vin negru vârtos şi desertul constând dintr-un cartonaş cu alune şi stafide, cu câte-o smochină uscată supliment, din zilele negre. Nu se schimbase nimic: patroana, fardată şi supermachiată, cu privirea vigilentă şi înfăţişare anacronică, care îşi revărsa sânii abundenţi peste clapele maşinii de înregistrat de la

455 Le Marais, vechi cartier din Paris, cu clădiri din secolul al XVII-lea.

casă; ca întotdeauna erau şuvoaie de rumeguş pe jos, aerul mirosea a paltoane udate de lapoviţa care începuse să cadă puţin înainte şi a izuri de bucătărie ce se schimbau – acru, dulceag, gras – la fiecare deschidere şi închidere a unei uşi cu arc pe care chelnerii, cu sosuri şi mâncăruri deasupra capului, o împingeau cu piciorul. Totul, aici, îmi vorbea de trecutul meu şi, cu toate acestea, corpul meu nu reuşea să se contopească în oraş, să se plămădească, să se integreze în acest proces de identificare cu pietrele şi cu trupurile, care ne face să alegem un oraş dintre toate ca să no simţim cetăţeni autentici şi îndrăgostiţi de el... Fără îndoială, Parisul îmi vorbea, de aseară, prin gura tuturor splendorilor sale. Dar splendorile mele erau altele acum. Cetăţeanca de altădată devenise vizitatoare, doar vizitatoare, oricât încercam eu însămi să mă conving de contrariu. Erau tăiate rădăcinile care timp de atâţia ani le avusesem înfipte în această lume, şi chiar dacă Jean-Claude ar fi fost alături de mine în această clipă, aşezat chiar pe această banchetă de piele uzată, nu mai era prezent, lângă mine, decât acolo unde îl purtam eu în amintire, cu asemenea forţă (cu asemenea frecvenţă a periodicităţii revenirilor sale, cunoscute doar de mine...) încât deseori imaginea lui – de ce să neg un foarte mic delict de adulter care nu făcea deloc rău victimei? — se substituia realităţii bărbatului căsătorit acum cu mine, care în câte o noapte a îmbrăţişat cu desfătare un trup ce i se dăruia, pentru câteva minute, la umbra altui bărbat. Poate pentru că am avut un destin de nomad, mă obişnuisem să-mi car bagajul interior, mereu mai greu datorită aportului etapelor străbătute, datorită încercărilor, bucuriilor şi peripeţiilor rătăcirilor la voia întâmplării. Ceea ce lăsam în urmă, în urmă rămânea. *Acestea* – acest *aici* – pentru mine era *ieri*. Un *ieri* încă foarte viu, totuşi, în privinţa posibilităţilor de a da formă universală oricărei întreprinderi de tip artistic, deoarece un succes strălucit la Paris însemna o poartă deschisă spre toate drumurile lumii. (Şi râdeam, în sinea mea, gândindu-mă, cu sufletul înveselit de două pahare zdravene de

Beaujolais, că, în fond, Parisul tuturor măreţiilor acumulate de veacuri de cultură venea să joace pentru mine rolul zeului Eleguâ, *deschizătorul de drumuri* din teogonia cubaneză. Ceream lumii lui Descartes, Pascal, Bossuet şi Fénelon ceea ce alţii, *acolo*, cereau panteonului făcător de minuni al lui Ochûn, Shangô şi Yemayă; o limpezire a orizonturilor, un remediu contra stagnării, o victorie asupra forţelor „zăbovitoare" ce se puteau opune nobilelor dorinţe care ar implica plenara realizare a propriei mele persoane...) Acum, însă, învăluită în agitaţia acelui bistrou din Paris, înţelegeam că n-am să mă mai pot integra niciodată într-un anume *ieri* – chiar dacă acest ieri mi-ar fi necesar, în prezent, pentru a ajunge la fericirea unui nou *mâine*. Vera cea care astăzi Htă pe această banchetă nu este Vera cea care, cu ani în urmă, ho aşezase de atâtea ori în acelaşi loc. Şi cu cât încercam să fac Hă se suprapună cele două imagini, cea actuală o ştergea pe cea dinainte în virtutea unei viziuni universaliste a lucrurilor, puţin obişnuită la cei ce situau hotarele occidentale ale culturii la Finisterre^ele Europei.

Primită de Olga cu noi pupături (deşi mai puţin efuzive decât cele de ieri, ca să nu-şi strice, atingându-se prea mult de mine, perfecţiunea unui machiaj subtil nuanţat) şi fără lacrimi de data asta, am pătruns într-o casă unde fiecare lucru vorbea de *„luxe, calme et volupté"*[456] [457]. Totul acolo era frumos şi de o foarte bună calitate: mobilele, covoarele, obiectele şi tablourile,. în special tablourile, căci mai multe pânze de Picasso, Matisse, Max Ernst alternau pe pereţi cu două naturi moarte de Chardin, un mic peisaj de Cézanne, două gravuri de Dürer, o infantă adolescentă de Sânchez Coello, şi – oh, minunăţie! — o schiţă pentru o maşină zburătoare de Leonardo. Marile epoci îşi dădeau mâna cu marile stiluri în acele saloane savant luminate pentru a pune totul în valoare, unde o lovitură dată stângaci cu cotul unui vas

456 Sfârșitul pământului (în lat.), denumire dată unui cap în extremitatea nord-vestică a Peninsulei Iberice.

457 Lux, calm și voluptate (în 1. fr. în orig.).

de Sèvres, o scrumieră scăpată de nişte mâini neatente, căderea pe podea a unei tabachere care îi aparţinuse lui Talleyrand, ori a unei statuete de Tanagra cumpărată la o licitaţie la Sotheby ar fi răsunat ca tunetele Apocalipsului. Dar, în ciuda minunatei armonii instaurate aici între tablouri, rame, ceramică, cristale şlefuite, statuete Ming, monede vechi puse în vitrine, ansamblului îi lipsea acea căldură umană ce se transmite, de obicei, cărţii foarte citite, luată în mână şi chiar însemnată pe margine de cel ce o iubeşte cu adevărat. Totul era atât de perfect, atât de inamovibil, atât de demn de admiraţie, încât nu mai percepeai uimitoarea calitate a ceea ce te înconjoară, căutând să-ţi odihneşti privirea pe imaginea unui castan care, legănat de vânt, îşi prezenta dansul ramurilor în spatele geamului unei ferestre. (Oh, prodigioasă revelaţie, scandal olimpian, iscat într-un asemenea loc de brusca apariţie a unei mobile Levithan ori a unei lămpi Quesada!...) S-a deschis o uşă a cărei existenţă nu o observasem, şi ieşit parcă dintr-o trapă în scenă, a apărut Laurent, îmbrăcat în albastru-închis, cu o cămaşă albă – şi a fost primul lucru pe care l-am remarcat – atât de minunat ajustată la anatomia lui, încât trâmbiţa de departe foarfecele britanice ale fabricantului. Mi-a sărutat mâna ceremonios, aşteptând ca Olga să închidă stăvilarul unui torent de elogii la adresa persoanei mele, ca să-mi facă nişte complimente în acel stil de a vorbi puţin înţepat, cu gura pe jumătate închisă, cu o îngrijită şi puţin racineană articulare a cuvintelor, foarte caracteristică anumitei nobilimi franceze. Poate tocmai pentru că nu se născuse într-un mediu burghez, se străduia să copieze „ticurile" verbale ale persoanelor „distinse" ce apăreau fotografiate în *Vogue* adoptând în gesturi o distanţare afectată şi uşor unduitoare ce mi se părea un semn clar a ceea ce Jose Antonio – acum îmi aminteam de el! — detectase ca fiind un caz de „pederastie ascunsă"... Ne-am aşezat la masă unde, printre sfeşnice cu lumânări aprinse şi scânteieri de argint, pe minunatele feţe de masă ("ţi-am pregătit un dineu ca pentru un Mare Duce", mă prevenise Olga), timp

de două ore, în servicii succesive, au defilat toate bucatele şi toate mâncărurile care, prin gusturi şi arome scriseseră – atât de departe, atât de departe; şi acum, atât de în urmă, atât de în urmă –, hronicul copilăriei şi adolescenţei mele, până în zilele de lipsuri, de regimuri obligatorii cu sfeclă, castraveţi muraţi şi pâine cazonă, ce se uneau cu amintirea victoriei faimoasei Revoluţii din Octombrie (ori din noiembrie, nu ştiu...) ce avusese un asemenea ecou în lume şi continua să aibă acum (şi de asta se putea convinge orice om care, ca mine, răsfoia presa franceză de dimineaţă...), după foarte mulţi ani scurşi – ani suficienţi ca să fi şters amintirea altor evenimente socotite, la vremea lor, mult mai importante... în timp ce ingurgitam ce mi se servea (căci reîntâlnirea cu anumite mâncăruri provoacă un entuziasm visceral, o lăcomie imensă, o poftă de tot ce vezi, care ne face să *ingurgităm* mai degrabă decât să savurăm, fără să acceptăm zăbava unei rafinate degustări); în timp ce, repet, *ingurgitam* tot ce mi se oferea, Olga cu limbuţia ei nestăpânită, stimulată de păhărelele de votcă ce însoţiseră caviarul preludiind masa, mă zăpăcea niţel cu trecerea în revistă a prieteniilor ei strălucite, a obligaţiilor sale mondene, a persoanelor suspuse cu care se tutuia. Şi urma „Marie-Laure (de Noailles, bineînţeles) mi-a spus", şi „Contesa de Fels mi-a mărturisit", şi „Jean (Cocteau, se subînţelege...) n-are secrete faţă de mine", şi „chiar Gide mi-a povestit că...", până la vremea cafelelor, care a fost, de fapt, vremea ceaiului ("noi, ruşii, bem ceai, cafegii sunt descendenţii maurilor, ca amorul ăsta de bărbatu-meu..."), când n-am ştiut ce să fac în faţa posibilităţii de a alege o infuzie de ceai verde, ceai cu iasomie, marele yunnan, mandarin superior, lapsang suchon sau, dacă preferam ceaiurile de India, de jungpana sau darjeeling, dacă nu cumva mă tenta calongul de Formosa sau pur şi simplu, ducika rusească – ori mi se putea pregăti un amestec de trei-patru ceaiuri dintre cele pomenite. Pierdută în labirintul dilemelor, am preferat să trec în tabăra cafelei: „Am devenit o barbară antiliană – am spus, în chip de scuză. în Cuba lumea

foloseşte ceaiul doar ca leac pentru durerea de burtă...” Laurent s-a întors acum spre mine, renunţând la comportarea fandosită şi afectată de mai înainte. Desfăcându-şi gulerul de la cămaşă, s-a trântit într-un fotoliu adânc, privindu-mă în ochi. Şi, cu o voce care, brusc, aş spune, a devenit seacă şi aproape oficială: „Am înţeles că vroiaţi să-mi vorbiţi despre un mare proiect. Vă ascult...” Şi, timp de o oră lungă, fără alte pauze decât cele foarte scurte, când mi se punea câte o întrebare precisă pentru lămurirea unui detaliu, i-am povestit ce mă adusese la Paris (ascunzându-i, însă, încercarea mea nereuşită de a face ceva la New York), i-am vorbit despre şcolile mele, dansatorii mei, programul meu, lăsându-mă purtată de un cald entuziasm pentru propria-mi operă care, văzută de la distanţă, se înălţa în vorbe lipsite de orice modestie. Trebuia să conving şi, pe măsură co vorbeam, mă simţeam încurajată de impresia că reuşesc să conving... Când mi-am sfârşit lungul monolog, Laurent, fără să-mi răspundă, şi-a turnat un pahar de Armagnac, şi, încălzindu-l în palme, a trecut la consideraţii exprimate în stil telegrafic: Ideea îl interesa. Foarte mult. Pentru noutatea ei. Parisul asista la un continuu pelerinaj de trupe exotice. Balerine din Bali. Teatrul *No* japonez. Marionetele uriaşe din Burundi. Cântăreţi la guzlă sau la *shamisen*[458]. Povestea mea e diferită. *Sacre du Printemps* e un titlu care se vinde singur. Printre cele mai celebre partituri. Care nu figura însă în repertoriul nici unei companii de balet. Aşa că o interpretare nouă, originală, a operei lui Stravinski – Rusia păgână întinerită în Antile – ar însemna un succes sigur. Dar nu merita să traversezi oceanul cu un singur program. Mai era nevoie de unul, dacă primul are succes. (L-am asigurat că dispuneam de opere interesante pentru încă un program.) De acord. Nu se îndoia. Partea groaznică era costul afacerii. 42 de bilete dus şi întors, plus hotelul, plus un teatru mare – cel puţin, cel de pe Champs-Elysees – necesar pentru un astfel de spectacol, plus reclama,

458 Instrument muzical japonez cu trei coarde, care servește la acompaniament.

afişele, nelipsitul cocteil pentru presă... (Laurent a dat drumul aerului ce îi mai rămăsese în plămâni ca o locomotivă care, oprindu-se, îşi deschide supapele pentru aburi...) Niciun impresar nu s-ar hazarda într-o aventură aşa riscantă. Şi cu-atât mai mult dacă te gândeai că numele meu, ca maestră de balet, *nu avea nici cea mai mică valoare comercială* – şi să-i iert brutalitatea cu care se exprimă... Dar ăsta nu-i motiv de plâns, nici de disperare... ("Bea coniacul ăsta" – mi-a spus Olga.) Mai e ceva la care eu nu mă gândisem – continua celălalt. De ce nu subvenţiona guvernul cubanez spectacolul meu? (Trupa care venise cu *Porgy and Bess* se bucurase de sprijinul guvernului american, dornic să demonstreze, cu o operă interpretată de negri, că yankeii nu sunt atât de porniţi pe discriminare rasială cum se crede.) Baletul meu putea fi o minunată propagandă – propagandă inteligentă, se înţelege... — pentru guvernul lui Batista... ("Asta e soluţia – spunea Olga. Marea soluţie...") Pe loc, plânsul meu s-a transformat într-un hohot de râs nestăpânit. Nu eram jignită, nici măcar uimită. Oamenii aceia care, brusc, mi s-au părut incredibil de străini, ciudaţi, distanţi şi distincţi, se manifestaseră în faţa mea cu divina inocenţă a incapacităţii lor de a înţelege realităţile străine de mediul lor propriu. Şi acum era rândul meu să vorbesc: infimă femeie care poate visa proiecte prea ambiţioase; coregrafa necunoscută al cărei nume era lipsit de orice valoare comercială sau de casă; persoană ignorată şi obscură, refuzam, totuşi, ca numele meu, lipsit încă de un posibil prestigiu artistic, să fie asociat cu cel al unui dictator ignar, potlogar şi criminal. Şi prin mine a vorbit Enrique, Calixto – chiar şi Mirta – şi am povestit, aşa cum îmi povestiseră ei mie, cum „Generalul" de care suferim acolo, se îmbogăţise în mod scandalos pe spinarea naţiunii, deschizându-şi conturi imense la băncile nord-americane, cumpărând case de raport, şi făcând cele mai murdare afaceri prin interpuşi, printr-o agenţie faimoasă, instalată la legendarul acum „etaj patru" al Palatului prezidenţial. Pentru că erau altele şi mai rele – mai mult decât şi mai

rele – în şi-aşa încărcata istorie a funestului personaj: ceea ce se exprima prin temniţe sub pământ, torturi, extirpări de organe, interogatorii înfiorătoare, razii de noapte, cadavre scoase în stradă, puse la vedere, ca să se ştie prea bine că, azi aici, mâine acolo, sau dincolo, unde nici prin gând nu-ţi trece, vor intra în scenă Executorii înaltelor Decizii. Şi am vorbit îndelung – pentru că acum ştiam toate amănuntele de la discipolul meu favorit, mereu la curent cu toate – despre îngrozitoarele represiuni dezlănţuite în toată provincia Oriente după nefericitul Asalt asupra Cazărmii Moncada, insistând la capitolul despre abominabilele torturi văzute în acele zile – torturi ce deveniseră o practică curentă, folosite zilnic de poliţia regimului... Şi mi se propunea să fiu instrument de propagandă a celui ce încuraja şi punea în mişcare acele mecanisme ale ororii?... „Nu te enerva. Nu te enerva – îmi spunea Olga. Ai mâinile reci... Nu ştiam.” Şi „nu ştiam” repeta Laurent, căutând scuze în fapte tot mai revelatoare alo unei stări care nu mi s-a mai părut că se datorează „divinei inocenţe” de mai înainte, ci unui evident dispreţ pentru nişte ţări pe care le socotea curiozităţi de peste ocean, colectivităţi de mai mică importanţă, atât de străine de venerabila geografie de aici, pe cât de străine puteau părea pentru Versailles ori Buckingham Palace Piatra din Lhassa sau Klondyke în febra aurului – locuri ce au fost privite ani de zile ca nişte creaţii ciudate ale planetei, până când au devenit simboluri sau posibilităţi de câştiguri pentru domnii cu pantaloni reiaţi, melon şi umbrelă din Strand-ul londonez, sau pentru curtierii ce îşi spărgeau zilnic pieptul, înecându-se cu cotele, în holul Bursei din Paris. Şi, căzând în propria-i plasă, Laurent mi-a mărturisit că şi el făcea afaceri grase cu Leonidas Trujillo, dictator fanfaron, înfumurat şi ridicol din Santo Domingo, şi cu Gomez-Jimenez, sau Suârez-Jimenez, sau Perez-Jimenez[459] – nu-şi aducea bine aminte – gnomul militar, îngâmfat şi plin de osânză care, printr-o rebeliune militară, domnea

459 Marco Perez Jimenez (1914-2001) militar și om politic, președinte al Venezuelei (1952-1958).

asupra imensei Venezuele. Era de ajuns – spunea Laurent – ca tuturor acestor oameni să le oferi comisioane substanţiale „pe sub mână”, ca să aranjezi licitaţii, să obţii concesiuni şi privilegii, să vinzi mari cantităţi din orice marfă... El, însă, nu ştia că aceste personaje, pe care le vedea ca pe nişte simpli histrioni zgomotoşi, pitoreşti şi megalomani sunt nişte mari preoţi ai ororii... „Ziarele de aici nu vorbesc niciodată de aşa ceva – spunea. Nu ştim nimic din ceea ce se întâmplă atât de departe... Nu ştim nimic.” „Nu ştim...” – îl acompania Olga. „Ar trebui să fiţi mai bine informaţi. în privinţa asta semănaţi cu cei care *ignorau* că la Weimar (şi îmi aminteam ceea ce îmi povestise soţul meu) exista lagărul de concentrare Buchenwald... Asemenea ignoranţă te face să ajungi *colaboraţionist*...” Auzind acest cuvânt, Laurent s-a sculat de pe scaun atât de brusc, încât în elanul lui a trântit pe jos o superbă cutie cu muzicuţă aşezată pe o masă din apropiere, şi care, căzând, a început să cânte *Plaisir d’amour* cu toate lamele cilindrului... (“A fost a împărătesei Josefina!” – a gemut Olga. „Nu s-a stricat dacă mai cântă” – n spus Laurent.) Şi întorcându-se spre mine: „*Colaboraţionist*! S-a pronunţat marele cuvânt! Le spuneţi *colaboraţionişti* celor care, ca mine, au considerat că Hitler şi Mussolini au fost singurii în stare să ridice o barieră necesară împotriva expansiunii comunismului rusesc. Hitler ar fi putut realiza – în sfârşit! — vechiul vis al lui Napoleon de a crea Statele Unite ale Europei!... Dar, într-un moment nefericit, s-a băgat în povestea respectivă visătorul paralitic Roosevelt. Rezultatul: acum îi avem pe sovietici la Berlin.” (A făcut o pauză, şi cu un ton mai calm:) „Recunosc că în materie de America Latină am vorbit despre lucruri pe care nu le ştiam. Dar dacă eu am păcătuit prin superficialitate şi lipsă de informaţii, nu cădeţi în aceeaşi greşeală şi dumneavoastră, în privinţa celor petrecute aici. Pentru că dacă vă erijaţi în judecători ai celor care – *în fine*... — au avut bunul-simţ să continue să trăiască făcând artă, muncind, *în pofida evenimentelor*, n-o să găsiţi gloanţe suficiente ca să-i împuşcaţi pe toţi...

Sau aţi fi vrut ca astăzi să fluture un steag roşu cu secera şi ciocanul pe Turnul Eiffel?" „Nu, adevărul e că nu – am spus. Dar n-aş fi vrut să văd înălţat acolo, aşa cum s-a întâmplat, nici steagul cu svastica." „N-am ştiut că te-ai politizat chiar aşa" – mi-a spus Olga. Cuvântul mi-a sunat straniu în urechi. Eu, cea apolitică, *politizata*! Şi, cu toate acestea, mă văzusem chiar acum incapabilă să tolerez o comedie a ignoranţei prefăcute, care echivala cu cea de pe urmă acceptare. „E-adevărat că noi obişnuiam să primim în casă câţiva ofiţeri germani – continuă Laurent. Dar, în felul ăsta, am putut salva multă lume." „Multă lume" – îi ţinea isonul Olga. (Asta trebuie că este argumentul pe care îl foloseau, în chip de scuză, toţi cei care, aici, *colaboraseră* în timpul ocupaţiei, reflectam eu...) Tonul cordial al întâlnirii se răcise. S-au adus oranjade şi *horchata* din care n-a gustat nimeni. Brusc, m-am simţit obosită şi mi s-a făcut somn. Deziluzia mea măsura acum, cu cruzime, distanţa care mă despărţea de aceşti oameni. „Şoferul s-a dus să se culce – a spus Laurent. O s-o conduc eu..." Şi, lăsându-mă în faţa hotelului: „Dormiţi liniştită... Pe drum m-am gândit la o soluţie care, cu siguranţă nu vă va răni în convingerile dumneavoastră politice." (Realitatea e, am gândit eu în clipa aceea, că negustorul mirosise o afacere bănoasă şi nu voia s-o piardă... Dar continua să-mi sune ca ceva nou acum, chestia asta cum că eu aş avea *convingeri politice*. Şi, în fond, mă simţeam măgulită că cineva putea crede asta. într-un anumit fel, asta mă apropia do Enrique, Gaspar, Calixto, de toţi cei care, pe celălalt ţărm al Oceanului, erau de-acum familia mea, adevăraţii mei prieteni...) Şi, după două zile, mi s-a oferit, într-adevăr, posibilitatea de a accepta totul: un cunoscut impresar avea să suporte cheltuielile pentru cazarea trupei, închirierea teatrului, publicitate etc., în timp ce Laurent şi Enrique aveau să plătească, pe jumătate, costul biletelor de călătorie. Rămăsese stabilit, totuşi, ca înaintea semnării contractului, un colaborator al impresarului să facă un voiaj rapid la Havana, ca să vadă dacă, din punct de vedere calitativ, programele mele

merită efortul. „De asta sunt sigură, Verocika” – mi-a spus Olga, printre alte sărutări şi ultimele lacrimi, când m-a condus la Gare d’Austerlitz. Şi când, după ce am decolat de la Barajas[460], şi am trecut cu greu printr-un supărător plafon de nori, avionul s-a îndreptat, cu soarele în spate, spre mare, spre imensitatea unui cer senin, am avut impresia – pe care n-o mai avusesem niciodată înainte – *că mă întorc la mine acasă*.

30

Oamenii mei au început să lucreze cu o nouă energie. Se sfârşise vremea proiectelor gratuite, a celor „poate”, „cine ştie”, „eventual”. Mergeam la sigur, în mod splendid. Se punea problema să debutăm la Paris în anul următor, să dansăm la Paris, să *triumfăm* la Paris (“dac-o vrea Dumnezeu”, murmuram eu cu prefăcuta neîncredere a impresarului care, făcându-şi crucea ţigănească cu degetul mijlociu călare peste arătător, acceptă dinainte ideea eşecului, pentru ca soarta, ca să nu-i facă pe plac, să-i aducă cel mai mare succes). Vestea că totul e aranjat, că o să traversăm Oceanul, că *acolo o* să fim aplaudaţi, îi mobilizase pe elevii mei, puţin cam descurajaţi în ultima vreme – trebuie să recunosc – de evidenţa că turneul la New York, de acum câteva luni, rămăsese la stadiul „o să vedem”, fără să le pot mărturisi, din demnitate, că sunt victima unei sentinţe fără drept de apel a maccarthismului. Pe de altă parte, Parisul îi primea pe negrii şi pe mulatrii închişi la culoare fără să-i închidă în ghetoul propriei sale culori. Acolo, bărbaţii nu vor fi obligaţi să mănânce în restaurante de negri pentru negri, iar femeile nu vor fi obligate să se coafeze, înainte de spectacol, la saloane de negrese pentru negrese. *Acolo*, totul e diferit... Şi, după ce a fost evocată figura aproape totemică a Josephinei Baker (“*J’ai deux amours*, *mon pays et Paris*...”[461]) unii şi-au amintit de faima de care se bucurase acolo „Pimienta”, hamal negru în port, care prezentase un număr de dansuri

460 Aeroportul orașului Madrid.

461 Am două iubiri, țara mea și Parisul... (în 1. fr. în orig.), unul dintre cântecele celebre interpretate de J. Baker.

cubaneze la cabaretele din Place Pigalle şi Rue Fontaine, şi fabuloasa istorie a acelui Marino Barreto; negru bătând spre mulatru, care devenise amantul unei ducese britanice, doamnă din suita Graţioasei Sale Maiestăţi, iar aceasta, când era obligată să se despartă do el (şi asta alimenta o întreagă mitologie), îi trimitea la Paris, par avion (aşa se spunea), şi era vorba de *avioane speciale*, flacoane scumpe de lavandă fără de care muzicantul – fost protagonist într-un film spaniol intitulat *Negrul care avea suflet alb* – nu se simţea bine în fracul lui de gală, cu plastron scrobit şi joben cu multe ape... Acum, nu numai că se lucra bine la şcoala din Piaza Vieja, dar, în fiecare după-masă, îmi mai şi soseau noi doritori să-şi arate capacităţile de a face o artă pe care acum, după multe îndoieli, sfârşiseră prin a o lua în serios, înainte de a mă convinge de nişte merite reale, îi trimiteam pe toţi la biroul unde Calixto, aşezat în spatele unei pompoase mese de administrator, cu o mapă de scris mare cu sugativă şi o călimară impresionantă, se ocupa de selecţionarea celor ce aveau un temperament real, deşi, foarte curând, un afiş cu „COMPANIA E COMPLETĂ PENTRU ACEASTĂ STAGIUNE” a încheiat perioada înscrierilor. (“Te-ai întors cu altă faţă” – îmi spusese Enrique, în ziua întoarcerii mele, văzându-mă la ieşirea din biroul de control de la Rancho Boyeros[462]. Şi, într-adevăr, cred că aveam altă faţă, pentru că ceasurile de zbor fuseseră, pentru mine, ceasuri de gândire intensă. Acum ştiam că nimic nu mă mai leagă de Europa. Mă voi întoarce la ea de câte ori voi vrea, ca să-i arăt rezultatul muncii mele şi să primesc consensul unui public care este – ar fi stupid să negi aşa ceva – inteligent la cel mai înalt grad. Dar realitatea mea, destinul meu, opera mea, posibilitatea mea de a crea şi materia primă pentru această creaţie – lutul necesar – se aflau la această latitudine unde, de altfel, totul fusese organizat la perfecţie pentru ca intenţiile mele să prindă viaţă. îmi dădeam seama acum că şcoala mea din Vedado, de care mă lepădasem de atâtea ori din cauza frivolităţii elevelor

462 Aeroportul orașului Havana.

din lumea bună, era teribil de importantă pentru desfăşurarea activităţii mele, în măsura în care îmi oferea mijloacele economice necesare întreţinerii şi dezvoltării celeilalte şcoli. Astfel, banii tinerelor mele burgheze slujeau la educarea şi formarea elevilor mei din „comunitatea lucumi" – cum îi spunea, de obicei, Gaspar, în glumă, făurăriei mele de noi talente coregrafice. Mecanica vaselor comunicante. Conţinutul unuia trece în celălalt, până la acelaşi nivel. Voi da, deci, un nou impuls muncii Silviei şi Mărgăritei, ducându-mă mai des să le supraveghez lecţiile, conştientă că, la urma urmelor, merită efortul. „Te-ai întors cu altă faţă" – îmi spusese Enrique. Şi, într-adevăr, mă simţeam atât de nouă, de despovărată de griji, încât, în noaptea aceea, când corpurile noastre s-au întâlnit din nou, am făcut amor minunat, regăsind pulsaţiile şi dorinţele arzătoare din primele zile... Şi apoi a urmat pălăvrăgeala – pălăvrăgeală de amanţi care, unul lângă altul, îşi vorbesc cu glas încet. Şi, brusc, o întrebare a lui Enrique m-a făcut să izbucnesc în hohote de râs, datorită caracterului ei insolit: „Spune-mi... Şi ce-au scris ziarele, acolo, despre Conferinţa de la Bandung?" Bandung? Unde e asta? Ah, da! Un oraş din Indonezia. Da. îmi aminteam. O convenţie, sau nu ştiu exact ce, unde vorbiseră Panditul Nehru şi chinezul Ciu En-Lai. Dar, nu. Nu citisem nimic despre asta: „Convinge-te, o dată pentru totdeauna, Enrique, că nu sunt decât o balerină tâmpită, care n-o să priceapă niciodată nimic din politică...")

Eram atât de pasionată de munca mea încât, în anul acela, iarna m-a surprins plăcut fără să fi fost atentă, aşa cum făceam altădată, la semnele apropierii ei – poate mai mirată încă decât la început de reînnoirea culorilor şi a perspectivelor produsă în oraş de foarte brusca ei sosire. Venită într-o noapte din Bermude, ale căror cicloane îi biciuiau pe Prosperi şi Calibani, splendida iarnă caraibiană transfigura lucrurile prin acţiunea unei lumini atât de limpezi, transparentă şi universal repartizată care, uşurată de exalaţiile tremurătoare ale verii – cu răsuflările ei

călduroase ieşind din orice capăt de stradă, din aleile pavate ale unui parc ori cu respiraţia unei curţi prea însorite – stabilea o nouă scară de valori între construcţii, perspective, volume şi distanţe. Lumină fără grosime şi vibraţii, clară, mereu clară, din zori până în amurg, care transmitea o severitate strictă desenului umbrelor – proiecţii – o coloană, o cornişă, un vas cu aspect roman aşezat pe colţul zidului unei terase pavoazate cu cearşafuri şi pături puse la uscat. într-o astfel de claritate, totul părea curat şi net, depărtarea se apropia, dispărea o parte din patina vechilor ziduri, piatra de mare a Catedralei redevenea poroasă, alb şi curat lucea peretele proaspăt văruit. Privind spre celălalt ţărm al portului, mi se părea că prelungile fortăreţe de pe creastă se apropiaseră în câteva ore, dăruindu-mi-se cu toată stereotomia lor de contraforturi şi metereze pe deasupra tihnei unei ape care, ieri neliniştită şi răscolită, trecuse la plenitudinea albastrului profund, cu fugare scânteieri – jocuri de bulbuci, saltul unui peşte? — din eleganta pace a unui vitraliu vechi. O dată cu venirea iernii caraibiene, întregul oraş îmi venea în întâmpinare, net şi fără mistere, delimitat în contururile sale, cu profilurile bine desenate, şi, pe când mergeam, cu mica mea maşină, de la Piaza Vieja spre şcoala mea din Vedado, urmând ţărmul mării, părea că edificiile se rotesc în jurul meu, arătându-mi-se sub toate unghiurile – aşa cum în anumite tablouri de Braque şi Gris, obiectele îşi arătau totalitatea faţetelor. Barocă în spirit, Havana mi se părea cubistă în lumina unui potolit şi indulgent crivăţ ce se făcea simţit în scăderea temperaturii cu câteva grade – suficiente, totuşi, pentru ca doamnele din înalta societate să-şi scoată vulpile argintii din magazinele specializate unde îşi petrecuseră invertita lor hibernare, mirosind încă puţin, la prima ieşire la aer, a naftalina şi camforul unui lung somn...

...Noi, cei din Piaza Vieja, ieşiserăm, de asemenea, din somnul mai puţin lung – moleşeală de moment, mai degrabă – a exerciţiilor executate în primele luni ale acestui an, cu dorinţa devenită obişnuinţă, de a ne

perfecţiona paşii şi figurile care, pentru o vreme, păreau destinate unui public unic: cel al propriilor noastre prezenţe într-o oglindă lungă şi lată. Acum se lucra cu dăruire şi entuziasm, şi prosoapele pluşate se înfăşurau pe gâturi transpirate de dorinţa de a ajunge cât mai repede la perfecţiune. Depăşisem acele 1/ 2, 3 şi 1 şiiii 2 şiiii 3 ale schemelor clasice, pentru a ne concentra asupra celor 2/16, 3/16, 5/16 şi 2/8 din *Danse sacrale*, cu mecanisme care să răspundă fizic mai puţin poruncilor unei numărări a paşilor, lăsând corpurile să fie purtate, mai degrabă, de impulsurile proprii ale unei partituri perfect memorizate de toţi – şi asta începuse să ne reuşească. Şi în timp ce Mirta, în acelaşi timp Fecioară Aleasă şi *Madame-coregrafă-prin-suplinire-reglementară* se descurca singură cu muzica lui Stravinski, eu, într-un salon din fund unde aveam acum bară şi oglindă, îmi începeam lucrul la *Ionizarea* lui Varese, cu un grup de opt balerini – patru femei, patru bărbaţi – dintre care se impuneau în mod evident Filiberto şi Sergio, tineri prieteni ai lui Calixto pe care acesta îi supusese unui intens antrenament, în ore suplimentare. Şi acum, problema pe care trebuia s-o rezolv era diferită de cele de la *Ritual*, unde opuneam nişte grupuri altor grupuri, în mişcări contrarii sau armonizate; pe percuţia în perpetuă devenire a lui Varese mă străduiam să obţin o continuitate coregrafică bazată pe o înlănţuire neîntreruptă de acţiuni individuale, de variaţii de gesturi corespunzătoare imprevizibilelor jocuri ale bateriei... Aşa că, pe când intram în decembrie, în vechiul palat spaniol, domnea o activitate de stup. Intr-o după-masă, în timpul unei pauze pentru sandvişuri şi răcoritoare, Calixto, punându-şi o cămaşă şi un pantalon peste maioul negru, a ieşit în stradă, întorcându-se, după puţin timp, cu un ziar – dacă-mi aduc aminte bine, era EL CRISOL – în care, peste umărul lui, câţiva au citit această ştire ciudată: *„Debarcare ratată. Marina de Război a capturat un iaht. Armata confirmă debarcarea, dar nu confirmă moartea lui Fidel Castro. Trupele nu vor ajunge la faţa locului până la prânz. Evenimentul a avut loc în*

apropierea coastei, între Niquero şi Manzanillo, la cinci după-masă. Iahtul a fost semnalat de aviaţie." Calixto a dat fuga iarăşi până în stradă, şi s-a întors cu un alt ziar – poate era PUEBLO – ale cărui manşetă şi titluri le-au citit toţi cu crescândă mirare: *„Capturat iahtul lui Fidel Castro. Conducătorul de la Moncada nu era printre cei aflaţi pe vas.*" Şi s-a dus Hermenegildo după EL PAIS: *„Restabilită ordinea la Santiago de Cuba. Nu s-au confia mat ştirile despre Fidel Castro. Nu există certitudinea sosirii sala în ţară.*" „Lăsaţi ziarele!" – am fost nevoită să strig ca să-i fac să înceteze cu comentariile şi supoziţiile, şi deşi lucrul nostru continua în ritmul său obişnuit, am remarcat că atât Calixto cât şi Hermenegildo erau distraţi, lucrau mecanic, dorind parcă să se termine repede repetiţia noastră. Seara l-am întrebat po Enrique. „Nu ştiu... Nu ştiu – mi-a spus. Nu ştiu mai mult decât ce s-a scris în ziare. Ceva s-a întâmplat, bineînţeles. Mâine o să ştim mai mult." Şi *mâine* a sosit ALERTA: *„Continuă urmărirea expediţionarilor. încă nu se ştie unde s-a ascuns Fidel Castro.* " Şi ştirea din DIARIO NACIONAL, care i-a ajuns lui Calixto ca să se înveselească: *„Preşedintele Batista dezminte moartea lui Fidel Castro în Oriente.*" Şi, în acelaşi DIARIO NACIONAL: *„Forţele Armatei şi ale Marinei îi urmăresc pe revoluţionari în zona Niquero.*" Iar ceea ce citeam în ziarele din data de 5 erau, nu atât ştiri şi sinteze ale unor zvonuri, ci adevărate comunicate militare: *„Ciocniri între militari şi membri ai expediţiei conduse de Fidel Castro. S-au înregistrat pierderi însemnate... Lupte în zona Niquero...*" „E lată!" – a spus José Antonio, cu care am mâncat în seara aceea la Centro Vasco. „Da. Cred că de data asta e lată – a comentat Enrique. De altfel, am înţeles că expediţia a fost perfect pregătită." „Cu oameni care au făcut antrenamente îndelungate în Mexic" – a zis José Antonio... (*Aveam să aflu, mult mai târziu, că totul începuse într-o noapte, în portul Tuxpan. Ivindu-se din întuneric, grupuri de siluete se apropiaseră de râul în întuneric, ca să-l treacă în tăcere, în bărci purtate de vâslaşi trăgând la rame încet, spre o ambarcaţie care îi*

aştepta cu luminile stinse. O parte dintre oameni coborâseră de pe podiş; alţii veneau de la Veracruz sau din nu îndepărtata Tamaulipas, dar, aproape fără să vorbească, se recunoscuseră toţi, ştiind că sosiseră punctuali la întâlnire... Dublu adormită de somnul locuitorilor şi de veşnica monotonie a vieţii sale cu puţine întâmplări, localitatea avea să afle abia o doua zi – şi poate fără să dea mare importanţă întâmplării – că atâtea siluete trecuseră pe sub alrcşinile sale în întuneric, în vreme ce se odihnea. Auziseră, da, că înainte cu nişte ore, câinii lătraseră ceva mai mult decât de obicei. Dar erau nopţi când lătrau aşa câinii. Ca şi cum ar fi văzut lucruri pe care alţii nu le văd... Şi când, în zorii acelui 25 noiembrie, s-a aflat că, intr-adevăr, câinii văzuseră nişte lucruri, nişte lucruri foarte reale, şi barcagiii au povestit că mulţi bărbaţi, iviţi din întuneric, ceruseră să fie duşi la iahtul acela cu silueta zveltă, cu linie fină, ancorat acolo unde îl văzuseră toţi creştinii – şi creştinii nu erau puţini –, iahtul nu mai era la locul lui. întâmplarea era ciudată, pentru că, în ajun, se pornise un vânt puternic, însoţit de ploi, observatoarele meteorologice anunţau vreme proastă, şi Marina Mexicană suspendase permisele de ieşire a ambarcaţiunilor în Golf, până la noi ordine. „Capricii de-ale bogătaşilor care nu ţin seamă de judecată" – a zis careva, crezând că Granma – *căci* Granma *se numea iahtul necunoscut – fusese condus în larg, pe furtună, de imprudentul chef al proprietarului său nepriceput... „Dă-i încolo*!" – *a spus altul, privind cerul negru şi schimbător, fără să se mai preocupe de întâmplare... Şi a urmat un apus vijelios, s-au aprins luminile, s-au stins luminile, şi în noaptea aceea – noapte asemănătoare cu multe alte nopţi – câinii au lătrat mai puţin decât în noaptea dinainte...*) Dar acum ştirile erau confuze. Se ştia cum arată *Granma*, căci DIARIO NACIONAL publicase o fotografie a sa, se ştia că membrii expediţiei debarcaseră cu greu, croindu-şi drum printre manglieri, într-un loc mlăştinos cunoscut sub numele „Las Coloradas". Unii credeau că, în timpul unei ciocniri cu trupele lui Batista, sprijinite de aviaţie, fuseseră

toţi exterminaţi. Cu toate acestea, pe 9, EL MUNDO anunţa „*moartea a paisprezece rebeli în două noi ciocniri*”. (“Două noi ciocniri? Deci, povestea continuă” – a comentat Calixto, într-o pauză de lucru, cu vizibilă satisfacţie...) Dar ştirile deveneau rare şi contradictorii şi, cum se apropia Crăciunul, la Havana au sosit brazii din Canada, împreunându-şi aroma sevei lor cu mirosurile tari ale fripturii creole. A apărut vâscul în vitrine, felicitări cu *Merry Christmas and Happy New Year* la papetării, lumânările şi clopoţei roşii în *drug-store-uri*, şi, pe o căldură de douăzeci şi cinci de grade au transpirat ca niciodată, sub perucile lor albe şi căciulile purpurii, cei mai opăriţi Moşi Crăciuni din toată creştinătatea. Şi am ajuns în seara Sfântului Silvestru, când aveam să mă văd cumplit de neliniştită de evidenţa unei situaţii dramatice, născută sub ochii mei fără ca eu să-mi fi dat seama, şi care acum avea să iasă la lumină, după o subterană gestaţie, ca o realitate dureroasă şi conflictuală.

Doamna Contesă, al cărei palat nu-l mai frecventam de multă vreme, ne invitase să „întâmpinăm noul an” (mai mult din condescendenţă pentru mine, ca să demonstreze că nu o dispreţuieşte pe soţia unui nepot, „carne din carnea ei”, a cărui celebritate ca arhitect bun, care înţelege gustul fiecăruia, devenea tot mai mare în mediul său) la o „petrecere de clasă”, unde o să avem ocazia – ca întotdeauna – să cunoaştem un *Titlu* spaniol, cu blazon de Dictator, mai multe doamne din aşa-numita *gentry*[463] newyorkeză, plus trei senatori americani care, după cum povestea Enrique, în timpul acestei călătorii cu caracter semipolitic, îşi foloseau timpul liber când nu erau invitaţi de Batista la ferma lui, „Kuquine”, vizitând vestitul bordel al Marinei, de pe strada Columb, unde prezentarea fetelor disponibile – unele goale sub capoatele creole de voal – se făcea într-un salon mobilat în stil Regii Catolici, de al cărui plafon atârnau trei minunate caravele, delicat omagiu adus memoriei Marelui Amiral al cărui nume – numele străzii – era, astfel, subtil asociat cu ideea de mare, Marină,

463 Mică nobilime (în 1. engl. în orig.).

stăpâna acestui stabiliment de clasă, unde un domn din Kentucky ori Connecticut putea găsi tot ce-i poftea inima la un personal plin de atenţii, alcătuit din genurile feminin, masculin, neutru, ambiguu şi chiar epicen... Pentru „petrecerea ei de clasă”, Doamna ne promisese o orchestră cu viori vopsite în alb, un *show* „cu de toate”, şi un cadou distins alături de fiecare ciorchine cu douăsprezece boabe de struguri cu care, fideli unei tradiţii hispanice, trebuia să ne înecăm, printre hohote de râs, încercând să le înghiţim când aveau să sune cele douăsprezece bătăi ale sfârşitului de an, una pentru fiecare bătaie... Ca să nu văd mutrele senatorilor yankei, dansând coti-lion cu coroane de hârtie pe cap, suflând în trâmbiţe cu pene la capăt; ca să nu mă plictisesc, ca în alte dăţi, în zgomot de cârâitori, tamburine de tinichea, trompete de carton, fluiere, toasturi, felicitări, trăiască una, trăiască alta, am recurs la o oportună răceală, datorită primului frig, promiţându-i la telefon prea bunei doamne că o să mă bag în pat devreme, mai multe aspirine în corp, după ce o să încerc şampania Moëket-Chandon din pivniţele ei, din care urma să ne trimită şase sticle. Şampania pica foarte bine, pentru că acasă urma să avem ceea ce eu numeam „o masă de familie”, la care erau invitaţi José Antonio, „copiii mei” Mirta şi Calixto, Gaspar, de curând întors din Mexic pentru câteva zile, înainte de a se reuni din nou cu orchestra lui de mambo, angajată acum să cânte la Acapulco de Bobotează. (Enrique o invitase şi pe Teresa, dar aceasta, care, deşi făcea pe sălbatica, se supunea întotdeauna, cu deosebită ascultare, autoritarei sale mătuşi, nu putea lipsi de la petrecerea din Caile 17 unde, ca întotdeauna, urma să oficieze ca Mare Poruncitoare de Distracţii, Organizator de Spectacole şi Păstrătoare a Protocolului – şi adevărul e că mă bucuram că nu vine, pentru că îmi displăcea – gelozie prietenească? — faptul că se dădea la José Antonio)... Şi astfel, departe de reşedinţa unde Picadorul lui Benlliure[464] continua, imobilizat în bronz, să încerce curajul taurilor şi Belmonte al lui Ignacio Zuloaga îşi ridica spada, ne-am strâns veseli

464 Mariano Benlliure (1866-1947), sculptor spaniol.

la noi acasă, fără să mai aşteptăm cumpăna miezului nopţii, în jurul unui clasic purcel de lapte cu pielea rumenită, crocant, puţin prea prăjit, cu tava lui de *congri* şi auritele banane verzi fripte, zdrobite cu pumnul – aşa cum se face – între două foi de hârtie. Şi, ajunşi la desert, cu vinul băut (“nu poate fi decât un Rioja de Haro, de la ţară” – decretase José Antonio), Gaspar şi Enrique au început să cânte vechi cântece din timpul Războiului din Spania: cântecul *Los cuatro muleros*, cântecul celui de-al Cincilea Regiment şi acum universal cunoscutul song „*allez*, *allez*, *reculez*, *reculez* – *liberté*, *égalité*, *fraternité*”, pe care trompetistul avusese incredibilul umor do a-l compune în spatele gardurilor de sârmă ale lagărului de In Argelès-sur-mer... Cam asta făceam, când s-a produs zarvă în tot cartierul. Oamenii ieşeau pe terase făcându-şi urări şi felicitân« du-se în gura mare, spunându-şi vechea glumă cu „bătrânul caro tocmai a murit”, s-au pus mai tare pick-up-urile care cântau *guarachas* şi cha-cha-cha, iar cumetrele superstiţioase din vecini aruncau căldări cu apă în stradă, de la ferestre şi balcoane, cu să gonească spiritele rele şi să-şi purifice căminele, pentru a păşi în noul an cu obiceiul ritual al „curăţeniei”. „Gata!” – a spus Enrique, ridicându-se în picioare. Şi m-au sărutat toţi: soţul meu, cu duioşie conjugală; Gaspar, ca pe o soră; Mirta, ca pe o mamă; Calixto, cu o dragoste respectuoasă, de-abia atingându-mi obrazul cu buzele; José Antonio strângându-mă mai mult decât se cuvine, după părerea mea, deşi nu-mi displăcea foarte tare... Dar ceasul nostru de perete, pe care îl lăsasem să bată în voie în această noapte, suna pentru a unsprezecea oară, şi eu observam că Mirta şi Calixto, înlănţuiţi, se sărutau lung, cu buzele contopite, într-o îmbrăţişare fără sfârşit, singuri pe lume. „Gata copii! Sunt douăsprezece bătăi, nu douăzeci şi patru!” – a spus Gaspar, râzând. „Niciodată nu-i prea târziu, pentru fericire!” – a zis José Antonio, râzând şi el. „Invidioşilor!” – a spus Enrique, cu Moet>et>Chandon-ul mătuşă-sii plăcut urcat la cap... Mirta, pe neaşteptate, cu ochii aprinşi, veselă cum rareori o văzusem, a ridicat o

cupă: „Pentru nunta noastră!” „Ce?” „Aşa cum aţi auzit!” „Ne căsătorim în curând!” Calixto a potolit aplauzele lui José Antonio şi ale lui Enrique, cu gestul ambiguu al celui care îndepărtează o gâză în zbor: „N-o luaţi în serios. Spune prostii.” Şi, mânat parcă de o hotărâre bruscă – la el hotărârile erau întotdeauna bruşte – s-a ridicat şi a spus pe un ton tăios: „Vă rog să mă iertaţi. Dar şi-ai mei s-au strâns la masă. Le-am promis că trec pe-acolo, oricât de târziu. Aşa că multe mulţumiri tuturor. Şi un an nou fericit, vă doresc.” „Du-te, achită-te de obligaţii, şi întoarce-te repede” – a spus Enrique. „Nu!” – a răspuns Calixto. Şi, fără să se mai uite la noi, s-a îndreptat spre uşă, lăsându-ne uimiţi, nedumeriţi, în vreme ce Mirta izbucnea în plâns. Am lăsato să plângă, neştiind ce să-i «punem. în cele din urmă, ştergându-şi lacrimile: „Aş vrea să mft culc, Madame. Sunt foarte obosită.” Am dus-o în biroul lui l’ânrique, al cărui divan comod îl aranjasem în chip de pat pentru ea, fiindcă ai ei îi dăduseră voie să rămână să doarmă la noi hi noaptea asta. „Mi-e ruşine, Madame... Aş vrea să vă explic...” „N-ai ce să-mi explici. O să vorbim mâine, sau altă dată, sau cftnd o să vrei tu...” M-am întors în sufragerie cu impresia că se mai liniştise. Aici, cei trei bărbaţi stăteau tăcuţi, spărgând alune cu un cleşte de nuci pe care şi-l treceau unul altuia, ca şi cum asta ar fi fost o treabă extrem de importantă, demnă de toată atenţia. Şi o bună bucată de vreme n-am vorbit, schimbând priviri repezi, ce arătau că toţi ne gândim la acelaşi lucru. Şi lotul devenea dramatic de limpede pentru mine în clipa aceea: ceea ce văzusem aici, în noaptea aceasta, era pur şi simplu catastrofal, iar reacţia brutală a lui Calixto dovedea că şi el era conştient de asta. (“Eu mi-am dat seama de la început – spunea Gaspar, rupând tăcerea. Şi trebuia să se întâmple... Toată ziua sunt împreună. Şi, tot atingându-se, pipăindu-se, în ameţeala dansului, s-a aprins flacăra...”) Dacă discipola mea persista în hotărârea ei, decisă să sfideze uzanţele unei burghezii în rândurile căreia nu se înregistrase, din câte ştiam eu, niciun caz de căsătorie între o albă şi un negru, va fi izgonită din sânul familiei, îşi

va pierde poziţia socială, rangul, va fi privită ca ceva abominabil, desfiinţată ca om şi ca neam; va fi părăsită de prietenele din copilărie, pusă la index, însemnată cu fierul roşu al răzbunării burgheze, fiind obligată să se refugieze, cu bărbatul ei, în ghetoul „oamenilor de culoare", mutându-se din Alturas de Almendares în cartierul Jesus-Mana sau pe uliţele din Tallapiedra. Singură şi de-abia salutată – obligată să-şi lase soţul acasă – se va duce, mânată de fireasca dragoste pentru muzică pe care o implică meseria de balerină, la marile spectacole de operă sau la concertele societăţii „Pro Arte", căci, aici, ca să-i poţi asculta pe Lauritz Melchior, Horovitz, Andres Segovia sau Rubinstein, trebuia să fii alb. I se vor închide mii de porţi care azi, la urma urmelor, erau cele ce se deschideau, în acest oraş, spre cele mai plăcute locuri frecventate de ea din copilărie. Va trebui sft schimbe peisaje agreabile pentru altele mai puţin agreabile. Nu vor mai fi ale ei largile bulevarde tivite cu ficuşi, cinematografele premierelor de gală, plajele cu cel mai frumos nisip, cofetăriile pentru privilegiaţi, piscinele cu mozaic scânteietor – decât dacă, bineînţeles, Calixto va rămâne s-o aştepte la intrare, aşa cum, la Paris, doamnele îşi lasă câinii în pragul brutăriilor. Şi toate astea, în mod obligatoriu, vor crea o atmosferă insuportabilă pentru amândoi – prăbuşiţi în ceea ce numise cineva *„infernul celorlalţi*..." Şi acum vorbea Gaspar: „Cea mai bună dovadă de dragoste pe care i-o poate da Calixto, este să nu se însoare cu ea." „Amor sublim, deci?" – a spus Enrique, cu limba împleticindu-i-se de vinul băut peste măsură – poate ca să se uşureze de grija care ne apăsa pe toţi. „Nu-mi vorbi de amor sublim – a zis José Antonio, luat şi el de val în mod plăcut. Chestia cu amorul sublim, imaterial, e o tâmpenie pe care a născocit-o Dante, pentru că făcuse o fixaţie pentru o fetiţă de nouă ani, pe nume Béatrice. Prevăzător, poetul a preferat să scrie *Divina comedie*, decât să fie întemniţat pentru corupere de minore." „Faceţi bancuri – a zis Gaspar. Dar nu v-aţi gândit la alt aspect. Dacă Mirta şi Calixto se căsătoresc, scandalul cel mare va

fi – subliniez – în mediul vostru, de unde vin elevele care plătesc la şcoala din Vedado...” “...De care am cumplită nevoie acum” – am spus. „Păi, staţi puţin...” Brusc, Enrique a ieşit, parcă, dintr-un somn greu, luminându-se dintr-o dată: „Păi... Nu văd care e tragedia. Copiii se iubesc. Şi? Să facă ce fac bărbaţii şi femeile când se iubesc! Oare pentru *asta* e neapărat necesar un certificat sau o binecuvântare?” „Şi unde s-o ducă *pentru asta* Calixto? — a întrebat Gaspar, pe un ton dur. La *Hotel Venus*? Sau la cocinele alea de hoteluri de pe strada San José, ori la cele din jurul gării? Ca să moară de scârbă biata fată?” „Eh! — a spus José Antonio, într-o zi, după ore, or să rămână la şcoala din Piaza Vieja, şi când o fi să fie...” „Calixto n-ar face asta niciodată, din respect pentru Vera.” „Sunt convinsă – am zis. Nu-l cunoaşteţi pe Calixto. E una din fiinţele cele mai corecte şi discrete din câte am cunoscut. El închide şcoala în fiecare după-masă şi are grijă Hă nu întârzie nimeni acolo după ore...” Am schimbat subiectul şi, în curând, privirile au pus întrebări ceasurilor. Şi fiecare şi-a amintit că are de făcut ceva peste puţine ceasuri – cu toate că era prima zi a anului. José Antonio se ducea la pescuit cu nişte publicitari yankei; Gaspar avea repetiţie cu o orchestră inexistentă, iar Enrique a spus că trebuie să studieze urgent un proiect ingenios pentru un hotel în Sierra Maestra, unde, într-un loc la altitudine, măturat de nori, te puteai bucura de o temperatură ideală, în orice perioadă a anului. „Te sfătuiesc să alegi un loc ceva mai liniştit decât Sierra Maestra – i-a spus José Antonio, luându-şi la revedere. Pentru că acolo vor fi lupte grele.” „Crezi?” „Timpul va vorbi!...” Lăsându-l pe Enrique dormind, mă duc în birou. Aşezându-mă lângă ea fără să vorbesc, o privesc pe Mirta care stă întinsă pe divan cu ochii deschişi în semiîntuneric. Tăcerea ei, intensitatea privirii ei pironite în grinzile tavanului, îmi spun că suferă imens... Şi, dintr-o dată, mă uimeşte o realitate evidentă. O văd aşa cum n-am văzut-o niciodată. E aşa cum am fost eu ca fată: subţire, şi totuşi cu muşchi lungi şi oţeliţi datorită exerciţiilor, stăpânită de demonul dansului, cu vocaţie,

instinct şi voinţa de a fi o mare stea, cum am vrut să fiu şi n-am fost eu. Mă reîncarnez în ea, mă regăsesc în ea, şi îmi regăsesc în ea propria-mi adolescenţă, plină de ambiţii şi de suferinţe. Fecioară Aleasă mai întâi, după aceea va fi – poate foarte curând – prinţesa eliberată din *Pasărea de foc*, balerina din *Petruşka*, lebăda albă, lebăda neagră, şi poate, cândva, lebăda comparabilă cu cea a Pavlovei. O privesc şi văd că are privirea pe care o aveam eu; o privesc şi mă gândesc că, atât de departe de locul unde am dobândit conştiinţa că exist, ea, în pragul vieţii, având aceleaşi năzuinţe, aceleaşi speranţe care m-au ajutat să trăiesc timp de ani de zile, se izbeşte deja, rănită şi sângerând, de forţe supărătoare şi adverse. Şi, împărtăşindu-i suferinţa, mă gândesc la absurditatea conflictului care o răneşte – conflict necunoscut de mine când, la vârsta ei, m-am dăruit într-o zi lui Jean-Claude. (Oh, plăcută acea locuinţă, din Rue des Lombards, atât de mică încât atunci când stăteam unul lângă altul, el putea să atingă peretele întinzând braţul drept, în timp ce eu îl atingeam pe celălalt cu stângul!... Şi ce mai râdeam!.,, Mă dăruisem lui perfect conştientă de ceea ce fac, cu bucurie, răspunzând unei dorinţe ce îmi zvâcnea în adâncuri, fără să mit gândesc la acte, certificate ori binecuvântări – hârtii, sfinto taine, vorbe, semnături, care aveau o importanţă atât de maro aici pentru cei ce se născuseră într-un anumit mediu...) Până şl cuvântul *căsătorie* îmi devenea odios în acest moment, cu tot lestul pe care îl ţâra după el pentru minţile burgheze: *casă*, *cămin*, *cratiţă pe foc*, *siguranţă*, *asigurări sociale*, *falsă fericire familială*, *croitori şi reparaţii*... „jumări cu slănină sâmbăta, linto vinerea, câte o menajeră trecută de patruzeci, lancea în rastel şi o mârţoagă slabă”1 (citeşte un mic automobil de oameni modeşti) şi, dacă erai bogat, podoabe vestimentare de la Balenciaga, Christian Dior sau Yves Saint-Laurent...) Şi, cu toate acestea, aici trebuia *să te căsătoreşti*. De aceea i-am vorţrit grav şi liniştit Mirtei. Era hotărâtă să se consacre total artei sale? In acest caz, viitorul apropiat îi oferea o excelentă soluţie, în Cuba, în condiţiile actuale, nu putea visa să ajungă

balerină profesionistă. Să se gândească la Alicia Alonso, balerina cu cel mai fenomenal talent care se născuse în ţara asta, obligată să danseze permanent în străinătate. Apoi, va trebui să se expatrieze pentru că nu exista altă soluţie, ca Alicia, în orice caz, pentru lungi perioade. Şi, cu asemenea perspective, când vom ajunge la Paris peste câteva luni, să facă ceea ce făcusem şi eu când am fost ferm hotărâtă s-o fac: să se dăruie bucuroasă celui pe care îl iubea. Nimeni n-o să-i ceară socoteală pentru nimic. Şi, după ce va trece prin marea încercare ce o aşteaptă pe orice femeie când păşeşte cu adevărat în viaţă, să sărbătorească evenimentul, dacă va vrea, cu o verighetă. Până atunci... Mirta m-a îmbrăţişat. Acum totul îi era limpede. Parcă se produsese o mare revelaţie. în curând avea să se lumineze, şi anul care începe va fi un an deosebit de toţi ceilalţi. Văzând-o uşurată, am sărutat-o pe păr – la fel de des şi mirosind a tinereţe ca al meu în alte vremuri. Şi, zâmbind văzând că şi ea zâmbeşte, i-am spus

Aluzie parodică la descrierea felului de viaţă dus de Don Quijote. |io un ton prietenos: „Ascultă... Să ai încredere în mine. Discutăm ca între femei. Va trebui să-ţi iei nişte măsuri de prevedere... îţi dai seama cum ar arăta pe scenă o Fecioară Aleasă cu burtă în opt luni!" „Acum o să lucrez bine, cu-adevărat, Madame." „Da. Cred că o să lucrăm mai bine ca înainte. Cu Calixto, lasă-mă să vorbesc eu. Bineînţeles că n-o să-i spun ce O-am spus ţie. Dar, în sfârşit, o să-i explic că *acolo* nu există anumite prejudecăţi; e un alt concept al libertăţii în relaţiile dintre bărbat şi femeie şi, în fine, o să-i arăt cum o să vă puteţi căsători, dacă o să mai aveţi chef, fără atâtea oprelişti. Acolo, mica ceremonie va avea loc în faţa unui primar de cartier, pentru care nu există probleme în privinţa culorii pielii, care o să vă întâmpine încins cu o panglică tricoloră. Şi când o să ieşiţi, puştii care se joacă în jurul tuturor primăriilor din Franţa, or să-ţi strige: *Vive la mariée*![465]..." „Bun. Şi... la întoarcere? Pentru că va trebui să ne întoarcem la un moment dat..." „O să vezi lucrurile cu totul

465 Trăiască mireasa! (în 1. fr. în orig.).

altfel. O să trăieşti într-o lume făurită de tine şi nu în lumea pe care vor să ţi-o impună cei ce nu ştiu nici măcar de ce trăiesc şi pentru ce trăiesc.”

31

„Prost începe anul – a murmurat Enrique, rupând prima filă a unui calendar nou pe care tocmai îl cumpărase, căci eram deja în 2 ianuarie. Prost începe anul.” Am făcut un gest menit să alunge ingrata prevestire, căci, pentru mine, era de o importanţă hotărâtoare ca următoarele luni să fie totalmente favorabile treburilor mele. Şi căutând semne de prosperitate (“semnele primăverii” se intitula primul episod coregrafic din *Ritual...*), mă gândeam la alba naştere a florilor de *aguinaldo*[466] ce aveau să acopere în curând câmpurile cu tremurătorul lor omăt; mă gândeam la roşul *flamboyăn^or* şi al *bouganvillier^OY* ce se aprindeau asemeni unui foc înteţit, în tonuri de violet şi purpură, imediat după ivirea recilor zori ai iernii tropicale, şi mă mai gândeam la Florile Paştelor, care ne dăruiau deja, împlinind parcă un ciclu natural, somptuoasa desfăşurare a roşurilor lor... Enrique, însă, se gândea la alte roşuri – roşuri de sânge – care, mult prea des acum, întunecau zorii, o dată cu găsirea unor cadavre pe trotuarele oraşelor şi la marginea şoselelor. Erau acolo, în lumina dimineţii, zăcând pe jos, ciuruiţi de gloanţe sau spânzuraţi de copaci, în urma unor ciocniri confuze; execuţii fulminante, sinistre „plimbări” la adăpostul nopţii – atunci când cei morţi, cei ţepeni, nu sucombaseră cu câteva ore înainte într-o cazarmă din apropiere şi fuseseră aduşi aici, transportaţi dincolo, ca să nu rămână urme ale celor făptuite în cocinele teroarei. Deşi ziarele încercau să minimalizeze întâmplările, nu Io puteau ignora totuşi complet – căci nimic nu răsună mai tare decât ţipătul mut al unui cadavru – afirmând că totul se datoreşte – şi asta zi de zi!... — *conflictelor între diferite grupări revoluţionare* (*sic*). Cert era însă că cei căzuţi sau spânzuraţi în zonele Holguin, Mayari, Banes, Puerto Padre şi Victoria de las Tunas aveau pe trupurile lor urme

466 Aguinaldo, plantă din Cuba, care înflorește de Crăciun.

evidente de tortură. „Toţi erau militanţi comunişti sau făceau parte din «Mişcarea 26 Iulie»“ – îmi spunea Enrique, povestind cu amănunte tot ce se ştia până în prezent despre acel „Crăciun sângeros”, pe care un mârşav colonel Fermin Cowley, executând ordinele lui Batista, îl plasase foarte exact în zilele de „*Sărbători fericite*” şi „*Merry Christmas*”, spoind în roşu ieslele de la Bethleem. Una din victime (chiar conducătorul „Mişcării 26 Iulie” din Holguin), cu coloana vertebrală ruptă, fusese ucis cu lovituri de sulă şi ciuruit de gloanţe, după ce fusese spânzurat, cu o frânghie de gât, de o creangă înaltă, într-un murdar ceremonial copiat după practica linşărilor nord-americane... Mult auzisem vorbindu-se, în viaţa mea, despre comunişti ucişi şi torturaţi într-o luptă care se înscria deja, datorită duratei şi înverşunării, în istoria acestui veac. Ceea ce suna nou pentru mine era povestea cu “26 Iulie”. „Cum? Nu-ţi aminteşti? — a spus Enrique. Nu-ţi aminteşti de Asaltul asupra Cazărmii Moncada?” Ba da. într-adevăr. Fusese într-un 26 iulie, pus în legătură, acum, cu debarcarea unor expediţionari veniţi din Mexic, şi care se părea că fuseseră exterminaţi într-o primă ciocnire cu forţele guvernamentale. „Ei bine, nu; nu cred asta – spunea Enrique. Dacă nu s-ar întâmpla nimic grav acolo (şi instinctiv arăta spre răsărit) nu s-ar dezlănţui chiar aşa furia represiunii...” Şi probabil că se întâmpla ceva grav acolo, de vreme ce la mijlocul acelei luni ianuarie, ziarele au informat că, reunit în sesiune comună, Congresul hotărâse suspendarea garanţiilor constituţionale, instituindu-se, pe deasupra, cenzura presei. „Fir-ar să fie! Parc-ar fi război! — a remarcat Teresa, care ne vizita în după-masa aceea. Şi ascultaţi aici (adoptând un ton afectat ca să citească titlurile din PUEBLO): *Suspendarea garanţiilor este pentru terorişti şi complicii lor*. *Guvernul şi agenţii săi sunt absolut la dispoziţia cetăţenilor*, *a căminelor şi a familiilor*.” „Mă cam plictiseşte chestia asta cu *căminul şi familia* – a spus Enrique. în toate limbile nu există cuvinte mai târnuite ca astea. Anticomuniştii – pardon, Vera! — îi persecută pe

comunişti în numele căminului şi al familiei. Pétain şi Laval îi împuşcau pe cei din rezistenţa franceză în numele căminului şi al familiei. Acum, poliţiştii şi soldaţii lui Batista arestează, torturează şi ucid, în numele căminului şi al familiei." „Cămin şi familie sunt sinonime ale Ordinii" – a spus Teresa cu un ton grav pe care îl adopta când vorbea în glumă. „Pacea mormintelor" – a zis Enrique. „Sau pacea din Caile 17, unde ai cămin şi familie. Şi ce mai cămin şi ce mai familie, fratele meu! «Crema», cum spun cronicarii noştri mondeni. Nu te poţi plânge!" „Auzi, Teresa, du-te-n mă-ta."

Viaţa îşi urma cursul. De atâtea ori suferisem din cauza evenimentelor străine de voinţele mele din străfunduri, încât mă blindasem contra zguduirilor din jur, închizându-mă într-un soi de incintă proprie unde aveam grijă să nu mă ajungă zgomotele străzii. Avusesem parte să trăiesc într-o perioadă cu o Istorie dură – aşa cum dură fusese epoca Războaielor Religioase – şi nu eu, femeie fără putere, aveam să răzbun jignirile şi să îndrept nedreptăţile. Cu cât mă simţeam mai înconjurată de drame, cu atât mai mare era dorinţa mea de a fugi înainte, concentrându-mă asupra muncii care îmi aparţinea. Recunoscând acum că neglijasem în prezent foarte utila mea şcoală din Vedado, pentru că mă consacrasem mult activităţii care germina în Piaza Vieja, în timp ce Calixto şi Mirta lucrau la programul lor, eu îmi dedicam câteva ore, în fiecare zi, ca să diversific şi să împrospătez metodele de predare ale Silviei şi Mărgăritei, cam înclinate spre cantonarea într-o respectare rutinară a metodelor academice. Şi, într-o zi pe care n-aveam s-o uit, deşi semăna cu orice altă zi, după ce împărţisem un prânz frugal cu colaboratorii mei într-o cafenea din apropiere, am pornit pe obişnuitul meu drum spre Havana Veche, urmând un itinerar atât de bine ştiut, încât mica mea maşină părea că-l urmează de una singură, condusă parcă de un robot. în vreme ce mintea mea era în cu totul altă parte. O iau pe aici; cotesc pe dincolo; aştept să se schimbe culoarea semaforului; acum drept, până la faţada

mozarabă a Colegiului Ursulinelor şi, imediat ce iau virajul la stânga... Azi însă mă smulsese din propria mea absenţă, mă redase realităţii imediate o frână bruscă pe care am pus-o cu mâna dreaptă: „Unde te trezeşti!...” Oprind pe loc, evitasem la mustaţă, la câţiva centimetri, o camionetă roşie, pe care nişte litere albe glăsuiau: FAST DELIVERY S.A. *Livrări rapide de colete*. EXPRE-SO HABANA ALQUIZAR. „Ca să vă livraţi rapid pachetele omorâţi oameni!” – am strigat furioasă, deşi nimeni nu-şi dăduse seama de indignarea mea, căci camioneta roşie o luase în plină viteză pe strada Monserrate, urmată de două maşini care rulau în urma ei, profitând parcă de breşa făcută de insolenta năvală, în foarte intensul trafic al după-amiezei de comisionarul de la FAST DELIVERY... în Piaza Vieja se lucra ca de obicei. La pick-up se auzea o *Ritmică* de Amadeo Roldân. Am fost însă surprinsă că nici Calixto nici Mirta nu supravegheau ansamblul, încuiaţi amândoi,v după cât se părea, în biroul care-i slujea şi de dormitor discipolului meu. Bineînţeles că nu m-am gândit că asta ar fi un lucru condamnabil; dar mi-am zis că nu era foarte inteligent să se încuie aşa, în văzul altora care, fiind poate mai puţin curaţi sufleteşte, vor face presupuneri murdare. Şi tocmai vroiam să le atrag atenţia, când uşa s-a deschis brusc şi a apărut Calixto, agitat la culme, urmat de Mirta, cu un mic aparat de radio pe care i-l dăruisem eu. „L-au asasinat pe Batista!” – a strigat. „L-au asasinat pe Batista!” – a repetat Mirta. Şi au urmat agitaţia, exclamaţiile, graba, întrebările neliniştite, astfel că de-abia se auzea ce povestea discipolul meu. Da. Palatul prezidenţial fusese asaltat de un grup de tineri universitari. Da. Apăruseră dintr-un camion roşu, ca nişte demoni, trecând peste gărzile clădirii. Luptându-se cu îndârjire, urcaseră etaj după etaj, până ce pătrunseseră în biroul Dictatorului, doborându-l cu câteva gloanţe. Acum se lupta peste tot în jurul Palatului. „Mă duc acolo!” – a strigat Calixto. „Venim cu tine!” – au strigat Hermenegildo şi Sergio. „Aşteptaţi-mă! — a strigat Mirta. Să-mi pun ceva pe mine.” „Tu nu te duci nicăieri! — i-am spus, apucând-o de încheieturile

mâinilor. Ce-o să faceţi acolo?

N-aveţi arme. Sunteţi nişte nebuni!” „Daţi-mi drumul, Madame!... Aşteptaţi-mă! Aşteptaţi-mă!” Dar ceilalţi coborau deja scările, urmându-l pe Calixto. Mirta, cu obrajii îmbujoraţi, s-a întors spre un grup de băieţi care rămăseseră într-un colţ, ţintuiți po loc de nehotărâre: „Şi voi? Ce faceţi? Sunteţi muieri sau ce?” Brusc o voce care îmi era necunoscută datorită timbrului ei metalic, mi-a ieşit din gâtlej, cumplit de energică şi de autoritară; Să nu facă prostii. Ceea ce se întâmplă este foarte grav şi, tocmai de aceea, e o nebunie să porneşti pe stradă aşa, la voia întâmplării – fără să ştii încotro şi de cine să asculţi –, ca să îngroşi rândurile mulţimii, să agravezi dezordinea, să deranjezi, într-un cuvânt, cu o zadarnică agitaţie de oameni neînarmaţi, pe cei care acţionau, cu siguranţă, organizat, perfect conştienţi de ceea ce au de făcut, contând pe sprijinul unor forţe revoluţionare bine repartizate. Şi în acel moment, vocea nouă şi tăioasă care de câteva minute ţâşnea dinăuntrul meu, împinsă parcă de un suflu ce îmi era necunoscut, m-a surprins prin insolita folosire a cuvântului *Revoluţie*. Frazele mi se îmbulzeau, una târând-o după ea pe cealaltă, într-un limbaj atât de străin de cel al convingerilor mele profunde, încât părea ceva datorat parcă unei *distanţări* brechtiene. Eu, Vera, veşnica antirevoluţionară, jucam rolul mincinos al celui ce beneficiază de o întreagă ştiinţă revoluţionară – ca o tragediană pusă să dea viaţă unui personaj gen Louise Michel[467], care face acest lucru de minune, dar fără să se identifice cu ceea ce spune, conştientă, tot timpul, că sarcina ei este să creeze şi să susţină o imagine/reprezentaţie. Revoluţia – spuneam eu – e un lucru foarte serios. Şi o ştiam mai bine decât toată lumea (mai bine decât mulţi care vorbeau aici de revoluţii) pentru că asistasem, pe când studiam baletul, aşa cum studiază ei acum, la *naşterea maximei revoluţii a tuturor timpurilor* (expresia o ştiam de la Enrique). Totul funcţionase ca un

467 Louise Michel (1830-1905), învățătoare franceză, anarhistă, participantă la luptele din timpul Comunei din Paris.

mecanism de ceasornic, realizându-se în *zece zile care au zguduit lumea* (expresia lui Gaspar) o *răsturnare a tuturor valorilor stabilite* (expresia lui José Antonio). Burghezia cubaneză era măcinată pe dinăuntru de *pierderea tot mai accentuată a utilului, a ruşinii, datorate poftei continue de bani* (expresia Tcresei), iar moartea lui Batista privită ca un posibil efect nl *trezirii conştiinţei colective* (Gaspar). Dar – şi trebuie să ne amintim că eu mă aflam la Petrograd în timpul acelor zece zile istorice –, Revoluţia nu este un carnaval şi o petrecere; înseamnă disciplină, îndeplinirea ordinelor, sânge rece în faţa faptelor... Şi dacă cei ce mă înconjoară acum au o conştiinţă revoluţionară autentică (Gaspar), trebuie să aştepte cu cel mai mare calm posibil momentul când îşi vor ocupa locurile în lupta revoluţionară... „în aceste minute, poate decisive...” Dar cuvintele mele s-au stins într-un tumult de întrebări: Calixto, Hermenegildo şi Sergio tocmai au intrat în studio, transpiraţi, gâfâind de alergătura prelungită, cu figuri – nu s-ar putea găsi un calificativ mai potrivit – de înfrânţi: „Nu se poate apropia nimeni de Palat... Toate străzile închise... Au adus chiar şi tancuri uşoare... Se spune că sunt mulţi morţi, mulţi răniţi...” „Şi Batista?” „Se pare că n-a murit, nu... A fost o ştire... Cea pe care am auzit>o şi apoi s-a întrerupt... S-a crezut că... Dar, din nefericire, nu... Nu... încercarea a dat greş.” Pentru a doua oară s-a impus vocea mea: „Cel mai bun lucru e să vă duceţi fiecare acasă. Noaptea asta o să fie dură.”

Şi, tocmai pentru că erau de temut represalii feroce, iar eu, de aici, din acest întotdeauna tihnit colţ al Havanei, nu ştiam cum arată centrul oraşului, m-a neliniştit foarte tare un telefon primit târziu de la Enrique, ca să mă anunţe că se va întoarce foarte târziu în seara aceea. Şi nu ca să participe la o recepţie sau la o masă pe care nu şi-o notase în agendă, dar îi fusese amintită la timp de secretara lui – pentru astfel de cazuri avea, la îndepărtatele lui birouri din Reparto Almendares, o mică încăpere cu toate cele necesare pentru toaletă, pentru ca să-şi schimbe cămaşa şi chiar costumul de zi cu unul

bleumarin. Nu. îmi explica (“şi ar fi foarte lung să-ţi dau toate amănuntele...”) că, în ultimul moment, a avut o problemă la serviciu: datorită îmbolnăvirii colaboratorului său, Martinez de Hoz, trebuia să termine el urgent un dosar cu date tehnice pentru construirea hotelului al cărui proiect îi fusese încredinţat de mai multă vreme. „E totul liniştit pe-acolo?” – l-am întrebat. „Da, totul o liniştit. Aici nu s-a întâmplat nimic. Culcă-te şi nu mă aştepta. S-ar putea să mă întorc dimineaţa. Hotelul ăsta pe care îl construiesc n-o să se termine niciodată!...” Şi, într-adevăr, Enriquo s-a întors în zori, cu cravata prost legată şi toate semnele că lucrase mult. Pe jumătate trează, l-am văzut bând două whisky-uri tari (“Vrei să mănânci ceva?” „Nu. M-am umplut de sandvişuri şi alte porcării la un chioşc de răcoritoare...”) înainte de a cădea zdrobit lângă mine. Şi dimineaţa l-a apucat într-un somn rău, agitat, întrerupt de o trezire bruscă, când a auzit cum cade, cu ricoşeul caracteristic pe dalele terasei, ziarul pe care, în fiecare dimineaţă, ni-l arunca din stradă, cu certă îndemânare de aruncător de base-ball, băiatul care aducea ziarele. Şi, peste umărul lui, am citit: *„Eşuat asaltul asupra Palatului prezidenţial săvârşit de un grup de 40 de oameni cu mult armament. Numeroşi morţi şi răniţi. Şase dintre participanţi au urcat până la etajul al doilea, aruncând trei grenade de mână, dintre care una a explodat... Se calculează că atacatorii au pierdut douăzeci de oameni. Asaltul asupra staţiei Radio Reloj a fost semnalul atacului. Rapida acţiune a tancurilor uşoare ale Forţelor Armate. A fost împuşcat preşedintele Federaţiei Studenţeşti Universitare, José Antonio Echeverria în apropierea Universităţii... Poliţia o ocupat sediul C.T.C.*[468] *şi Universitatea*”... Acum începeam să văd clar evenimentele din ziua anterioară. Enrique, însă, nu se arăta foarte vorbăreţ: „Ce vrei să-ţi spun? Nu ştiu mai mult decât ceea ce ai citit.” Era evident că e nervos, preocupat şi, pe jumătate îmbrăcat, se uita pe fereastră când vreun zgomot

468 Confederaciôn de los Trabajadores Cubanos (Confederația Muncitorilor Cubanezi).

diferit de cele obişnuite se auzea de pe străzile apropiate, cufundate încă în umbra răcoroasă a zilei de-abia născute. La ceasul lui matinal, a răsunat glasul vânzătorului de flori. „Ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic – a murmurat Enrique. Măcar de am fi putut aduce flori la priveghiul lui Batista!" Obişnuită cu veselia de om sănătos a sculărilor lui de dimineaţă, căruia băutura peste măsură din unele nopţi de chef nu îi modifica reflexele şi nici nu îi tulbura buna dispoziţie cu semne de *hang-over*[469], eram surprinsă, acum, auzindu-l înjurând săpunul care nu face spumă, briciul care nu taie, apa prea caldă! ("Cu durere vei naşte copii" – i-a spus lehova Evei; dar nimeni nu-şi aminteşte că i-a spus şi lui Adam: „Te vei bărbieri în fiecare zi cu lacrimile ochilor tăi"...) Era grăbit să plece. A mâncat ceva indiferent, citind şi recitind ziarul, şi de-abia mi-a răspuns cu un gest amabil la salutul meu de rigoare: „Arăţi de parcă ai fi luat parte la asaltul Palatului!" – i-am spus. „Măcar dacă aş fi avut snagă s-o fac! Dar şi asta îmi lipseşte. Sunt un căcat..." Şi au trecut câteva zile în care, la atmosfera de tensiune şi nelinişte ce domnea evident în oraş, pentru mine se adăuga şi îngrijorarea datorită faptului că Enrique, prins cu dosarul cu date tehnice care nu se mai termina, se întorcea acasă, în fiecare noapte, la ore neobişnuite. Era ceva anormal în povestea asta, pentru că, atunci când avea o lucrare rămasă în urmă, sau în curs de execuţie, îşi aducea materialele aici, unde avea planşetele şi toate cele necesare ca să lucreze... Am început să cred că Enrique îmi ascunde ceva, deşi îmi era imposibil să aflu cauzele comportării lui neobişnuite. Dacă îi telefonam la birou la 11 sau 12 noaptea, îmi răspundea imediat cu un „Sunt aproape gata... Culcă-te... Pornesc şi eu spre casă." Venea acasă cu o figură posomorâtă, şi nu numai că nu îl învăluiau aburi de alcool, ci mai degrabă mi se părea – nu ştiu... — că i se impregnase în haine un miros de medicamente. „Week-end-ul este sfânt, şi pe ăsta nu mi-l strică nimeni" – obişnuia să spună el, care se despărţea de mine sau ieşea singur, sâmbetele şi duminicile, doar

469 Mahmureală (în 1. engl. în orig.).

când era obligat, în caz de forţă majoră. Acum însă – şi senzaţia de mister sporea pentru mine – de două sâmbete şi două duminici îşi contraria propriile obiceiuri, plecând de-acasă pe seară cu câte un pretext puţin convingător: „Construcţia hotelului îmi pune nişte probleme pe care tu nu le-ai înţelege, aşa cum nici eu nu înţeleg figurile talo cu 1, 2, 3, 1 şiiii 2 şiiiii 3. Şi problemelor mele nu le pasă do week-end. Dacă nu mă duc la birou, unde am maşinile de calcu* lat, nu pot dormi liniştit.” Dar nici aşa nu dormea foarte bino, şi adevărul e că, de câtva timp încoace, tresărea când auzea sunând telefonul, de parcă trăia aşteptând o veste proastă.

Intr-o noapte, Enrique s-a întors acasă şi mai târziu decât do obicei, cărând un pachet învelit în ziare. Cum povestea nu avea nimic deosebit, am stins veioza pe care o ţineam aprinsă în aşteptarea lui, şi cu o voce ieşită din lumea viselor i-am pus obişnuita întrebare: „Vrei ceva?” „Da – mi-a răspuns el. Şi repede.” M-am sculat, îngrijorată: „Ce s-a întâmplat?” „Avem gaz, benzină, sau ceva asemănător?” Da. Aveam două degete do benzină în sticluţa cu care umpleam o frumoasă brichetă do birou; cadou de la José Antonio. „Nu ajunge.” în bucătărie aveam o sticlă de gaz, pentru lampa pe care o aprindeam când se întrerupea curentul electric – lucru care se întâmpla destul de frecvent în această zonă a oraşului vechi. „Ad-o imediat. Şi adu şi benzina.” Enrique, stând lângă cada de baie, scotea din pachetul prost legat cu sfoară pe care îl adusese cu el, nişte haine însângerate: o cămaşă, o flanelă, altă cămaşă – sânge care, bineînţeles, avusese tot timpul să se usuce pe pânză, extinzându-şi culoarea într-un nimb vineţiu murdar, galben şi apos la margini. „Deschide oberlihtul, să iasă fumul” – mi-a spus Enrique. Şi după ce a vărsat gazul şi puţină benzină peste lucrurile aruncate în cadă, a azvârlit peste toate câteva chibrituri aprinse. Şi când zdrenţele acelea au ars, le-a mărunţit îndelung cu coada măturii – mătură creolă, tradiţională, unica pe care accepta s-o folosească în casă servitoarea noastră Cămilă – până când, transformate în mici scame negre, puteau să

treacă prin orificiul de scurgere. Am deschis robinetele, şi, având grijă ca dezgustătoarea supă să se scurgă încetul cu încetul, fără să înfunde ţevile, am terminat sinistra misiune nocturnă când, pe cerul încă întunecos, se zugrăveau primele griuri anunţând zorile. Am deschis toate uşile şi ferestrele ca să dispară mirosul de ars care umplea casa, şi, în biroul lui, aşezat In faţa mea, Enrique mi-a povestit, cu voce joasă şi în stil telem'nfic, multe lucruri care, dintr-o dată mi-au lămurit ciudăţeniile comportării lui din ultimele zile: în după-masa cu asaltul iniupra Palatului, unul dintre participanţi ("foarte bun prieten ilo-al lui" mărturisea acum, deşi niciodată nu-mi vorbise de el docât ca de „un vechi coleg de la Universitate") l-a sunat la telefon, dându-i de înţeles că trebuia să-i găsească o ascunzătoare, în plus, era rănit la umăr şi avea nevoie urgentă de îngrijire. Mai putea sta o oră în casa unui prieten avocat, dar locul respectiv nu era foarte sigur şi ar fi fost prudent să plece de acolo cât inai repede. Nu putea conta nici pe un medic sau un chirurg de încredere. Este ora 6 şi 10. Enrique se asigură că toţi salariaţii lui au plecat şi, în momentul când îngrijitorul clădirii se duce să mănânce la un bufet din apropiere, soţul meu pleacă imediat nă-l ia pe rănit, îl culcă pe bancheta din spate a maşinii, acoperindu-l cu o manta de ploaie, şi folosind ascensorul de serviciu, îl urcă din garajul de la subsol în biroul lui, ascunzându-l în mica încăpere care-i serveşte ca loc de odihnă, şi unde are nişte haine pentru cazurile când nu poate veni să se schimbe acasă – foarte departe de Reparto Almendares. Acolo, pe divanul îmbrăcat în piele, revoluţionarul este îngrijit de un doctor prieten. Dar rănitul a pierdut mult sânge şi starea lui necesită o îngrijire de mai multe zile. Se decide ca fugarul, căutat acum de toată poliţia, să rămână acolo cât va fi nevoie. In timpul programului, camera este întotdeauna închisă şi îngrijitorul face curăţenie numai când i se spune să facă. In fiecare după-masă, Enrique îi va aduce alimente şi băuturi de la chioşcul de răcoritoare, bodegile şi cafenelele apropiate, cumpărând ceva dintr-un loc, ceva din altul, ca

să nu atragă atenţia. Vizitele medicului au loc noaptea. (De aici misterul întoarcerilor veşnice ale soţului meu la ceasuri neobişnuite...) Dar ieri-dimineaţă, privind din spatele unei ferestre, protejatul crede că observă pe stradă o trecere repetată a unor patrule auto ale poliţiei, ai căror agenţi (poate că e doar imaginaţia lui şi nu e nimic, dar, în sfârşit, niciodată, în asemenea situaţii, precauţiile nu sunt prea multe, şi cine e încolţit vede ameninţări peste tot...) privesc poate cu prea multă insistenţă spre etajul unde, de-a lungul unui balcon, se etalează arătoasa firmă de ARHITECT ANTREPRENOR, deasupra numelui de familie, scris cu caractere mai modeste, caro este şi al meu. Prevenit, Enrique, prefăcându-se că se intere« sează de lucrarea unui proiectant, ocupându-se de un client, sau dictându-i nişte scrisori secretarei plimbându-se de la uşă la fo« reastră şi de la fereastră la uşă, cum face întotdeauna, se uită tot timpul afară. Dar, nu. Orele trec, şi nimic. Cu toate acestea, pe la jumătatea după-amiezei, îşi fac din nou simţită prezenţa patrulele auto (sau „radiopatrule"), care înconjoară piaţa. Folosindu-se telefonul dintr-o cafenea din apropiere, se găseşte un loc unde să fie dus revoluţionarul, care deşi are braţul în eşarfă, se poate folosi de picioare. Mutarea are loc fără probleme. Acum, însă, trebuie să dispară cămăşile, lucrurile mânjite do sânge care fuseseră păstrate în fundul unui dulap... Şi aşa se explică ritualul de incinerare în care jucasem un rol principal, fără să ştiu ce se întâmplă. „Şi tu eşti sigur că poliţia nu ştie că l-ai ţinut ascuns pe prietenul ăsta timp de atâtea zile?... Calixto mi-a spus că participanţii la asalt care au scăpat cu viaţă sunt urmăriţi în mod sălbatic." „Un motiv în plus să cred că pe mine nu mă bănuiesc deloc. Dacă nu-i aşa, de ce n-au urcat în birouri? I-ar fi împiedicat cineva?" „Ţi-e frică?" „Nu. Aminteşte-ţi că am luptat într-un război." „Nu-i acelaşi lucru..."

Şi într-adevăr, nu era acelaşi lucru, pentru că într-un război primejdia se materializează în ceva clar, făţiş, definit. Acum, însă, orice era posibil şi, tocmai de aceea,

imaginaţia – „nebuna casei” – se lăsa târâtă de cele mai groaznice presupuneri. Şi adevărul e că oricine îl cunoştea bine pe Enrique, îşi putea da seama că îi e frică. Era de-ajuns ca cineva să bată la uşă inopinat – poştaşul, cineva care a greşit etajul, băiatul de la farmacie – pentru ca soţul meu să lase jos ziarul pe care îl citea (şi, în aceste momente, le citea pe toate...) şi să se retragă în birou, aşteptându-se parcă la cele mai rele lucruri; era vizibilă neliniştea lui în faţa privirii piezişe a unui poliţist – şi piezişe erau privirile tuturor poliţiştilor în acele zile. Dar nimic nu-l făcea să tresară mai tare ca trecerea unei patrule auto, ceea ce echivalează cu a spune că trăia într-o continuă spaimă, căci, de cAteva luni încoace, oraşul asista la o nesfârşită proliferare a patrulelor auto. Mai puţin impresionante în timpul zilei, pentru cA intensitatea traficului le ascundea oarecum prezenţa, după asfinţit păreau să se multiplice, devenind o prezenţă obsedantă In timpul nopţii. Profitând de dreptul de prioritate în circulaţie, |Aşneau din garajele lor cu creneluri ca nişte fortăreţe medievale – arhitectură distinctivă a aproape tuturor secţiilor de poliţie din capitală – şi, cu avântul unor tauri scoşi în arenă, se năpusteau în ambianţa urbană, o luau pe un bulevard, coborau o pantă, treceau de-a lungul trotuarelor, coteau în viteză la colţuri, se strecurau pe drumul liber deschis de o ambulanţă, impetuoase, harnice, mânate parcă de la spate de treburi urgente, alergând de colo-colo cu echipajele lor de poliţişti care, de la instaurarea dictaturii lui Batista, dobândiseră un soi de stereotipie în aspectul fizic, în înfăţişare, care îi plasa într-o anumită categorie umană. Mulţi, proveniţi din clasele cele mai prost hrănite ale populaţiei, sosiseră slabi şi fără vlagă la cazărmi. Acolo, hrăniţi cu generozitate, se îngrăşau, apropiindu-se foarte repede de un tip de jandarm ce avea să se evidenţieze prin cruzime în represiunile încurajate de regim: ţinută sfidătoare, aspect de parlagiu, statură mai înaltă datorită chipiului pus pe-o sprânceană; mustăcioară subţire „*a* la John Gilbert”, cu vârfurile ascuţite atât de simetrice încât desenul ei perfect părea o

lucrare făcută cu compasul şi florarul; burtă burtoasă, susţinută de centura lată de piele – ceva între burtieră şi chingă – ce se străduia în zadar s-o zăgăzuiască; buci groase de oameni sătui, sedentari, în ciuda veşnicei iuţeli a deplasărilor şi care, petrecându-şi orele de serviciu pe pernele vehiculelor lor, sfârşiseră prin a se constitui într-o ubicuă birocraţie în uniformă – cu arme cu ţeava lungă la îndemână, bineînţeles, arme pe care nici măcar nu-şi dădeau osteneala să le ascundă, poate pentru ca supravegherea să fie mai ameninţătoare. Agenţii patrulelor auto erau cnutul prostituatelor, pe care le încolţeau pe terenurile lor de muncă, ca să le ceară o zecime din câştiguri. Agenţii patrulelor auto însărcinaţi cu lichidarea jocurilor ilegale controlau afacerile cu loterii particulare, tombole, *bolită* şi *charada china*)*f* cu beneficii împărţite în mod cinstit între şefi şi subalterni. Şi, la ora când îşi terminau schimbul, agenţii se porneau pe fulgeră« toare razii în bufetele şi restaurantele renumite pentru calitatea excelentă a aperitivelor lor, retrăgându-se încărcaţi – şi fără să scoată un ban – cu enorme pachete cu jamboane, cârnaţi, salamuri şi tot ce li se mai năzărea, fără să uite duzinele de sticlo de bere şi cartuşele de ţigări englezeşti şi americane – totul „pentru familie”, le explicau chelnerilor, resemnaţi cu cotidienele incursiuni. Şi astfel, Havana, care până ieri fusese indolentul şi creolul oraş al cupeurilor şi al birjelor, trăia acum sub semnul Patrulei Auto. Patrula Auto cu oamenii săi înarmaţi, era emblema sa, un *labeP* al ei – turnuri şi gâtlejuri pe câmpuri do purpură în heraldica poliţistă... Şi, tocmai de aceea, Patrula Auto devenise o obsesie pentru Enrique – şi mai cu seamă po aceste străzi din oraşul vechi, orfane de circulaţie mai intensă după asfinţit, unde, tocmai din acest motiv, prezenţa ei era cu atât mai evidentă. Era de ajuns ca la miezul nopţii să treacă prin faţa casei noastre o patrulă auto, pentru ca soţul meu să se trezească brusc, fără să mai adoarmă până dimineaţa. „Aş fi în stare să înaintez pe un câmp de luptă sub tirul mitralierelor duşmane – şi am dovedit în Spania că ştiu s-o fac. Dar întotdeauna m-a

înspăimântat tot ce există în noapte, fără formă, nedefinit – o pată întrevăzută în întuneric, pe care nu reuşesc s-o identific, să aflu ce e; ceva ce se mişcă fără motiv, o umbră care nu corespunde realităţii... Detest peşterile pentru că mă îngrozesc stalagmitele brusc iluminate de raza unei lanterne electrice. Nu ştii dacă sunt persoane, animale, ori cine ştie ce...” „Ar trebui să iei un somnifer” – îi spuneam eu. „Nu. Vreau să fiu treaz, foarte treaz, dacă *tipii* apar noaptea...” „Ar fi venit până acum.” „Nu uita că prima femeie pe care am iubito – ţi-am vorbit deseori despre ea – a dispărut într-o noapte *în noapte şi negură*...” „Nu ştiu că ai ascuns pe *cineva* în biroul tău.” „Ei nu.

1 *Bolită*, *charada china*, jocuri de noroc, asemănătoare cu jocul de loto.

2 Etichetă, blazon (în 1. engl. în orig.).

Dar alţii, da; medicul, avocatul în casa căruia a stat înainte de n-mi telefona...” „Ăştia nu te vor denunţa.” „Da, dar ăilalţi recurg la toate sistemele de tortură. Şi atunci se frâng multe voinţe... în plus, nu ştiu de ce cred că îngrijitorul clădirii şi-a dat «cama de manevrele mele cu adusul mâncării... Nu poţi să ştii.” între timp, am aflat de groaznicele întâmplări din strada Ilumbold nr. 7. Acolo, după ce au înconjurat casa, poliţiştii dăduseră năvală într-un apartament unde se ascundeau patru dintre participanţii la asaltul Palatului prezidenţial care, scăpaţi cu viaţă, după un zigzagat itinerar din ascunzători în ascunzători, credeau că au scăpat – cel puţin pentru câteva zile – de cei care îi urmăreau cu înverşunare. Şi, în amurg, pe când se lăsa seara, urmase masacrul; doi dintre tineri fuseseră mitraliaţi, de la câţiva centimetri, pe când încercau să fugă din apartament; ceilalţi doi, care zăceau într-o galerie exterioară unde se aruncaseră sărind pe fereastră – unul fără cunoştinţă datorită căzăturii violente, alături de celălalt, cu gleznele fracturate – fuseseră mitraliaţi la rândul lor, din spatele unui grilaj închis, ce făcea imposibilă, oricum, fuga lor, cu focuri de armă trase printre barele de fier. Şi după ce au fost ucişi şi răsucişi, într-o lăudăroasă răpăială de focuri inutile, îndârjindu-se

fiecare contra trupurilor sfârtecate şi însângerate pe care le aveau la picioare, cadavrele fuseseră scoase din clădire şi târâte de-a lungul unui întreg trotuar înroşit, în chip de pilduitor spectacol oferit vecinilor de agenţii unui sinistru Căpitan Ventura care, mândru de misiunea lui, se risipea în gesturi pompoase şi zgomotoase ordine – ca să se ştie bine că el, numai el este cel ce trebuie privit ca meşterul şi scenograful acelui panoptic de groază. Şi, considerându-şi treaba terminată, agenţii patrulelor auto au mai slobozit câteva rafale de mitralieră spre cornişele apropiate, în chip de salve triumfale şi zgomotoase avertismente adresate celor interesaţi... „Asaltul asupra Palatului a fost acum o lună – spunea Enrique, cu glasul schimbat. Şi acum tot mai...” Şi nu mai încerca să-şi ascundă îngrijorarea. îi era frică; frică de călăul din temniţă, de ameninţarea ascunsă în spatele crenelurilor şi turnurilor unui post de poliţie apropiat; frică de vorbele spuse sub tortură de cel care, poate, ştie ceea ce nu ştiam că ştie; frică de glasul necunoscut ce se aude în spatele uşii, frică de frâna bruscă pusă în faţa casei; frică de ceea co, trezindu-se într-o după-amiază dintr-un somn agitat, i s-a părul o răzmeriţă şi nu era decât larma unor liceeni pe stradă. Şi so încăpăţâna să repete acelaşi lucru: „Aici nu e ca într-un război... într-o luptă ai inamicul în faţa ta... Aici pericolul nu are chip şi nici orar.” Refuza să ia somnifere sau calmante: „Nu vreau să pună mâna pe mine adormit ori aţipit. Dacă vin să mă ridice, o să mă apăr, o să strig, o să arunc mobilele pe fereastră... Am să fac scandal...” Informat despre secretul care îl tulbura (“înţeleg foarte bine: anumite forme ale fricii sunt incontrolabile”), José Antonio a fost de părere ca Enrique să plece pentru o vreme în străinătate, ca să se liniştească psihic şi să aştepte evoluţia evenimentelor. Chiar el se însărcina să supravegheze bunul mers al birourilor, unde, de altfel, avea minunaţi colaboratori şi angajaţi. „Şi... hotelul ăla pe care trebuia să-l construieşti?” – am întrebat. „Povestea cu hotelul s-a dus dracului de mult – a mărturisit arhitectul. Acum, ca să obţii lucrări aşa de importante în Cuba, trebuie să fii protejatul

lui Batista, prietenul şi *asociatul* lui.” „Şi să ai relaţii strânse cu mafia americană – a spus José Antonio. Pentru că acum pătrund în ţară – şi cu câtă energie! — marile familii mafiote ale lui Frank Costello şi Lucky Luciano, cu foarte activul lor agent, George Raft. Bine se mai acomodează aici «Cosa Nostra»!” „Aici am ajuns – a spus Enrique; şi cred că, într-adevăr, cel mai bun lucru ar fi...” Şi am căzut de acord ca, deocamdată, să plece pentru un timp în Venezuela, ţară în plină expansiune, unde arhitectura înregistra o remarcabilă dezvoltare.

PARTEA A ŞASEA

...povara, pustiul, dezgustul şi mânia.

Rimbaud

32

A bătut de nouă, azi, strada noastră era deja zgomotoasă, dar eu eram tot în pat, fericită, eliberată o dată de cealaltă femeie, severă, exigentă, profesoară, ca să spunem totul, pe care o purtam în mine ca să-mi impună orarele şi disciplina ei. (“*Cunoaşte-te pe tine însuţi*”, „*Stăpăneşte-ţi pasiunile*”, „*înfrăngeţi înclinaţiile spre plăcere şi trândăvie*”, spuseseră toţi întemeitorii de, religii, toţi înţelepţii, toţi filosofii, deşi, în acest moment, mă întreb dacă cine se stăpâneşte pe sine însuşi, nu ajunge, în fond, propriul lui sclav, pentru că acceptă ca un individ inoportun interior să-i impună legea sa...) Cămilă îmi aduce micul dejun împreună cu o scrisoare de la Enrique. îmi vorbeşte foarte natural despre viaţa lui la Caracas, fără să-şi dea seama, poate, că mă uimeşte cu ceea ce îmi spune. A văzut picturi de Renoir, Picasso, Paul Klee, Vasarely în casele oamenilor bogaţi! Săptămâna trecută a ascultat două *Cuartete* de Bela Bartok interpretate în casa unui milionar meloman. La o petrecere s-a împrietenit cu un latinist şi filolog, discipol al lui Federico de Onis. Spune că acolo, la orice întâlnire veselă în casele oamenilor înstăriţi, te întâlneşti cu scriitori, compozitori, filosofi, şi că, de curând, a avut loc vernisajul unei expoziţii de pictură a lui Wilfredo Lam la Muzeul de Belle-Arte, când tot ce fusese expus s-a vândut în mai puţin de două ore.

Incredibil! Fusese oare văzut vreodată un Renoir în Caile 17? A sunat vreodată un cuartet de Bartok în mediul acela? Cât despre oamenii pensulei şi ai penei, îmi amintesc ceea ce a spus odată Prea Ilustra Doamnă Contesă: „Artiştii sunt scursoarea lumii” (*sic*)... Deşi mă apasă mult absenţa lui Enrique, mă bucură să ştiu că, la adăpost de primejdii, a găsit un mediu interesant în ţara pe care mi-o imaginez cu greu, pentru că n-am avut niciodată nici cea mai mică informaţie din cărţi despre ea. De altfel, cred că se apropie sfârşitul despărţirii noastre. în curând îi voi putea spune să se pregătească pentru întâlnirea noastră la Paris, pentru că vizionarea de ieri a fost concludentă. Considerând că cele două programe pentru baletele mele sunt puse la punct, am închiriat sala *Auditorium* pentru o după-masă şi, lăsându-l pe Calixto pe post de „regisseur”, mi-am oferit, aşezată într-un fotoliu din rândul zece, întregul spectacol, dar având ca fundal doar nişte draperii, deoarece decorurile şi costumele le primeam peste o lună. în ciuda inconvenientului că dansau în alt spaţiu decât cel obişnuit, balerinilor mei le-au fost de ajuns câteva minute ca să se obişnuiască cu el, şi ceea ce am văzut după asta a fost într-adevăr extraordinar. José Antonio, pe care îl invitasem, era stupefiat. „La troupe”, compania mea – căci acum îi puteam spune aşa – funcţiona ca o maşinărie de ceasornic. *Ionizarea* de Varèse nu avea nevoie de retuşuri, în Caturla (*Berceuse campesină*) Mirta era adorabilă, câştigând în ţinută şi personalitate la lumina reflectoarelor. Şi acel *Pas de deux* pe muzică de Villa-Lobos – cu Calixto – era un model de graţie şi de perfecţiune. Hermenegildo şi Sergio, în principal, au fost splendizi (autoritate, forţă, precizie...) în *Ritmicele* de Roldân. în Revueltas (*Sensemayâ*) femeile au fost minunate, deşi Filiberto şi Sergio încă nu se mişcau cu suficientă dezinvoltură; erau însă amănunte pe care acum le vom lucra separat. în ceea ce priveşte *Ritualul primăverii*, a fost ceva ce a întrecut toate aşteptările mele – vorbind din punctul de vedere al spectatorului –, mai ales *Jocurile cetăţilor rivale*, dificila *Proslăvire a Alesei*, misteriosul *Act ritual al strămoşilor* şi, mai ales, *Dansul*

final, încordat, agonic, senzual şi paroxistic, unde paşii, gesturile, atitudinile – levitaţie sau înfrângere – păreau că ţâşnesc din muzică, generate parcă de asimetria spasmodică a acordurilor. La sfârşit am izbucnit în plâns. „Ţi-ai realizat opera” – mi-a zis José Antonio strângându-mă în braţe. I-am îmbrăţişat pe balerinele şi pe balerinii mei, care gâfâiau încă, transpiraţi în maiourile lor, cu prosoape în chip de fulare. „Trebuie să sărbătorim evenimentul – am spus. Mergem cu toţii la *Carmelo*.” MDar la *Carmelo* negrii nu sunt serviţi, Madame!” – a spus Calixto. Avea dreptate. Nu mă gândisem. Nu mă puteam gândi la asemenea josnicii într-un moment ca ăsta. Aşa că am ajuns, conduşi cu pricepere de José Antonio, la o cafenea veselă din port, unde, cel puţin, nu se ţinea seamă de nişte interdicţii stupide. „Poţi să-i anunţi acum pe prietenii tăi de la Paris că eşti pregătită să prezinţi spectacolul.” „Peste o lună – i-am spus. Sunt aproape gata cu decorurile, foarte simple, din elemente mobile, care se pot schimba între ele. In scenografie am încercat să evit arlechinele şi sofitele care, pe lângă că sunt «*vieux jeu*»*1*, complică montarea în turnee.” „Constat că, în afară de talent artistic, ai şi simţ practic” – mi-a spus José Antonio râzând... Şi acelaşi José Antonio îmi trimitea acum trandafiri cu o frumoasă frază scrisă pe o carte de vizită de-a lui: „Această mică *primăvară* ca semn al marelui *ritual* al consacrării.” I-am telefonat ca să-i mulţumesc. „Mai sunt încă tulburat de ceea ce am văzut ieri – mi-a spus. Eşti un geniu.” „Dacă sunt un geniu, hrăneşte acest geniu şi invită-l la masă astă-seară. Le-am dat copiilor mei două zile de vacanţă şi am chef să mă distrez.” „Vin să te iau la şapte...” Am început să mă mişc alene prin casă, udând o plantă, îndreptând un tablou, punând la loc în bibliotecă nişte cărţi scoase din rafturi. Acolo, între texte care îmi erau foarte dragi {*Sonete către Orfeu* de Rilke, *Eupalinos* de Valéry, *Memorii* de Karsavina[470] [471], precum şi

470 De modă veche (în 1. fr. în orig.).

471 Tamara Karsavina (1885-1978), balerină rusă, naturalizată în Anglia.

César Vallejo şi o ediţie frumos legată a *Versurilor simple* de José Marti...) se afla mica vitrină unde păstram cu fervoare cele două amintiri ale unicei mele întâlniri cu Anna Pavlova: un pantof de balet cu semnătura ei şi o fotografie a ei în *Amaryllis* cu o dedicaţie afectuoasă pentru fetiţa care eram eu pe atunci. Şi azi priveam încă o dată această fotografie, dându-mi seama că se produsese o schimbare bruscă în felul meu de a o privi. Nu o mai priveam cu sentimentul căruia Enrique îi spunea „evlavia pentru Sfânta Ana, lebădă şi martir al lui Saint-Saëns”. Mă gândeam dintr-o dată că ea, Incomparabila, ar fi detestat spectacolul pe care, după un efort de ani, aveam să-l prezint lumii. Tentată de orice bagatelă de Drigo, cu condiţia să fie bună de dansat, întorsese spatele întregii muzici moderne şi, în special, celei de Stravinski. Şi acum, eu mă prezentam cu *Ritualul* şi chiar cu *Ionizarea* de Varèse, în fruntea oamenilor „mei” care – cu excepţia Mirtei -;nu învăţaseră dansul ca ea, la şcoala bătrânului Custine, ci în Marea Academie a Ceea ce Ai în Sânge. Se căscase o prăpastie acum între actuala mea viziune asupra Dansului şi tot ce însemna portretul pe care îl aveam în faţa ochilor. „Iniţiatul îl va ucide pe iniţiator”, se citea pe frontispiciul unor temple antice. Şi, încă o dată, se împlinea dura sentinţă a generaţiilor. Dacă aş fi putut vreodată să mă ridic, ca balerină, la nivelul unei Pavlova, începând de azi – îmi dădeam seama de asta în mod crud – fără să piardă nimic din măreţia celei ce a vrut să fie şi a fost, ea însemna pentru mine un trecut prea închistat în propriile sale limite, refuzând să ţină pasul cu cei mai buni compozitori ai epocii. Eu, în schimb – atâta vreme mediocră şi ratată –, mă proiectam spre înainte, eram prezentul şi poate chiar viitorul – un viitor eliberat de canoanele academice, în care, fără să renege regulile de bază, baletul se va îndrepta spre o intensitate a exprimării necunoscută până azi. Inepuizabilul corp omenesc, cu bogăţia lui de resurse expresive mai avea încă multe limbi de inventat.

Şi iată-ne în plăcutul restaurant rustic inaugurat

recent într-un conac de vacanţă – loc unde se petrecea vara pe vremurile coloniei – care şi-a păstrat hotarele străjuite de palmieri şi lămâi cu frunzele lustruite de rouă timpurie. După ce uitasem de mine timp de mai multe luni, în seara asta m-am ocupat de coafura şi de toaleta mea şi mă simt parcă altă femeie, după ce am primit aprobarea unei oglinzi înainte de a ieşi. Mi-e foame şi mă simt fericită şi pentru o astfel de stare sufletească José Antonio e cel mai bun interlocutor posibil. Conversaţia, purtată la voia întâmplării, de la una la alta, a ajuns la Teresa. Ii spun că admir la ea dezinvoltura, indiferenţa, atitudinea ei critică faţă de familie. în plus, e generoasă... „în privinţa generozităţii, sunt de acord cu tine – a spus José Antonio. Dar nu-ţi face prea multe iluzii în legătură cu ea.” Teresa, cu impertinenţele ei, cu aparenta batjocorire a tuturor lucrurilor, atitudinea ei anarhizantă, nu făcea decât să maimuţărească comportarea *neaoşă* a anumitor posesoare de titluri din nobilimea spaniolă care, făcând pe femeile din popor, *majas*, fac paradă de amorurile lor trecătoare, slobozesc porcării chiar în saloanele din Palacio de Oriente, dându-şi aere de partizane ale libertăţii absolute, dar care, în momentul când îşi văd ameninţate averile, sunt primele care aplaudă aflând că ţăranii şi muncitorii prea răzvrătiţi sunt mitraliaţi într-o arenă pentru coride. Nelimitata încredere pe care i-o arată ilustra sa mătuşă, demonstrează soliditatea ancorării ei într-o anumită burghezie care, la capătul a cincizeci de ani de totală stăpânire a ţării – adevărata ei ascensiune a început în 1902, an de început al unei independenţe înşelătoare[472] – ajunsese *la asta*... „La ce?” „LA ASTA!” – spunea José Antonio, după o jumătate de oră, făcându-mă să intru într-un carusel de lumini, cristaluri, oglinzi, luciri şi străluciri, scânteieri, în galben, în portocaliu, în aur, cu un gigantic

472 în 1898, în timpul războiului de independență purtat de cubanezi contra Spaniei, S.U.A. declară război acesteia și ocupă Cuba. în 1901, impun im apendice la noua Constituție a Cubei (Enmienda Platt) și la sfârșitul aceluiași an este ales primul președinte al Republicii Cuba (Tomăs Estrada Palma).

candelabru de sticlă şi metal aprins deasupra cochiliei coborânde a unei scări, cu o mişcare perpetuă de oameni – atmosferă de gară în orele de afluenţă – care circulau din restaurant în salonul de dans, de la bar în sălile de jocuri, magmă de bărbaţi şi femei parcă prea înghesuiţi între pereţii holului, într-un zgomot asurzitor ce amestecă ecourile unei orchestre de dans, uruitul s/iafeer-ilor electrice, apeluri adresate unor clienţi prin megafoane, un continuu zornăit de fişe şi rulete, glasuri de crupieri, conversaţii urlate, şi melodii confuze, „muzică indirectă", căzând de sus, în fâşii de *Souvenir* de Drdla, *într-o piaţă persană* şi *Concertul din Varşovia*. „Nu spunea soţul tău că ţara asta, în prezent, nu are un stil arhitectonic original? Uite-l aici: *Hotel Riviera*. Marele stil Lucky Luciano... Dar ăsta e doar începutul: acum vei cunoaşte stilul «familia Frank Costello», din cea mai bună perioadă, cu valoroase retuşuri de George Raft, ceea ce înseamnă un nepreţuit stil compozit: mafia şi Hollywood-ul, cam cum ar fi trecerea de la romantic la gotic. Stilul Lucky Luciano e mai scânteietor. Stilul familia Costello-Raft e mai misterios şi mai ascuns, se situează mai aproape de *îngerul albastru*, *Caligari* şi expresionismul german..." Şi ceea ce se ascundea la *Hotel Capri*, în spatele unei faţade foarte întunecoase, cu aspect de întreprindere de pompe funebre newyorkeză, aşa cum văzusem prin filme, era într-adevăr un soi de enormă grotă roşie, unde sunetul unei orchestre îndepărtate ne amintea că acolo se şi dansa, deşi preocupările primordiale erau altele – altele, pe care le cunoscusem cu mulţi, foarte mulţi ani în urmă când, balerină pribeagă pe Coasta de Azur, mi se întâmpla să intru, într-o noapte, din curiozitate, la Cazinoul din Monte Carlo... La marginea unor dreptunghiuri verzi – ca nişte uriaşe mese de biliard fără margine – unde se desenau nişte căsuţe care mie îmi evocau, întotdeauna, jocul de şotron, se iveau chipuri neliniştite, încordate, cu privirile ţintuite pe biluţa de fildeş pe care un „*dealer*"*1* o arunca deasupra roţii norocului în veşnică rotire – şi bila îşi începea cursa circulară în sens contrar, lovindu-se de romburi metalice care o deviau,

sărind, ţopăind, neruşinată, până cădea, cu zgomot de grindină, în adânciturile unde, aşezate pe culorile lor, o aşteptau numerele. Roşu, cu călduri şi încetiniri ale pulsului la peste 18 sau sub 18[473] [474], sau poate Zero sau Dublu Zero. Şi nişte lopăţele care strâng şi altele care dau. Chipuri care se ilumineză; chipuri înşelate în aşteptări. Sau chipurile impasibile ale adevăraţilor jucători, ori încruntarea îngrijorată a novicilor. Aici nimeni nu pare să se distreze. Se oficiază un ritual. Şi tot ca într-un ritual te simţeai şi pe micile păşuni verzi unde se rostogolesc zarurile, alunecă tăcute cărţile de joc, ori continuă să se rotească şi iar să se rotească ruleta, sfidând combinaţiile cabalistice, calculele probabilităţilor, contabilitatea seriilor, mizele dublate şi martingalele. Fascinaţie exercitată de culori şi numere. Hipnoză în faţa Roşului şi Negrului. Şi acei *„dealer"A* – crupierii, ca să le spunem clasic – care, îmbrăcaţi în negru sau în albastru-închis, cu ac de aur la cravata neagră, îşi prezidează spaţiile ludice, cu severitate de pastori luterani la solemnitatea oficierii cultului. Şi, de-a lungul pereţilor, cu spatele la jucătorii din mijloc, alţii, cu înfăţişare mai modestă, fac să se rotească, trăgând cu furie de manete, roţile verticale şi paralele ale aparatelor în a căror ferestruică apar cireşi, lămâi, prune, clopoţei, în aşteptarea Mântuirii – ăsta era cuvântul – fie să vină spre noi avalanşa de monede când iese „jacfe-poi", la aceste diabolice *„slot machines"*[475] unde se ştie – îmi explica José Antonio – că, din 18.000 de posibile combinaţii de figuri, doar 12 pot fi câştigătoare. Şi, în ciuda acestei perspective atât de neînsemnate, cei împătimiţi de câştig se încăpăţânau, loveau aparatul, îl luau în braţe, ca să-i smulgă nişte bani care, atunci când, în sfârşit, cădeau, veneau în torente de mărunţiş atât de abundente, atât de

---

473 Cel care, la jocul de ruleta, rotește discul și aruncă bila (în 1. engl. în orig.).

474 Una dintre posibilitățile de a miza la ruletă: de la 1 la 18 și de la 18 la 36 („manque" și respectiv „passe").

4751 Aparate automate care funcționează după introducerea unei monede (în

greu de canalizat, revărsându-se în mâini, în batiste şi chiar în pălării, încât fericitul era obligat să îngenuncheze în faţa gurii Pactolului, ca să adune monedele împrăştiate pe covor... Mese cu tapet verde, cifre în roşu, cifre în negru. Regi roşii şi Regine negre, pe albul cărţilor şi al zarurilor. Şi, în jurul altarelor Hazardului, arcelor Hazardului, bărcilor Hazardului, se mişcau avidele creaturi ale Hazardului, care erau curvele itinerante, migratoare şi temporare, întotdeauna arătoase şi deseori poliglote, ţipător de elegante şi împodobite cu bijuterii de gablonţ care, după cum bătea vântul, se mutau de la New York la Caracas, de la Las Vegas la Havana, unde îşi administrau corpurile cu o înaltă conştiinţă profesională, aruncându-şi cârligele, când demersurile directe nu erau de ajuns pentru menţinerea unui venit sigur, prin intermediul unei lumi suspecte de codoaşe, mijlocitoare, iscoade şi *peşti* – fără să-i dispreţuiască pe băieţii de la lifturi şi pe chelnerii hotelului, preţioşi pentru rapoartele furnizate cu privire la sosirile şi plecările clienţilor, bărbaţii care au câştigat la joc, ori cei care când se trezesc după chef se văd chinuiţi de urgente pofte... Şi erau aici, aceste înzorzonate nomade, umflându-se în pene, îmbujorate şi magnifice sub luminile roşii – lumini de făurărie, lumini de iad în Coney Island – ale acelui *Hotel Capri* ce îmi era dezvăluit în toată splendoarea stilului său gangsteresc. Şi cum prostituţia feminină nu e niciodată singură, tot aici se aflau şi reprezentanţii prostituţiei epicene, cu gesturile lor unduitoare şi mângâietoare, în impecabil smoching cambrat pe talie şi brăţări cu amulete, umblând de colo până colo cu bricheta întotdeauna pregătită să aprindă o ţigară străină, şi, totodată, cu atenţia gata să detecteze, cu certă dibăcie, acceptarea ruşinoasă a unei priviri fugare. Erau (ei sau, mai degrabă, ele) de toate vârstele, existând, pentru cei ce obişnuiau să-şi aducă omagiul extremei tinereţi, chiar şi falsul licean la Eton, cu jachetă scurtă, pantalon gri reiat, şi guler înalt britanic, cu cravată neagră. „Suntem în plin *Satiricon*”[476] – mi-a spus Jose

476 Satiricon, roman de moravuri al scriitorului latin Caius Petronius

Antonio. Şi, într-adevăr, era ceva din Ospăţul lui Trimalchio în acele saloane cu plante ornamentale de jur-împrejur, de ale căror tavane atârnau stalactite din mii de cristale, cu scaune aurii şi acele „*slot machines*” argintii – spaţiu înceţoşat de fumul ţigărilor de foi, unde, de la lungul bar la mesele de jos, navigau târfele venite din toate părţile, ca nişte nave cu pavoaze de mătăsuri şi voaluri, steguleţe de pene şi bijuterii false, flamuri de păr vopsit violent – atunci când vreuna din aceste doamne nu avusese fantezia să se înfăşoare într-o pelerină de toreador, pentru efectul de culoare locală în ton cu caracterul *Spanish* al ţării – strângându-se ca un roi în jurul norocosului jucător care, în noaptea aceasta, se înroşea de plăcere în spatele unei grămezi de fişe... Eram zăpăcită, străină de locul acela, puţin ameţită, dar mai ales scârbită. „Scoate-mă de aici – i-am spus lui José Antonio. Mă înec de atâta fum.” Afară se simţea prospeţimea nopţii. Şi, deasupra mării calme, unde iarăşi străluceau luminile lotcilor pescăreşti, luna, parcă nouă, reapărută, redescoperită, „în curând, luna n-o să se mai arate deasupra acestei părţi a oraşului” – a spus José Antonio, care conducea maşina încet de-a lungul bulevardului unde, foarte aproape, se spărgeau în clocotitoare explozii sărate agitatele valuri de octombrie. Şi mi-a explicat că se află în studiu un inimaginabil proiect vizând să sece întinsul golf al Malecôn-ului, minune a Havanei, pentru ca, pe pământul răpit oceanului să se construiască case de joc, cazinouri, noi hoteluri, tripouri şi cabarete. Şi astfel, reclamele luminoase, pirotehnia publicităţii, vor înlătura astrele de pe firmament, şi, un universal concert de rulete, fişe pe mese şi zaruri aruncate va anunţa că aici se înalţă, cu zgârie-nori luminaţi de milioane şi milioane de becuri electrice, o Metropolă a Jocului, mult superioară, în privinţa atracţiilor, a ceea ce oferă şi a posibilităţilor, strălucitoarei cloace de la Las Vegas. Deocamdată, ne pregăteam. Alături de tripourâle deja celebre pe care tocmai le vizitasem, funcţionau zeci

---

Arbiter (?-66 d.Hr.). Unul dintre capitole, la care se face aluzie mai jos, se intitulează „Ospățul lui Trimalchio*.

de stabilimente secundare şi marginale unde erau instruiţi cu rigurozitate crupierii (sau acei „*dealears*”) ai unui apropiat viitor când va fi o cerere sporită de experţi în manevrarea complicatelor maşinării rotitoare şi a maşinilor hazardului, înzestraţi cu tehnici verificate pentru jumulirea neprevăzătorilor, supravegherea trişorilor şi denunţarea escrocilor. Bordelurile erau fără număr în oraş. Exista un teatru obscen – oh, cuvânt ipocrit şi eufemistic, foarte insuficient pentru a califica această instituţie! — cum poate nu mai era altul în lume, şi, de curând, un căpitan de poliţie avusese extraordinara idee de a deschide un Muzeu Pornografic, unde erau expuse fotografii dintre cele mai neruşinate, mărite atât de mult încât protagoniştii, ajunşi la dimensiuni eroice, s-ar fi putut integra în giganticele încâlceli anatomice ale lui Rubens, sau, datorită complicatelor lor poziţii, în vreo prăbuşire a titanilor de Tiepolo. între timp, Marina, genial impresar al bordelurilor, autentică personificare a epocii lui Batista cum a fost Aspasia1 pentru Secolul lui Pericle, ştiind că în America Latină, printr-o veche lege, proliferau curvele acolo unde înfloresc galoanele, multiplica sucursalele Casei sale Matriţă de pe strada Columb, intenţionând să deschidă filiale şi în provincie, astfel încât afacerea să ajungă la scara Firmei Woolworth. „Şi veselie, veselie, multă veselie!” – cum ar fi putut striga un dansator dintr-o cârciumă ţigănească. „Asta-i situaţia – spunea José Antonio. Aici am ajuns după cincizeci şi cinci de ani de când burghezia cubaneză e la putere. Aşa arată azi «frumosul meleag» pe caro Columb l-a zugrăvit Regilor Catolici!”... Şi a revenit la tonul lui jovial, privindu-mă în ochi: „Tu, cel puţin, ai scăpat necontaminată de această hazna, datorită credinţei tale într-un ideal.” „Şi ce-ai fi vrut? Să mă fac curvă?” „Nu, dar cu cât câştigă bărbatutu, ai fi putut ţine o casă luxoasă, în care să duci o viaţă de mare doamnă, cu partide de canastă şi recepţii în stil mare.” „Groaznic!” „Enrique ne-a dovedit la timp că nu e completamente pierdut... Mai mult decât îţi închipui...” „Ce vrei să spui?” „Nimic. Am spus şi eu aşa”... Acum însă,

insistam eu să mă lămurească apropo de acel „mai mult decât îţi închipui”. Celălalt, poate având remuşcări pentru cele spuse, a luat-o pe panta cealaltă: „Mă refeream la arhitectura lui... Nu mai încearcă să creeze nimic, să inventeze nimic... Ar fi putut fi pentru noi ceea ce a fost Henry Sullivan[477] pentru Chicago: un vizionar, vestitor al unei *arhitecturi poetice*.” „Asta visa, într-adevăr.” „Văd că foloseşti verbul «a visa» la trecut. Ca mine. Tu, cel puţin, poţi conjuga verbul ăsta la prezent.”

Acum ne aflam într-o mică „boâte” liniştită, puţin luminată şi cu puţină lume, unde unele perechi de îndrăgostiţi se izolau, |lnându-se de mână, la mese despărţite de celelalte prin mici paravane. „Aici îţi înapoiez peplul lui Vergiliu, pentru că nu mai iun să-ţi arăt niciun «*inferno*»[478].. Ce bei?” Dintr-un orificiu zăbrelit, aproape de tavan, se prelinge o muzică ce îmi e deosebit de plăcută: un potpuriu de foxtroturi şi bluesuri de prin anii *30, foarte reuşit reorchestrate de vreun Frank Skinner ori Ferdie Grofé: *Tea for two*, *Night and day*, *Singing in the rain*, *Top hat*. Vorbim despre admirabilele „*musical comedies*” din perioada respectivă, de filmele care ne-au încântat, şi, evocând stelele de cinema de care eu îmi amintesc foarte bine, iar pentru el de-abia de sunt nişte îndepărtate amintiri, îi dezvălui cifra reală a vârstei mele. Dar, fără să fac caz de asta, sunt pe deplin conştientă că m-am conservat extraordinar de bine – tânără la trup, la faţă, ca agilitate şi musculatură, deşi m-am născut în al nouălea an al acestui secol. Dansăm puţin pe mica pistă slab luminată ce se află lângă bar şi constat că José Antonio – lucru pe care nu-l ştiam – dansează deosebit de bine. Dar constat şi că băuturile sorbite cu plăcere mi se urcă la cap, şi mai constat, fără cea mai mică surpriză, că bărbatul aşezat din nou în faţa mea îmi vorbeşte pe alt ton decât cel

---

477 Aspasia din Milet (secolul al V-lea î.Hr.), soția lui Pericle, renumită pentru frumusețe și inteligență. Casa ei era frecventată de filozofi, scriitori și artiști celebri.

478 Aluzie la călătoria lui Dante în Infern, însoțit de Vergiliu (Divina Comedie).

obişnuit. Timbrul vocii lui a devenit cald, intim, a coborât la diapazonul confidenţelor. Alegând calea măgulirilor, la care sunt foarte vulnerabilă, îmi spune că admiră tenacitatea cu care am lucrat, coerenţa intenţiilor mele, darul meu de a detecta talentul când se află în stare latentă, succesul total al realizărilor mele. Mă simt bine, minunat de bine, prea bine. Alcoolul îmi destinde nervii mereu prea încordaţi, îmi înmoaie articulaţiile, mă umple de un soi de fericire fizică şi morală: bunăstare, *relax*, stare de beatitudine. Şi acum e cealaltă femeie, oaspete al propriei mele fiinţe, moale şi îngăduitoare, fără voinţă şi rezistenţă, cea care ascultă ce spune celălalt. De altfel, nu era nevoie de atâtea ocolişuri ca să-mi mărturisească faptul că întotdeauna s-a simţit atras de mine. Răspunsurile mele nu depăşesc nişte uşoare zâmbete, dar observ, foarte amuzată, nuanţata desfăşurare a manevrelor lui de învăluire – ca un jucător de şah care, pus în faţa unui adversar pe măsură, se complace să urmărească mecanismul strategici sale, pe care l-a înţeles dinainte. Vocea îi devine, acum, mai pro* fundă, parcă emoţionată, ca să mă întrebe dacă mi-am dat seama că... (*Sigur că mi-am dat seama*!... *Sau, în orice caz, nu mi-ar displăcea să fie aşa. Şi ce aşteaptă acum*? *Un răspuns*? *Nu va exista un răspuns*.) Şi cealaltă, cea pe care o port în mine, răspunde în pofida mea, că da, că sigur că şi-a dat seama... (*Şi nu-l lăsa să-ţi strângă mâinile aşa, ce dracu, că nu se poate*...) Şi cealaltă o lasă s-o strângă de mâini. Şi ce-i mai rău e că o trec fiori, şi i se moaie genunchii, şi îşi cufundă privirea în privirea celuilalt... (*Ah, curvă, curvă, curvă, de-o mie de ori curvă*!...) şi îşi spune ei înseşi, ca s-o liniştească *pe cea dinlăuntru*, că de multă vreme nu i s-a mai întâmplat ceva asemănător, că se simte fără vlagă, îngăduitoare, fără apărare... (*Absurd, absurd*! *Nu trebuie să se întâmple, nu se poate*...) Şi el vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte; mă zăpăceşte, îmi suceşte minţile... (*Şi accepţi asta, când există un al treilea*? / *Un al treilea căruia, după atâţia ani, nu-i mai rămâne prea mult din înflăcărarea pentru tine*. / *E o chestiune de loialitate*. / *Sau o chestiune de contract*

semnat? *De multe ori, în faţa unei gingăşii lipsite de chef ai ajuns să bănuieşti că se amuză în altă parte. Şi ai preferat să nu verifici prea multe, ca să nu provoci furtuni ce te-ar fi deranjat în munca ta*...) Şi celălalt, care acum îmi sărută mâinile... (*Şi lunile astea, de când e plecat, crezi că le-a petrecut în perfectă castitate, / tu care îl cunoşti mai bine ca oricine*?...) „Ţi-e rău? — mă întreabă José Antonio. Eşti palidă. Ai mâinile reci/' „Băutura. Lipsa de obişnuinţă." „Trece la aer curat." Şi din nou suntem în maşină. Dar nu îmi dau seama de unde venim. Aceste foarte cunoscute bulevarde îmi sunt necunoscute. Parcă sunt învăluită de ceaţă. Ne oprim. Nevoia de a-mi odihni capul pe ceva. Un umăr. Nu contează. Şi braţele lui care mă înlănţuie, mă strâng. (*Şi cealaltă care se lasă sărutată, se dăruie*...) „Mergem la mine acasă?" – îmi murmură vocea, atât de aproape de urechea mea încât îi simt căldura respiraţiei... (*Nu, nu, nu... în niciun caz. E ceva scârbos*...) „Mergem unde vrei tu" – spune cealaltă, învinsă... Şi automobilul rulează iarăşi. Dar, dintr-o dată, un bulgăr de foc mi se urcă din stomac spre gură. Strâng din dinţi ca să-l opresc. O pauză. Bulgărele suie din nou, lăsând In urmă un groaznic gust de alcool amestecat cu fiere, cu bilă, nu ştiu. Un nou efort care mă crispează. Şi apoi, urmează un HUghiţ de nestăpânit, spasmodic, ridicol. Greaţă; greaţă teribilă. José Antonio frânează din nou. „Nu-ţi face probleme. E vina mea. Nu eşti bbişnuită cu băutura şi eu te-am făcut să bei prea mult. îţi jur că n-am făcutro cu intenţie. Dar, tocmai pentru că le iubesc, m-aş dispreţui dacă aş profita de situaţie. Vreau ca, dacă accepţi să fii a mea, s-o faci cu mintea limpede, hotărâtă, bucuroasă... Mai bine te conduc acasă la tine ca să te odihneşti puţin." (*Ce uşurare, Dumnezeule*!... *Ce uşurare*!...) Şi când te gândeşti că fără această răzvrătire a pântecelui, fără aceste contracţii, fără această salivă amară care îmi spumegă între dinţi, în acest moment, aş fi goală, străpunsă, posedată – şi poate bucuroasă sub greutatea unui bărbat, povară ce devine foarte uşoară în asemenea clipe... (*Ce păcat că nu s-a întâmplat*! — *se*

gândeşte cealaltă. Odată o să regreţi că n-ai făcut ceea ce puteai să faci în noaptea asta. A *face ceva înseamnă a te afirma. A nu face ceva de frică – frică de ce, la urma urmei*? — *înseamnă laşitate*...) Intrarea asta o cunosc. Este cea a casei mele. „Poţi să urci singură?" „Nu-ţi face griji." „Promite-mi..." „Ce?" „Că îmi telefonezi mâine ca să-mi spui cum te simţi. Şi..." „Şi..." „Şi că dacă te simţi bine, o să mai ieşim împreună." ("*Promit*" – *spunea cealaltă, furându-mi o voce care, din simplă prudenţă, ar trebui să o descurajeze pe cea care, cu siguranţă, îşi va relua vechile obiceiuri*...) „Deşi, în asemenea chestii, amintirile sunt foarte periculoase... Mă faci foarte fericit." ("*Şi eu mă simt fericită*" – *spune, într-adevăr, cealaltă, sau mi se pare că am auzit eu*?...) Dar eu, autentica eu, găseşte greu cifra 5 între butoanele liftului, greşește de mai multe ori încercând să deschidă uşa, şi este Vera, Vera veridica,Vera victorioasa, Vera burgheza, Vera fidela, cea care, după ce vomită îndelung, cade ţeapănă, grea, pe pat – îmbrăcată încă în rochie de seară şi cu un pantof în picior – înconjurată de pereţi care încep să se învârtească vertiginos, târând patul într-un vârtej de nestăpânit, de parcă ar fi fost montat pe una din ruletele pe care le văzusem în noaptea asta, al căror zgomot de grindină pe un acoperiş de zinc devine imens în urechile mele.

33

Patul a încetat să se mai învârtească între pereţii care, în sfârşit, s-au oprit, revenind la locul lor o dată cu primele lumini ale dimineţii. Sunt surprinsă că mă simt atât de bine, deşi aceasta este clasica „*morning after the night before*"*1*, sau, dacă preferaţi, o dimineaţă cu „*gueule de bois*"[479] [480], cum spun francezii, în mine, însă, s-a produs un autentic katharsis – în sensul literal al cuvântului – şi tot ce simt în ultimii aburi ai alcoolului băut azi-noapte este o debordantă dorinţă de activitate, de mişcare: chef de *a face ceva*. (îmi amintesc că atunci când Jean-Claude se trezea, după o noapte când băuse mult cu prietenii –

479 Mahmureala de după noaptea trecuta (în 1. engl. în orig.).

480 Mahmureală (în 1. fr. în orig.).

asta i se întâmpla rareori –, se simţea obligat să ude toate muşcatele care ne înveseleau ferestrele, ori să aşeze altfel tablourile, ori să se ducă la Biblioteca de la Sainte-Geneviève având nevoie foarte urgent să răsfoiască tomul 107 din *Patrologia greco-latină* de Migne – asta, aşa cum le-ar fi făcut baie câinilor din casă, dacă i-am fi avut...) Mă privesc în oglindă: am tenul cam boţit, evident, dar am găsit remediul: astăzi, când trupa mea din Piaza Vieja are zi de repaus, o să mă duc să fac exerciţii acolo – exerciţii la bară, ca pe vremurile lui Madame Christine – şi cum e o zi călduroasă, o să transpir de minune, şi apoi o să fac un lung duş rece, şi apoi o să mă duc să mănânc ceva uşor pe terasa micului restaurant „*El Templete*" care se află în faţa marilor vapoare acostate la chei, senioriale şi calme în odihna lor, a căror contemplare îmi aminteşte întotdeauna de celebrul vers al lui Baudelaire: „*Homme libre*, *toujours tu chériras la mer*."[481] îmi trag o rochie uşoară pe mine, îmi pun nişte sandale şi mă grăbesc deja să ies, când mă văd oprită de *ceva* ce emană din *cealaltă*, care a vorbit prea mult ieri prin gura mea. Trebuie să telefonez *cuiva* şi nu vreau s-o fac – nu vreau s-o fac! —, dar m-aş simţi stupidă, frustrată, laşă, dacă n-aş face-o. Ştiu că dacă nu scap acum de această obligaţie, o să rămân cu o tainică iritare, care o să-mi strice toată ziua. De altfel, mai am timp destul; dacă stau să mă gândesc bine, *asta* nu mă angajează în niciun fel. Şi totuşi, ştiu că *asta* mă poate duce foarte departe – prea departe, pentru că trebuie să recunosc, cu ruşine, cu anticipată căinţă, că începând de ieri are loc *ceva nou* în viaţa mea sentimentală, viaţa adormită de atâta vreme în temperatele – tot mai temperatele comodităţi ale unei lungi convieţuiri. Şi timpul trece, şi în curând nu vei mai găsi în tine – îmi spune *cealaltă* – „persuasiva graţie a chipului autumnal", cântată de John Donne într-una din *Elegiile* lui. Să trăieşti, să trăieşti plenar, câteva ceasuri, o săptămână, o lună, *să simţi că trăieşti*, cu trupul şi dorinţele întinerite, tu care nu faci altceva decât să lucrezi – insistă *cealaltă*, smulgându-

481 Omule liber, întotdeauna vei îndrăgi marea (în 1. fr. în orig.).

mă din disperatele mele scrupule de sfântă ascetizată, sfântă de icoane, ca să-mi poarte mâna – deja vinovată – spre telefonul ce aşteaptă. Şi o voce îmi vine în întâmpinare, cu tonul devenit intim şi grijuliu al amantului – deja? — care nu vrea să fie auzit de cei din jur: „Ştiam că povestea de azi-noapte nu e ceva grav. Altfel nu te-aş fi lăsat singură.” Şi întreabă, nesigur şi implorând, dacă nu mi-am schimbat gândurile, dacă ceea ce spusesem e adevărat, şi dacă va avea fericirea să mă vadă în seara asta. „Da” – răspunde *cealaltă*, care, brusc, se confundă cu prima, hotărâtă acum să se accepte aşa cum e, fără ca o stăpână – cameristă chiţibuşară şi puritană a reginei – să-şi impună punctul de vedere bacantei pe care o poartă în ea orice balerină, chiar dacă şi-a înfrânat impulsurile de dăruire fizică prin secătuitoarea disciplină a acelor 1, *2*, 3, 1 şiiii 2 şâiii 3... *Alea jacta est*! — şi râzând, îmi amintesc de nostimele şi publicitarele folosiri ale celebrului citat latin de către José Antonio... Şi râzând încă – cuprinsă de o sen* zaţie de vinovăţie ce devenea deosebit de plăcută – merg, repede şi cu paşi uşori, pe plăcuta stradă Mercaderes, până ajung în Piaza Vieja. Aici, însă, se întâmplă ceva ciudat. Oameni adunaţi pe la colţuri privesc spre hardughia unde e şcoala mea. (Toate ferestrele sunt închise, ca şi cum ar fi primejdios să ieşi la fereastră.) „Nu vă duceţi acolo – îmi spune un necunoscut. Nu vă duceţi că *e de rău* acolo.” Nu înţeleg. Continuu să merg. Vreau să ştiu. Ajung la intrare. Dar, poarta... Văzând că intrarea a fost forţată, uşa a fost smulsă din ţâțâni şi trântită la pământ, urc pe scări, pătate de sânge, pline de geamuri sparte. Tot ce se afla în sala de studiu a fost distrus: oglinda mare, făcută ţăndări; barele, smulse; pick-up-ul, ciuruit de gloanţe; pe platforma de balet sunt găuri mari, de parcă ar fi fost spartă cu barosul; toate cărţile au fost aruncate în patio şi pe stradă; din pianină au rămas doar câteva bucăţi de lemn negru, zăcând într-o măţăraie de corzi metşdice desprinse de pe placă... înspăimântată, cobor scările în fugă. Şi o dâră de sânge mă conduce spre ceea ce nu văzusem când am intrat: între două coloane,

zac pe trotuar, corpurile lui Filiberto şi Sergio, şi, ceva mai încolo, singur, aproape de nerecunoscut, cel al lui Hermenegildo, desfigurate cu sălbăticie, lovite, aproape informe, cu cheaguri de sânge şi răni pe toate membrele. Şi culmea ororii: sexele lor, tăiate, le-au fost vârâte în gură, şi gurile rămăseseră parcă forţate, crispate în rictusul muşcăturii acelor zdrenţe de carne vineţie. „Nu mai staţi aici, Doamnă – îmi spune un chelner de la un bufet vecin, apucându-mă energic de braţ. Nu mai staţi aici că nu e bine. Tot n-o să-i înviaţi pe morţi.” Mă duce în cârciuma lui, unde cad fără viaţă pe un scaun. „Beţi asta.” Şi mă face să înghit ceva ce mă arde pe gât. „Am văzut tot – îmi spune. Cam acum o oră au venit trei patrule auto. Au coborât din maşini ca nişte diavoli. Au sunat. Nu le-a deschis nimeni. Atunci au spart uşa, au distrus totul pe sus, şi puţin după asta, au scos cele trei cadavre în stradă, târându-le pe jos... Şi le-au lăsat aici, ca să le vadă toată lumea.” „Dar, de ce? De ce?” „Au zis că acolo sus păstrau proclamaţii ale «Mişcării 26 Iulie», că făceau propagandă revoluţionară, în sfârşit... Astea se-ntâmplă zilnic aici.” „Şi Calixto? — am strigat, readusă la viaţă de un impuls brusc: Calixto?” „Cred că a scăpat luând-o pe terase. Ştiţi că toate comunică. José zice... Nu-i aşa José (dar José închide ferestruica de la bucătărie ca să nu „intre în încurcături...”) José zice că l-a văzut luând un autobuz, la două străzi de aici.” „Dar... De ce erau la şcoală, când eu le dădusem o zi de repaus?” „Se pare că aveau o *întrunire*, Doamnă.” „Şi Mirta? Era şi Mirta cu ei?” „Noi n-am văzut-o pe fată.” bŞi o să lăsaţi cadavrele să zacă acolo?” „Şi ce vreţi să facem? Sunt rare nopţile când nu au loc astfel de spectacole la Havana. Bineînţeles că nu în faţă la *Riviera* sau la *Capri*! Dar umblaţi prin alte cartiere şi întrebaţi lumea.” „Eu nu-i las acolo.” „N-o să-i înviaţi... Şi priviţi...” îmi arată o patrulă auto care înainta acum spre locul unde zăceau trupurile înspăimântător de lovite, zdrobite, ciopârţite. Maşina s-a oprit. Oamenii în uniformă şi-au scos capetele pe ferestre şi au început să râdă. Unul a coborât. A privit cele săvârşite – poate de el, poate de colegii lui

care încă mai aveau probabil la ei cuţitul feroce al castrărilor –, a ridicat din umeri, şi şi-a aprins îndelung o ţigară de foi, având grijă s-o răsucească deasupra flăcării unui chibrit, ca să se aprindă mai bine foaia moale de tutun de deasupra. „Plecăm, gata” – a spus, în cele din urmă, întorcându-se la maşină... „Un sfat, *Madame* – mi-a spus omul din cârciumă. Dispăreţi de-aici, că ei tot mai caută ceva...” Da. Să dispar de aici era lucrul cel mai urgent. Dar nu mă puteam gândi să mă întorc acasă. Dacă mă căutau (de ce? nu ştiu, dar după cele văzute totul e posibil...), cel mai probabil e că se duseseră acolo. îndemnată de frică, am luat-o repede pe o stradă, apoi pe alta, şi pe alta, până am ajuns în Piaza del Cristo. Am intrat într-o cafenea cu multe biliarde şi zgomot mult, unde răsunau tonomate şi zaruri aruncate pe tejgheaua de lemn a barului. I-am telefonat lui José Antonio la birou, unde am dat peste secretară: „A plecat la Varadero cu un client, ca să aleagă un loc pentru nişte panouri publicitare. A spus că se întoarce pe la patru.” Gaspar era în Mexic. Martmez de Hoz, reprezentantul lui Enrique, nu putea face mare lucru pentru mine. Mirta? Preferam să mă predau poliţiei, decât s-o compromit cu chestia asta. Nu-mi rămânea decât Teresa care, de la primele mele vorbe, a înţeles ce se întâmplă: „Nu mai spune nimic... Vino în Caile 17. E cel mai sigur... Şi nu te opri la colţul străzii să aştepţi un taxi. Amestecă-te cu lumea care aşteaptă un autobuz. Dacă poţi, ia-l pe 30. Te lasă la colţ...”

Când – protejată parcă de grilajele ce păzeau comorile păstrate în ilustra reşedinţă, cufundată într-un fotoliu adânc din bibliotecă – am ajuns la capătul relatării mele fragmentare, nervii m-au lăsat şi am izbucnit în hohote spasmodice, nestăvilite, deznădăjduite. „Plângi cât poţi de mult – mi-a spus Teresa, pe tonul protector şi totodată distant al medicului care asistă la o naştere. Şi când te uşurezi niţel, bea whisky-ul ăsta mare. Dintr-o dată. Fără să te gândeşti.” „Nu poooot.” M-a apucat de nas cu degetul mare şi arătătorul de la mâna stângă, în timp ce apropia paharul de buzele mele: „Deschide gura şi bea.

înghite-l ca pe un medicament. Aaaşaaâ... Şi-acum aşteaptă-mă. Mă duc să vorbesc cu mătuşă-mea." M-am îndreptat, împinsă de o tresărire de mândrie, în pofida imensei mele mizerii: „Nu... Nu-i spune. Ea crede că Enrique a plecat în Venezuela de plăcere." „Dar dacă au *ceva* contra ta, ea e singura care poate face *ceva* contra acelui *ceva*. Aşa că n-am altă soluţie..." Cu tensiunea acuzatului care aşteaptă sentinţa juraţilor, am încercat să deduc, după cum sunau glasurile confuze care acolo sus, în spatele rotondei, se auzeau pe rând, ce se spune despre mine. După o vreme, am auzit repetatul zgomot al discului de telefon formând un număr. Teresa a coborât scările: „Cred că povestea se rezolvă..." Puţin după asta, a intrat Doamna, importantă ca un cardinal la conciliu, cu mersul maiestuos, împodobită de dimineaţă cu bijuterii, deşi mai purta încă un elegant capot, impunătoare, încruntată, infailibilă şi fanfaroană. „închideţi uşile" – i-a spus lui Venancio, de parcă s-ar fi adresat unei întregi suite de lachei. Şi, aşezându-se în faţa mea: „Mai devreme sau mai târziu, trebuia să se întâmple. Adunătura aia de negri ai tăi din Piaza Vieja nu putea ajunge altceva decât un centru conspirativ... Da... Nu te strâmba. S-au găsit manifeste revoluţionare... Cât despre tine, i-am explicat lui Fulgencio că eşti o mâncătoare de căcat, o balerină ratată, o Dona Nimeni, pe care ne-a băgat-o pe gât în familie nebunul de nepotu-meu, «roşcovan» pocăit la vreme, şi Fulgencio mi-a promis că va da dispoziţie să fii lăsată în pace... Dar dacă te mai întâlneşti cu negroteii ăia, *congos* şi *nănigos*[482], dansatori de *bembe*, cu care te ţii... să ştii ce te aşteaptă! Şi când or să-ţi bage un fier înroşit unde ştiu eu, să nu vii să-ţi plângi nenorocirile în casa asta. Toate câte ţi s-au întâmplat, cu mâna ta ţi le-ai făcut, fiindcă te-ai împrietenit cu gloata, ţi-ai trădat casta – dacă familia ta, cum spui, era tot «lume bună» ca noi, lucru de care mă îndoiesc foarte tare." A urmat o tăcere grea. Doamna s-a ridicat şi s-a îndreptat spre uşă: „Te-am scos din încurcătură. Dar acum, du-te la dracuz. Vâră-te sub pământ şi să nu mai aud

482 Nânigo, membru al unei societăți secrete din Cuba.

vorbindu-se de tine. Nu vreau să te mai văd aici nicio secundă... De altfel, trebuie să-mi termin toaleta, că am invitaţi la prânz." Şi, văzând că încep să plâng, a scos un tub de pastile din buzunarul capotului: „Ia nişte *Meprobamat.*,. Asta iau eu pentru nervi... Venancio, un pahar de apă pentru doamna"... Acum, din nou strada – alături de Teresa care, la volanul maşinii, aşteaptă să i se deschidă grilajul de la intrare. „Unde mă duci?" „Bineînţeles că nu acasă la tine. S-ar putea ca ăia să fie acolo, distrugând totul, cum au făcut la şcoală... Când se pornesc, ca să găsească dovezi, sar peste cal. Trebuie să aşteptăm două-trei zile, să vedem dacă se potoleşte furtuna într-adevăr." Acum îmi puneam toată speranţa în Teresa; era sprijinul meu, protectoarea mea, unicul meu contact posibil cu lumea exterioară – noul medic, chemat în ultima clipă, căruia bolnavul grav, condamnat deja de ceilalţi, îi atribuie puterea supremă de a-l vindeca. Să mă ducă unde vrea ea; să facă ea ce socoteşte că e mai bine: „Nu mă lăsa singură..." „N-o să te las singură. Sunt unica persoană care poate gândi pentru tine în momentele astea." Avea dreptate. Eu nu eram capabilă să mă gândesc la nimic, după ce trăisem această dimineaţă înspăimântătoare... Cred că am trecut podul Almendares; acum urmează Torre del Reloj, cu ficuşii mari la dreapta... O luăm spre mare. Un zid scund cu o poartă verde. în spatele lui, o casă asemănătoare cu cele o sută de case ce mărginesc acest bulevard. „Intră – spune Teresa, după ce bagă cheia în broască. *A*sta-i colţişorul meu... Mă retrag aici când mătuşă-mea întrece măsura cu pisălogeala şi vreau să fiu singură... Şi îl folosesc şi pentru... afacerile mele. Cine are urechi de auzit..." Casa are un salon cu un bar, ce dă spre o mică piscină, a cărei apă e unduită de valurile ce cad din două guri tăiate în piatră. „Bea un scotch mare... Dacă nu preferi un somnifer." Nu. Nu vreau să dorm (poate de teamă ca Teresa să nu plece în timp ce dorm). Alcoolul băut cu înghiţituri repezi, ca o poţiune necesară, restabileşte o oarecare ordine în ideile mele. Şi atunci – de-abia atunci – îmi dau seama în totalitate de

imensitatea dezastrului. Filiberto, Sergio şi Hermenegildo, morţi; Calixto, ascuns, fugar, sau poate arestat şi asasinat la ora asta – sau torturat, ceea ce e poate mai rău. Şcoala mea distrusă, terminată definitiv, o dată cu eliminarea principalelor personaje, şi un corp de balet care, după cele întâmplate, n-o să se mai refacă niciodată. Şi dacă Mirta încă n-a fost victima prigoanei, a brutalităţii – sau poate a unor lucruri mai rele, şi nici nu vreau să mă gândesc la asta –, doar ea nu mi-ar mai fi cu nimic de folos. Deşi n-o văd, deşi nu pot să-i vorbesc, ştiu că începând de acum împarte cu mine cea mai groaznică dintre mizerii: aceea de a suporta o existenţă fără rost. Ani de muncă ce s-au irosit – ani de pregătire a ceva menit să ne deschidă căile lumii, şi care tocmai a fost distrus, distrus iremediabil, într-o explozie de împuşcături şi lovituri cu patul puştii. Şi nu mai am entuziasmul şi nici vârsta ca să pornesc la o nouă bătălie. Şi Mirta, fără mine, de una singură nu poate face mare lucru. Şi s-a văzut prea aproape de deplina ei realizare, de ora minunată a acelui *sum qui sum*[483], ca să accepte resemnată perspectiva unei căsătorii burgheze, cu *Marşul nupţial* de Mendelssohn şi scutecele gata pregătite, aşa cum i-a hărăzit familia. A respirat atmosfera din *Ritualul primăverii*, a fost posedata inspirată din *Danse sacrale*, şi asta a marcako pentru totdeauna, interzicându-i orice conformism în faţa unei lumi pe care va fi condamnată s-o suporte, în lipsa alteia, deşi la vârsta ei, o fugă eroică şi periculoasă – orice, în afară de monotonia unei resemnări şi acomodări! — mai e încă posibilă. (Oh, cât de rău îmi pare că i-am înfrânat impulsurile când a vrut să i se dăruie lui Calixto! Acum, nici asta nu i-a mai rămas!...) Cât despre mine, îmi port greutatea propriului trup, ca şi cum aş purta o povară inutilă. Nu am nici măcar scăparea unei sinucideri, pentru că aş fi incapabilă s-o fac, de teamă să nu greşesc; nu văd scăparea nici spre un cer care, pentru mine, nu mai e locuit de icoane de foarte mulţi ani. Sunt prizoniera unei planete odioase, fără uşi şi ferestre. „Ar trebui să-i dau o telegramă Olgăi, la Paris, să

483 Sunt cine sunt (în 1. lat. în orig.).

anuleze toate angajamentele mele acolo” – spun cu voce incoloră. Şi iarăşi plâng: „Măcar dac-ar fi Enrique cu mine. Dar... nici măcar asta!” „Bucură-te că bărbatu-tu e în Venezuela – îmi spune Teresa. A avut buna inspiraţie s-o şteargă la timp.” „De frică. O frică pe care n-o poate controla.” „O frică mai mult decât justificată, pentru că să nu crezi că e vorba doar de povestea cu tipul ascuns la birou.” Şi îmi dezvăluie, cunoscând surprinzător de bine nişte amănunte, că Enrique era băgat în politică până peste cap, de la un timp încoace. Da. Participa la întruniri secrete, ducea şi aducea documente, dăduse bani, mulţi bani, ba chiar, cu experienţa lui din Războiul din Spania, instruise nu puţini în mânuirea anumitor arme... Dintr-o dată, Enrique creştea în ochii mei, înţelegând că plecarea lui precipitată nu se datora doar unei laşităţi de moment în faţa unor primejdii mai mult închipuite decât reale. Totodată, însă, mă durea că nu îmi mărturisise întreg adevărul, preferând-o pe vara lui drept confidentă. „Ei, fată! — spunea acum Teresa. Cum să-ţi vorbească de anumite lucruri, dacă tu n-ai vrut s-auzi niciodată nimic de politică? Toţi ştim că politica te enervează, că urăşti politica.” „Şi tu pricepi ceva din politică?” „Şi pe mine mă enervează ca şi pe tine. Dar mă informez. Citesc ziarele, pentru că nu pot trăi în afara unei lumi care mă ameninţă.” „Pe tine care eşti milionară şi faci tot ce-ţi poftеşte inima?” „Tocmai de-asta; vreau să ştiu dincotro bate vântul ca să-mi apăr, nu spun «milioanele» – că n-am chiar atât – ci averea pe care o am... Pentru că aici o să fie iadul pe pământ!” „încep s-o cred.” „Ştii, anumite animale presimt cutremurele; caii, în minele de cărbuni, *presimt* exploziile de grizu... Burghezii, la fel, presimt evenimentele care le vor afecta conturile în bancă. De aceea, pe noi, evenimentele ne prind întotdeauna cu mulţi bani afară^r. Şi fitilul e aprins, Vera. Ţi-o spun eu. Căcatul ne-a ajuns la gură. Şi partea cea mai proastă e că burghezia cubaneză se complace să mănânce acest căcat. Ieri îi spuneau «Gerardito» lui Machado. Azi, Fulgencio i-a urmat lui «Gerardito» în materie de osanale: este Bărbatul, Indianul,

şi acoliţii lui poartă un inel de aur – amuletă şi semn de recunoaştere – cu un ametist pentru a-şi arăta fidelitatea faţă de cel al cărui nume rimează cu numele pietrei[484]... Aici se pare că ruşinea s-a refugiat în Sierra Maestra...” „Speranţă foarte îndepărtată.” „Dar o ameninţare suficientă pentru ca bogătaşii noştri să depună enorme sume de bani în băncile nord-americane. în ţara cicloanelor, oamenii sunt prevăzători.” Am mai băut un whisky mare. Cele dinainte îmi produseseră un soi de moleşeală nervoasă şi fizică care, într-un fel, făcea mai suportabilă durerea mea. Eram inertă, ca bătută, dar sufeream mai puţin. Ştiam că trezirea va fi mai rea, dar important, pentru moment, era să caut, cu ajutorul unui calmant, al unui drog, ori al băuturii, curajul de a continua să trăiesc. „Ce-ai de gând să faci acum?” – m-a întrebat Teresa. „Ce pot face? Să plec la Caracas.” „Bine. Dar eu aş mai aştepta puţin.” „De ce?” „Pentru că, în cazul tău, e mai bine, deocamdată, *să nu scormoneşti* lucrurile. S-ar putea ca la Serviciul Inteligenţei Militare (SIM-ul) să fii considerată *subversivă*. Ei controlează ieşirile călătorilor din ţară, şi tot ei dau vizele... Şi dacă mai iese vreun scandal, deocamdată, nu mai putem conta pe ajutorul mătuşă-mii... Aşa că, mai bine nu te grăbi...” S-a dus în camera de alături, a scos un costum de baie dintr-o comodă, şi a început să se dezbrace: „Mă duc să fac o baie... Cu toate câte s-au întâmplat azi, sunt la fel de zdrobită ca tine.” Corpul ei era bine proporţionat, smead şi nervos, deşi se observa că adolescenta înfăţişare a sânilor fusese redobândită prin arta bisturiului. „La vârsta mea e imposibil să mai fii o autentică *pin-up girl*[485] – a spus, ştiind că bustul ei trâmbiţa meritele chirurgiei plastice. Voi, balerinele... Dar bărbaţii nu-şi dau seama de nimic, şi asta e important/’ „Nu pleca.” „Fata mea, nu dispar din piscină. Nu sunt mica sirenă a lui Andersen care şi-a părăsit neamurile ca să plece cu un prinţ călător pe mări să

484 Cuvântul spaniol pentru „ametist” este amatista, care rimează cu Batista.

485 Vedetă de cinema (în 1. engl. în orig.).

preacurvească.”

Deşi încercam uşurarea de a o şti atât de aproape şi chiar de a-i auzi bălăcelile în apă, m-am simţit îngrozitor de singură şi înconjurată de ruine. Mă gândeam cu groază, cu anticipat defetism, la ceea ce avea să fie, acum, zilnica trudă – trudă sterilă, trudă de Sisif – de a-mi târî o existenţă fără un ţel de atins. Aici nu se putea face nimic, în această ţară stăpânită de o burghezie stupidă, de politicieni pungaşi şi militari inepţi, nu-şi aveau locul împlinirile artistice, împlinirile spirituale. Librăriile din Havana se transformaseră în prăvălii de marchitani din lipsă de cititori; *Orchesta Filarmonică* (atât de splendidă în alte vremuri, în zilele lui Erich Kleiber) se transformase, încetul cu încetul, într-o instituţie pentru strălucitoare întâlniri mondene; în toată insula nu exista o galerie de artă modernă; cei mai buni pictori emigrau, ori îmbătrâneau printre vrafuri de pânze fără cumpărători. Se demonstrase că animalele din specia mea nu au ce face în această Metropolă a Ruletei situată, din punct de vedere al spiritului, între Zero şi Dublu Zero. Acum – mai târziu, peste o lună sau două – o să plec la Caracas fără necesara busolă a *credinţei în ceva*, ca să vegetez – căci nu mă aştepta altceva într-un mediu care, în plus, îmi era necunoscut – alături de un bărbat care îşi pierduse complet credinţa în arhitectura lui, lăsând în urma mea câteva fiinţe care, ca José Antonio sau Teresa, erau sceptici, cinici ori neîncrezători (ca să nu vorbim de Olga, desfătându-se în bogăţia ei de dată recentă alături do colaboraţionistul de bărbatu-su), şi pe alţii, ca Mirta şi Calixto (dacă o fi putut să scape de urmărirea poliţiei) cu aripile frânte la primul imbold de a se înălţa, la doi paşi de cei doborâţi şl castraţi de Mandatarii Ororii: *„Le transparent glacier des vols qui n¿ont pas fui.”1* Pentru prima dată l-am invidiat pe Gaspar care, cel puţin, credea în Partidul lui, cum credea Renan[486] în Ştiinţă – şi care, cu

486 Albă în spațiul care negat de ea o-mbie, / Dar spaima nu de solul în care zace prins (în 1. fr. în orig), Mai multe sonete II de S. Mallarmé.

robusta lui cinste de Morar de la Sans-Souci[487], de Ţăran de la Dunăre[488], de proletar de viţă veche, găsea în marxismul său ceea ce strămoşii lui găsiseră timp de veacuri în Evanghelii: o raţiune de a trăi, de nezdruncinat şi însufleţitoare... In plus, deznădejdea mea de acum trezea un vechi complex de culpabilitate, de sete de a ispăşi, atât de des atribuite celor din neamul meu: voinţa de a se anihila pe sine însuşi – mărturisirea lui Nikolai din *Crimă şi pedeapsă*, care se învinovăţeşte de o crimă pe care n-a comis-o. Poate am păcătuit prin vanitate; poate m-am încrezut prea mult în talentul meu; poate am trăit prea exclusivist prin dans şi pentru dans. Acum mă cufundam în Nimicul propriei mele fiinţe, fără niciun motiv de-a mai continua să exist; fără dureroasa consolare, măcar, că ispăşesc o greşeală săvârşită... Şi, căutând parcă un sprijin, încep să privesc lucrurile care mă înconjoară: barul unde, în raftul cu sticle, printre mărcile obişnuite, pe o etichetă apare bizonul votcii Zubrowka. Şi, în apropierea barului, o veche hartă li Cubei pe care o cunosc foarte bine. E din secolul al XVIII-lea, tipărită nu ştiu unde, şi printre oraşele importante care apar deja pe ea – *St. Christophe*, *Sete*. *lago* – se detaşează, la capătul de răsărit al insulei, ceva mai sus de capul cu care se termină, cu litere groase, numele BARACOA. Parcă ar fi Finisterre, sfârşitul pământului, loc pierdut, complet izolat, la adăpost de zgomotele şi lăudăroşeniile care îi asurzesc pe oamenii acestei epoci. Dar brusc îmi amintesc, da, îmi amintesc: harta asta am cumpăratro eu şi cu Enrique la Paris, de la un librar de pe Rue SaintJacques, puţin înainte de a ne îmbarca pentru a veni aici. „De unde ai asta?” – o întreb pe Teresa, care se întoarce de la piscină ştergându-şi părul cu un prosop cu monogramul ei. „Oh! Mi-a făcut>o cadou Enrique de mult... Când i-am adus din Mexic *Tratatul*

487 Morarul de la Sans-Souci, erou, împreună cu Frédéric al II-lea al Prusiei, al unei anecdote foarte populare în Prusia acelor vremuri. Simbol al bunului- simț țărănesc.

488 Țăranul de la Dunăre, titlul unei fabule de La Fontaine; eroul este simbolul omului simplu, dar sincer și drept în ceea ce spune și face.

asupra perspectivei... îţi aminteşti?... Şi acum trebuie să mâncăm ceva." îi spun că doar ideea de a înghiţi ceva solid îmi face greaţă. „Fă un efort.""Nu pot." Acum aş vrea, să telefonez acasă la mine. Să ştiu dacă acolo s-a întâmplat ceva. Să scap de această oribilă nesiguranţă. „Nu te sfătuiesc – spune Teresa. Dacă telefonul tău e controlat, or să afle numărul de aici. Şi asta nu ne foloseşte nici ţie, nici mie, dacă afacerea ta nu s-a aranjat încă. Mâine o să telefonez eu din altă parte." Teresa pune câteva lucruri pe masă: icre de Manciuria, icre negre, muguri de palmier din Brazilia, aperitive italieneşti. „Vrei să-ţi încălzesc o supă Campbell? Am *Oxtail* şi *Clam Chowder*." Nu pot. Mă înec, mă sufoc şi izbucnesc din nou în plâns. Cealaltă îmi aduce o sticlă de vin de Burgundia: „Leac sfânt: bea vin roşu după whisky. E cel mai grozav somnifer. Cazi ca un butuc. Asta îţi trebuie." „Şi tu? N-ai să pleci?" „Stai liniştită. în noaptea asta rămân aici să-ţi păzesc somnul... Bea vinul ăsta şi culcă-te. Pentru mine e încă foarte devreme... Lasă-mi partea stângă a patului; acolo dorm eu... (Mă priveşte şi râde:) Nu-ţi fie frică... Dacă ai fi bărbat, nu zic că... Dar, n-am trecut încă de partea cealaltă... Cum se spune în popor: «Mai bine să mergi pe jos, decât să rămâi pe jos.»"

Măruntaiele tăbăcite ale strămoşilor mei mi-au lăsat moştenire – întotdeauna am fost aşa – o extraordinară putere de a elimina alcoolul. Beată la nouă seara, mă trezesc în zori proaspătă şi vioaie. Şi, dintr-o dată, revin, stupefiată, la înspăi« mântătoarea realitate care s-a abătut asupra mea cu violenţa unui cataclism. Teresa doarme lângă mine, un somn prea adânc datorat unor barbiturice a căror sticluţă o văd pe noptiera ei. Şl prima imagine care îmi vine în minte este cea a vechii hărţi po care am văzut-o aseară, cu mintea înceţoşată de aburii băuturii. O privesc din nou. Da. E aceeaşi pe care am cumpărat-o pe Ruo Saint Jacques. Şi-mi amintesc şi de bizonul de pe sticla do Zubrowka – votca preferată a lui Enrique, foarte puţin cunoscută aici – a cărui imagine se repeta pe trei sticle aşezate într-un loc la îndemână, ca şi cum ar fi fost des solicitate. Este aceeaşi pe care o cumpără el de la unicul

magazin din oraş unde so găseşte. Şi acum, călăuzită de vocea mirosului, deschid sertare şi scotocesc sertăraşe. Răsfoiesc un album de fotografii: „NEW YORK – RAINBOW ROOM – *Ianuarie 1943*” Enrique şi Teresa aproape îmbrăţişaţi. GRAN TICINO (restaurant italienesc, dacă judeci după forma clondirelor de vin). Enrique între Teresa şi o altă femeie, palidă, suplă pe care n-am văzut-o niciodată. Dedesubt* „*Cu Anais Nin – Februarie 1943*.” Şi mai e una, în acelaşi loc, cu Luis Bunuel şi cu cineva care seamănă cu John Cage. Condusă de instinct, iau din bibliotecă o carte de Anads Nin: WINTER OF ARTIFICE. Cu o dedicaţie de acum doi ani: „*Pentru Teresa şi Enrique... Amants magnifiques*”. împing uşa unei încăperi în care încă nu intrasem. Acolo, pe o masă, sunt planuri de-ale soţului meu, *files*[489] de corespondenţă, hârtii, însemnări scrise de mâna lui... De data asta o zgâlţâi cu brutalitate pe Teresa, ca s-o smulg din somnul ei prea adânc. Protestează cu vorbe încâlcite: „Lasă-mă să dorm, ce dracuz?” Toţi muşchii mei şe reunesc acum ca s-o scoată din pat şi literalmente s-o târască până la locul descoperirii mele: „Ce-i cu planurile astea? Cu scrisorile? Cu schiţele?... îmi poţi explica?” Ea, ceva mai trează, se uită şi îmi răspunde: „în ultima vreme

Enrique era atât de speriat din cauza oamenilor care intrau şi Ieşeau din biroul lui, încât n-a mai putut lucra acolo... Era convins că îngrijitorul clădirii îl denunţase... Şi-a adus de lucru nici, unde era mai liniştit.” Explicaţie posibilă. Dar fotografiile, cartea de la Anaâs... Teresa nu răspundea. „Deci tu şi el...?” „Ei bine, da. Dar n-o lua în tragic, că ne-ajung tragediile tale... Asta n-are nici cea mai mică importanţă.” „N-are nici cea mai mică importanţă, şi durează de cincisprezece ani!” „în fine... Da. Aşa... Din când în când... Se termina... O luam de la capăt... Eu aveam treburile mele... El le trecea cu vederea... Crede-mă, niciodată n-a fost ceva serios.” „Unicele două fiinţe în care aveam încredere!” „Ascultă, n-o da pe melodramă că,

489 Clasor, dosar pentru păstrat hârtii, acte, documente (în 1. engl. în orig.).

în materie de Sarah Bernardt mi-ajunge mătuşă-mea.” (M-a privit în faţă şi a întâlnit un chip atât de nou datorită durităţii crispate, încât a trecut imediat la atac:) „Cum să nu fii încornorată dacă în fiecare seară ajungi acasă epuizată, fără chef de nimic, cufundată în aiurelile tale – şi asta nici măcar ca să dansezi ca Pavlova, ci ca să-i faci pe ceilalţi să danseze?... Nu ţi s-a spus niciodată că nu eşti bună de nimic ca femeie? Atâtea exerciţii la bară şi n-ai învăţat nimic!... Şi acum, lasă-mă să dorm.” (S-a întors spre cealaltă parte a patului, încercând să-şi bage capul sub o pernă.) „Ascultă. O ultimă întrebare: José Antonio ştia ceva de asta?” „Păi... bineînţeles că ştia! (Cască:) A venit chiar să înoate cu noi aici, de câteva ori.” (Acum capul i-a dispărut sub pernă.) „Ascultă...” „Lasă-mă să dorm...” Asta era deja prea mult. Ajunsesem la fundul băltoacei. în jurul meu era vidul absolut. Nimic de ce să mă agăţ. Singqră pe o planetă care mă respingea... Şi, dintr-o dată, născută de Noaptea întunecoasă, o ciudată voinţă de a continua să trăiesc, dar *desträind* – ca într-o înaintare în sens invers. Abdicare totală. Renunţare la toate. Ajunsă la zero, să cobor scara celor sub zero. Să mă cufund în întunericul unui anonimat total. Să renunţ la ambiţii; să uit ceea ce am învăţat. Incapabilă să mai găsesc ceva în afara propriei mele fiinţe, am să mă claustrez în mine însămi, cât mai departe posibil de orice solicitare... Cum Teresa revenise la somnolenţa datorată somniferului, fără să ţin seama de sfatul ei, am telefonat acasă. Acolo nu se întâmplase nimic deosebit, mi-a spus Cămilă. Bun. Acum o să trec pe la bancă şi peste o oră o să vin să-mi iau nişte lucruri. Să-mi aducă sus valizele care sunt în pivniţă. „Plecaţi?” „Da”, „în străinătate?” „Da...” înainte de a ieşi, am privit îndelung harta pe care Enrique şi cu mine o cumpăraserăm pe Rue Saint Jacques. *Sete*. *lago*, Drumul spre Santiago, drum al pribegilor, al penitenţilor, al nevoiaşilor, călăuziţi de Venus, semn oceanic. „*La mer*, *la mer*, *toujours recommencée*” La bancă îl întreb pe casierul care tocmai îmi dăduse câteva mii de pesos, dacă el cunoaşte oraşul Baraoca. „Ferească-mă Dumnezeu – îmi

răspunde râzând: E ultimul loc de pe lume.”

INTERLUDIU

Ce n’est qu’à prix d’argent qu’on dort en cette ville.[490]

Boileau

34

Primele scrisori pe care le primesc la Caracas de la Vera spun multe fără să spună nimic: după incolore expresii tandre, mă informează că e la curent, graţie lui Jose Antonio, cu bunul mers al afacerilor mele; că excelentul meu colaborator Martinez de Hoz – arhitect spaniol pe care l-am cunoscut, soldat rănit, la spitalul de la Benicassim – merge înainte cu şantierele mele de construcţie (mai multe reşedinţe într-un stil amorf, un magazin universal, un restaurant rustic...); şi că cele două programe de balet ale ei sunt aproape gata, rugându-mă ca, atunci când va sosi momentul să pornească în marea aventură de la Paris, să vin să mă întâlnesc cu ea în Europa. Şi aici trebuie să încep să citesc printre rânduri, pentru că prea insistă că trebuie „să mă odihnesc în continuare”, ceea ce „e bine pentru sănătatea mea”, căci „pentru moment, nimic nu necesită prezenţa mea la Havana” (şi „aveai nevoie de odihnă”, şi „nu te grăbi să te întorci”, şi „schimbarea de aer îţi va face bine” etc., etc.) Şi astfel înţeleg şi motivul cuvintelor ei de dragoste puţine şi reci: crede sau bănuieşte că scrisorile ei sunt citite, ceea ce n-ar fi neobişnuit, pentru că cenzura poştală merge mână în mână cu cenzura presei peste tot unde, sub o dictatură, încep să funcţioneze mecanismele represive. în concluzie, eram înştiinţat în mod clar că, deocamdată, nu trebuie să mă întorc în Cuba. Acolo continuau persecuţiile, duse până la limitele extreme ale ferocităţii, lucru care, de altfel, se ştia aici, unde soseau ştiri despre evenimente ce nu erau relatate niciodată de ziarele noastre. Multe lucruri le aflasem de la cei care – la fel ca rănitul ascuns în birourile mele – luaseră parte, de aproape sau de departe, la asaltul Palatului. Dar îmi spuneam şi că informaţiile lor

490 Doar plătind poți dormi în acest oraș (în 1. fr, în orig.).

se pol datora optimismului care, în mod obligatoriu, îl fac pe proaspiV tul revoluţionar să exagereze împrejurările favorabile acţiunii sale. Aici în schimb, *se ştia*. Se ştia că cei care îl însoţiseră po Fidel Castro în expediţia lui pe „Granma” îşi consolidau tot mai mult poziţiile şi că Sierra Maestra – devenită simbol şi spirit al unei întregi lupte – se transformase în bastionul unei adevărate armate: o *Armată Rebelă* care, îngroşându-şi rândurile, în fiecare zi, cu oameni mai bine înarmaţi şi echipaţi, trecea acum de la defensivă la ofensivă, într-o uimitoare renaştere şi prelungire a epopeei *mambî*[491] din veacul trecut. Şi tocmai pentru că Venezuela purta pe umeri o dictatură militară – deşi mai puţin aparentă, manifestându-se mai puţin în plină stradă decât cea a lui Batista – anumite ziare publicau tot ce puteau despre ceea ce se întâmpla în ţara mea, în chip de opoziţie camuflată şi indirectă, convinse că celor ce au urechi de auzit le sunt de ajuns câteva cuvinte. De altfel, revistele europene şi nord-americane care circulau aici începeau să se ocupe în mod serios, publicând reportaje mai mult sau mai puţin demne de încredere, de o luptă care, de la o zi la alta, dobândea o tot mai mare amploare, în *Paris Match* se vorbise recent de un adevărat război de gherilă, cu fotografii dintr-o tabără militară ce părea organizată minunat şi nu amintea cu nimic de dezordonata improvizaţie războinică a anumitor efemere „răscoale” cunoscute în trecut. Totul părea să indice că în Sierra Maestra se luptă cu adevărat, disciplinat şi cu simţ tactic... Eu urmăream evenimentele cu un interes crescând, în vreme ce încercam să înţeleg acest straniu oraş, Santiago de Leon de Caracas, care avea virtutea de a-mi răsturna toate noţiunile, devenind, din zi în zi, mai ciudat, mai deconcertant, excesiv, teratologic şi chiar respingător, uneori, deşi enigmatic, plin de contraste, misterios, greu de pătruns şi formidabil de atractiv, în ciuda anarhiei voliţiunilor sale, pentru rA în acest oraş asistai, în mod cert, la gestaţia a *ceva* – a ceva npecific

491 Mambi, denumire dată în Antile luptei și luptătorilor pentru independența de sub dominația spaniolă.

latinoamerican, ce se poate concepe doar într-un oraş a cftrui existenţă cotidiană era un veşnic înnoit *happening*[492].

Happening neîntrerupt şi înmulţit în gestaţie de mai multe milioane de ani, datorită acţiunii subterane a enormelor rezerve do plancton în stare de expansiune, materie primordială a vieţii pe planeta care, brusc, într-o epocă recentă, scosese la suprafaţă, făcuse să ţâşnească, să izvorască aici, acolo, dincolo, rovărsând lumină, după o aşteptare ce dura din a Treia Zi a Eacerii, puturoasa şi unsuroasa plasmă din profundele sale depozite. Atunci, pentru a grăbi această neaşteptată iluminare a abisalelor matrice, se înălţaseră turnurile de forare, locuite de pasărea mecanică – balansier cu siluetă de ghionoaie – de care nu se puteau despărţi, iar oamenii îşi părăsiseră ogoarele, lăsându-şi casele şi lanurile, ca-să se pună sub ocrotirea salariilor sigure ale Marilor Companii Multinaţionale ivite pe harta ţării oriunde mirosea a petrol. Şi în deşerturile sterpe, locuite odinioară de scorpion, tarantulă şi şarpele cu clopoţei crescuseră oraşele născute într-o noapte, cu barurile lor cu zece mii de sticle şi bordeluri cu o sută de curve, în enorma şi aleatoria întrunire de tonomaturi şi *juke-boxe* din Marile Sâmbete de beţii, fornicări, cărţi de joc şi zaruri. Aici, mult mai mult decât în Mexic, ar fi putut scrie Ramon Lopez Valarde celebrele versuri: „*Pruncul lisus ţi-a lăsat în dar staulul / şi zăcămintele de ţiței*, *Diavolul*.” în secularul staul de vite ce fusese izolata, retrasa şi puţin edificatoarea Venezuelă care, cu prea mulţi copii născuţi în iesle şi niciun Mag vizibil, părea rămasă printre ţările-rudesărace ale continentului, lumea asistase la o bruscă transformare a lui Diogene în Regele Midas. Şi acest Rege Midas dăduse naştere celei mai extraordinare dintre aglomerările urbanistice, dând drumul haitelor de buldozere asupra capitalei. Dimineaţa devreme (când nu lucrau la lumina becurilor şi a reflectoarelor), începeau să mârâie, să latre, să-şi înfigă colţii, să muşte pământul, necruţătorii buldogi-

492 întâmplare (în 1. engl. în orig.).

buldozere, dezlegaţi cu duzinele, cu ragilele lor de fier, în toate zonele aşezării – escortaţi de turnw de maşini scormonitoare, autobasculante şi rotitoarele butii cil pietriş ori ciment ce se mişcau de colo până colo, slobozindu-şl noroiul cenuşiu, în şuvoaie groase, în stânga şi-n dreapta, în zgomot de motoare, frâne, mers înapoi, mers înainte, avalanşo căzute din betoniere, în vreme ce sute de automobile, imobilizate într-un ambuteiaj inextricabil, buimăceau aerul cu asurzitoarei! furie a claxoanelor. Antreprenorii, beneficiarii, cumpărătorii, vânzătorii, comercianţii, speculanţii, bancherii, arhitecţil, inginerii, şefii de şantier erau stăpâniţi de furia de a distruge, de a construi, de a distruge din nou ca să construiască din nou, ce sfârşea cu tot ce era strămoşesc, ce se păstrase, şi avea o oarecare eleganţă în de patru ori centenara urbe. Buldozerele, furibunde în atacurile lor, umăr lângă umăr în asalt, bucuroase să demoleze, începeau – cu atât mai multă plăcere cu cât acolo terminau repede! — cu vechile reşedinţe ale nobililor de viţă, înfigându-şi ghearele în coridoare, săltând acoperişuri, smulgând micii dragoni de la colţuri, băgându-şi omizile metalice ale şenilelor în patio-urile cu rodii şi cu rezervoare de apă, oprindu-so ca să-şi tragă sufletul o clipă – după ce o învinseseră po Fecioara de los Coromotos ce domnea peste ultimul vestibul – deasupra unei grămezi de dărâmături prăfoase, în exalări do străzi vechi. Şi porneau imediat la o asurzitoare simfonie: lovituri ale ciocanelor pneumatice, răsuflarea zgomotoasă a rulourilor compresoare, fluierele şefilor de brigăzi, exploziile dinamitei care, intermitente, provocau tulburări, la orice oră, în inimile nepregătite. Şi, peste toate acestea, zugrăvindu-se pe cer ca un bici al lui Dumnezeu, răsucindu-se, coborându-se, aşteptând, gata întotdeauna să plesnească năpraznic din harapnic, vestita „Boia”, adusă de curând care, pornită asemeni unui buzdugan într-o bătălie de demult, îşi arunca masa de fier dintr-o dată, asupra unei clădiri de cinci etaje, care se prăbuşea pe loc, lăsând resturi de coaste – grinzi rupte – lipite de câte un

perete despărţitor ce rezistase izbiturii. „Uite că vine Boia” – spuneau oamenii, văzând-o că se mută în alt cartier, trecând maiestuos, ca un enorm car alegoric de carnaval, atârnând de macaraua ei, printre cele mai înalte acoperişuri roşii ale oraşului. Şi unde se oprea Boia, începea cataclismul: zburau acoperişurile, jaluzelele, grilajele, zidurile, copacii, statuile, fântânile, ca în oraşele antice. Bortite să fie rase de furia învingătorului. Şi apoi se înălţau zgârie-norii, se, instalau calote de ciment pe munţii înconjurători, se inaugurau autostrăzi ce, a doua zi după darea în folosinţă, se dovedeau insuficiente, obligându-i pe ingineri – convinşi de falsitatea calculelor care întotdeauna erau în urma ritmului de import al vehiculelor – să născocească alte căi şi mijloace de canalizare şi repartizare a traficului, care se numeau „caracatiţe”, „pânze de păianjen”, „miriapozi”, într-o atmosferă de ficţiune unde mulţi copaci centenari – *centenare caoba* – fuseseră înlocuiţi cu falşi copaci de ciment, cu rămuriş de orhidee care, acestea da, erau autentice: puteai să verifici pipăindu-le că nu sunt reclame de orhidee, făcute din vreun material plastic.

Arhitect îngrozit de ceea ce făceau semenii mei întru meserie, arătându-mi excesele la care putea duce o dorinţă anarhică şi ieşită din comun de a construi, obişnuiam să mă refugiez în zonele vechi şi tradiţionale, căutând ceea ce mai supravieţuia din oraşul vechi: colinele unde se înalţă Panteonul Naţional, înconjurat de încântătoare case fără etaj, zugrăvite în roz, galben, cafeniu, albastru, şi, mai sus, la capătul Bulevardului Braziliei, străduţele cu trotuare în pantă şi bănci de piatră în dreptul ferestrelor, ce duceau spre ultima cârciumă tipică, tejghea grosolană şi coloane albe, care mai exista la poarta vechiului Drum al Spaniolilor ce, trecând peste un deal accidentat, se deschidea pe celălalt versant, spre splendida panoramă a portului La Guayra. întâlnindu-mă uneori cu câte un măgăruş acoperit de flori de la coadă până la căpăstru, mă îndreptam spre umbra unui copac ce se ridica impasibil, la capătul unei costişe, şi contemplam oraşul întins la

picioarele mele, împrejmuit de munţi, ce mi se oferea, în ansamblul său, cu toate grandorile, mizeriile, ifosele, farmecele, contrastele, misterele, seducţiile, antagonismele şi teratologiile capitalelor care, în acest continent, cunoşteau, după o prea îndelungă aşteptare, o neînfrânată febră a dezvoltării şi a expansiunii... Veniţi de departe, uneori de foarte departe – de pe coastele andine, do dincolo de Llanos, de unde curgeau râuri imense, născute în regiuni neexplorate încă – se apropiau de panorama oraşului, tot mai greu de numărat în migraţia lor, bărbaţi, femei, copii, atraşi de un nou miraj al unui El Dorado. Cu privirea neagră, fixă şi absentă totodată – rătăcită parcă – a celor cu sângele putrezit de boli, admirau primii zgârie-nori nemaivăzuţi până atunci, aşa cum în vremuri îndepărtate nomazii biblici, ce nu ştiau ce înseamnă un oraş, vor fi admirat minunile turnurilor astrale şi ale grădinilor suspendate pe care fiii altor triburi, mai născocitoare şi ambiţioase, le creaseră din nisipul pustiului, Creolii din Tâchira, Barinas, de pe malurile râurilor Apure ori Caroni descopereau cu uimire ce făcuseră alţi creoli, păstrători ai aceloraşi moşteniri rasiale, luându-le-o înainte cu câteva secole. Oamenii de ieri, care nu trecuseră niciodată de o agricultură, o industrie şi o tehnică primitive (şi trecuseră de la măgăruşul din timpul Conchistei la avionul ultramodern fără să cunoască etapa căii ferate, căci unicul tren expres atribuit Venezuelei era cel care alerga de la Caracas la Ciudad Bolivar, doar datorită imaginaţiei autorului său, în *Mândrul Orinoco* de Jules Verne...) dădeau peste oamenii de azi care aspirau deja să fie oamenii do mâine, înţelegând dintr-o dată că, deşi vorbeau aceeaşi limbă, cu accent identic, vorbeau limbi diferite. Cum, în ce termeni, cu ce pregătire profesională, cu ce cunoştinţe ori videşuguri, să le ceri de lucru acestor compatrioţi care călăreau pe bârne de metal în cer, îşi înfigeau ciocanele pneumatice în pământ, ori, cu măştile lor de azbest şi aparate de sudură cu oxigen dobândeau înfăţişarea unor fiinţe extraterestre?... în faţa imposibilităţii de a-şi oferi

serviciile în mod util, nou-veniţii nu îndrăzneau să treacă hotarele oraşului, înghesuindu-se pe colinele învecinate, la marginea zonei construite, retrăgându-se în mizeria, fără leac, ce era la fel cu cea a favelelor din Rio de Janeiro, a înspăimântătoarelor suburbii din Santiago de Chile, a acelor *llega-y-pon* din Havana, a cătunelor, dacă li se poate spune cătune, care, în vârtejuri de praf, proliferau şi creşteau pe fundul secat al lagunelor din jurul lacului Texcoco. Aici a trăi însemna a trăi murind, într-o veşnică scădere a demnităţii, recurgându-se la înşelătorii şi minciuni, la cerşetorie şi hoţie, pentru a trăi până Hcara, în aşteptarea unui mâine fără bucate pe masă, în timp ce o liotă de copii neliniştită şi mereu flămândă se pierdea pe străzile oraşului, cu o lădiţă de lustragiu pe spinare sau un teanc de ziare pe cap, văzând cum, sub acoperişurile capitalei în dezvoltare, creştea un oraş pitic, oraş în miniatură, făcut din machete instalate în birouri şi agenţii, prefigurare a unui oraş al viitorului pe seama căruia se efectuau, de pe acum, pe baza unei arhitecturi de mucava, a închipuirii şi a promisiunilor, fabuloase operaţiuni de vânzare-cumpărare. Se cumpărau cu bani gheaţă, când vopseaua proaspătă încă nu se uscase bine, case, reşedinţe, mici palate, de cinci palme lăţime, aşezate pe gazon de pluş, înconjurate de o vegetaţie făcută din burete verde, ce se reflecta în bazine şi iazuri unde pluteau lebede de celuloid pe apele unor oglinjoare. Pe mese atât de mari încât păreau făcute pentru un joc de biliard al titanilor, se ofereau viitoare zone sistematizate dotate cu lacuri artificiale şi păduri cu copaci transplantaţi în locuri cu sol atât de arid încât nu creşteau nici scaieţi, cu multiple atracţii ca terenuri de golf, manejuri, piscine olimpice, grădini zoologice şi trenuleţe pentru bucuria copiilor, ale căror loturi, foarte bine delimitate pe hârtie, îşi schimbau stăpânul de la o săptămână la alta, cu uluitoare creşteri de preţuri la metrul de teren, de îndată ce contractele treceau dintr-o mână în alta. Şi la fel se întâmpla cu zgârie-norii înalţi de trei metri expuşi în vitrinele agenţilor imobiliari, ale căror etaje se luminau

prin simpla apăsare a unui buton, într-o magie de minuscule ascensoare care urcau şi coborau, maşinuţe ce intrau şi ieşeau, şi unde, de pe acum, clientul putea să-şi cumpere spaţiul necesar viitoarelor sale birouri... Aici se găseau bani pentru orice şi pentru orice dădea bani planctonul din Ziua a Treia a Facerii: bani pentru Cadillac şi Jaguar, pentru Christian Dior şi pentru Cartier, bani ca să vezi alergând ultimul Ferrari, şi bani ca să vezi de aproape stelele cele mai *sexy* ale cinematografului italian; bani pentru ca icrele negre să vină în cutii de zece kilograme, comandate prin Air France, direct din Iran (pentru că aici caviarul din alte locuri – Beluga, Sevruga – era considerat un aliment obişnuit al oamenilor care „nu se înfrup* tă din bunătăţi"); bani pentru ca tinerii burghezi să alerge po cele mai *mustang* şi mai pârâitoare motociclete ce se pot ima* gina, „îngerii iadului" pe şei de cowboy, cu cozi de vulpe agăţate de ghidoane; bani pentru importarea splendidelor Cabirii caro, cu decolteuri vertiginoase, oficiau în „Casa celor 500 de chei" implântată în plin centru al oraşului, sub inocenţa şi inutila mască/firmă de „Clinică Dentară" pusă la intrarea unei clădiri austere şi aproape cu aspect de penitenciar, zugrăvită în culori de pompe funebre... Bani, bani, bani; a face bani, a vorbi do bani, a visa bani, a strânge bani – seculara obsesie a denarului, dinar, diram, monede, moede, lire de Tours, lire sterline, dubloni, ludovici, napoleoni, bolivari, *sucres*, pesos, piaştri, arginţi şi aur prezenţi, impliciţi, în bancnota mirosind încă a cerneală de tipar girată de negrele izvoare care, din zorii planetei, în humusul preistoric şi în pădurile scufundate, săpau în htonicelo profunzimi ale pământurilor din Anzoâtegui sau Maracaibo, slobozind în şuvoaie ceea ce putea ţâşni doar din cocinele lui Platon... Dar dacă, în veacul trecut fusese potrivit să se scrie romane intitulate *Misterele Parisului* sau *Misterele Londrei*, în veacul acesta s-ar fi putut scrie şi *Misterele Caracasului*. Pentru că, în acest oraş stăpânit de deloc ezoterica înmulţire a băncilor, a companiilor de asigurări, a creditelor pe bază de ipoteci şi a maşinilor de calculat în neîntrecutul uruit al

buldozerelor, pe drumuri tăinuite, în întruniri moderne şi ceremonii desfăşurate sub semnul unor simboluri egiptene, a crucilor copte şi o capului lui Nefertiti, proliferau cu o uluitoare acceptare, cele mai diverse forme ale Ocultismului. Orice mag, orice *gurü*, orice maestru în ştiinţe ermetice era sigur că îşi găseşte discipoli în binevoitorul oraş Santiago de Leon de Caracas, unde, de mult timp, se implantase, cu toată greutatea „Imperatorilor" locali, rosacrucismul[493] californian. Cu puţin înainte, un iluminat francez, sosit – spunea el – din Tibet, care umbla în sandale şi cu tunica albă a catarilor, cu părul lung stil hippy şi barbă blondă à la Fonseca – cel de pe ţigările de foi din Havana şi din poemul lui Garcia Lorca – înfiinţase aici un Ordin al Vărsătorului, muncind intens ca să contracareze activitatea mulţilor „magi negri" care, după cum afirma el, îşi urzeau vrăjile pe malurile Lagunei Tacarigua, vatră a civilizaţiei arawak1. Câţiva discipoli ai lui Gurjeff – cel de la „*Prieuré**" unde murise Katherine Mansfield, în putoarea unui staul cu vaci care, după părerea Maestrului, trebuiau „să-i aducă răsuflarea vitală a pământului" – explicau *învăţăturile sale neştiute*, după evanghelia lui Uspensky, principalul său apostol. Doctrinele unor Jacob Boehme, Saint-Martin „filosoful necunoscut", Martinez de Pasqually, Elifas Levi aveau nenumăraţi adepţi acolo unde mulţi căutau neobosiţi Unitatea, identitatea Omului cu Cosmosul, stabilind cele mai riscante identităţi între Lao Tse, Buda, Zoroastru, Christos, Plotin, Maestrul Eckhardt, Swedenborg, considerând ca ceva indiscutabil că Descartes, Pascal şi Newton, între alţii, sunt verigi privilegiate care, în lanţul Revelaţiilor, ne leagă de lumea lui Hermes Trismegistul[494]

---

493 Frații Crucii de Trandafir (rosacrucieni), ordin laic, adept al unei filozofii bazată pe aplicarea legilor cosmice și naturale, înființat în secolul al XVII-lea în Germania.

494 Arawak, popor precolumbian, originar din valea fluviului Orinoco, care, în perioada sa de maximă expansiune, se întindea din Antile până în Argentina.

[495].

Dacă te gândeai bine, toate astea erau minunate şi făceau parte din acumularea de minuni care se arătau încetul cu încetul celor ce doreau să cerceteze în profunzime lumea latinoamericană, unde groaza anumitor evenimente politice, oroarea dictaturilor militare sau civile reprezintă ceea ce este trecător şi tranzitoriu într-o istorie frământată, iar permanente sunt minunile a ceea ce ne înconjoară, a ceea ce face parte din natură, din mediul ambiant, din esenţa autentică a Omului născut din cele mai vivifiante metisaje consemnate de cronicile planetei. Şi tocmai de aceea, găseam minunat faptul că, încolţit de haitele de buldozere, intoxicat de progres, asurzit de zgomotele unei urbi în creştere anarhică, zăpăcit de cerinţele luxului exagerat, de risipă şi de speculă, venezueleanul continua să fie atât do asemănător cu el însuşi. Asista la neîncetata implantare po pământul său a marilor companii multinaţionale şi convieţuia cu tehnicienii şi conducătorii acestora, dar căminele sale conţinu» au să le fie închise yankeilor, cu excepţia cazurilor când era vorba de recepţii de etichetă; încurajase o puternică migraţie do italieni, muncitori şi eficienţi, dar vocabularul său adoptase doar cuvântul „ciao”, folosit în toată lumea; citea multe cărţi şi ziaro franţuzeşti, fără să folosească franţuzisme în conversaţie – fidel, în viaţa lui cotidiană, foarte naţionalelor gusturi de *arepa*\ *hallaca* şi brânză de vaci ţărănească. în timp ce Havana era invadată de firme în engleză şi mii de tineri îşi făceau studiile acum în colegii şi universităţi americane, în vreme ce Martorii lui lehova, Adventiştii şi metodiştii recrutau enoriaşi la ţară şi în oraşe, aici, venezueleanul era minunat de impermeabil la tot ce e anglo-saxon. Copiii creşteau în licee ale căror faţade erau împodobite cu citate din Simon Bolivar, formându-se în ambianţa unui grai venezuelean, cu inflexiuni de neconfundat, în care mai dăinuiau savuroase locuţiuni ale robustei limbi castiliene dinainte de Conchistă – dispărute acolo, păstrate aici.

495 Numele dat de greci zeului egiptean Thot.

Venezueleanul, atât de puţin europenizat pe cât de puţin nord-americanizat, continua să fie credincios condiţiei sale de creol, indiferent că era bogat sau proletar, având un *apamate*? drept arbore genealogic şi fiindu-i dor de *caraota*[496] şi *cambii*^ de îndată ce se îndepărta de solul natal. Omul de aici trăia adânc înrădăcinat într-un pământ ale cărui energii telurice contau mult în destinul său. în veşnic enigmaticele sale Guyane, în aproape necunoscuta Sierra de Parima, la hotarele cu Marea Savană, la izvoarele râurilor Facerii, existau forţe misterioase care îl legau de pământ, şi poate tocmai de aceea – şi tocmai pentru că avea bani suficienţi pentru asta – se obişnuise să-şi aducă acasă ceea co o reală cultură plastică îl făcea să admire în călătoriile lui în Btrăinătate. Astfel, în ceea ce îi priveşte pe oamenii înstăriţi care îmi deschiseseră uşile caselor lor, era evident că în materie de gust artistic erau uimitor de superiori celor de condiţie asemănătoare, care formau burghezia cubaneză... Pentru că – şi asta era minunat – în unele case din „*Ies beaux quartiers*" pe care le zăream de aici, mi se deschisese iarăşi în faţa ochilor minunata lume a picturii şi a sculpturii. Dincolo de pâcla dimineţii ce întârzia deasupra văii, sub acoperişul acela, ori acela, ori celălalt, reîntâlnisem înfioratele, adorabilele corpuri de femei ale lui Renoir, imponderabilele balerine ale lui Degas, senzualele şi indolentele odalisce de Matisse, privite meditativ – şi poate cu potolită invidie – de cuminţea Penelopă a lui Bourdelle. Mai încolo, în vârful acelei coline, renăşteau, în fiecare dimineaţă, câţiva arlechini de Picasso, alături de o fermecătoare natură moartă de Braque. Ceva mai jos, un Kandinsky din prima perioadă, o geometrie în continuă mişcare de Vasarely se învecinau cu un mic / imens Paul Klee, plin de personaje ce

---

496A repa, un fel de plăcintă de mălai umplută cu carne de porc, jumări și alte ingrediente, mâncare tipică din America Latină.

Apamate, copac mare și înalt din Venezuela.

Caraota, specie de fasole venezueleană.
Cambur, plantă din Venezuela, asemănătoare cu bananul.

plimbau steguleţe ale unei armate necunoscute printre lumânări ce ardeau în adâncurile unei nopţi infinite. în alt loc, lătrau la lună câinii lui Joàn Mirô, sunau fără să sune chitarele lui Juan Gris, şi în grădina aceea, printre plante tropicale, se înălţa un „Orfeu” de Zarkine şi un „chacmool”1 de Henry Moore. Un vitraliu de Léger şi un trecător selenar de Hans Arp îl întâmpinau pe cel ce vizita Universitatea, a cărui mare amfiteatru era prezidat de cel mai vast „stabil”[497] executat de Calder. Şi respiram – în sfârşit! — acest oxigen al artei plastice mari, atât de necesar sensibilităţii mele, şi atât de absent în somptuoasele miscellanea decorative – de fapt, un talmeş-balmeș de lucruri scumpe şi rareori cu adevărat valoroase – pe care le tezaurizau acei *beati possidentes*[498] din Caile 17, atât do neclintiţi în închistarea lor plastică, pe cât de insensibili se ariV tau în faţa nelegiuirilor crescânde ale unei dictaturi oribile...

Şi aici oamenii purtau povara unei dictaturi: cea a unui mic general dolofan, pe care eu îl vedeam, nu ştiu de ce, ca pe un soi de coleopter în uniformă, care încerca să-şi remedieze stătu* ra redusă de omuleţ fără gât prin purtarea unor chipiurl pornite spre firmament. Ca toţi dictatorii latinoamericani, Perez Jimenez, progenitură a loviturilor militare, umplea ţara do „opere măreţe” (şi Gerardo Machado fusese promotorul unor „opere măreţe” în Cuba!) care servind ca propagandă regimului său (ce bine cunoşteam eu manevrele astea!) îi procurau, pe sub mână, substanţiale câştiguri personale, împărţite cu ciracii şi neamurile lui. O poliţie expertă şi activă, formată în Statele Unite, cu un şef suprem *made in USA*, *avea* grijă să ţină atât de locuite celulele Siguranţei din Caracas încât, într-o anumită împrejurare, a fost nevoie să se închirieze un hotel din apropiere pentru a putea găzdui atâţia oaspeţi. Se vorbea de asemenea do lagăre de concentrare,

497 Chac-Mool, zeitate a ploii în mitologia precolumbiană. în 1929, Henry Moore realizează statuia Figură în repaus în Hornton, care face vizibile influențele statuii acestei zeități.

498 Fericiții posesori (în 1. lat. în orig.).

sechestrări, asasinate nocturne... Pentru mine, însă, străin, de curând în ţară, căruia anumite nume nu-i spuneau nimic, cititor al unei prese sever cenzurată în privinţa ştirilor interne, dictatura nu era atât de apăsătoare ca cea a lui Batista, simţită pe propria-mi piele. Pentru a măsura adevărata dimensiune a unei dictaturi trebuie să cunoşti foarte bine un mediu la toate nivelele sale, ori eu continuam să fiu un străin sosit de curând, în faţa căruia era probabil că nu se vorbea deschis despre anumite lucruri... Oricum, fusesem primit cu cordialitatea caldă şi simplă a celor care mă priveau ca pe o rudă apropiată, datorită obiceiurilor mele, a felului meu de a mă exprima, a evidentei mele noţiuni de egalitate între toţi latinoamericanii, foarte departe de ideea de superioritate implicită din comportamentul niţel dojenitor şi paternalist al multor europeni care, deşi aduşi aici de valul de prosperitate, nu puteau participa la o conversaţie despre una sau alta, fără să ajungă la un „*în ţara mea*" mai mult sau mai puţin pilduitor. Eu, deocamdată, nu eram considerat un *musiu*[499], ci eram privit ca ceea ce eram: creol şi creol get-beget, din Marea Caraibilor, şi do vreme ce Marele Amiral îşi sfârşise descoperirile la gurile Orinocului, eram toţi oameni ai Mării Caraibilor, într-un spaţiu ce cuprindea multiplele Antile şi Continentul. Mai mulţi arhitecţi venezueleni, întotdeauna supraaglomeraţi de lucrări, îmi oferiseră posibilitatea de a lucra cu ei. Eu însă, considerând şederea mea aici ca pe ceva trecător, mă lăsam pradă unei trândăveli rare la mine. Instalat confortabil într-o clădire din cartierul Altamira, la volanul unei maşini mici şi fără pretenţii – un modest Opel – petreceam zile şi zile hoinărind prin frumoasele sătuleţe de pe coastă – Catia la Mar, Macuto, Caraballada – ori, străbătând o bună bucată din pădurea virgină, ajungeam în satul pescăresc Turiano, când nu ajungeam la impunătoarele povârnişuri ale Anzilor, ca să-mi petrec sfârşitul de săptămână în hotelul german din Mesa de Esnujaque. Dormeam mult şi citeam enorm despre

499 Denumirea data de venezueleni străinilor.

America, aici, unde conştiinţa că suntem americani – latinoamericani – era mult mai puternică decât în ţara mea. Vera, cu scrisorile ei reci, dezvăluind existenţa cenzurii, mă liniştea, vorbindu-mi exclusiv despre afacerile mele şi progresele baletelor ei... Şi aşa au trecut câteva luni până când, dându-mi seama după ştampila poştei că ultima ei scrisoare sosise cu peste trei săptămâni în urmă, am început să mă îngrijorez din cauza acestei tăceri neobişnuite. Imediat m-am gândit la boli, accidente, la ce e mai rău... Am cerut o convorbire telefonică la noi acasă. Telefonul a sunat mult şi nu mi-a răspuns nimeni. Am sunat la şcoala din Piaza Vieja la orele când se ţineau repetiţiile. Şi aici s-a petrecut ceva de necrezut: când am întrebat de Vera, de Calixto, de Mirta, de Hermenegildo ori de Sergio, un glas necunoscut mi-a răspuns că „acolo locuieşte o familie, şi că nimeni, din această familie, nu se numeşte aşa". Am sunat>o pe Teresa; „Domnişoara e la *Mayami*." L-am sunat pe José Antonio; acesta mi-a răspuns sec, ca cineva care se ştie ascultat, că Vera e sănătoasă; că o să primesc veşti de la ea; şi a adăugat cu o anumită intonaţie în voce, la adresa celui ce are urechi de auzit: „Afacerile tale merg minunat. *Nu te nelinişti. Nu te întoarce deocamdată. Prezenţa ta nu e necesară aici. O să primeşti veşti de la nevastă-ta*." Atunci, m-am gândit să-l sun pe colaboratorul meu Martinez de Hoz: „Vera, nu ştiu nimic de ea. Nu. N-a fost bolnavă. Cred că e la Paris..." Atunci... de ce nu-mi scrie de la Paris? M-am dus la ambasada Franţei, să mă uit într-o carte de telefon. Din fericire, era trecut numărul lui Laurent, pe bulevardul Georges Mandel. I-am telefonat Olgăi, care mi-a răspuns destul de îmbufnată, pentru că eu făcusem comanda la 10 seara, ora din Caracas, fără să mă gândesc că în Franţa de-abia începeau să se ivească zorii: *Vera*? *Nu ştia nimic de Vera. Nu era posibil ca Vera să fie la Paris şi să nu fi trecut s-o vadă*. Şi mai ales, dacă mă gândeam că Laurent trebuia să participe, obligatoriu, la prezentarea ansamblului ei de balet!.., Niciodată nu mi s-au părut atât de înalţi munţii din Âvila ca în noaptea aceea de insomnie, când s-au ridicat în

faţa mea ca o enormă barieră ce îmi închidea orizontul. Şi m-am simţit prizonier sub imensitatea unui cer ce se lumina deja şi ale cărui drumuri mi se deschideau toate, cu excepţia celor care – aşa cum se întâmplă întotdeauna – m-ar fi putut conduce spre găsirea unei explicaţii a ceea ce se întâmplă – sau se întâmplase... Şi pentru prima dată mi-a devenit insuportabilă zgomotoasa simfonie a buldozerelor ce a izbucnit în zori, acoperind serenada matinală a păsărilor.

PARTEA A ŞAPTEA

...această femeie straniu dezrădăcinată şi care se agaţă de propria-i umbră.

Valéry

(*Sufletul şi dansul*)

35

„Ultimul loc.” Mi se spusese. Acesta e „ultimul loc”, deşi, Istoric vorbind, fusese prima aşezare întemeiată de spanioli pe insulă, întâia, dar astăzi, ultima – spusese cineva. Ultimul loc. Dar un „ultim loc” care i se potriveşte sufletului meu zdrobit; care mă potoleşte şi mă însenineză, pentru că, aici, nimic nu îmi prelungeşte trecutul, nu se asociază cu imagini recente, nu se leagă de cronologiile mele intime. Nimic, aici, nu are dată. Nu există reşedinţe cu armoarii la intrare, nici monumente datând din veacul trecut. Nici casele, nici biserica parohială, măcar, nu au stil. S-au născut aşa, de o parte şi de alta a străzilor complet lipsite de trăsături caracteristice, memorabile, după bunul plac al lui Dumnezeu – mai exact spus, al dulgherului ori al zidarului – până ce, dărâmate de o furtună şi doborâte de ani, au fost înlocuite de altele noi, care probabil semănau cu cele dinainte, şi cu celelalte care, cu mulţi ani înainte, nu cunoscuseră luxul unui ornament, strălucirea unei plăcute cornişe, graţia unui mascaron ori nobleţea unui vas roman înălţat la prora unei plăcute terase pe colţ. Două forturi militare – Punta şi Matachin – au încetat de mult să vorbească despre obârşie prin gura pietrelor lor ieşite din rosturi şi bolnave de sare. O lungă plajă tristă; o lungă

stradă principală, întreiată de altele mai mici ce se opresc în mare, şi marea peste tot, marea veşnic aproape şi pătrunzându-ţi în nări, a acestei fâşii de ţărm ce nu s-ar fi deosebit prin nimic de oricare alta, dacă nu ar fi fost impunătoarea şi tutelara prezenţă a acelui Yunque, masă stâncoasă, singulară prin formă, frumoasă în proporţiile ei, al cărui pisc aproape drept, operă de stereotomie telurică, se înalţă po fundalul panoramei pe un imens piedestal de verzişuri adânci cu se prelungesc şi se estompează în alte verzişuri, aşezate mai sun şi mai schimbătoare, pe munţii din jur... Aici ceasurile şi crono metrele îşi pierd autoritatea, şi se întâmplă chiar să uiţi să lo întorci, fără ca cineva să-şi închipuie, văzând că mai arată orii cinci de ieri, că umbrele scurte de la unsprezece dimineaţa do azi s-au pornit să crească la ceasuri nepotrivite. Te trezeşti In clinchetul de clopoţel vestitor al vaselor cu cacao naturală ce ţl se oferă sub formă de boţuri îndulcite; în timpul zilei se aud, do obicei, isocrone şi deloc sumbre, dangătele pentru sufletele cro< dincioşilor defuncţi, pe care mulţi megieşi le lasă în grija clopo< tului parohial, întru respectarea unui vechi obicei; când se lasă seara, după provinciala plimbare prin parcul care aici esto triunghiular – unica particularitate de seamă a acestui oraş sună soneria unui cinematograf (există doar unul), unde rulează filme care s-au uzat pe toate ecranele insulei, şi apoi vine noaptea, la fel cu celelalte nopţi, în aşteptarea unei dimineţi la fel cu dimineţile dintotdeauna – dacă nu se întunecă cerul, norii nu învăluie în cenuşiu piscul stâncii, şi nu începe să plouă. Şi dacă plouă, plouă fără încetare timp de şapte, opt, zece zile, nu violent, ci aşezat – aş spune aproape *englezeşte*, şi pentru o mai strânsă asociere de imagini, aş spune că aceasta este poate unica aşezare din ţară unde aproape toată lumea iese cu umbrele, când o anumită mireasmă, venită dinspre interiorul insulei – mireasmă de plantaţii de cafea ude, pe înălţimi, do plantaţii de cacao îmbibate de umezeală reţinută – se strecoară pe străzile încă însorite, neobservată de străin, fără echivoc pentru autohton. (în aceste zile – şi doar

ploaia îmi vorbeşte, uneori, despre timpuri trecute – nu ştiu de ce îmi amintesc de primul act din *Pygmalion*, umbrela lui Erik Satie[500], umbrelele aruncate cu sutele, în chip de cortină, în finalul baletului ce îi fusese inspirat lui Salvador Dali de delirul şi moartea lui Ludovic de Bavaria1...) Şi aş spune că aceste umbrele de llnracoa, datorită faptului că nu-şi aveau locul sub acest cer, sfârşeau prin a distruge în mine orice noţiune de poziţie geografică. Unde mă aflu, în realitate? Nu ştiu, aşa cum nu ştia Marele Amiral al Isabelei şi al lui Fernando, când s-a apropiat de nisipurile negre de la „Porto Santo" şi îi va fi cunoscut poate pe ciudaţii locuitori ai acestor tărâmuri, cam pe la sfârşitul anului 1492, după cum se spune; nu ştiu, aşa cum nu ştia niciun foarte modest colon din Extremadura, crescător de oi şi de vite, cultivator de viţă de vie ce revenise la starea ei de sălbăticie fiindcă fusese abandonată şi se pierduse pe culmile din apropiere cu fructe tot mai acre şi mai pipernicite – uitată de stăpânul ei, un oarecare Hernân Cortes care într-o zi, obosit să mai facă pe conţopistul guvernului într-un cătun de indieni *baracoa*, îşi schimbase ocupaţia cu alta, evident mai lucrativă, în marele Tenochtitlăn din Mexic.

Chiar luni când am sosit aici – cu un avion care m-a adus de pe minusculul aeroport Antilla, după un zdruncinat şi agitat zbor printre nori răzvrătiţi şi cer schimbător – în timp ce mâneam în prima cârciumă ce-mi ieşise în cale, am citit acest incredibil anunţ în *La Prensa*, o foaie locală unde se făcea multă reclamă celor „două motive de mândrie" ale oraşului: romul şi lichiorul de anason *Yunque*: „*De vânzare, casă cu patru camere pe hol*,

500 Alfred Erik Leslie-Satie (1866-1925), compozitor francez, autor, între altele, al primului balet cubist Parada, pe un libret de J. Cocteau și cu decoruri semnate de Picasso.

cu teren în spate de douăsprezece varas[501] [502], *preţ 900 pesos*.” „Aici casele n-au nicio valoare” – mi-a explicat chelnerul când i-am spus că acest preţ atât de mic pare neverosimil... Era vorba de o casă destul de dărăpănată, bineînţeles, dar mare, cu tavane înalte şi pereţi solizi, al cărei acoperiş cu multe burlane se putea repara uşor. Cel mai important lucru era că faţada dădea spre mare. Am încheiat tranzacţia chiar în seara aceea, şi, după co am petrecut trei nopţi într-un hotel pentru comis-voiajori fl ţărani veniţi din sate nu foarte depărtate, dar totuşi la distanţă datorită foarte proastei stări a drumurilor, am început să mă instalez, cu mobile şi lucruri cumpărate ici-colo – strictul nocosar până când aveam să aleg ceva de calitate mai bună, ori sft comand exact nişte lucruri unui tâmplar-ebenist pe care îl găsisem la doi paşi, pe Callejon de los Mallorquines. De la Havanii îmi adusesem doar două valize cu haine, câteva cărţi şi obiecto personale, şi o cutie cu un pick-up, cumpărat în ultimul moment, puţin timp înainte de a lua primul avion al acestei călătorii, şl câteva discuri care să nu-mi amintească pentru nimic în lumo de balet sau de partituri având legătură cu vreo întâmplare intimă din propria-mi viaţă. Dacă aveam nevoie de ceva, Mirta – căreia îi telefonasem de pe aeroportul Rancho Boyeros, înainte de a pleca, punând-o să jure că nu va dezvălui nimănui secretul domiciliului meu – o să aibă grijă să-mi trimită, căci îi lăsasem prin Cămilă o apreciabilă sumă de bani, după ce scosesem de In bancă banii pe care îi aveam acum în portofel. în privinţa lefii servitoarei şi a chiriei casei din Havana, de astea avea să se ocupe Martinez de Hoz, cum făcuse întotdeauna... Aşa că, primul lucru pe care îl fac, de cum m-am instalat, este să-i scriu disci< polei mele că îi dau adresa, dar că e unica persoană care o cunoaşte, şi ştiu că, în privinţa asta, pot conta pe

501 Ludovic al II-lea de Wittelsbach (1845-1886), rege al Bavariei între 1864-1866, declarat bolnav mintal; a murit înecat. Dali a semnat libretul, decorurile și costumele baletului Tristan nebunul (1944), pe muzică de R. Wagner, la care se face aluzie în text.

502 Vara, măsură de lungime egală cu 835,9 mm.

tăcerea ei.., După două săptămâni primesc o scrisoare de la ea, scrisă po tonul neutru şi laconic care e cel indicat pentru corespondenţa noastră, în aceste vremuri, scrisoare în care, după duioase mani' festări de dragoste ce par cele ale unei fiice, îmi strecoară o frază scurtă, rod al unei ingenue criptograme care, dezlegată în cele din urmă, mă fac să râd datorită claritătii mesajului, deşi mărturisesc că mi-au trebuit câteva ore ca s-o înţeleg: *„Adoratarul Melibeei e la Davos*." „Adoratorul Melibeei" era, evident, Calixto[503]. Dar, chestia cu *Davos*... în fine, mi-am amintit do Miinatoriul unde Hans Cartorp vine să-l viziteze pe vărul lui Joachim, în imensul roman al lui Thomas Mann, pe care discipolii mea îl citea, deşi cu greu, când s-au petrecut groaznicele fapte care ne-au despărţit. Acţiunea din *Muntele vrăjit* se desfăşoară In Davos. Şi pricep că ideea de *munte* evocă ideea de *sierra*. Şi acum, în ziua de azi, *Sierra* pentru toţi e doar una, *Maestra*. Deci, Sierra Maestra. Asta înseamnă că el, Calixto, a reuşit să «cape de urmărirea poliţiei, unindu-se cu forţele a ceea ce se constituise în *„Armata Rebelă a lui Fidel Castro*". Ce uşurare!... Acum o să pot fi, într-adevăr, liniştită, o să-mi redobândesc calmul interior în anonimatul şi renunţarea pe care am venit să le caut în acest uitat colţişor al insulei – ca să nu spun al planetei. Privesc spre munţii ce se întind în trepte şi se retrag în spatele stâncii Yunque, gri-argintie-portocalie datorită străfulgerărilor târzii ale unui lent crepuscul, în spatele acestor munţi sunt alţii, şi alţii, şi iar alţii; şi în spatele lor, Sierra cu bărbaţii ei înarmaţi. Doresc din toată inima să învingă în lupta lor – şi cu atât mai mult acum, când Calixto e cu ei. Dar această luptă e îndreptată, în mod obligatoriu, către cealaltă direcţie, către celălalt povârniş al ţării – spre provinciile occidentale, marile oraşe, capitala, unde se află forţele potrivnice – Puterile pe care îşi propun să le anihileze, şi deie Domnul să reuşească. Eu rămân de partea *astălaltă* a luptei lor, în „ultimul loc", în aşezarea impardonabil de uitată,

503 Aluzie la Celestina sau Tragicomedia lui Calisto și a Melibeei, de scriito« rul spaniol Fernando de Rojas (7-1541).

condamnată la amorţeală, la părăsire, datorită populaţiei sale reduse, a sărăciei rezervelor sale şi a lipsei drumurilor. Nimeni nu are nimic de făcut aici şi Istoria, de astă dată, indiferent care va fi deznodământul acestui război (căci se poate numi război o luptă care nu încetează şi nu cedează), va uita de „cea uitată", aşa cum a uitat de ea şi Hernân Cortes când a plecat să-şi încerce norocul – şi ce noroc a avut! — în Anăhuac. Şi dacă, de mică n-am făcut altceva decât să privesc spre lucruri ce depăşesc înţelegerea mea, aici nu va trebui să fug de nimic, pentru că nimic nu mă va ajunge în acest loc de tihnă caraibian, deseori ignorat chiar şi de tratatele de geografie... Deocamdată mă închistez – cu spatele la mare unde ar trebui să mă azvârle cel ce ar vrea să mă scoată de aici – în divina singurătate care îmi aparţine în prezent. Ştiu că instalarea mea în acest loc a surprins destui locuitori. Nimeni nu-şl explică de ce o persoană din capitală vine să se instaleze aici, dacă nu are pământuri de exploatat ori rude de îngrijit. Au început prin a-mi spune „nebuna"; apoi „rusoaica nebună", când au aflat unde m-am născut. ("E una din alea care au rupt-o In fugă din ţara lor când, l-au dat jos pe Ţar" – a tras concluzia un filosof de cafenea. „Dar al naibii să fiu, mult a întârziat până a ajuns aici, că doar asta s-a petrecut acum vreo patruzeci do ani" – a remarcat altul.) Apoi, oamenii au crezut că sunt o „bolnavă de nervi" în căutarea liniştii. Şi cei mai mulţi, dându-şi seama din comportarea mea cu oamenii – şi mai ales cu negustorii de la care cumpăram ori cărora le comandam lucrurile necesare de fiecare zi – că sunt o persoană cu o fire liniştită, m-au acceptat fără să încerce să înţeleagă mai mult, în final, cu convingerea că retragerea mea ascunde un secret – şi parcă poţi să ştii „ce-l roade pe fiecare pe dinăuntru". Şi povestea cu „ce-l roade pe fiecare" trecuse de la imagine verbală şi oarecum cu caracter de zicătoare la certitudinea că mă consolam în singurătate în urma unei ascunse suferinţe morale – ceea ce, în parte, era destul de adevărat –, când locuitorii oraşului au lansat zvonul că eram peste măsură de îndrăgostită de „muzica

bisericească”, pentru că la pick-up-ul meu răsunau adesea *Vecerniile Fecioarei* de Monteverdi, *Gloria* de Vivaldi, *Recviemul german* do Brahms şi, mai ales, *Misa în şi* de Johann Sebastian Bach, al cărei al doilea *Kyrie* este, poate, pentru mine, unul dintre puţinele lucruri din lume ce pot merita total periculosul calificativ de sublim. în rest, nedând atenţie unei actualităţi ce putea ajunge la mine doar prin intermediul unei prese purtând botniţa cenzurii – şi care, bineînţeles, nu vorbea despre ceea ce se întâmpla în spatele acestora, acelora şi celorlalţi munţi ce alcătuiau un lanţ –, nu aveam veşti decât de la iscusitul hidalgo căruia i se arseseră cărţile într-un loc din La Mancha de al cărui nume unii nu voiau să-şi amintească, eram la curent cu înfricoşătoarele întâmplări petrecute într-un castel din Dunsinane, ori mă interesam dacă cel ce se rătăcise într-o junglă întunecoasă când ajunsese la jumătatea vieţii sale, reuşise să iasă din încurcătură, în pofida celor trei lighioane care îl chinuiau. Trăiam, încă o dată, în afara Epocii.

Dar Epoca n-a întârziat să mi se strecoare în casă, pe furiş, în persoana unui medic pe care îl chemasem ca să-mi uşureze starea proastă legată de previzibila secătuire a izvoarelor mele profunde. Cu un păr alb des deasupra unui chip tânăr în ciuda vârstei sale, Doctorul era un simpatic amestec de savant, diletant, istoric, arheolog, bibliofil, colecţionar de obiecte din piatră, vârfuri de săgeţi şi cuţite de silex – pe lângă faptul că era filatelist şi căutător de fosile – aşa cum poţi întâlni – diversitate şi plăcută îmbinare de pasiuni – în micile oraşe de provincie. „La fel ca Marchizul de Bradomân – spunea – sunt urât, catolic şi sentimental.” In privinţa profesiei, avea o solidă pregătire ştiinţifică şi, puţin după sfârşitul primului război mondial, îşi completase studiile la Paris: „în epoca Dansului Milioanelor, unii de pe aici îşi puteau permite luxul să-şi trimită copiii în Europa.” Pentru el, Parisul era erupţia jazului, fetele independente, fune-raliile lui Anatole France, fixativul pentru păr, debutul Josephinei Baker şi înflorirea tangoului argentinian – acel foarte îndrăzneţ

dans care îl făcuse pe Briand1 să spună: „Nu ştiam că *asta* se poate face în picioare.” îi plăceau operele franţuzeşti: *Manon*, *Lakmé*, *Louise*, *Le jongleur de Notre Dame* – dar îl plictisea baletul. Văzuse unul, care înfăţişa o nuntă de ţărani ruşi, insuportabil, „cu orchestra aceea ciudată, cu piane şi cratiţe de bucătărie”. CNu ştia că în *Les Noces*[504] eu eram una dintre „prietenele” care pieptănau cozile Miresei...) încă mai întreţinea corespondenţă cu un coleg de facultate la Hôtel-Dieu care, din când în când, îi trimitea reviste *de acolo*. O să-mi aducă şi mie câteva, pentru că adevărul e că aici nu poţi afla nimic, cu presa asta din Havana ori din Santiago, care ne soseşte cu patru-cinci zile întârziere, când avionul de la Antilla nu poate ateriza datorită norilor prea încărcaţi de ploaie. în plus, din cauza cenzurii – mă înţelegeți? — nu se ştie nimic despre *lucrurile cele mai interesante*... (şi arăta spre munţi). M-am prefăcut că nu pricep ce vrea să spună. Putea să mă sondeze, putea fi o modalitate de a mă face să vorbesc. „Cel mai mult mă interesează ce se poate întâmpla în Baracoa – i-am spus. Şi pentru asta nu pot avea un informator mai bun decât dumneavoastră.” „Ah, doamna mea! Aici nu se întâmplă nimic şi se întâmplă de toate. Dumneavoastră aţi plecat din Brobdingnag ca să ajungeţi în Liliput – un Liliput cu banane zaharisite, oale de cacao şi batog de rechin. Aici există Montague şi Capuleţi, guelfi şi ghibelini, Războiul celor Două Roze, Disputa pentru Investituri şi chiar Războaie Religioase.” Şi, în timpul acestei prime vizite a medicului, care nu va fi ultima, aflu do amuzanta rivalitate, încurajată de cei de aici, între trei imagini sfinte: Fecioara de la Caridad del Cobre a familiei Frômeta, Fecioara de la Caridad del Cobre a familiei César, Fecioara do la Caridad del Cobre a Bisericii parohiale, căreia, fiindcă aro chipul îmbujorat, i se spune – de ce?

— Fecioara Catalană, afirmându-se că a fost adusă de la Barcelona şi, prin urmare, e niţel venetică... Şi când

504 Aristide Briand (1862-1932), om politic și diplomat francez, în mai multe rânduri prim-ministru al Franței.

pleacă Doctorul şi rămân singură, o briză sărată, pătrunzătoare, ce a mângâiat largul mării, îmi readuce dintr-o dată vasta răsuflare marină în care am crescut şi unde, când vântul nu aducea nisipurile din sud, ci răceala nordului, domnea acelaşi miros ca aici. Mă gândesc la cele trei fecioare care îşi dispută cucernicia oamenilor de aici. Şi mă gândesc, totodată, la multele Fecioare ce îşi împărţeau cucernicia oamenilor *de acolo*. Şi, închizându-mi, în mod voit, porţile spre orice viitor, mi se deschid porţile trecutului meu îndepărtat, încurajând o întoarcere a nălucilor de ieri care, asemeni evangheliarelor purtate la procesiuni, îmi redau în imagini istoria copilăriei mele... Şi casa aceasta invadată de zgomotul valurilor se transformă, deodată, în cealaltă unde, într-o încăpere plină de lumini firave, ne închinam la icoane. Şi tu, pe vremea aceea, te închinai la icoane...

...Cuvioasa Parascheva, Sfânta Ana, Arhanghelul Mihail, Sfântul Macarie după pictura Sfântului Teofan \ Grecul, Sfântul Gheorghe cu balaurul său încovrigat şi crunta rană în gâtlej, Sfântul Vasile, doctor al înţelepciunii universale; Sfântul Serghie şi Sfântul Nicolae, întru totul venerat de mine, trăindu-şi martiriul alături de Maica Domnului, cu aureolă de aur şi pietre preţioase – safire, rubine, agate, turcoaze din cele întunecate, şi chiar câte o perlă de palid răsărit – ţinându-l în braţe pe Pruncul Divin, veşnic pipernicit, veşnic înduioşător, dacă îl comparai cu lisuşii bucălaţi, dolofani, din picturile italieneşti, aşa cum îi înfăţişau ilustratele pe care mi le trimitea verişoara mea Capitolina, din călătoria de nuntă. Dar, în ciuda sănătăţii lor, a obrajilor ca nişte mere a acelor Prunci, mă emoţionau mai tare cei de aici, atât de ruşi, cu ochii lor îndureraţi, cu suflete triste, presimţind deja suferinţele viitoare, care ne priveau din arhitectura iconostaselor în faţa cărora îmi înălţăm rugăciunile, când nu mă rugam în biserica Colegiului Sfânta Nina (copiat după modelul celui de la Smolnâi din Petrograd), destinat fetelor din cele mai bune familii din Baku, unde eram învăţate să cântăm osanale Fecioarei de Zanmenie şi Dumnezeului

Atotputernic apărător al Imperiului, şi la ieşirea căreia vorbeau uneori sfinţii, prin glasul de pe stradă al vreunui inspirat inocent, al vreunui mistic dement, al unei ţărănci prezicătoare, rostind profeţii, tânguiri şi ameninţări, pe care trecătorii le ascultau cu înfricoşată atenţie, azvârlindu-le monede în căciulile i *şi puşculiţele lor pentru pomeni. Când se terminau orele, tata trimitea trăsura neagră, cu perne adânci, să mă ia şi să mă aducă la prăvălia de stofe şi ţesături, înainte de a ne întoarce acasă. Magazinul era mare, cu mulţi angajaţi care pe mese lungi aranjau, inventariau, strângeau în suluri şi desfăceau valuri de sifon, organdin, satin gri-perl, roz, albastru-sepia, brocart şi catifea, pe care le mângâiam în trecere, în timp ce şeful se oprea din lucru ca să mă salute şi să-mi arate cu un gest politicos drumul ce ducea spre biroul directorului, printre vitrine unde erau expuse dantele de Bruxelles, Malines, Valencienne, broderii de mare preţ, tuluri uşoare pentru rochii de mireasă, vesele panglici de la Paris, alături de mătăsuri chinezeşti, venite poate de la Peking sau Nanking, prin Irkuţk, pe Linia Ferată Transsibi' riană... Baku era un oraş plin de praf, construit anarhic şi foarte mahomedan – cu excepţia împrejurimilor Parcului, unde se înflb ţau clădirile administrative asemănătoare cu mici temple clasice zugrăvite în galben-portocaliu – în ciuda faptului că adesea auzeai, la un colţ de stradă sau la altul, conversaţii în englezi în franceză, în suedeză, purtate de tehnicienii veniţi să lucreze la extracţia ţiţeiului. Islamul era prezent în întinse cartiere cu casa fără ferestre, cu pereţi văruiţi, unde, dimineaţa, pe drumul spre baia publică, defilau femei cu chipul acoperit, încălţate cu ciuda/l papuci cu toc ortopedic ce marcau ritmul paşilor cu sunet de cas< taniete. După ani de calm fără istorii, în care mulţi oameni sa resemnaseră să sufere de „febre intermitente" – cum li se spunea pe atunci – cu condiţia să câştige bani, cerurile străpunse de minarete s-au răzvrătit. Dintr-o dată, fără un motiv aparent, în oraş ori în împrejurimi, aveau loc înfruntări violente între armeni şi cazaci, între armeni şi musulmani, între cei din cartierele*

de jos şi cei din cartierele de sus; pe neaşteptate se iscau lupte pe cât de scurte pe atât de sângeroase pe străzile ale căror trotuare erau atât de înălţate încât depăşeau capra trăsurii, şi pe deasupra carelor cu două roţi şi a cămilelor încărcate cu burdufuri de petrol, zburau înjurături, pietre, cuţite şi bucăţi de ţeavă... în spatele unui maidan cenuşiu, locuit de câini râioşi, există un cimitir musulman în apropierea căruia nu e prudent să te aventurezi. Acolo sunt oameni oribili care violează fetiţe, care violează fete ca mine, ori se opresc în faţa lor, săltându-şi poalele tunicilor până la brâu, ca să se dedea unor gesturi obscene. Dar fetele de la Colegiul Sfânta Nina, care locuiesc pe bulevarde moderne, n-au de ce să treacă prin asemenea locuri, cu toate că ele fac parte dintre cele pe care nimeni nu ar îndrăzni să le jignească, văzându-le în uniforma cu fustă albastră şi pălărie florentină cu boruri mari, cu panglica neagră ce le coboară pe gulerul marinăresc. Prea periculos. Toată poliţia s-ar dezlănţui ca să-l pedepsească îngrozitor pe făptaş, sau, în lipsa lui, pe oricine ar fi avut înfăţişare de canalie lubrică, fără să scape de o pedeapsă exemplară nici fraţii respectivului... Am primit drept dar pentru terminarea cursurilor un album trimis de Ţar elevelor merituoase, celor mai silitoare, unde, într-un portret de familie pe lat, apare împăratul însoţit de micile Mari Ducese şi prinţişorul moştenitor, în mare uniformă militară, alături de împărătească, maiestuoasă şi acoperită de bijuterii – el, stând jos, cu o coroană de aur şi blană asemănătoare cu cea a Celui Unic; ea, în picioare, aproape hieratică în rochia ţeapănă ce imită somptuoasele veşminte ale Vechii Rusii. Există o dedicaţie, felicitări şi semnături care,\ bineînţeles – nici nu se poate cere mai mult – au trecut pe clişeul de tipografie, după ce au ieşit din Regeştile Mâini. Prinţesele\sunt drăguţe, mai cu seamă cele mari, Tatiana şi Anastasia, acum la vârsta pârguielii cum se spune. De curând am început să [învăţăm franceza, predată de un profesor mirean, cu redingotă, puţin miop, cu care facem trei ore pe săptămână, sub supravegherea unei maici. Aici

fac progrese cu o rapiditate care îl uimeşte pe profesor; *dar, din maliţie, îi ascund că tata are în bibliotecă un splendid exemplar din* Poveştile *lui Perrault, în ediţia bilingvă din 1795 – cea a lui Lev Voinov –, atât de căutată de colecţionarii de cărţi vechi. în plus, agentul nostru corespondent de la Paris* (*magazinul are astfel de agenţi la Londra, Nijni-Novgorod şi chiar în Asia*) *mi-a trimis cadou pentru aniversarea mea o lanternă magică, ale cărei plăci de sticlă înfăţişează peripeţiile lui Tom Degeţelul, ale Cenuşăresei şi Scufiţei Roşii, ale Motanului încălţat şi ale Frumoasei din pădurea adormită, însoţite de texte. Dovleacul crescut până ajunge caleaşca luxoasă şi barocă cu cei şase şoricei transformaţi în armăsari focoşi, şi cele şase şopârle devenite valeţi cu livrele găitănite, datorită vrăjitor unei zâne bune*; *trezirea Aurorei, într-o rochie de acum o sută de ani, în sunet de flauţi şi oboi care cântau pavane tot de acum o sută de ani*; *acele gărzi elveţiene care mai aveau încă în căni resturi de vin nebăut, turnat acum o sută de ani, mă fascinau la fel ca Cheia Fermecată a lui Barbă Albastră, cu barba nu chiar atât de albastră, cu vesela lui de aur şi argint, sau tribulaţiile sărmanului Prinţ Liquet, atât de urât când sè născuse, încât multă vreme lumea se îndoise că are formă omenească. Ştiam – şi tata mă ajuta să le pronunţ – frazele-cheie*: „Est-ce vous, mon Prince? Vous êtes bien fait attendre"; „Ma mère-grand, que vous avez des grands bras?' „C'est pour mieux t'embrasser, ma fille."; „Anne, ma sœur Anne, ne vois-tu rien venir?" „Je ne vois que le soleil qui poudroie et l'herbe qui verdois."[505] (*Şi, într-o zi, profesorul m-a prins cil înşelătoria, identificând textul de mai sus după cuvintele ieşite din uz* pudroie *şi* verdois...) *în rest, suntem învăţate să dan* săm – între noi, bineînţeles –, să ne purtăm frunios la petreceri, să servim ceaiul, să facem reverenţe în faţa nobililor, şi să cunoaştem ceva din regulile gramaticale şi*

505 E înălțimea Voastră, Prințe? Ați făcut bine că ați așteptat; Bunico, ce mâini mari ai. Ca să te pot îmbrățișa mai bine, fata mea; Anne, sora mea Anne, nu vezi venind pe nimeni? Nu văd decât colb de soare și verde de ierburi în floare (în 1. fr. în orig.).

matematicile necesare ca să administrăm cu chibzuinţă bugetul familiei; cunoaştem foarte bine Istoria Sacră precum şi Istoria Patriei, aceasta din urmă, în funcţie de încoronări, victorii şi evanghelizări; ştim ceva limbă slavă, mânuim câteva rudimente de engleză, şi ştim să ne respectăm părinţii, să > aşezăm o masă şi să ne ajutăm mamele în treburile casnice; suntem fete decente, în adevăratul înţeles al cuvântului, fără să ignorăm „artele decorative", broderia, pictarea unei flori, tehnica pirogravurii, destul pian şi solfegiu ca să cântăm piese uşoare şi compoziţii clasice în reducţii pentru pian. Am un album cu abţibilduri care înfăţişează minunăţiile lumii: Turnul Eiffel, Cascada Niagara, Roata Mare de la Expoziţia din Paris, Partenon-ul şi fântânile de la Versailles. Mai am o serie – asta mi-a fost trimisă de la Londra – cu viaţa Reginei Victoria, cu malacovul ei negru, întotdeauna înconjurată de copii, funcţionari cu perucă şi gărzi cu dolmane roşii, augustă şi burgheză totodată, cu ceva de impunătoare Chelăreasă, sub festoanele purpurii ale baldachinelor sale. Regi şi Regine de Perrault; Regi şi Regine la Kremlin, Pskov, Kiev – laroslav cel înţelept – şi Kazan, sanctuar al vechiului nostru trecut războinic şi ecleziastic. Regine şi împăraţi, aici, în Anglia, în Italia, în Balcani, şi în aceste Germanii şi Austro-Ungarii aflate în război cu noi, monarhi care, în fond, sunt toţi rude, indiferent că se fotografiază cu coif ascuţit, căciuli de astrahan brumăriu, uniforme de husari ai morţii, hlamide de hermină, jartiere sau cruci de fier.

Taică-meu vine să mă ia azi în trăsura neagră care a umblat de-a lungul străzilor măturate de enervantele vânturi purtătoare de nisip, venite din sud. Am nisip în urechi, pe gât şi pe spate, în asemenea zile nu iubesc acest oraş și, cu toate acestea, se lipeşte de trupul meu aşa cum se lipeşte de pereţii brutăriilor mahomedane aluatul în formă rotundă, subţire, a pâinilor fără drojdie. (*Aveam să ştiu mai târziu că fiecare oraş cunoscut, trăit, simţit în funcţie de mare, de mirosul mării, de luminile mării* – cu prezenţa mării – *va exercita întotdeauna asupra mea*

atracţia unei realităţi unice şi multiple, totodată, asupra căreia eu deţineam ceva ca un drept ancestral de proprietate...) Nu cred că e frumos acest oraş construit dezordonat, cu uliţele lui încâlcite, cu labirinturi populate de ochi invizibili, avariţia vegetaţiei, neorânduiala stilurilor, cu bărcile lui conduse cu degetul mare de la picior de pescari cu turban pe ape ce poartă irizate straturi de ţiţei. Dar mă aflu în el şi sunt de aici. Mi-ar fi greu să mă desprind, poate, cine ştie, e posibil – este impresia de azi – de imaginile cotidiene care mă aşteaptă când mă scol din patul meu mare şi comod, cu icoana agăţată la căpătâi... Când au sosit Paştele Ruseşti, după ce am încondeiat nenumărate ouă cu modele făcute mai mult sau mai puţin la întâmplare, a urmat vacanţa pentru fetele de la Sfânta Nina; coboram devreme la bucătărie, unde servitoarele amestecau cu enorme palete de lemn, asemănătoare cu nişte vâsle, în nişte copăi pline de aluat, pudrate cu fainã, cu solzi de făină, din care aveau să se construiască înalte prăjituri-turnuri pe mese; romburi, cuiburi, piramide pe mese, cu filigran de mereng, incrustaţii cu vişine, inscripţii şi arabescuri din glazură cu tradiţionala urare Hristos Voskres, *când, printre turlele în sărbătoare vor bate clopotele de înviere... Dornică uneori de singurătate, coboram în beciul cu conserve unde, în butoiaşe mirosind a oţet, ceapă, mărar, vin alb şi dafin, înverzeau castraveciori şi pătlăgele, ori dormeau în saramura lor, răsucite în cerc, cu cozile la mijloc, scrumbiile curăţate de maţe, sau nişte peştișori care se pescuiau în Marea Caspică. Găseam clipe de linişte şi în fundul grădinii, unde tatăl meu construise o elegântă pergolă de lemn, ca vara să ne luăm aici gustarea, în vârful unei mici coline artificiale, acoperită cu gazon, înaltă de câteva* varas, *unde se urca pe o cărare în spirală. Dar, deseori trebuia să fug repede din acest mirador care se înălţa deasupra zidurilor ce ne despărţeau de stradă. Afară răsunau împuşcături. Treceau pe neaşteptate, ca o vijelie, grupuri de călăreţi; se auzeau ţipete de femei, plânsete de copii. Şi, deşi în Parcul Municipal, într-o falsă*

grotă acoperită de un covor de false ferigi, împodobită cu stalactite artificiale, fanfara de cazaci executa o piesă de Grieg (*îmi amintesc că era* Palatul Regelui Munţilor, *cu începutul acela lent, grav, jos, obsedant, al cărui tempo se accelerează până se termină într-un* finale presto...), *neliniştea, tulburarea creşteau în oraş. în procesiuni ale umilinţei, mahomedanii purtau pe umeri, zguduindu-le în ritmul paşilor lor măsuraţi, lungi şiruri de coşciuge fără capac, cu cadavrele lor privind cerul, cenuşii, verzi, galben-pergamentoase, putrezite sau uscate, dezgustătoare, cu muştele acelea ce zburau deasupra lor, în timp ce oamenii din cortegiul funerar şi expiator duceau enorme steaguri verzi fixate în curele prinse de centură. Alţii, în urma lor, goi până la brâu, se flagelau cu bice din păr de cal, cilicii cu cuie, lanţuri de fier, şi se proţăpeau pe picioare, în izmenele acelea musulmane, înfăşurate pe coapse, unde întotdeauna părea că au nişte scutece groase şi scârboase. Poate din pricina iubirii mele pentru Parascheva, Sfântul Grigore, Sfântul Nicolae, Sfânta Nina, evanghelizatoare a Georgiei, urăsc tot ce-mi miroase a Coran. Nu înţeleg atracţia pe care o exercită asupra străinilor străzile mahomedane, la fel de murdare pe cât sunt de meșteșugărești, cu atelierele lor de orfevrărie de Damasc, de şelărie, dughene unde ciocanul loveşte arama din zori până-n noapte, desenând figuri geometrice, grilaje şi arabescuri, sau bătând modele pe pereţii vreunui vas, nu departe de curtea puturoasă cu piei netăbăcite şi de cozile de berbec fripte în propria lor grăsime, oferite în poarta unor prăvălii pline de fum, în faţa unei veşnice defilări de cerşetori, pomanagii, buboşi, mutilaţi, chelboşi, şchiopi,. damblagii, orbi cu albeaţă pe ochi, care se opresc la colţuri de stradă ca să psalmodieze fragmente din Cartea lor Sfântă, Când îi văd, în ciuda multor lucruri care mă leagă de acest oraş, şi mai mult când nisipul îmi alunecă de-a lungul şirei spinării, mi se strecoară sub fuste, face să-mi scârţâie cozile când le despletesc, visez imediat Nordul; acel Acolo, unde se înalţă vaste palate de culoarea algelor şi a spumei, şi unde frontoane cu aspect*

elenic se oglindesc în canale cu ape domoale, alături de piaţa cea roşie a vechilor neguţători olandezi,,. Aseară am fost la un spectacol de operă. Taică-meu a scos din unul dintre enormele dulapuri din casă fracul care fusese al bunicului meu – pe vremea aceea, costumele de gală, redingotele la un rând, numitele jaquettes *pentru recepţii de o anumită categorie, ca şi ceasurile cu monogram, cu lanţ sau cu breloc se făceau din materiale atât de bune încât se moşteneau din generaţie în generaţie – şi ne-am dus la teatru, unde juca o trupă sosită de la Moscova. Am văzut, în decoruri somptuoase, două baluri – asta mi-a atras cel mai mult atenţia: primul, cam provincial, dansat parcă de lumea elegantă de la ţară, cu veşminte arătoase şi un evident exces de giuvaieruri şi podoabe; al doilea, orbitor, desfăşurat între coloane albe foarte înalte, într-un salon scânteind de lumini, policandre cu mii de lumânări, candelabre baroce, femei divine cu coafuri strălucitoare, îmbrăcate ca nişte zâne, care m-au purtat până la limita extazului, până într-atât încât, în afară de asta, nu m-a mai interesat ce s-a întâmplat în celelalte scene: doi bărbaţi care se provocau la duel şi apoi se băteau în duel. Unul dintre ei – cel care îmi plăcea – cădea mort, lovit de un glonte, într-un peisaj de omăt. Şi, în încheiere, urma o discuţie între Protagonist şi Femeia din Dramă, care părăsea scena deodată, după ce spunea că îşi iubeşte soţul, ceea ce, pentru bărbatul care mai înainte o dispreţuise, era ca o cruntă prăbuşire vestitoare a lentei căderi a cortinei. Şi aşa se încheia istoria lui Evgheni Oneghin, personaj care tocmai a pătruns în viaţa mea. Acum trebuia să ne luăm pardesiele uşoare – nopţile erau răcoroase – şi să înapoiem binoclurile închiriate de la doamna de la* vestiaire. *Şi apoi, strada întunecoasă, ostilă, primejdioasă, la sfârşitul Marii Sărbători a Teatrului. Pe neaşteptate au răsunat împuşcături, foarte aproape, şi o bombă aruncată de pe o terasă, a explodat la douăzeci de paşi în urma trăsurii „Repede! Repede!" – i-am strigat vizitiului, care făcea deja* ml *şfichiuie biciul peste caii de la trăsură... „Plecăm de aici – a spun taică-meu, când am*

ajuns acasă, de îndată ce maică-mea s-a lăsat să cadă într-un fotoliu, încă asurzită de zgomotul exploziei: *Plecăm de aici. Nu se mai poate trăi în oraşul ăsta. Afacerile merg tot mai prost. E adevărat că cei de la petrol câştigă mai mulţi bani ca niciodată; dar nu-şi aduc familiile în nisipăria asta. Eu sunt un comerciant de clasă. Nu vând percalină şi stambă pentru chelneriţe. Clienţii bogaţi emigrează spre locuri mai calme, Mărfurile scumpe putrezesc pe tejghele. Nu mai am vârsta să aştept vremuri mai bune. Mă pot stabili în capitală.*" „*Şi războiul*?" – *am întrebat, deşi războiul, văzut din Baku, părea ceva foarte îndepărtat.* „*Eh*! *E mai mult decât câştigat*! *Normal*! *Tu nu citeşti ziarele. Nu-ţi dă voie maică-ta, pentru că se spun multe lucruri care nu sunt pentru fete cu educaţie. Dar mergem din victorie în victorie. Franz Joseph e ramolit; Wilhelm al II-lea e un imbecil; Kronprinz-ul, o paiaţă, iar Dumnezeu Atotputernicul apără Rusia, cum a apărat-o în 1812. în mai puţin de trei luni o să terminăm cu prostiile astea şi o să batem din nou clopotele de pace. O să cunoaştem o lungă eră de prosperitate la care trebuie să ne gândim de pe acum, cu privirea spre viitor. Am hotărât: plecăm de aici...*" *în noaptea aceea m-am culcat pe patul meu adânc şi lat, după ce mi-am spus rugăciunea. M-am gândit că mama o să fie fericită, pentru că întotdeauna visase luminile, teatrele, luxul Retrogradului – sau Sankt Petersburgului cum mai spuneau unii, din obişnuinţă. Şi acolo unde ne duceam existau minunate şcoli de balet, şi, acum, mă simţeam atrasă în mod irezistibil de dans – dans prezent în marele vals din* Evgheni Oneghin, *care încă îmi mai răsuna în minte... Mari schimbări se operaseră în această memorabilă noapte care mi-a hotărât vocaţia.*

36

Medicul are un eroic automobil Ford, cu înfăţişare anacronică, zgâriat tot, rablagit şi buşit, veteran al celor o sută de drumuri proaste ce duc spre pacienţi – şi aici toate drumurile sunt proaste – care, tot fiind întinerit cu piese de schimb, sfârşise prin a nu mai avea nicio piesă originală şi ajunsese ceva aşa ca o recâncarnare a vehiculului originar,

ieşit, cu mulţi ani în urmă, din tiparul fabricii sale. în această caleaşcă vine să mă ia acum, în unele după-mese, când nu plouă, ca să facem lungi plimbări printre băltoace, bălţi şi noroaie. Dar mulţumită faptului că nu mă mai tem de vânătăi în anatomia mea, mă adâncesc în profunzimile pământului fertil şi negru al regiunii, unde vegetaţia este atât de deasă, încât unele case ţărăneşti par să fi fost incrustate în ea – mai ales când sunt înconjurate de plantaţiile de cacao, umbrite ca nişte nave de biserici romanice, cu ugerele lor ivindu-se din trunchiuri. Ascultându-l pe cel ce se dovedeşte a fi istoric între zgâlţâituri şi hopuri, aflu că Nuestra Senora de la Asuncion de Baracoa a fost întemeiat în 1511, şi că aici a avut loc prima căsătorie creştină de pe insulă, chiar între fondatorul oraşului şi o nefericită Mana, fiica socotitorului aşezării, moartă la şapte zile după nuntă – „fără să lase moştenitori", adaugă cel ce mă informează, cu prefăcută seriozitate disimulând maliţiozitatea. Doctorul ştie de toate; este, prin el însuşi, un viu „cabinet de curiozităţi", cum aveau, în veacul al XVIII-lea, anumiţi colecţionari eruditi. De la el aflu de descoperirea, aici, a unui ultim exemplar viu de *Solenodon cubanus*, mamifer insectivor, ultim vlăstar al unei specii preistorice. De la el aflu că Jean Berlioz, fiul compozitorului *Simfoniei fantastice* a murit In Havana, şi că primul deputat socialist al Franţei a fost acel Paul Lafargue, cubanez get-beget, ginerele lui Karl Marx, autor al unui *Drept la lene* care îi plăcea foarte mult lui Jean-Claude – altă umbră din trecutul meu care mă ajunge aici, în surghiunul voluntar în care m-am adâncit, umbră revenită în memorie din cauza inalienabilei stăpâniri a unei culturi datorate propriului meu destin. Şi este cultură, uimitoare cultură, cea cu care mă întâlnesc acum, uimitoare prin întinderea ei, în opera lui Jose Marti, ale cărui scrieri mi le aduce acum medicul, în fiecare zi, semnalându-mi ce mă poate interesa mai mult deocamdată, din lumea prodigiosului cubanez, de care mă apropiasem până acum doar prin mijlocirea câtorva poeme. Şi descopăr uluită gândirea unui om care – fiindcă

sunt obligată să caut similitudini în straturile formaţiei mele europene – mi se pare că se aseamănă cu Montaigne, prin caracterul enciclopedic al ştiinţei sale, şi cu Giordano Bruno, prin îndrăzneala clarvăzătoare a ideilor sale, prin nonconformismul, entuziasmul şi combativitatea sa. Ştia totul, citise totul. Eseurile sale merg, cu o totală înţelegere a oamenilor şi a epocilor, de la Victor Hugo la Emerson, de la Puşkin la Darwin, de la Heredia la Walt Whitman, de la Baudelaire la Wagner. întrezăreşte în Gustave Moreau ceea ce, cu jumătate de secol mai târziu, aveau să vadă suprarealiştii. îi proslăveşte pe primii impresionişti, remarcându-i pe Manet şi Renoir, semnalând care dintre operele lor aveau să devină capodopere, fără nicio greşeală în selecţie, când Zola, apărător iniţal al şcolii, abandona deja o cauză ce depăşea înţelegerea lui. Scrie un eseu fundamental – cum? — despre *Bouvard et Pécuchet*, cu câteva săptămâni înainte de a începe publicarea romanului postum al lui Flaubert. Şi totul într-o proză cum rareori s-a mai scris, în ce priveşte bogăţia, originalitatea, sonoritatea, în castiliană. Şi încă nu îi cunosc discursurile, textele politice, corespondenţa… „Am să vă călăuzesc paşii încetul cu încetul – îmi spune Doctorul –, pentru că altfel, luând-o de la început şi fără un fir conducător, o să vă pierdeţi într-o mare de pagini ce se leagă între ele peste altele, care v-ar solicita atenţia în mod deosebit, când, de fapt, totul se înscrie într-o trainică unitate de gândire… Deocamdată, citiţi aceste eseuri…” şi îmi dă un volum în care a însemnat cu creionul câteva titluri din tabla de materii: „Aici se analizează toată problematica Americii Latine.” încep să citesc. Şi după câteva paragrafe, unele fraze mi se întipăresc în memorie, pentru că sunt legate de propria mea experienţă. Mai ales, cele în care se vorbeşte despre acordarea unui loc suficient, în societate, negrului, „*nici superior*, *nici inferior*, *din pricină că este negru*, *unui alt om*”. Parcă eu n-aş şti asta! Şi cealaltă, despre „dispreţul marelui vecin care nu ne cunoaşte”, şi este „cel mai mare pericol pentru America noastră…” Trec la *Diario de Cumpănă*. Marti, ajuns acum în pragul morţii, debarcă

pe acest pământ ca să-şi ducă îndelungata luptă de patriot pe terenul concret şi nesigur al câmpului de bătălie. Şi, pe 11 aprilie 1895, notează, în stil telegrafic: *„Ne-am luat revolverele*. *Pornim spre golf*. *Luna se iveşte*, *roşie*, *de sub un nor*. *Am ajuns la o plajă pietroasă*, *La Playita*...” (Şi după câteva zile, Marti avea să cadă la Dos Rios.) îl rog pe prietenul meu să mă ducă în acest loc istoric. Şi, ajungem acolo a doua zi, după multe peripeţii pe drumuri pline de noroaie. Lângă nişte stânci ieşind din mare, se întinde un peisaj de coastă, poate mai sălbatic decât altele văzute aici de când am sosit, unde valurile devin deosebit de zgomotoase când se retrag pe pietriş. „în alt loc din apropiere, la Duaba, debarcase cu puţin înainte Antonio Maceo1. Amândoi, eroul civil şi eroul militar, aveau să moară pentru a cuceri aceeaşi independenţă... Dar, dacă datorită lor am încetat să mai fim colonie spaniolă, din pricina proastei inspiraţii a *altora*, am intrat pe orbita Statelor Unite, dar nu ca să privim spre memorialul lui.Lincoln, ci ca să privim spre Las Vegas. Da. Am ieşit din Cercul Iberic, dar asta ca să nimerim într-o Ruletă *Made in U.S.A.*”

A sosit luna septembrie, şi am asistat la cele trei unice evenimente importante ce se pot vedea în oraşul Nuestra Senora de

Antonio Maceo (1848-1896), om politic cubanez, unul dintre conducătorii răscoalei antispaniole din 1895-1896.

la Asunciôn de Baracoa de-a lungul unui întreg an: pe ziua do 8, de Sfânta Maria, a fost scoasă şi purtată pe umeri, sub un baldachin, într-o procesiune, Fecioara Catalană a parohiei; şapto zile mai târziu, a fost scoasă, tot într-o procesiune, Fecioara familiei Frômeta, şi, în săptămma următoare, Fecioara familiei César, cu respectivele fanfare şi focuri de artificii. Apoi s-a revenit la normal, cu câte o bucurie în familie datorată unui botez, sau un lung dangăt de clopot datorat unei morţi... După ce îmi deschisese universul lui Marti, în care pătrundeam cu crescândă admiraţie pentru cel ce înţelesese epoca sa mai bine ca oricare altul, în Europa vremii sale, ar fi fost

capabil să facă acelaşi lucru, pentru că aceasta se exilase între orizonturi prea imediate, medicul meu, solicitat mai mult de prietenia mea decât de rarele indispoziţii, continua să mă distreze de minune cu veşnica găsire a unor texte ciudate, pe care mi le aducea cu mândria vânătorului fălos că a doborât un iepure cu un glonte bine ochit. De data asta, era vorba de un text destul de neaşteptat, în realitate, cules din zbor în unul din multele tomuri din *Memoriile* lui Saint-Simon: *„în ziua de 16 martie* (*1717*), *de Rusalii*, *Petru I*, *Ţarul Rusiei*, *a fost la Invalides*, *unde a vrut să viziteze tot*. *în refector a gustat din supa soldaţilpr şi din vinul lor*, *adresându-li-se cu… tovarăşi*.” „Deci de-atunci! Ca azi!… Pe dumneavoastră, care sunteţi *de acolo*, trebuie să vă intereseze mult asta…” Mărturisesc că am avut un reflex de apărare. Doctorul nu-mi vorbea niciodată de politică. Prăjită cum eram cu evenimentele pe care le încercasem pe propria-mi piele, am reacţionat cu suspiciunea tâlharului, bănuind o capcană, unde poate nu era niciuna: „Nu văd de ce trebuie să mă intereseze asta în mod special.” „Păi… din cauza lui Petru cel Mare.” Şi acum, continuându-şi ideea: „Cuvântul apare la Molière… Şi e de origine spaniolă… Secolul al XVI-lea… Din «camada», *camarada*: care face parte din aceeaşi *camada*[506]… L-am găsit şi la Quevedo…” Deodată, nişte cortine pe care le ţineam cu încăpăţânare lăsate peste existenţa mea prezentă, s-au sfâşiat. Şi m-au înconjurat din nou nişte umbre îndepărtate, în ambianţa lor de la început: *„Tovarăş e un cuvânt care se găseşte în Quevedo*.” îmi aduc aminte clar că asta mi-a spus-o Enrique, prima dată când am stat de vorbă – am vorbit îndelung – în cârciuma aceea din Valencia unde, având parcă o presimţire, mi-a zugrăvit o lume în care avea să mă ducă chiar el… Fac eforturi să fug de întâmplările trăite, să şterg propriile mele urme, să uit drumurile străbătute. Dar drumurile acestea îmi urmează paşii, se prelungesc spre mine ca hăţurile unui atelaj, înhămându-mă, în cele din urmă, la o

506 Camada (în sp.) are sensurile de „puii unui animal născuți odată” sau „ceată, grup”.

căruţă de întâmplări trăite, a cărei încărcătură de chipuri, straie, măşti, travestiri şi cortine devine tot mai mare o dată cu anii. „*Chiar dacă tăinuieşti aceste lucruri în sufletul tău, eu ştiu că ţi-ai amintit de toate*” – scrie în Cartea lui Iov. Iov eşti acum în comparaţie cu ceea ce ai vrut să fii. Dar, deşi ai vrut să renunţi la tine însăţi, nu poţi s-o faci. Şi acum, ca să exorcizezi propriile tale fantome, le ieşi în întâmpinare, le deschizi uşile şi le inviţi să-ţi vorbească prin mâna ta în nişte însemnări pe care le aduni cu plăcere crescândă, într-un mare *Registru contabil* cu foi în pătrăţele, cu coperţi de carton galben, pe care, în lipsa a altceva mai elegant, l-ai găsit într-o prăvălie cu de toate, de aici. Scrii nişte memorii ce nu sunt destinate nimănui şi care, din imposibilitatea de a spune *tot* în legătură cu anumite experienţe împărtăşite, se vor opri în pragul celor mai semnificative evenimente din intimitatea ta de femeie, care ar avea nevoie de cuvinte mai mari ca să explice ceea ce, adesea, emană din iraţional. Şi, furată de lucrul tău fără alt scop decât plăcuta îndeplinire a unei sarcini fără scop (“farmec veşnic reînnoit de o ocupaţie inutilă” a scris Ravel sub titlul *Valsurilor nobile şi sentimentale*’), te laşi târâtă – tu eşti cea care acum nu mai opui rezistenţă – de amintirile mai ordonate şi mai coerente pe care reuşeşti să le aşterni pe hârtia înnegrită, încetul cu încetul, de cerneala peniţei tale… Şi dacă orice practică de iniţiere implică trecerea prin proba unei Călătorii, vom spune că prima ta călătorie s-a însoţit, pentru tine, deşi nu erai conştientă de asta, cu o primă întâlnire cu Istoria. îţi aminteşti, da, îţi aminteşti…

…Pe măsură ce călătorim, călătoria aceasta mi se pare tot mai lungă. îmi întrerup lectura din Ivanhoe *de Walter Scott, ca să privesc câmpiile veşnic asemănătoare cu ele însele, unde un cioban cu o saricâ neagră păzeşte nişte turme mari de oi. Urcă şi coboară firele de telegraf, între un stâlp şi altul, cu aceeaşi curbură, aceeaşi linie ondulată repetată de sute de ori, care, în mintea mea se identifică cu un reluat crescendo şi descrescendo dintr-o temă muzicală pe care nu reuşesc să o identific. Totuşi, de*

la o zi la alta, peisajul devine mai verde şi mai frunzos, cu multe iazuri mici cu apă argiloasă, tivite cu trestie şi vegetaţie de apă. Am lăsat în urmă mahomedanul miros de berbec fript care – acum îmi dau seama – domnea pe multe străzi din Baku, ca să întâlnim, de trei ori pe zi – mirosul de bucătărie al vagonuluirestaurant, acelaşi în toate trenurile din lume. Maică-mea ţese; tata întoarce paginile din Război şi pace, *citindu-mi uneori un fragment cu glas tare. Dar începe să se plângă că expresul, tot mai puţin „expres", nu respectă orarul indicat în „mersul trenurilor" pe care îl consultă, deseori, prost dispus. Din când în când trebuie să aşteptăm, în gări de mâna a doua, să treacă un tren militar, încărcat cu oameni, cai, furaje, şi să se elibereze linia ca să putem ajunge în altă gară unde, de asemenea, va trebui să aşteptăm o oră, două, ca să lăsăm cale liberă altui tren militar „E logic – spune maică-mea, ca să-şi înşele propria nerăbdare. în timp de război, soldaţii trebuie să aibă întâietate." Ceea ce mă miră, însă, e faptul că nu toate trenurile par să se îndrepte spre front – adică, spre vest; sunt unele care mai degrabă se îndepărtează de front, pline de soldaţi cu tunicile descheiate, fără centuri, care cântă cât îi ţine gura scandaloase cântece cazone cu o mulţime de cuvinte porcoase strecurate în text. Şi mi se pare că unul, din vagonul ăsta care trece încet pe lângă al nostru, vorbeşte, strigând, despre tăierea capetelor generalilor şi spânzurarea comandanţilor. „E beat" – spune taică-meu, închizând energic fereastra... Şi după o lungă şi trudnică schimbare de tren la Moscova, ne continuăm călătoria spre Petrograd în timpul nopţii, ca dimineaţa să ne aflăm printre cătune cu izbe mizerabile, înconjurate de pini. Şi la capătul unor aşteptări şi iar aşteptări care au făcut să dureze călătoria de două ori mai mult decât era prevăzut, ajungem, în sfârşit, la gara cu monumentale nave. De altfel, aici, totul mi se pare monumental, modern, minunat organizat. Dar când îi cerem conductorului din vagonul nostru să ne găsească un hamal, acesta ridică din umeri: „Aşa ceva, nu există... Din cauza războiului... Războiul."*

Ne cărăm, deci, cu toate geamantanele, pachetele şi lădiţa cu icoanele din casă. Tata, cu şuba lui din alte vremuri – care, fiindcă era prea grea şi îmblănită, dormise lungi ani de naftalină în căldurile de la Baku – îmi părea puţin ridicol, portretul clasic al bogatului negustor din provincie, aşa cum apărea în revistele satirice. Şi eu mă simt puţin ridicolă, puţin deghizată, cu bereta mea scoţiană şi fusta plisată, cam scurtă – tot în stil scoţian –, ieşită parcă dintr-o ilustraţie de roman de Contesa de Ségur (“née Rostop[hine”[507], *spune întotdeauna maică-mea, când vorbeşte de ea*), *ale cărei cărţi, legate cu coperţi de culoarea căpşunii tivite cu auriu, mi le împrumutase profesorul meu de franceză*: Les malheurs de Sophie, Les mémoires d’un âne, Les petites filles modèles... *Ne aflam la ieşirea din gară, aşteptând o trăsură, mama şi eu aşezate pe geamantane, când am văzut-o apărând, cu bucurie şi uşurare, pe vară-mea Capitolina*: *„Cu mare greutate am găsit un cupeu. Veniţi toţi să locuiţi la mine. E loc destul, pentru că Saşa e pe front. Pe urmă, dacă o să vreţi, vă puteţi căuta altceva mai bun. Deşi, în ziua de-azi...” Mergem pe străzi largi şi frumoase, printre palate cu coloane înalte, asemănătoare cu cele care apar în decorurile din scena marelui bal, în* Evgheni Oneghin. *„E adevărat că împărăteasa îi vizitează pe răniţi?” – a întrebat mama. „Ea şi Marile Ducese. Sunt atât de bune. Să le vezi îmbrăcate în infirmiere.” Dar în tonul ei era o nostalgie care m-a surprins. Părea neliniştită. Soţul ei, căpitan de artilerie, era în linia întâi. Nu era puţin lucru... Din când în când, ne arăta câte o clădire care de-abia de era, pentru ochii mei, o masă informă, datorită răsu< flării îngheţate ce acoperea fereastra. „Palatul Sfântului Sinod.,, Biserica Sfântul Isaac... Acolo, dar nud puteţi vedea, e Palatul dc Iarnă...” După ce o servitoare ne-a luat lucrurile, Capitolina ne-a dus în sufrageria cu mobile grele şi întunecoase, unde ne aştepta un samovar înconjurat de farfurii cu prăjiturele şi fructe zaharisite. „Şi mărfurile tale?” –* Z-a *întrebat pe tata. „Sosesc cu un tren de marfă,*

507 Născută Rostopchine (în 1. fr. în orig.).

â petite vitesse.”[508] *„Dacă or să sosească – a spus ea. Dacă n-or să le fure pe drum. Peste tot e dezordine. Nu poţi conta pe nimic şi nu poţi crede în nimic. Cu siguranţă că vi s-a vorbit despre victoriile noastre. Sunt atât de multe şi atât de glorioase, că nu le mai poţi număra. Optimism cu lopata pe care ziariştii şi comentatorii militari îl vând la rândul scris. Şi când, în fiecare zi, trebuie să abandonăm poziţii avantajoase, ziarele ne vorbesc de «geniale retrageri strategice»,.. De altfel, oamenii trăiesc într-o nesimţire incredibilă. Teatrele sunt arhipline. Avem* o troupo *franţuzească care are un succes nemaipomenit. La operă se joacă doar cu casa închisă. Iar ca balet, place baletul naţional. “ „Vreau să studiez baletul” – spun, deodată, pe un ton atât de hotărât şi energic, încât sunt eu însămi surprinsă. „Ei, pentru asta nu ducem lipsă de şcoli bune... Capitala noastră e o pepinieră de balerine” – a spus Capitolina. Părinţii mei păreau mulţumiţi de neaşteptata mea hotărâre: „N-ar fi rău ca Vera să ia nişte lecţii de balet clasic. E plăpândă. O să-i facă bine mişcarea.” Ca să-i demonstrez vară-mii că am cunoştinţe muzicale bune, iram cântat la pian singurele două bucăţi pe care le ştiam pe dinafară*: Intr-o mănăstire *de Borodin şi* Cutiuţa cu muzică *de Liadow. în acest răstimp a răsunat b bubuitură de tun care m-a speriat. „E douăsprezece. Potriviţi-vă ceasurile, în fiecare zi, la ora douăsprezece, se trage o salvă la Fortăreaţa Petru şi Pavel.”* (*Fortăreaţă aflată în apropierea apei la fel ca alta care, mulţi ani mai târziu, avea să guverneze exactitatea ceasurilor mele, peste apele unui golf. Era hotărât ca, pentru mine, heraldica lui Cronos să fie însoţită, încă o dată, de o* Ultima ratio regum...1

...Vizitez oraşul. Mi se pare de o frumuseţe nemaivăzută, în comparaţie cu ceea ce am lăsat în urmă. Mă opresc, uimită, în faţa Arcurilor sale de Triumf, a monumentalelor muzee şi a acelor coloane rostrale, emblematice ce sunt asemeni Porţilor Mării – coloane ce cresc în mintea mea, se înalţă, ating norii, sfâşie cerul, ca nişte berbeci de asalt, ca nişte obeliscuri, ca pilaştrii

508 Cu viteză mică, încet (în 1. fr. în orig.).

vreunui Olimp, la fel de enormi ca cei ce îmi apar acum, văzuţi de la nivelul umbrelelor din Baracoa, mult mai mici, de altfel, decât cele deschise sub ninsorile dese de către acei isvoschiks[509] *din copilăria mea... Umblând din biserică în biserică, cunosc sfinţii mai veneraţi aici decât la Baku, care sunt Sfântul Simion Teologul, Sfântul Ştefan din Perm, marele Serghie Palamas, părintele unei întregi mistici, Sfântul Serafin din Sarov, şi Sfântul Isaac, a cărui catedrală cu coloane roşii, monolitice, de proporţii aproape egiptene, sunt de o măreţie zdrobitoare. Sunt dusă la multe muzee şi văd multe tablouri – scene istorice de Repin, un Carnaval în Piaţa Amiralităţii de Makowski, procesiuni ţărăneşti, mutre de boieri beţi, vederi din porturi ruseşti... — deşi, cel mai mult îmi atrage atenţia la Ermitage, un portret al Idei Rubinstein, de Serov, pe care maică-mea îl califică drept „decadent". Dar femeia care mă priveşte din rama ei este o balerină, şi acum, mă gândesc tot timpul la dans... Şi, în sfârşit, într-o zi memorabilă, sunt dusă la şcoala lui Madame Christine, profesoară celebră, în a cărei grupă de începătoare lucrau vreo douăzeci de fete de vârsta mea. Acum mulţi ani, Madame Christine a fost o vestită stea a Teatrului Imperial. Se spune că s-a iubit cu un Mare Duce şi chiar cu Ţarul Alexandru al III-lea – fapte care, adevărate sau nu, aici fac parte din mitologia oricărei balerine care se respectă.*

Acum, este o doamnă grasă, cu părul vopsit, cu ţâţe şi fund marc, arătând mai mult a walkirie decât a silfidă, care, sugând caramele tot timpul, neobosită şi agilă, în ciuda obezităţii incipiente, circulă de la studioul celor mici la cel al mijlociilor şi de aici la studioul celor mari, înarmată cu un baston uşor, gata să corecteze orice greşeală, într-un limbaj pe cât de violent, pe atât de eficient şi direct. Şi, în larma a trei piane care cântă toate odată, Humoresca *de Dvořăk întretăindu-se cu* Valse

509 Ultimul mijloc, argument al regilor (în 1. lat. în orig.), maximă a cardinalului Richelieu. Inscripția figura pe tunurile lui Ludovic al XIV-lea și, din 1742, pe cele prusace.

Bluette *sau* La cinquantaine *de Gabriel Mărie*: *„Hei, tu*! *îndreaptă-ţi piciorul... Şi tu, acolo, parcă eşti o vacă alergând pe pajişte... Ascultă Sonia, de ce îţi aduni umerii ca o cocoşată?... Şi tu, Olga, nu-mi scoate curul... Voi, astea mai mari, ca întotdeauna, nu sunteţi în ritm... Ia să vedem... Nu*! *Ai terminat prost... Cât pe ce să cazi în fund... Şi astea mari, care vă credeţi deja stele... Tamara, dacă îţi închipui că dansând aşa o să semeni cu Karsavina, te-ai ars... Eşti bună să dansezi într-un cabaret ţigănesc ori ceva şi mai rău... Ce meserie, Sfântă Fecioară*! *Ce meserie*!.... *Să lucrezi cu aşa dobitoace... Talentul pentru dans s-a pierdut în ţara asta...” Pentru prima oară mă încalţ cu pantofi de balet, pe care învăţ să-i leg de glezne în aşa fel încât să nu se vadă nodul... Mă ţin de o bară. Şi 1, 2, 3, şi 1 şi 2 şi 3 şi 1 şiiii 2 şiiii 3... Astăzi a început adevărata mea existenţă. Sunt încă o cantitate prea neglijabilă, ca să am onoarea de a fi certată de Madame Christine. Deocamdată se apropie de mine, zâmbeşte, şi cu o mână cumplit de puternică, îmi corectează o flexiune, îmi mişcă un picior, sau, ţinându-mă de mână şi îndepărtându-mi antebraţele cu coatele, îmi explică ce trebuie să înţeleg printr-un* port de bras1... *Oh, de-ar da Domnul ca Madame Christine să mă beştelească în curând, să întrebuinţeze şi cu mine limbajul violent pe care îl foloseşte cu celelalte. Pentru mine, asta ar însemna înălţarea la un rang superior... Şi să dansez, să dansez, să dansez mereu. Să trăiesc deasupra mizeriilor cotidiene. Să trăiesc prin gest, prin această uşurare de tine însăţi, prin ritm şi prin muzică...*

...Când, mică fiind, observam că o doamnă se îngrăşase în chip ciudat în câteva săptămâni şi arătam o oarecare mirare în faţa unei astfel de întâmplări, maică-mea îmi dădea mereu aceeaşi explicaţie: *„Probabil că suferă de hidropizie.” Şi se pare că clima din Baku favorizează această boală, aşa cum favoriza variola, care îşi lăsase urmele de ciupituri pe multe feţe de armeni, sau bolile de ochi care împăienjeneau şi acopereau cu albeaţă ochii a nenumăraţi mahomedani. Dar în familia noastră nu*

fusese niciun caz de hidropizie, ca să-l pot observa de aproape. Şi totuşi, acum, vară-mea Capitolina începea să-şi schimbe înfăţişarea sufletului, a feţei şi a siluetei – mai ales a siluetei. I s-au umflat buzele, i s-au îngroşat trăsăturile, şi a fost obligată să renunţe la corset, schimbându-şi tot timpul dispoziţia şi arătându-se exigentă în privinţa unor chefuri pe care toată lumea se grăbea să i le facă. Şi, de data asta, maică-mea n-a vorbit de hidropizie. „O să aibă un bebe" – mi-a spus. Şi, adoptând un ton serios, s-a adâncit într-un precaut şi eufemistic discurs despre flori, polen, seminţele copacilor, animăluţe, ca pisica noastră Cleo, care şi ele aveau pui, despre cât este de sublimă dragostea de mamă etc. etc., cuvinte pe care le-am ascultat gravă cu cea mai îngrozitoare mutră de ipocrită pe care mi-o văzusem vreodată în oglindă, pentru că, la câteva zile după ce intrasem la şcoala lui Madame Christine, colegele mele mă învăţaseră tot ce se poate şti în materie de procreaţie umană... Mi s-a părut că procedeul inventat de Dumnezeu e destul de urât şi brutal, şi, deocamdată, în ceea ce mă privea, eram foarte hotărâtă să nu mă supun niciodată unei asemenea încercări. De altfel, cine a mai văzut o balerină să nască? Nu mi-o puteam închipui pe Anna Pavlova, imponderabila, eterica – al cărui portret îl atârnasem la căpătâiul patului, lângă o icoană cu Fecioara din Kazan – dându-i să sugă unui copil. Ca să atingă culmile artei, gândeam eu, balerina trebuie să se păstreze castă şi pură, considerând îmbrăcarea maioului *ca pe un fel de îmbrăcare a rasei. în balet se intra, aşa cum se intră la Carmelite... Şi au trecut lunile, şi a venit ziua când vară-mea a născut, zi de ţipete, frământări, rugăciuni şi râsete, sânge şi chef, cu acea aşteptare de ore, şi neliniştea părinţilor mei, şi sosirea moaşei, şi a doctorului*

Sukaroff, şi întoarcere neaşteptată a lui Saşa, de-abia întremai după rănile primite, şi prima mea viziune a maternităţii reale, cu boţul acela de carne vineţie, cu ochii încă închişi, care mi se păruse atât de urât. Zi în care, prin faţa casei noastre, au trecut soldaţii aceia dezertori,

cântând cântece revoluţionare, o Marseillaiso *ştiută prost şi* Internaţionala. *Mai ales* Internaţionala *care, din acel moment, avea să mă urmărească oriunde m-aş fi dus – deşi, ca să spunem adevărul, aici n-o auzisem, niciodată, dacă se cânta cumva pe undeva, ceea ce e probabil. Dar, în anii *20, o cântau deseori balerinii lui Diaghilev; apoi, alţi oameni, în lungile zile ale ascensiunii, apogeului şi căderii Frontului Popular francez... Şi noaptea aceea, a concertului de la Benicassim, când Paul Robeson o cântase într-un chip de neuitat... Dar era în timpul Războiului din Spania, şi Războiul din Spania se asociază cu amintiri atât de dureroase pentru mine, încât nu-şi va găsi locul în aceste însemnări pe care le aştern în* Registrul contabil, *unde vor rămâne îngropate pentru totdeauna, fiindcă nu le voi arăta nimănui...*

...Multe alimente încep să lipsească. Se zice că e din cauza războiului şi că civilii se pot priva foarte bine de lucrurile necesare vitejilor noştri soldaţi de pe front. Dar, ceea ce nu se găseşte pe căi cinstite, se obţine la bursa neagră. S-ar putea face surprinzătoare descoperiri în stabilimente care n-au nimic de-a face cu mâncarea: pungi de făină în sertarele unei mercerii; saci de zahăr, sticle de şampanie, în coşciugele unei întreprinderi de pompe funebre; jamboane întregi, cârnaţi şi tăvi cu scrumbii, în spatele păpuşilor franţuzeşti şi italieneşti dintr-un magazin de jucării. Pe Nevski Prospekt tocmai a fost descoperită o prăvălie unde, anumitor iniţiaţi li se vindeau samovare mari, dar din cele ieftine, pline cu whisky scoţian – băutură care lipseşte de pe piaţă de multă vreme (*şi asta o spune taică-meu, destul de priceput în materie datorită propriilor înclinaţii*). *în ceea ce priveşte războiul, realitatea politică, peste tot domneşte dezordinea. Ziarele continuă să afirme că suntem victorioşi pe diferite fronturi, în vreme ce dezertorii şi omul de pe stradă vorbesc de revoluţie şi răsturnarea guvernului ţarist. însuşi Gorki prezice, într-o revistă, căderea Retrogradului. Nimeni nu ştie cine comandă, nici încotro ne îndreptăm. Curtierii de bursă, negustorii, avocaţii, reprezentanţii comerţului şi, mai ales,*

balerinele blesteamă dezordinea actuală. Madame Christine, înainte de a începe să lucrăm, ne pune, în fiecare zi, să ne rugăm în cor şi să cântăm Imnul Cherubinilor. Tramvaiele, după o lungă grevă, şi-au reluat circulaţia. Dar e inutil să contezi pe ele. Sunt înţesate de dezertori, strânşi ciorchine pe platforme, căţărați pe acoperiş, ale căror mâini nu iartă nicio fesă de femeie ce trece pe lângă ei. Şi cu toate acestea, viaţa merge înainte, îşi continuă cursul, într-o constantă poftă de plăceri, fiecare cramponându-se de clipa ce trece, cum se întâmplă întotdeauna în vremuri de zbucium. Taică-meu spune că restaurantele de lux sunt arhipline şi că, în cazinouri, sunt oameni care pierd adevărate averi la ruletă sau baccară, deşi e primejdios să te aventurezi pe străzi după apusul soarelui. în orice moment se aud împuşcături pe ici, pe colo, fără să ştie nimeni cine împuşcă pe cine. Şi totuşi, nu e posibil să stai în casă, unde lipsa cărbunilor şi a lemnelor, în această iarnă agitată, ne afectează fizic şi moral. Maică-mea mă duce la Teatrul Imperial, unde acum dansează uluitoarea Karsavina care m-a entuziasmat atât de tare, încât îmi ies din fire şi nu mai am putere să o aplaud. (*Madame Christine spune că Anna Pavlova avea aceeaşi putere de a ne goli de emoţie în* Lebăda *de Saint-Saens, ori în frivolii* Fluturi *de Drigo.*) *Şi, când ieşi din teatru, te reîntorci într-o realitate incertă, cu fundal de îndepărtate împuşcături şi ţipete bruşte ce se sting imediat. în fiecare zi înţeleg tot mai puţin ce se întâmplă. Aud vorbindu-se de „menşevici" şi „bolşevici", dar nu vreau să ştiu nimic despre asemenea nihilisme. Rup, fără să le citesc, anumite ziare clandestine, de dimensiunea unei scrisori, pe care mâini invizibile le strecoară în buzunarele paltonului meu. Nu vreau să ştiu nimic de politică, răscoale, revoluţii. De altfel, în familia mea, mereu mi s-a spus că asemenea lucruri sunt vrednice de dispreţ. în cercurile oficiale unde are acces taică-meu, se spune că, în curând, totul va reveni la normal, şi că, mai devreme decât ne închipuim, războiul se va încheia cu victoria Acvilelor Bicefale – pe care, bineînţeles, unii*

negustori care încă nu au tras obloanele de fier la prăvălii, le smulg de unde le aşezaseră tn mare cinste pentru a-şi trâmbiţa privilegiul de a fi „furnizori «I Curţii". îmi astup urechile, închid ochii; nu vreau să citesc mani feste şi pamflete. M-am născut ca să dansez, să dansez, să dansez Nimic, în afară de ceea ce este Artă, de ceea ce se poate considC' ra Frumuseţe. Indiferentă la zvonurile care pe mulţi îi nelinişteau, Madame Christine pune la punct un proiect ambiţios: să monteze un balet pe muzica* Uverturii 1812 *de Ceaikovski, în care cele mal bune eleve ale ei să interpreteze nişte roluri mici, pe lângă balerini de profesie, maturi, aleşi dinainte pentru figurile centrale, Mi-a povestit subiectul. Se înţelege că nu e vorba să-l pună să danseze pe Corsican, cu bicornul lui, ceea ce ar fi ridicol, ci să stabilească un contrapunct coregrafic între o Rusie rustică şi paşnică* (*introducerea*) *şi dezlănţuirea spiritelor războiului, a dorinţei de cuceriri, reprezentate de bărbaţi înfăşuraţi în mantii do culoare închisă, cu trăsături vestimentare care să-i identifice cu bogata iconografie napoleonică ce s-a răspândit atât de mult în satele şi oraşele noastre. Poporul, purtând costume tradiţionale, se va retrage în faţa intruşilor. O deschidere a decorului în adâncime, prin ridicarea unor cortine de voal, va arăta panorama Moscovei, cu imaginea turlelor, turnurilor şi meterezelor Kremlinului. Spiritul Focului va fi întruchipat de o balerină stea, urmată de o masă de balerini* (*ruşi*) *stăpânită de un soi de beţie incendiară. Figurile întunecate* (*duşmanul*) *vor da viaţă unui Dans al Fricii, în contrapunct cu Dansul Flăcărilor. în timp ce scena se va întuneca, va începe să cadă zăpada; apoi, retragerea, înfrângerea, răniţii, cei căzuţi: Dansul macabru. Şi zorii: triumful Poporului Rus, cu dansuri de bucurie,* grand pas d'action *al Spiritului Patriei, pe grandiosul final al Uverturii – toate clopotele bat – cu apoteoza Imnului ţarist, care încununează partitura... în cercurile teatrale oficiale, diverşi funcţionari se arată favorabili subvenţionării acestui spectacol patriotic, foarte oportun pentru momentul în care trăim. Saşa îşi luase angajamentul să*

aducă artileristul care să tragă la timp salvele de tun indicate în lucrare, cu exactitatea celui ce trăgea salva de la ora douăsprezece tu Fortăreaţa Petru şi Pavel. Era un tip care ştia să citească notele. Cânta la trianglu în fanfara regimentului.

Acum asistam zilnic la manifestaţii deasupra cărora unduiau, legate de prăjini, de baionete, de vâsle, de cozi de mătură, de orice se găsea la îndemână, banderole, stindarde, lozinci, pe care se citea, cu litere groase negre şi roşii: ZIUA DE LUCRU DE OPT ORE! TRĂIASCĂ PACEA ŞI ÎNFRĂŢIREA ÎNTRE POPOARE! JOS RĂZBOIUL! PROLETARI DIN TOATE ŢĂRILE, UNIŢI-VĂ! Răsculaţii ardeau acum, în mijlocul străzii, tot ce putea fi considerat o emblemă ţaristă, inclusiv decoraţiile primite pe front. Dar, pe lângă asta, multe proclamaţii, lipite pe pereţi, pe gardurile împrejmuind construcţii întrerupte, susţineau necesitatea continuării războiului, cereau disciplină şi ordine, promiţând, pentru foarte curând, o strălucitoare victorie. „Să se ducă în tranşee popii, călugării, speculanţii, birocraţii, cei care nu sunt de folos societăţii" – răspundeau muncitorii. Existau partizani ai unei ofensive imediate şi partizani ai unei păci separate cu Germania. „Ar fi culmea dezonoarei" – era de părere Saşa, aşteptând clipa întoarcerii pe front. Dar era vizibil că regimul agonizează. Ţarul era la Pskov; Ţarina la Ţarskoie-Selo. Nu se ştia cine guvernează: ori Duma, ori Sovietul Muncitorilor şi al Soldaţilor din Petrograd, compus în majoritate din menşevici şi socialişti revoluţionari. Partidele politice se înmulţeau: al Kadeţilor, al Inteligenţei, susţinut de burghezia cu idei inovatoare, al maximaliştilor, Bund-uZ, *muncitoresc-social-democrat-evreiesc, al bolşevicilor, care, evident, conta pe forţe considerabile, deşi inspiratorul său stătuse în străinătate douăzeci şi patru de ani; Social-Democraţii, Socialist-Democraţii, Socialist-Revoluţionarii; la ţară, cel al Adunărilor Rurale, mai mult sau mai puţin controlat de Soviete... Şi toţi aceşti oameni discută, discută, ziua şi noaptea, în şedinţe interminabile ce par să considere ceasurile din zorii zilei*

ca fiind mai favorabile hotărârilor. „Demenţă... Demenţă” – spune Madame Christine care, pentru că sunt o elevă silitoare, m-a pus deja să fac poante, deşi pantofii mei de balet sunt uzaţi şi roşi şi nu se găsesc de cumpărat noi în oraş iar exerciţiile le facem cu coapsele goale, pentru că nu se găsesc nici colanţi... în vremea aceea ne-a lovit cu îngrozitoarea violenţă a unui taifun, a unul cutremur, a unei convulsii telurice, vestea abdicării Ţarului, urmată de formarea unui guvern provizoriu, al cărui preşedinte şi ministru de interne era Lvov, „progresist”, deşi prinţ, cu micul Miliukov la Ministerul Afacerilor Externe, şi neobositul palavra giu de Kerenski, la Ministerul Justiţiei. Cel mai surprinzător era faptul că dezastrul, departe de a produce o panică pe plan finan* dar, a dus la stabilizarea rublei.* (*Eu nu pricepeam nimic din toate astea, dar tot auzind vorbind pe toată lumea acelaşi lucru, sfârşisem prin a afla câte ceva...*) *Bonurile împrumutului Rus au înregistrat o creştere considerabilă la Bursa din Paris. Dar taică-meu, întotdeauna clarvăzător în chestiunile economice, se arăta pesimist: „în curând, nemţii vor fi la Petrograd*; Deutschland über alles[510], *ceea ce ar fi oribil. Dar am ajuns să mă întreb dacă, în fond, n-ar fi mai bine... Pentru că dacă reuşim să-i oprim – ceea ce ar fi un miracol – o să ajungem la un soda* lism care ne-ar face viaţa de nesuportat. Ştiu că ar fi uimilitoare o victorie a nemţilor; dar, la urma urmei, nemţii sunt persoane mai culte decât pleava asta care s-a dezlănţuit pe străzi...” „Dureroasă dilemă*! *Dureroasă dilemă*!” – *gemea maică-mea, când se ducea să se roage la Catedrala Sfântului Isaac... Dar, cum aveam să aflu după puţin timp, taică-meu avea sume mari de bani în băncile elveţiene, şi, cum băncile noastre mai funcţionau încă, expediase importante poliţe corespondenţilor săi de la Londra şi Paris, sub pretextul achiziţionării unui stoc serios de tricotaje şi ţesături pentru un magazin imaginar, după ce le trimisese telegrame, pe alte căi, recomandându-le să-i păstreze*

510 Germania mai presus de toate (în 1. germ. în orig.), vers din Cântecul germanilor de A. H. Hoffman von Fallersleben (1798-1874).

fondurile până la noi dispoziţii… într-o dimineaţă mă jucam cu nepotul meu Dimitri, ţopăind pe covorul din salon, când maică-mea, încruntată şi gravă, m-a anunţat: „Plecăm la Londra. “ Şi, văzându-mă nedumerită, în aşteptare: „Da. Taică-tu a reuşit să obţină actele şi permisele de trecere de care e nevoie ca să călătoreşti în străinătate în vremurile astea. Aici nu se mai poate face nimic.

E haosul. Nu se mai respectă nimic. Proprietatea nu mai are nicio valoare. Comerţul e pe moarte. Gloata a pus mâna pe toate. Oamenii decenţi, ca noi, n-au altă soluţie decât să emigreze.” A oftat adânc: „Dumnezeu o să salveze Rusia cum a mai salvat-o de atâtea ori.” Dar noi plecam din Rusia, îmi spuneam eu; plecam, lăsând-o în mila Domnului. Mila Domnului ce nu se pogora şi asupra mea, doborâtă în zborul de început, stinsă din naştere, zdrobită, cu aripile frânte la prima mea încercare de a mă găsi pe mine însămi, de a mă defini, de a fi, de aceşti misterioşi, necunoscuţi, omniprezenţi promotori ai tulburărilor, care răsturnaseră totul, călcând în picioare purpura tronului, amestecând în ţarină sceptrele, dând de-a dura coroanele, rupând o continuitate de trei sute de ani în neamul Romanovilor. Şi dacă monarhii noştri săvârşiseră păcate – după cum spuneau ei – aveam să fiu eu, cea plăpândă, copila în pragul adolescenţei, cea care trebuie să plătească pentru ei, cu sacrificiul viselor mele, cu renunţarea la cele mai nobile năzuinţe ale mele!… Pentru că acum se va sfârşi, pentru mine, tot ceea ce devenise raţiunea mea de a trăi: şcoala lui Madame Christine, muzica, idealul, dansul, cu speranţa nemărturisită dar perseverentă, de a ajunge, cândva, sub marile reflectoare ale consacrării de la Teatrul Imperial. Dar, în acest moment, însuşi Teatrul Imperial se prăbuşeşte, îngropându-mă de vie sub ruinele lui… Mi-am amintit nişte versuri deznădăjduite de Puşkin, pe care le citisem la şcoală: „O greutate uriaşă, de nesuportat mă apasă / Şi vine, vine groaznica clipă / Când oraşul nostru va fi incendiat / Şi totul va fi cenuşă.” Urându-i pe cei care (pe cine? nu ştiu…), au frânt cu brutalitate cursul destinului meu, prin acţiunea lor tainică, destructivă, şi

jurând că îi voi urî întotdeauna (*pe cine*? *nu ştiu*...), *l-am sărutat pe micul Dimitri, care, poate, mâine va fi, ca şi mine, victima energiei distrugătoare a unor voinţe străine. Plângând m-am dus să-mi iau rămas-bun de la Madame Christine, care mi-a dăruit un medalion sfinţit. Plângând, am umblat pe străzi, privind totul cu duioşie. Şi plângând am spus adio scumpelor mele coloane rostrale, Porţi ale Mării. Ceva mai încolo, crucişătorul* Aurora, *ancorat la chei, scotea fum pe unul din coşurile sale. Plângând, m-am întors acasă. începea al doilea exod al meu.*

37

...Şi acum eram la Londra, după un drum cu peripeţii care ne-a purtat, via Oslo, la Stavanger, unde un cargou, care lua doar opt pasageri, în nişte cabine mizere, ne-a lăsat într-un pori pescăresc de pe coasta engleză. Trece o ceţoasă şi ploioasă vară al cărei stil britanic se manifestă în omniprezenţa umbrelei, obiect pe care niciodată nu-l văzusem atât de legat de condiţia umană ca în acest oraş. în.timp ce tata, care are mulţi prieteni aici – foşti clienţi de-ai lui – în branşa tricotajelor şi ţesăturilor, studiază posibilităţile de a deschide un magazin, mă perfecţionez la engleză citind Alice in Wonderland *în original – exerciţiu excelent, fiindcă ştiu foarte bine textul tradus – şi descopăr, cu nişte ochi care sunt mult deasupra vârstei lor ca înţelegere, o lume care mi se pare mult prea ciudată, rece şi străină. Abaţia Westminster mă lasă indiferentă, cu trupa ei de statui puse în biserică, dintre care îmi spune ceva doar aceea a lui Haendel, cu emblematica lui partitură de marmură. O indispoziţie de neînvins mă cuprinde la* British Museum *când mă văd în* Camera Morţii – Sala Mumiilor *şi a sicrielor-portrete, unde sute de ochi care* odată au văzut şi acum nu mai văd *mă privesc, totuşi, fix, cu ceva teribil de etern în retinele şi trupurile încă prezente în vertiginoasa depărtare a mileniilor lor... Şi, pe măsură ce lunile trec, dorul de Rusia creşte în inimile noastre. Presa, în general, e ostilă noului nostru guvern, exceptându-l pe Kerenski, partizanul continuării războiului orice s-ar întâmpla. Dar, în privinţa evenimentelor* de

acolo, *ştirile sunt confuze şi contradictorii. Se vorbeşte de foamete pe malurile Niprului; de epidemii de tifos, de holeră; de lupte sângeroase pe străzile Moscovei; haos, devastare şi moarte. Dar, în pofida dorinţei de a trece sub tăcere multe lucruri, se folosea deja cuvântul* Revoluţie, *când se vorbea de ceea ce se petrece în Rusia şi de importanţa pe care o dobândise, în această revoluţie, persoana lui Lenin. " Un necunoscut, un aventurier – spunea taică-meu. Un om care a trăit ani şi ani de zile în străinătate, în Elveţia, în Franţa, şi Dumnezeu mai ştie unde... Şi din ce? Cu ce bani? Făcând ce?... Poate oare cineva să trăiască din filosofie?..." Acum urmam cursuri de balet la o academie englezească, poate superioară şcolii lui Madame Christine ca nivel de predare, dar unde, spre marea mea supărare, mi se schimba tehnica. „La mine în ţară" – îndrăzneam să spun, ca obiecţie la o indicaţie a profesoarei. „Să nu-mi vorbeşti de şcoala rusă – îmi răspundea cealaltă acru. Şcoala rusă n-a existat niciodată. Tot ce a făcut a fost să-şi însuşească disciplina europeană a dansului clasic. Şi pe acesta îl cunoaştem mai bine decât dumneavoastră..." îl cunoşteau mai bine ca oricine, dar, în curând, am avut răutăcioasa satisfacţie de a observa că sunt prima în clasă, dovedindu-mă mult superioară, în toate privinţele, colegelor mele englezoaice. Şi în aceste zile am văzut-o dansând pentru prima dată pe Pavlova, dându-mi seama, o dată pentru totdeauna, unde se află Adevărul Dansului.* (*Am adus aici, la Baracoa, pantoful de balet semnat de ea, pe care mi l-a dăruit atunci; îl păstrez într-un sertar secret din dulapul meu, lângă o fotografie a mamei, foarte îngălbenită de vreme...*) *Şi am intrat într-un an nou; au trecut ianuarie şi februarie, după date ce nu mai aparţineau calendarului iulian ci celui gregorian, când pe un 3 martie – ţin minte – am aflat din ziare ştirea inadmisibilei păci de la Brest-Litovsk, încheiată între bolşevici şi nemţi, spre marea supărare a puterilor aliate. După ce a citit mai multe ziare ale căror editoriale ne împroşcau cu invective, făcându-ne laşi, defetişti, sciţi barbari, sperjuri şi trădători, tata a plecat să se plimbe,*

înecându-se în propria-i indignare. Maică-mea şi cu mine plângeam de mânie, gândindu-se la dimensiunea dezonoarei noastre naţionale. „Frumoasă treabă aţi mai făcut" – ne-a spus portăreasa clădirii, când a intrat la noi să ne aducă nişte scrisori. „Nu ne amărâţi mai tare decât suntem, doamnă" – i-a răspuns maică-mea.

„Toţi sunteţi la fel.,. Toţi bolşevici" – a zis cealaltă, trântind uşa. Noi, bolşevici! Asta era culmea! în ziua aceea n-am îndrăznit ml mă duc la şcoala de balet, de teama a ceea ce aveam să aud. în seara aceea, taică-meu s-a întors acasă – prima dată îl vedeam aşa – îngrozitor de beat. „Vladimir! — a strigat mama. Vladimir, ce-i cu tine?" Tata s-a lăsat să cadă pe un divan, cu anacronica şubă pe el, fără să răspundă. în ritmul sforăielilor sale, dintr-un buzunar a ieşit gâtul unei sticle de whisky. Amândouă am râmaţi tăcute, aşteptând să se trezească din somn. în sfârşit, a deschid ochii: „în curând o să ne întoarcem acolo – a spus, cu limba ptiu» toasă. Vă spun eu că în curând o să ne întoarcem acolo. După cele întâmplate, aliaţii n-au altă soluţie decât să reacţioneze enci^ gic, terminând cu acest «guvern revoluţionar» pe care ruşii cinstiţi îl resping din instinct. Persoanele decente se vor întoarce în patrie. Şi Paştele ăsta o să-l petrecem la Moscova, sub zidurile Kremli nului, ascultând cum bat clopotele de la Buna Vestire, de la Intra* rea în biserică, de la Adormirea..." „Să te-audă Dumnezeu!" – a spus maică-mea, crezându-l poate, fără să-i treacă prin minte cd pentru ea – ca pentru atâţia alţi ruşi care, la fel ca noi, se constituiseră de bunăvoie în categoria apatrizilor – începea ciclul „Paştele viitor o să-l petrecem la Moscova." Pe 11 noiembrie 1918 s-a terminat Războiul şi: „Acum, într-adevăr, Paştele viitor o să-l petrecem la Moscova." Şi când Franţa şi Anglia au trimis trupe în Baltica şi Statele Unite au ocupat linia ferata a Transsiberianului: „Acum, într-adevăr, Paştele viitor o să-l petrecem la Moscova..." Şi toată familia imperială a pierit în Casa Ipatieff, dar până la urmă s-a aflat că nu, nu, Ţarul e viu, e la Slockholm, ba unii îl văzuseră chiar la Londra, iar Marile Ducese erau în Elveţia, şi ne aflam în ajunul*

restaurării Imperiului, şi acum, într-adevăr, acum, într-adevăr, Paştele viitor o să-l petrecem la Moscova, la Moscova, la Moscova, cova, cova, cova, ovaaa, ovaaaa, ovaaaaaa… (*deşi, de la un an la altul, tot mai piano, pianissimo, tot mai pianissimo, murind…*).

…Printre fetele de categoria şi de vârsta mea, eram cea mai strălucită elevă din şcoală. Şi, într-o dimineaţă, directoarea m-a primit cu un zâmbet atât de neobişnuit, încât aproape m-am speriat în faţa claviaturii galbene a danturii ei. M-a anunţat că Diaghilev pregătea o măreaţă premieră coregrafică la Teatrul Alhambra şi că Serghei (*îi spunea „Serghei”, de parcă s-ar fi culcat cu el*), *care „îi cerea întotdeauna sfatul”, se interesase dacă vreuna dintre elevele ei întrunea condiţiile necesare pentru a interpreta un mic rol în spectacol. Era vorba de* Frumoasa din pădurea adormită *de Ceaikovski, în coregrafia lui Petipa, la partitura căreia se adăugaseră câteva fragmente din* Spărgătorul de nuci, *şi nişte variaţiuni concepute de Nijinska. Decoruri: Leon Bakst; reorchestraţie de Stravinski. „O să te recomand fără ezitare” – mi-a spus englezoaica, poate ca să nu mărturisească faptul că eram unica, din şcoala ei, care făceam faţă… Şi astfel s-a făcut că, după ce am dat o probă ce s-a dovedit pe de-a-ntregul satisfăcătoare, m-am văzut pentru prima dată în ambianţa magică a „baletelor” lui Serghei Diaghilev – cel pe care Madame Christine îl numea, mai în glumă, mai în serios: „Maica Stareţă a unei Mănăstiri Coregrafice, aflată la jumătatea drumului între Compania lui Iisus şi Posedatele de diavol de la Loudun.” Distribuţia baletului în pregătire era, într-adevăr, uluitoare: Carlota Brianza, care crease rolul în urmă cu treizeci şi unu de ani, era* Zâna Carabosse; *în rolul Aurorei, urmau să danseze succesiv, şi să se înlocuiască una pe alta, după caz, patru stele… Şi, sub conducerea lui Nikolai Sergheev, care ne impunea cea mai severă disciplină, repetiţiile progresau rapid. Şi într-o dimineaţă de noiembrie, cum mă sculasem foarte devreme, am pornit spre Teatrul Alhambra pe străzi cufundate în ceaţă, încă pustii – mă gândeam la Jack Spintecătorul şi la*

sugrumătorii din Londra – şi am văzut primele afişe, care fuseseră lipite, peste noapte, lângă intrare. Pentru prima oară mi-am văzut numele tipărit, amestecat cu alte multe nume, aproape toate de nepronunţat pentru un englez. Mi-am privit îndelung numele, de parcă atunci aş fi devenit conştientă de dreptul meu de proprietate asupra lui. Ceva se schimbase pe suprafaţa pământului. Propriul meu botez.

Copacii umezi mi s-au părut frumoşi, estompaţi de pâclă, în stilul celor care apar în unele stampe japoneze, ale căror trunchiuri des frunzite se pierdeau în imobilitatea unui cer atât de jos încât părea că apasă pe umbrelele trecătorilor. Şi au urmat repetiţiile generale cu costume şi orchestră, şi a sosit acea neuitată zi de* II *noiembrie* (*o croitoreasă mexicană care ne lucra susţinea că o semn rău să începi stagiunea la o dată care, în ţara ei, era Ziua Morţilor*: *„în ziua asta se vând tigve de zahăr peste tot, domni* şoară, şi schelete mici care dansează...”*) *când urma să ne lan* săm, pe scenă, înfruntând luminile reflectoarelor. Când s-au stins luminile şi orchestra a început introducerea, am crezut că leşin do frică. Tare aş fi avut chef să fug din teatru, în loc să asist la botezul prinţesei Aurora, pe efectele orchestrale pe care critica avea să le găsească* (*şi cred că avea dreptate*) *prea sumbre pen* tru o scenă atât de duioasă. Mirosul de pânză încleiată a decorurilor îmi venea pe gât. Pompierii de serviciu erau postaţi la picioarele complicatului mecanism care slujea la ridicarea şi coborârea cortinei. Maşiniștii, care terminaseră treaba pentru primul act, se pregăteau să monteze elementele celui de-al doilea decor, mişcând, fără zgomot, diferitele piese aşezate în ordinea stabilită, pentru uşurarea unei schimbări rapide. Se pusese în funcţiune implacabila maşinărie coregrafică pe care nimic – cu excepţia unui accident ori a incendiului clădirii – n-ar fi putut-o opri în seara aceasta. Se apropia, inevitabil, momentul apariţiei mele. îmi revizuiam, pentru a zecea oară, legăturile pantofilor de balet. Mă priveam într-un ciob de oglindă, prins într-un cui deasupra unei găleţi şi a unei mături, ca să văd dacă transpiraţia emoţiei nu mi-a*

stricat machiajul, când am fost anunţată să mă apropii de scenă. Mi-am relaxat umerii şi a avut loc prima mea ieşire în arenă – Alhambra, Spania, tauri, primejdii: totul într-o stranie asociere în mintea mea – în compania unor balerine şi balerini cu mişcări sincronizate. Când mi-a venit rândul să mă desprind de grup şi „să dansez la centru", am executat paşii în mod automat, măsurând şi numărând, orbită de lumini, izolată de restul lumii de lumini, fără să fiu perfect conştientă de ceea ce fac, lăsându-mă în voia obişnuinţei şi instinctului şi dându-mi seama, când m-am întors în culise, că nu făcusem greşeli. Şi, mai curajoasă acum, am început să mă pregătesc pentru a doua intrare – solistă adevărată, de data asta – în scena nunţii. Adevărul e că nu era foarte greu. Dar, oricum, o să fiu foarte departe de celelalte, la mijloc, cu reflectoarele deasupra, trebuind să mai fac şi nişte gesturi de deferenţă şi reverenţă în faţa frumoasei Aurora şi a Prinţului Désiré. Şi de data asta am dansat cu o siguranţă absolută în propriile mele posibilităţi, atentă la gesturile dirijorului, fără tropăituri şi fără să mă împiedic, în tempo şi cu un oarecare brio, revenind la sordidul culiselor ca cineva care tocmai a trecut, cu succes şi cu sufletul călit, printr-o ceremonie de iniţiere. „Bine, fetiţo^ – mi-a spus Sergheev, bătându-mă cu palma pe obraz, drăgăstos. Nu mai trebuia să aştept să iasă toată trupa la scenă, ca să primesc aplauzele finale care au fost multe.

în martie, am atins cifra de o sută cincizeci de spectacole cu Frumoasa din pădurea adormită, *cu teatrul plin. Dar, în ciuda acestui succes cert, în spatele frumoaselor decoruri suflau vânturi de nesiguranţă, de defetism, alarmante. Diaghilev era într-o dispoziţie sumbră. Câteva dintre stelele sale părăsiseră trupa în faţa ameninţării reducerii salariilor. înconjurat, ca întotdeauna, de o curte de intimi care îl izolau cumplit de noi toţi, nu le ascundea secretarilor săi oficiali şi oficioşi că ne aflam în pragul falimentului, pentru că toate biletele vândute în timpul stagiunii nu acopereau cheltuielile făcute. Pe neaşteptate a apărut un afiş nou, sinistru, la intrarea*

Teatrului Alhambra: *ULTIMELE REPREZENTAŢII*. *Şi în ultima seară, am plâns toţi. Şi, după puţine zile, au sosit nişte bărbaţi sinistri, cu haine negre, serviete negre şi umbrele negre, care au făcut inventarul* Frumoasei, *ca să pună sechestru. Şi, într-o dimineaţă, castelele şi palatele lui Leon Bakst, reduse la piese numerotate, au fost împăturite şi duse de camioane pe un drum necunoscut. I-am văzut plecând pe Motanul încălţat, Bufon, Zâna Carabosse, Zâna Diamantelor, Frumoasa Aurora şi Prinţul Désiré, atârnaţi pe umeraşe, într-o maşină de mutări, a cărei podea era tapetată cu tulurile şi voalurile* (*şi ale mele erau acolo, cu siguranţă...*) *personajelor secundare. Tot acel basm străliicitor, redus la trancanale, coşuri de răchită, haine nobil transpirate de dans, va fi scos la mezat, la un preţ josnic, în rit* mul unui ciocan de fildeş lovind o scândură, ţinut în mână de un personaj care, la fel ca judecătorii de aici, o să poarte proba* bil o perucă albă cu unduiri de bucle peste urechi. Datorită accs* tui faliment al uneia dintre companiile de teatru cele mai vestite din lume, cunoscusem marea mizerie – mizerie şi grandoare – a celor ce aleg hazardatul destin al histrionilor şi saltimbancilor.» Acum însă – în pofida tuturor regretelor – după ce respirasem atmosfera „baletelor ruse", nu mai vroiam să mă întorc la şcoala englezească, pe care o consideram sub posibilităţile mele. Şi eram disperată, într-o incertitudine fără ferestre spre viitor, când am primit o scrisoare de la Madame Christine care mă informa că, exilându-se voluntar ca şi noi – „pentru că acolo e haos, haos, haos..." – se instalase de curând la Paris, unde deschisese o nouă şcoală de balet. Aşa că dacă doream să lucrez din nou cu ea, îmi pune la dispoziţie o* „chambre de bonne"1 *la etajul al şaselea, dar curată şi proaspăt zugrăvită, cu vedere spre Parcul Monceau. Nu încăpea nicio şovăială. Mama a fost prima care a recunoscut, plângând, că nu putea sta în calea vocaţiei mele. M-arn îmbarcat după trei zile. Şi, văzând îndepărtându-se ţărmul Angliei, mi-am dat seama, deodată, că pentru mine începea un al treilea exod. Dar poate că*

intrasem într-o epocă a exodurilor – veac de răsturnări şi migraţiuni. „Lumea nouă apăru cu o nemaivăzută faţă” – *scrisese Novalis în unul din imnurile sale… Briza rece, care punea o volbură de spumă pe apele Canalului, n-a întârziat să-mi risipească neliniştile în faţa apusului. Şi atunci, măturând alte amintiri, în mintea mea a început să sune, într-o cadenţă aproape comică, nostimul refren al unui cântec de Lewis Caroll*:

There is another shore, you know, upon the other side The further off from England, the nearer is to France. Will you, won't you, won't you, will you join in the dance? *Will you, won't you, will you, won't you join in the dance*?[511][512]

Cele trei Fecioare – Catalană, a familiei Frômeta, a familiei César – au ieşit din nou pe străzi, purtate pe umeri, cu zgomotosul lor alai de fanfare şi focuri de artificii, şi atunci mi-am dat seama că, pentru mine, timpul aleargă cu o uimitoare repeziciune. Greşesc cei care spun că trândăveala lungeşte zilele în mod insuportabil, pentru că e sigur că zilele celui ce trândăveşte sunt pline de divagaţii, sieste, lecturi, dialoguri cu interlocuitori absenţi, mici treburi făcute fără grabă tocmai pentru că nu sunt necesare, îngrijirea unei grădiniţe, altoirea unui trandafir, plimbări fără ţel, conversaţii aiurite, şi, în cazul meu, audiţii de lungi compoziţii muzicale – *Tristan* întreg, de ce nu – sau *Gurrelieder* de Schônberg, sau *Simfonia a treia* de Mahler – care înădesc zorii cu apusul, fără ca ceasurile, fracţionate în orare afectate cutărei ori cutărei activităţi, să se scurgă în şirul zilnic, cu monotonul program de obligaţii, îndatoriri, întâlniri şi necazuri. Aici nisipul se scurge silenţios, de sus în jos în clepsidră, fără să măsoare vreun eveniment mai important decât mutarea umbrei dintr-o parte în alta a casei… Şi totuşi, *se întâmplă ceva*. Şi se observă *că se întâmplă ceva* în tăcerea celor care ştiu că se întâmplă ceva, dar preferă să se creadă că nu ştiu,

511 Cameră de serviciu (în 1. fr. în orig.).

512s ă intri și tu-n joc?/ Vii ori nu vii? Vii ori nu vii? Hai, nu intri și tu-n joc? (în 1. engl. în orig.), în Alice în Țara Minunilor, de Lewis Carroll.

pentru că în acest mic orăşel, fiecare ştie ce gândeşte fiecare şi e bine să fii prudent ca să nu sporeşti şi să nu îndreptăţeşti anumite bănuieli. Aici, însă, sunt oameni cărora începe să le fie frică, în timp ce alţii se salută cu un aer complice, ridicând imediat tonul ca să vorbească de pelotă sau de ploaia de ieri, torenţială, ca să se ştie clar că nu vorbesc decât despre pelotă şi despre ploaia de ieri, atât de torenţială, într-adevăr, încât a îndoit umbrelele din Liverpool ce însoţesc mult prea des cămăşile din Baracoa. Ştiu că un vecin al meu ascultă noaptea, încet, un post de radio care îi transmite glasuri din munţi – din munţii aceia, din *Davos*, cu siguranţă, unde, într-un sanatoriu cu miros de praf de puşcă, îşi îngrijeşte sănătatea „adoratorul Melibeei”... Ieri, prietenul meu medicul, care continuă să mă poarte în zgâlţâite plimbări pe drumurile proaste din regiune – unde toate drumurile sunt proaste, cu excepţia celui ce duce la aeroport –, mi-a adus un teanc de reviste *Paris Match*, din cele pe care i lo trimite de la Paris, din când în când, fostul coleg de internat la Hôtel-Dieu. Răsfoiesc numerele – dintre care unele sunt do acum opt-zece luni – acestei publicaţii pline de idile regale, isprăvi ale unor celebri „playboys”, de prinţese de Monaco şi prinţi de Iran, petreceri ale milionarilor şi fotografii cu Brigitte Bardot, când, întorcând o pagină, dau peste un reportaj care mă lasă trăsnită, despre oamenii care luptă în Sierra Maestra. Nu se spune nimic neştiut de mine, cu privire la Asaltul asupra Cazărmii Moncada, la debarcarea de pe „*Granma*”. Dar descopăr importanţa pe care presa internaţională o acordă deja evenimentelor, căci ziaristul francez face referiri la alte informaţii, publicate anterior de *New York Times*. Acum răsfoiesc paginile revistei pariziene ca să văd dacă mai e ceva. Şi, într-adevăr, într-un număr mai recent, găsesc un reportaj care mă surprinde mult mai mult decât primul, datorită fotografiilor ce dezvăluie existenţa unei adevărate organizări militare, pe când presa cubaneză, foarte dibace şi cu botniţă, nu vorbea decât de câţiva partizani zdrenţăroşi, înfometaţi, hăituiţi, încolţiți, fără armament şi echipament, gata să fie

zdrobiţi, exterminaţi, măturaţi din peisajul montan de forţele armatei guvernamentale. Dar nu e aşa. Aparatele de fotografiat nu mint. *Oamenii* poartă uniforme; au o fabrică de armament, un post de radio, servicii medicale, şi chiar un dentist, ale cărui fotoliu şi bormaşină sunt instalate la umbra unui copac. Vezi oamenii la instrucţie, la conferinţe, la lecţii de instruire teoretico-militară şi politică. Şi Fidel Castro apare stând în hamacul lui, sau cercetând panorama de pe o culme, sau conducând nişte manevre, sau alături de fratele său Râul şi de alţii – şefi, cu siguranţă – ale căror chipuri şi nume îmi sunt încă necunoscute. Mă miră că aproape toţi – şefi ori soldaţi – la fel ca Fidel Castro, poartă barbă. Şi, în plus, mulţi şi-au lăsat părul să crească – şi acest ultim lucru mă face să mă gândesc la luptătorii de la Valmy[513]. îi privesc şi iar îi privesc pe aceşti bărbaţi din Sierra şi mi se par oameni din altă rasă – rasă deosebită, în orice caz, de cea cu care am avut de-a face aici până acum. Poate o rasă nouă, capabilă să facă ceva nou. Dacă nu cumva, după ce vor învinge, nu li se vor urca fumurile la cap, şi o Mare Intenţie nu va fi măcinată de delăsarea şi moleşeala crescânde care, la sfârşitul oricărui război, însoţeşte odihna războinicului. Dar, totodată, mă gândeam că misiunea „de a face ceva nou" echivalează cu o revoluţie, şi simplul cuvânt, simpla idee a unei revoluţii îmi provoca o frică atroce. Din timpul copilăriei mele la Baku, toate exodurile mele – întotdeauna exoduri involuntare – s-au datorat revoluţiilor. Şi acum, cuvântul mi se insinuează iarăşi, mi se. arată ca expresia verbală a unei posibilităţi – posibilităţi pe care o resping instinctiv. Şi cu toate acestea, ţin seama că în Sierra Maestra, la adăpost de o poliţie care, dacă l-ar fi prins, l-ar fi torturat, castrat, asasinat, se află „adoratorul Melibeei". La Havana n-am pe nimeni. în Sierra îl am pe el, pe care îl consider ca pe un fiu; asupra lui mi-am revărsat toată duioşia maternă a mamei care nu am fost. Tocmai de

513 Localitate din Franța unde, la 20 mai 1792, armata revoluționară franceză a oprit înaintarea trupelor prusace și a repurtat o însemnată victorie.

aceea, aş fi foarte mâhnită dacă Armata Rebelă ar fi înfrântă. Faţă de haznaua, de suprema cloacă care ajunsese să fie Havana datorită poftelor şi iresponsabilităţii unei burghezii corupte şi neroade, Armata Rebelă îmi apărea ca ceva curat şi pur... „Aţi văzut *toate* revistele?" – mă întreabă prietenul meu doctorul în după-masa aceea. (Şi mi se pare că accentuează prea mult pe *toate*, ca eu să-i răspund da şi că am văzut şi ceea ce vrea el, poate, să aflu, şi să comentez... Dar, nu. Nu mă las prostită. Dacă acum încerc o anumită simpatie pentru cei din Sierra, e din motive ce ar fi prea greu şi complicat de explicat...) „Aţi văzut *toate* revistele?"- mă întreabă din nou. „Da – îi răspund cu o voce incoloră. Se ţine minunat Grace Kelly, Prinţesa de Monaco!... Foarte interesante articolele despre Buckingham Palace, castelul

Windsor, şi iubirea dintre Peter Townsend şi prinţesa Margiv ret..." Doctorul mă priveşte; nu ştiu dacă o face cu milă pentru că sunt atât de proastă sau cu admiraţie pentru prudenţa mea. Dar eu sunt hotărâtă să evit orice conversaţie despre ceea co, aici, începe să stăpânească toate minţile. E evident că în orăşo« Iul ăsta, ca peste tot, sunt probabil „turnători", delatori, agenţl disimulaţi, care ascultă prin ziduri. Cu cel mai inofensiv aspect: pocăita care, cu cămaşa violetă şi brâu portocaliu[514], vine atât do des să-mi ceară de pomană; marchitanul în stil canarian – cum nu mai există în capitală – care prea pe îndelete îmi arată sortimentele lui de dantele şi panglici; vânzătorul matinal do ciocolată; sau doamna foarte împopoţonată, soţia unui politician local – cameleon, cameleon! — care vine să mă viziteze, din când în când, „să se intereseze de sănătatea mea" care e excelentă. Nu trebuie să te încrezi în nimeni. Şi după toate câte s-au întâmplat, nicio măsură de prevedere nu e de ajuns... Adoratorul Melibeei e la Davos, şi asta e cel mai important. Dar proaspăta mea simpatie pentru o cauză pe care o cunosc vag, care mi so

514 Costumație a celor ce poartă pe umeri sau însoțesc statuile personajelor biblice în timpul procesiunilor catolice organizate în Săptămâna Patimilor.

conturează vag prin ceaţa munţilor împăduriţi se datorează unor motive pur afective ce nu interesează pe nimeni. Să aşteptăm, deci, şi să ne întoarcem la grădina noastră, precum Candid.

...Când m-am văzut din nou în şcoala lui Madame Christine, am avut impresia că mă aflu în casa ce era cu adevărat a mea – casă nu numai unde să mănânci şi să dormi, ci casă unde, de la zece dimineaţa la opt seara, trăiam în atmosfera vocaţiei mele – văzând cum lucrează altele, care îmi împărtăşeau năzuinţele, când mă odihneam, în maiou şi pantofi de balet, aşezată pe jos, sprijinită de un perete, respirând aerul plin de praful ridicat de paşi pe o duşumea cu miros de glorie. în prima zi, în ritmul inevitabilului pian dezarcordat ce sună în toate studiourile de balet s-au înălţat strigăte – strigăte până la cer – ale profesoarei mele: „Dar ce dracu, te-au învăţat în Anglia, fetiţo? Poftim... uitaţi-vă, uitaţi-vă la ea! în ce fel face un port de bras! *în ce fel termină un grand* jeté! *Dumnezeule mare! Ia, repetă asta*: plié, glissé, sauté, glissé, plié... *Oribil! Englezii ăştia căcăcioşi te-au stricat de tot!" Un motiv în plus ca să revin la o disciplină strictă. Exerciţii la bară, bară şi iar bară, ca o începătoare. Multe observaţii, mai puţine observaţii – aproape nicio observaţie la capătul câtorva săptămâni – şi impresia că încep să progresez din nou. Serile, după o foarte consistentă cină rusească, Madame Christine îmi vorbea despre ororile de acolo, de lipsuri, epidemii, cadavre neîngropate, bursa neagră, de nemulţumirea crescândă a ţăranilor, de răzvrătiri ale muncitorilor chiar, şi cum reuşise să scape din iadul acela, prin Constantinopol: „Noroc că o să se termine. Calvarul acesta al patriei noastre o să mai dureze maximum un an, doi. Şi atunci... ah, atunci, o să-i spintecăm pe cei care ne-au cauzat toate relele, o să-i spânzurăm pe şefii lor în pieţele publice, o să-i exterminăm pe toţi bolşevicii, pe femeile lor o să le azvârlim goale în stradă, şi o să petrecem Paştile Ruseşti la Moscova... Şi tu o să fii steaua baletului meu* 1812 *– ţi-aduci aminte de proiectul meu? — unde răsună atât de plăcut Imnul ţarist*

pe care monştrii de acum l-au înlocuit cu un cântec ce nici măcar nu e rusesc, ci e scris de un muncitor francez pe nume Deguetre, sau Deguite, sau Deguitre, nu ştiu... în fine, cântecul ăla de-i spune Internaţionala...” *Mărturisesc că începusem să obosesc de eternul*: *„Paştele viitor o să-l petrecem la Moscova”, laitmotiv obligatoriu a sute de conversaţii în care oameni ce nu avuseseră niciodată mare lucru, se văitau de pierderea unor uriaşe proprietăţi în Ucraina, a unor moşii în Caucaz ori a palatelor din Retrograd. Unul mai mult, unul mai puţin, toţi se făleau că au fost la marile baluri de la Curte, iar cei ce cândva slujiseră în armata Ţarului, se înălţau în grad, printr-o cotidiană înmulţire a galoanelor păstrate în dulapuri mirosind a camfor. „Viitorul Paşte la Moscova.”* Maybe yes or maybe not[515]. *O să vedem. Eram la vârsta trecerii de la adolescenţă la femeie, când nu puteam să-mi pierd timpul vorbind bazaconii. Eram hotărâtă să-mi trăiesc realitatea mea, realitatea artei, care mă situa într-o lume ce nu era cea a trecătorilor întâlniţi pe stradă. De când petrecusem o sută cincizeci de nopţi în castelele din* Frumoasa, *perspectivele realului pentru mine* se *intervertiseră*. Realul-meu *era cel aflat de partea aceasta a reflectoarelor*; realul-celorlalţi, *acel spaţiu vast aflat în umbră, populat de capete de-abia vizibile ce se întindea de partea cealaltă, a cărei unică utilitate era să-şi manifeste prin aplauze aprobarea pentru ceea ce făceam – cu datoria, dacă îi oferisem o oarecare mulţumire, să ne răsplătească şi să ne alimenteze cu prezenţa sa. Lumea mea nu era cea a lor, ci aceea care se ilumina pe scenă pentru ei, când se ridica acea cortină, frontieră între două universuri. Publicul dobândea existenţă adevărată pentru mine când, sprijinită de un arlechin, îl simţeam palpitând, vibrând, reacţionând – la bine sau la rău – în faţa a ceea ce facem. După ce se dispersa, pentru mine se dizolva, se transforma în atomi, în meandrele oraşului; încetase să mă mai intereseze.* „Teatrul ca reprezentare” *cred că se intitula un eseu teoretic, citit de mine odată, de care nu-mi aminteam prea*

515 Poate că da, poate că nu (în 1. engl. în orig.).

bine. „Publicul ca reprezentare”, *aş fi putut spune eu acum*: reprezentare *a unei lumi răscolite, agitate, făcând politică, deseori violentă şi chiar crudă, faţă de care păstram distanţa. Viaţa ca teatru, dar teatru văzut de pe scenă. Şi de când respirasem aerul teatrului, trăiam cu o veşnică nostalgie a teatrului. Arta era universul meu, nu celălalt. Şi dacă acum lucram cu reînnoită înverşunare, o făceam cu speranţa de a mă întoarce în curând la teatru. Şi această speranţă a devenit realitate, când am aflat că Diaghilev, refăcut după dezastrul economic, urma să prezinte la Paris* Frumoasa din pădurea adormită, *într-o versiune mai scurtă, cu titlul* Nunta Aurorei. (*Cum decorurile lui Leon Bakst erau sechestrate la Londra, aveau să fie folosite cele pictate pe vremuri de Alexandre Benois pentru* Pavilionul Armidei *de Tcherepnine*.) *Am alergat să-l văd pe Sergheev care, cu măgulitoare bucurie m-a invitat să reintru în trupă. Dar vestea a fost primită cu excesivă mânie de profesoara mea*: *„Poftim... Ei, poftim... Asta mai lipsea” – striga. Acum, când mă îndreptasem, aveam să pierd tot ce recuperasem, dansând în circul ăla de isterici şi nebuni* (“*şi toţi înnebunesc acolo*; *uite ce-a păţit Nijinski*”). *Fiindcă eu nu ştiam ce casă de nebuni e aia* (*adevărul e că mie nu mi s-a părut niciodată un ospiciu*), *cu Diaghilev, Boierul-cu-meşă-albă, întotdeauna cu dureri, întotdeauna bolnav, schimbător, vânturatic, şi chiar fără o poziţie politică clară, care te insultă azi ca să te pupe mâine, cu cortegiul lui de intri-ganţi, gorile, câini de pază şi pederaşti*: *iad cu muzică, unde oamenii se omoară unii pe alţii ca să strălucească într-o seară, unde calomnia e lege, şi plânsul – niciunde nu se plânge atâta – era obligatoriul sfârşit de serbare la fiecare spectacol... Ah, fericită soartă mi-am ales*! *Mă osândeam la muncă silnică, la câştiguri de mizerie, la a face amor prost şi a fi puţin iubită căci balerinele sunt foarte proaste amante fiindcă îşi consumă toată energia – asemeni găinilor care scurmă pământul cu ghearele – ca să-şi dea cu sacâz pantofii de balet şi să se gândească la picioarele lor, temându-se întotdeauna să apară goale în faţa unui bărbat, pentru că*

sunt costelive, cu claviculele slabe şi adâncite, şi coastele la vedere, ca în planşele anatomice. Şi totul, din cauza blestematei încăpăţânări de a visa ca astea (*şi le arăta pe colegele mele, care aşteptau instrucţiunile ei cu spatele lipit de bară*) *să ajungeţi Silfidă, Giselle,* La fille mal gardée, *Lebăda Neagră sau Pasăre de foc. De altfel – mi-a spus ca să-mi dea lovitura de graţie, plătindu-mi ceea ce ea considera, de fapt, o ingrată părăsire din partea mea – „eram încă mult prea necoaptă pentru a face o adevărată carieră de balerină". Dar văzându-mă că plâng, s-a îmblânzit, parcă, deşi a încheiat cu o voce acră-dulce, atât ca timbru cât şi ca vorbe: „Nu, fata mea, du-te. Du-te dacă aşa vrei." Gândindu-mă bine, nu era cel mai rău lucru care mi se putea întâmpla. Casa aceea de nebuni, cel puţin, rămânea în cadrul tradiţiei ruse. începusem prea târziu ca să ajung* prima ballerina assoluta. *Dar existau altele, mai puţin înzestrate ca mine, care interpretau roluri strălucitoare în casa lui Diaghilev. Şi aici, picătura finală de venin: „E foarte şmecher. De multe ori maschează mediocritatea dansatorilor săi, prin muzică bună şi decoruri superbe. Şi pe urmă, are nişte idei de necrezut. Mi s-a spus că l-a trimis pe Massine să studieze dansul flamenco cu nişte ţigani, la Sacro Monte de Granada. Ei spune!... Ce poate învăţa un coregraf rus la Sacro Monte de Granada?..."*

38

...S-au stins luminile în sală şi s-a ridicat cortina cea grea, ca să apară altă cortină pe care erau înfăţişate personaje îmbrăcate în costume spaniole. Scurtă aşteptare. Răsună muzica şi se înfiripă o acţiune rapidă în faţa unor decoruri de Picasso, dominate de un uriaş pod, pe sub care se zăreşte, în depărtare, un peisaj redus la liniile sale esenţiale, parcă desenat pe o pânză albă cât degetul mare muiat în cerneală, cu jocuri de lumină şi umbră ce sugerează atât peisajul andaluz cât şi pe cel castilian – ceva între căldura dansului flamenco şi pârjolită singurătate a câmpiei din La Mancha. Şi o morăriţă sprinţară care îşi bate joc de caraghiosul magistrat ce îi

face curte în ritmul unor ritornele scarlattiene, Fac parte din „vecini" şi mă arunc în scenă, unde sună un dans spaniol care e adevărat, în esenţa ritmului şi a culorii, fără tamburine de butaforie, scene alegorice din alviţă şi ciucuri ca pc sticlele de Anâs del Mono. Şi, după primul episod din libret, după un interludiu simfonic, orchestra lui Manuel de Falia se transformă într-o imensă chitară, ale cărei acorduri trec de la lento la presto, urmate de trupul zvelt, trepidant, frenetic, al Morarului (*însuşi Massine, de data asta, coregraf şi interpret*) *stăpânit de dinamismul unei aproape diabolice muieri. Şi, în finalul ce ne târăşte pe toţi, urmează gloata dansatoare, dezlănţuirea policoloră şi exuberantă a deznodământului din* Tricornul*... Partitura lui de Falia a stârnit un val de hispanism la Paris. Publicul îl aclamă pe Rubinstein, când interpretează dansul ritual al focului din* Amorul vrăjitor*, cu histrionice, dar eficace izbituri cu mâna în claviatură, care aveau să dea naştere unei tradiţii printre pianişti. Ricardo Vines îi interpretează pe Albeniz şi Granados. Joaquin Nin* (*tatăl acelei Anaâs, de al cărui nume prefer să nu-mi amintesc acum*) *devine maestru de canto pentru învăţarea repertoriului hispanic... Şi urmează zgomotosul şi universalul triumf al Antoniei Merce,* „La Argentina" *care umple orice teatru, oricât de mare ar fi, prin simpla apariţie a numelui ei pe un afiş. Se spune că e genială în ceea ce face – deşi, bineînţeles, în „ospiciul" nostru, e negată, sistematic, valoarea oricui nu se înalţă pe poante. Şi totuşi, încep să mă întreb care este viitorul baletului pe poante. Chiar aici, unde se practică un cult aproape excesiv al disciplinelor clasice, se caută, în mod instinctiv, o deschidere a orizontului. O demonstrează această perfectă reuşită pe muzica lui de Falia. Şi Massine nu s-a bazat în concepţia sa pe pseudo-hispanismul din* Don Quijote *de Minkus, ci pe ceea ce a învăţat de la ţiganii de la Sacro Monte. Adică, o întoarcere la dansul popular, spontan, visceral, izvor primar al oricărui dans. Şi mă gândesc la o minunată ocazie ratată de oamenii lui Diaghilev, acum câţiva ani*: Ritualul primăverii *acela, eşuat din naştere fiindcă se căutaseră soluţii intelectuale pentru*

ceva ce se putea obţine recurgându-se – ştiu şi eu – la tradiţii ale dansului păstrate, cu siguranţă, de vreun popor descendent din vechii sciţi – poate acei Narţi, despre ale căror milenare migraţii îmi povestea bătrânul grădinar al tatălui meu, cunoscător al unor foarte vechi istorii, încă vii în gurile oamenilor din Caucaz... (*Şi visam, pentru prima oară, la posibilitatea de a pune în scenă* Ritualul primăverii, *cu totul diferit de foarte prostul, foarte greşitul spectacol cu Nijinski şi Mărie Piltz1, bazându-mă pe dansuri elementare, primitive, născute din instinctul universal care determină fiinţa umană să se exprime printr-un limbaj al gesturilor...*) *Deocamdată, lumea hispanică mă orbeşte. Şi, cu toate că tovarăşele mele de „ospiciu" îmi spun că Antonia Merce „nu ştie să danseze", vreau să o văd şi să judec singură. Şi iată-mă aici, într-o seară, pe un scaun cocoţat la „cucurigu", aplecându-mă deasupra uriaşei gropi în roşu şi aur a Operei lui Charles Garnier1. Astăzi mira venit rân> dul să stau de partea aceasta a reflectoarelor,. Perfecte ca execuţie, ingenioase ca idee, variate ca imaginaţie, primele dansuri pe caro le aplaud – şi le aplaud sincer – evidenţiază o foarte inteligentă muncă de contopire a folclorului cu dansul clasic. Antonia Merci este, evident, dansatoare înnăscută şi până în măduva oaselor. Cu toate acestea, fascinaţia ce pare că o exercită asupra celorlalţi o inoperantă în ceea ce mă priveşte. Nu mă captivează total, aşa cum pare să nud captiveze întru totul nici pe un bărbat tânăr care, aşezat lângă mine, şi-a luat notiţe într-un caiet tot timpul primei părţi a spectacolului, de parcă ar fi urmărit un curs uni* versitar. *Un critic, cu siguranţă. Şi totuşi, nu; un critic nu s-ar fi instalat pe unul dintre cele mai ieftine locuri din teatru... Şi după un foarte reuşit dans pe piesa lui Granados* Maja y el ruisenor, *urmează* Cubana *pe muzică de Albeniz. Şi aici se produce mira* colul, şi, în spaţiul imensei săli, se pogoară îngerul ducându-l do mână pe *„Spiriduşul" impalpabil dar atotputernic al lui Garda Lorca – acel „spiriduş" de neînlocuit care, dintre doi cântăreţi de*

cânte jondo[516] *ce cântă acelaşi lucru, pe unul îl ridică la ceruri, pe când celălalt rămâne pe pământ. Pe imensa întindere a scenei delimitată de o simplă draperie albastru-deschis, din partea dreap* tă apare o mulatră cu o rochie cu volburi şi învolburări de dan* telă, un batic roşu pe umeri, şi altul, galben, înnodat pe frunte. Şirag de mărgele şi brăţări mari aurite. Şi o pereche de papuci verzi cu toc care aveau să lipăie şi nimic altceva decât să lipăie, cu indolenţă, gata parcă să se piardă pe drum, tot timpul cât a durat numărul. Şi, de-abia mişcându-şi şoldurile, Antonia Merce, ignorând parcă publicul, cufundată în ea însăşi, distrată, face turul complet al scenei, fără grabă, şi, când mai are puţin ca să-şi încheie plimbarea circulară, se întoarce spre punctul de unde a plecat, părând obosită de marele efort de a nu dansa. Şi, în mo* meniul ieşirii din scenă fără să fi făcut nimic, priveşte spectatorii cu o foarte uşoară urmă de şiretenie, jucându-se niţel cu basmaua roşie. Face o nostimă mutră provocatoare, zâmbeşte cu inefabilă cochetărie, şi, lăsându-şi basmaua pe spate cu un gest aproape imperceptibil, îşi descoperă umerii arămii şi dispare în culise pe ultimul acord al orchestrei. Doar atât. Dar o vrajă a pus stăpânire pe un public care s-a dezlănţuit în ovaţii. Şi de data asta, aclam şi eu, fără să judec, pentru că simt nevoia s-o fac; şi aplaudă şi vecinul meu de scaun, uitând de însemnările lui, şi aplaudă toţi, până când „La Argentina" oboseşte să iasă să mulţumească, scoţând doar capul din spatele cortinei, „Genială!" – exclam, apucându-l de mână pe spectatorul cu notiţele, fără să-mi dau seama, „Genială!" – spune el, strângându-mă de mână la rândul lui. Şi Spiritul Dansului se întrupează şi se pogoară printre noi – deşi asta n-are nimic de-a face cu ceea ce am învăţat până acum, E altceva. Şi totuşi este.* „Sum qui sum", *ar putea să ne spună acum Antonia Merce, şi cine ştie dacă ar spune-o cu accent* calo1 *ori cu intonaţie havaneză – căci programul spune că a fost în Cuba. Şi iarăşi mă întreb*

516 Charles Garnier (1825-1889), architect francez. Opera din Paris este considerată capodopera sa.

dacă venerabilul nostru balet executat după normele lui Fokin[517] şi Petipa[518] n-ar avea nevoie uneori de o transfuzie de esenţe noi – străine... de ce nu? — pentru a-şi împrospăta sângele. Glinka, Rimski s-au inspirat din folclorul spaniol. Asta ţine de o bună tradiţie rusească. Dar dincolo de Spania există o Americă Latină care a început să se audă peste tot cu ritmurile ei de habaneră şi tangou. Poate că un coregraf de talent ar putea găsi în acea lume nouă – nu i se spune Lumea Nouă? — elemente nutritive şi chiar coregrafice capabile să aducă puţină fantezie, de fecundă dezordine în înfăţişarea mirosind deja puţin a flori veştejite a Odettei-Odiliei sau a Gisellei. (*Sunt surprinsă când mă gândesc, în momentul acesta, că o primă idee a ceea ce aveam să încerc să fac mult mai târziu, a încolţit în mintea mea în seara aceea,,.*) *Spectacolul s-a terminat. Sunt atât de entuziasmată, încât vreau să am ceva de la Antonia Mercé.*

Măcar o semnătură pe programul de sală. Mă duc pe scenă. Dar este atât de mare înghesuiala admiratorilor la intrarea în cabina ei, încât renunţ. Acesta e momentul când spectatorul cu notiţele, a cărui prezenţă nu o observasem acolo, se apropie şi mă ia de braţ: „Haideţi cu mine". „Dar..." „Nu vă faceţi probleme. Sunt prieten cu ea. " Şi, cu autoritatea celui ce are drepturi dobândite, îşi face loc printre oameni şi mă duce la dansatoarea al cărei machiaj începe să curgă din pricina căldurii, şi care, văzută de aproape, seamănă surprinzător cu Pavlova, aşa cum o văzusem la Londra cu ani în urmă, „Cum vă numiţi?" – mă întreabă interlocutorul meu. „Vera – îi răspund. Şi sunt balerină. " „Antonia – spune celălalt – vrea un autograf. Ia stiloul meu. Pentru Vera... E balerină. " Antonia Mercé îmi zâmbeşte: „Suntem colege, deci. " Şi îmi înapoiază programul, după ce mâzgăleşte ceva pe fotografia ei ce apare pe coperta interioară. Şi am ieşit din teatru. Neaşteptata mea călăuză se prezintă: „Jean-Claude

517 Dialectul țiganilor din Spania.

518 Marius Ivanovici Petipa Q822-1910), balerin și coregraf francez stabilit în Rusia, unul dintre creatorii școlii ruse de balet.

Lefèvre... în ce direcţie mergeţi? Vă deranjează dacă vă conduc puţin?" Şi, mergând de-a lungul Bulevardului Operei, îmi spune că e hispanist şi predă spaniola la Şcoala Berlitz: „Dar în curând n-o să mai fiu profesor." îşi pregăteşte doctoratul în litere cu o teză despre izvoarele hispanice în teatrul lui Corneille. „Dacă îmi iese bine, pot conta, în curând, pe o catedră la facultate." De când am dansat în Tricornul, *şi mai ales acum, după ce văzusem ce-am văzut, sunt dornică să cunosc ceva din literatura spaniolă, din care nu ştiu nimic – cu excepţia arhicunoscutei versiuni prescurtate din* Quijote, *pe care toţi copiii sunt puşi* s-o *citească. Jean-Claude se oferă să-mi împrumute câteva cărţi şi mi le aduce, a doua zi, la* „Taverne des Beaux-Arts", *unde ne dădusem întâlnire. Nu ştiu de ce îmi inspiră încredere. Mai mult chiar, aş spune: mă atrage. Nu încearcă să-şi afişeze bărbăţia în faţa mea, recurgând la lăudăroşenii puerile, la facile poze de sceptic, cinic şi aiurit, caracteristice oamenilor de vârsta lui. Ideile lui îmi impun respect, datorită calmului meditativ cu care le expune. într-o seară, când îl aud menţionând ţara mea cu numele de " Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice", nu-mi vine decât să-l iau în glumă, spunându-i că asta nu va dura mult, pentru că cei care se pricep la chestiile astea spun că... „Spun prostii, pentru că Revoluţia Rusă este o rezultantă logică, inevitabilă, a propriei voastre istorii, istorie care s-a exprimat nu o dată prin literatură. Literatura revoluţionară nu are de ce să fie o literatură a strigătelor şi a vorbelor urâte, a proclamaţiilor şi a Apocalipsului. Se poate exprima cu cea mai mare elocinţă pe un ton moderat. Aproape toţi marii noştri scriitori din secolul trecut au trăit aşteptând ceva. Şi acest ceva a sosit într-o bună zi. A existat, oare, o mai bună literatură* a aşteptării – a speranţei – *decât cea din finalul piesei* Unchiul Vania *sau din* Trei surori *de Cehov? Şi acelaşi lucru îl găsim, în maniere diferite, la Puşkin, Gogol, şi chiar Dostoïevski...* O *recunoaşte chiar şi un filosof rus antileninist, pe nume Berdiaef..." Blândeţea mea în faţa unor idei care, la altul, m-ar fi răzvrătit, era semnul unei*

mari perturbări ce se produsese în mine în mod inconştient. într-o dimineaţă am admis că, pentru prima dată în viaţa mea, sunt îndrăgostită. Şi seara, Jean-Claude mi-a spus cu extraordinară gingăşie, parcă pentru a atenua sunetul vorbelor sale, că e comunist, comunist convins şi militant, şi ceea ce la altul m-ar fi scos din ţâţâni, mi s-a părut atât de străin de tot ce mă captiva în persoana lui, încât am acceptat asta în mod firesc, de parcă mi-ar fi spus că e filatelist sau speolog. în gura lui numele lui Marx nu mi se părea mai subversiv decât cele ale lui Platon sau Sfântul Toma dAquino. Era francez, vedea lucrurile de la distanţă, şi, într-o bună zi, o să se convingă de greşeala lui... Şi într-o zi, când am fost sigură că nu-mi risipesc sentimentele într-o dăruire fără adevărată reciprocitate, am pornit să trec prin încercarea necesară, hotărâtă, fără reticenţe de ordin moral, cu trupul şi sufletul curate, şi am cunoscut zorii zilei în braţele unui bărbat, învinsă, vătămată, pârjolită, dar bucuroasă, cu toate acestea, când mi-am dat seama că, după ce mă căutasem îndelung, găsisem, într-o desfătătoare înfrângere, Femeia ce palpita în mine şi că începând de azi voi trăi plenar într-o climă nouă... Stăpânită de o veselie senină, deasupra oricăror scrupule, capabilă să strig lumii fapta mea, m-am dus să-mi iau hainele şi obiectele personale de la Madame Christine, pentru că Jean-Claude vroia să vin să locuiesc cu el în micul lui apartament de pe Rue des Lombards. Profesoara mea a luat lucrurile cu naturalitatca de codoaşă – îndatoritoare înţelegere – pe care femeile o adoptă în faţa unor asemenea confidenţe: „Foarte bine. E normal. TYebuia să se întâmple odată. Şi eu, la vârsta ta...” Şi când eram pe puno tul de a ieşi: „Şi n-aveţi de gând să vă căsătoriţi?” Vax!... Nu prea mă văd, alături de iubitul meu, în chip de protagonistă a unei ceremonii nupţiale după obiceiul rusesc, în faţa icoanelor din Rue Daru, cu tradiţionalele pirostrii pe cap, în ritmul Epistolei către Efeseni: „Doamne, Dumnezeul nostru, încununează-i cu glorie şl cinste.” *Şi bând de trei ori din Cupa*

împărtăşaniei: „Căsătoria o cinstită şi patul nupţial nepângărit, căci le-a binecuvântat Christos când a prefăcut apa în vin, la nunta din Cana Galilei”, *Şi, formula de consfinţire a lui loan Hrisostomul*: „Căsătoria esto sfânta taină a iubirii...” *Nu. Azi mă simţeam Femeie – femeie cu adevărat – pentru prima dată în viaţa mea. Sufla vântul eman* tipării peste normele acceptate mai mult din rutină decât din necesitate. Solida mea ancorare lângă Bărbatul ales de mine, nu mă supunea unui conformism burghez. El îşi va continua studiile, ţintind spre o catedră la Sorbona, în vreme ce eu îmi voi continua cariera, cu scurte stagiuni la Londra, Roma sau Monte Carlo, unde juca cel mai des compania mea. Reîntâlnirile vor fi cu atât mai plăcute. Şi, ca să ne ducem existenţele noastre paralele în mod armonios, nu aveam nevoie nici de ştampilele notarilor, nici de sfintele taine religioase. La Jean-Claude, căruia eu îi atribuiam, acum, toate calităţile – „ca întotdeauna când iubeşti un bărbat”, îmi spunea profesoara mea, uimită că, în pri* vinţa asta, sunt atât de asemănătoare cu toate celelalte femei – mă deranja doar comunismul, deşi aveam multă grijă să nu vorbesc despre asta. Dar trebuie să spun că, în privinţa asta, când era cu mine, era de o maximă discreţie, ca cineva care crede pro* fund în religie, dar nu consideră necesar să trâmbiţeze acest lucru, niciodată nu vorbeam de politică. în fiecare săptămână se ducea la o şedinţă de celulă, la ora când eu mă duceam la teatru. „Mă duc la club” – spunea cu o aproape imperceptibilă ironie. „Eu mă duc la palatele mele de mucava” – răspundeam. Şi pentru noi treceau luni şi luni, şi lunile se adunau în ani, într-un timp ce se scurgea repede, într-o reciprocă mulţumire şi reciprocă înţelegere atât pe plan moral cât şi pe plan fizic – mai ales dacă ne gândeam că eu nu mă dovedisem „frigida balerină” a lui Théophile Gautier, nici el intelectualul sec, desprins complet de cele lumeşti, aşa cum nu un singur romancier adept al imaginilor stereotipe considera că trebuie să fie eruditul cu nelinişti ştiinţifice sau filosofice. Nouă ne aparţineau spiritul zburdălniciei, cultul vieţii fizice, veselia, perpetua disponibilitate a unor*

energii intime, necesare oricărei iubiri plenare şi totale... Şi au trecut zilele, fără ca eu să iau foarte în serios „clubul" lui, până când deasupra întregii Europe s-a dezlănţuit furtuna de pasiuni stârnită de Războiul Civil din Spania. Şi cred că acum îmi amintesc cum se aprindea o stranie scânteie în ochii lui Jean-Claude când cineva ne vorbea de Brigăzile Internaţionale... Şi, într-o seară, m-am văzut singură în casa de pe Rue de la Montagne Sainte-Geneviève, unde ne mutasem de curând, plângând deasupra unei scrisori, încă o dată, Istoria îmi ieşise în întâmpinare. Şi atunci am simţit că devin ale mele, dureros ale mele, versurile lui San Juan de la Cruz, pe care de atâtea şi de atâtea ori le citisem împreună, el şi eu:

Unde te-ai ascuns, iubitule deodat' şi, pe când plângeam, m-ai părăsit? Ai fugit asemeni cerbului vânat, şi m-ai rănit;

strigând, după tine-am alergat, dar ai fugit.

Ciudat fusese Crăciunul de anul trecut, cu multe case tăcute, cu luminile stinse devreme pe 24 şi pe 31 decembrie, ca şi cum ar fi fost o zi obişnuită, când alteori, în asemenea zile, totul era pretext de bucurie, muzică la pick-up sau petreceri în familie, daruri, vizite dintr-o casă în alta – cu obligatorii trataţii cu prăjituri şi băutură, bineînţeles – într-o aromă festivă de purcel la tavă, *congri*, peştișori prăjiţi, alviţă şi banane zaharisite, für A să fie uitat obligatul pelerinaj la Crucea de la Parra – chiar con care, adusă pe insulă de Cristofor Columb, după cum se spune, fusese folosită de Fray Bartolome de las Casas în primolo liturghii oficiate pentru indieni. Dar dacă sărbătorile de anul trecut fuseseră ciudate, datorită izolării multora, cele de anul acesta au trecut fără muzică, focuri de artificii şi râsete, într-o atmosferă încărcată de nelinişte şi aşteptare – în care unii păstrau tăcere de teamă, în timp ce alţii, cei mai mulţi, ţineau un doliu voluntar, deşi niciun deces nu avusese loc în familiile lor. Le era frică – o frică atroce – celor care, pentru că ocupaseră anumite funcţii sau se manifestaseră în mod activ, puteau fi socotiţi adepţi ai guvernului, şi mai abitir, dacă se făliseră vreodată că

sunt adepţi ai guvernului „fără rezerve”. Şi tăceau, gândindu-se poate că foarte curând nu vor mai tăcea, cei caro se asociau, spiritual, la doliul purtat la Santiago şi în alte localităţi, de mamele, soţiile, logodnicele tinerilor revoluţionari ucişi de poliţie sau îngrămădiţi în beciurile acesteia. Acum, adevărul nu se mai putea ignora sau ocoli: eram în plin război civil, şi toată lumea ştia că luptătorii din Sierra Maestra îşi părăsiseră redutele din munţi şi coborâseră în câmpie, unde avea să so decidă totul. Ştiind că atunci când aborda cu mine o temă politică – şi o făcea tot mai des – se condamna la un monolog, prietenul meu medicul se arăta neliniştit: „*Cei de-acolo* (şi ridica mâna în sus) au pus la punct o tehnică de luptă care s-a dovedit cumplit de eficace. în operaţiunile de gherilă sunt do neînvins, cum de neînvins au fost luptătorii de gherilă spanioli când trupele napoleoniene au invadat Peninsula... Dar acum, înfruntarea va fi în câmp deschis, armată contra armată, cu forţe regulate care dispun de echipament, sistem logistic, artilerie de toate calibrele, tancuri, sprijin din partea aviaţiei, şi am înţeles că au şi un tren blindat...” Era evident că, în foarte multe case, se ascultau ştirile transmise de postul de radio al rebelilor care, printre bruiaje, contraofensive ale comunicatelor oficiale, unde interferate, emisiuni acoperite de învălmăşeala paraziţilor, difuzau adevărul pe bucăţele. Toată lumea ştia acum că satul Placetas, situat doar la treizeci şi cinci de kilometri de Santa Clara, unul dintre oraşele cele mai importante ale ţării, fusese pierdut de forţele guvernamentale, izgonite şi din oraşul Remedios în ziua de 25 decembrie. Şi, pe 30, am aflat că începuse deja bătălia pentru Santa Clara. „Asta e decisivă” – mi-a spus doctorul care, mergând de la un bolnav la altul, auzind ceva într-o casă, altceva în alta, nimerind în locul privilegiat unde se prindeau comunicatele despre înaintare deosebit de clar, luând pulsul fricoşilor, ascultându-i pe entuziaşti, luând temperatura celor îngroziţi, tăifăsuind cu cel ce se vindecase de o lungă boală doar de bucurie – unul vorbind mai mult, altul mai puţin, în acest ceas al adevărului – era

cel mai bine informat despre tot ce se petrece. „Lupta este crâncenă şi groaznică – îmi spunea, în trecere, întorcându-se din câte o raită prin împrejurimi: La radio crainicul se aude într-un iad de împuşcături. Puşti, mitraliere, mortiere, pandemoniu!...” Şi, a doua zi, cu veselie aproape zgomotoasă: „S-a dus dracului trenul blindat! Cei trei sute cincizeci de oameni care erau în el s-au predat!... Şi lupta continuă!...” Şi, pe întâi ianuarie, extraordinara, minunata ştire care circula cu veselie din gură în gură, în zorii noului an: Batista fugise din Havana cu un avion – se pare – în Santo Domingo. Şi doctorul care soseşte la amiază: „Ştirea a fost confirmată! S-a terminat cu tirania asta de căcat!... N-aş spune că s-a sfârşit totul, dar am ajuns la deznodământ. S-ar putea să opună o oarecare rezistenţă cei care au rămas aici, ori au conştiinţa prea încărcată. Dar Fidel a ordonat ca trupele rebele să înainteze spre capitală sub conducerea comandanţilor Camilo Cienfuegos şi Ernesto «Che» Guevara.” A făcut o pauză şi a adăugat tare şi apăsat: „Doamnă, putem spune că Revoluţia a triumfat.” Cuvântul m-a ajuns, deci, din urmă, în „ultimul loc” de pe hartă – aici, unde părea că n-o să ajungă niciodată. O revoltă – revoluţie pe scara unor ochi de copil – m-a azvârlit din Baku, a cărui mare avea acelaşi verde dens ca marea de aici. O revoluţie adultă m-a făcut să plec din Petrograd, unde am auzit pentru prima dată acea *Internaţională* ce aveam s-o ascult iarăşi, după nişte ani, pe scena unui război revoluţionar în care am pierdut primul bărbat pe care îl iubisem. Şi am traversat un vast ocean ca să scap de un nou război ce avea să lărgească, în colo din urmă, aria geografică a Revoluţiei din Octombrie, pentru ca astăzi, eu, cea în afara orarelor, cea în afara calendarelor, cca în afara lumii, refugiată în cel mai ascuns loc din câte cunosc, să mă văd brusc în mijlocul realităţii unui lucru ce nu poate fi definit decât prin termenul Revoluţie. Deodată, mă cuprinde o imensă oboseală, o incomensurabilă moleşeală, o acceptare do* plină şi totală. Mă predau. Am obosit să fug, să fug mereu. Am vrut să ignor că trăiesc într-un secol de schimbări profunde şi,

fiindcă nu am admis acest adevăr, sunt goală, neajutorată, lipsită de apărare în faţa unei Istorii care este cea a epocii mele – epocă pe care am vrut să o ignor. Şi îmi dau seama acum, ca într-o scurtă străfulgerare de lumină, că nu poţi trăi împotriva epocii, nici privi mereu cu nostalgie spre un trecut ce se mistuie în foc şi se prăbuşeşte, fără să te transformi într-o statuio de sare. Cel puţin, dacă nu am fost alături de Revoluţie, nu am fost nici contra ei, preferând să o ignor. Dar vremea ignorării s-a sfârşit pentru mine. De data asta nu trăiesc pe scenă, ci în mijlocul publicului. Nu mă aflu în spatele unei mincinoase bariere de reflectoare, creatoare de miraje, ci fac parte dintr-o colectivitate căreia i-a sunat ceasul să-şi spună cuvântul şi să-şi ia propriul destin în mâini. Am trecut bariera iluziei scenice, ca să mă aflu printre cei ce privesc şi judecă şi să mă integrez într-o realitate unde eşti sau nu eşti, fără chichiţe, şmecherii, trucuri sau jumătăţi de măsură. Da sau nu... Şi întreb, în cele din urmă, cu timiditatea neofitului înspăimântat dinainte do misterele trecerii printr-o încercare de iniţiere: „Ce trebuie să faci ca să fii alături de Revoluţie?” Şi mi se răspunde: „Nimic. Să fii alături de ea.”

Am deschis toate ferestrele din casă. Străzile sunt pline de o mulţime veselă ce pare că şi-a redobândit glasurile care tăcuseră prea mult timp. Prin faţa mea au trecut câţiva cu pumnul ridicat: „Trăiască Revoluţia!” „Trăiască!” – am spus. „Mai tare, că nu vă aud” – mi-a spus doctorul. „Trăiască Revoluţia!” – am strigat, de data asta, ridicând o mână cu palma deschisă, moale, nehotărâtă. „Nu aşa. Cu pumnul strâns. Uitaţi, faceţi ca mine.” Până la urmă am ridicat pumnul în dreptul tâmplei, amintindu-mi că aşa făceau Gaspar şi Enrique – poate şi Calixto, acum. „Bine – a zis medicul. Unu, doi, trei şi: Trăiască Revoluţia!” – am strigat amândoi într-un glas. „Trăiască!” – ne-a răspuns strada toată.

PARTEA A OPTA

Când vom sfârşi să ne înfăptuim? *Câtă vreme ne rămâne ceva de făcut*, *n-am făcut nimic*»

Herman Melvillo (*Scrisoare către Nathaniel Hawthorne*)

39

Fidelul meu colaborator Martinez de Hoz a venit la Caracas ca să discutăm probleme legate de bunul mers al întreprinderii noastre, care continuă, fără probleme, să construiască clădirile contractate, deşi el se arată destul de pesimist în privinţa viitorului, în faţa unei economii şchiopătânde, aventurieră, stăpânită de circuitul închis al câştigurilor rapide şi imediate, care a trecut de sub controlul financiarilor sub cel al escrocilor – şi „după mine, potopul". E evident că aceste lamentaţii prealabile sunt menite să mă pregătească sufleteşte să înţeleg că, de fapt, întreprinderea noastră merge prost, datorită lipsei de contracte pe care numai eu eram în stare să le asigur prin relaţiile mele familiale şi prin demersuri personale. Şi mă resemnez să-l ascult răbdător când, dornic să schimb subiectul, fac aluzie la ceva ce... „Cum? Nu ştiai?" – mă întreabă celălalt trăsnit. Şi, presat de îngrijorarea mea, gesticulând şi bâlbâindu-se, mă pune la curent cu tragicul sfârşit al şcolii din Piaza Vieja, de îngrozitoarea moarte a lui Hermenegildo, Sergio şi Filiberto (de Calixto nu ştie nimic) şi de precipitata plecare a Verei în Mexic. Povestea cu şcoala e atât de inimaginabilă, încât cu greu pot admite că s-au putut petrece asemenea lucruri. Dar chestia cu voiajul nevesti-mii îmi aduce dintr-o dată o oarecare uşurare. Deocamdată e la adăpost de poliţia lui Batista, de la care te poţi aştepta la ce e mai rău. îmi amintesc că, acolo, cunoaşte multă lume: pe compozitorul Tata Nacho, ziaristul Renato Leduc, Lupe Marin, fosta soţie a lui Diego Rivera, prieteni buni cu Jean-Claude; îl cunoaşte şi pe pictorul David Alfaro Siqueiros, pe care eu îl ştiam cu numele de „Coronelazo" – aşa îi spuneau spaniolii – din „*Brigada Garibaldi*", şi cu care ne văzusem des la Paris, în ultimele luni ale şederii noastre în Europa. Ceea ce mă surprinde este lunga, foarte lunga ei tăcere – absenţa totală a scrisorilor – pentru care dădeam vina pe o posibilă cenzură poştală cubaneză, în stare să distrugă pur şi

simplu orice corespondenţă bănuită că ar fi scrisă codificat. „N-a scris nimănui – îmi spune Martinez de Hoz. Dar Mexicul e un oraş gigantic. Până so obişnuieşte, se instalează, inventează ceva – doar ştii că nu o genul de femeie să stea inactivă. E ca Ulise, are o mie de idei. Poate îţi pregăteşte o surpriză plăcută…” „Dar ce mă-sa, măcar o carte poştală cu adresa…” „Răbdare. Gândeşte-te că are marea şansă că e acolo, ceea ce e deja mult. Şi dacă vrea sau poate să se întoarcă, o să găsească locuinţa aşa cum a lăsato. Acolo nu s-a întâmplat nimic; eu am plătit regulat chiria şi leafa Cămilei.” Şi revine la primul subiect, vorbindu-mi despre atmosfera de nerespirat – tripouri, case de joc, cazinouri, bordeluri, pornografie, gangsterism – în care trăieşte Havana acum. Există, fără îndoială, o rezistenţă activă în faţa acestei putreziciuni, care so traduce adesea prin explozia unei bombe, prin acte de sabotaj, dar cu replica intensificării acţiunilor poliţiei care, exasperată de neputinţa ei în faţa constantei mobilităţi a unei opoziţii invizibile, loveşte în dreapta şi-n stânga, la întâmplare, cu o oarbă ambiţie a represiunii, afirmată în fiecare dimineaţă în descoperirea unor cadavre lăsate pe trotuare – ciuruite de gloanţe, mutilate, azvârlite pe ferestre, şi mai ales când e vorba de oameni tineri, căci simplul fapt de a fi tânăr şi de a umbla după apus pe o stradă lăturalnică sau pustie este socotit un delict ce merită pedeapsa cu moartea: „La Las Vegas măcar nu e climatul ăsta de groază.” Şi cum ruletele continuau să producă bani, iar banii dobândiţi în mod necinstit generează afaceri, se construia mult în continuare, deşi marile proiecte de construcţii – aşa cum îmi dădusem seama eu – erau controlate de Dictator şi de prietenii lui. Se aflau în construcţie mai multe hoteluri care, bineînţeles, se vor naşte cu respectivele lor rulete şi unul dintre ele, ce va fi terminat în curând pe Insula Pinilor, se va inaugura în ziua de 31 decembrie a acestui an, 1958, cu o masă tradiţională cu purcel la tavă şi *congrî*, la care Batista promisese categoric că va participa, poate ca să demonstreze opiniei publice că îl preocupă mai mult

dezvoltarea unui nou „centru turistic”, inaugurat în vesela noapte a Sfântului Silvestru, cu o liturghie la miezul nopţii oficiată în capela improvizată lângă mesele verzi pentru cărţi şi zaruri, decât ştirile, întotdeauna „ştiri dezminţite” răspândite de duşmanii regimului. Nimic din toate astea nu mă surprindea prea mult; ceea ce mă uimea însă era faptul că fidelul meu colaborator nu cunoştea anumite evenimente majore pe care, aici, le ştiam toţi, şi le ştiau mai bine încă membrii „Mişcării 26 Iulie”, refugiaţi în acest oraş, şi care erau mulţi. Din ziare, şi mai cu seamă de la postul „Radio Rebelde”, care se prindea la Caracas ştiam de operaţiunile continue efectuate de Armata Rebelă, de numeroasele ei victorii şi de extinderea constantă a zonei sale operaţionale. Vizitatorul meu afla, ca o mare noutate, de existenţa unui al Doilea Front şi de prezenţa insurgenţilor în provincia Las Villas, cu o forţă de acţiune ce se baza pe multe bătălii câştigate. „Să aşteptăm – spunea Martinez de Hoz. Să aşteptăm.” Şi asta făceam eu: *aşteptam* – aici fiind acceptată ambiguitatea unui cuvânt care înseamnă atât *a aştepta* cât şi *a spera*, *a avea încredere*... Trebuie să recunosc, însă, că fără să fi căutat aşa ceva, aşteptam în condiţii mai mult decât de invidiat. O firmă de construcţii de aici îmi solicitase colaborarea şi, cum trândăveala începea să mă apese, am reintrat cu plăcere în atmosfera meseriei mele. Asta m-a făcut să pătrund mai adânc în viaţa venezueleană, unde m-am putut mira că nu un singur milionar se mândrea că feciorii lui sunt la Universitate, că studiază materii grele, sau că s-au înscris la Facultăţi de litere şi filosofie – lucru nemaivăzut în lumea mea /marea lume, unde chestia cu „litere şi filosofie” era sinonimă cu „pierdere de timp”. Aici, bogătaşii îi apreciau în mod deosebit pe scriitor, pictor, muzician, deschizându-le porţile reşedinţelor lor, unde Sandy Calder, Francis Poulenc, Wilfredo Lam, Heitor Villa-Lobos, Jacques Thibauld şi virtuozii Cuartetului din Budapesta lăsaseră urmele trecerii lor prin portrete şi autografe. Şi din astfel de reşedinţe ieşiseră, în mod obligatoriu, nişte burghezi care, pe lângă burghezi, erau şi

istorici, poeţi, romancieri, savanţi, cineaşti, fotografi de mare artă şi care, între votcă şi caviar, dineuri şi petreceri, afaceri şi beneficii, erau foarte capabili să scrie cărţi, să ducă la capăt cercetări folclorice, sau, cel puţin, când le lipseau aerele de poeţi, să facă un stimulator mecenat... în materie de viaţă fizică / sentimentală, găsisem magnifica şi deloc alienanta companie a unei Irene, cu ochi migdalaţi, matematiciană şi specialistă în echipamente IBM, al cărei corp era făcut, potrivit gustului meu, după cele mai bune tipare ale secţiunii de aur pitagoreice; în plus, era colecţionară de jocuri de îndemânare japoneze, convinsă adeptă a rosacrucienilor, cititoare pasionată a lui Hermann Hesse, şi ştia să cânte plăcut, acompaniindu-se la un „*cuatro*”*1*, cunoscutul *joropo*: *Alma llanera*, *Monica Perez* şi melodia „*Pintame angelitos negros*”, deşi, deseori, când făceam amor, punea o simfonie de Brahms, ca să vedem dacă reuşim să ajungem dintr-o bucată la *Scherzo* sau la *Final* – ceea ce se întâmpla adesea, demonstrându-se astfel că ceea ce făceam e bine făcut. Nici ea nu era îndrăgostită de mine, nici eu de ea. Dar ne distram bine împreună, fără supărări, pretenţii, reproşuri sau gelozii. Sfârşiturile de săptămână le petreceam la un hotel ţinut de nemţi, pe litoral, bălăcindu-ne în mare, până ne săturam de apă sărată. A vrut să mă convingă cum că Cervantes, Rossini şi Darwin au fost rosacrucieni, lucru pe care l-am admis fără obiecţii, fiindcă îmi era egal dacă fuseseră ori nu. A încercat, pe plajă, să-mi explice teoria cuantelor, dar Planck[519] s-a pierdut în nori, pentru că în timp ce vorbea, eu eram atent la nişte nori ce se muşcau ca nişte hidre furioase. Irene avea un suflet faustic şi proiectat spre Transcendenţă; dar în acelaşi timp, groaznic de amatoare de plăceri, şi sentimentală până la a se îneca în plâns la un film mexican cu Sara Garcia – *Tot ce poate îndura o femeie*, de pildă – pe care nu se dusese niciodată să-l vadă la un cinema, dar o fura pe nepusă masă pe vreunul din canalele televiziunii, ale cărei programe le puteam urmări de unde zăceam molateci.

519 Chitară de dimensiuni mai mici, cu patru corzi.

Petrecusem mai multe zile cu cizmele în picioare, conducând un jeep printr-o zonă muntoasă şi aridă, puţin potrivită pentru construcţii, unde, însă, un om de afaceri, sigur că îşi va vinde uşor loturile înainte de a construi, se înverşuna, împotriva tuturor sfaturilor, să creeze un vast parc rezidenţial, cu copaci transplantaţi şi un lac iluzoriu, când, pe 30 decembrie, am aflat că începuse Bătălia de la Santa Clara. Mi-am petrecut toată ziua de 30 închis în casă, prinzând emisiunile transmise de Radio Rebelde, incapabil să mă despart de aparatul de radio, până când, aşteptând informaţiile care se răreau mult ori se repetau, am sfârşit prin a mă culca, în zgomotul petrecerilor şi chefurilor de anul nou care venea de la casele din jur. „Şi, în timp ce atâţia compatrioţi de-ai mei îşi pierd viaţa, Batista inaugurează o nouă ruletă în Insula Pinilor” – m-am gândit, înainte de a adormi... Şi, după câteva ore, dimineaţa s-a ivit deasupra oraşului, neînsoţită de zgomotele şi mişcările rituale. N-au sunat bidoanele lăptarilor; n-au apărut maşinile de carne cu oamenii lor cu şorţuri şi cângi însângerate; străzile erau pustii şi nici măcar ferestruicile brutăriilor nu-şi răspândeau răsuflarea călduţă. Foarte lungile bulevarde, tăiate printre zgârie-nori de aluminiu şi sticlă, presărate cu case de chirpici şi acoperişuri mai scunde decât rodiii din curţile lor, erau tăcute, fără lumini roşii, nici verzi, fără maşini şi motociclete zgomotoase. Acolo sus, în cartierul numit Pastora – *adamavit eam Dominus plus quam omnes mulieres*[520]... — o biserică parohială cu sfinţi pe vitralii şi turle mucezite nu bătuse ceasurile. înţepenit, eşalonat, risipit printre munţii – dealurile – care îl încadrau şi îl divizau, oraşul era, la îngânarea zorilor, după stingere. Dar, dintr-o dată, greierii, cosaşii, toate fiinţele care cântă, fac muzică, cu pieptănaşii şi ferăstraiele picioruşelor lor, au intrat în oraş. Copacii au început să vorbească prin frunziș și rămurele. Se umplea de zumzet crescând copacul de aici, pe când celălalt cu fructe roşii trâmbiţa prezenţa

520 Și a iubito pe ea Domnul mai mult decât pe toate femeile (în 1. lat. în orig.).

foşcăitoarei sale societăţi filarmonice; ţârâia, făcea tremoluri, cânta în chitară major un arbore de cauciuc născut dintr-o greşeală într-un cartier de lux, în timp ce o tufă, înflorită în înfiorări galbene şi roşii dirija muzica gâzelor sale. în dimineaţa aceasta, oraşul aparţinea copacilor care îl populau şi celor ce trăiau în copaci. Se auzeau parcă valuri, rafale de chemări do dragoste, din rămuriş în rămuriş. în dimineaţa aceasta era zgomotoasă viespea şi era zgomotos tăunul, într-un aer fără adiere, calm sub soarele ce diminua umbrele munţilor, pătrunzând în defileuri, pe poteci şi coclauri... Bisericile parohiale şi catedralele n-au bătut pentru utrenie, nici pentru liturghia de opt, nici de zece, când – într-o zi fără ziare, fără ştiri, fără întâlniri – în casele din oraş s-au făcut auzite nişte voci fonfăite, pitice, prost transmise prin şuierături în eter, care pătrundeau în locuinţe po neaşteptatul drum al unui aparat de radio mânuit de un copil, de o femeie de serviciu sau de bătrâna familiei. Nimic nu lo putea veni pe calea undelor în acea zi a unui an ce începea. Repausul era universal. Şi totuşi, vocile erau încordate, ameninţătoare. Toţi tehnicienii şi crainicii trebuiau să se prezinte imediat la staţiile de radio sau de televiziune. *Problemă urgentă*. *Problemă urgentă*. *Problemă urgentă*. în faţa chemării concertante a greierilor şi cosaşilor, apelul acesta creştea, se umfla, îi solicita pe cei care nu aveau urechi – încă – să-l audă. Se întindeau alene unii, strigaţi de soţii; nu înţelegeau alţii, care îl sărbătoriseră pe Sfântul Silvestru până aproape în zori. Şi, dintr-o dată, în jurul orei unsprezece dimineaţa, posturile de radio s-au pus de acord. O ştire, una singură, încă fără amănunte, exasperantă prin repetarea aceluiaşi lucru, pătrundea peste tot: Batista fugise din Cuba la miezul nopţii şi fantasticii *chivuos1* din Sierra Maestra urmau să intre în Havana chiar în ziua aceea, într-un epic zgomot de care de asalt, tancuri şi cai.

în curând a început să coboare mulţimea cubanezilor

spre aeroportul Maiquetia[521] [522]. în camioane, în maşini, în puţinele autobuze care ieşiseră pe străzi în acea primă zi de ianuarie, coborau cu sutele spre mare. Nu se ştia dacă există avioane pregătite să zboare spre insulă. Mulţi din cei ce se cărau cu boccele, cu geamantane jerpelite, ducând cu ei o femeie cu doi copii în braţe, nici măcar nu aveau bani suficienţi ca să-şi plătească biletul. Şi totuşi, venind de pe autostradă, de pe şoseaua veche, ce o domina cu cele trei sute de curbe ale ei, şi chiar pe jos, pe vechiul Drum al Spaniolilor, care trecea peste Âvila, ca să ajungă, cu pavajul său uzat, la fortăreaţa La Guayra, soseau la aeroport, unde îi aştepta vestea că toate zborurile sunt suspendate pe o perioadă nelimitată. Numiţii *chiuvos* nu vor intra în Havana în după-masa aceea, cum se anunţase. Informaţiile erau confuze. Se spunea, totuşi, că un pilot venezuelean ar fi dispus să facă un zbor de capul lui şi pe riscul lui, fără autorizaţie. Şi în plină învălmăşeală de ipoteze, într-un du-te-vino de la barul de la etajul întâi la fotoliile de la parter, aeroportul s-a transformat într-o uriaşă tabără de oameni aşteptând, de prizonieri, care, printre plânsete de copii, apeluri în gura mare, pritoceli de lucruri, s-a populat de oameni dormind, încovrigaţi pe jos, sprijiniţi de pereţi, în vreme ce marile avioane internaţionale nu încetau să aterizeze şi să decoleze, spre Rio de Janeiro, Paris ori New York, cu mereu reînnoita forfotă de stewardese – cu *ruanas*[523] roşii, dacă erau columbiene; un pic *cow-gtrls*, dacă erau din Texas; pe cât de elegante, pe atât de anoste, dacă erau de la *British*. în spatele pistelor, în imensa claritate a primului soare de ianuarie, piscul Cabo Blanco dobândea o strălucire de cristal de stâncă. Mohorâţi, întunecaţi, prea acoperiţi de frunziş primejdios erau munţii. Dar sus, în oraşul treaz acum, şi teribil de treaz, se înălţa deja zgomotul manifestaţiilor ce se organizau pe străzile din centru şi pe bulevarde... Apăreau, în număr mai mare decât aş fi

521 Termen popular venezuelean pentru „bărboși”.

522 Aeroportul orașului Caracas.

523 Ruana, tip de poncho folosit în Columbia și Venezuela.

crezut, brasardele roşu-negre ale „Mişcării 26 Iulie”, pe care oamenii de aici, solidari şi veseli, le primeau cu aplauze. Toată ziua am umblat de colo-colo, văzând trecând automobile cu banderole, auzind răsunând pentru prima oară sub cerul liber *Imnul 26 Iulie*, până azi clandestin şi secret în Cuba, pe care aici îl învăţaseră mulţi, cu melodie şi cuvinte, do la refugiaţi – versiune orală a cântecelor de revoltă, ce so răspândesc, în vreme de temniţe şi persecuţii, mai repede *a sotto voce*, decât dacă ar fi editate sau cântate la parăzi do coruri şi fanfare militare... Mă întorc târziu acasă, unde mă aşteaptă Irene, atentă la aparatul de radio: „Fidel e la Santiago.” Şi altă ştire care mă impresionează puternic, datorită semnificaţiei sale exemplare: s-a predat Cazarma Moncada unde, într-o zi din iulie 1953, începuse totul. S-a încheiat un ciclu şi acum începe altul, pe care îl voi urmări cu speranţe crescânde. Pe 4 ianuarie, Armata Rebelă e în Camagiiey. Pe 5, 6 şi 7 urmează marele marş spre capitală, şi pe 8, intrarea în Havana, ale cărei imagini istorice ne sunt oferite – şi acesta este cel mai important eveniment mondial al actualităţilor în acest moment – de ziare, televiziune şi jurnale cinematografice. Acum, ceea ce era aproape un miraj, subiect de poveşti şi istorii, s-a instalat în cotidian, devenind concret şi verificabil prin prezenţe şi fapte culese de presă şi difuzate de *mass-media*. De pe culmile unei Sierra pe care o cunoşteam doar vag din manualele de geografie prost învăţate la colegiu, ivindu-se din verdeaţă şi pâclă, au coborât la câmpie aceste personaje – pentru mine – aproape mitice, care dobândiseră contur, statură, fizionomie şi dimensiune umană, eroică şi aureolată de har, pe măsură ce numele lor se întipăreau succesiv, în pas cu faptele lor de vitejie, în memoria oamenilor. Fidel Castro, Ernesto „Che” Guevarra, Râul Castro, Camilo Cienguegos şi mulţi alţii. Mulţi îi priveau cu admiraţie şi încredere; unii se temeau de ei; dar pentru nimeni nu rămăseseră indiferente personalităţile lor, ce se afirmaseră în mijlocul unor luptători anonimi, fraţi de sânge, cu pletele lungi în vânt şi cu bărbile lor

dese care – într-o ţară unde aproape nimeni nu mai purta barbă de aproape patru decenii – păreau să se fi constituit într-o nouă categorie de oameni în sânul celor de naţionalitatea mea. Şi păreau atât de singulari în desfăşurarea foarte recentei lor istorii, atât de înzestraţi cu tenacitate, rezistenţă fizică şi morală, forţă de a învinge greutăţile, lipsurile şi privaţiunile unui prelungit război încât, obişnuit cu moleşeala, indolenţa, dorinţa de bunăstare şi de plăceri a compatrioţilor mei, aceştia îmi păreau plămădiţi din alt aluat – din altă carne. Ajungeam să mă întreb, în faţa chipurilor hirsute, a aparentei lor distanţări, dacă, atunci când se vor situa la nivelul nostru, vom ajunge vreodată să ne înţelegem în aceeaşi limbă – dacă vorbele noastre vor fi aceleaşi cu cele pronunţate în sfera mitologiei lor războinice şi militare.

Şi ascult aceste vorbe acum, rostite dintr-un balcon care domină o piaţă înţesată de oameni, pronunţate de cel ce a fost promotorul, animatorul şi şeful suprem al lungii şi dârzei acţiuni revoluţionare ce tocmai a încheiat primul ciclu. Fidel Castro se află la Caracas, unde a sosit escortat de imensa mulţime care l-a aşteptat pe aeroportul Maiquetia, obligându-l să se oprească de mai multe ori şi să ia cuvântul, pe drumul de pe litoral până în capitală. A sosit însoţit de câţiva dintre aceşti oameni noi, puţin taciturni, cu mers puţin cam ţărănesc, numiţi aici „fantasticii *chivuos*”, şi care, când au apărut în faţa mulţimii au fost purtaţi pe umeri în triumf. Sprijinit de o coloană din piaţă, ascult acum vocea lui limpede, clară, puţin metalică, uneori, ce îmi parvine prin foşnetul intermitent al unui vânt ce coboară dinspre munţi, care, din când în când se strecoară în microfoane. Mă interesează mai puţin ce spune, reflectare a unei gândiri ale cărei premise îmi sunt cunoscute, şi expresie a unor realităţi ale noastre, ale noastre în chip universal, pe care le va expune cu tactul oaspetelui ce nu vrea cu niciun chip să dea lecţii în afara casei sale, nici să se dea drept pildă, când ştim cu toţii că este poate unicul din America de azi care, prin acţiunea lui victorioasă, ar putea perfect să se

dea drept exemplu şi să dea multe lecţii în afara casei sale; mă interesează mai puţin ce spune în acest moment, repet, decât stilul său oratoric pentru mine insolit – lipsit de orice retorism în care vorbirea simplă şi directă, întotdeauna foarte cubaneză, nu se dispensează, totuşi, de o corectitudine gramaticală ce nu cunoaşte defectuoasele apocope şi leneşele articulări ale sunetelor ce urâţesc mult prea des vorbirea noastră, fără să-i adauge eleganţă. Uneori, se îndepărtează de subiect, trece de la esenţial la accesoriu, no scapă, iese din propriile lui raţionamente, şi când crede că s-a rătăcit, lăsându-se târât de o succesiune de idei secundare prea grăbite să fie rostite, printr-o surprinzătoare elipsă revine la subiectul iniţial, închizând ceea ce, de fapt, fusese o paranteză necesară pentru a continua raţionamentul, central. După ce suportasem atâta timp stufoasa verbozitate a politicienilor noştri tradiţionali, plini de imagini fără miez, metafore proaste şi paroxisme teatrale, eram uimit de stilul diferit, inovator, clar, dialectic al unui om care, folosind limbajul tuturor, îl elibera do idiotisme inutile, de locuţiuni prea colocviale, pentru a-l înălţa la demnitatea unui discurs adresat tuturor în idiomul tuturor, unde, însă, expresia populară introdusă la momentul oportun, se integra foarte firesc între două paragrafe, ca notă de culoare, ca imagine utilă, fără să rupă continuitatea celor spuse – continuitate menţinută de la început până la sfârşit de o legătură logică între conceptele ce loveau direct ţinta bine ochită, fără a avea nevoie de tirade ori declamaţii sforăitoare de efect. Eram departe, aici, de mugitorii tenori ai tribunei, cu multe tremolouri şi mai puţin mesaj, care proliferaseră atât de mult pe acest continent. Pentru vremuri noi, un cuvânt nou – cuvânt caro devenind tăcere, în înaltul pieţii ce purta numele *Tăcerea*, a stârnit enorme aclamaţii în vastul spaţiu ce se întindea până la treptele de la El Calvario, pline de lume, şi până la Arco de la Federacion, ale cărui alegorii se pierdeau în noaptea munţilor... Purtat pe o stradă din apropiere de publicul care se împrăştia, am intrat într-o plăcută cârciumioară spanioleascâ – *„La*

Pilarica” – ca să aştept să se limpezească puţin străzile spre estul oraşului. Şi acolo, degustând în tihnă un vin alb aragonez, specialitatea casei, m-am simţit teribil de singur, singur în faţa celor văzute şi auzite, singur în faţa unei realităţi istorice care mă privea direct – copleşit de o evidenţă datorată existenţei mele marginale. Deci, *alţii* făcuseră ceea ce era necesar să se facă: *alţii* puseseră în practică ceea ce eu, uneori, năzuisem să fac, fără să trec de faza năzuinţă; *alţii* acţionaseră, luptaseră, suferiseră, căzuseră, învinseseră, în locul meu; *alţii* gândiseră pentru mine; *alţii* obţinuseră o victorie, lăsându-mă în afara acestei victorii. Eu eram omul de pe trotuar care asistă la o paradă triumfală, ruşinat la gândul că aş fi putut fi unul din cei ce păşesc în aplauze în loc să fiu unul din cei ce îi aplaudă. Eu nu fusesem complet indiferent faţă de ceea ce se pregătea în ţara mea. Nimeni n-ar putea nega că nu pusesem umărul, găsind locuri unde se puteau ţine întruniri clandestine, ducând şi aducând documente, contribuind economic, ascunzând un rănit. Dar, la un moment dat, devenisem laş – ăsta e adevărul. Fugisem din ţară de frica unor persecuţii imaginare. Şi poate că nu erau chiar imaginare, mă gândeam acum, pentru că descinderea de la şcoala Verei putea fi legată de toate celelalte. Dar, oricât aş fi încercat să mă justific în faţa propriei conştiinţe, trebuia să admit că un revoluţionar ar fi procedat în alt fel. Nu eram decât un burghez care face pe conspiratorul – imitaţie de carbonar sau „conjurat” – rătăcit în acest veac. Şi dacă fuga mea ar fi fost realmente necesară, ar fi trebuit să fug în Sierra Maestra, nu spre muntele Avila... Mă încerca o sfâşietoare dorinţă să mă întorc în ţara mea, acum când puteam s-o fac în deplină siguranţă. Dar acolo, nu mă aştepta nimeni. Martinez de Hoz îmi scria că la Havana se trăieşte în aşteptare: o intensă expectativă în faţa apariţiei unor oameni ale căror nume nu figuraseră niciodată în analele vechii politici pe care o târâiam după noi de la începutul secolului. După inevitabilele tulburări din primele momente – rezistenţa unor grupuri înarmate ce nu fugiseră la timp, sau a zbirilor

lăsaţi în ţară de apropiaţii Dictatorului – viaţa revenise la cursul normal, şi nimic nu anunţa schimbări importante, deşi afacerile erau paralizate, în acest moment, de aşteptarea celor care ştiau că trebuie să te dai după cum bate vântul... „Viaţa a revenit la cursul normal” – îmi spunea excelentul meu colaborator. Şi, cu toate acestea, o veste aflată recent mă umpluse de bucurie: într-o zi, în unul din acele misterioase impulsuri colective care, fără ordine, fără şefi, conduc masele spre cucerirea oricărei Bastilii, poporul din Havana ieşise pe străzi, în mod spontan, ca să distrugă toate casele de joc din oraş. Cu lovituri de topor, cu lovituri de baros, fuseseră sparte mesele cu numere şi postav verde; fuseseră azvârlite pe jos ruletele, paharele cu zaruri şi fişele crupierilor. în câteva ore au fost distruse domeniile proconsulare ale Iul Lucky Luciano, Frank Costello şi ale familiilor lor mafiote, cu ruguri mari pe străzi, unde ardeau ultimele cărţi de joc, taburote pentru *dealers*, lopăţele pentru bani, spuză a unei epoci depăşite, în timp ce *juke-box-wHe* şi maşinile mănâncă-monedo, atacate cu răngi şi lovituri de picioare, cu geamurile sparte, manetele smulse, cu prunele, clopoţeii şi cireşele lor rotative, vomitau ultimii *jack-pot* din măruntaiele lor. Şi spre sfârşitul după-mesei au rămas aruncate de-a lungul trotuarelor bucăţi do lemn pârjolite, făcute ţăndări, zgâriate, acoperite încă de zdrenţe roşu-verzi, aparate metalice şi instrumentele de trişat din ceea ce fusese, la Tropice, marele centru al hazardului, al înşelăciunii şi al escrocheriei. „E ceva nou în oraşul meu” – am spus, citind şi recitind ziarele care istoriseau peripeţiile acestui – magnific de data asta – autodafe. Şi vorbeam din nou de dorinţa mea de a mă întoarce acolo. „Trebuie să termini întâi zona pe care ai proiectat-o” – îmi spunea Irene. Şi avea dreptate: era o chestiune de etică profesională faţă de o întreprindere venezueleană care îmi arătase cea mai mare încredere. Dar prietena mea, conferind o nouă dimensiune rolului ei de Calypso, încerca să amâne la nesfârşit data plecării mele, cu îndemnuri la precauţie, bazate pe exemple din istoria Continentului: „Fii

atent, iubitule...” Şi între o *Simfonie* de Brahms şi altă *Simfonie* de Brahms puse la pick-up întru ritmarea îmbrăţişărilor noastre, urma Teoria: toţi cei care pun mâna proaspăt pe putere în aceste ţări călărite, încep întotdeauna cu minunate intenţii. Şi dă-i cu cinstea, şi cu austeritatea, şi cu redresarea situaţiei economice, şi cu procese pentru fraudă, şi dă-i cu morala, cu disciplina, cu...; şi într-adevăr, se instalau în palatul guvernamental, cu aceleaşi costumaşe roase şi de proastă calitate, de profesori de şcoală, pe care le purtau dintotdeauna în clasele lor, în birourile lor de notar, la întrunirile lor masonice, şi, această sărăcie, şi această puritate, şi această simplitate durau până în ziua când un Şef al Protocolului le semnala necesitatea – puterea are servituţile ei – de a-şi înnoi garderoba şi de a-şi comanda două jachete, două smochinguri, şi chiar un frac. Ei strigau în gura mare, afirmând că asta e o cheltuială inutilă, că acum ne-am întors la timpurile lui Cato şi Cincinnatus[524], până când tenacitatea Şefului Protocolului le înfrângea rezistenţa. Şi atunci descopereau că nota pentru costume, cele două jachete, cele două smochinguri, plus preţul unor cămăşi asortate, cu butoni de aur, imitaţii de perle sau imitaţie de platină, precum şi garniturile potrivite de nasturi, erau plătite de stat... Şi când se priveau în oglindă la ultima probă, în ei se opera o transformare lăuntrică asemănătoare celei suferite de Pontiful din *Galileo Galilei* de Bertold Brecht... încetau să mai fie oameni oarecare ca să se transforme în înveşmântaţi / învestiţi... Şi acum începea Marea Porcărie, cu automobil pentru soţie, automobil care să-i ducă pe copii la şcoală, casa la ţară pentru mămica şi conturi în băncile elveţiene... „Marea Porcărie, cum îţi spun, Marea Porcărie.” (17 *mai 1959*. ÎN CUBA INTRĂ ÎN VIGOARE O PRIMĂ LEGE PENTRU REFORMA AGRARĂ)... „Tu, Enrique, spui că ăştia de acum sunt oameni tineri, fără istorii murdare în urma lor; spui că

524 Marcus Porcius Cato Mayor sau Cato cel Bătrân (234-149 î.Hr.) și Lucius Quinctius Cincinnatus (secolul al V-lea î.Hr.), oameni politici romani, celebri prin severitatea, simplitatea și austeritatea moravurilor.

s-au călit în Sierra, că nu jinduiesc după lux; cu atât mai periculos va fi luxul pentru ei, fiindcă luxul le va ieşi în cale, şi, pe lângă jachete, smochinguri şi frac, vor veni caviarul şi trufele, şi femeile frumoase pe tavă... Şi tocmai pentru că au suferit mult, şi au suferit pentru o cauză dreaptă, vor fi de acord că merită o răsplată, şi se vor muia, se vor moleşi, se vor lăsa pradă, încetul cu încetul, tămâierilor marii burghezii, şi în spatele marii burghezii sunt oamenii de afaceri nord-americani, care nu vorbesc decât în numere de la şase cifre în sus... Şi a tunci, să vezi!...” (*6 august 1960*. LEGEA PRIVIND NAŢIONALIZAREA A DOUĂZECI ŞI ŞASE DE ÎNTREPRINDERI NORD-AMERICANE) Şi printre ele, nici mai mult nici mai puţin decât *Cuban Telephone Company*, *The Cuban American Sugar Mills*, *United Fruit Sugar Company*, *Texas Co*. *West Indics*, *Sinclair Cuba Oii Co.*, *Esso Standard OU*... „Fir-ar să fie! Până acum nimeni n-a mers aşa departe!” „Da. Ştiu. Te entuziasmezi că le-au făcut figura celor de la *Esso Standard Oii*, care în Venezuela s-a vârât peste tot, şi celor de la *Texas*, care îşi fnc loc şi aici – şi încă «agresiv», cum spun yankeii. Dar, ascultă-mA pe mine, băiete, cred că aţi cam sărit peste cal... Acum nu vA mai jucaţi cu focul, vă jucaţi cu Acvila. Şi asta n-or s-o înghită *musiii* din nord. Parcă-i şi văd pe *marines* dansând la «*Tropi cana*», îmbătându-se la «*Floridita*» şi aducându-şi din nou ruletele, cărţile de pocher şi zarurile. [*26 septembrie 1960*, FIDEL CASTRO DECLARĂ LA O.N.U.: „CUBA VA FI PRIMA ŢARĂ DIN AMERICA LATINĂ CARE DUPĂ CÂTEVA LUNI VA PUTEA SPUNE CĂ NU MAI ARE NICIUN ANALFABET”) „Optimism. Pur optimism. Cum poţi să vorbeşti de câteva luni? Nu uita că sunt matematiciană şi că lucrez cu calculatoare IBM, şi sunt plictisită de statistici. Există ţări în America Latină caro au până la 90 la sută din populaţie analfabetă. La voi, în Cuba, procentul trebuie să fie de 23-24 la sută. După calculele făcuto mai demult de UNESCO, o ţară cu o populaţie ca a ta are nevoio de vreo unsprezece ani ca să lichideze analfabetismul... Prea mult optimism e

periculos, iubitule. Fereşte-te de optimismul exagerat!...” Dar s-au terminat lucrările în zona proiectată do mine, întinsă în trepte pe povârnişuri aride, şi eram mai mult decât sătul de ciorchinii de struguri răcoritori, de poamele şi fructele din insula Ogygia[525] cu muzică de Brahms, unde Irene îşi dovedise arta de a-mi oferi o plăcută viaţă afectivă, fără zbucium şi *sturm und drang*. Aşa că, după ce mi-am luat rămas-bun de la minunăţii mei prieteni venezueleni pe care îi avusesem aici, într-o noapte am spus adio inteligenţei şi trupului prietenei mele şi, a doua zi dimineaţa, am pornit spre Havana într-un *Constellation* al companiei *Aeropostal*. Era în prima jumătate a lui octombrie, lună cu schimbări de climă bruşte în Cuba. Eu eram hotărât să-mi schimb pielea şi să încep o viaţă nouă.

40

Curat, în ordine şi bine îngrijit îmi găsesc apartamentul unde Cămilă mă întâmpină cu o zgomotoasă şi efuzivă îmbrăţişare care mă surprinde mult la cineva care a respectat întotdeauna o distanţă ancilară faţă de mine, considerându-mă, „bărbatul casei” – un fel de Patriarh, de Şef de trib din cătunele unde se născuseră bunicii ei, veniţi cu ultimele corăbii ale negoţului clandestin cu sclavi. Şi, luându-mă de braţ – altă familiaritate neobişnuită – mă conduce din cameră în cameră: „Toate sunt aşa cum le-aţi lăsat.” Dar nu e adevărat. Lipseşte fotografia Annei Pavlova, pantoful de balet cu semnătura ei scos din vitrină, o iconiţă şi o fotografie a soţiei mele cu Erich Kleiber. „Astea le-a luat Vera (a spus „Vera”, nu „doamna Vera”) în Mexic. Şi ce ingrată! închipuiţi-vă că nu mi-a trimis nici măcar o ilustrată!” Constat, brusc, că pe cap Cămilă poartă o basma albă, în chip de turban; şi-a pus o rochie albă, cu ciorapi albi şi pantofi albi, semn că a făcut jurământ de credinţă Fecioarei de las Mercedes, după canoanele cultului local. „Ce-i asta?” – o întreb, cu un gest spre ţinuta ei. „Revoluţia nu a interzis nimănui să creadă în ce vrea, şi mai ales acum când albii şi negrii suntem egali, şi când

525 Legendara insulă a nimfei Calypso.

negrii se pot duce pe plajele albilor, şi când mă duc cu logodnicul meu la plajă la *Yat-clu*, ba şi mâncăm la *El Carmelo*, care înainte era pentru aristocraţi...” Şi umblând prin oraşul *meu*, în seara aceea, îmi dau seama de teribila importanţă a celor spuse de cea care acum mă tratează ca pe o rudă sau prieten, dar în niciun caz ca pe un stăpân sau patron. (Pentru ea am încetat să mai fiu „conaşul” sau „domnul”, la persoana a doua plural, pentru a trece la a doua singular, ca „tovarăş”. Departe de a mă şoca, asta mă întinereşte: în Războiul din Spania toţi eram *tovarăşi*.) În baruri şi restaurante, unde negrii existau doar ca să spele toaletele, sau, costumaţi în uniforme exotice, uneori, cu pene pe cap (ca cei de la fostul *Havana** *Hiltori*) pe post de portari, vedeai acum clienţi negri, deseori cu soţiile şi copiii convieţuind foarte firesc cu albii. (Avea să mi so povestească mai târziu că începuturile acestei adaptări fuseseră lente şi precaute din partea negrului, temându-se încă de dispreţ şi de discriminări mascate, de premeditată încetineală când e servit, de jigniri din partea unui chelner negru, refuzând să servească un *tuciuriu*, dar sfârşind totuşi prin a se convinge că anumite „drepturi ale omului” nu îi sunt refuzate...) Şi socoteam că numai pentru asta şi tot a meritat efortul de a face o revoluţie, pentru că negrul, în pofida multelor mizerii şi umilinţe îndurate, îmbogăţise tradiţia noastră cu prezenţa sa creatoare, contribuind serios la dobândirea unei fizionomii proprii. Niciodată această ţară nu va putea avansa în ritmul epocii, dacă va continua să tragă după ea lestul unei enorme comori de energie inutilizată. Era timpul ca burghezii noştri să plătească o datorie rămasă de mult timp neplătită nepoţilor celor care le creaseră averile, sub harapnicul vechilului... Am ajuns în Parcul Central şi am avut ciudata impresie că cerul acestui amurg e mai vast, mai deschis, mai curat, decât altădată. „Bucuria revederii” – mi-am zis. Dar nu. Dintr-o dată, mi-am dat seama că nu mai erau reclame luminoase pe acoperişurile clădirilor, pe cornişe, de-a lungul balcoanelor. Nici colanţi Jantzen, nici automobile Chevrolet, nici ţigări Camei, nici vopsele

Sherwin-Williams, nici cămăşi Mac Gregor, nici Pepsi-Cola, nici gumă de mestecat, nici analgezice, nici tonice de utilitate îndoielnică, trâmbiţate prin becuri obişnuite sau intermitente, prin tuburi de neon sau siluete animate. Toată această înşelătorie vizuală dispăruse în beneficiul stelelor care acum erau adevărate – nu stele de reclamă, ca acea lună, „poate reclamă de lună”, pe care Juan Ramon Jimenez crezuse că a văzuVo la New York. De altfel, reclamele comerciale dispăruseră de peste tot – şi mă întrebam acum, îndreptându-mă spre Caile 17, ce s-o fi întâmplat cu José Antonio o dată cu această moarte a publicităţii. Şi iată-mă aici, în faţa marii case unde mă născusem, cu porţile de fier forjat închise, cu luminile stinse, ce pare un monument somptuos, un cenotaf solemn în noaptea care o învăluie. Cu cheia mea, deschid portiţa de fier şi, luând-o pe la garaj, împing uşa bucătăriei, unde îl surprind pe cfte/-ul francez descheiat la gât, fără bonetă, cu barba nerasă de mai multe zile care, aşezat la o masă, îşi oferă o a treia sticlă de vin, judecând după celelalte două goale, aruncate deoparte. Văzându-mă, tresare, se ridică în picioare, îşi şterge mâinile pe şorţ, şi se pierde în scuze pentru felul cum l-am găsit. Nu ştia, nu putea şti, nimeni nu-i spusese... *„Les autres sont au cinema... Et comme Madame la Comtesse est partie... Oui... Elle est à Miami... Elle disait, comme ça, que les communistes allaient venir et lui enlever tout son bazar... Elle avait la trouille...”*[526] Şi mă informează că vară-mea – *Mademoiselle Thérèse* – vine des pe aici. Dacă vreau, îi poate telefona, să-i spună că am venit... Da. Să-i telefoneze. Şi, între timp, să aprindă toate luminile din casă. Şi ca un Ludovic de Bavaria ce îşi vizitează palatele pustii, încep să umblu prin imensa casă pe care o cunosc atât de bine. Sunt aici, mereu la locul lor, lângă minunatele pânze de Madrazo, scenele spanioleşti de Zuloaga, ce îmi par, acum, lucruri reînviate dintr-o preistorie artistică. în

526 Ceilalți sunt la cinema... Și cum doamna contesă a plecat... Da... E la Miami... Spunea că or să vină comuniștii, așa, și or să-i ia tot... îi era frică... (în 1. fr. în orig.).

bibliotecă, sub coperţile lor în roşu şi auriu, dorm cărţile niciodată citite. Chinezăriile, obiectele de Coromandel, papagalii rococo sunt la locul lor dintotdeauna. Caut în zadar ceva care, coincizând cu vreo amintire îngropată în memoria mea, să aprindă scânteia unei emoţii ori să redeştepte o întâmplare plăcută. Nimic. Totul aici e straniu şi străin pentru mine. Totul fusese văzut, în vremuri ce mi se par îngrozitor de îndepărtate, de omul care am fost şi nu mai vroiam să fiu. Prefer să mă gândesc la posibilităţile viitorului, decât să atribui virtuţi inoperante unui trecut de care am fugit la timp. Şi ajung să mă minunoz că odată am putut locui într-o casă atât de imensă, atât de inciv pabilă să ofere intimitate – să te învăluie, să te legene – cu aceasta, unde în van cauţi liniştea unui colţişor primitor, cu lucruri pe care să le ai la îndemână; unde să poţi sta *singur*, fărft disimulata supraveghere a douăzeci şi doi de ochi a unsprezece servitori, întotdeauna gata să ne observe slăbiciunile, corn* portarea ridicolă, micile noastre mizerii fizice şi morale, ca să le exagereze, adăugându-le înflorituri şi anecdote din propria recoltă, şi ca să facă bancuri de prost-gust pe seama lor în vesele concilii de bucătărie.

Intre timp a sosit Teresa şi, fără să-mi lase timp să mă ridic dintr-un fotoliu, mi s-a aşezat pe genunchi, sărutându-mă lacom cu o gură ce avea un vag gust de tutun şi alcool. „lartă-mă, dar a trebuit să schimb regimul. S-a terminat cu *Bourbon-ul* şi *Chesterfield-vX*. Acum am trecut la *anejo* şi *Partagăs*" S-a ridicat văzând că Venancio traversa rotonda, şchiopătând şi târându-şi paşii, salutându-mă cu impresionante plecăciuni. „Ultimul sclav din dotarea noastră" – a spus vară-mea. „întotdeauna la dispoziţia Conaşului şi a Domnişoarei" – a spus Venancio, deloc jignit de chestia cu „sclav", vorbă care avea poate alt sens pentru el, după ce auzise atâtea bolerouri unde se vorbeşte despre sclavii iubirii, ochi verzi, iluzii etc. etc. „El continuă să vorbească într-o limbă a vizitiilor de căleşti ieşiţi din gravurile lui Landaluze – a spus Teresa. Iar cât despre faptul că eu aş fi o Domnişoară (a început să râdă),

asta se pierde în noaptea timpurilor.” S-a dus la bucătărie, întorcându-se cu veşti bune: „Mai sunt câteva cutii de *foie-gras*, conserve Libby de sparanghel, câteva sticle de vin şi chiar două de whisky. Aşa că te invit la masă. Dar mai înainte, povesteşte-mi de tine şi ce-ai făcut în Venezuela, şi te anunţ că te iert anticipat pentru coarnele puse. Tu şi cu mine suntem din oase şi carne.” I-am vorbit de acel *gold rush*[527] în care trăisem, de crimele urbanistice ce pot fi comise de arhitectura modernă într-o capitală latinoamericană în bruscă expansiune, şi, arătând spre zuloagueriile, zubiaurreriile şi romerodetorreriile care atârnau aici pe pereţi, am evocat minunatele picturi admirate acolo... „Domnişoara şi Conaşul sunt serviţi” – a spus Venancio, deschizând larg uşile sufrageriei. Şi, cu amuzantă uimire, ne-am dat seama că servitorul scosese cea mai bună faţă de masă, sfeşnicle> zorzoanele de gală şi serviciul de argint ca să aranjeze o masă cu şaisprezece tacâmuri. „Ca să-şi aducă aminte Domnişoara şi Conaşul de vremurile când, aici, lucrurile se făceau în stil mare.” „Trăiască lanţurile!” – m-am gândit. „Aici, singurul lucru care lipseşte sunt oaspeţii” – a spus Teresa. „Oaspeţii de piatră.” „Mai degrabă de argint, fiindcă mi se pare că le văd chipurile reflectate în argintul farfuriilor.” Şi avea dreptate Teresa: în seara aceea farfuriile deveniseră parcă oglinzile celor ce, de atâtea ori, se aplecaseră asupra lor. înainte ca metalul să fie aburit de sosuri, şi aveam impresia că, de la locul meu, arătam, în stilul lui Hernani, o serie de portrete înşirate într-o galerie, dar erau portrete de bărbaţi şi femei atât de lipsiţi de personalitate intelectuală încât, în loc de indivizi păreau mai degrabă reprezentări-ipostaze a ceva: acolo, Doamna Contesă, maiestuoasă decană cu blazon fals, în rolul ei de Regină Midas; în dreapta ei, Zahărul; în stânga, Banca; în faţă, Doamnele Catolice, reprezentate de Preşedinta lor, între Farmacistul celor o Mie de Farmacii şi Stăpânul celor Cinci Sute de Case; în capul mesei, Omul-de-afaceri-al-Bărbatului-Puternic; în celălalt, *Diario de la Marina* în

527 Goană după aur (în 1. engl. în orig.).

mărime naturală, reprezentat de figura palidă a celui ce moştenise un ziar aşa cum un general paraguayan putuse moşteni un manuscris de Johann Sebastian Bach; aici-acolo, bust, semiprofil, zâmbeau, cotcodăceau sau piuiau, deşi nu li se auzeau glasurile, frumoasele jucătoare de canastă care sub acest acoperiş se dăruiau cu birocratică punctualitate partidelor zilnice... Şi cum reacţionase toată această lume la fulminantul triumf al Revoluţiei? Şi Teresa, oaspete ce nu e nici de piatră, nici de argint, ci de carne creolă foarte plină de viaţă, este cea care îmi face un rezumat al viselor, minciunilor şi deziluziilor, într-un stil nostim şi eliptic, având mult din benzile desenate pentru ediţia duminicală a ziarului. în seara aceea... Da. Avioane care vin şi pleacă întro Insula Pinilor şi Havana, pentru a-i aduce pe invitaţii la masa de sfârşit de an pe care avea s-o prezideze *Indianul* la hotelul turistic recent construit, ce, de a doua zi, avea să adauge încă un tripou multelor tripouri existente în ţară. Invitaţii nu vor fi foarte numeroşi, dar aleşi după un criteriu implacabil de selectiv: să fie cu adevărat oameni cu greutate cei ce vor avea invidiata ocazie să-l înconjoare, să-l răsfeţe, să-l însoţească pe Dictator, într-o atmosferă de intimitate – de izolare, ca să-i spunem aşa – unde fiecare va avea prilejul, la căldura paharelor băute, să abordeze subiectul care îl interesează în mod special. De aici vor ieşi afaceri, contracte, licitări ilicite, noi rulete, privilegii şi funcţii, care vor face din anul ’59 cel mai fericit an dintre toţi anii pentru multe persoane. Sosesc avionete particulare, avioane închiriate, avioane speciale, nu pentru că sunt aşa mulţi călători, ci fiindcă fiecare îşi aduce zorzoanele, darurile, pentru ca să fie mai strălucită petrecerea care, cu o orchestră mare şi un magnific *show*, se va termina probabil după răsăritul soarelui cu o baie generală în piscină – „fiindcă plaja, dar nu spuneţi nimănui, ca plajă e o porcărie, cu câţiva trandafiri sălbatici pe un fundal de pietre ascuţite şi o mulţime de arici de mare.” Şi barul care se umple de decolteuri şi smochinguri într-o emoţionată aşteptare ce creşte pe măsură ce se apropie ora sosirii Bărbatului – în

jur de 11 – într-o furtună de *shakere* electrice care fac să se învârtejească un maelström de daiquiri. Preotul a sosit cu ministranţii ca să oficieze slujba de la miezul nopţii, de îndată ce sunt înghiţite cele douăsprezece boabe de struguri pe cele douăsprezece bătăi ale ceasului, şi s-a terminat cu sărutările, îmbrăţişările, strânsul în braţe, şi chiar obrăzniciile unor moştenitori, tolerate sub nimbul Sfântului Silvestru. Dar se apropie deja miezul nopţii şi Generalul nu apare. Şi bate ora douăsprezece şi lumea trebuie să renunţe să-l îmbrăţişeze pe General... Se priveşte cerul. Cer senin. Poate că la Havana e vreo furtună. Dar la Havana nu e nicio furtună. „Vine... Vine” – spune un tip informat. Şi toată lumea iese din hotel să-l întâmpine; dar cel ce soseşte e lăptarul, care a vrut să scape devreme de sticlele lui, ca să se îmbete după aceea şi să se odihnească mâine. Preotul se impacientează: „E ora pentru slujbă.” „Ora pentru slujbă va fi când o să spună Generalul” – i se răspunde. Dar răsună prima bătaie a ceasului, singură, din anul care începe, şi Generalul nu soseşte. Şi e ora unu şi jumătate. Două. Un ingrat miros de purcel la tavă ars începe să iasă dinspre bucătării. Bananele verzi fripte se chircesc. Ofilită, oxidată în oţet e salata verde. Alviţa transpiră, pentru că e căldură cumplită... „Generalul ne-a dat plasă” – zice unul, tăcând imediat sub acuzaţia de lipsă de respect. în sfârşit, pe la 4, femeile se hotărâse să asculte cu greu o liturghie grăbită, oficiată de un popă la fel de înfometat ca şi ministranţii săi, şi noaptea se termină cu o beţie lugubră, forţată, cu râsete şi bancuri de care nu râde nimeni, după o masă cu mâncăruri reîncălzite ce putea foarte bine să sugereze un „festin în timpul ciumei”, datorită îngrijorării ce se citeşte pe feţe, sub coroanele de staniol, fesurile pentru cotilion, machiajul şters, scurs, transpirat al femeilor, ce încearcă în zadar să se ameţească în zgomot de trâmbiţe şi trompete de carton. în sfârşit, invitaţii se duc să se culce după beţie şi, când se trezesc, află teribila veste: la două dimineaţa, Batista a fugit la Santo Domingo. (“Şi închipuie-ţi că primul lucru pe care l-a făcut acolo a fost să-i telefoneze

ambasadorului său, care dormea, după o beţie de zile mari: «Sunt Preşedintele Batista!» – i-a spus. «Fă cu alţii bancuri de-astea» – i-a răspuns ambasadorul. «Ţi-am spus că sunt Preşedintele Batista. «Du-te dracului cu bancurile tale cu tot...»“)... Dar, dintr-o dată, am asistat la fenomenul de transmutaţie a materiei. Nu a fost transmutaţia mercurului în aur, ci ceva mult mai remarcabil: a fost transsubstanţierea culorii kaki în verdemăsliniu – culoarea uniformelor Armatei Rebele. Pe neaşteptate, toată burghezia cubaneză a devenit revoluţionară. Toţi profitorii vechiului regim au uitat de viaţa din trecut, asemeni amnezicului care, găsit rătăcind printr-o mahala, îşi aminteşte poate cum îl cheamă, dar ignoră tot ce a făcut până în ziua aceea într-o viaţă anterioară, totalmente străină de prezentul său. Cei care merseseră împreună şi la un loc pe anumite drumuri, au şters aceste drumuri din memoria lor, fără să mai vorbească de ele. Şi toţi s-au pornit să laude Revoluţia şi să încerce sft-l aduleze pe şefi, să se apropie de ei şi să-şi ofere serviciile. Dar, după câteva luni, şi-au dat seama că aceşti şefi erau de o dispo« rantă impermeabilitate, surzi la apeluri, insinuări, elogii alo celor care, obişnuiţi să se vadă întotdeauna pe primul plan, sa simţeau împinşi tot mai la margine, îndepărtaţi, ţinuți la dintanţă, consideraţi poate inutili şi chiar dăunători – viermi caro, pătrunzând în cele mai frumoase fructe, le strică şi le rod po dinăuntru. „Nu vor putea. Nu se vor menţine. N-au experienţă în domeniul financiar, nici experienţă politică” – spuneau ciudo* şii. Era inexplicabil că refuză invitaţiile la banchete, că nu vor să fie primiţi în cluburi, să cunoască farmecul petrecerilor lor, savoarea băuturilor lor, frumuseţea anumitor femei – şi asta, după atâtea privaţiuni. „Sunt de o cinste necumpărabilă” – spunea un fost preşedinte glumeţ şi escroc, care se îmbogăţiso scandalos pe spinarea naţiunii, cu câţiva ani mai înainte. în schimb, *ei* – aşa li se spunea deja în lumea noastră –, *ei*, col incoruptibili, cei de o scandaloasă austeritate, cei care contrariau obişnuinţa noastră cu ceea ce poate fi un guvern oarecare, aveau minunatul dar de a

atrage poporul. Era enormă mulţimea care se aduna în Piaza de la Revolucion, sub balconul Palatului, oriunde se putea auzi vocea lui Fidel Castro ori a celor ce i-au fost tovarăşi în lupta ilegală ori în lupta armată, şi care îi urma în traiectoria lor actuală ce se bucura de sprijinul şi colaborarea unor oameni străini de vechea politicărie. „Se vorbeşte deja despre comunism – a spus Teresa. Inchipuieţi! După tot ce s-a putut citi despre comunism, timp de atâţia ani, în *Diario de la Marina*! Desfiinţarea plajelor particulare le face pe multe mame să se teamă că «negrişorii» vor da buzna şi în colegiile particulare ca să le violeze fetele. Oameni de culoare unde învaţă domnişoare decente! E sfârşitul pământului! Ca şi cum noi am fi atât de arieni... sau de *rasă albă*, cum spunea mătuşă-mea, în stilul ei afectat! Eu, cu un bunic care bătea în tam-tam acum patru sau cinci generaţii!... De aici la celelalte, mai e doar un pas: împărţirea femeilor, incendierea bisericilor, profanarea mănăstirilor, confiscarea copiilor de către stat, disrugerea familiei, batjocorirea fecioarelor, dispariţia banilor şi a băncilor, vitrina ta e a mea şi patul meu e al tău, culcă-te cu nevastă-mea, că eu ţi-o împrumut pe-a mea, gloata la putere şi samavolnicii peste tot... Dar, în fine, poţi să-ţi imaginezi toate astea, că doar ştii rostul... Şi, auzi... de ce nu mergem sus? Stăm de vorbă mai comod”... Cu o sticlă de whisky, gheaţă şi pahare pătrundem în apartamentul privat al ilustrei mele mătuşi. Cripta octogonală destinată celor mai intime îngrijiri ale persoanei sale lucea acum ciudat de trist – nişă fără statuie – cu bideul acoperit cu o husă, ca mobilele din castelele din Europa care sunt învelite în giulgiuri când stăpânii pleacă în călătorie. „Dumnezeu a murit” – am spus, evocându-l, în ironie, pe Nietzsche. Şi părea că, într-adevăr, ceva foarte mare, ca o „Nana” de Niki de Saint/Phalle[528], ca un „Titan” de Tiepolo, murise în penumbra verzuie a acelui loc, acum lugubru ca un templu rămas fără statui, după trecerea iconoclaştilor, ca Sala de

528 Niki de Saint-Phalle (1930-2002), pictoriță și sculptoriță franceză, autoarea unui ciclu de statui intitulate Nana.

Audienţe al cărei tron a rămas gol datorită decapitării suveranului. Am avut curiozitatea să văd dacă se mai păstra într-un sertar al micului birou Boulle, în chip de relicvă, acea ţandără din ghilotina Măriei Antoaneta, pe care o văzusem într-o anumită noapte când căutam, chiar în acel sertar, un pistol cu plăsele de sidef – noapte când destinul meu luase o direcţie nouă... „A luat-o – a spus Teresa; întotdeauna o ia cu ea, ca pe un talisman." „Măcar de nu i-ar purta ghinion!" „I-a purtat deja... Foarte exact, pe întâi ianuarie 1959" – a încheiat ea râzând. „Şi aici se află patul neprihănit" – a adăugat, aprinzând luminile în dormitor. „Chiar *neprihănit*?" „N-o să crezi, dar de la.moartea soţului ei, pentru ea simplu producător de bani, pe care îl dispreţuia fiindcă era necioplit şi umbla după fustele servitoarelor, şi de la care, pe deasupra, n-a avut copii, niciun bărbat nu s-a mai culcat cu ea. Dacă ar fi fost puţin mai inteligentă, ar fi putut fi o Madame Recamier a noastră." „O Madame Recamier destul de grasă şi cu fundul mare, de care nu s-ar fi îndrăgostit niciodată Chateaubriand" – am spus râzând cam tare, datorită trădătorului amestec de vin de Burgundia cu *Chivas Regal*. „Când poţi face cadou maşini decapotabile, tabachere de la Cartier, butoni de la Tiffany, ceasuri de In Cliff & Van Appel, orice Isabel a Il-a îşi găseşte un grenadier – a spus ea, tot pilită. De aici dorinţa ei arzătoare de a fi ca o Ducesă de Uzes a burgheziei cubaneze. La ea, cum ar spuno Freud, libidoul a fost înlocuit cu *dorinţa de putere*..." „*Dorinţa de putere* nu-i a lui Freud." „Atunci, Jung." „E Adler..." „îţi spun ou că e Freud sau Jung." „Eu zic că e Adler." „Nu mai discuta căcaturi şi hai să încercăm patul." (Niciodată nu-mi trecuse prin minte că în acest pat, prea seniorial, cu baldachin, muluri aurite, mai multe saltele şi perne, îngeri baroci care, cu torţe în mână, luminau noptierele, aş putea într-o zi să... Dar în momentul acela m-a încercat videana ispită, orgolioasa şi nesănătoasa satisfacţie a celui îndemnat să săvârşească un sacrilegiu istoric: să violeze, de pildă, o turistă americană în patul lui Ludovic al XlV-lea, sau pe crivatul Josefinei

Bonaparte de la Malmaison...) „*Zbracă-te* – mi-a spus Teresa, imitând accentul unui dansator de flamenco care, odată, îi spusese la fel. Ascultă... Wagner n-a compus ceva care se cheamă *Ritualul casei*?" "Asta a fost Beethoven. în seara asta le-ncurci pe toate." „Vino, în cazul de faţă, cu cât ne încurcăm mai tare, cu-atât o să ne distrăm mai bine."

Ne-am trezit după unsprezece dimineaţa. M-am gândit să mă duc acasă să mă rad şi să mă schimb. „Hai mai bine pe Primera Avenida – a spus Teresa. O să ne pice bine o baie în piscină. Şi acolo ai şi haine şi briciul tău, aşa cum l-ai lăsat." „O să-mi spui că nu l-a folosit nimeni în absenţa mea?" „L-am folosit eu ca să mă rad la subraţe" – a răspuns ea, evazivă. „Am de gând să trec şi pe la birou. Martinez de Hoz nu ştie că am venit." „De ce? Ca să discuţi afaceri şi bani? Nu vii de la Caracas sătul de discuţii despre bani?" Avea dreptate. Acolo se vorbea prea mult despre bani, a face bani, a investi bani, a strânge bani. Toate conversaţiile ajungeau la ceva ce costa bani sau slujea pentru a face mai mulţi bani. Vechea obsesie ţărănească a *galbenului* care acum se transformase în *Bancnota* generatoare de pofte nenumărate. Eram sătul să mai lucrez pentru *Bancnotă* – să mi se vorbească de *Bancnotă* – acolo unde oraşul zgomotos, nemăsurat, anarhic creştea sub ochii adânciţi în orbite, înfometaţi, ficşi ai celor cu sângele putrezit de boli ori alcoolizaţi, ai sutelor de mii de locuitori ai „centurii de mizerie" ce înconjura capitala, ori care îşi construiau cocioabe de carton sub podurile aruncate deasupra râpelor mişunând de şobolani şi lighioane, în timp ce cohorte de copii răspândiţi pe străzi trăiau din ce le oferea soarta. Mi-am acordat o zi de odihnă – de readaptare –, şi după o baie lungă în apa unei mări care îmi mirosea cu adevărat a mare, fiindcă era marea copilăriei mele, după un prânz improvizat cu ce se găsea în cămară, am dormit îndelung, până la ora apusului. Am observat atunci că Teresa scotea haine şi lucruri din dulapuri, ca să le pună în diferite valize deschise pe jos. „Mâine plec. Da. Mă duc la Tanger, unde o

prietenă de-a mea, din numita *gentry* newyorkeză, are o casă minunată. Acolo e o nostimă colonie internaţională de pederaşti, lesbiene, alcoolici şi fumători de marijuana, care îmi vor sluji drept centură de castitate, pentru că nu-mi place nimic din toate astea." „Să ştii că alcoolicii, de obicei, sunt bărbaţi." „Dar nu sunt buni de... în momentul-cheie încep să se gândească la sticla de whisky care a rămas în camera de-alături, şi lasă carnea pentru sticlă." „Văd că ai citit *Sub vulcan*" „N-am trecut de al doilea capitol. Prea grea pentru mine." Deodată, trezit de tot, am crezut că înţeleg ceva mai mult: „Asta înseamnă că pleci din ţară?". „Da." „Şi tu?" De data asta, vară-mea a vorbit pe un ton serios: „Uite ce-i: dacă aş avea cincisprezece ani, mi-aş pune o uniformă de gărzi patriotice şi aş striga «Trăiască Revoluţia!» Dar am anii pe care-i am şi sunt destul de deformată de lumea mea ca să pot fi utilă unor tineri ieşiţi din anonimat, care au preluat ştafeta de la generaţia noastră." „Ar trebui să încercăm să ne apropiem de ei, să-i înţelegem." „Poate tu o să poţi; eu nu. Tu eşti constructor. Eu sunt incapabilă să construiesc ceva. Nu ştiu decât să mă bucur de ceea ce au câştigat alţii pentru mine. Sunt atrofiată de lux, dar n-aş fi în stare să trăiesc fără lux. Şi ceea ce urmează aici e serios, şi de lungă durată, ţi-o spun eu. Şi eu nu mă iau după *Diario de la Marina*, ci după ce văd. Aici există un popor caro nu credea în nimic, şi acum crede în ceva. Şi eu sunt de prisos în acest proces de transformare a conştiinţelor. N-am stofă do revoluţionară, nici suflet de Louise Michel, Roşa Luxemburg ori Clara Zetkin. Şi de aceea prefer să fiu loială cu mine însămi şi cu ceilalţi, să-mi fac bagajele şi să mă duc la dracuz... Fac parto dintr-o clasă de oameni care nu se mai poartă în ţara asta. Am devenit la fel de anacronică ca un malacov sau un corset cu balene. Aşa că... mă car." „Alta care pleacă la Koblenz!"[529] – am spus, amintindu-mi de o carte a lui Goethe. „Băiete, când nu eşti în stare să

529 Koblenz, localitate din Germania, aparținând Franței (Coblence) până în 1816. în 1892, în timpul Revoluției Franceze, a fost centrul, emigranților sub conducerea lui Conde.

cânţi *La Marseillaise*, cel mai cinstit lucru e să pleci la Koblenz. Pe lângă faptul că, azi, Koblenz nu înseamnă Tangor, ci Miami... Şi asta să ştii, niciodată n-ai să auzi că aş complota în Koblenz-ul de la Miami. Dar la Miami, exceptând câţiva sporiaţi, câţiva înşelaţi de propaganda contrarevoluţionară, nişte bătrâni care blestemă ceasul nenorocit când au plecat, şi nişte copii nevinovaţi de exilul lor, restul sunt adunătură de gangsteri politici care îi imploră pe americani să intervină aici, escroci care speră să-şi reinstaleze ruletele şi tripourile, furnizori do droguri, curve, proxeneţi, codoşi, bandiţi şi tot lumpenul care a naufragiat în Florida – doar scursori. Şi eu pot să trăiesc cu nebuni, dar nu în căcat." „în fond, ai dreptate: vremurile astea nu mai sunt pentru tine." Teresa revenea la tonul glumeţ: „Dar nu pentru că sunt bătrână – deşi n-o să-ţi spun ce vârstă am – pentru că n-am decât vârsta sânilor mei, 25 sau, să spunem 28". „Cu o operaţie estetică." „Ascultă, calul de dar nu se caută la dinţi. Dă-mi ceva de băut..." Până acum, poate dintr-o pudoare reciprocă, nici ea nici eu nu vorbisem de Vera. în cele din urmă, am atacat subiectul, dar ea n-a putut să-mi spună nimic ce nu ştiam, în afară de faptul că nevastă-mea se ascunsese aici câteva ore. „Şi Mirta? Şi Calixto?" „Calixto a sosit la Havana cu

Fidel şi cu Camilo Cienfuegos. A făcut tot războiul şi a luat parte chiar la Bătălia de la Guisa. Amândoi lucrează acum la «Baletul din Cuba» cu Alicia Alonso... Cred că s-au căsătorit, sau sunt... (şi-a lipit arătătoarele de la cele două mâini). Asta nu mai şochează pe nimeni, şi, de altfel, Mirta e acum majoră. Locuiesc în casa părinţilor ei, care au fost printre primii care au şters-o la Miami. Mirta n-a vrut să plece de aici." Am revenit la Vera: „Cu ea lucrurile stau altfel – a spus Teresa. Cel mai bun lucru pentru ea e să stea în străinătate, îi e o frică bolnăvicioasă de tot ce miroase a revoluţie. Aici ar trăi într-o veşnică teamă". „De ce?" „Frica nu se analizează." „Ceea ce nu se explică e tăcerea ei." „De ce nu te duci mâine la banca unde a avut sau are contul ei? Acolo trebuie să ştie ceva." Adevărat.

Foarte adevărat. Primul lucru pe care o să-l fac mâine când ies: „La ce oră ai avionul?” „întâi mă duc la Madrid, cu *Iberia*. La zece dimineaţa. Dacă n-am încurcat zilele. însă, nu. Sigur. Mâine 14 octombrie. Plec de aici la opt şi jumătate. Aşa că, să profităm de timpul care ne mai rămâne.” Şi a început să cânte un bolero care fusese foarte la modă cu câtva timp în urmă: „ *Ultima noapte* / *petrecută cu tine* / *o port în suflet* / *o port în amintire*,..” A doua zi ne-am sculat devreme. Şi în timp ce Teresa termina cu îmbrăcatul, am umblat prin casă, băgându-mi nasul peste tot. Acolo, într-o cameră, se aflau planuri de-ale mele, proiecte, desene, ciorne de scrisori, care mi-au amintit de zilele acum îndepărtate ale Marii Spaime – spaimă de care acum îmi e ruşine. La întâmplare, am scos câteva cărţi din mica bibliotecă. Era aici, ca întotdeauna, *Winter of artifice* de Anaâs Nin, cu dedicaţia respectivă. Şi brusc, mi-a venit o idee chinuitoare: „Ascultă, Vera a văzut asta?” Teresa şi-a scos capul dintr-o valiză pe care o umpluse: „Tu crezi că e oarbă? Când dormeam, a scotocit peste tot.” „Şi... te-a întrebat ceva?” „Da.” „Şi ce i-ai spus?” „I-am spus adevărul... Ce era să fac?” „Dar, e de neconceput! Eşti idioată, sau ce?” „Mai devreme sau mai târziu, tot ar fi aflat.” „Eşti o curvă! Nu eşti decât o curvă!” „Oi fi eu curvă, dar nu suport minciuna. I-am spus, pentru că m-a întrebat, cu dovezile în mână. Şi dacă m-ar fi întrebat înainte, tot i-aş fi spus...” Acum îmi explicam, dintr-o dată, tăcerea Verei. Era o fiinţă loială şi corectă, şi probabil că pentru ea a fost teribilă descoperirea unui lucru caro poate nu i-a trecut niciodată prin minte. Dar imaginaţia creează imagini. La şocul cu o realitate neprevăzută, începe să fabrica imagini de o brutalitate, de o plasticitate, de o cruzime insuportabile – şi mai abitir când înfăţişează persoane, trupuri bino cunoscute. Şi, în plus, Vera putea situa aceste imagini în cadrul real al acestei case, până ieri necunoscută de ea. „I-am spus că povestea noastră n-a fost niciodată serioasă; că a fost ceva aşa, din când în când, ca să ne amuzăm, fără să... Dar, în fine; tu o ştii. Tragedie interioară şi masochism dostoievskian...” Eram atât de

pierit, încât atunci când a intrat, nu l-am recunoscut po Pablo, un vechi servitor al mătuşă-mii, care venise s-o ducă po Teresa la aeroport. „Conaşule! Conaşule! Dar când aţi venit?" „Pablo, cu economiile lui, a cumpărat Mercedesul meu vechi – a spus Teresa. Acum lucrează pe cont propriu." „Şi mă descurc bine, conaşule. De curse nu duc lipsă. Dar, un lucru... Oricât mi-ar face semn un *tuciuriu*, nu opresc. Nu iau negri în automobilul meu. Pe onoarea mea!..." „Ăştia sunt cei mai răi – a murmurat Teresa, pe când celălalt ieşea cu valizele. Făcea piaţa la noi... Câştiga sute de pesos din comisioane şi din ce ciupea do la coşniţă. Acum – bineînţeles! — e contrarevoluţionar. Unde to las?" „Lasă-mă la banca de pe Caile Linea." Şi când am coborât din maşină: „Enrique... *So long*." „Adio... pentru totdeauna" – am spus. „Ştii ce, renunţă la «pentru totdeauna», că parcă am fi într-o dramă spaniolească. Să zicem: «pentru când o fi să fie», deşi *asta* o să ţină mult." „*Asta* n-o s-o suporte nimeni" – a spus şoferul şi, în clipa aceea, am învăţat să-i identific po contrarevoluţionari după o foarte mică particularitate idiomatică: întotdeauna spuneau ASTA, când se refereau la Guvernul Revoluţionar sau la noile realităţi pe care le trăiam.

41

Când am intrat în bancă, m-am oprit, uluit, în faţa a ceea ce părea mai degrabă intendenţa unei armate sau anticamera unui stat-major. Doi membri ai gărzilor patriotice stăteau de pază la intrare, şi gărzi patriotice în spatele ghişeelor de depuneri şi plăţi, şi gărzi patriotice care circulau între birouri şi maşinile de calculat, şi *gărzi patriotice femei* – până acum nu văzusem femei cu uniformă din asta – bătând la maşinile de scris şi ocupându-se de fişiere. Şi deasupra, se întindea de la un perete la altul o lozincă lată: PATRIA O MUERTE, VENCEREMOS – PATRIA SAU MOARTEA, VOM ÎNVINGE. în afara de asta, începea să se aglomereze un public mult prea numeros pentru ora matinală şi poate sunau prea multe telefoane în acelaşi timp. în numele unei vechi prietenii, am intrat fără să bat în biroul directorului, care a

venit spre mine şi m-a strâns de braţ. „Eşti singurul care nu poartă uniformă” – i-am zis. „Vârsta, tovarăşe, vârsta. Nu mai pot face anumite mişcări şi exerciţii cam dure pentru mine, nici să mă târăsc pe sub garduri de sârmă... Dacă aş fi la fel de tânăr ca ceilalţi tovarăşi...” (Ciudat îmi suna, trebuie s-o spun, cuvântul „tovarăşe”, pe care un director îl folosea ca să se adreseze clienţilor şi subalternilor...) Am intrat direct în subiect. Dar, nimic. Aici se credea că Vera e în Mexic, şi asta fiindcă aşa spusese „nu ştiu cine”... După consultarea unor documente de arhivă, am aflat că ultima ei operaţie la această bancă data din mai 1957, când scosese 20.000 de dolari, bani lichizi. „Şi nu v-aţi mirat că scoate o asemenea sumă?” Directorul a început să râdă. în anii dinaintea triumfului Revoluţiei era atât de frecvent ca depunătorii să scoată enorme sume de bani ca să le tranH* porte în străinătate pur şi simplu în valize şi serviete – dacă nu în buzunare – când cel mai rezonabil şi simplu ar fi fost să sol I* cite un transfer de la bancă la bancă, încât... „în fine, n-avoam de ce să ne mirăm că...” Pentru că operaţiunile de transfer lăsau urme scrise, şi anumiţi oameni preferau să nu lase urme. în plus, orice depunător avea dreptul să retragă din cont câţi bani vroia. Aşa că înainte de ianuarie 1959 emigraseră din ţară ado* vărate averi – fără să se ajungă, bineînţeles, întotdeauna, la surâzătorul cinism al unui ministru al învăţământului care plecase la Miami cu o valijoară plină cu fix un milion de dolari, descoperit acolo de nişte vameşi ce povestiseră istoria ziariş« tilor... Dar acum, în aceste zile, cei ce continuau să scoată bani îi păstrau acasă, în firide, ascunzători, locuri absurde, dacă nu în scobituri făcute sub marmura ori mozaicul din apartamente, revenind la marile tradiţii ale „îngropării aurului”, la comorile piraţilor, monedele îngropate, avariţia clasică, ca să nu pomenim de *Aulularia* de Plaut şi de sipetul lui Harpagon... „Funcţionarii bancari” cunoşteau toate manevrele astea şi, tocmai de aceea, erau foarte devotaţi Revoluţiei... Cât despre Vera... Sincer! 20.000 de dolari era un fleac fără importanţă pe lângă „retragerile” de

100.000 şi 150.000 pe gustul anumitor clienţi de ieri care, deseori îi pierdeau la cinci ore după aceea, în câteva rotiri ale unei rulete! Aşa că, nu e de mirare că, după triumful Revoluţiei, depozitele Băncii Naţionale din Cuba erau aproape lipsite de dolari... Remarcam că un zgomot de glasuri creşte, do la un minut la altul, la ghişee. „Era de aşteptat. Cu cele două legi noi!... Cum, nu ştii nimic? Dar unde-ai fost, tovarăşe, că astea au fost trăsnetele de ieri, 13 şi azi, 14?" în biroul lui avea mai multe ziare ale căror prime pagini mi le-a pus în faţă, una lângă alta. Şi aşa am aflat că ieri, o lege hotărâse naţionalizarea tuturor băncilor şi a trei sute optzeci şi trei de mari întreprinderi comerciale şi industriale, fabrici de zahăr, uzine etc. şi că după douăzeci şi patru de ore fusese promulgată Legea Reformei Urbane. „Vezi, tovarăşe, că Revoluţia nu-şi pierde timpul..." Avusesem de gând să mă duc la birou, dar acum, după cele aflate, am preferat să-l chem pe Martmez de Hoz acasă la mine, ca să analizăm o situaţie care, practic, însemna sfârşitul întreprinderii mele... „întreprinderea era moartă de mai bine de un an – mi-a spus colaboratorul meu când a sosit. Mai lipsea înmormântarea, şi înmormântarea a fost solemnă şi cu toată pompa. Tot ce putem face e să plângem deasupra mormântului, ca bocitoarele antice. Prin legea de ieri, furnizorii noştri de materiale de construcţii trec toţi sub controlul Ministerului Lucrărilor Publice, iar de lacuri şi vopsele se ocupă Institutul Naţional pentru Reforma Agrară. Prin urmare, beneficiile care ne avantajau pe cei ca noi, nu mai există. Iar Reforma Urbană pune punct oricărei posibilităţi de plasament imobiliar, care era unicul sigur şi solid în ţara asta." „De acord... Dar case tot or să se construiască" – am spus. „Dar o să le construiască statul şi or să fie mai funcţionale şi mai puţin costisitoare decât ale noastre." „Deci, închidem prăvălia?" „Eu aproape o închisesem." Mă îngrijora, totuşi, soarta angajaţilor mei. „Mai bine de jumătate au plecat deja fiindcă aşa au vrut. Bătrânii de la contabilitate s-au pensionat. Secretarele care ştiau limbi străine au plecat deja din 1959 la Ministerul de Externe, unde e nevoie de

traducătoare şi de femei în stare să lucreze ca documentariste şi la arhivă, cu perspectiva de a ajunge în posturi diplomatice. Cei trei înfumuraţi, ăia pe care i-ai angajat tu înainte de a pleca, şi care nu erau lipsiţi de talent ca arhitecţi, au plecat în Canada, dându-şi aere de Niemeyer1 şi Mies van der Rohes[530] [531], zicând că ei nu construiesc cocini de porci şi blocuri de locuinţe, pentru că s-au născut unşi de destin să realizeze opere care să rămână nemuritoare, şi să fie publicate în marile reviste internaţionale de arhitectură (şi, de fapt, în treacăt fie spus, n-au obţinut decât nişte posturi de desenatori la Toronto, unde or să tragă din greu proiectând teleferice şi cabane alpine...). Rămân patru funcţionari mărunţi... Ăstora o să le dăm preaviz şi or să-şl găsească imediat un loc; Guvernul Revoluţionar nu lasă po nimeni fără lucru”... „Recviem pentru o ilustră Firmă Constructoare! — am spus. Şi propun să ne clătim gâturile cu o înghiţitură de rom, ca să-l cântăm mai bine.” „Noroc!” – a spun Martinez de Hoz, ridicând paharul” „Noroc!” „Ca *acolo*! îţi aminteşti?” „Zilele astea m-am gândit mai mult ca niciodată la povestea de *acolo*.” „Şi recviemul? Cum se cântă?” Ne-am privit şi amândoi am izbucnit într-un hohot de râs. Nu ştiam de co râdem, de fapt, dar simţeam o veselie lăuntrică, impresia aceea de libertate, de *disponibilitate*, de trecere spre *ceva nou*, reprezentate de orice mare schimbare în viaţă, de orice evadare dintr-un mediu care, în fond, departe de a ne oferi independenţa prin câştiguri, în fiecare zi ne impunea o tot mai mare servitute. Do foarte mulţi ani urmăream un ideal de arhitectură originală şi niciodată nu reuşisem să-l plăsmuiesc într-o construcţie. Şi asta pentru că, în ţara mea, un arhitect nu putea lucra decât pentru bogaţi, şi celor bogaţi nu le plăcea arhitectura mea. Mă pliasem, deci, la cerinţele unei arhitecturi utilitare, investiţii şi

530 Oscar Niemeyer (n. 1907), arhitect brazilian, principalul reprezentant al arhitecturii moderne din Brazilia.

531 Ludwig Mies van der Rohes (1886-1969), arhitect german stabilit în S.U.A., reprezentant al concepției structurale în arhitectură.

beneficiu, arhitectură de afaceri, arhitectură ca să scoţi bani, la fel ca cea pe care o făcusem în Venezuela, unde lucram „pentru *Bancnotă*”, aşa cum pe timpuri aş fi lucrat pentru *galbeni*. Acolo, în secolul al XlX-lea, un arhitect inspirat se hazardase, cel puţin, să înalţe un Palat al Congreselor, greoi şi ca un decor de operă, a cărui monumentalitate era o admirabilă cutezanţă într-un oraş unde foarte puţine case aveau două etaje. Astăzi, acolo ca peste tot – indiferent că e Brazilia sau Africa – nimeni nu se gândea să ridice decât cutii găurite de alveole, în mijlocul aglomerărilor urbane. Era evident că epoca noastră, cu arhitecţii ei groaznic de înclinaţi spre meditaţie şi teorie, manifeste şi declaraţii de principii – cu toată gama lor de „modulaţii”, „funcţionalisme” şi *„machines ă vivre*” – nu reuşise să creeze o arhitectură care să o caracterizeze – asemeni clasicismului greco-latin, goticului, extrem de funcţională creaţie a creştinismului, stilului lui Hérrera1 sau Mansart sau chiar stilul baronului de Haussmann[532] [533], a cărui originalitate începeam s-o întrezăresc abia acum. Convins de inutilitatea, pe plan creator, a arhitecturii-beneficiu-afacere care îmi răpise atâţia ani de viaţă, eram hotărât acum să mă consacru unei arhitecturi utile celorlalţi, dacă astă putea contribui la o existenţă mai bună a compâtrioţilor mei – căci, la urma urmelor, dacă Sfânta Teresa îl afla pe Dumnezeu în fundul oalelor^, un arhitect adevărat putea găsi probleme realmente interesante în realizarea inteligenta a unei cocini de porci, a unui cinematograf sătesc ori a unei ferme de însămânţare artificială. Şi dacă Revoluţia are nevoie de arhitecţi în acest moment, pentru realizarea imediată a unor lucrări, o să-mi ofer serviciile Ministerulùi Lucrărilor Publice, fără să mă preocupe salariul modest, căci niciodată nu fusesem înclinat în mod deosebit spre lux, şi, cu ceea ce aveam în cont la bancă, îmi ajungea să

532 Juan de Herrera (cca 1530-1597), arhitect spaniol; a construit Escorialul și Alcazarul din Toledo.

533 Georges, baron Haussmann (1809-1901), a condus marile lucrări de sistematizare a Parisului.

trăiesc decent. Prin urmare... „Asta, niai bine, laş-o în seama mea, că sunt mai mult inginer decât artist” – mi-a spus Martinez de Hoz. Pentru mine (şi îşi amintea ce îi povestisem despre cercetările mele din tinereţe privind arhitectura colonială cubaneză) exista ceva mai potrivit cu înclinaţiile mele: se lucra mult, acum, la restaurarea clădirilor, fortăreţelor, palatelor şi bisericilor vechi din Havana, Santiago, Trinidad şi alte oraşe, care, datorită indolenţei proprietarilor lor erau în pragul ruinei. „Mergi pe mâna mea şi consideră că lucrezi deja la departamentul pentru «ocrotirea şi conservarea patrimoniului naţional», unde sunt oameni noi, plini de îndrăzneală şi entuziasm...” L-am întrebat de José Antonio. Colaboratorul meu s-a uitat la ceasul de la mână: „Chiar acum îl poţi auzi, dacă aprinzi Lampa lui Aladin.” A dat drumul la radio şi, din rapida incandescenţă a lămpilor, a ţâşnit, depărtată la început, apoi aproape, vocea invocată. „Asta este ora lui de comentarii zilnice de actualitate. Nu ne spune nimic ce să nu fi citit în ziare. Dar ciudat este stilul...” Şi, într-adevăr, tonul lui m-a surprins. Ca să spună ceea ce ştia toată lumea, şi pe această bază să proslăvească opera revoluţionară, adopta un ton de tribun şi de profet, totodată, sfâşietor şi zgomotos, ţipător şi deplasat, între Cassandra şi Isaiia, Sibila din Cumae şi Garrick1 în tragedii, care mi s-a părut fals şi teatral – şi chiar de prost-gust – artă a cuvintelor ce sună din coadă şi a anunţurilor bombastice do licitaţie, la un om aproape întotdeauna înclinat, în viaţa de toate zilele, să vorbească în stilul zeflemitor şi parodic prea bine cunoscut. „Arlechinul şi-a pus masca lui Savonarola”[534] – am spus. „Şi aşa e aproape întotdeauna – a zis Martinez de Hoz – cu excepţia cazurilor când îşi bate joc de publicitatea nord-americană, pe care o ştie foarte bine, şi de visele şi minciunile celor din Miami. Dar are priză la public şi contrarevoluţionarii îi trimit anonime jignitoare în fiecare zi.” „Dar... cum a trecut de la publicitate la radio?” – am întrebat. Aflu atunci că agenţia

534 David Garrick (1717-1779), actor și comediograf englez; interpret al personajelor shakespeariene.

lui decedase de moarte naturală, din lipsă de clienţi – şi, în primul rând, datorită încetării importului de produse americane în ţară. „Şi acum, cu naţionalizarea unor firme ca Baccardi, Sherwin-Williams, Swift, primise lovitura de graţie.” Descotorosindu-se la vreme de agenţie, José Antonio a încercat timp de câteva luni să se întoarcă la pictura lui de pe timpuri. Dar arta se răzbuna pentru că fusese părăsită, golindu-l de potenţialul creator, şi astfel, omul care îşi uzase prea mult imaginaţia căutând sloganuri, n-a putut să ne ofere decât o singură şi trudnică recoltă de pânze care aminteau prea flagrant de Salvador Dali, fără măiestria tehnică, siguranţa liniei şi dimensiunea imaginarului ale iritantului, extravagantului şi superdotatului catalan al ceasurilor blajine şi al girafelor în flăcări. Acum, decepţionat de propria lui pictură, îşi găsise o nouă meserie în împărăţia microfoanelor. Dar eu îl cunoşteam prea bine ca să îl iau în serios. Prea accentuat, acel *de profundis* al invectivelor sale îmi suna în falset. îmi aminteam cum îl caracterizase, odată, Gaspar: „Un zero.” Şi *zero* îmi apărea azi, cu dramatismul lui umflat şi stilul artificios care fusese atât de caustic şi amuzant pe vremuri… Pe stradă, ca şi cum ar fi fost o mare sărbătoare, treceau camioane cu gărzi patriotice, bărbaţi şi femei, care cântau *Imnul 26 Iulie*, agitând steaguri. „Uite-i: ştiu că acum yankeii or să strângă şurubul restricţiilor, ca răspuns la naţionalizarea întreprinderilor lor, şi cântă. Şi aici magazinele alimentare vor rămâne goale, şi maşinile se vor opri din lipsă de piese de schimb şi de combustibil, şi va fi greu să găseşti o periuţă de dinţi, o panglică pentru maşina de scris, un pix cu pastă, un pieptene, un ac, o papiotă de aţă, un termometru, şi ei vor continua să cânte. Trăim un moment de deosebită importanţă în nişte zile de uluitoare transformări. Un om nou se naşte sub ochii noştri. Un om care, indiferent ce s-ar întâmpla, nu se mai teme de ziua de mâine.” Şi îmi povesteşte despre obişnuitele peripeţii ale unei noi vieţi cotidiene care, cum nu reprezentau ştiri, erau ignorate de ziarele străine pe care le citisem până ieri. Aici, oamenii se apucaseră să

muncească la limita maximă a posibilităţilor. Şedinţele, noaptea, durau până în zori, şi era ştiut că, la Banca Naţională, „Che" Guevarra le dădea întâlniri celor ce vroiau să-l vadă, deseori, la două sau trei dimineaţa. Noaptea, gărzile civile organizau o pază severă la locurile lor de muncă care puteau fi foarte bine o fabrică, un magazin, o tipografie sau un teatru. Şi nu un singur om căzuse împuşcat fără luptă de agenţi ai contrarevoluţionarilor care apăreau, pe neaşteptate, pe o stradă ori pe un drum conducând maşini-fantomă. Pentru că, de mai multă vreme, CIA nord-americană intrase în acţiune, provocând incendii şi jafuri, morţi şi accidente. Asta ca să nu vorbim de tragedia vasului „*La Coubre*" încărcat cu arme şi explozibili, care fusese aruncat în aer în portul Havana, fapt ce, datorită proporţiilor sale de evident sabotaj, ajunsese să ocupe atenţia presei mondiale. „Prima explozie a fost atât de cumplită – povestea Martinez de Hoz – încflt depăşea ca putere multe din cele auzite de tine şi de mine în Războiul din Spania^ Şi-a fost ceva ce nu s-a oprit în urechi, cl ne-a răsunat până în viscere, izbind ca un ciocan în coşul piop« tului. In case foarte depărtate, multe persoane au fost trântite la pământ de suflu. Şi la înmormântarea solemnă a victimelor, acolo s-a născut lozinca «*Patria sau moartea*».," Afară, gărzile patriotice, bărbaţi şi femei, continuau să cânte, în vehiculele lor pavoazate cu banderole cu aceeaşi lozincă: PATRIA SAU MOARTEA, VOM ÎNVINGE. „Ascultă-i; în ajunul marilor încercări, cântă imnuri ale victoriei/' „Cel mai puţin lucru care se poate spune e că aici s-a întâmplat ceva" – am zis. *

Seara m-am dus la „*Floridita*" cu răutăcioasa intenţie de a vedea ce figuri vor face unii dintre foştii mei clienţi, caro frecventau asiduu „Templul Daiquiri-ului", când vor constata că m-am întors în ţară. Dar era puţină lume. „Azi e zi cu veşti proaste" –,mi-a spus, în limbajul ambiguu al celor ce ştiu să-şi ascundă părerile care ar putea fi neplăcute pentru clienţii lor, zâmbitorul Pedrito, succesor la catedra de bar a marelui Constante, poate cel mai mare

inventator de cocteiluri al timpurilor moderne. Totuşi, au sosit câţiva cunoscuţi de-ai mei, caro s-au mirat grozav în faţa cazului unui tip ce părăsise un pământ al făgăduinţei ca Venezuela, ca de bunăvoie să dea peste ASTA. „Şi tu, te-ai dat cu *ăştia*?" – mă întrebau. „Nu ştiu. Deocamdată observ" – am spus, ca să evit discuţii inutile. „Ce-o să vezi e al dracului, ai auzit?... Chestia *asta* devine împuţită. Povestea de ieri şi de azi încă nu-i nimic. Grovăzia acum vine: *comunism curat... Comunism curat*!" (*Cei ce îmi vorbeau aşa nu îşi imaginau ceea ce aveau să trăiască aici, chiar în acest loc, câteva luni mai târziu, când, cu pârâitul unui Sipet spart, a explodat secretul – a Treia Pecete â Apocalipsului – Legea Reformei Monetare, şi tipărirea unor noi bancnote cubaneze, cu curs obligatoriu, pe feţele cărora se vedeau desene referitoare la Revoluţie*!... *Şi, ca în textul biblic, s-a strigat*: „*O măsură de grâu pentru un dinar*! *Trei măsuri de orz pentru un dinar*! *Dar să nu vatemi untdelemnul şi vinul*!..." *Şi spintecându-şi dulapurile ascunse, golindu-şi seifurile domestice, descoperind ascunzătorile, spărgând pereţii falşi, ridicând duşumelele căptuşite cu dolari, îmbrăcându-şi cele mai elegante toalete de seară, bărbaţi şi femei au invadat barul şi restaurantul, afişând o veselie atât de insolentă şi zgomotoasă încât, datorită caracterului ei paroxistic, transmitea râsului un ritm spasmodic de plâns. Plângeau râsetele şi se râdea plângând*: „*O măsură de grâu pentru un dinar*! *Trei măsuri de orz pentru un dinar*!" *O sută de pesos pentru un coniac Napoleon*! *O sută de pesos pentru o lingură de caviar*! *Mâine banii nu vor mai valora nimic. Trebuiau cheltuiri, cheltuiri, cheltuiri, imediat* hic et nune. *Băuţi, mâncaţi, înghiţiri, daţi pe gât. Nu erau de ajuns băuturile aliniate în spatele lui Bacchus dansând care decora barul. Nu. Trebuiau scotocite pivniţele, scoase ultimele rezerve. Să vină o sticlă de Armagnac centenară. La orice preţ. Cinci sute de pesos*? *Adu-o*! *îţi dau o mie. Iar pe mese, nimic din felurile de mâncare care figurau pe listă. Nu. Erau cerute trufele acelea, care mai erau în magazie. Trei cutii, ştiu eu. Adu-le pe toate trei. Şi tot ce*

se găseşte rar, scump, deosebit. Vinuri. Vinuri care, prea vechi fiind, nu mai aveau niciun buchet, erau plătite cu teancuri de bancnote. Bancnotele zburau dintr-un colţ în altul, îndoite în chip de săgeţi, de porumbei, de avioane; erau aruncate în aer, cu duzinele, întru batjocorirea noilor bani. Şi ultimele ţigări norddmericane au fost scoase din vitrine cu cartuşele; şi trabucurile cele mai scumpe au fost aprinse cu bilete de o sută de pesos. Şi au fost chemaţi nişte lăutari ambulanţi, şi li s-au umplut chitarele cu pesos ca să cânte, să cânte, să cânte ce vor ei – şi ce conta ce cântă, una sau alta, de vreme ce nimeni nu îi asculta, căci fiecare cânta pe socoteala lui, dansând printre scaune, pe bar, pe feţele de masă, cu curcubee de sosuri şi băuturi vărsate... Şi au trecut ceasurile în zgomot şi des frâu, în frenezie şi urlete, şi au venit zorile – zorile care au intrat prin ferestre, când au trecut primele autobuze, punând măşti funerare de defuncte din Faiyum femeilor cu machiajul curs, rochiile mototolite şi decolteurile acoperite de praf şi sudoare, şi alte măşti, de sinistru carnaval, bărbaţilor care, în aburii beţiei speriate de o forţată întoarcere la realitate, păreau epuizaţi, stupefiaţi, îngroziţi de perspectivii înapoierii în lumea celor vii, de faptul că trebuie să iasă din acea pâclă de fum pe care o respirau deasupra unui gunoi de scrum, sâmburi de măsline, pahare sparte, bani căleaţi în picioare, şervete pătate de grăsime, în miasmele de gin, înghesuială, lichior de rodii şi de mentă verde... Şi când măturile chelnerilor somme roşi au început să-i mături pe picioare în semn de rămas-bun, ajunşi la ultima treaptă, s-au hotărât să pornească spre case, gol de orice intenţie, de orice idee, împleticindu-se şi lugubri, ascub tând, parcă, în zori, stridentele acorduri ale descărnatului vio> lonist al lui Holbein. Şi, în grupuri, s-au pierdut în oraşul pe caro încetaseră să-l mai stăpânească, conştienţi că au ajuns la apus deşi, pentru alţii, se iveau zorii strălucitori... „îmi curmi viaţa dacă îmi iei ceea ce mă face să trăiesc" – spusese Neguţătorul din Veneţia. Se terminase Noaptea Morţilor...)

După câteva seri am luat masa cu José Antonio,

convingându-mă, după o oră de conversaţie, că mi-ar fi imposibil să reînnod prietenia intimă din alte vremuri cu el. Se schimbase enorm. Omul cu idei, amuzant, puţin cinic, de altădată, adoptase o supărătoare consistenţă de fanfaron, cu o figură severă, încruntată, dând sentinţe sau acordând indulgenţe, de parcă s-ar fi aflat la Tribunalul Sănătăţii Publice. Vorbea despre „Revoluţia noastră" pe tonul celui ce o săvârşise la cele mai înalte nivele de conducere. „Eu, care am sacrificat totul" – spunea, socotându-se poate un model de abnegaţie; el, care nu-şi pierduse decât agenţia, fiindcă era o afacere şubredă, certată cu noile realităţi în care trăim. Spunea: „Emisiunea mea la radio" de parcă ar fi spus: „Frescele mele din Capela Sixtină." Un ascultător neavizat, care l-ar fi auzit fără să-l cunoască bine, ar fi crezut că aproape nimeni, în ţara asta, nu întrunea condiţiile de cinste şi puritate politică şi morală demne de momentul prezent. „Şi tu, ce ai făcut în Venezuela în timpul Marilor Zile care ne-au înălţat în ochii lumii?" – m-a întrebat cu un aer superior. „Tot atât de puţin cât ai făcut şi tu, pentru care aceste Mari Zile au însemnat, înainte de toate, stingerea reclamelor tale de pe firmament şi sfârşitul campaniilor publicitare din ziarele care trăiau din anunţuri, licitaţii, politicărie, şantaje şi sforării, şi ale căror tipografii s-au transformat în Tipografia Naţională, de unde ies ediţii din Quijote, Balzac, Galdos şi Marti, în tiraje de o sută de mii de exemplare. Când Iscusitul Hidalgo a pornit la drum, Iscusitul Publicitar de Revlon, Dorothy Gray, benzina Supershell, saltelele Simmons şi sutienele Maidenform, a devenit iacobin." Asta i-am spus-o pe un ton atât de direct încât, deşi am schimbat subiectul, am simţit că din clipa aceea prietenia noastră se sfârşise... Şi în curând au început călătoriile mele de-a lungul insulei, împreună cu o mică echipă însărcinată să facă un prim inventar al edificiilor vechi încă folosibile, recuperabile, sau care merită o restaurare atentă. Şi astfel, pe lângă locurile deja vestite pentru valoroasele lor vestigii de arhitectură colonială, am cunoscut varietatea unei ţări ale cărei aşezări mărunte,

sate, cătune, erau marcate de natura şi coloritul pământurilor care le înconjurau. Am cunoscut sate roşii, obsedant de roşii, unde oamenii trăiau învăluiţi, pătrunşi, coloraţi de roşeaţa unui „pământ colorat”, argilos, omniprezent, pătrunzând peste tot, căţărat pe garduri de nuiele, ghizduri de fântână, pereţi, acoperişuri, în regiuni de şes, fără coline ca fundal, sate închise în monocromia câmpurilor fără sfârşit de trestie de zahăr. Am cunoscut cătunele reavănului, grăunţosului, generosului pământ negru, locuite de iasomie, caprifoi şi chiparoasă, unde pomii fructiferi, plante impozante şi agăţătoare înalte se amestecau în frunzişuri dese deasupra acoperişurilor pline de muşchi. Am cunoscut sate blestemate, cu pământ anemic, unde nu creşteau decât ciulini, cactuşi, *marabii*[535] şi inutilul salcâm american, între ai cărui spini se ofereau zgârcite scame galbene, mirosind a şofran, cu cozi atât de scurte încât niciodată nu ai putea face un buchet din ele; sate aride şi cretoase, de calcar şi var, cu pământul albicios şi sterp, cu praful vălătucindu-se pe uliţe, intrând în case, în prăvălii, ca să coloreze în cenuşiu rochiile mireselor, să se incrusteze în şanţurile discurilor, să scrâşnească în dinţi; sate cu case încuiate, ogrăzi pustii, mârţoage costelive şi câini ce dorm un somn agitat, în miezul zilei, sub băncile parcului municipal fără trecători şi fără pavilion lu mijloc. Am cunoscut mulţimea aşezărilor din jurul fabricilor do zahăr, mişunând de oameni ocupaţi, grăbiţi, gesticulând şl sfădindu-se, cu carele şi căruţele aliniate lângă arcul de triumf al cântarelor, cu scârţâitul basculei, pufăitul micilor locomotivo ducându-se şi venind, totul dominat de ampla orchestraţie, mecanică şi futuristă a fabricii de zahăr, într-un miros aproape sufocant de trestie zdrobită, suc de zahăr, melasă, sirop saturat, deasupra covorului des de boştină de culoarea paiului. Şi am cunoscut sate albastre, cufundate în umbră de migdali, undo acoperişurile erau susţinute de trunchiuri de palmieri vopsite în culoarea indigo, deşi erau prea pântecoşi ca să imite trunchiurile de coloană cu care vroiau să semene. Şi

535 Plantă dăunătoare din Cuba.

am cunoscut şi depărtatele povârnişuri din Sierra Maestra, cu impenetrabila şi luxurianta vegetaţie caraibiană, şi, în celălalt capăt al insulei, adânca pace a Văii Ancon-ului, unde vorbirea creolă a ţăranilor era împănată de vechi expresii ce păreau luate din Gonzalo de Berceo[536], şi printre peşteri, pârâuri subterane, ţâşnite din stâncă, întinse păduri de pin şi câmpuri de ricin cu frunze verzi-argintii se înălţa prezenţa movilelor – şi acestea erau, de asemenea, din Vinales – personaje de piatră încremenite în peisaj, cu ceva din sculpturile lui Moore, solemne ca la o procesiune, de care îmi lipeam urechea pentru că din ele se desprindea un cânt îndepărtat, cânt profund, cânt melismatic, bocet unic, de-abia auzibil, al materiilor plăsmuite de apă acum multe milenii, reminiscenţă, poate, a modelărilor abisale datorate mării de unde se iviseră, ţepene deşi foarte bătrâne – cor, poate, al miriadelor de melci pietrificaţi ce supravieţuiau în măruntaiele lor, în amintirea unei vieţi anterioare, anterioară oricărei priviri, oricărei definiţii, împărţită cu alga şi meduza, coralul şi nautilul... Aşa am cunoscut sate roşii, albe, albastre, trepidante sau reţinute, în umbră ori în soare, dar cu o trăsătură comună, acum, tuturor: şcolile, pline de copii, cu învăţătoare cărora nu li se datora salariul pe opt sau zece luni – condamnate până nu de mult să predea, când aveau elevi pe care să-i înveţe ceva, în clase cu bănci şchioape şi table rupte, între o hartă a Europei unde figura, eventual, Regatul Muntenegru şi Imperiul Austro-Ungar, şi un portret al Generalisimului Antonio Maceo, atât de decolorat de soare încât părea un dagherotip vechi... „Va veni o zi în care vei merita ca această ţară să fie moştenitoarea ta” – mi se pare că se spune în *Cartea Exodului*. Şi dintr-un exod mă înapoiam şi, pentru prima dată, mă simţeam moştenitor a toate câte le priveam. Dar, pe locurile privite trebuia construit ceva. Punea din nou stăpânire pe mine acel *daimon* al arhitecturii. O arhitectură adevărată, care să nu fie arhitectură-pentru-

536 Gonzalo de Berceo (cca 1195-cca 1264), primul poet castilian al cărui nume ne-a parvenit, autor de poeme de inspirație religioasă.

câştig, ci arhitectură-pentru-Arhitectură. Ceea ce nu izbutisem niciodată până acum, dar acum devenea posibil. Reîntinerit, mă situam iarăşi în punctul zero de la douăzeci de ani, reîntorcându-mă la preocupările mele estetice iniţiale – cele care mă purtaseră, odată, la Santiago de Cuba, ca să caut urmele (existau?...) construcţiilor ridicate de primul guvernator de aici, Diego Velâzquez. Acum, însă, vedeam care fuseseră greşelile mele de început. Un studiu exhaustiv al arhitecturii coloniale cubaneze mă făcea să văd lucrurile diferit. O lumină se aprindea la capătul drumului... La început crezusem că reînnoind elementele existente şi adaptându-le la noile condiţii de viaţă... Dar, nu. Adevărul nu e acesta. Totul era clar: *trebuia să lucrez metaforic*. într-o seară, mi-am dat seama că Martinez de Hoz nu mă înţelege foarte bine. Am adus dicţionarul şi am căutat: „*Metabolism*... *Metacarp*... *Metafizic*..." Ah, am găsit! METAFORA: „Figură de stil prin care sensul unui cuvânt trece asupra altui cuvânt, *printr-o comparaţie subînţeleasă*..." „înţelegi?" „Nu prea." „*Printr-o comparaţie subînţeleasă* – am repetat. Eu mă înţeleg." îmi instalam domeniul meu particular în contextul domeniului meu geografic şi istoric. Domeniile mele.

Dar domeniile mele erau serios ameninţate. Deja pe 31 decembrie, armata şi gărzile patriotice fuseseră încazarmate, şi în toată ţara declarată starea de alarmă. Şi pe 4 ianuarie, ruperea relaţiilor diplomatice cu Statele Unite. Undele emise din Miami şi de Radio Swan erau încărcate de ameninţări. Făceau tot ce e posibil ca să ne creeze o psihoză de război caro s-a tradus, în realitate, prin întărirea sentimentului patriotic. Dar coloana a cincea din interior era mai activă ca niciodată, răspândind zvonuri şi vorbind despre o Pedeapsă Exemplară. Şi cum începusem să primesc anonime în care eram făcut „bolşevic", „comunist", „renegat", „trădător de clasă", promiţându-mi-so toate descăpăţânările, spintecările şi aruncările pe fereastră la care visează toţi burghezii din lume înainte de a putea dezlănţul „teroarea albă" infinit mai teroare decât toate terorile posibile (şi să ne amintim

de Comuna din Paris!), m-am gândit că, dintr-o prudenţă elementară, ar fi momentul să intru în gărzilo patriotice de la locul meu de muncă, ca să mă aflu acolo undo aş putea fi util în cazul unei agresiuni sau a unei încercări do debarcare a unor *marines* – ceea ce era totdeauna posibil într-o Americă Latină care cunoscuse numeroase şi prelungite acţiuni de acest fel, în decursul unui secol. Şi astfel, într-o duminică, m-am văzut dus la Santa Maria del Mar, unde tovarăşii mei do muncă făceau instrucţie militară. Locotenentul m-a întrebat câţi ani am. „Cincizeci." „Aici e greu" – m-a avertizat, cu o privire curioasă, în care strălucea o aproape imperceptibilă luminiţă de ironie. „De-asta am venit" – am spus. Şi au urmat exerciţii de marş și contramarş, cu comenzi bruşte de „pas de defilare", mers târâş, salt, căţărare, care m-au obosit puţin, bineînţeles, dar, în fond, nu erau grele pentru unul ca mine, care trăise cumplita retragere a batalioanelor republicane spaniole, cu deznădăjduitele lor reveniri spre un front-fantomă, mereu înfrânte de inamic, cu raniţele goale şi stomacurile goale. „Se descurcă bătrânul" – spuneau tinerii imberbi, văzând că nu rămân deloc mai prejos. Şi au început exerciţiile de „război de gherilă", cu moartea teoretică a celor ce eram prinşi descoperiţi – în bătaia unor puşti descărcate – de nişte inamici teoretici, în general eu rămâneam printre cei trei-patru „vii", pe lângă cei douăzeci şi şapte de „morţi" ce fuseseră retraşi de pe teren, pe măsură ce erau consideraţi „scoşi din luptă". „Babacu* se descurcă..." Dar locotenentul instructor a început să se mire cu adevărat, în ziua când ni s-au dat puşti M-62 cehoslovace şi puşti FAL, de fabricaţie belgiană, ca să învăţăm să le demontăm, să le curăţăm şi să le montăm din nou. Văzând viteza cu care făceam asta, locotenentul s-a apropiat de mine: „Se vede că aveţi antrenament." „Da. Şi trebuie să vă spun că ştiu să amplasez o mortieră şi să trag cu o mitralieră de 50." „Şi unde aţi învăţat asta?" – m-a întrebat cu oarecare neîncredere, gândindu-se, poate, la armata dizolvată a lui Batista. In Războiul din Spania, unde am luptat pe toate

fronturile, întâi, în *Brigada Abraham Lincoln*. Şi după ce brigăzile au fost lăsate la vatră, am trecut într-o unitate spaniolă, cum au făcut şi alţi cubanezi, pe care spaniolii nu îi priveau ca pe nişte străini." Şi bătându-mă cu palma pe piciorul stâng: „Aici am un semn pe care mi l-au făcut la Brunete." „Şi de ce n-aţi spus mai înainte?" „Pentru că nu-mi place să mă laud. Sunt unul dintre cei mulţi. Ceva mai bătrân." „Dumneavoastră nu sunteţi «unul dintre cei mulţi». Puteţi să-i învăţaţi atâtea pe ceilalţi. Am să raportez prezenţa dumneavoastră aici căpitanului José Ramôn Fernandez, responsabil cu Şcolile pentru Gărzi Patriotice din Managua şi Matanzas." L-am rugat să n-o facă. I-am explicat în ce constă munca mea, şi că veşnicele deplasări m-ar împiedica să urmez un antrenament cu o continuitate, de dorit. „In aceste momente sunt mai util ca arhitect decât ca soldat" – am spus. Şi astfel, am fost membru în gărzile patriotice doar pe jumătate, autorizat de sarcinile şi, mai ales, de vârsta mea, cu toate că, atunci când eram la Havana, mă achitam riguros de gărzile de noapte, când îmi venea rândul, şi participam disciplinat la instrucţie. Din punct de vedere moral şi fizic, îmi făcea foarte bine această convieţuire cu oameni noi, mai tineri decât mine, care îmi dăruiau o prietenie sinceră şi fără rezerve. Erau acolo arhitecţi începători, împreună cu zidari, instalatori şi cărămidari, şi chiar un tăietor de copaci care ajunsese – Dumnezeu ştie de ce! — în ramura construcţiilor. Oameni noi, chipuri noi. Şi o căldură umană pe care mi-o vor refuza pentru totdeauna cei din clasa mea care, dacă nu plecaseră din ţară, când mă întâlneau, mă salutau în aşa fel, cA mai bine n-ar fi făcut-o...

Sosisem foarte târziu în noaptea aceea, dintr-o călătorie într-o localitate din provincia Matanzas unde, în interiorul unei biserici puţin interesante, se păstrau resturi de sculptură colo* nială şi mobilier de sacristie care meritau să fie recuperate şi clasificate. După ce mi-am pus în ordine însemnările şi notele, m-am eliberat de pulbere şi noroi roşcat – umblasem într-un jeep pe drumuri cu băltoace – în apele purificatoare ale unui duş, şi am căzut

în pat, zdrobit... Dar după puţine ceasuri – era în zori – am fost smuls din somn de zgomotul unei explozii îndepărtate, urmat – da! asta era! fără nicio îndoială! — do focul unor baterii antiaeriene. Am ieşit în balcon. Toţi vecinii, la fel de neliniştiţi, deschideau ferestrele sau coborau în stradă, de parcă în stradă ar fi aflat veşti ce nu le parveneau prin antenele radiourilor... In curând am aflat că avioane B 26, do fabricaţie nord-americană, bombardaseră simultan diverse obiective din Havana, San Antonio de los Bănos şi Santiago do Cuba... Noi explozii proveneau de la un depozit de muniţii din apropierea aeroportului militar al Forţelor Armate. Şi, prin radio, se comunica deja ordinul de mobilizare a tuturor unităţilor de luptă ale Armatei Rebele şi ale Gărzilor Patriotice Naţionale Revoluţionare. *Patria sau moartea*, *vom învinge*!... începuse bătălia pe care în viitor aveam să ne-o amintim ca Bătălia de la Playa Giron.

PARTEA A NOUA

îşi merită viaţa, *libertatea – acela numai Ce zilnic şi le cucereşte ne-ncetat*.

Goetho (*FaustT*)

1 J.W. Goethe, *Faust*, traducere de Lucian Blaga, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, partea a Il-a.

42

Fiindcă ştiu niţel drumul, socotesc că pe la zece seara vom ajunge la Jagiiey Grande, anticamera de unde – şi spune mult şi puţin, totodată, Primul Comunicat Militar al Guvernului Revoluţionar – „*trupe debarcate pe mare şi pe uscat atacă diferite puncte în zona sudică a provinciei Las Villas*, *sprijinite de avioane şi vase de război...*” înconjurat de oameni din gărzi, călătoresc de câteva ore în acest autobuz rablagit şi scârţâind din încheieturi, ce trebuie să tragă deseori la marginea şoselei ca să facă loc camioanelor care, pline de tineri luptători ce cântă în cor cântece şi imnuri ne ajung din urmă, cer, cu claxoanele, să le facem loc, şi ne lasă în urmă. Când ajung în dreptul nostru şi văd că avem acelaşi drum cu ei, ne salută cu glume, strigăte de încurajare şi de „moarte” a unui

duşman înjurat de Dumnezei şi de neam până la a treia generaţie. Zboară de la un vehicul la altul apostrofări vesele şi rămânem iarăşi în urmă, cântând într-un întuneric de unde se iveşte, din când în când, un minuscul sătuc adormit cu douăzeci de becuri pe uliţe. Totul e pretext de râs: şoferul care n-a ocolit o hârtoapă; tipul ăla care, călare pe o gloabă costelivă ne vine în întâmpinare (“trăiască glorioasa cavalerie!”); nişte îndrăgostiţi îmbrăţişaţi sub un copac, pe care îi luminează pe neaşteptate farurile noastre (“Las-o mă!...” „Mai lasă şi pe mâine!...” „Vezi să n-o înghiţi!”...) Nu ştiu cum încăpem – printre raniţe, lăzi cu muniţii, arme... — în acest bătrân autobuz de pe linia Havana-Cienfuegos, transformat în vehicul militar. Băieţii care mă însoţesc se duc să lupte de parcă s-ar duce la o petrecere – sau, mai degrabă, la o competiţie sportivă unde eşti sigur că o să câştigi (şi ce diferenţă între ei şi soldaţii Dictaturii care, aşa cum se ştie, porneau spre Sierra Maestra cu o frică atroce, târâţi de angrenajul unei sclavii militare de la care le era imposibil să se sustragă!...) Cei de-aici nu se poate să nu ştie că războiul nu e o glumă. Dar dau dovadă de aceeaşi însufleţire pe care am observat-o la ei când lucrează, se întrunesc, discută, în fabrici, ateliere, birouri, şcoli. Dorinţa de a merge înainte, de a învinge greutăţile prin efort propriu, perseverenţă, voinţă – lucru nou la un creol obişnuit, în lungi ani do adaptare la un mediu unde nu i se cerea nimic, să obţină câştiguri şi avantaje prin şmecherii, matrapazlâcuri şi furtişaguri. Eu nu m-aş fi aşteptat vreodată să văd operându-se o asemenea transformare a compatrioţilor mei, dar mi-ar fi părut foarte rău dacă o dată cu asta şi-ar fi pierdut buna dispoziţie, plăcerea de a dansa, înclinaţia lor de a face muzică din orice, în virtutea unor evidente sau oculte rădăcini africane. De aceea mă felicitam, în seara asta, văzându-mi oamenii atât de veseli şi de detaşaţi căci ştiam mai bine ca oricine, ca unul ce luptase într-un alt război, ce ne aşteaptă la capătul drumului... Pe măsură ce ne apropiem de Jagiiey, creşte numărul camioanelor încărcate cu gărzi patriotice şi

soldaţi într-o coloană îngroşată de jeepuri, maşinuţe, Toyote, care ieşeau de pe şosele secundare sau drumuri de ţară. Cunoşteam aceste semne anunţând câmpul de luptă, înscrise brusc, inserate brutal în peisaje atât de paşnice, încât chiar şi la graniţa cu plumbul şi focul păreau indiferente la traficul omenesc. (Niciodată nu cunoscusem o linişte mai adâncă decât cea care domnea în sectorul Moncloa, odată, înainte cu câteva ceasuri de a se declanşa una din cele mai crâncene lupte pentru apărarea Madridului...) Şi, în sfârşit, intrăm într-o localitate bogată şi activă, odinioară centru important al agenţiilor bancare şi al reprezentanţilor firmelor comerciale, datorită apropierii sale de fabricile de zahăr „Australia" şi „Covadonga", care păstra, din perioadele de excepţională prosperitate, faţade opulente cu pompoase coloane vopsite în ulei – cataloage de nuanţe de verde, albastru, ocru, galben, prezentate pe antablamente clasice pe care noţiunile mele estetice refuză să le accepte mânjite astfel. Pe străzi e multă mişcare şi sunt lumini peste tot. O cafenea mică debordează de gărzi – şi am impresia că unii n-au mai mult de paisprezece-cincisprezece ani. Se pare că de îndată ce s-a aflat de debarcarea inamică, toată lumea s-a îndreptat spre arsenal, cerând arme. Se pare că toată lumea s-a mobilizat. în faţa unor grupuri, la colţuri de stradă, în parc, la porţi, unii, care s-au întors deja de la locul unde se luptă, îşi povestesc primele impresii. Spun că acolo (şi arată spre sud), forţele invadatoare au sosit cu mai multe nave: dispun de tancuri uşoare tip Sherman, arme de toate calibrele şi sunt sprijiniţi de avioane. (Privesc armele pe care le avem: nişte mortiere bune, calibru 120, câteva aruncătoare de grenade, trei mitraliere de 30 şi două de 50. E puţin ca să faci faţă la ce vine peste noi... Dar nu suntem singuri; suntem o foarte mică unitate de luptători ce vine să se adauge forţelor care reunesc două coloane de luptă ale Armatei, dotate cu baterii cu obuze de 122, Batalionul Responsabililor de Gărzi din Matanzas, cu trei baterii de mortiere de 120, Batalionul 339 din Cienfuegos, care a suportat deja primul atac

inamic, Batalionul de Poliţie, 117 din Las Villas, şi 114 artilerie grea, cu aruncătoarele lui de grenade, mortiere şi mitraliere de 30 şi de 50...) Totul aici miroase deja a război – şi îmi amintesc că pe şoseaua de la Valencia la Madrid mirosul acesta se simţea, dintr-o dată, doar în câte un sat oarecare, situat pe impalpabila, invizibila linie despărţitoare trasată brusc între lumea plugului şi a sapei şi lumea incendiului şi a exploziei. Şi aici, în spatele făloaselor coloane ale Cazinoului Spaniol, văd, prin ferestrele deschise, paturi cu numeroşi răniţi – deja? — îngrijiţi de medici militari şi civili, gărzi-sanitari şi infirmiere, ajutaţi de elevi dornici să fie folositori. Primul spital – şi prefer să nu-mi amintesc că, în timp de război, spitalele de acest tip primeau răniţii de la spitalele de campanie cărora în Spania li se dăduse cutremurătorul nume de „spitale de sânge”... După miezul nopţii, ne-am mutat armamentul într-un camion mare cu care, înghesuiţi cu alte gărzi ce nu fac parte din grupul nostru, pornim la drum – acum, însă, cu toate farurile stinse – spre fabrica de zahăr „Australia”, sediul comandamentului forţelor noastre de pe frontul de la Playa Larga. Aşezarea din jurul fabricii era în întuneric. Dar aici ho simţea într-adevăr – al dracului! — că nu ne mai aflăm în anticamera, ci în pragul zonei operaţionale. O singură clădire ora luminată: cea a administraţiei fabricii, spre care l-am văzut îndreptându-se, dintr-o dată, ca ieşit din noapte, pe Comandantul Fidel Castro, ce se întorcea din zona luptelor urmat de câţiva ofiţeri... A urmat o perioadă de aşteptare pe care unii au folosito ca să-şi dezmorţească picioarele, să urineze sau să moţăie sprijiniţi de un perete. Cred că, de fapt, erau mai mult moleşiţi decât obosiţi de monotonia unui drum ce ar fi fost destul de scurt în vremuri normale, dar care azi, cu atâtea opriri, aşteptări şi întâmplări pe parcurs, ni se păruse interminabil. „Nu-mi mai simţeam fundul!” – zice unul. „Aici e important să nu-l arăţi inamicului” – zice altul. Şi izvorau, se înmulţeau, proliferau vorbele grosolane care, fiind poate o descărcare după o încordare intimă, sună şi răsună oriunde oamenii îmbracă uniforme ce nu sunt de

pură gală şi paradă. Dar în curând au început să circule veşti ce parcă le-au dat „un al doilea suflu” celor ce păreau somnoroşi şi obosiţi. După o luptă începută în zori, la căderea serii, aviaţia noastră doborâse patru aparate inamice de tip B 26, scufundase două baqe de debarcare şi un transport de LST[537] în Bahia de Cochinos. „Mâine o să fie b zi grea” – zice unul. „Oricum, ne pregătim” – spun eu, arătând spre ceea ce ochii mei, cu mai multă experienţă decât ai celorlalţi, observaseră în noapte: camioane şi iar camioane care sosesc, încărcate nu numai cu trupe, ci şi cu numeroase tunuri de 85 mm, mai multe de 122, mitraliere antiaeriene, din cele cărora li se spune „patru guri”, şi mortiere, multe mortiere, de 120 – care m-au surprins prin numărul lor, deşi, în curând, aveam să-mi explic această cantitate mare de arme foarte eficiente într-un război de tranşee, ori în luptele de la stradă la stradă, datorită căderii proiectilelor într-o parabolă strânsă, aproape verticală, dar a căror utilitate o vedeam mai puţin în spaţii deschise ca cele pe care urma să le cunoaştem acum, locuri ce, numindu-se Playa Larga şi Playa Giron1, mi se înfăţişau în minte ca nişte terenuri întinse, făcute pentru înfruntări faţă în faţă. „Cu astea alături într-adevăr poţi să lupţi” – a spus unul. „Dar mai ales cu asta” – a zis locotenentul Cuellar, ducându-şi mâna la şliţ.

Cu toate că în oraşe se simţea deja căldura lui aprilie, aici dimineaţa se anunţa aproape friguroasă. Ne îndreptam spre un loc numit Palpite, şi, de ambele părţi ale acestei şosele care se termina la Playa Larga, o ceaţă opalescentă întârzia deasupra pământului galben şi sărac, cu porţiuni stâncoase, dar unde abundenţa trestiei de mare dezvăluia existenţa umezelii în adâncime. „Acum trecem prin Mlaştina Zapata” – mi-a spus locotenentul. „Şi... apa?” „Care apă?” „O mlaştină e ceva cu multă apă. Cu vegetaţie plutitoare. Broaşte şi buhai de baltă. Terenuri mâloase. Nu ştiu.” „Asta e mai încolo (arată spre stânga). La Laguna del Tesoro.” Acest nume „Laguna del Tesoro” are forţa de a

537 Barje mari de debarcare ce pot transporta fiecare optzeci de blindate și trei sute șaizeci de oameni (Landing Ships Tanks).

înnobila puţin acest peisaj monoton, amintindu-mi ceea ce, copil fiind, învăţasem la colegiul din Belen despre mlaştini – invizibile, acum, pentru mine – unde, după cum se spune, erau caimani uriaşi, vecini cu aproape miticul *manjuarft*, cu înfăţişare respingătoare şi colţi tăioşi, ce apărea în poveştile populare ca protagonist al ancestralelor conflicte dintre peşti şi specia umană, în timpuri foarte îndepărtate. Dar aici nu vedeam decât întinderi de vegetaţie târâtoare şi încâlcită întreruptă, din loc în loc, de perdele dese de mărăcini şi *marabu*, întinse între palmieri şi arbori de mastic cu trunchi solzos roşu-arămiu, şi câţiva *yagruma*[538] într-o continuă învolburare de panaşe deasupra încurcatului hăţiş de dedesubt. Câte un subţire şi plăpând palmier regal pe ici, pe colo, şi uneori, la marginea unui luminiş, o casă de cărbunar părăsită în grabă de locuitori – colibă cu pereţii înnegriţi de fumul apropiaţilor tumuli în care mai ardea focul înăuntru, în absenţa stăpânilor lor. Şi în această singurătate viaţa se manifesta doar prin prezenţa câte unui crab violaceu ocupat cu rămăşiţele vreunei mortăciuni. „Aici va trebui să luptăm?” – îl întreb pe locotenentul Cuellar. „Ne oprim puţin după Palpite – vreau să spun – dacă om putea.” „Departe de mare?’* „Cam. Adică, dacă nu te grăbeşti ca fata mare la măritiş, că atunci orice drum e scurt.” (Râde.) „Acum înţeleg rostul atâtor mortiere. Va trebui să înaintăm din luminiş în luminiş, trecând prin hăţişurile astea... Din treizeci în treizeci de metri, cum s-ar spune.” „Exact...” Privesc în dreapta şi în stânga şoselei: peste tot, acelaşi peisaj monoton, cu vizibilitate limitată, potrivit pentru ambuscade, prost pentru luptă. Ceva arde în faţa noastră, cu un fum negru ce se înalţă, gros, în sus, în aerul aproape fără adiere: un autobuz ce sfârşeşte să se mistuie într-un rug de fierotenii – lovit, probabil, în plin, de un proiectil inamic. Aici ne aflăm deja – şi am remarcat asta de câtva timp, cu nasul celui ce are ceva experienţă în domeniu – într-o zonă de primejdie constantă. Şi tocmai de aceea, perceperea oricărui sunet, a oricărei mişcări devine la

538 Plaja Lungă; Plaja Giron (în sp.).

mine sensibilitate la nivelul pielii. Aşteptare – intensă aşteptare. Şi cred că ceva asemănător se întâmplă şi cu ceilalţi care, puşi în stare de extremă alertă de instinct, vorbesc mai puţin şi fac mai puţine glume ca înainte... Şi, dintr-o dată, a fost ceva ca începutul unei uriaşe bătălii invizibile. Spre mare – nu foarte departe –, după cortina de vegetaţie, mai multe mitraliere de 50 deschiseseră focul simultan. Au urmat mortierele, cu bubuituri distincte. Şi, răguşit şi asurzitor – mai adânc simţit în măruntaie de fiecare –, explozia unui proiectil de artilerie, cu ampla şi repercutanta deflagraţie a tunurilor de 122, punctată de cele de 57 şi 75, ale inamicului, cu un bubuit mai sec şi mai apăsat. „A început!” – a spus unul. „Acum, da!” „Şi e chiar aici!” „Nu-i chiar aşa – am spus eu. Pare că e chiar aici, dar e mai departe.”

„Şi el se pricepe” – a zis unul, fără să bănuiască ce mult mă măguleşte ce a spus... „Aaaaaaaaavioane! strigă locotenentul. Aaaaaaaaavioane!...” şi toţi ne-am dat drumul jos, la poalele taluzului, ca să ne adăpostim în şanţurile de pe margine şi în râpe. Umbra aparatului trece pe deasupra noastră, desenând o cruce neagră pe pământ, înainte de a se auzi răpăitul mitralierei sale. Un raid, în timpul căruia pământul uscat se ridică în faţa mea în mici bulgăraşi ce marchează traiectoria unei rafale orizontale. O piatră desprinsă de sus se rostogoleşte peste mine. „Nu vă mişcaţi, mama mă-sii!” – strigă locotenentul. Un al doilea raid, la înălţime mai mare, care ne găureşte obloanele camionului rămas pe şosea. Şi, în sfârşit, în semn de despărţire, o rafală cu mitraliera de la coadă, care ar fi putut fi cea mai împutită, dar care nu a atins pe nimeni. Locotenentul, în picioare deja: „A plecat! Toată lumea sus!” M-am ridicat strâmbându-mă urât. „Ce e? Te-ai pişat pe tine?” – m-a întrebat unul. „Pe dracuz! Când eram întins pe jos, am muşcat o buruiană sau o frunză, nu ştiu, şi mi-a rămas în gură un gust de scoică putrezită.” Celălalt râde: „O *cigua*[539]. Cum dracului ţi s-a întâmplat? Acum, toată ziua nu mai scapi de gustul ăsta împuţit.” „La camion!” –

539 Melc marin din Cuba.

strigă locotenentul, văzând că şoferul a reuşit să pornească motorul fără probleme... Şi acum, sosim la Palpite. Şi aici am într-adevăr impresia că am pătruns în atmosfera unui război – mai mult auzit, decât văzut până în acest moment. Nu numai că se aude mult mai puternic vacarmul luptei ce se dă la Playa Larga, la câţiva kilometri de aici, dar şi văd, perfect camuflate în tufişuri, tunuri de 122 deja amplasate, diverse piese de artilerie, mitraliere antiaeriene, „patru guri" şi chiar câteva tancuri. Iute, precis în gesturi şi în vorbe, căpitanul Fernândez, mişcându-se dintr-o parte în alta a şoselei cu paşi mari, corectează anumite manevre sau împarte ordine. în apropiere, se văd resturile mai multor case arse. în mijlocul unui luminiş e un pat de fier redus la cadru şi picioare. Mai departe, aprinsă, poate de bombe cu napalm, arde vegetaţia cu intermitente sfârâieli şi zburătăciri de scântei. Aşa ceva cunosc. Am simţit, am mirosit, am suferit aşa ceva, acum mai bine de treizeci de ani... Şi acum continuăm să mergem cu camionul, deşi cu viteză mai mică. în depărtare bubuie mortierele – mereu mortierele. „Cred c-iui ajuns la roşu de cât au tras" – zice unul. Dar, nu. Se întoţoşlii şi tirul artileriei, angajată în furibunde discuţii ce se potolotw pentru câteva secunde, ca să înceapă iarăşi cu mai mare furie, „Aici – spune locotenentul, sărind din camion. Coborâţi muU- rialul şi muniţiile. Şi repede, că nu putem bloca traficul." Şl acum, când nu se aude motorul vehiculului nostru, bătălia caro ne înconjoară parcă a crescut ca zgomot şi întindere. Dar ho aude alt motor şi, foarte încet, se apropie de noi un Mack, atât de înţesat de gărzi patriotice, încât unul dintre luptători ho aşezase pe cabina şoferului, cu picioarele atârnate în jos şi un M 52 de-a curmezişul coapselor... „Frate!" – mă strigă cel căţărat, scoţându-şi trabucul din gură. „Gaspar!" „Da! Uite-mă aici! Şi tu?" „Tot aici!" „Ca la Brunete." „Dar acolo am pierdut." „Aici o să câştigăm!" „Patria sau moartea!" „Patria sau moartea!" „No vedem după." „Ne vedem după" – repetă vocea lui Gaspar caro deja se îndepărtează. (Şi, parcă pentru a-l exorciza pe

Dumnezeul Oştirilor, supărat poate de sfidătorul optimism al acelui „nc *vedem după*”, apropii degetul mic şi arătătorul de la amândouă mâinile, într-un gest de descântec ţigănesc.) „Daţi-i bătaie, mama dracului!” – strigă locotenentul, ajutând la coborâtul materialului pe partea stângă a şoselei. (Nesperata apariţie a lui Gaspar a venit să confere o mai mare realitate momentelor pe care le trăiesc acum. Şi mă gândesc că dacă Fabrice del Dongo participase la lupta de la Waterloo fără să ştie că participase într-adevăr la lupta de la Waterloo, eu, fir-ar să fie, ştiu perfect de bine la ce luptă iau parte...) „înainte – comandă locotenentul. Avansaţi desfăşurat! Şi atenţie, că în tufişuri s-ar putea să daţi de «şmecheri».” Şi porneşte, ca să ne arate drumul... Acum, toate bubuiturile separate sunt legate între ele printr-un continuu răpăit de mitralieră. Şi din nou, mortierele, multe mortiere. „Asta-i războiul mortierelor” – spun. „Nu se poate altfel – îmi răspunde careva. N-ai decât să te uiţi la terenul ăsta de căcat.” „înainte!” – spune şi repetă locotenentul, de parcă am face altceva. Şi, cu toate acestea, chiar şi pasul lui, după care ni-l potrivim pe al nostru, este precaut şi însoţit de priviri constante spre oamenii săi. Mie nu trebuie să-mi spună să înaintez. înaintez. De când am părăsit camionul, am intrat în acea „a doua stare” ce mă readuce în zilele Războiului din Spania – stare în care tot intelectul trece în instinctiv şi imediat, şi o miraculoasă capacitate de *a vedea*, *a auzi*, *a percepe*, *a simţi* funcţionează asupra mediului înconjurător cu o uluitoare redobândire a reflexelor de apărare ancestrale. Pielea devine urechi, ceafa are ochi, muşchii se încordează *înainte* ca obuzul ce cade să atingă pământul – şi unele se pare că au fost trase spre locul unde ne aflăm noi. Asta, mai ales, care ne răsună pe dinăuntru... „Maica mă-sii! Asta părea chiar pentru noi!” – zice unul. „Ne cam apropiem” – zice altul. Şi iarăşi suntem într-o zonă de mărăcini, ai căror spini ne înţeapă feţele. Cei ce cară aruncătoarele sunt cei mai incomodaţi de această vegetaţie, ce ne învăluie şi ne stânjeneşte mişcările, şi care acum creşte într-un teren

noroios. în sfârşit zărim un luminiş, mai întins decât cele lăsate în urmă, dar care e împrejmuit – iarăşi! — de o perdea deasă de mărăcini şi *marabu*, cu inevitabilii arbori de mastic. „Nu ieşiţi în câmp deschis!” – strigă locotenentul. Şi în secunda respectivă explodează tufişul din faţa noastră. O masă de copaci trage prin toate desişurile ei şi un enorm foc de mortiere şi mitraliere o face să se cutremure cu exploziile lui. Şi urmează şuieratul gloanţelor care au trecut, şi teama instinctivă de cele ce urmează să vină. Şi aud un zgomot enorm, ca de pânză gudronată sfâşiată cu cuţitul, şi o explozie, şi piciorul meu stâng care îşi pierde orice consistenţă, se moaie, mă părăseşte, făcându-mă să cad în aşa fel încât mă lovesc cu tâmpla de patul propriei mele puşti. Totul a fost atât de rapid, încât... Dar nu mă pot ridica. „E noroiul... Din cauza noroiului...” Piciorul meu drept se agită absurd, fără să mă ajute şi să mă asculte. „Nu e nimic... Nu e nimic.” Dar – fir-ar să fie! — mă sfredeleşte durerea asta – durerea asta! —, îngrozitoare durere. Mâna mea, dusă unde mă doare, revine plină de sânge. Sânge pe care îl duc la piept, la frunte, la gură. Durerea devine insuportabilă şi îmi dau seama că un obuz a explodat lângă mine, şi că am fost atins la piciorul ăsta, şi probabil şi mai sus, sigur şi mai sus, fiindcă am sânge peste tot, fiindcă în toate părţile dau de sânge, şi, uneori, rănile mari, cele ale toracelui, nu dor în primul moment. „M-au ras!” – spun. Acum simt durerea atât de tare peste tot încât nu mai ştiu do unde vine. Sunt tot o singură şi unică durere, respirând în gemete. „M-au ras! M-au ras!” Poate că dacă reuşesc să mft răsucesc pe partea dreaptă o să sufăr mai puţin. Dar pământul se înmoaie, pământul se scufundă, se scufundă, se scufundă, şi încetez să mai văd, să mai aud, şi cad, cad, cad rostogolindu-mă, în jos, tot mai repede, tot mai repede, într-o noapte adâncă, adâncă, atât de adâncă încât...

...îmi vin în fire când mă simt purtat spre un camion, pe a cărui platformă sunt întins, între alţi răniţi. Durerea revine cu intermitenţe, în zvâcnituri pe care le simt în piept. Şi piciorul ăsta dărâmat, inert, inutil, care continuă

să-mi atârne de corp doar ca să mă doară îngrozitor. Şocul a fost atât de puternic – acum îmi dau seama vag de asta – încât mă simt încă ameţit. Ştiu că mergem cu camionul, după zgâlţâituri şi hopuri. Prea multe hopuri. „Obuzele au desfundat şoseaua” – zice unul, la nivelul urechii mele. Probabil am pierdut mult sânge, fiindcă pantalonul meu e acoperit de o crustă de noroi şi sânge. Piciorul ăsta, pe care nu încerc să-l mişc... Acelaşi la care am fost rănit în Spania. A doua oară în acelaşi loc. Trebuie să fie rău. Foarte rău. Poate... Nu, nu. Nu vreau să mă gândesc la asta. Nu. Nu se poate... Şi ăsta e primul lucru pe care îl întreb pe medicul ce mă examinează. „Nici vorbă! — zice el. Să-ţi iasă asta din cap!” O înţepătură în braţ. Durerea încetează. Trebuie să mi se taie pantalonul cu nişte foarfeci. Şi nu mai ştiu ce. Sunt dus. Un soare mare, rotund şi apropiat se aprinde deasupra mea. Şi când nu mai văd marele soare rotund şi apropiat, parcă aş dormi şi m-aş trezi într-un pat. Un ac lung, fixat cu leucoplast, face să treacă un ser, picătură cu picătură, într-o venă de la mâna mea stângă. Nu-mi simt piciorul rănit. „Gaspar – rostesc. Gaspar”, fără să mai pot spune altceva. Şi cu mâna liberă arăt spre piciorul care nu se vede, pe care nu îl mai simt. „Nu, domnule, nu. Cum îţi închipui – spune Gaspar, râzând. Mai multe fracturi delicate... Ţi-au extras schijele şi ţi-au aplicat un tratament cum trebuie. Operaţia ţi-o fac la Spitalul Militar. Chestie de estetică, cum e îndreptarea nasului sau, la femei, ridicarea ţâțelor căzute... In curând o să-ţi mişti piciorul ca înainte... Acum o să-ţi dea un calmant ca să dormi.” Şi vine dimineaţa. Şi urmează forfota infirmierelor care, în timpul somnului, mi-au scos acul din mână, şi acum îmi iau temperatura... Ziua mă găseşte într-o stare de lucidă idiotizare. „Şi războiul? Războiul?” – le întreb de mai multe ori pe infirmiere. Şi ele îmi răspund: „Se pare că l-am câştigat...” Pe înserat, Gaspar vine să mă vadă şi aduce un mic radio. „Ascultă – îmi spune. Acum or să te transporte cu ambulanţa la Spitalul Militar. Dar mai înainte, ascultă. Ascultă al Patrulea Comunicat Militar pe care l-au dat la cinci şi

jumătate.” Se aud şuierături şi pârâieli de paraziţi, şi o voce clară, al cărei volum îl face mai tare muzicantul: *„Forţe ale Armatei Rebele şi ale Gărzilor Patriotice Revoluţionare au luat cu asalt ultimele poziţii ocupate de forţele mercenare invadatoare pe teritoriul naţional... Playa Giron, ultimul punct de rezistenţă al mercenarilor, a căzut la ora 5 şi 30 după-masă... Revoluţia a ieşit victorioasă, deşi cu un preţ ridicat plătit în valoroase vieţi de luptători revoluţionari care i-au înfruntat pe invadatori şi i-au atacat neîncetat, fără o clipă de răgaz, distrugând astfel, în mai puţin de şaptezeci şi două de ore, armata organizată timp de mai multe luni de guvernul imperialist al Statelor Unite... Inamicul a suferit o înfrângere zdrobitoare.*” Dar intră deja brancardierii. „Câştigăm – zice Gaspar. Câştigăm fără îndoială.” „Asta e revanşa pentru altele pe care le-am pierdut *acolo*” – spun. „în războiul revoluţionar, care e unul singur în lume, important e să câştigi o bătălie undeva – zice Gaspar. Acum a fost rândul nostru.” „Acum a fost rândul nostru” – zic, auzindu-mi propria voce ca un ecou al alteia. Şi sunt purtat pe culoarul spre ieşire. în stradă, veselie – elevi, ţărani şi gărzi patriotice. Se pare că sosesc primii prizonieri. „Toţi or să facă pe îngeraşii – spune Gaspar, râzând: JVu *ştiam... Am fost înşelaţi... Ni s-a spus... Am crezut că...*” Dar dacă ar fi câştigat ei... oh, mamă!... Tu şi cu mine (şi-a trecut vârful arătătorului pe la gât)... Ştii tu!... Ăştln nu iartă!...”

...Din nou deasupra mea marele soare rotund şi apropiat, cu mici patrulatere concentrice. Dar acum, marele soare rotund so mişcă încet spre picioarele mele, într-o scenografie care, de data asta, este a unei mari premiere. Aici va avea loc un spectacol important. Mă înconjoară Oameni Albi şi mai multe vestale care, cu uşoare clinchete metalice pregătesc o panoplie de mici scule strălucitoare, cu tăişuri, vârfuri şi dinţi, pe care prefer să nu le privesc. „Cum vă simţiţi?” – mă întreabă, în spatele meu, cineva pe care nu îl văd. „Bine. Foarte bine.” „Oxigen!” Nasul şi gura îmi sunt astupate de o mască. Plăcută senzaţie de a respira din plin, de a sorbi o briză

fină ce mi se furişează în plămâni. Se deschide o uşă. Apar Marii Preoţi, cu bonete pe cap şi feţele acoperite până la ochi, ca femeile mahomedane. Vreau să glumesc, dar nu-mi lasă timp. Se şi apropie de mine anestezistul, cu un ac în sus. „N-apuci să numeri până la trei...” – îmi spune. Ajung la doi şi plec din lumea aceasta, ca să renasc în lumea copilăriei. Totul este enorm, gigantic, în casa mătuşii mele. Şi mătuşă-mea este mare, gigantică, şi guşa aceea, braţele acelea albe şi mai multe şiruri de mărgele. Plecăm cu automobilul ei negru, mare, gigantic – ea în spate, ca o regină; eu în faţă, alături de şoferul mare, gigantic, în uniformă. Dar când ieşim pe marea, gigantica poartă de fier forjat, trebuie să ne oprim în faţa unei cuşti negre, pe roţi, trasă de un măgar mânat de un poliţist, plină cu copii. Unii plâng, alţii spun vorbe urâte, alţii îmi scot limba printre gratii. „Cuşca copiilor proşti şi neascultători” – spune mătuşa mea. „Doamnă Contesă, vă rog să mă iertaţi, dar mai bine spuneţi-le «haimanale» – zice Şoferul. Bine fac că îi adună. Işi petrec viaţa hoinărind pe străzi, mâncând *mango* şi scăldându-se în bălţile de pe ţărm.” (Mie mi se părea minunată această viaţă, nu a mea, de copil obligat să se scoale la oră fixă, să facă totul cu măsură, să pupe doamne grase şi transpirate şi bătrâni oribili, cu obrajii mirosind a tutun şi a mormânt, pentru că sunt „persoane respectabile”...) „Ăştia n-au respect pentru nimic” – continua Şoferul, arătând spre cei din cuşcă. „Cum să aibă respect pentru ceva, dacă n-au credinţă şi sunt fără căpătâi! Născuţi prin curţile alea, unde negresele fată ca iepuroaicele...” Ne întorceam de la plimbare pe Prado şi Malecon, *Mademoiselle* îmi dă să mănânc şi mă culcă. Dar de-abia m-a învelit *Mademoiselle* şi iese, că mă dau jos din pat, scot maşinuţa de pompieri şi mă joc cu ea prin cameră. *Mademoiselle* se întoarce supărată. A treia oară, urcă împreună cu mătuşă-mea, toată parfumată şi înfăşurată în voaluri, care mă ameninţă cu evantaiul ei mare „Dacă nu te culci, chem poliţia să te bage în cuşcă.” Şi pleacă, după ce stinge lumina. Cuşca nu. Orice în afară de cuşcă. E cumplită, înspăimântătoare, cuşca. Nu există

decât o soluţie ca mătuşă-mea să nu cheme cuşca: s-o omor. în lada cu jucării am două pistoale vopsite în galben şi albastru, cu câte un dop în fiecare ţeavă. Tai sforile care leagă dopurile de cătarea armei, şi cu câte unul în fiecare mână, cobor scările... în sufragerie, sunt mai multe persoane în jurul mesei, care fac un zgomot de furculiţe şi cuţite nepotrivit cu lumea bine crescută. Intru. Mă apropii de mătuşă-mea care, în acest moment, mi se pare mai gigantică, mai enormă ca niciodată. Ridic pistoalele. Trag. Cele două dopuri o lovesc în mijlocul decolteului. Se aud glasuri şi, din nou, zgomot de cuţite şi furculiţe. „Asasinule! Haimana!" – strigă mătuşă-mea. Şi ridică mâna dreaptă să-mi cârpească o palmă... Şi simt palma pe obrazul drept, dar e o palmă scurtă şi uşoară, care nu doare. Şi acum, fără ca mătuşămea să ridice mâna, urmează altă palmă uşoară pe celălalt obraz. Apoi un zgomot de furculiţe şi cuţite. „Trezeşte-te, tovarăşe. S-a terminat." O infirmieră. Şi încă una. Anestezistul (chirurgii au dispărut): „Hai. Deschide ochii. Gata... S-a terminat totul. A ieşit minunat." închid ochii din nou fiindcă mă bucur de o minunată stare bună. „Hai, tovarăşe – îmi spune infirmiera. Sau vrei să rămâi să dormi aici, cu noi?" Sunt aşezat pe masa cu rotile. Alături de mine merge altă infirmieră, cu o fiolă de ser ţinută în sus. Lift. Urcăm. Un culoar lung, acum, pe care merg ca o mumie cu picioarele înainte. Uşa rezervei mele, în care se află trei persoane: două femei şi un bărbat. îi cunosc bine pe toţi trei. Plăcut, moale, adânc, patul. Adorm cu dorinţa de a mă întoarce în lumea copilăriei mele, unde tocmai fusesem, cu culorile ei superbe... ( ) Sunt aici toţi trei. îi cunosc...

Mi-e somn... ( ) Bărbatul e Gaspar: „Doctorul spune că eşti *okey*. în curând te trimite acas'. Şi, cred că ştii, pe 26 iulie, tu şi cu mine, în Piaza de la Revoluciôn..." ( ) Mirta se apropie de pat. Alături de ea e Vera. „Ţi-am adus-o pe rusoaica din Baracoa." Nu înţeleg. Şi somnul ăsta care iar îmi închide ochii... ( ) Dar acum am impresia că mă întorc de foarte departe.

Aud, văd, înţeleg tot, dar nu sunt în stare să scot o

vorbă. „Nu mai mişcaţi buzele aşa, că nu se aude nimic – îmi spune infirmiera, băgându-mi un termometru în gură. Sunt efectele anesteziei pe care i-au făcuto. O bucată de vreme n-o să poată vorbi/’ O privesc pe Vera. S-a neglijat mult. Are fire de păr alb şi e îmbrăcată fără cochetărie. Dar chipul ei – cu tenul uscat şi ars, ca al oamenilor ce au stat mult în soare şi în bătaia vânturilor mării – continuă să fie iluminat de acea privire minunat de limpede, de un verde profund şi totuşi transparent, care m-a atras când am cunoscut-o la Valencia. îmi zâmbeşte şi îmi ia mâna dreaptă între mâinile ei. Ce nu înţeleg e chestia cu *Baracoa*, spusă de Mirta – la fel ca ultima dată când am văzut>o, dar mai femeie, şi poate cu şoldurile mai rotunjite. (Scurtă aţipeală, din care cred că mă trezesc imediat. Toţi trei stau pe scaune lângă fereastră şi vorbesc de José Antonio:) “...orice mare eveniment are şi ceva comic – spune Gaspar. Şi acum i se datorează lui, închipuie-ţi că pe 18, când s-a transmis al Doilea Comunicat Militar şi s-a aflat de invazie, José Antonio al nostru, care făcuse Revoluţia el singur, s-a apucat să asculte posturile din Miami. Şi atunci să vezi – mamă, Doamne! — debarcarea a fost un succes; cărbunarii din Mlaştina Zapata i-au primit pe viermi cu urale pentru «Armata de Eliberare»; în înaintarea lor victorioasă, invadatorii sunt primiţi de populaţie peste tot cu arcuri de triumf, flori şi bomboane; se află deja la patruzeci de kilometri de capitală, în timp ce, «o mică rezistenţă» este învinsă la Santiago de Cuba. Tipul şi-a făcut un calcul şi şi-a zis: «la patruzeci de kilometri? Atunci sunt deja la Cătălină de Giiines şi iau masa la *Puesto del Congo*». Şi-a pus două cămăşi, două perechi de chiloţi într-o valijoară, şi s-a dus să ceară azil politic la Ambasada Braziliei. (Râsete ale celor două femei.) S-a făcut de căcat şi cu unii şi cu alţii! S-a băgat cu capul în hârdău! Acum nu-i mai rămâne decât să se ducă să lucreze ca crainic la Radio Mato-Grosso! Am spus întotdeauna că e un zero, atât. Niciodată n-a fost decât un zero.” (Acum vorbeau de Calixto:) „A plecat cu echipele de alfabetizare. A cerut să fie trimis în

Sierra, căci cunoaşte bine regiunea. Se pare că, până la sfârşitul anului, toată lumea va şti să citească aici. Aşa că, peste câteva luni... (face un gest, rotindu-şi amândouă mâinile, cu degetele arătătoare spre duşumea)... se întoarce la treburile lui”... Acum, conversaţia e încâlcită, pentru că vorbesc toţi trei deodată, dar se distinge vocea lui Gaspar: „...eu fac ceea ce am făcut întotdeauna: cânt la trompetă cât o să mai am buze. Dar, cu o diferenţă: înainte cântam ca să danseze nişte oameni care mă priveau ca pe o maimuţă-muzicant; acum cânt la trompetă pentru oameni care îmi spun «tovarăşe». *Ásta e micul amănunt* – cum ar spune Cantinflas[540].” (Din nou adorm... Când deschid ochii, mi se pare că se lasă seara... Aud glasul Mirtei:) “...Nu eşti tu femeia care să-ţi petreci ziua împletind svetere sau făcând creme... (Gest evaziv al Verei, şi Mirta care, acum, mi se adresează mie:) l-am spus să reia lucrul la *Ritualul primăverii*. Da. Nimic nu o împiedică să-l pună în scenă aşa cum vroia ea. Avem un public nou. Şi trupele noastre pleacă în străinătate fără să se ruşineze că primesc ajutor de sus. Niciodată n-a avut atâta succes baletul, ca acum...” (Gaspar:) „De ce nu te hotărăşti, Vera?” „Eh!” (Mirta insistă:) „Calixto se întoarce prin octombrie ori noiembrie. Dacă vrei, adun oamenii pe care îi aveam, şi începem imediat să lucrăm.” „Ar trebui găsiţi şi balerini noi, să-i înlocuiască pe cei care au fost ucişi” – spune Vera, parcă descurajată dinainte. „Asta găsim uşor acum, că mulţi tineri studiază dansul la Şcolile de Instructori Artistici.” „Sunt prea bătrână ca s-o iau de la capăt.” „Enrique, tu nu crezi că am dreptate?” – mă întreabă Mirta acum. „Nu vezi că nu poate răspunde?” – zice Vera. încerc, totuşi, să răspund. Dar vorbele gândite nu-mi ies din gură: „Mmmmmmmmm... Eeeeeeeee a... a... o...” „Odihneşte-te” – spune Vera... Nu pot vorbi, dar îmi pot mişca mâinile. Şi, desenez în aer, nişte semne. „Nu înţeleg” – zice Gaspar. „Nu înţeleg” – zice Mirta. Repet gestul. „Se închină” – spune Mirta. „Nimeni nu se închină arătând cu degetul” – zice Gaspar. „Eu cred că înţeleg” – spune Vera. Mirta se

540 Mario Moreno, zis Cantinflas (1911-1993), popular actor mexican.

ridică: „Te duc, Vera?” „N-ar fi mai bine să rămân să dorm aici?” „De ce? — zice Gaspar (şi eu aprob cu mâna). Nu e niciun pericol şi nu poţi face mai mult decât fac infirmierele.” îmi mişc capul în semn de aprobare. „Vezi? Zice că aşa e.” Vera îmi strânge iarăşi mâna, îndelung. „Aaaaaaaaa... Veeeeeeee...” Rămân singur din nou. Somn. Somn cumplit. Privesc spre fiola de ser care nu sfârşește să se golească...

...Medicul cu care am vorbit la plecare mi-a spus că operaţia lui Enrique – foarte delicată, fiindcă fuseseră mai multe fracturi – a fost un succes total: „în curând îl puteţi lua acasă...” Atunci – *acolo* – Războiul îmi înapoiase un învins, căci încă nu se vindecaseră rănile lui Jean-Claude, şi Brunete cădea, din nou, în mâinile franchiştilor. Aici, Războiul mi-a înapoiat un învingător, pentru că duşmanul fusese azvârlit în marea de unde venise, cu o pilduitoare învăţătură de minte de vapoare scufundate, avioane doborâte, tancuri abandonate, cu întristătorul spectacol al oamenilor-leopard (mă refer la aspectul uniformei lor de luptă) între coloane de gărzi patriotice victorioase, mergând cu paşii târâţi şi abătuţi ai prizonierilor care au aşteptat prea curând triumful rapid al unei cauze nedrepte... Când a început lupta, s-a format o necesară reţea de oameni gata să se constituie într-o a Cincea Coloană, sau să îndeplinească acţiuni de sabotaj. Reţea amplă, dar poate nu atât de amplă pe cât ar fi putut fi – cu toate că în privinţa asta Guvernul Revoluţionar dăduse dovadă de multă moderaţie în contextul severităţii cerute de împrejurări – căci, mi se povestea că foste eleve de-ale mele la şcoala din Vedado, astăzi căsătorite, şi unele cu copii, în ziua invaziei, organizaseră premature petreceri în jurul aparatelor de radio care transmiteau din străinătate comunicate mincinoase privind înaintarea victorioasă a duşmanului, hotărâte să nu asculte staţiile de radio locale. Multă şampanie se băuse în ziua aceea, încă foarte de dimineaţă, şi multe dopuri pocniseră în spumă, în saloane cu ferestrele închise, şi mă amuz, deodată, constatând că în franceză nu se spune „a bea şampanie”, ci „*sabler le*

Champagne” – ceea ce ar însemna *a înnisipa*, a înfunda în nisip, reminiscenţă, poate, a vremurilor când, pentru a păstra la rece anumite băuturi, sticlele se îngropau în nisip ud acoperit cu sare. Şi era ceva cumplit de simbolic în această *în-nisipare*, dacă ne gândeam că acum, în aceste momente chiar, luptătorii şi mercenarii contrarevoluţiei se *înnisipau* cu adevărat la Playa Giron – că acolo, într-adevăr, a fost marea *înnisipare*, în nisip ud şi foarte ud, cu sare fină de mare şi sare grunjoasă de mitralii şi pocnet de dopuri de calibru mare... Dar repede se încălzise vinul în pahare şi, în aceste clipe, cei plini de speranţe în acele zile probabil că îşi pregăteau bagajul ca să plece în străinătate, şi, mai cu seamă, dacă auziseră, ca mine la Baracoa, acele cuvinte rostite de Fidel Castro la ceremonia de înmormântare a victimelor bombardamentului din 16 aprilie: *„Noi, cu Revoluţia noastră, nu lichidăm doar exploatarea unei naţiuni de către altă naţiune, ci şi exploatarea unor oameni de către alţi oameni! Noi am condamnat exploatarea omului de către om şi vom lichida, şi în patria noastră, exploatarea omului de către om!... Tovarăşi muncitori şi ţărani, aceasta este Revoluţia socialistă şi democratică a celor umiliţi, cu cei umiliţi şi pentru cei umiliţi. Şi pentru această Revoluţie a celor umiliţi, săvârşită de către umiliţi şi pentru cei umiliţi, suntem gata să ne dăm viaţa.”*

Şi, reinstalată în casa mea de câteva ceasuri – după ce am aranjat-o puţin, cu ajutorul lui Gaspar şi al Mirtei, pentru întoarcerea rănitului – întinsă într-un şezlong pe terasă, mă gândesc la misteriosul determinism care guvernează prodigioasa urzeală a unor destine diferite, convergente, paralele sau unite care, purtate de un inevitabil mecanism al posibilităţilor, sfârşesc prin a se intersecta datorită unor evenimente totalmente străine de voinţa fiecăruia. Eu, burgheză şi nepoată de burghezi, fugisem cu înverşunare de tot ce era revoluţie, pentru a ajunge să trăiesc în mijlocul unei revoluţii. (în zadar am încălcat preceptul lui Gogol: „Nu fugi de lumea în care ţi-a fost dat să trăieşti,..”) Enrique, burghez şi nepot de

burghezi, fugise de lumea lui burgheză, în căutarea a ceva diferit care, în cele din urmă, era Revoluţia ce ne unea din nou acum. Amândoi ne mişcăm în spaţiul unei Revoluţii, ale cărei idei fundamentale coincideau cu cele ale marii şi unicei Revoluţii a epocii. Astăzi se întâmplă ceea ce n-am crezut niciodată posibil: să-mi găsesc *stabilitatea* în cadrul a ceea ce se definea în spaniolă, în franceză, în engleză, printr-un cuvânt din zece litere – sinonim pentru mine, timp de atâţia ani, cu cazanele iadului. Am impresia că ora prezentă se dilată, se limpezeşte, oferindu-mi un Timp nou, în a cărui curgere viitoare voi ajunge poate să fiu – în sfârşit! — cea care nu am fost niciodată. „O, *bineînţeles că ajungi*, *dacă mergi cat trebuie*” -’ i-a spus lui Alice Pisica lui Lewis Carroll. Dar – fir-ar să fie! — accidentat şi greu mi-a fost drumul!... „Ce voia să spună Enrique cu gesturile pe care le-a făcut?” – m-a întrebat Mirta, pe neaşteptate. „Eu l-am înţeles foarte bine – am spus. Desena cu mâna: 1, 2, 3, 1 şiiii 2 şiiii 3... 1, 2, 3, 1 şiiiii 2 şiiiii 3...” Am făcut o pauză mai lungă, mărturisesc, ca să-mi pregătesc efectul. Şi, ridicând tonul: „în noiembrie începem repetiţiile la *Ritualul primăverii*”. “1, 2, 3, 1 şiiii 2 şiiii 3” – a strigat Mirta, râzând şi aplaudând. Şi, împreună cu Gaspar, a dat ocol terasei, cântând şi dansând: *„1 şi 2 şi 3... dansul cel mai nostim* / *Dansul cel mai nostim* / *e conga*, *vrei nu vrei*!” „Vera, asta merită să fie udată” – a spus Gaspar, întorcându-se spre scaunul meu... S-a lăsat noaptea, au plecat amândoi, şi 1, 2, 3, 1 şiiiii 2 şiiiii 3 mi-am numărat mie însămi când am rămas singură, aşezând la loc, în mica vitrină, pantoful de balet al Annei Pavlova, alături de preţioasa ediţie a *Scrisorilor despre dans*, unde maestrul Noverre scrisese, în 1760: *„Baletul n-a reuşit să fie*, *până azi*, *decât o timidă schiţă a ceea ce va ajunge să fie cândva*.” 1, 2, 3, 1 şiiiii 2 şiiiii 3...

(22 mai 1978)

1 Găină fiartă (în 1. fr. în orig.). Aluzie la faptul că Henric al IV-lea al Franţei era un mare gurmand şi avea înclinaţii pentru arta culinară.

2 Highrlife, înalta societate (în 1. engl. în orig.).

2 Birjar (în 1. rusă în orig.).

2 Ţărm e şi de ceea parte – nu ştii? — şi e tot frumos. / De ne depărtăm de Anglia, în Franţa ajungem – ce noroc! /Vii ori nu vii? Vii ori nu vii? Vii